
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 05 02 05 017 4

געאָגראַפיע

אָדער

בעשרייבונג פון דער ערד.

אסטראָנאָמישע ידיעות וועגען דער ערד; ערקלערונגען איבער איהר
פיזישע בעשאפענהייט, איבער די נאַטור־ערשיינונגען ארום
איהר און איבער איהרע פּראָדוקטען (מינעראַלען,
געוועקס, חיות); בעשרייבונגען פון מדינות,
פעלקער, רעליגיאָנען, רעגיערונגען
א. ז. וו.

פון

אלכסנדר הארקאווי.

מיט צייכנונגען און בילדער.

אין צוויי בענדער.

צווייטער באנד.

ניו יאָרק:
היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני
83—87 קאַנעל סטריט.
תרע"א.

COMPENDIUM

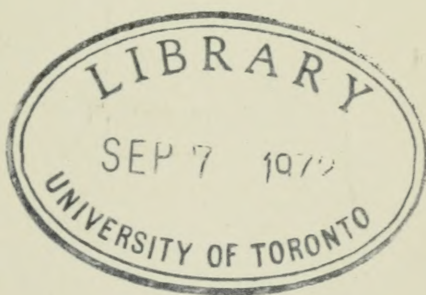
of

Mathematical, Physical and Political GEOGRAPHY

by

ALEXANDER HARKAVY.

Hebrew Publishing Company.
New York.

אינהאלט.

דריטער טייל.

1. קאַפּיטעל.

זייט

2. קאַפּיטעל.

3. קאַפּיטעל.

4. קאַפּיטעל.

זייט

10. קאפיטעל.

11. קאפיטעל.

12. קאפיטעל.

13. קאפיטעל.

14. קאפיטעל.

זייט

25. קאַפּיטעל.

26. קאַפּיטעל.

27. קאַפּיטעל.

28. קאַפּיטעל.

29. קאַפּיטעל.

זייט

35. קאַפּיטעל.

36. קאַפּיטעל.

דריטער טייל.

פאָליטישע געאָגראַפיע.

דריטער טייל:

פאָליטישע געאָגראַפיע.

---

1. קאַפּיטעל.

דער וועלט־טייל אַמעריקאַ.

לאַגע פון דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט. — טיילען פון אַמעריקאַ און זייער פאָרם. — לענג, ברייט און שטח. — לענג פון דער בערג־ליניע. — האַלב־אינזולען פון נאָרד־אַמעריקאַ. — אינזולען אַרום דעם קאָנטינענט. — אַמעריקאַ'ס קלימאַטען. — פאָרם פון איהר אויבערפלעך. — איהרע וואַסערן. — איהרע געוויקס און חיות. — איהר בעפעלקערונג. — ענטדעקונג פון אַמעריקאַ.

אַמעריקאַ ליעגט אין גאַנצען אויף דער וועסטליכער האַלבער קוגעל און איז פון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט מיט ים; צו נאָרד פון איהר איז דאָס אייז־מעער, צו אָסט אין זיד דער אַטלאַנטישער אָקעאַן, צו וועסט דער שטילער אָקעאַן אָדער דער פּאַסיפיק. צו אַמעריקאַ געהערען אויך דיא אינזולען וועלכע ליעגען אַרום איהר, וויא דיא אַרקטישע אינזולען, ניופאַונלענד, דיא אַנטיללען, דיא פייערלאַנד־אינזולען א. ז. וו. צו נאָרד גרייכט אַמעריקאַ מיט דיא אַרקטישע אינזולען ביז ניט ווייט פון נאָרד־פּאָל; צו זיד גרייכט זיא

מיט דיא פייערלאַנד-אינזלען ביז 56° זידליכע ברייט. אמעריקא געהט אַלזאָ דורך אַלע קלימאַטישע גאַרטלען.

דיא אויסערע פונקטען פון דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט גופא, דאָס הייסט פון דער פעסטער מאַסע לאַנד אָהן דיא אינזלען, זיינען: אין נאָרד — דער נאָרדליכער שפּיץ פון דער האַלב-אינזעל בוטהיא פעלקס (Boothia Felix), כמעט ביי 72° נאָרדליכע ברייט; אין זיד — דער קאַפּ פראָוואַרד (Cape Froward), 53° 54′ זידליכע ברייט; אין אָסט — ביי פּערנאַמבוקאָ (Pernambuco) [בראַזיליען], 34° 52′ וועסטליכע לענג; אין וועסט — קאַפּ פּרינס אָוו וועילז (Cape Prince of Wales) [אַלאַסקאַ], 167° 59′ וועסטליכע לענג.

דער אַמעריקאַנישער קאָנטינענט בעשטעהט פון צוויי גרויסע טהיילען, אַ נאָרדליכען און אַ זידליכען, וועלכע זיינען פערבונדען דורך אַ שמאָלען פּאַס פון לאַנד, נעמליך דורך דעם איסטמוס פון פּאַנאַמאַ (Isthmus of Panama). דער נאָרדליכער טהייל ווערט אָנגערופען נאָרד אַמעריקאַ (North America), דער זידליכער — זיד אַמעריקאַ (South America); דער שטח פון דעם איסטמוס פון פּאַנאַמאַ ביז אונגעפעהר דעם גרענעץ פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען ווערט בעצייכענט אַלס צענטראַל אַמעריקאַ (Central America). דער נאָרדליכער טהייל, וויא דער זידליכער האָט דיא געשטאַלט פון אַ דריי-עק אָדער דריי-קאַנטיגער פאָרם. דער גאַנצער אַמעריקאַנישער קאָנטינענט קומט אויס גערוקט צום אָסטליכען טהייל פון דער וועסטליכער האַלב-קוגעל.

דיא לענג פון דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט איז אונגעפעהר 10,500 מייל, זיין גרעסטע ברייט איז 3,000 מייל און זיין שטח איז אונגעפעהר 15,700,000 קוואַדראַט-מיילען. נאָרד אַמעריקאַ איז עטוואָס גרעסער וויא זיד אַמעריקאַ. דער שטח פון נאָרד אַמע-

ריקאַ איז אונגעפעהר 8 מיליאָן קוו. מ. (קוואַדראַט=מיילע); צוזאַ־מען מיט גרענלאַנד און דיא אַרקטישע אינזלען איז איהר שטח אונ־געפעהר 9½ מיליאָן קוו. מ. דיא לענג פון דעם איסטמוס פון פאַ־נאַמאַ, דעם שמאָלען פאַס לאַנד, וואָס פעראייניגט ביידע טיילען פון אַמעריקאַ, איז אונגעפעהר 450 מ. און זיין ברייט איז פערשיע־דען פון 30 ביז 70 מ. לויט דער גרויס פון איהר שטח פערנעהמט אַמעריקאַ דעם דריטען אָרט צווישען דיא וועלט טיילען; גרעסער פאַר איהר זיינען אַזיען און אַפריקאַ.

דיא לענג פון דער ברעג=ליניע פון אַמעריקאַ, דאָס הייסט דיא צוזאַמענגענומענע לענג פון אַלע איהרע ברעגען, איז אונגע־פעהר 43,780 מ. נאָך דעם ערך פון דעם שטח פון אַמעריקאַ איז איהר ברעג=ליניע דיא צווייטע אין לענג נאָך דער ברעג=ליניע פון אייראָפּאַ. פון דיא איינשניטען אין דיא ברעגען פון נאָרד אַמעריקאַ איז דער וויכטיגסטער דער גאָלף פון מעקסיקאָ (Gulf of Mexico) וועגען זיין גרויסער ווירקונג אויף דעם קלימאַט. פון דיזען גרויסען ים=בוזים קומען דיא מעהרסטע רעגענס, וועלכע פאַ־לען אין מעקסיקאָ, און אויך אַ גרויסער טייל פון דיא רעגענס, וועלכע פאַלען אין דער אָסטליכער העלפט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

נאָרד אַמעריקאַ צייכענט זיך אויס מיט האַלב=אינזלען, וועה־רענד זיד אַמעריקאַ האָט קיינע ניט. דיא וויכטיגסטע האַלב=אינז־לען פון נאָרד אַמעריקאַ זיינען: אויף דער זייט פון אייז=מעער — לאַבראַדאָר (Labrador) צו נאָרד=אָסט, בוטהיאַ פעליקס (Boothia Felix) און מעלוויללע (Melville) צו נאָרד; אויף דער אַטלאַנטישער זייט — ניי שאָטלאַנד אָדער נאָוואַ סקאָ־שיאַ (Nova Scotia) צו אָסט, פלאָרידאַ (Florida) צו זיד=אָסט, יוקאַטאַן (Yucatan) צו זיד; אויף דער פּאַסיפישער זייט

(צים שטילען אָקעאַן) — ניעדער־קאַליפאָרניא (Lower California) צו זיד־וועסט און אלאַסקא (Alaska) צו נאָרד־וועסט.

דער אַמעריקאַנישער קאָנטינענט איז אַרומגערינגעלט מיט פאָלגענדע אינזעל־גרופּעס: אין דעם נאָרדליכען אייז־מעער — דער אַרקטישער אַרכיפּעלאַג, צו וועלכען עס געהערען דיא אינזלען: באַפפין־לאַנד (Baffin Land), נאָרד־סאָמערסעט (North Somerset), פּרינץ פון וועילז (Prince of Wales), דיא באַנקס־אינזעל (Banks Island), פּרינץ פּאַטריק (Prince Patrick), מעלוויל (Melville), קאָרנוואַלל (Cornwall), נאָרד דעוואָן (North Devon), גרינעלל (Grinell) און דיא גרויסע אינזעל גרענלאַנד (Greenland); אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן — ניופאַונדלענד (Newfoundland), דיא באַהאַמאַ־אינזלען (Bahama Islands), דיא אַנטיללען (Antilles) און דיא פאַלקלאַנד־אינזלען (Falkland Islands); אין דעם שטילען אָקעאַן (פּאַ־סיפיק) — דיא אינזעל־גרופּע פייערלאַנד (Tierra del Fuego) [צו סאַמע זיד, אָפּגעטיילט פון קאָנטינענט דורך דיא שטראַס פון מאַגעללאַן], וועללינגטאָן (Wellington), טשילאָע (Chiloe), דיא גאַלאַפּאַגאָס־אינזלען (Galapagos Islands) אינטער דעם עקוואַטאָר, וואַנקאָווער (Vancouver), קעניגין שאַרלאָטט (Queen Charlotte) און דיא אלעאוטישע אינזלען (Aleutian Islands).

אַמעריקאַ געהט דורך, וויא אַזיען, אַלע קלימאַטישע גאַרט־לען און מיט איהר זידליכען ענד גרייכט זיא ווייטער, וויא יעדער אַנדערער וועלט־טייל. זיא האָט דעריבער אַלע סאָרטען קלימאַטען און דיא פערשיעדענאַרטיגסטע טעמפּעראַטורען. זיד אַמעריקאַ גע־

הערט מעהרסטענטיילס צו דעם גאַרטעל פון רעגענס. איהר זיד־ליכסטער טייל גרייכט ביז דיא געגענדען, וואו עס הערשט אייבי־גער שנעע. דער קלימאַט פון יבשה און ים אין דיזען וועלט=טייל איז זעהר גינסטיג פיר דיא ערהאַלטינג פין געוויעקס און חיות. דיא טעמפעראַטור אין נאָרד אַמעריקאַ איז וואַרימער אין דער ריכטונג פון אָסט נאָך וועסט און אין זיד אַמעריקאַ פין וועסט נאָך אָסט. אין פלאַנצען האָט דיא נאַטור אין אַמעריקאַ דערגרייכט דיא גרעס־טע שטופע, אין טיערע איז זיא הינטערשטעליג געגען דיא קאָנטי־נענטען פון דער אַלטער וועלט (אייראָפּאַ, אַזיען און אפריקאַ).

אַמעריקאַ האָט אויף דער וועסטליכער זייט דיא העכסטע ערטער; אויף דער אָסטליכער זייט ציהען זיך ניעדערלענדער מיט גרויסע טייכען ביז צום ים. זיד אַמעריקאַ האָט מעהרסטענס ניע־דערלאַנד; אין נאָרד אַמעריקאַ זיינען הויכלאַנד און ניעדערלאַנד כמעט גלייך אויף גלייך. דער וועסטליכער בּרעג (דיא זייט צו דעם שטילען אָקעאַן) איז אויף אַן אונגעהייערע לענג בּעזוימט מיט אַ קייט פון בערג, וועלכע ווערען בּעצייכענט מיט דעם נאָמען קאָרדיללערען (Cordilleras). דער טייל פון דיזער וועסטלי־כער בּערג=קייט אין נאָרד אַמעריקאַ ווערט בּעצייכענט אַלס פעלז=געבּירג (Rocky Mountains) אָדער קאָרדיללערען פון נאָרד אַמעריקאַ (North American Cordilleras) און אין זיד אַמעריקאַ הייסען זיי דיא אַנדען (Andes) אָדער דיא קאָר־דיללערען פון זיד אַמעריקאַ (South American Cordilleras). דיזע צוויי אָפּטיילונגען זיינען פערבּונדען דורך דיא שמאָלע בּערגיגע געגענד פון צענטראַל אַמעריקאַ. צו אָסט פון דיא קאָרדיללערען זיינען דיא פלאַכלענדער פון נאָרד און זיד אַמעריקאַ, וועלכע זיינען אָפּגעטיילט דורך דעם גאָלף פון מעקסיקאָ און דעם קאַריבּישען מעער.

אמעריקא איז רייכער אין וואַסער ווי דיא אַנדערע וועלט־טיילען; זיא האָט דיא גרעסטע טייכען און דיא מעהרסטע אינלענ־דישע זעען (אָזיערעס). דיא וואַסערן פליעסען, מיט אויסנאַהמע פון וועניגע טייכען, צום אַטלאַנטישען אָקעאַן. צום נאָרדליכען אַייז־מעער פליעסען נאָר אונוויכטיגע טייכען. אין דעם נאָרדליכען טייל פון נאָרד אַמעריקאַ ליעגט אַ גרופּע פון זעען, וועלכע שטעהען דורך דיא שטרעמונגען פון טייכען מעהר אָדער וועניגער אין פערבינדונג.

דיא וויכטיגסטע פּראָדוקטען פון אַמעריקאַ זיינען אין נאָרד אַמעריקאַ — נאָדעל־האָלץ (יעלאָוויע בוימער, סאָסנעס א. ז. וו.), דער טולפּען־בוים (tulip-tree), דיא פאַרבער־אייכע אָדער דער שוואַרצער דעמב (black oak), דער צוקער־בוים (maple-tree), דער לאָרבער־בוים (bay-tree), דיא יוקקאַ אָדער פּאַלם־ליליע (yucca), דיא אַגאַווע (agave, century plant) [אַ מין שעהנע בלומען־פּלאַנצע], דער קאַקטוס (cactus), דיא יאַלאַפּע (jalap) [אַ מין גראָזאַרטיגע מעדיצי־נישע פּלאַנצע], מאַאיז אָדער קוקורוזע (maize) און רייז (rice); אין זיד אַמעריקאַ — דיא ליאַנעס (lianas) [וויקעל־דיגע פּלאַנצען, וועלכע וואַקסען אין דיא אור־וועלדער]; דער באַמבוס (bamboo), פאַרנקרויט (fern), פּאַלמען (palms), באַנאַנעס (bananas), אַנאַנאַסען (pine-apples), דער כינין־בוים (cinchona) [וואָס פון זיין קאָרע בעקומט מען כינין], דער מאַהאָגאַני־בוים (mahogany). צו דיא פּלאַנצען, וועלכע וואַקסען אי אין נאָרד אַמעריקאַ אי אין זיד אַמע־ריקאַ, געהערען: קאַרטאָפעל, מאַאיז אָדער קוקורוזע, טאַבאַק, קאַפע, צוקער־ראָהר (sugar-cane), באַוועל, קאַקאַאָ (cocoa), וואַניללאַ (vanilla) און פּיזאַנג (pisang) [באַנאַנאַ].

פון דיא טיערע, וועלכע געהערען צו אמעריקא, זיינען: דער נארדליכער הירש אדער דאס רענ־טיער (rein-deer), דער מאשוס־הירש (musk-deer) [א מין קליינער הירש], דער אייז־בער (polar bear, white bear), דער גרויער און שווארצער בער, דער וואלפיש (whale), דער זעע־הונט (seal), דער זעע־אטער (sea-otter) [א קליינע רוי־בערישע ים־חיה], דער ציטער־פיש (electric ray), דער ציטער־אאל אדער עלעקטרישער אאל (gymnotus, electric eel), דאס עלענ־טיער (elk, moose-deer) [א מין גרויסער הירש], דיא אנצע (ounce) [אן ארט יאגואר], דיא פעט־גאנז (penguin), דיא וואנדער־טויב, דיא קאליברי (colibri) [אן ארט פויגעל], דער פאפאגאי (parrot), דער קאנדאר (condor) [א גרויסער רויב־פויגעל], דער שטרויס־פויגעל (ostrich), דיא קלאפער־שלאנג (rattle-snake), דער אלליגאטאר (alligator) [אן ארט קראקאדיל], דיא קאשע־ניל (cocheneal) [אן אינסעקט, וועלכען מען בענוצט צום פאר־בען], דיא פורפור־מושעל (purple) [א שאל־חיה'לע, וואס לאזט ארויס א פורפור־רויטע פליסיגקייט], מאסקיטאס (mosquitos) [אן ארט קאמארעס אדער בייסענדע פליעגען].

פון דיא מינעראלען פון אמעריקא, זיינען: גאלד, זיל־בער, פלאטינא (platina, platinum), קופער, בליי, צין (tin), איזען, צינק (zinc), קוועקזילבער (quicksilver, mercury), דיאמאנטען, סאלפעטער (saltpetre, nitre), שטיינ־קוילען, פעטראלעאום, זאלץ.

דיא בעפעלקערונג פון אמעריקא שליעסט איין דיא פאלגענדע ראסען: דיא אמעריקאנישע (אינדיאנער), דיא מאנגאלישע (דיא

עסקימאָסען אין דיא פּאָלאַר-געגענדען), דיא קאַווקאַזישע (ווייסע) און דיא עטיאָפּישע (נעגערם). דיא צאָהל פון מענשען איף דעם גאַנצען קאָנטינענט איז אונגעפעהר 137 מיליאָן. פון דיזע געפינען זיך אין נאָרד אַמעריקאַ אונגעפעהר 97 מיליאָן, אין זיד אַמעריקאַ ביי 40 מיליאָן.*) דיא אַיינוואוינער פון נאָרד אַמעריקאַ שליעסען אַיין: ווייסע, וועלכע זיינען אַריבערגעקומען פון אייראָפּאַ; נעגערם, וואָס שטאַמען פון שקלאַפען, וועלכע זיינען אַריבערגעבראַכט געוואָרען פון אַפריקאַ; אַמעריקאַנישע אור-אַיינוואוינער אָדער אינדיאַנער און געמישטע פון פערשיעדענע ראַסען. דיא אינדיאַנער אין נאָרד אַמעריקאַ צעהלען אונגעפעהר 500,000; דיא נעגערם צעהלען אונגעפעהר 12,000,000. דיא אַיינוואוינער פון זיד אַמעריקאַ בעשטעהען פון שפּאַניער און פּאָרטוגעזען, געמישטע ראַסען און נעגערם. אור-אַיינוואוינער (אינדיאַנער) זיינען אין זיד אַמעריקאַ דאָ פיעל מעהר וויא אין נאָרד אַמעריקאַ. דיא געמישטע ראַסען זיינען דאָרטען מעהרסטענס פון אייראָפּעער און אינדיאַנער.

דיא שפּראַכען פון אַמעריקאַ זיינען: דיא עסקימאָסען-שפּראַך און דיא אינדיאַנישע שפּראַכען צווישען דיא אור-אַיינוואוינער; ענגליש, פּאָרטוגעזיש, שפּאַניש, פראַנצויזיש און האָללענדיש צווישען דיא אַיינוואוינער, וועלכע שטאַמען פון אייראָפּעער.

אַלע אַמעריקאַנישע לענדער זיינען רעפּובליקען. עס זיינען היער דאָ קאָלאָניעס פון אייראָפּעאישע מדינות. דיזע קאָלאָניעס שטעהען אונטער דער ממשלה פון דיא בעטרעפענדע לענדער.

אין דער הינזיכט פון רעליגיאָן פערטיילען זיך דיא אַיינוואוינער פון אַמעריקאַ אין בעקענער פון פעטיש-געבער אָדער געצענדיענער (דיא פרייע אינדיאַנער און עסקימאָסען), קריסטען פון אַלע

*) דיזע ציפערן זיינען עטוואָס אַלטע. צו ענדע פון דיזען בוך וועט געגעבען ווערען דיא נייעסטע סטאַטיסטיק.

סעקטע'ס און אידען. אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען איז דיא הער־שענדע קריסטליכע קירכע דיא פּ־אָטעסטאַנטישע. אין דיא איבריגע לענדער פון אַמעריקאַ איז דיא הערשענדע קירכע דיא קאַטוילישע.

אַמעריקאַ ווערט אָנגערופען דיא נייע וועלט, ווייל מען מען איז מיט איהר בעקאַנט געוואָרען פיעל שפּעטער, וויא מיט אייראָפּאַ, אַזיען און אַפריקאַ. עס איז אַלגעמיין בעקאַנט, דאָס דיזער וועלט־טייל איז צום ערסטען מאָל ענדעקט געוואָרען אין 1492 דורך דעם איטאַליענער קריסטאָפער קאָ־לומבוס (Christopher Columbns) [1436—1506], אָבער עס זיינען דאָ גוטע בעווייזע, דאָס שוין מיט טויזענד יאָהר צוריק — פינף הונדערט יאָהר פאַר קאָלומבוס'ן — האָבען דיא נאָר־מאַנען פון נאָרוועגען און דענמאַרק בע־זוכט דיזען קאָנטינענט. דיא נאָרמאַנען האָבען ענטדעקט דעם נאָרדליכען טייל פון דיזען קאָנטינענט און האָבען זיך

97. — קריסטאָפער קאָלומבוס.

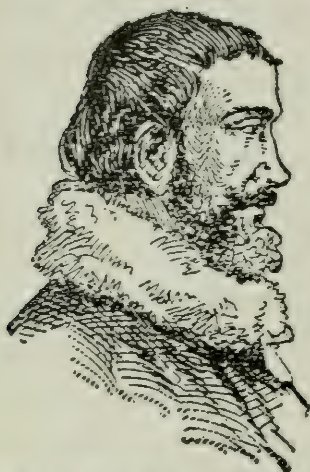
בעזעצט ביי'ם נאָרד־אָסטליכען ברעג, אָבער זיי זיינען באַלד פער־טריעבען געוואָרען דורך דיא „סקערלינגער" (עסקימאָסען) און דיא ענטדעקונג פון דיזען וועלט־טייל איז פערגעסען געוואָרען. קאָלומ־בוס האָט ניט ענטדעקט דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט, דאָס הייסט דיא גאַנצע גרויסע שטיק יבשה, נאָר איינע פון דיא אינזלען, וועלכע ליעגען ביי צענטראַל אַמעריקאַ. דיזע אינזעל איז געווען גואַנאַהאַני (Guanahani), וועלכע קאָלומבוס האָט געגעבען דעם נאָמען סאַן סאַלוואַדאָר (San Salvador) [„הייליגער רעטער"]. דאָס עס איז דאָ אַ גאַנצער קאָנטינענט האָט מען ערסט

דערגאַנגען שפּעטער. דעם נאָמען אַמעריקאַ האָט דיזער וועלט-
טייל געקראָגען נאָך אַ זעע-פאָהרער מיט'ן נאָמען אַמעריגאָ
וועספּוטשי (Amerigo Vespucci), וועלכער האָט דיזען וועלט-
טייל בעזוכט און אויסגעפאָרשט אין 1499 — 1500.

נאָך קאָלומבוס'ס ענטדעקונג האָבען זעע-פאָהרער פון פערשיע-
דענע נאַציאָנען געמאַכט וייטערע ענטדעקונגען. דער נאָרדליכער
ברעג פון נאָרד אַמעריקאַ איז ענטדעקט געוואָרען דורך דזשאָהן
קאַבאָט (John Cabot) און זיין זוהן סעבאַסטיאַן (Sebastian) אין
1497. דיזע צוויי זעע-פאָהרער זיינען געוועזען אין דיענסט פון דער ענגלי-
שער רעגיערונג. דער ברעג פון לאַבראַדאָר איז אויסגעפאָרשט געוואָרען
דורך דעם פּאָרטוגעזישען זעע-פאָהרער גאַספּאַר קאָרטערעאַל
(Gaspar Cortereal) אין 1500. פלאָרידאַ איז ענטדעקט געוואָרען פון
דעם שפּאַניער פּאָנצע דע לעאָן (Ponce de Leon) אין 1512.
דער אָסטליכער ברעג, וועלכער שליעסט אַיין ניו יאָרק, איז אויס-
געפאָרשט געוואָרען פון דעם איטאַליע-
נער דזשיאָוואַני דע ווערראַ-
צאַנאָ (Giovanni de Verrazano) אין
1524. מעקסיקאָ איז אויסגעפונען גע-
וואָרען פון דיא שפּאַניער, וועלכע האָבען
זיך בעזעצט אין דיא ערטער, וואָס זיינען
ענטדעקט געוואָרען פון קאָלומבוס'ן און
איז בעזיעגט געוואָרען דורך דעם שפּאַניער
פערנאַנדאָ קאָרטעס (Fernando
Cortez) אין 1519—1521. אין
1534 האָבען זיך געגרינדעט פראַנצויזי-
שע קאָלאָניעס אין קאַנאַדאַ און אין דעם 17טען יאָהרהונדערט האָ-
בען זיך געגרינדעט ענגלישע קאָלאָניעס ביי דעם ברעג פון דעם

98. — פערנאַנדאָ קאָרטעס.

אַטלאַנטישען אָקעאַן. פון דיזע ענגלישע קאָלאָניעס איז עס שפּעטער ענטשטאַנען די רעפּובליק פון די פעראייניגטע שטאַאַטען פון נאָרד אַמעריקאַ. די נאָרדליכע ברעגען פון זיד אַמעריקאַ זיינען אויסגעפאָרשט גע־וואָרען דורך אַמעריגאָ וועספּוטשי אין 1499—1500. בראַזיליען (Brazil) איז ענטדעקט געוואָרען דורך דעם פּאָרטו־גיזישען זעע=פאָהרער פעדראָ קאַבראַל (Pedro Cabral) אין 1500. די ים=שטראַם מאַגעללאַן (Strait of Magellen), וועלכע טיילט אָפּ די פייערלאַנד=אינזלען פון דעם זידליכען ענד פון זיד אַמעריקאַ, איז ענטדעקט געוואָרען אין 1519 דורך פער־דינאַנד מאַגעללאַן (Ferdinand Magellan), וועמעס נאָ־מען זיא טראָגט. די מדינה פּערו איז בעזיעגט געוואָרען פון דעם שפּאַניער פראַנציסקאָ פיצאַרראָ (Francisco Pizarro) אין 1532. אין 1558 האָ־בען פראַנצויזען געגרינדעט אַ קאָלאָניע אין ריאָ זשאַניירא (Rio Janeiro) [בראַזיליען], וועלכע איז אין 1567 אי־בערגעגאַנגען צו די פּאָרטוגעזען. צווי־שען 1613—1674 האָבען ענגלענדער, האָללענדער און פראַנצויזען זיך בעזעצט אין גוויאַנאַ (Guiana). כמעט דער גאַנצער זידליכער טייל פון אַמעריקאַ איז בעזיעגט געוואָרען פון שפּאַניער און פּאָרטוגעזען. די שפּאַנישע קאָלאָניעס האָבען אין

99.—פערדינאַנד מאַגעללאַן.

100. — פראַנציסקאָ פיצאַררא.

1810 רעוואָלטירט און האָבען זיך געגרינדעט אין בעזונדערע רע־פּובליקען.

ווען דיא אייראָפּעער זיינען געקומען צו דיזען וועלט־טייל האָבען זיי דאָ געפונען איינגעבאָרענע מענשען, מאַנכע אין ווילדען צושטאַנד און מאַנכע, וויא אין פּערו און מעקסיקאָ, אין אַ ציוויליזירטען צושטאַנד. וויא לאַנג דיזע מענשען זיינען שוין דאָ געוועזען און פון וואַנען זיי האָבען זיך דאָ גענומען קען מען מיט בעשטימטהייט ניט זאָגען. מען נעהמט אָן, דאָס זיי זיינען מיט זעהר אַן לאַנגער צייט צוריק אַריבערגעקומען אויף דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט פון נאָרד אַזיען דורך דיא בערינג־שטראָס (Bering Strait), וועלכע זונדערט אָפּ אַלאַסקאַ פון דעם אַזיאַטישען קאָנטינענט; אַנדערע, גלויבט מען, זיינען אַריבערגעקומען דורך דעם שטילען אָקעאַן אָדער דעם פּאַסיפיק פון זיד־אָסט אַזיען אָדער פון נאָהענטע אינזלען דערביי. דיא העכסטע ציוויליזאַציאָן, וועלכע האָט זיך ענטוויקעלט אין דיזען וועלט־טייל, איז געוועזען אויף דיא צוויי הויכלענדער פון פּערו (Peru) אין מעקסיקאָ (Mexico). דיא פעלקער פון דיזע מדינות האָבען ניט ערצויגען קיין טיערע צום אַרבייטען אָדער פיר שפּייז און האָבען ניט ענטוויקעלט קיין פערקעהר אויף דיא וואַסערן; זיי האָבען געפיהרט אַן אָפּגעזונדערטעס אינלענדישעס לעבען. זיי האָבען זיך אָפּגעגעבען מיט לאַנד־אַרבייט, האָבען בעאַרבייט פיעל מינעס און בענוצט פיעל גאָלד, זילבער, וואַהרשיינליך אויך אַייזען, און זיינען געוועזען גוטע האַנד־ווערקער. דיא אַצטעקען (Aztecs) — אַזוי האָבען געהייסען דיא אינדיאַנער פון מעקסיקאָ — האָבען בעזעסען אַ שריפט, וועלכע איז בעשטאַנען אין היעראָגליפען (בילדער־בוכשטאַבען), און האָבען געהאַט אַ קאַלענדאַר, וועלכער, וויא עס ווערט בעהויפּטעט, איז געוועזען פּינקטליכער וויא דער רוימישער. פון דיא ערסטע

ציוויליזירטע פעלקער אין אַמעריקאַ זיינען פערבליעבען גוט=אייסגע־פלאַסטערטע וועגען, וואַסער=לייטונגען, וועלכע ווערען נאָך בענוצט (אין פערו), רואינען פון שעהנע פּאַלאַצען, טעמפּלען און שכל'דיג געבויטע פעסטונגען. אין מעהרערע טיילען פון נאָרד אַמעריקאַ זיינען דאָ וואוינונגען, מינעס און אָנגעשאָטענע וואַלען, וועלכע וויזען, דאָס דיא מענשען אין דיזען טייל אַמעריקאַ זיינען אַמאָל געווען שטאַרק פערשפּרייט; אָבער ווען דיא אייראָפּעער האָבען דיזען קאָנטינענט ענדעקט און אויסגעפאָרשט זיינען דיא איינגע־באָרענע איינוואוינער אין נאָרד אַמעריקאַ אין אויף דיא פלאַכלענדער פון זיר אַמעריקאַ געווען מעהרסטענס ווילדע, וועלכע האָבען זיך ערנעהרט פון יאַגדען און פישען. דיא ערסטע זעע=פאָהרער האָבען דיזע אור=איינוואוינער פון אַמעריקאַ דורך אַ טעות אַ נאָמען געגעבען אינדיאַנער (Indians); זיי האָבען געמיינט, אַז דיא ערטער, וועלכע זיי האָבען אין דיזען וועלט=טייל ענדעקט, זיינען געווען אַ טייל פון דער מדינה אינדיען אין אַזיען. דיזער טעות איז פער־בליעבען און מען רופט דיא אור=איינוואוינער פון דיזען לאַנד נאָך עד היום מיט דיזען נאָמען.

דער אַמעריקאַנישער קאָנטינענט און דיא אינזלען, וועלכע געהערען צו איהם, זיינען פּאָליטיש געטיילט אין פיעלע טיילען. דיא מעהרסטע פון דיזע זיינען זעלבסטשטענדיגע מדינות און אייניגע זיינען קאָלאָניעס פון אייראָפּעאישע לענדער. דיא פּאָליטישע טיילען פון נאָרד אַמעריקאַ זיינען: גרענלאַנד (Greenland), ברי־טישע אמעריקאַ (British America), דיא פעראייניגטע שטאַאַטען (United States) און מעקסיקאָ (Mexico). דיא פּאָ־ליטישע טיילען פון צענטראַל אַמעריקאַ זיינען: פּאַנאַמאַ (Panama), קאָסטאַ ריקאַ (Costa Rica), ניקאַראַגואַ (Nicaragua), סאַלוואַדאָר (Salvador), האָנדוראַס (Honduras),

גואַטעמאַלאַ (Guatemala), קובאַ (Cuba) און האַי־איטי (Haiti, Hayti). דיא פאָליטישע טיילען פון זיד אַמעריקאַ זיינען: וועגעצועלאַ (Venezuela), קאָלאָמביאַ (Colombia), עקואַדאָר (Ecuador), פערו (Peru), באָליוויאַ (Bolivia), טשילע (Chile), אורגואַי (Uruguay), פאַראַגואַי (Paraguay), אַרגענטינאַ (Argentina), בראַזיליען (Brazil), דיא אייראָפּעאישע קאָלאָניע גואַי־אַנאַ (Guiana) און דיא אַרגענטינישע טערטאָריע פייער־לאַנד (Tierra del Fuego). בעשרייבונגען פון דיזע מדינות ווערען געגעבען אין דיא נעכסטע קאַפּיטלען.

---

2. קאַפּיטעל.

דיא אינזעל גרענלאַנד.

לאַגע, שטח און באָדען. — קלימאַט. — געוועקס. — טיערע און מענשען. — בעוועצונגען. — האַנדעל און רעגיערונג. — געשיכטע פון ענטדעקונג. — בעזוך פון פּאָלאַר־רייזענדע.

גרענלאַנד ליעגט אין דער נאָרדליכער פּאָלאַר־געגענד צווישען 60° און 30′ 83° נאָרדליכע ברייט און האָט אַ שטח פון אונגעפעהר 512,000 קוי. מ. דער באָדען פון דיזער אינזעל איז כמעט אין גאַנצען בעדעקט מיט אַ מאַנטעל פון אייז, וועלכער גרייכט אין מאַנכע ערטער ביז 10,000 פוס איבער דעם שטח פון ים. נאָר אַ שמאָלער טייל ביי דעם וועסטליכען ברעג איז פריי פון אייז און צוגענגליך. דער אָסטליכער ברעג און דער זידליכער זיינען אימער

פערבלאָקירט מיט גרויסע מאַסען אייז. אַרום דיא בּרעגען פון גרענלאַנד זיינען דאָ פיעלע פיאָרדען (אַזוי ווערען אָנגערופען שמאָלע אײַנשניטען בּיי הויכע פעלזיגע בּרעגען), אָבּער וועגען דעם אָנגעטריבּענעם אייז פון דעם נאָרדליכען אייז-מעער איז צו זיי שווער צוצוקומען. פון דעם אייז, וועלכער בּעדעקט דעם בּאָדען פון גרענלאַנד, בּרעכען זיך צייטענווייז אָפּ גרויסע מאַסען, וועלכע פאַלען אַרונטער אין ים און צושפּאַלטען זיך אין פיעלע אייז-בּערג.

דער קלימאַט פון גרענלאַנד איז זעהר א רויהער. דיא ווינטערן זיינען לאַנג, פינסטער און מורא'דיג קאַלט. דיא טעמפּעראַטור פאַלט אין ווינטער פון 50⁰ בּיז 60⁰ פאַהרענהייט. אין דיא קורצע זומערן איז דיא טעמפּעראַטור אין שאָטען אָפט 60⁰ אונטער דעם פריער-פונקט.

דער בּאָדען אונטער דעם אייז אויף דעם ניעדריגערען טייל פון גרענדלאַנד צו וועסט איז ט ו נ ד ר א, דאָס הייסט געפרוירענער זומפּ. אין זומער, ווען דער שנעע אויף דעם וועסטליכען בּרעג ווערט צושמאָלצען, ווערט דער בּאָדען אויף עטליכע צאָל ווייך; אונטער דער שיכט, וועלכע ווערט ווייך פון דער וואַרימקייט, בּלייבּט דער בּאָדען אימער געפראָרען. אויף אַזאַ ערד קענען נאָר וואַקסען אַזעלכע פלאַנצען, וואָס זייערע וואָרצלען געהען ניט טיעף. דיא געוועקסען פון אַ טונדראַ בּעשטעהען הויפּטזעבּליך פון מאָכען און ניעדריגע קוסטאַרניקעס; אין מאַנכע ערטער קענען זיך אויך געפינען ניעדריגע בּוימלאַך אַ פּאָאָר פוס דיא הויך. דער וועסטליכער בּרעג פון גרענלאַנד ווערט אין זומער בּעוואַקסען מיט מאָכען און גראָזען, פון וועלכע עס ערנעהרען זיך דיא לאַנד-חיות, וואָס געפינען זיך אין דיא פּאָלאַר-געגענדען.

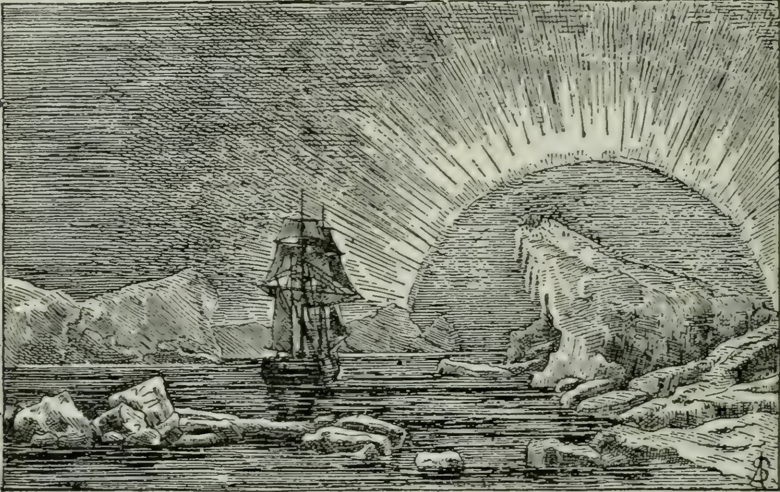
דיא וויכטיגסטע לאַנד-טיערע פון גרענלאַנד און פון דיא אַרומיגע פּאָלאַר-געגענדען זיינען: דער מאָשוס-אָקס, דאָס רענ-טיער

(אַזאַ הירש), דער ארקטישער פוקס און דער פאָלאַר־בער. דיא וואַסער־טיערע אין דיזע געגענדען זינען: זעע־הינט, וואַלרוסען (זעע־פערד), וואַל־פישען און פיש. אויסער דיזע לאַנד־טיערע און וואַסער־טיערע געפינען זיך אין דיזע געגענדען מיליאָנען אֵיידער־גענז (eider ducks) און אַנדערע וואַסער־פויגלאַך. דיזע טיערע ליעפערן דיא אַיינוואוינער פון גרענדלאַנד נאַהרונג, קליידונג, בע־לייכטונג, בעהייצונג און אַנדערע נויטווענדיגקייטען.

דיא אַיינוואיינער פון גרענלאַנד זיינען הויפּטזעכליך דיא עס־קימאָסען, וועלכע צעהלען עטליכע טויזענד זעעלען. דיזע מענשען ערנעהרען זיך מעהרסטענס פון יאַגדען און פישען. אין זומער ברייגגען זיי זייערע געצעלטען אויף דיא טונדראַ פון דעם וועסטלי־כען ברעג אין ווינטער בויען זיי אין פערשיעדענע ערטער הייזלאַך פון שטיין אָדער פון אַייז, וועלכע זיי בעהייצען מיט פעטס פון טיערע. אויסער דיזע אור־אַיינוואוינער זיינען דאָ אין גרענדלאַנד אַנזעסיגע דענעמאַרקער, וועלכע לעבען צושפרייט איבער דעם וועסט־ליכען ברעג אין קליינע קאָלאָניעס. פיעלע פון דיא אַיינוואוינער זיינען געמישטע קינדער פון עסקימאָסען און אייראָפּעער. דיא גאַנצע בעפעלקערונג פון גרענלאַנד איז לויט אַ סטאַטיסטיק פון 1890 גע־ווען 10,516. דיא הויפּט בעזעצונגען אין גרענלאַנד זיינען גאָדט־האַאַב (Godthaab), קריסטיאַנסהאַאַב (Christianshaab) און אופּערנאַוויק (Upernavik), דיא לעצטערע געפינט זיך בייא 72° 48′ נאָרדליכע ברייט. אופּערנאַוויק איז דיא איינציגע בעזע־צונג אין דער וועלט, וועלכע ליעגט אַזוי וויט צו נאָרד.

גרענלאַנד איז ענטדעקט און בעזעצט געוואָרען פון דיא נאָר־מאַנען מעהר אַלס 900 יאָהר צוריק, אָבער דיא קאָלאָניעס פון יענער צייט האָבען זיך דאָרטען ניט לאַנג געהאַלטען און דיזע אינ־זעל איז פערגעסען געוואָרען. 600 יאָהר שפּעטער האָבען ענגלענ־

דער זיא ווידער ענטדעקט און מען האָט אָנגעהויבען אַהין צו קו־מען פיר פיש־פאַנג. דיא ערסטע שטענדיגע אייראָפּעאישע קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען פון דענישע מיסיאָנערען אין דעם 18טען יאָהרהונדערט. דעם נאָמען „גרענלאַנד" האָט דיא אינזעל

101. — אַ לאַנדשאַפט פון נאָרד־פּאָל.

געקראָגען דערפאַר, ווייל אין זומער איז איהר וועסטליכער ברעג בעדעקט מיט גרינס (גרינעס לאַנד). דיא ערסטע ענטדעקער האָבען געוועהלט דיזען נאָמען אום צוצוציהען עמיגראַנטען.

דיא קאָלאָניעס פון גרענלאַנד שטעהען אונטער דער אויפזיכט פון דענעמאַרק און דער האַנדעל, וועלכער ווערט דאָרט געפיהרט, איז זייט 1774 אַ מאָנאָפּאָל פון דער דענישער רעגיערונג. דער גרענלאַנדער האַנדעל ווערט פערוואַלטעט אין קאָפּענהאַגען דורך אַ רעגיערונגס־קאָמיסיאָן, וועלכע טראָגט דעם נאָמען „קאָנגעליגע גרענלאַנדסקע האַנדעל" (קעניגליכער גרענלאַנדישער האַנדעל). צום צוועק פון רעגיערונג און פון האַנדעל איז דער וועסטליכער ברעג

פון גרענלאַנד ביז כמעט 74^0 נאָרדליכע ברייט אַיינגעטיילט אין צוויי זאָ־געגנאַנטע אינספעקטאָרשאַפטען (inspectorates) — דיא זידליכע ביז 67^0 40′ און דיא נאָרדליכע ביז 74^0. דיא הויפּט־שטעדט פון דיזע צוויי טיילען זיינען: פון דעם זידליכען — גאָדט־האאַב (Godthaab), פון דעם נאָרדליכען — גאָדהאַוון (Godhavn). דיא אינספעקטאָרשאַפטען ווערען רעגיערט פון צוויי גובערנאַטאָרען, וועלכע זיינען פעראַנטוואָרטליך צום דירעקטאָר פון דער האַנדעלס־קאָמיסיאָן אין קאָפּענהאַגען. יעדע פון דיא אינספעקטאָרשאַפטען איז אַיינגעטיילט אין דיסטריקטען און יעדער דיסטריקט האָט אויסער זיין הויפּטשטאָדט אָדער „קאָלאָניע" *) אייניגע אויסערע פּאָסטען און עסקימאָסישע יאַגד־סטאַציאָנען מיט אויפזעהער, וועלכע זיינען פעראַנטוואָרטליך צום הויפּט אויפזעהער פון דעם דיסטריקט. פון דיא עסקימאָסישע סטאַציאָנען איז פעטס פון וואַל־פישען דער הויפּט אַרטיקעל. דיזעס פעטס ווערט אויסגאַרבייט אין אויל און ווערט אַוועקגעשיקט נאָך קאָפּענהאַגען אין רעגיערונגס־שיפען, וועלכע קומען און געהען צווישען מאַי און נאָוועמבער. דעם איבריגען טייל פון יאָהר איז דער פערקעהר פון שיפען אַיינ־געשטעלט. אין דיא ווינטער־מאָנאַטען זיינען דיא אַיינוואוינער פון גרענלאַנד בעשעפטיגט מיט דעם פאַנג פון זעע־הינט.

דיא אינערע געגענד פון גרענלאַנד איז בעדעקט מיט אַן איי־ביגען אַייז און איז זעהר בערגיג און גריבערדיג. מעהרערע פּאָלאַר־רייזענדע, וועלכע האָבען דאָרטען אַיינגעדרונגען, האָבען פערלאָ־רען דיא קרעפטען אַרומצוּוואַנדערנדיג איבער דיא בערג און גריבער

*) אַ „קאָלאָניע" אין גרענלאַנד איז אַ דערפעל, וואָס האָט פיער דענישע הייזער, אַ לאַגער פון וואַארע, אַ פאַבריק צום קאָכען פעטס פון וואַל־פיש, און אין מאַנכע פעלע אויך אַ לוטעראַנישען מיסיאָנער אָדער גייסטליכען, אַ לעהרער און אַן אַרצט.

און זיינען אומגעקומען פון דער שרעקליכער קעלט, וועלכע הערשט דאָרטען דעם גאַנצען יאָהר. איינִיגע רייזענדע איז געלינגען בשלום דורכצוגעהן דיזע אינזעל. פון דיא לעצטע פּאָלאַר־רייזענדע, וועלכע האָבען בעזוכט גרענלאַנד, זיינען געווען פרידיאָף נאַנסען (Fridjof Nansen), אַ נאָרוועגיער, אין 1888, און דער אַמעריקאַנישער פּאָל־ענטדעקער ראָבערט פּירי (Robert Peary), אין 1893—1894. נאַנסען האָט דורכגעקרייצט דיא גאַנצע אינזעל און פּירי האָט אויסגעפּאָרשט דעם נאָרדליכען טייל.

---

3. קאַפּיטעל.

דיא בריטישע אַמעריקאַ.

דיא ענגלישע קאָלאָניע קאַנאַדאַ. — איהרע פּראָווינצען און טעררִיטאָריעס. — דיא אינזעל ניופאַונדלענד. — דיא בערמודאַ אינזעלן. — ערסטע בעזעצונגען אין דיזע ערטער.

דיא בריטישע אַמעריקאַ שליעסט איין: 1) קאַנאַדאַ (Dominion of Canada), 2) דיא אינזעל ניופאַונדלענד (Newfoundland) און 3) דיא בערמודאַ־אינזלען (Bermudas).

1. קאַנאַדאַ. — דיזע מדינה גרענעצט זיך מיט דעם אַרקטישען אָקעאַן (נאָרדליכען אייז־מעער) צו נאָרד, מיט לאַבראַדאָר און דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו אָסט, מיט דיא פּעראייניגטע שטאַאטען צו זיד, מיט דעם שטילען אָקעאַן (פּאַסיפיק) און אַלאַסקאַ צו וועסט. קאַנאַדאַ האָט אַ שטח פון איבער 3 מיליאָן קוו. מ.,

אָבער דער בעפעלקערטער טייל איז בעשרענקט אויף דיא געגענד, וועלכע ליעגט ביי דעם טייך סט. לאָרענס (St. Lawrence) און ביי דיא אָזיערעס. דיזער טייל איז איינגעש־אָסען צווישען דעם אָסטליכען ברעג פון דער אָזיערע הוראָן (Lake Huron) און דעם מעריריאַן פון דער שטאָדט קוויבעק.

דיא איבערפלעך פון קאַנאַדאַ איז אין אַלגעמיין ניעדריג צו אָסט פון דיא פעלזענ־בערג (Rocky Mountains) און גרויסע טייילען צו נאָרד זיינען בעדעקט מיט טינדראַס (געפרוירענע זומפען). דער נאָרדליכער ברעג פון קאַנאַדאַ איז אַזוי קאַלט, דאָס דאָרטען קענען ניט וואַקסען קיין בוימער און קיין שפייז־געוועקס. ווייטער צו זיר ציהט זיך אַ לאַנגער טראַקט פון וואַלד איבער דער ברייט פון גאַנצען קאָנטינענט און אין דעם זידליכען טייל פון דיזען טראַקט געפינען זיך טייערע וועלדער פון פיכטענ־בוימער (סאָסנעס) און אַנדערע האָלצען, וועלכע ווערען בענוצט צום בויען. זידליך פון דער וואַלד־געגענד ליעגען ניעדריגע און הויכליכע פלאַכלענדער, וועלכע זיינען כמעט אָהן בוימער, אָבער זיינען איז מעהרסטע ערטער גוט בעוואַקסען מיט גראָז. דיזע פלאַכלענדער זיינען דיא וויכטיגסטע פיר דיא צוקינפטיגע ענטוויקלונג פון קאַנאַדאַ. אַ טייל פון דיזען שטח טויג ניט פיר בעאַרבייטונג, אָבער דער מעהרסטער באָדען, איבערהויפט דער, וואָס ליעגט ביי'ם רעד ריווער (Red River) אַרום דיא אָזיערעס וויננעפעג (Winnipeg) און מאַניטאָבאַ (Manitoba), און אין דעם טאָל פון דעם טייך סאַסקאַטשעוואַן (Saskatchewan), איז זעהר רייך און דער קלימאַט איז דאָרטען זעהר גוט פיר אַגריקולטיר. אין ווינטער איז דיזער באָדען הויך בעדעקט מיט שנעע. אָבער דיא וואַרימע זומערן זיינען גענוג צו מאַכען, אַז ווייץ זאָל דאָרטען ווערען צייטיג אין דריי אָדער פיער מאָנאַטען. דיא דורכשניטליכע צאָהל בושעלס פון ווייץ

פער אקער, וועלכע וואַקסען אויף דיזען רייכען באָדען מיט וועניג מיסטיגונג, איז אונגעפעהר צוואַנציג. דאָס איז אַ העכערער דורכ־שניט וויא אין אירגענד וועלכען לאַנד אויסער ענגלאַד.

אין דיא קאַלטע אונבעוואוינטע געגענדען פון נאָרד זיינען דאָ זעהר פיעלע טיערע, פון וועלכע מען בעקומט פעלצ־וואַרג. אין דעם זידליכען טייל פון קאַנאַדאַ זיינען דאָ טייערע ערטער פיר פיש־פאַנג, וועלכע זיינען פון דיא גרעסטע אין דער וועלט. שטאָק־פיש, הערינג און מאַקרעלען זיינען דער הויפּט־פאַנג אין דיא וואַסערן ביי'ם וועסטליכען ברעג. קאַנאַדאַ איז אויך רייך אין מינעראַל־פּראָ־דוקטען. גאָלד, זילבער און קופער ווערען געגראָבען אין דעם וועסטליכען טייל און קויהלען אין דעם אָסטליכען און אין דעם וועסטליכען.

קאַנאַדאַ האָט אַ בעקוועמען וואַסער־פערקעהר, וועלכער איז זעהר וויכטיג פיר איהרע אינדוסטריעלע געגענדען, וואָס ליעגען אַזוי וויִיט פון דיא אייראָפּעאישע מערק. פון דער מינדונג פון סט. לאָרענס (St. Lawrence) [אין זיד־אָסט] קענען שיפען געהן מיט דער הילף פון קאַנאַלען ביז דעם לעיק סופּיריאָר (Lake Superior) [זיד] און פון דאַנען קען דער וועג מיט וועניגע אונטער־ברעכונגען פאָרטגעזעצט ווערען ביז רעיני לעיק (Rainy Lake) און וויננּיפּעג לעיק (Winnipeg Lake) [נאָרד־וועסטליך אַרויף] ביז דעם טייך סאַסקאַטשעוואַן (Saskatchewan) [זיד־וועסטליך] פיר אַ שטרעקע פון 4,500 מייל. איינע פון דיא אונ־טערברעכונגען פון שיפ־פאַהרט אין קאַנאַדאַ איז דער וואַסער־פאַל ניאַגאַראַ (Niagara Falls) [צו זיד־אָסט], ביי וועל־כען אַ טייך איבער אַ האַלבען מייל דיא ברייט, וואָס פערבינדט לעיק איריע (Lake Erie) מיט לעיק אָנטאַריאָ (Lake Ontario), שטראָמט איבער אַ פעלז 150 פוס הויך. דיזע

און־ערבּרעכונג איז בּעזייטיגט דורך אַ קאַנאַל. דיא אינלענדישע שיפּ־פאַהרט איז דיא גרעסטע און וויכטיגסטע אין דער וועלט. פיר דעם פערקעהר אויף יבשה האָט קאַנאַדאַ זעהר גרויסע שטרעקען פון אַייזענבּאַהן. דיא ערסטע אַייזענבּאַהן אין דיזען לאַנד איז געעפענט געוואָרען אין 1836. אין 1886 איז געעפענט געוואָרען דיא גרויסע קאַנאַדישע פּאַסיפישע אַייזענבּאַהן (Canadian Pacific Railway), וועלכע איז דיא וויכטיגסטע ליניע פיר דעם אינלענדישען פערקעהר. דיא צוזאַמענגענומענע לענג פון אַייזענבּאַהן אין קאַנאַדאַ איז אין 1897 געוועזען 16,550 מייל. קאַנאַדאַ האָט אויך איבּער 29,000 מיילען טעלעגראַף.

דיא אַיינוואוינער פון קאַנאַדאַ זיינען מעהרסטענס פון בּריטישער (ענגלישער) אָפּשטאַמונג און פּראָטעסטאַנטיש אין רעליגיאָן; אָבּער פראַנצויזישע קאַטאָליקען בּילדען אַ דריטעל פון דער בּעפעלקערונג, איבּערהויפּט אין דיא אָסטליכע געגענדען, וועלכע זיינען אַנפאַנגס קאָלאָניזירט געוואָרען פון פראַנצויזען. דיזע געגענדען זיינען איבּערגעגאַנגען צו דיא ענגלענדער אין 1759. ענגלאַנד האָט איבּערנעהמענדיג דיא פראַנצויזישע קאָלאָניעס זיי ערלויבּט אָנצוהאַלטען זייערע אינסטיטוציאָנען און פיהרונגען. אויף אַזאַ אַרט האָבּען דיא פראַנצויזען אין קאַנאַדאַ בּעיאַהרט זייערע זיטען און זייער שפּראַך בּיז היינטיגען טאָג און וואו זיי זיינען דאָ אין דער מעהרהייט איז פראַנצויזיש בּיי דער זייט פון ענגליש אַנערקענט אַלס אָפיציעלע שפּראַך. אין קאַנאַדאַ זיינען דאָ אונגעפעהר 100,000 אינדיאַנער, פון וועלכע דיא מעהרסטע געפינען זיך אין ווילדען אָדער האַלבּ־ווילדען צושטאַנד אין דיא וועלדער פון דיא נאָרד־וועסטליכע געגענדען. דיא קאַנאַדישע אינדיאַנער גיבּען זיך אָפּ מיט יאַגד און לעבּען פון דיא פעלץ־וואַרג, וועלכע זיי פערקויפען צו דיא ציוויליזירטע. אויסער דיא ענגלענדער, פראַנצויזען און דיא

אור־איינוואוינער (אינדיאַנער) זיינען צו בּיסלאַך דאָ אַנזעסיגע פון פערשיעדענע אַנדערע נאַציאָנען, וויא אידען, דייטשען, רוסען, גריעכען, יאַפּאַנעזער און נאָך אַנדערע. דיא גאַנצע בעפעלקערונג פון קאַנאַדאַ, טראָץ איהר זעהר גרויסען שטח, איז לויט דער לעצטער סטאַטיסטיק 5,372,000. צו ערמינטערן דיא עמיגראַציאָן נאָך קאַנאַדאַ גיט דיא קאַנאַדישע רעגיערונג 160 אַקער לאַנד צו איינוואַנדערער, וועלכע נעהמען זיך אונטער צו וואוינען אויף דעם באָדען און איהם צו מאַכען טויגליך פיר בעאַרבייטונג.

דיא אויבערמאַכט איבער קאַנאַדאַ האָט דיא ענגלישע קרוין און דיזע קאָלאָניע ווערט רעגיערט דורך אַן ענגלישען גענעראַל־גובערנאַטאָר (Governor-General) מיט דער הילף פון אַ קאַבינעט אָדער פּריוואַט־ראַט (Privy Council). צו דעם צוועק פון רעגיערונג ווערט קאַנאַדאַ איינגעטיילט אין פּראָווינצען, פון וועלכע יעדערע פערוואַלטעט בעזונדער איהרע לאָקאַלע אינטערעסען. דיא געזעץ־געבענדע מאַכט פיר דיא גאַנצע קאָלאָניע ליעגט אין אַן אַלגעמיינעם פּאַרלאַמענט, וועלכער בעשטעהט פון אַ סענאַט פון 81 מיטגליעדער, וואָס ווערען ערנענט פון דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר לעבענס־לענגליך, און פון אַן אונטער־הויז (House of Commons) פון מיטגליעדער, וואָס ווערען געוועהלט פון פאָלק. דיא פּראָווינץ קוויבעק האָט אימער 65 מיטגליעדער; דיא צאָהל פון דיא פערטרעטער פיר דיא אַנדערע פּראָווינצען ווערט בעשטימט לויט זייערע בעפעלקערונגען אין פערגלייך מיט קוויבעק. יעדע פון דיא פּראָווינצען האָט דיא פולע מאַכט צו רעגולירען איהרע אייגענע לאָקאַלע אינטערעסען און האָט איהר בעזונדערן פּאַרלאַמענט אין אַ לייטענאַנט־גובערנאַטאָר (Lieutenant-Governor), וועלכער ווערט ערנענט פון דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר. דיא הויפּט־שטאָדט פון דער אַלגעמיינער רעגיערונג איז אָטטאָוואַ (Ottawa) אין דער פּראָווינץ אָנטאַריאָ.

דער גענעראַל־גובערנאַטאָר איבער קאַנאַדאַ ווערט ערנענט פון דער ענגלישער קרוין פיר אַ טערמין פון פינף יאָהר.

קאַנאַדאַ ווערט אַיינגעטיילט אין 7 פראָווינצען, וועלכע זיינען: נאָוואַ סקאָשיאַ (Nova Scotia), פרינס עדוואָרד אַיילאַנד (Prince Edward Island), ניו בראָנזוויק (New Brunswick), קוויבעק (Quebec), אָנטאַריאָ (Ontario), מאַניטאָבאַ (Manitoba) און בריטיש קאָלאָמביאַ (British Columbia).

נאָוואַ סקאָשיאַ בעשטעהט פון דער האַלב־אינזעל, וועלכע טראָגט דיזען נאָמען, און פון דער אינזעל קייפ ברעטאָן (Cape Breton) צו נאָרד. דער שטח פון דיזער פראָווינץ איז 20,550 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג לויט דער סטאַטיסטיק פון 1891 איז 450,396. איהר פרוכטבאַרער באָדען, וועלכער איז וועניגער וויא אַ העלפט פון איהר גאַנצען שטח, געפינט זיך הויפט־זעכליך אין איהר אינערן טייל. דער טאָל פון אַננאַפּאָליס (Valley of Annapolis) האָט דעם פרוכטבאַרסטען באָדען און בעסטען קלימאַט און צייכענט זיך בעזאָנדערס אויס מיט זיינע עפעל־סעדער. דיזע פראָווינץ איז רייך אין קויהלען און אַנדערע מינעראַלען און האָט ביי איהרע ברעגען ביעל פיש. דיא הויפט־שטאָדט איז האַליפאַקס (Halifax) מיט 38,556 אַיינוואוינער; זיא איז דער הויפט ווינטער־פאָרט פון קאַנאַדאַ און דיא הייפט מאַרינ־סטאַציאָן פון בריטישער נאָרד אַמעריקאַ. דיא שטאָדט און דער האַפען זיינען געשיצט דורך פעסטונגען און האַליפאַקס איז דער אייניציגער אָרט אין קאַנאַדאַ, וואו עס שטעהט ענגלישעס מיליטער.

פרינס עדוואָרד אַיילאַנד ליעגט אין דעם בוזים פון סט. לאָרענס (Gulf of St. Lawrence) צווישען ניו בראָנזוויק און נאָוואַ

סקאָשיאַ. דיזע פּראָווינץ האָט אַ שטח פון 2,000 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז אין 1891 געווען 109,078. איהר הויפּט-שטאָדט טשאַרלאָטט-טאַון (Charlottetown) מיט 11,374 איינוואוינער שטעהט ביי אַ גרויסען, טיעפען האַפען און עקספּאָרטירט פיש און פאַרם-פּראָדוקטען.

ניו בראָנזוויק האָט אַ שטח פון 28,200 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג (1891) פון 321,263. דיזע פּראָווינץ איז זעהר רייך אין וועלדער, וועלכע ליעפערן מעהר אַלס דיא העלפט פון איהר עקספּאָרט, און זיא איז אויך רייך אין פיש. איהר הויפּט-שטאָדט פרעדעריקטאָן (Fredericton) מיט 6,502 איינוואוינער איז אַ וויכטיגער פּאָרט אויף דעם טייך סט. דזשאָהן (St. John River) און אַ מיטעלפּונקט פון דער אינדוסטריע פון געהילץ, אָבער דיא גרעסטע שטאָדט און דער גרעסטער ים-פּאָרט איז סט. דזשאָהן (St. John) מיט 39,179 איינוואוינער, וועלכע ליעגט ביי אַ פייַנעם האַפען אויף דעם בוזים פון פאָנדי (Bay of Fundy) ביי דער מינדונג פון דעם טייך סט. דזשאָהן. דיזער פּאָרט איז אָפען דעם גאַנצען יאָהר. דער בוזים פון פאָנדי, ביי וועלכער דיזע שטאָדט ליעגט, איז מערקווירדיג פיר דיא שטייגונג פון זיין וואַסער, וועלכעס הייבט זיך אויף ביי פלוט ביז איבער 70 פוס. דאָס איז דער איינציגער אָרט אין דער וועלט, וואו דיא פלוט שטייגט אַזוי הויך.

קוויבעק ליעגט אויף ביידע זייטען פון דעם טייך סט. לאָרענס און פערנעהמט אַ שטח פון 347,350 קוו. מ. זיא שליעסט איין פיעלע פרוכטבאַרע אינזלען, פון וועלכע אַנטיקאָסטי (Anticosti), מאַגדאַלען (Magdalen) און באָנאַווענטיור (Bonaventure) זיינען דיא וויכטיגסטע. דער קלימאַט אין דיזער פּראָווינץ איז זעהר אַ גוטער. דער ווינטער איז דאָרטען לאַנג און דער שנעע ליעגט געוועהנליך פון דעצעמבער ביז אַפּריל. דורך דיזע לאַנגע צייט פון

יאָהר ווערט פיעל געאַרבייט ביי געהילץ. דער געפראָרענער צושטאַנד פון דיא טייכען און דער דיקער שנעע, וועלכער בעדעקט דיא ערד, זיינען זעהר גינסטיג צום טראַנספּאָרטירען דיא קלעצער צו דיא וואַסערן, אויף וועלכע זיי ווערען געוועקשווימען אין פריהלינג. דער זומער איז וואַרים גענוג צו פלאַנצען קאָרן און טאַבאַק, האָבער, קאַרטאָפּעל און היי זיינען דיא הויפּט-פּראָדוקטען. דאָס אייזען פון דיזער פּראָווינץ און דיא קוילען פון נאָוואַ סקאָשיאַ ווערען דאָ בענוצט אין מאַנופאַקטור. דיא בעפעלקערונג פון קוויבעק (1891) איז 1,488,535 (לויט אַ שפּעטערער שאַצונג, 1.650,000). אונגעפעהר דריי פערטעל פון דיזער בעפעלקערונג זיינען קינדער פון פראַנצויזישער אָפּשטאַמונג, וועלכע האַלטען אָן דיא פראַנצויזישע שפּראַך און דיא זיטען פון זייערע עלטערן. אָפיציעלע דאָקומענטען אין דיזער פּראָווינץ ווערען פערעפענטליכט אין ענגליש און פראַנצויזיש. דיא הויפּט-שטאָדט פון דער פּראָווינץ איז קוויבעק (Quebec) מיט 69,000 איינוואוינער; זיא איז איינע פון דיא עלטעסטע שטעדט, וואָס אייראָפּעער האָבען געגרינדעט אויף דעם נאָרד-אַמעריקאַנישען קאָנטינענט, און איז דער הויפּט-אָרט פון דער פראַנצויזישער קאַנאַדאַ. זיא ליעגט ביי דעם פּונקט, וואו עס פעראיניגט זיך דער טייך טשאַרלז (Charles River) מיט דעם טייך סט. לאָרענס, צום טייל אויף אַ בארג. קוויבעק איז איינע פון דיא וויכטיגסטע האַפען-שטעדט אין קאַנאַדאַ. דיא גרעסטע שטאָדט פון דער פּראָווינץ איז מאָנטרעאַל (Montreal) מיט 267,800 איינוואוינער; זיא ליעגט אויף אַן אינזעל אין דעם סט. לאָרענס אין איז אַ האַפען-שטאָדט. דער פּאָרט פון מאָנטרעאַל ווערט געשלאָסען דורך אייז פון דעצעמבער ביז ענדע אַפּריל. אַן אייזענבאַהן פון אונגעפעהר צוויי מייל דיא לענג פערבינדעט דיזע שטאָדט מיט דעם רעכטען ברעג פון דעם סט. לאָרענס.

אָנטאַריאָ ליעגט צו וועסט פון דער פּראָווינץ קוויבעק און צו נאָרד פון דיא גרויסע אָזיערעס. איהר שטח איז 222,000 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג (1891) איז 2,114,321 (שפּעטערע שאַצונג, 2,183,000). דיא בעפעלקערטע געגענד, וועלכע איז דער זידליכסטער טייל פון גאַנץ קאַנאַדאַ, האָט אַ פיעל קירצערן ווינטער וויא דיא פּראָווינץ קוויבעק, און אין דעם סאַמע זידליכען טייל, וואו דיא לעיק איריע (Lake Erie) האָט אַ גרויסעווירקינג אויפ'ן קלימאַט, קענען זאָגאַר וואַקסען וויינטרויבען. אַ וויכטיגער פּראָדוקט אין דיזער פּראָווינץ איז גערשטען, און דאָס איז דיא איינציגע געטריידע, וואָס ווערט פיעל עקספּאָרטירט (אַרויסגעפיהרט) נאָך דיא פעראייניגטע שטאַאטען. אייזען און קופּער ווערען אויסגעגראָבען, אָבער געהילץ איז דיא וויכטיגסטע אינדוסטריע. דיא הויפּט-שטאָדט איז טאָראָנטאָ (Toronto) לעבען דעם וועסטליכען ענד פון לעיק אַנטאָריאָ (Lake Ontario), אויף וועלכען זיא האָט אַ פיינעם האַפען. דיא בעפעלקערונג פון דיזער שטאָדט איז (1891) 181,220 (שפּעטערע שאַצונג, 208,000) און זיא האַלט שנעל אין וואַקסען. נאָך אַ וויכטיגע שטאָדט איז האַמילטאָן (Hamilton), ביי דעם סאַמע ועבטליכען ענד פון לעיק אָנטאַריאָ, מיט 48,980 איינוואוינער (1891). דיא שטאָדט קינגסטאָן (Kingston), ביי דעם אויספלוס פון דער זעלביגער אָזערע (לעיק אָנטאַריאָ), מיט 19,265 אַיינוואוינער (1891) איז אַ וויכטיגער פּונקט פיר דעם פערקעהר פון שיפען. דיא וויכטיגסטע שטאָדט אין אינערען לאַנד איז לאָנדאָן (London), אונגעפעהר האַלב-וועג צווישען לעיק איריע (Lake Erie) און לעיק הוראָן (Lake Huron), מיט 31,977 אַיינוואוינער (1891). פּאָרט אַרטהור (Port Arthur), אויף דעם נאָרדליכען ברעג פון לעיק סופּיריאָר (Lake Superior), איז אַ סטאַציאָן פיר דעם

פערקעהר פון שיפען אויף דיא אָזיערעס אין קאַנאַדאַ.

מאַניטאָבאַ האָט אַ שטח פון 73,956 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 255,000. זיא צייכענט זיך אויס מיט אַ פלאַכען, פרוכטבאַרען באָדען, וועלכער איז זעהר גוט פיר דיא פראָדוקציאָן פון ווייץ. זיא ליעגט אין וועסט און שליעסט איין דיא אָזיערע מאַניטאָבאַ און דעם גרעסערען טייל פון דיא אָזיערעס וויננעפעג (Winnipeg) און וויננעפעגאָסיס (Winnipegosis). דיא הויפט-שטאָדט פון דיזער פראָווינץ איז וויננעפעג מיט 25,642 אַיינוואוינער (1891); זיא ליעגט ביי דעם פונקט, וואו עס פליעסען צוזאַמען צוויי טייכען — דער רויטער טייך (Red River), וועלכער פליעסט פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען נאָך נאָרד, און דער טייך אַססיניבאָין (Assiniboin), וועלכער שטראָמט פון וועסט.

בריטיש קאָלאָמביאַ איז אין דעם וועסטליכען טייל פון קאַנאַדאַ און שליעסט איין דיא אינזעל וואַנקאָווער (Vancouver Island) און דיא קעניגין שאַרלאָטט אינזלען (Queen Charlotte Islands) אין דעם פאַסיפיק. דיזע פראָווינץ האָט אַ שטח פון 383,300 קוו. מ. דער שטח פון דער אינזעל וואַנקאָווער איז 15,937 קוו. מ., פון דיא קעניגין שאַרלאָטט אינזלען, 5,000 קוו. מ. איהר בעפעלקערונג איז 178,657. דער הויפט רייכטום פון דיזער פראָווינץ בעשטעהט אין מינעראַלען און וועלדער. דיא ענטדעקונג פון גאָלד האָט אין 1856 אַהין צוגעצויגען פיעלע קאָלאָניסטען. אויף דער אינזעל וואַנקאָוועד זיינען דאָ וויכטיגע קויהלען-מינעס. דיא וועלדער צו וועסט, וועלכע בעשטעהען פון ריעזיגע פיכטען-בוימער (סאָסנעס) און טאַנען-בוימער, זיינען דיא גרויסאַרטיגסטע אין דער וועלט. דיא הויפט-שטאָדט וויקטאָריאַ (Victoria), מיט אַ בעפעלקערונג פון 20,816, שטעהט

איוף אַ שעהנעם האַפען בײ׳ם זיד־אָסטליכען ברעג פון דער אינזעל וואַנקאָווער. נאַנאַימאָ (Nanaimo) מיט 4,595 אײנוואוינער (1891) איז אַ שטאָדט פון קויהלען־מינעס און אַ פּאָרט איוף דעם אָסטליכען ברעג פון דיזער אינזעל. ניו וועסטמינסטער (New Westminster) מיט אונגעפעהר 5,000 אײנוואוינער, לעבען דער מינדונג פון דעם טײך פרײזער (Fraser River), און וואַנ־קאָווער (Vancouver) מיט 26,133 אײנוואוינער זײנען דיא צוויי וועסטליכע סטאַציאָנען פון דער קאַנאַדישער פּאַסיפישער אײזענ־באַהן.

אַ שטיק לאַנד אין קאַנאַדאַ צו וועסט פון האָדסאָנ׳ס בוּ־זים (Hudson's Bay) און פון דער פּראָווינץ מאַניטאָבאַ ביז דעם גרענעץ פון בריטיש קאָלאָמביאַ ווערט בעצייכענט אַלס דיא נאָרד וועסטליכע טערריטאָריעס (North-West Territories). דיזעס לאַנד האָט ווינציג בעפעלקערונג, אָבער ווערט בּיסלאַכוויז מעהר בעזעצט בײ דער ליניע פון דער קאַנאַדישער פּאַסיפישער אײ־זענבאַהן און בײ דעם נאָרדליכען צווײג פון דעם טײך סאַסקאַטשע־וואַן, איוף וועלכען עס איז דאָ אַ פערקעהר פון שיפען ביז עד־מאָנטאָן (Edmonton), אונגעפעהר 113½° וועסטליכע לענג. דיזע טערריטאָריעס זײנען אײנגעטײלט אין פיער טײלען, וועלכע ווערען בעצייכענט אַלס פּראָוויזאָרישע דיסטריקטען (Provisional Districts) [פּראָוויזאָריש מײנט: פאָרלויפיג, דער־ווײליג]. דיזע פיער דיסטריקטען זײנען: 1) אַססיניבאָיאַ (Assiniboia), צו וועסט פון דעם זידליכען טײל פון מאַניטאָבאַ; איהר הויפּט־שטאָדט איז רעדשאַיינאַ (Regina). 2) סאַס־קאַטשעוואַן, צו נאָרד פון אַססיניבאָיאַ. 3) אַלבערטאַ, צו וועסט פון דיא צוויי דערמאָהנטע דיסטריקטען; איהר הויפּט־שטאָדט איז קאַלגאַרי (Calgary), וועלכע ליעגט אונטען בײ דיא

פעלז־בערג ביי אַ פונקט, וואו עס קומען צוזאַמען צוויי טייכען־שטראָמען. דיזער דיסטריקט האָט גוטע ערטער פיר פאַשע און ער צייכענט זיך דעריבער אויס אַלס דיא בעסטע געגענד אין וועלט קאַנאַדאַ פיר פיה־צוכט אין מילכ־פראָדוקטען. 4) אַטהאַבאַסקאַ (Athabasca), צו נאָרד פון אַלבערטאַ, וועלכע איז נאָך ניט בע־זעצט. עס איז דאָ נאָך אַ פראָוויזאָרישער דיסטריקט, וועלכער ווערט בעצייכענט מיט דעם נאָמען קיוואַטין (Keewatin). דיזער ליעגט צו נאָרד פון מאַניטאָבאַ און ער איז נאָך ניט בעזעצט.

2. ניופאַונדלענד. — דיזע בריטישע קאָלאָניע שליעסט איין דיא אינזעל ניופאַונדלענד און אַ טייל פון דער האַלב־אינזעל לאַבראַדאָר ביי'ם אַטלאַנטישען ברעג. צו אָסט ווערט דיזע אינזעל בעוואַשען פון אַ קאַלטען שטראָם, וועלכער בריינגט מיט זיך זעהר פיעל פיש. דיא בעזעצונגען זיינען ביי דעם ברעג און דיא איינ־וואוינער בעשעפטיגען זיך מעהרסטענס מיט פיש־פאַנג. דיא פישע־רייען פון שטאָק־פיש אייף דעם ברעג פון ניופאַונדלענד זיינען דיא גרעסטע אין דער וועלט. אויסער פיש ווערען דאָ אויך געפאַנגען פיעלע זעע־הינט. טריניטי בעי (Trinity Bay), אויף דעם זיד־אָסטליכען ברעג, איז אַ הויפּט סטאַציאָן פיר איינינע טעלעגראַ־פישע ליניעס אונטער'ן וואַסער (קייבלס). דיא בעפעלקערונג פון ניופאַונדלענד (1891) איז 197,934. איהר הויפּט־שטאָדט איז סט. דזשאָהנ'ס (St. John's), אויף דעם אָסטליכען ברעג פון דער אינזעל, מיט 25.738 איינוואוינער (1891).

3. דיא בערמודאַס. — דאָס זיינען אַ גרופּע קליינע אינז־לען אין דעם נאָרדליכען טייל פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, אונ־געפעהר 750 מייל זידליך פון דער פּראָווינץ נאָוואַ סקאָשיאַ. זיי האָבען אַ שטח פון אונגעפעהר 20 מייל און אַ בעפעלקערונג (1891) פון 15.123. דיזע אינזלען האָבען זעהר אַ פיינעם געזונדען

קלימאט און ווערען אפט בעזוכט אלס פלאץ פיר ערהאלונג. דער באדען פון דיא בערמודאס איז זעהר פרוכטבאר און פראדוצירט טראפישע פלאנצען, וויא אויך דיא געוועקסען פון דיא מעסיגע קלימאטען. פלאנצען בליהען דארטען זעהר שנעל און דער באדען איז כמעט דעם גאנצען יאהר בעדעקט מיט גרינס. דיא איינוואוינער בעשעפטיגען זיך דארטען פיעל מיט גערטנערייא פון שפייז-געוועקס: ציבעלעס, קארטאפעל, טאמאטען (tomatoes) א. ז. וו. און פון דיזע ארטיקלען עקספארטירט א בעדייטענדער האנדעל צווישען דיזע אינזלען און ניו יארק. אויף דיא בערמודאס זיינען ניטא קיין טייכען און קיין ברונימס פון זיס-וואסער; צום טרינקען ווערט דארט בענוצט וואסער פון רעגען. דיא בערמודאס זיינען ענטדעקט געווארען דורך א ציפאל פון שיפסבייך פון דעם שפאניער חואן בערמודעז (Juan Bermudez) אויף א רייזע פון שפאניען נאך קובא אין 1522 און זיינען בעזעצט געווארען פון דיא ענגלענדער אין 1611. דיא וויכטיגסטע אינזלען זיינען גרויס-בערמודא (Great Bermuda), אויף וועלכער עס געפינט זיך דיא הויפט-שטאדט האמילטאן (Hamilton), און סט. דזשארדזש'ס (St. George's). דיזע בריטישע קאלאניע איז זעהר וויכטיג פיר ענגלאנד אלס סטאציאן פיר קריעגס-שיפען.

4. קאפיטעל.

דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

ערסטע אָפּטיילונג.

לאַגע און גרויס. — אַיינשניטען ביי דיא ברעגען. — פאָרם פון דער אויבערפלעך. — הויכלענדער און ניעדערלענדער. — רייחעס פון בערג. — קלימאַט. — אַגריקולטור. — אינדוסטריע און האַנדעל. — מיטלען פון פערקעהר (אייזענבאַהנען, שיפען א. ז. וו.).

דיא רעפובליק פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פערנעהמט דעם מיטעלען טייל פון נאָרד אַמעריקאַ און בילדעט צוזאַמען מיט דער האַלב־אינזעל אַלאַסקאַ, וועלכע ליעגט אָפּגעזונדערט פון איהר, כמעט אַ העלפט פון דעם נאָרדליכען קאָנטינענט. ניט רעכנענדיג אַלאַסקאַ גרענעצען זיך דיא פעראייניגטע שטאַאַטען מיט דער ברי־טישער אַמעריקאַ צו נאָרד, מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו אָסט, מיט דער פלאָרידאַ־שטראַס (Florida Strait), דעם בוזים פון מעקסיקאָ און מעקסיקאָ צו זיד, און מיט דעם שטילען אָקעאַן אָדער פאַסיפיק צו וועסט. דער ווייטסטער אָסטליכער פונקט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען ליעגט ביי 67^{0} וועסטליכע לענג, דער ווייטסטער וועסטליכער פונקט ביי 125^{0} וועסטליכע לענג. אין דער ריכטונג פון נאָרד און זיד ליעגט זייער שטח צווישען 29^{0} און 49^{0} נאָרדליכע ברייט, נאָר דאָס סאַמע זידליכע ענדע פון פלאָרידאַ גרייכט ביז 25^{0} נאָרדליכע ברייט. דער שטח פון דיא פעראייניגטע שטאַאַ־טען אָהן אַלאַסקאַ איז 3,025,000 קוו. מ., מיט אַלאַסקאַ — 3,557,000 קוו. מ.

דיא בּרעגען פון נאָרד אַמעריקאַ צו אָסט בּיי דעם אַטלאַנטי־שען אָקעאַן און צו וועסט בּיי דעם פּאַסיפיק האָבּען מעהרערע גרויסע איינשניטען, וועלבע זיינען צוגענגליך פיר גרויסע ים־שיפען. דער הויכער פעלזיגער וועסטליכער בּרעג פון 49° נאָרדליכע בּרייט בּיז דעם גרענעץ פון מעקסיקאָ האָט דריי איינשניטען, וועלבע גרייכען בּיז דיא פריכטבּאַרע טאָלען צו אָסט. דיזע איינשניטען זיינען: דער פּיודזשעט־בּוזים (Puget Sound) אין דעם שטאַאט וואַשינגטאָן, דער טייך קאָלומבּיא (Columbia River) אין דעם שטאַאט אָרעגאָן און דער בּוזים פון סאַן פראַנ־סיסקאָ (Bay of San Francisco) אין דעם שטאַאט קאַליפאָר־ניאַ. דער פיודזשעט־בּוזים האָט גוטע האַפענס פיר דיא גרעסטע שיפען און דיא נאָרדליכע פּאַסיפישע אייזענ־בּאהן (Northern Pacific Railroad) האָט דאָ דעריבּער געמאַכט איהר וועסט־ליכע סטאַציאָן בּיי טאַקאָמאַ (Tacoma) אום דאָ צו קענען בּריינגען פיר עקספּאָרט דיא געטריידע פון דיא שטאַאטען אַיידאַהאָ (Idaho) און מאָנטאַנאַ (Montana), וויא אויך דיא פּראָדוקטען פון דיא געגענדען אַרום דיזען ים־בּוזים. דער טייך קאָלומבּיאַ, וועל־כער איז זעקס מייל בּרייט בּיי זיין מינדונג, איז גוט פיר דעם פערקעהר פון ים־שיפען בּיז פּאָרט־לאַנד (Portland) [אין דעם שטאַאט אָרעגאָן], 112 מייל פון דעם מעער. דער בּוזים פון סאַן פראַנסיסקאָ עפענט זיך צום ים מיט אַ שמאָלען דורכגאַנג אין ער האָט דיא פאָרם פון אַן אינלענדישען מעער (ד. ה. פון אַ מעער, וואָס איז איינגעשלאָסען אין לאַנד); ער איז זעהר גרויס און טיעף און איז דעריבּער זעהר בּעקוועם פיר דעם האַנדעל אין אינערן לאַנד און אויפ'ן ים. צו פערדאַנקען דיזען ים־בּוזים איז דיא שטאָדט סאַן פראַנסיסקאָ דיא סטאַציאָן פון דריי אייזענ־בּאהנען און דער מי־טעל־פּונקט פון שיפען אויף דעם פּאַסיפיק. דער שמאָלער דורכגאַנג

פון דעם בוזים פון סאַן פראַנציסקאָ איז בעקאַנט מיט דעם נאָמען „גאָלדענער טויער" (Golden Gate).

דער אָסטליכער, אַטלאַנטישער ברעג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פון דעם בוזים פון מעקסיקאָ ביז דעם בוזים פון ניו יאָרק (New York Bay) איז ניעדריג און זאַמדיג, גראַדע פערקעהרט וויא דער פאַסיפישער ברעג, וועלכער איז הויך און פעלזיג. דיא גרעסטע איינשניטען ביי דעם אַטלאַנטישען ברעג זיינען דיא ים־בוזים טשעסאַפיק בעי (Chesapeake Bay), דעלאַווער בעי (Delaware Bay), אַלבעמאַרל סאַונד (Albemarle Sound) און פאַמליקאָ סאַונד (Pamlico Sound). דיא ערסטע צוויי — טשעסאַפיק און דעלאַווער — זיינען טיעף און האָבען פיעלע האַפענס, צווישען זיי פילאַדעלפיאַ (Philadelphia) און באַלטימאָר (Baltimore); דיא אַנדערע צוויי האָבען גרעסטענטיילס פלאַכע גרונדען און דער צוטריט צו זיי איז אָפגעשפאַרט מיט זאַמד. דער טייך מיססיססיפפי (Mississippi River) און דיא ים־בוזימס מאָביל בעי (Mobile Bay) אין אַלאַבאַמאַ, פענסאַקאָלאַ בעי (Pensacola Bay) אין פלאָרידאַ. סט. סאַיימאָנ'ס סאַונד (St. Simon's Sound) אין דזשאָרדזשיאַ, אין דיא האַפענס פון סאַוואַננאַה (Savannah) אין דזשאָרדזשיאַ און ווילמינגטאָן (Wilmington) אין נאָרטה קאַראָלאַיינאַ זיינען ליכט צוגענגליך פיר גרויסע שיפען. דער ניו יאָרק בעי איז דער וויכטיגסטער האַפען אין אַמעריקאַ. ער בעשטעהט פון צוויי טיילען, אַן אונטערסטען און אויבערסטען, וועלכע זיינען פעראייניגט דורך אַ שטראָם צווישען דיא אינזלען סטאַטען איילאַנד (Staten Island) און לאָנג איילאַנד (Long Island). דיזע שטראָם ווערט בעצייכענט מיט דעם נאָמען נאַררָאָוז (Narrow.) [ד. ה. ענג־וואַסער]. דער ברייטער און טיעפער טייך

האָדסאָן (Hudson River) אָדער נאָרד־טייך (North River), צו וועסט פון דער אינזעל מאַנהאַטטאַן (Manhattan), און דער אָסט־טייך (East River), וועלכער פיהרט צו דער שטראָם פון לאָנג אײַ־לאַנד (Long Island Sound), זיינען איין טיילען פון דיזען גרויסען האַפען און ביי זיי געפינען זיך אַלע דאָקס (לאַנדונגס־ערטער און לאַגער־ערטער) פיר ים־שיפען.

דער נאָרד־אָסטליכער טייל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, וועלכער שליעסט איין דיא שטאַאַטען מעין (Main), ניו העמפּ־שיר (New Hampshire), ווערמאָנט (Vermont), מאַססאַ־טשוסעטטס (Massachusetts), קאָננעטיקוט (Connecticut), און רהאָוד איילאַנד (Rhode Island), איז אויף דער אָסט־זייט אײַנגעשניטען אין פיעלע ערטער אין האָט פיעלע גוטע האַ־פענס. דער ברעג פון מעין האָט אַזוי פיעלע בוזימס, דאָס דיא צוזאַמענגענומענע לענג פון איהר ברעג־ליניע איז בײנאַהע 2,500 מייל. דיא אײַנשניטען ביי דעם ברעג פון מעין זיינען שמאָלע אַזוי וויא פיאָרדען. דער נאַרראַגאַנסעטט בעי (Narragansett Bay) ביי דעם ברעג פון רהאָוד אײלאַנד און דער לאָנג אײי־לאַנד סאונד (Long Island Sound), וועלכער טיילט אָפּ קאָננעטיקוט פון ניו יאָרק, בילדען דעם וועג פיר אַ גרויסען פער־קעהר פון שיפען צווישען ניו יאָרק און באָסטאָן. דער מאַססאַטשו־סעטטס בעי (Massachusetts Bay), דער קאַסקאָ בעי (Casco Bay) און דער פּענאָבסקאָט בעי (Penobscot Bay) זיינען טיעף און גערוים פיר גרויסע שיפען. ביי דעם מאַססאַטשו־סעטטס בעי איז דער האַפען פון באָסטאָן (Boston Harbor), וועל־כער איז איינער פון דיא גרעסטע אין אַמעריקאַ.

דער בוזים פון מעקסיקאָ איז זעהר גרויס און זעהר וויכטיג פיר דעם פערקעהר פון דיזם לאַנד, אָבער ער איז נאָך וויכטיגער

מיט זיין ווירקונג אויף דעם קלימאט פון נאָרד אַמעריקאַ. דיא האַלבּ־אינזעל פלאָרידאַ, וועלכע שטעקט אַרויס פון דעם קאָנטינענט אויף אַ שטרעקע פון פינף גראַד צו זיד, בּילדעט דעם אָסטליכען גרענעץ פון דיזען ים בּוזים. אַ גרויסער טייל פון פלאָרידאַ צו זיד איז אַזוי ניעדריג און זומפּיג, דאָס מען קען דאָרט כמעט ניט וואוינען.

אַזוי וויא דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פערנעהמען דיא גאַנצע בּרייט פון דעם נאָרד־אַמעריקאַנישען קאָנטינענט פון דעם אַטלאַנטי־שען אָקעאַן בּיז דעם פאַסיפיק, שליעסען זיי איין אַלע פאָרמען פון דער אויבּערפלעך, וועלכע דיזער קאָנטינענט האָט אין זיינע אָסט־ליכע און וועסטליכע טיילען. דער וועסטליכער טייל פון דיא פער־אייניגטע שטאַאַטען בּעשטעהט פון הייכלענדער און בּערג, וועלכע בּילדען דעם העכסטען טייל פון נאָרד אַמעריקאַ. זייער אָסטליכער טייל בּעשטעהט פון ניעדריגען פלאַכלאַנד, וועלכעס ווערט נאָר אונטערבּראָכען פון דיא פערהעלטניסמעסיג קליינע אָזאַרק־בּערג (Ozark Mountains) און אַפּפּאַלאַטשישע בּערג (Appalachian Mountains). וועגען דעם אונטערשיעד פון דיזע צוויי טיילען אין זייער הויך זיינען זיי פיעל אַנדערש איינער פון דעם אַנדערן אין קלימאַט, געוועקס און מינעראַלען, און נאַטירליך צוליעבּ דעם שוין אויך אין דיא בּעשעפטיגונגען פון זייערע אייַנוואוי־נער. דער העכערער וועסטליכער טייל, וועלכער האָט אַ טרוקע־נעם קלימאַט און וועניג וואַלד, איז אין אַלגעמיין מעהר צוגעפּאַסט פיר פאַשע אַלס פיר לאַנד־אַרבּייט, וועהרענד דיא מינעס זיינען דאָרטען הויפּטזעכליך פון דיא טייערע מעטאַלען (גאָלד, זילבּער). דער פלאַכער אָסטליכער טייל, וועלכער האָט פיעל רעגען, איז גוט פיר אַקער־בּוי און קען טראָגען גרויסע וועלדער, וועהרענד דיא הייפּט מינעראַלען זיינען דאָרטען קויהלען און אייזען. דער

אויפגעהויבענער טייל צו וועסט ווערט בעצייכענט אַלס וועסט־ליכעס הויכלאַנד (Western Highland) און דער ניעדריגער טייל צו אָסט אַלס אָסטליכעס ניעדערלאַנד (Eastern Lowland).

דאָס וועסטליכע הויכלאַנד פערנעהמט אונגעפעהר אַ שטח פון אַנדערטהאַלבען מיליאָן קוואַדראַט־מיילען. זיינע טאַפעל־לענ־דער שטייגען פון 2,000 ביז 12,000 פוס הויך איבער דעם מעער־שפּיעגעל און די דורכשניטליכע הויך איז אונגעפעהר 5,000 פוס. די פיעלע בערג־רייהעס פון דעם וועסטליכען הויכלאַנד בילדען אַ טייל פון די קאָרדיללערען פון נאָרד אַמעריקאַ. דיזע בערג־ריי־העס געהען, מיט וועניגע אויסנאַהמעס, אין דער ריכטונג פון נאָרד און זיד און זייער הויך איז פון 3,000 ביז איבער 14,000 פוס. די העכסטע און געדיכטעסטע בערג־גרופּעס זיינען צוויי: 1) די פעלזען־בערג (Rocky Mountains), וועלכע ליעגען צו אָסט פון דעם הויכלאַנד, און 2) סיעררא נעוואַדאַ (Sierra Nevada), די קאַסקאַדען־בערג (Cascade Ranges) און אַנדערע, וועלכע ליעגען צו וועסט פון דעם הויכלאַנד. דיזע בערג ליעגען כמעט פּאַראַלעל, די פעלזען־בערג אין אַ שורה צו אָסט און די אַנדערע אין אַ לאַנגער רייהע צו וועסט; אָבער זיי געהען ניט פון נאָרד צו זיד אין איין געשלאָסענער מאַסע, נאָר אין טיילען, וועלכע זיינען אָפּגעזונדערט דורך טייכען און דורכ־גענג. די העכסטע בערג־שפּיצען (peaks) זיינען אין מעקסיקאָ און אַלאַסקאַ. פּאָפּאָקאַטעפּטל (Popocateptl) אין מעקסיקאָ איז ביינאַהע 18,000 פוס הויך און סט. עליאַס (St. Elias) אין אַלאַסקאַ איז 15,350 פוס הויך. מאַונט הוויטני (Mount Whitney) אין דער גרופּע סיעררא נעוואַדאַ, מאַונט רעניער (Mount Rainier) אין די קאַסקאַדען־בערג, פּאַייק׳ס פּיק

אין דיא פעלזענ-בערג ביי קאָלאָראַדאָ זיינען צווישען (Pike's Peak) 14,000 און 15,000 פוס הויך.

דאָס הויכלאַנד, וועלכעס איז אַיינגעשלאָסען צווישען דיזע צוויי בערג-סיסטעמען, איז בעקאַנט אַלס דער פּאַס פון טאַפעל-לאַנד (Plateau Belt) און דער טייל פון דיזען פּאַס, וועלכער ליעגט צו אָסט פון דיא פעלזענ-בערג, ווערט געצייכענט אַלס דיא גרויסע פלאַכלענדער (Great Plains). דיא פעלזענ-בערג ליעגען ביי דעם העכסטען טייל פון דעם טאַפעל-לאַנד און בילדען דיא וואַסער-שייד צווישען דיא טייכען, וועלכע פליעסען צו דעם פּאַסיפיק, און דיא טייכען, וועלכע פליעסען צו דעם גרויסען טייך מיססיססיפפי און דעם בוזים פון מעקסיקאָ. דיא וועסטליכע בערג-רייהען שליעסען אויס דיא פייכטע ווינטען, וועלכע קומען פון דעם פּאַסיפיק, און דאָס טאַפעל-לאַנד האָט דעריבער זעהר אַ טרוקענעס קלימאַט. דער פּאַס פון טאַפעל-לאַנד איז מערקווירדיג מיט זיינע שעהנע נאַטיר-סצענעס, הייסע קוועלען און גייזערס. אויף איהם געפינט זיך דער בעריהמטער יעללאָוסטאָון פּאַרק (Yellowstone Park), וועלכער איז דער נאַציאָנאַלער פּאַרק פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דיזער פּאַרק פערנעהמט אַ שטח פון איבערפעהר 5,000 קוו. מ. און ליעגט אין נאָרד-וועסט פון דעם שטאַאַט וואַיאָמינג און טיילס אין דיא שטאַאַטען מאָנטאַנאַ און אַיידאַהאָ. ער צייכענט זיך אויס מיט אונגעוועהנליכע גייזערס, פלוס-טאָלען, הייסע קוואַלען און אַנדערע מערקווירדיגקייטען. דיא גרויסע פלאַכ-לענדער האָבען ביי דיא פעלזענ-בערג אַ הויכקייט פון 4,000 פוס אין מאָנטאַנאַ ביז 7,00 פוס אין קאָלאָראַדאָ און 5,000 פוס אין ניו מעקסיקאָ. פון דיזע הויכקייטען געהען זיי אַראָפּ אין דער ריכטונג פון אָסט בּיסלאַכווייז משופּע'דיג ביז זיי גרייכען אַ ליניע פון 2,000 פוס הויך.

פון דאָרטען, וואו עס ענדיגען זיך דיא גרויסע פלאַכלענדער, ביז דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג צו אָסט ליעגט דאָס אָסטליכע ניעדערלאַנד (Eastern Lowland). דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג, וויא דיא בערג אויף דער וועסטליכער זייט, זיינען אויסגע־שטעלט אין שורות, וועלכע ליעגען פּאַראַלעל איינע צו דיא אַנדערע. דער טאָל, וועלכער ליעגט צווישען דיזע רייהעס בערג, ווערט בעצייכענט אַלס דער גרויסער אַפּפּאַלאַטשי־שער טאָל (Great Appalachian Valley) אָדער דער גרוי־סער טאָל פון דיא אַלליגעניס (Great Valley of the Alleghanies). דיא אַפּפּאַללאַטשישע בערג האָבען פערשיעדענע נעמען אין פערשיעדענע טיילען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען; צ. ב. אין פּענסילווייניאַ און וועסט ווירדזשיניאַ ווערען זיי אָנגערו־פען דיא אַלליגעני־בערג (Alleghany Mountains) אין אין קענטאָקקי און טעננעססי הייסען זיי דיא קאָמבערלאַנד־בערג (Cumberland Mountains). צו דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג געהערען: דיא אַדיראָנדאַקס (Adiorndacks) און דיא קעטסקיללס (Catskills) אין דעם שטאַאַט ניו יאָרק, דיא גרינע בערג (Green Mountains) אין ווערמאָנט, און דיא ווייסע בערג (White Mountains) אין ניו העמפּשיר.

אין דעם גרויסען טאָל צווישען דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג צו אָסט און דיא פעלזענ־בערג צו וועסט געפינט זיך דער גרעסטער טייך פון נאָרד אַמעריקאַ, דער מיססיססיפּפּי (Mississippi River), מיט זיינע ביי־טייכען. דער טייך מיססיססיפּפּי פאַנגט זיך אָן אין נאָרד פון דער אָזיערע איטאַסקאַ (Lake Itasca) אין מינ־נעסאָטאַ מיט דיא טייכען מיננעסאָטאַ (Minnesota), אַיאָ־וואַ (Iowa), וויסקאָנסין (Wisconsin) און איללינאָיז (Illinois) אַלס ביי־פלוסען. זיין אויבערסטער (נאָרדליכער) טייל

ענטהאַלט פיעלע שנעל־שטראָמען (rapids) און וואַסער־פאַלען, פון וועלכע דער וואַסער־פאַל סט. אַנטהאָני (St. Anhtony Falls) אין מיננעאפאָליס, מיננעסאָטאַ, האָט דיזע שטאָדט גע־מאַכט פיר דעם מיטעל־פונקט פון מעהל וועגען דיא מיהלען, וואָס ווערען געטריעבען מיט זיין קראַפט. דיא גרעסטע ביי־פלוסען פון דעם מיססיססיפפי זיינען דיא טייכען מיזזורי (Missouri) און אָהאַייאָ (Ohio). דער מיזזורי איז דער לענגסטער; ער איז אונגעפעהר 3,000 מייל פון זיין אָנפאַנג ביז דער מינדונג; דער אָהאַייאָ איז 1,300 מייל אין לענג.

דיא טייכען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען ווערען איינגע־טיילט אין פערשיעדענע סיסטעמען לויט דיא ערטער, וואו זיי ליע־גען און וואו זיי שטראָמען אויס זייערע וואַסערן. דיא טייכען, וועל־כע פליעסען אַריין אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן בילדען דאָס אַטלאַנטישע־סיסטעם (Atlantic System); דיא, וועלכע געפי־נען זיך צו אָסט פון מיססיססיפפי און פליעסען אַריין אין דעם בוזים פון מעקסיקאָ, בילדען דאָס אַלאַבאַמאַ־סיסטעם (Alabama Sysetm); דיא, וועלכע געפינען זיך צו וועסט פון דעם מיססיססיפפי, בילדען דאָס טעקסאַס־סיסטעם (Texas System); דער טייך סט. לאָרענס און זיינע ביי־פלוסען בילדען דאָס סט. לאָרענס־סיסטעם (St. Lawrence System); דער מיססיססיפפי און זיינע ביי־פלוסען בילדען דאָס מיססיססיפפי־סיסטעם (Mississippi System); דער רויטער טייך פון נאָרד און אַנדערע ביידען דעם האָדסאָן בעי־סיסטעם (Hudson Bay System). צו וועסט פון דיא פעלזען־בערג זיינען דאָס קאָלאָראַדאָ־סיס־טעם (Colorado System), דאָס סיסטעם פון דעם קאָ־לומביאַ (System of the Columbia), דאָס סיסטעם פון דעם פאַסיפישען ברעג (System of the Pacific Coast),

וועלכעס שליעסט אַיין דיא טייכען פון קאַליפאָרניאַ און דיא טייכען, וועלכע ליעגען צו וועסט פון דיא קאַסקאַדען-בערג. דיא טייכען פון דעם אַטלאַנטישען סיסטעם, פון דעם אַלאַבאַמאַ-סיסטעם און פון דעם טעקסאַס-סיסטעם זיינען ניט זעהר לאַנג, אָבער וויִיל זיי אַלע ליעפערן וואַסער-קראַפט אין דעם אויבערע טייל און זיינען בעקוועם פיר דעם פערקעהר פון שיפען אין דעם אונטערן טייל זיינען זיי זעהר וויכטיג פיר דיא ערטער, ביי וועלכע זיי פליעסען. דיא מינדונגען פון פיעלע פון דיזע טייכען האָבען גוטע האַפענס פיר דעם פערקעהר פון ים-שיפען.

זעהר אַ וויכטיגער טייך איז דער האָדסאָן (Hudson River), וועלכער ליעגט אין דעם טיעפען און שעהנעם טאָל צווישען דעם נאָרדליכען און דעם מיטעלען טייל פון דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג; ער בילדעט מיט דעם איריע קאַנאַל (Erie Canal) און דיא גרויסע אָזיערעס אַ גרויסען וואַסער-וועג צווישען דיא אָסטליכע און וועסטליכע געגענדען און ער האָט פיר דיא פעראייניגטע שטאַאטען דיא זעלבינע בעדייטונג וואָס דער סט. לאָרענס פיר קאַנאַדאַ. אין פערבינדונג מיט דעם לעיק טשאַמפּלעין (Lake Champlain) איז דער האָדסאָן דער נאַטירליכער וועג צווישען דער שטאָדט ניו יאָרק און קאַנאַדאַ. דער טייך דעלאַווער (Delaware), וועלכער האָט זיין אָנפאַנג אין דעם שטאַאט ניו יאָרק אין זונדערט אָפּ דיזען שטאַאט פון פענסילוואַניאַ, דעלאַווער און ניו דזשערזי, און דער טייך סוסקוועהאַננאַ (Susquehanna), וועלכער פליעסט אין ניו יאָרק, פענסילוואַניאַ און מערילאַנד, זיינען גוט פיר'ן וואַסער-פערקעהר, אָבער אויף קירצערע שטרעקעס וויא דיא טייכען, וועלכע געפינען זיך וויִיטער צו זיד. פּאָטאָמאַק (Potomac), דזשעימז (James), סאַוואַננאַה (Savannah) און אַלאַבאַמאַ (Alabama) זיינען דיא וויכטיגסטע פון דיא זידליכע טיי-

בען; דער טייך טריניטי (Trinity) און דער טייך ריאָ גראַנ־דע (Rio Grande) אין דעם טעקסאַס־סיסטעם, זיינען גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען אויף אַ שטרעקע פון 300 ביז 400 מייל. דיא שטאָדט גאַלוועסטאָן אין טעקסאַס, ביי דער מינדונג פון דעם טייך טריניטי, איז דיא וויכטיגסטע האַנדעל־שטאָדט פון דעם שטאַאַט. דער טייך בראַזאָס (Brazos) אין טעקסאַס, וועלכער איז 900 מייל לאַנג, איז נאָר גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען פיר אַ שטרעקע פון 250 מייל; דער טייך קאָלאָראַדאָ (Colorado) אין דעם זעלביגען שטאַאַט און אויך אונגעפעהר 900 מייל לאַנג, איז גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען ביז דער שטאָדט אָסטין (Austin). פיעלע פון דיא טייכען אין טעקסאַס זיי־נען אויסגעזעצט צו פּלעצליכע פערפלייצונגען.

דאָס סט. לאָרענס סיסטעם דעקט אַ קליינעם טייל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, דאָך איז עס זעהר וויכטיג פיר דיזעס לאַנד, וועגען זיין לאַגע און וועגען זיינע בעקוועמע וואַסערן פיר שיפען. דאָס סט. לאָרענס סיסטעם גרייכט וויט אין דעם מיטען פון קאָנטינענט אין דער ריכטונג פון אָסט צו וועסט און ליעגט אין דעם מיטעל־פּונקט פון דעם מינעראַל־רייכטום און אַגריקולטור־רייכ־טום פון ד. ם לאַנד. דיא פינף גרויסע אָזיערעס: סופּיריאָר (Superior), מיטשיגאַן (Michigan), הוראָן (Huron), איריע (Erie) און אָנטאַריאָ (Ontario) זיינען דיא גרעס־טע זאַמלונג פון זיס־וואַסער אויף דער ערד. דיא פינף גרעסטע אָזיערעס אין אַפריקאַ זיינען כמעט גלייך אין שטח, אָבער זיי גע־הערען ניט, וויא דיזע נאָרד־אַמעריקאַנישע אָזיערעס, צו איין סיס־טעם. לעיק סופּיריאָר, וועלכע איז דיא גרעסטע און דיא העכסטע, האָט אַ שטח פון 32,000 קיו. מ. און לעיק אָנטאַריאָ, וועלכע איז דיא ניעדריגסטע און קלענסטע, האָט אַ שטח פון 7,500 קיו. מ. דריי

קאַנאַלען: סט. מערי'ס קאַנאַל (St. Mary's Canal) אַרום דעם שנעל־שטראָם צווישען דיא אָזיערעס סופּיריאָר און הוראָן, דער קאַנאַל אין דער אָזיערע סט. קלער (Lake St. Clair) און דער וועללאַנד קאַנאַל (Welland Canal), וועלכער איז געמאַכט געוואָרען וועגען דעם וואַסער־פאַל פון נאַייאַגאַראַ, האָבען געמאַכט דיא אָזיערעס איבעראַל בעקוועם פיר דעם פערקעהר פון שיפען, און מיט דיא קאַנאַלען אַרום דיא שנעל־שטראָמען אין דעם סט. לאָרענס גיבען זיי דיא מעגליכקייט צו טרייבען גרויסע שיפען אויף אַ גאַנץ ווייטע שטרעקע אין דעם קאָנטינענט אַריין. דיא צוזאַמענ־גענומענע לענג פון דיא וואַסערן פון דיזען סיסטעם, וועלכע זיינען גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען, איז 4,000 מייל; אָבער דער גרעסטער פערקעהר פון האַנדעל איז אויף דיא פיער גרעסטע אָזיערעס און דער מיטעל־פונקט פון דיזען פערקעהר איז אין באָפ־פאַלאָ (Bufallo), אין דעם שטאַאַט ניו יאָרק, ביי דעם אָסטליכען ענד פון לעיק איריע. אין ווינטער ווערען דיא ברעגען פון דיזע אָזיערעס פערפרוירען און דער פערקעהר פון שיפען ווערט איינגע־שטעלט. דער שיפענ־פערקעהר ווערט געוועהנליך געשלאָסען אין נאָוועמבער און עפענט זיך אונגעפעהר דעם ערסטען מאַי.

צו דעם זעלביגען סיסטעם געהערט אויך דער טייך נאַיי־אַגאַראַ (Niagara River), אין וועלכען עס געפינט זיך דער וואַסער־פאַל נאַייאַגאַראַ (Niagara Falls). דיזער וואַסער־פאַל ווערט גערעכענט פיר איינעם פון דיא וואונדער פון אַמעריקאַ. דער מעכטיגער גערויש פון דעם שטראָם, וועלכער פאַלט פון אַ הויך פון 150 פוס, הערט זיך מיילען ווייט, און דיא סצענע, וועלכע דיזער וואַסער־פאַל מיט אַלעס וואָס אַרום איהם שטעלען פאָר, איז בעצויבערנד שעהן. דיא קראַפט פון דיזען פאַלענדען וואַסער, וועלכע איז גרעסער וויא דיא גאַנצע דאַמפף־קראַפט און

וואַסער-קראַפט, וועלכע ווערט בענוצט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַ־טען, ווערט יעצט אין מאַנכע אַרומיגע ערטער בענוצט צום טרייבען מאַשינען מיט דער הילף פון טורבינען אָדער וואַסער-רעדער, וועל־כע זיינען איינגעריכטעט אין טיעפע שאַכטען און פערבונדען מיט אַ טונעל פיר דעם דורכגאַנג פון דעם וואַסער, וועלכעס שטראָמט אויס אין דאָס שטעדטעל נאַייאַגאַראַ. אַ גרופּע פון זעהר פיעלע אינז־לען אין דעם סט. לאָרענס, וועלכע ווערען בעצייכענט מיט דעם נאָמען טויזענד אינזלען (Thousand Islands), און פיעלע שנעל-שטראָמע, וועלכע געפינען זיך אין דיזען טייך, זיינען מערק־ווירדיגקייטען, וועלכע ציהען צו פיעלע בעזוכער. דיא צאָהל פון דיזע אינזלען איז אין אמת'ן מעהר וויא טויזענד, מען שאַצט זיי פון 1,500 ביז 1,800. זיי ליעגען טיילס אין דעם שטאַאַט ניו יאָרק, טיילס אין קאַנאַדאַ.

דיא גרויסע אָזיערעס האָבען אַ ווירקונג אויף דעם קלימאַט פון דעם נאָכבאַרשאַפטליכע לאַנד, וואו זיי מילדערן דיא היץ פון דעם זומער און דיא קעלט אין אָנפאַנג ווינטער. צו פערדאַנקען דיזער ווירקונג זיינען דער זידליכער טייל פון דעם שטאַאַט מיטשי־גאַן, דער זידליכער טייל פון דער פראָווינץ אָנטאַריאָ אין קאַנאַדאַ, דער נאָרדליכער טייל פון דעם שטאַאַט אָהאַייאָ און דער וועסטלי־כען טייל פון דעם שטאַאַט ניו יאָרק גוטע געגענדען פיר דיא פראָ־דוקציאָן פון פרוכט, און צו זיד פון לעיק אירע איז דער קלימאַט אַזוי מילד, דאָס דאָרטען וואַקסען וויינטרויבען. דורך דיא וויר־קונג פון דעם אייז אין דיא אָזיערעס פאַלט אין דיא אַרומיגע גע־גענדען פיעל שנעע און עס פערשפעטיגט זיך דער פריהלינג.

דער קלימאַט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען איז ניט איבער־אַל גלייך וועגען דעם גרויסען שטח, וועלכען דיזעס לאַנד פער־נעהמט. אויסשליעסענדיג אַלאַסקאַ איז דער קלימאַט אין דעם

גרעסטען טייל פון לאַנד אַ מעסיגער, אָבער ער איז אונטערוואָרפען אונטער פלעצליכע ענדערונגען. ביי׳ם אַטלאַנטישען ברעג און אויפ׳ן מיטעלען פלאַכלאַנד בייטען זיך וועטערן פון גאָר הייס ביז גאָר קאַלט, ווייט צו זיד און ביי׳ם בוזים פון מעקסיקאָ איז דיא היץ אין זומער שטאַרק און אין ווינטער איז דיא טעמפעראַטור מילד. דער קלי־מאַט פון פאַסיפישען ברעג איז זעהר רעגעלמעסיג, אָהן איבערגענג פון איין עקסטרעם צום אַנדערן. אין דיא אָסטליכע געגענדען אין אין דעם מיססיססיפּפּי טאָל איז דאָ פיעל רעגען, וועלכער איז גלייך פערטיילט. דער פאַסיפישער ברעג האָט פייכטע און טרוקענע צייטען פון יאָהר. דאָס וועסטליכע טאַפעל־לאַנד האָט כמעט גאָר קיין רעגען ניט.

---

5. קאפּיטעל.

דיא פעראייניגטע שטאַאטען.

צווייטע אָפּטיילונג.

אַגריקולטור־באָדען. — פּראָדוקציאָן פון געטריידע, באַוועל, פרוכט. — וועלדער און געהילצ־אינדוסטריע. — מינעראַל־פּראָדוקטען: מעטאַלען, קויהלען א. ז. וו.

פון קלימאַט איז אָפּהענגיג דיא טויגליכקייט פון באָדען פיר אַגרי קולטור. דיא הויפּט אַגריקולטור־געגענד אין דיזען לאַנד ליעגט אין אָסט־ליכען טייל פון דעם ניעדערלאַנד און פערנעהמט בערך ½ פון דעם שטח, וואָס ציהט זיך פון דעם בוזים פון מעקסיקאָ ביז׳ן גרענעץ פון קאַנאַדאַ און פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן ביז 100^0 וועסטל. לענג. צו וועסט ביי׳ם פאַסיפיק איז אויך דאָ אַגריקולטור־באָדען; דאָס זיינען דיא ניעדער־לענדער פון דיא שטאַאטען וואַשינגטאָן, אָרעגאָן און קאַליפאָרניאַ צו וועסט פון דיא קאַסקאַדען און סיערראַ נעוואַדאַ. דער שטח פון אַלע דיזע ניעדערלענדער איז אונגעפעהר אַ צוואַנציגסטעל פון דעם

אָסטליכען ניעדערלאַנד. אויף דעם טרוקענעם טאַפעל־לאַנד צווישען דיא פאַסיפישע בערג־רייהעס און דעם 100טען גראַד ווערען נאָר קליינע טיילען פון דער אויבערפלעך בעאַרבייט און מעהרסטענס דורך קינסטליכע בעוואַסערונג (irrigation).

דער אַגריקולטור־באָדען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען קען לויט דיא הויפט פראָדוקטען פון דיא בעזונדערע געגענדען איינגע־טיילט ווערען אין דריי פאַסען, נעמליך: 1) אַ זידליכען פאַס (southern belt), 2) אַ מיטעלען פאַס (middle belt) און 3) אַ נאָרדליכען פאַס (northern belt). דער הויפט פראָ־דוקט פון דעם זידליכען פאַס איז באַוועל, אַ פלאַנצע, וועלכע שטאַמט פון דיא טראָפּישע געגענדען און פאָרדערט צום וואַקסען אַ וואַרימען און פייכטען קלימאַט. דיא באַוועל־געגענד שליעסט איין דעם גאַנצען באָדען פון דעם בוזים פון מעקסיקאָ אָן ביז דער מינדונג פון דעם טייך אָהאַייאָ. דער מיטעלער פאַס פראָדוצירט הויפטזעכ־ליך קאָרן; ער שליעסט איין דיא שטאַאַטען איללינאָיז (Illinois), קאַנזאַס (Kansas), אַייאָוואַ (Iowa), מיזזורי (Missouri), נעב־ראַסקאַ (Nebraska) און אינדיאַנאַ (Indiana), און ציהט זיך צו אָסט ביז דעם טשעסאַפּיק און פון דאַנען צו נאָרד־אָסט ביז ניו העמפשיר. אין דעם נאָרדליכען פאַס זיינען דיא הויפט פראָדוקטען ווייץ און האָבער; ווייץ אין דיא טרוקענע וועסטליכע געגענדען, האָבער אין דיא פייכטערע געגענדען צו אָסט. אין דעם נאָרדליכען פאַס וואַקסט אויך דער גרעסטער טייל פון דיא גערשטען, שוואַר־צען קאָרן און בוכווייץ (רעטשקע), וואָס ווערט פראָדוצירט אין דיזען לאַנד. אויף דעם אַגריקולטור־באָדען פון דיא פאַסיפישע שטאַאַטען זיינען דאָ פייכטע ערטער, וואָס זיינען גוט פיר דיא פראָדוקציאָן פון האָבער, צו נאָרד פון סאַן פראַנסיסקאָ, איבער־הויפט אין דעם וועסטליכען טייל פון דעם שטאַאַט וואַשינגטאָן,

וועהרענד ווייץ און גערשטען זיינען דיא הויפט פראָדוקטען אין דיא טרוקענע געגענדען. אין דיזע ערטער ווערט געטריידע געזועט מעהרסטענס אין יאַנואַר און פעברואַר, אום זיא זאָל קענען האָבען דיא רעגענס, וועלכע פאַלען דאָ אין ווינטער. אין דעם אָסטליכען טייל פון לאַנד, וואו דער ווינטער איז שטאַרקער, ווערט אַלעס געזועט און געפלאַנצט אין פריהלינג, אויסער אין דיא זידליכע געגענדען, וואו דער ווינטער־ווייץ ווערט געזועט אין הערבסט (אָסען).

דער הויפט געטריידע־אַרטיקעל, וואָס ווערט פראָדוצירט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען איז קאָרן; ער ווערט פראָדוצירט מעהר וויא אַלע אַנדערע געטריידעס צוזאַמען, אָדער צוויי מאָל אַזוי פיעל וויא ווייץ און באַוועל. דער גרעסטער טייל פון דעם קאָרן ווערט פערברויכט אין דעם לאַנד אַלס שפייז פיר מענשען און הייזליכע טיערע. דיא הויפט ערטער, וועלכע פראָדוצירען קאָרן, זיינען דיא אויבען־דערמאָהנטע שטאַאַטען: איללינאָיז, קאַנזאַס, אייאָוואַ, מיזורי, נעבראַסקאַ און אינדיאַנאַ. דיזע שטאַאַטען זיינען אויך דיא הויפט ערטער פיר פיה־צוכט. דיא שטעדט טשיקאַגאָ (Chicago) [איללינאָיז], קאַנזאַס סיטי (Kansas City) [מיזורי], סט. לואיס (St. Louis) [מיזורי], אינדיאַנאַפּאָליס (Indianapolis) [אינדיאַנאַ], מילוואָקי (Milwaukee) [וויסקאָנסין] און אַנדערע שטעדט פיהרען אַ גרויסען האַנדעל מיט רינד־פלייש און שווייגען־פלייש און דיזע צוויי אַרטיקלען בילדען אַ גרויסען טייל פון עקספּאָרט (אַרויספיהר) פון דיזען לאַנד. אויסער דעם ווערען פיה און שאָף ערצויגען אין בעראַל, וואו עס זיינען נאָך דאָ גרויסע שטרעקעס מיט גראָז. פאַרמס פיר פיה־ציכט אָדער, וויא זיי ווערען אָנגערופען, ראַנטשעס (ranches), געפינען זיך זעהר פיעל אין טעקסאַס, קאַליפאָרניא און אין דיא שטאַאַטען פון דיא פלאַכלענדער. דיזע צוויי שטאַאַטען

און אָהאַייאָ איבערשטייגען אַלע אַנדערע שטאַאַטען אין דער פּראָ־דוקציאָן פון וואָל. דאַגעגען איז דיא מאַנופאַקטור פון וואָלענע וואַארען אַם גרעסטען אין דיא שטאַאַטען פון ניי ענגלאַנד (מעין, ניו העמפשיר, ווערמאָנט, מאַססאַטשוסעטטס, קאָננעטיקוט, רהאָוד איי־לאַנד), ניו יאָרק און פעננסילווייניאַ.

היי פערנעהמט דאָ דעם צווייטען אָרט נאָך קאָרן לויט דעם ווערט פון דער מאַסע, וועלכע ווערט יעהרליך בעאַרבייט. היי ווערט פּראָדוצירט זעהר פיעל אין ניו יאָרק, אַייאָוואַ און אַנדערע שטאַאַטען אין דיא צווייי נאָרדליכע אַגריקולטור־פּאַסען, וועלכע ענטהאַלטען אויך דיא שטאַאַטען, וואָס פּראָדוצירען דיא מעהרסטע מילך, פּוטער און קעז. ווייץ איז דיא הויפּט פּראָדוקציאָן אין דעם נאָרדליכען פּאַס און אין קאַליפאָרניאַ, און זייט פיעלע יאָהרען זיינען ווייץ און ווייצענעס מעהל צווישען דיא ערסטע אַמעריקאַנישע עקספּאָרט־אַרטיקלען. דיא צאָהל פון בושעלס, וואָס אַן אקער לאַנד גיט דאָ אַרויס, איז פערהעלטניסמעסיג קליין, אָבער דער שטח פון באָדען, וואו ווייץ קען וואַקסען, איז אַזוי גרויס, דאָס ער גיט אַרויס דיזען פּראָדוקט פיעל מעהר, וויא פיעל מען קען איהם פערברויכען אין לאַנד. דיא פּראָדוקציאָן פון ווייץ אין דיזען לאַנד איז גרעסער, וויא אין אירגענד וועלכען אַנדערן לאַנד אין דער וועלט. פיר דיזע גרויסע פּראָדוקציאָן פון ווייץ האָט מען אויך פיעל צו פערדאַנקען דער מאַשינעריע, וועלכע ווערט היער בענוצט צום אַקערן, זעען, שניידען און דרעשען. דער נעכסטער גרויסער פּראָ־דוקט איז האָבער. דיזער געטריידע־אַרטיקעל איז דער הויפּט פּראָ־דוקט אין דיא שטאַאַטען מעין, ווערמאָנט און ניו יאָרק, אָבער ווערט פּראָדוצירט פיעל מעהר אין אינדיאַנאַ, איללינאָיז און אַנדערע וועסטליכע שטאַאַטען. דיא שטאַאַטען, וועלכע זיינען דיא ערסטע אין דער פּראָדוקציאָן פון האָבער, האָבען דיא מעהרסטע פערד.

אין דיא געגענדען, וואו עס וואַקסט באַוועל, ווערען מעהרסטענס בענוצט מויל־עזלען (mules). אין דיא שטאַאטען, וועלכע פּראָדו־צירען האָבער, ווערט אויך פּראָדוצירט פיעל קאַרטאָפּעל.

גרויסע וואַסער־פּאַלען, וויא צום ביישפּיעל דיא וואַסער־פּאַלען פון דעם מיססיססיפּפּי ביי מיננעאַפּאָליס אין מיננעסאָטאַ אָדער דיא וואַסער־פּאַלען פון דעם טייך דזשענעסי (Genesee) ביי ראָ־טשעסטער אין דעם שטאַאט ניו יאָרק, האָבען אַזעלכע שטעדט געמאַכט פיר מיטעל־פּונקטען פון מעהל, וועלכעס איז דער וויכטיגסטער פּראָ־דוקט אין דיזען לאַנד. דיא שטעדט טשיקאַגאָ [איללינאָאיז], דיולוטה (Duluth) [מיננעסאָטאַ] און סט. לואיס (מיזורי) זיינען דיא הויפּט פּאָרטען פון געטריידע אין דעם וועסטליכען טייל פון דעם לאַנד. דיא שטעדט באָפפאַלאָ (שטאַאט ניו יאָרק), ניו יאָרק און ניו אָר־לינז (לואיזאַנאַ) זיינען דיא וויכטיגסטע פּונקטען פיר איבערשיפּונג.

דער פּראָדוקט פון באַוועל אין דיזען לאַנד איז כמעט אַזוי גרויס, דאָס הייסט אין ווערט, וויא דער פּראָדוקט פון ווייץ, אין ער פערנעהמט דעם ערסטען אָרט אין עקספּאָרט. דער טייל פון דיזען פּראָדוקט, וועלכער ווערט געשיקט נאָך אייראָפּאַ (אונגעפעהר צוויי דריטעל) בילדעט אַ פערטעל פון אַלע עקספּאָרטען פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען. דיא שטאָדט ניו אָרלינז אין לואיזאַנאַ איז דער הויפּט-פּאָרט, פון וואַנען דיא באַוועל ווערט פערשיקט, אָבער דיא הויפּט ערטער פיר דעם האַנדעל מיט דיזען אַרטיקעל זיינען גאַל־וועסטאָן (Galveston) [טעקסאַס], מאָביל (Mobile) [אַלאַבאַמאַ], סאַ־וואַננאַה (Savannah) [דזשאָרדזשיאַ] און טשאַרלזטאָן (Charleston) [סאַוטה קאַראָלאַיינאַ]. דיא מאַנופאַקטור פון באַוועל אין דיא פער־אייניגטע שטאַאטען איז מעהרסטענס אין דיא שטאַאטען פון ניי־ענג־לאַנד (מאַססאַטשוסעטטס, קאָננעטיקוט א. ז. וו.), ניו יאָרק און פּענסילווייניאַ, אָבער אין דיא לעצטע יאָהרען איז דיא באַוועל־

מאַנופאַקטור אויך געוואַקסען אין דיא שטאַאַטען, וועלכע פּראָדוצירען דיזען אַרטיקעל. כמעט דיא גאַנצע באַוועל-געגענד גיט זיך אָפּ מיט דער פּראָדוקציאָן פון באַוועל. דיא פּראָדוקציאָן פון געטריידע פערנעהמט דאָ דעם צווייטען אָרט. אין דיא זידליכע טיילען פון לואיזאַנאַ ווערט אויך פּראָדוצירט דער צוקער-ראָהר, אָבוואָהל דער באָדען איז דאָ ניט אַזוי גוט פיר דיזען אַרטיקעל וויא אין קובאַ, וואו אַן אַקער לאַנד גיט אַרויס פון דריי ביז זעקס מאָל אַזוי פיעל צוקער וויא היער. לואיזאַנא, דזשאָרדזשיאַ און סאַוטה קאַראָלאַיינאַ זיינען דיא הויפּט ערטער, וואו עס ווערט פּראָדוצירט רייז, אָבער דער האַנדעל מיט דיזען פּראָדוקט איז ניט קיין גרויסער. טאַבאַק ווערט פּראָדוצירט אין אַלע שטאַאַטען; דיא גרעסטע פּראָדוצירער פון דיזען אַרטיקעל זיינען דיא שטאַאַטען קענטאָקקי, ווירדזשיניאַ, פעננסילווייניאַ, אָהאַייאָ און טעננעסי. האָפּענס (hops) ווערען בעאַרבייט אין דיא וויטסטע נאָרדליכע שטאַאַטען און ניו יאָרק איז דער גרעסטער פּראָדוצירער. פלאַקס ווערט פּראָדוצירט וועגען דיא ליינ-זוימען פיר אויל אין אייניגע שטאַאַטען ביי'ם אויבערען טייל פון דעם מיססיססיפּפּי און אין דער געגענד, וועלכע ליעגט צו וועסט פון דיא קאַסקאַדענ-בערג.

אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען ווערט אויך פּראָדוצירט פיעל פרוכט. דיא פּראָדוקציאָן פון אַפּעלסינען (oranges) און אַנדערע פרוכטען, וועלכע וואַקסען אין וואַרימע קלימאַטען, איז בעזאָנדערס גרויס אין פלאָרידאַ אין קאַליפאָרניאַ. אַנדערע פרוכטען, וויא עפּעל, בערנעס, פלוימען און קאַרשען וואַקסען אַם בעסטען אויף דעם באָדען, וועלכער ליעגט צווישען דעם טשעסאַפּיק בעי (ווירדזשיניאַ און מערילאַנד) און דעם טייך קאָננעטיקוט (ניי ענגלאַנד), וויא אויך אין דיא מילדע קלימאַטען פון דעם זידליכען טייל פון דעם שטאַאַט מיטשיגאַן און דעם וועסטליכען טייל פון דעם שטאַאַט

אָרעגאָן. פּערסיקעס אָדער פּערסישע עפּעל (peaches) זיינען אַ הויפּט פּראָדוקט פון די שטאאַטען דעלאַווער און ניו דזשערזי. ווייגטרויבען פיר וויין וואַקסען אַם בעסטען אין קאַליפאָרניאַ, וואו עס בליהען די טייערסטע אייראָפּעאישע מינים פון דיזער פּלאַנצע. אין מיזורי, איללינאַיז און אָהאַייאָ ווערען מעהרסטענס בעאַרבייט די היימישע סאָרטען וויינטרויבען און עס ווערט דאָרט געמאַכט פיעל וויין, וואָס ווערט געברויכט צום טיש.

די פעראייניגטע שטאאַטען ליעפערן אויך ניט וועניג געהילץ. אונגעפעהר אַ פערטעל פון דעם גאַנצען שטח פון לאַנד איז בעדעקט מיט וואַלד. די פּראָפּאָרציע פון וואַלד איז דאָ קלענער וויא אין שוועדען, רוסלאַנד און עסטרייך-אונגאַרן, אָבער אונגעפעהר די זעלביגע וויא אין דייטשלאַנד און גרעסער וויא אין יעדען אַנדערן לאַנד אין אייראָפּאַ. דער פיכטענ-ביים (pine), די פעב-סאָסנע (spruce), דער צעדער-ביים (cedar) און דער שיערלינג (hemlock) [אַ בוים, וואָס זיין קאָרע ווערט בענוצט צום גאַרבען לעדער] וואַקסען אין מיטשיגאַן, פּעננסילווייניאַ, ניו יאָרק, וויסקאָנסין און מעין, וויא אויך אין דעם וועסטליכען טייל פון וואַשינגטאָן (שטאַאַט) און אָרעגאָן. מעין און וואַשינגטאָן ליעפערן פיעל מאַטעריאַל צום בויען שיפען. לאַנגע מאַסטען פון די הויכע ביימער אין דיזע געגענדען ווערען עקספּאָרטירט זאָגאַר נאָך אייראָפּאַ פיר קריעגס-שיפען. פיעל געהילץ פון וואַשינגטאָן געהט נאָך אויסטראַליען. זעהר פיעל פעל פון אַנדערע אַמעריקאַנישע מדינות ווערט געשיקט צום בעאַרבייטען נאָך ניי-ענגלאַנד, ניו יאָרק און פּעננסילווייניאַ, ווייל אין דיזע שטאאַטען וואַקסט דער שיערלינג, וועלכער ווערט בענוצט אין גערבערייי. אין די אַנדערע געגענדען איז די הויפּט פּראָדוקציאָן געהילץ צום בויען הייזער. אין דער אָסטליכער העלפט פון דעם מיססיססיפּפּי-טאָל און ביי די זייטען פון די אַפּפּאַלאַטשישע בערג ווערט גע-

שניטען פיעל הארטעס האָלץ, וויא היקאָרי (hickory) [אַ סאָרט נוס־בוים], אהאָרן (maple) און וואלנוס (walnut), וועלכעס ווערט בענוצט אין דער מאנופאקטור פון געצייג, מאשינעריע, פוהרען, וואגאָנען, מעבעל און צו בעשלאָגען הייזער פון אינוועניג. פון טשיקאגאָ ווערען עקספּאָרטירט מעבעל נאָך שאָטלאנד (ענגלאנד) און וואגאָנען נאָך זיד אפריקא. דער געלער פיכטענ־בוים (yellow pine) ווערט געשניטען הויפּטזעכליך אין דזשאָרדזשיא און ווערט בענוצט פיר דילען און אין שיפען. דער „לעבעדיגער דעמב“ (live oak), איינס פון דיא שטייפסטע האָלצען, ווערט אויך געשניטען ביי דעם בוזים פון מעקסיקאָ. דיא שיפענ־ווערקשטאט (navy yard) פון דיא פעראייניגטע שטאאטען אין פענסאקאָלאָ (אַ פּאָרט־שטאָדט אין פלאָרידא) האָט זיך דאָרטען עטאבלירט, ווייל עס געפינט זיך נאָהענט דערביי פיעל מאטעריאל צום בויען שיפען. אין פלאָרידא געפינט זיך אַ פיינעס האָלץ, וואָס ווערט בענוצט פיר בליי־שטיפטען. דיא יעהרליכע פּראָדוקציאָן פון געהילץ אין דיזען לאנד איז אונגעהייער גרויס. דיא פּראָדוקטען פון דיא זעג־מיהלען פערנעהמען דעם פינפטען אָרט צווישען דיא מאנופאקטורען.

דער מינעראל־רייכטום פון דיא פעראייניגטע שטאאטען איז זעהר גרויס. גאָלד ווערט פּראָדוצירט זעהר פיעל אין קאליפאָרניא, וואו דיזעס מעטאל איז ענטדעקט געוואָרען אין 1848. נאָך קאליפאָרניא ווערט דאָס מעהרסטע גאָלד פּראָדוצירט אין דיא שטאאטען קאָלאָראדאָ, מאָנטאנא, סאוטה דאקאָטא און נעוואדא, און עס געפינט זיך אויך אין דער גאנצער געגענד צו וועסט פון דיא פעלזענ־בערג, וויא אויך אין קליינע מאסען אין דיא אפּפּאלאטשישע בערג. זילבער געפינט זיך כמעט אין אלע שטאאטען, וועלכע פּראָדוצירען גאָלד, בעזאָנדערס אין קאָלאָראדאָ, מאָנטאנא, יוטאה און נעוואדא. זילבער געפינט זיך כמעט אימער אין פערבינדונג מיט אַן אנדערן מעטאל,

וויא צום ביישפיעל מיט בליי אין לעדוויילל (Leadville), קאָלאָראַ־דאָ. קוועקזילבער איז דאָ זעהר פיעל אין דיא בערג פון קאַליפאָר־ניאַ. ניט וועניגער וויכטיג און טיילס נאָך וויכטיגער וויא דיא פראָדוקציאָן פון גאָלד און זילבער איז אין דיזען לאַנד דיא פראָ־דוקציאָן פון דיא אַיינפאַכע מעטאַלען: קופער, בליי, צינק, צין און אַייזען. קופער געפינט זיך צום מעהרסטען אין דעם שטאַאַט מיטשיגאַן איוף דעם קיווינאָ פאָינט (Keeweenaw Point) [אַ קליי־נער קאַפּ] און איוף דיא אינזלען אין דעם לעיק סופיריאָר. דאָס זיינען דיא רייכסטע מינעס פון דיזען מעטאַל אין דער וועלט. דאָס קופער געפינט זיך דאָ אין גרויסע מאַסען און כמעט גאַנץ ריין, דאָס הייסט, ניט געמישט מיט אַנדערע מאַטעריאַלען. בליי געפינט זיך אין קליינע מאַסען אין דעם אָסטליכען טייל, אָבער זעהר פיעל און איוף אַ גאַנץ גרויסען שטח אין דער געגענד פון דיא פעלזענ־בערג. דיאָ גרעסטע מאַסע ווערט פראָדוצירט אין לעדוויילל, קאָלאָראַדאָ, און בעדייטענדע מאַסען געפינען זיך אין יוטאַה, מיזזורי און קאַנזאַס. מינעס פון בליי זיינען אויך דאָ אין אַייאָוואַ און איללינאָיז. צינק געפינט זיך צוזאַמען מיט בליי אין דיא מינעס פון מיזזורי און קאַנ־זאַס און איז אויך דאָ פיעל אין איללינאָיז און אין איניגע שטאַאַ־טען פון דער אַפּפּאַלאַטשישער געגענד, בעזאָנדערס אין ניו דזשערזי. צין ווערט פראָדוצירט אין דעם זידליכען טייל פון דאַקאָטאַ אין דיא שוואַרצע בערג (Black Hills) און אין קאַליפאָרניאַ. אַייזען איז דער גרעסטער מעטאַל־פּראָדוקט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דיא מאַסע אַייזען, וועלכע ווערט דאָ פראָדוצירט יעהרליך, איז כמעט אַזוי גרויס אין ווערט, וויא דער פראָדוקט פון גאָלד און זילבער צוזאַמען. אין דער מאַנופאַקטור פון אַייזען פערנעהמט דיזעס לאַנד דעם צווייטען אָרט נאָך ענגלאַנד. דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג און אַלע שטאַאַטען פון ניו יאָרק ביז דזשאָרדזשיאַ און פון אָהאַייאָ

ביז אַלאַבאַמאַ ענטהאַלטען גרויסע מאַסען אייזען. זעהר רייך אין אייזען זיינען דיא שטאַאַטען מיטשיגאַן, וויסקאָנסין אין מיננעסאָטאַ. דיזע ערטער צייכנען זיך אויס מיט דיא לעיק סופּיריאָר רודעס (Lake Superior ore), וועלכע זיינען פון זעהר אַ גוטען סאָרט. פיעל אייזען איז אויך דאָ אין דעם שטאַאַט מיזורי; דאָרטען געפינען זיך דיא צוויי בעריהמטע אייזען-בערג איירען מאַונטעין (Iron Mountains) [„אייזען-באַרג"] אין פּאַיילאָט נאָב (Pilot knob), וועלכע זיינען פול מיט אייזען-רודעס. פערשיעדענע געגענדען האָבען פערשיעדענע סאָרטען רודעס, אין אַזוי וויא געמישטע רודעס גיבען אַרויס אַ בעסערן פּראָדוקט וויא רודעס פון איין סאָרט, בעציהען דיא שמעלץ-פאַבריקען רודעס פון פערשיעדענע ערטער. צ. ב. לעיק סופּיריאָר רודעס ווערען בע־צייגען נאָך מיזורי, נאָך פּיטסבורג (פּעננסילווינאַ) אין זאָגאַר נאָך אַלאַבאַמאַ. צו דעם זעלביגען צוועק ווערט דאָ אימפּאָרטירט אייזען פון שאָטלאַנד (ענגלאַנד) אין זאָגאַר פון אַלזשיר (נאָרד-וועסט אַפ־ריקאַ), שפּאַניען אין גריכענלאַנד.

דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען זעהר רייך אין שטיין-קויהלען. דער קויהלען-שטח פון דיזען לאַנד איז גרעסער וויא דער קויהלען-שטח אין יעדען אַנדערן לאַנד אויסער כינאַ. זיין גרויס איז אונגע־פעהר 200,000 קוואַדראַט-מיילען. דעם נעבסטען גרעסטען שטח פון קויהלען האָט קאַנאַדאַ, מיט אונגעפעהר 65,000 קו. מ. אינ־דיען פערנעהמט דעם דריטען אָרט מיט אונגעפעהר 35,000 קו. מ., רוסלאַנד האָט 30,000, אויסטראַליען 20,000 אין ענגלאַנד 12,000. אין דער מאַסע פון פּראָדוקציאָן פערנעהמט ענגלאַנד דעם ערסטען אָרט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען דעם צווייטען. ענגלאַנד פּראָ־דוצירט יעהרליך איבער 180,000,000 טאָן, דיזעס לאַנד — איבער 160,000,000 טאָן. דיא קויהלען-פעלדער אין כינאַ, וועלכען זיינען

אַזוי גרויס אין פיעללייכט נאָך גרעסער אין שטח וויא דיא קויהלענ־פעלדער אין דיזען לאַנד, זיינען וועניג ענטוויקעלט.

דאָס הויפּט קויהלענ־פעלד אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען איז אין דיא אַללעגעני־בערג (אַ טייל פון דיא אַפּפּאַלאַטשישע בערג), וועלכע ציהען זיך פון נאָרד פעננסילוויינאַ צו זיד ביז אַלאַבאַמאַ און דושאָרדושיאַ. דיא קויהלען פון דיזען פעלד זיינען פעכ־קויהלען (bituminous coal), וועלכע זיינען וויך און לאָזען זיך לייכט גראָבען. דיזער סאָרט קויהלען געפינט זיך זעהר פיעל ביי פּיטטסבורג (פּעננסילוויינאַ), וועלכע איז אַ גרויסער מיטעלפּונקט פון דיא אינדוסטריען, וואָס האָבען נויטיג קויהלען, בעזאָנדערס פון אייזען און גלאָז. וועגען דער גרויסער מאַסע קויהלען, וועלכע איז דאָרטען אין פריהערדיגע צייטען בעניצט געוואָרען, האָט פּיטטסבורג געקראָגען דעם נאָמען „רויכיגע שטאָדט“ (smoky city). אָבער זייט דיא לעצטע יאָהרען ווערט דאָ אָנשטאָט קויהלען פיעל בענוצט נאַטירליכער גאַז (natural gas), וועלכער קומט פון אונטער דער ערד. דיזער גאַז געפינט זיך געוועהנליך אין פערבינדונג מיט פּעטראָלעאום און ער איז דאָ ניט נאָר אין פּעננסילוויינאַ, נאָר אויך אין זיד־וועסט ניו יאָרק, אין אָהאַייאָ, וועסט ווירדזשיניאַ, אינדיאַנאַ, איללינאָיז, זאָגאַר אין זיד קאַליפאָרניאַ, און ווערט בענוצט ניט נאָר צום בעהייצען פאַבריקען און הייזער, נאָר אויך פיר בעלייכטונג. גאַנצע שטעדט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען האָבען זייער בעהייצונג און בעלייכטונג פון דיזען אונטער־ערדישען גאַז. מאַנכע סאָרטען פּיטטסבורגער קויהלען זיינען אויך רייך אין גאַז און זיי ווערען געגראָבען און אַוועקגעשיקט נאָך אַנדערע שטעדט איהם צו פאַבריצירען. דיא קויהלען, פון וועלכע דער גאַז איז שוין אַרויסגעצויגען געוואָרען, אָדער, וויא מען רופט זיי, דיא קאָקס (cokes), זיינען גוט פיר בעהייצונג. אין פּעננסילוויינאַ זיינען דאָ מינעס פון האַרטע

קויהלען (anthracite coal). דער צוזאַמענגענומענער שטח פון דיזע מינעס איז וועניגער וויא 500 קוו. מ., דאָך ליעפערן זיי בע־הייצונג פיעללייכט פיר אַ פערטעל פון דיא איינוואוינער פון גאַנצען לאַנד. דער ווערט פון דער יעהרליכער פראָדוקציאָן פון דיזע מינעס איז גרעסער וויא דיא גרעסטע פראָדוקציאָן פון גאָלד אין קאַליפאָר־ניאַ. הארטע קויהלען אין קליינע מאַסען געפינען זיך אויך אין רהאָוד איילאַנד און אין ווירדזשיניאַ. הארטע קויהלען ענטהאַל־טען וועניגער גאַז און מעהר קויהלען־שטאָף אַלס דיא ווייכע קויה־לען, זיי גיבען אַ גרויסע היץ און וועניג רויך. אויסער אין דיא אַלליגעינים געפינען זיך ווייכע קויהלען אין מיטשיגאַן און אין דעם גרויסען קויהלען־פעלד פון איללינאָיז, וועלכעס ציהט זיך אַריין אין קענטאָקקי און אינדיאַנאַ. דאָס דריטע גרויסע פעלד פון ווייכע קויהלען איז דאָס פעלד פון מיזורי, וועלכעס פערנעהמט אויך טיילען פון אַייאָוואַ, נעבראַסקאַ, אַרקאַנזאַס און אינדיאַן טער־ריטאָרי (Indian Territory). קליינע שיכטען פון דיזען סאָרט קויהלען געפינען זיך אויך אין טעקסאַס. צווישען דיזע פעלדער און דעם פאַסיפיק איז דאָ כמעט אין יעדען שטאַאַט אַ סאָרט קויה־לען, וועלכע ווערען אָנגערופען ליגניט (lignite) אָדער ברוינע קויהלען (brown-coal). דיזע קויהלען גיבען ניט אַרויס קיין גרויסע היץ.

דיא פעראייניגטע שטאַאַטען צייכנען זיך אויס מיט דער פראָ־דוקציאָן פון שטיין־אויל אָדער פעטראָלעאום (petroleum). דער הויפט אָרט פון דיזען פראָדוקט איז פעננסילוועניאַ. טאַיטאָסוויל (Titusville), אָיל סיטי (Oil City), בראַדפאָרד (Bradford) און נאָך אַנדערע שטעדט אין דיזען שטאַאַט לעבען כמעט פון דיזעז איינעם אַרטיקעל. פון דיזע און אַנדערע ערטער ווערט דאָס שטיין־אויל געצויגען דורך אייזערנע רעהרען אונטער דער ערד צו ראַפינער־

פאַבריקיין, וועלכע געפינען זיך אין בעקוועמע ערטער צום פערשיקען. אַזעלכע רעהרען ציהען זיך ביז ניו יאָרק, קליוולאַנד, באָפפאַלאָ און פיטסבורג. פעטראָלעאום געפינט זיך אויך אין אָהאַייאָ, וועסט ווירדזשיניאַ, קענטאָקקי, קאָלאָראַדאָ, וואַייאָמינג און קאַליפאָר־ניאַ. דיזעס לאַנד איז דער הויפּט פּראָדוצירער פון פעטראָלעאום, אָבער אין דיא לעצטע יאָהרען זיינען גרויסע קוואַלען פון שטיינ־אויל געעפענט געוואָרען אין זאַ־קאַווקאַז, רוסלאַנד, און רוסישעס פעט־ראָלעאום קאָנקורירט יעצט אין אייראָפּאַ און אַזיען מיט דעם אַמע־ריקאַנישען פּראָדוקט.

בעדייטענד גרויס אין דיזען לאַנד איז אויך דיא פּראָדוקציאָן פון זאַלץ. דיא הויפּט פּראָדוצירער פון דיזען אַרטיקעל זיינען דיא שטאַאַטען מישיגאַן ניו יאָרק, אָהאַייאָ, לואיזיאַנאַ, וועסט ווירדזשיניאַ, נעוואַדאַ, קאַליפאָרניאַ און קאַנזאַס; עס ווערט אויך פּראָדוצירט אין דעם שטאַאַט יוטאַה. מיטשיגאַן און ניו יאָרק ליעפערן אונגעפעהר דריי־פערטעל פון דעם גאַנצען פּראָדוקט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דאָס זאַלץ פון קאַליפאָרניאַ ווערט געמאַכט פון ים־וואַסער; דאָס זאַלץ פון יוטאַה ווערט פּראָדוצירט פון דער אָזיערע גרעיט סאָלט לעיק (Great Salt Lake); דאָס זאַלץ פון לואיזיאַנאַ און קאַנזאַס קומט טיילס פון מינעס. דער זאַלצ־פּראָדוקט פון דיא אַנדערע שטאַאַטען קומט הויפּטזעכליך פון געזאַלצענע קוועלען, וועלכע ווע־רען דורכגעבייערט.

6. קאַפּיטעל.

דיא פערייניגטע שטאַאַטען.

דריטע אָפּטיילונג.

מאַנופאַקטור. — האַנדעל. — אייזען־באַהנען. — פערקעהר פון שיפען. — עקספּאָרט און אימפּאָרט.

דיא פערייניגטע שטאַאַטען זיינען זעהר גרויס אין מאַנופאַקטור און דיא מאַנופאַקטור איז דאָ זעהר פערשיעדענאַרטיג. עס איז כמעט ניטאָ אַן אַרטיקעל, וועלכען ציוויליזירטע מענשען געבּרויכען, וואָס זאָל אין דיזען לאַנד ניט פאַבּריצירט ווערען. כמעט אַלעס ווערט דאָ געמאַכט פיעל בּיליגער, וויא אין יעדען אַנדערן אָרט, ווייל אין קיין אַנדערן לאַנד ווערען ניט בּענוצט אַזוי פיעלע מאַשינען צום שפּאָרען אַרבּייט, וויא אין דיא פערייניגטע שטאַאַטען. דיא גרעסטע מאַנופאַקטורען אין דיזען לאַנד זיינען: פערשיעדענע מעהלען, בּאַוועלנע און וואָלענע שטאָפען, געפּאַקטע פלייש, אייזען־וואַרג און שטאָל־וואַארע, מאַשינעריע, געהילץ, קליידער, שטאַרקע געטרענק, שיך און לעדער־וואַרג, בּיכער און צייטונגען. אין געוועבּטע שטאָפען פערנעהמען דיא פערייניגטע שטאַאַטען דעם צווייטען אָרט נאָך ענגלאַנד. דער הויפּט אָרט פון בּאַוועל־מאַנופאַקטור איז ניי־ענגלאַנד (מאַססאַטשוסעטס, קאָננעטיקוט א. ז. וו.) און אין דער לעצטער צייט האָבּען זיך אין דיעזער אינדוסטריע אייך אָנגעהויבּען צו ענטוויקלען דיא זידליכע שטאַאַטען, וואו דיא בּאַוועל ווערט פּראָדוצירט. וואָל־מאַנופאַקטור

איז מעהרסטענס אין דיא נאָרדליכע אַטלאַנטישע שטאַאטען, זייד אין פּאַטערסאָן (Paterson) [ניו דזשערזי], ניו יאָרק און פּי־לאַדעלפיאַ (פּעננסילוויניאַ). דיזעס לאַנד צייכענט זיך אויס אין דער מאַנופאַקטור פון מאַשינען, עלעקטרישע אַפּפּאַראַטען און אַגריקול־טור־מאַשינעריע. צווישען דיא אַנדערע וויכטיגע אינדוסטריען פון דיזען לאַנד זיינען: געהילץ, לעדער, גלאָזוואַרג און לעהמענע כלים.

לויט דעם וואָרט פון דיא פאַבריצירטע אַרטיקלען זיינען ניו יאָרק, מאַססאַטשוסעטטס, איללינאָיז, אָהאַייאָ און ניו דזשערזי דיא הויפּט שטאַאטען פון מאַנופאַקטור, אָבער אין מאַססאַטשוסעטטס, קאָננעטיקוט אין רהאָוד אַיילאַנד, וועלכע זיינען געדיכטער בעזעצט וויא דיא אַנדערע שטאַאטען, בעשעפטיגט זיך מיט מאַניפאַקטור דיא גרעסטע פּראָפּאָרציע פון דער בעפעלקערונג. דיא הויפּט מאַנופאַק־טורען נאָך מעהל, געפּאַקטע פלייש, פישען און פּרוכטען, זיינען: שטאָהל אין אייזען, וועלכע ווערען הויפּטזעכליך פּראָדוצירט אין פּעננסילוויניאַ; קליידונג, וועלכע ווערט געמאַכט אין ניו יאָרק, פילאַדעלפיאַ, טשיקאַגאָ, סינסיננאַטי און באָסטאָן; געהילץ; מאַ־שינעריע, וועלכע ווערט געמאַכט אין ניו יאָרק, פּעננסילוויניאַ, מאַססאַטשוסעטטס און אָהאַייאָ; באַוועל־וואַרע; לעדער; שטיעפעל און שיך; וואָלענע וואַארע. פון דיא גרויסע מאַנופאַקטור־שטעדט זיינען דיא פאָלגענדע צו זעהן דיא וויכטיגסטע: ניו יאָרק, אין דער מאַנופאַקטור פון קליידער, שפּייז־אַרטיקלען, דרוק־זאַכען, טאַבאַק און געטרענק; פילאַדעלפיאַ (פּעננסילוויניאַ) — געוועבטע שטאָפען, צוקער און קליידער; טשיקאַגאָ (איללינאָיז) — שפּייז־שטאָפען, קליידער און שטאָהל; ברוקלין (ניו יאָרק) — צוקער; באָסטאָן (מאַססאַטשוסעטטס) — צוקער און קליידער; סט. לואיס (מיזזורי) — שפּייז־שטאָפען; סינסיננאַטי (אָהאַייאָ) — קליידער, שפּייז־שטאָפען און געטרענק; באַלטימאָר (מערילאַנד) — קליידער, געפּאַקטע

פרוכטען און כעמישע אַרטיקלען צום מיסטיגען פעלדער; פיטטס־בורג (פעננסילווייניאַ) — אַייזען, שטאָהל און גלאָז; סאַן פראַנסיסקאָ (קאַליפאָרניאַ) — פראָוויזיאָן און זעהר פיעלע אַנדערע אַרטיקלען אין קליינע מאַסען. דיא יעהרליכע מאַנופאַקטור פון אַלע אַרטיקלען אויסער נאַהרונגס־מיטלען מאַכט אויס אונגעפעהר 75 דאָללאַר אויף יעדען איינוואוינער.

דער האַנדעל אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, דאָס הייסט דער אינלענדישער האַנדעל, איז גרעסער וויא אין אירגענד וועלכען אַנדערן לאַנד. אין אויסלענדישען האַנדעל פערנעהמט דיזעס לאַנד דעם פערטען אָרט. ענגלאַנד, דייטשלאַנד און פראַנקרייך איבער־שטייגען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אין אויסלענדישען האַנדעל.

דער אינלענדישער האַנדעל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען איז זעהר גרויס און דער אויסלענדישער האַנדעל איז פערהעלטניס־מעסיג קליין. פון דער גאַנצער פראָדוקציאָן פון מאַנופאַקטור, מינע־ראַל־פראָדוקטען און אַגריקולטור־פראָדוקטען, וועלכע בעטרעפען אונגעפעהר אַכט טויזענד מיליאָן דאָללאַר, ווערט בלויז עקספאָר־טירט פיר אַכט הונדערט מיליאָן דאָללאַר אָדער איין צעהנטעל.

אין מיטלען פון פערקעהר און טראַנספּאָרטאַציאָן איי־בערשטייגען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אַלע אַנדערע לענ־דער פון דער וועלט. דיזעס לאַנד האָט מעהר אַייזענ־באַהן, וויא אַלע לענדער אין איראָפּאַ צוזאַמענגענומען. אין קיין לאַנד ווערען אַייזענ־באַהנען ניט געבויט אַזוי שנעל וויא דאָ. דיא אורזאַך דערפון ליעגט אין דיא גרויסע פערבעסערונגען פון לאַנד פיר אַגריקול־טור, אין דיא ענטדעקונגען פון ערטער פיר מינעס און אין דעם אימער וואַקסענדען האַנדעל. אַזוי באַלד וויא פאַרמערס זיינען זיכער, דאָס זיי קענען פראָדוצירען גענוג געטריידע אויף לאַנד, וועלכעס ליעגט נאָך לעער, ווערט שוין איבער דעם דאָזיגען לאַנד געבויט

אַן אייזענ־באַהן צו פיהרען קודם־כל דיא מאשינעריע פיר לאַנד־אַר־בײט און דאַן דיא געטריידע צום מאַרק. ווערט ערגענץ ענטדעקט גאָלד, זילבער אָדער אַן אַנדער מעטאַל, און עס איז דאָרטען ניטאָ קיין מיטעל פון פערקעהר, ווערט גלייך געבויט אַן אייזענ־באַהן צו העלפען דער פראָדוקציאָן. וועגען דער וואַקסענדער פראָדוקציאָן פון דעם פאַסיפישען ברעג און דעם וואַקסענדען האַנדעל מיט דיא אָסט־אַזיאַטישע לענדער זיינען געבויט געוואָרען עטליכע אייזענ־באַהן ליניעס איבער דער גאַנצער ברייט פון דעם טאַפעל־לאַנד. אום צו העלפען בויען אייזענ־באַהנען איבער לאַנגע שטרעקעס, וועלכע זיי־נען וועניג בעפעלקערט, האָבען דער קאָנגרעס פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען און דיא רעגיערונגען פון דיא פערשיעדענע איינצעלנע שטאַאַטען בעוויליגט גרויסע שטיקער לאַנד, איבער וועלכע דיא באַהנען האָבען געדאַרפט געלעגט ווערען. דורך דעם פערקויף פון דיזען לאַנד צו קאָלאָניסטען קריעגען דיא אייזענ־באַהן געזעלשאַפטען דירעקטע הילף פון דעם געלד, וואָס זיי קריגען דאַפיר, און אינ־דירעקטע הילף פון דעם פערקעהר פון דיא מענשען, וועלכע בע־זעצען זיך ביי דיא באַהנען.

דיא גרויסע פאַסיפישע אייזענ־באַהנען פערבינדען דעם פיו־דזשענט סאַונד (אין דעם שטאַאַט וואַשינגטאָן) מיט טשיקאַגאָ (איל־לינאָיז) און סט. לואיס (מיזורי), אויך סאַן פראַנסיסקאָ (קאַליפאָר־ניאַ) מיט טשיקאַגאָ, סט. לואיס און ניו אָרלינז (לואיזיאַנאַ), וועלכע איז אַ פּאָרט ביי'ם ים. דיא הויפּט אייזענ־באַהן ליניעס אין דעם אָסטליכען טייל פון לאַנד פערבינדען טשיקאַגאָ איבער מאָנטרעאָל (קאַ־נאַדאַ) מיט פּאָרטלאַנד (מעין), ניו יאָרק, פילאַדעלפיא (פּעננסילווייניאַ) און באַלטימאָר (מערילאַנד), און ניו אָרלינז (לואיזיאַנאַ) מיט סאַוואַננאַה (דזשאָרדזשיאַ) און טשאַרלזטאָן (סאַוטה קאַראָליינאַ). ניו יאָרק ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן, טשיקאַגאָ אין דעם מיטעלען טאָל און סאַן

פראַנסיסקאָ ביי'ם פאַסיפיק זיינען דיא וויכטיגסטע פונקטען. דיזע הויפט ליניעס זיינען פערבונדען מיט אונצעהליגע אַנדערע ליניעס, וועלכע זיינען אויסגעלעגט אין פערשיעדענע ריכטונגען. דיא גרויסע אייזענבאַהן פערבינדונגען גיבען דיא מעגליכקייט דיא פאַרמערם פון דיא וועסטליכע געגענדען און דיא באַוועל-פלאַנצער פון דיא זידליכע שטאַאַטען צו פראָדוצירען פיעל פיר ווייטע מערק. דיא פאַרמערס אין דיא אָסטליכע געגענדען קענען קריגען געטריידע פון דיא וועסטליכע געגענדען און פראָדוצירען אויף זייער באָדען אַזעלכע אַרטיקלען, וועלכע לוינען זיך בעסער אין מעהר בעפעל-קערטע ערטער. דיא שטאַאַטען דעלאַווער און ניו דזשערזי פראָדוצירען פרוכט און גאָרטענ-גרינס, וועלכע האָבען אַ גרויסען אָפזאַץ אין דיא שטעדטע ניו יאָרק און פילאַדעלפיא.

אַ גרויסער טייל פון דעם אינלענדישען האַנדעל ווערט גע-פיהרט דורך שיפען אויף דיא טייכען און אויף דיא גרויסע אָזיע-רעס. סט. לואיס און ניו אָרלינז אויף דעם מיססיססיפפי-טייך און טשיקאַגאָ, מילוואָקי (וויסקאָנסין) און באָפפאַלאָ אויף דיא אָזיערעס זיינען אין דיזען אינלענדישען פערקעהר דיא הויפט פונקטען. ביי דיא ברעגען איז דער וואַסער-פערקעהר אַ גרעסערער, איבערהויפט ביי דעם אַטלאַנטישען ברעג. דער פערקעהר ביי דעם פּאַסיפישען ברעג איז אונגעפעהר אַ דריטעל פון דעם פערקעהר אויף דיא טיי-כען פון דעם מיססיססיפפי-סיסטעם און אַ זעקסטעל פון דעם פער-קעהר אויף דיא גרויסע אָזיערעס. דער פערקעהר ביי דעם אַטלאַנ-טישען ברעג און אויף דיא טייכען איז כמעט אַזוי גרוים וויא דער פערקעהר אויף אַלע איבריגע וואַסערן צוזאַמען. דער שיפענ-פער-קעהר אויף דעם בוזים פון מעקסיקאָ איז פערהעלטניסמעסיג קליין. דיא שיפען, וועלכע ווערען בענוצט אויף דיא וואַסערן אין דיזען לאַנד, געהערען דורכאויס צו אַמעריקאַנער.

בײַ מעהרערע פּונקטען איז דיא וואַסער־וועגען זיינען דאָ קאַנאַלען, פון וועלכע דער וויכטיגסטער איז דער איריע קאַנאַל (Erie Canal). זיין הויפּט וויכטיגקייט בעשטעהט אין דעם, דאָס ער קאָנקורירט מיט דיא אַייזענבאַהנען, וועלכע ליעגען אין דער זעלביגער ריכטונג. ווען עס איז ניט נויטיג, אַז פראַכט זאָל געהן שנעל, לוינט בעסער צו שיקען מיט'ן קאַנאַל, ווייל טראַנספּאָרטאַציאָן מיט'ן וואַסער איז ביליגער וויא מיט אַייזענבאַהן. ווייץ, געהילץ, אַייזען און קויהלען זיינען דיא הויפּט פראַכטען, וועלכע ווערען טראַנספּאָרטירט דורך דיזען קאַנאַל.

דיא הויפּט עקספּאָרט־אַרטיקלען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען באַוועל, געפּאַקטע פליישען און פּראָדוקטען, געטריידע, פּעטראָלעאום און פיה, וועלכע בילדען 73 פּראָצענט פון דעם גאַנצען עקספּאָרט. מאַנופאַקטורען פון האָלץ, אַייזען, באַוועל און לעדער מאַכען אויס צוזאַמען 9 פּראָצענט פון דעם עקספּאָרט. אַמעריקאַנישע געווערה, אוהרען, נעה־מאַשינען, שלעסער, געצייג, אַגריקולטור־מאַשינען, וואַגאָנען און לאָקאָמאָטיווען צייכנען זיך אויס מיט זייער פּראַקטישקייט און שטאַרקקייט. אונגעפעהר אַ העלפט פון דיא עקספּאָרטירטע אַרטיקלען ווערט געשיקט נאָך ענגלאַנד; דייטשלאַנד נעהמט צו אַ צעהנטעל און אַנדערע לענדער קריגען קלענערע פּראָצענטען פון דעם עקספּאָרט. דיא שטאָט ניו יאָרק פערנעהמט דעם ערסטען אָרט אין דעם אויסלענדישען האַנדעל, פון וועלכען זיא האָט מעהר וויא אַלע אַנדערע פּאָרטען צוזאַמענגענומען. נאָך ניו יאָרק קומען סאַן פראַנסיסקאָ, ניו אָרלינז, באָסטאָן, באַלטימאָר און פילאַדעלפיאַ; יעדע פון דיזע שטעדט האָט פון 5 ביז 14 פּראָצענט פון דעם עקספּאָרט.

דיא הויפּט אַרטיקלען, וואָס ווערען אימפּאָרטירט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען שניט־וואַאַרען (dry goods) פון ענגלאַנד,

פראַנקרייך און דייטשלאַנד; צוקער פון קובאַ, האַוואַאי אינזלען און בראַזיליען; קאַפע פון בראַזיליען, מיטעל-אַמעריקאַ (צענטראַל אַמעריקאַ, מעקסיקאָ, וועסט אינדיען) און יאַוואַ; אייזען און שטאָהל פון ענגלאַנד, דייטשלאַנד און בעלגיום; כעמישע שטאָפען און מעדיצינען פון ענגלאַנד און דייטשלאַנד; פעל און לעדער פון ענגלאַנד און אַרגענטינאַ; רויהע זייד פון יאַפּאַן, כינאַ און פראַנקרייך, און פיעלע סאָרטען פרוכט פון פערשיעדענע ערטער. פון דיא אַרטיקלען, וואָס ווערען אימפּאָרטירט אין קלענערען ווערט, זיינען: טעע פון כינאַ און יאַפּאַן; געהילץ פון קאַנאַדאַ; גומעלאַסטיק (India rubber) פון בראַזיליען, ענגלאַנד און צענטראַל אַמעריקאַ; טאַבאַק פון קובאַ און האָללאַנד און דיאַמאַנטען פון האָללאַנד און אַנדערע לענדער. דיזער לעצטער אַרטיקעל (דיאַמאַנטען), וועלכער איז דער קלענסטער אין אימפּאָרט פון דיא אַלע דערמאָהנטע אַרטיקלען, בעטרעפט אַכט מיליאָן דאָללאַר יעהרליך, אָדער עטוואָס מעהר וויא 1 פּראָצענט פון דעם גאַנצען אימפּאָרט.

דיא צאָהל פון פערזאָנען אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, וועלכע זיינען בעשעפטיגט אין האַנדעל און אין דעם טראַנספּאָרטירען פון וואַארע, איז אונגעפעהר 10 פּראָצענט פון אַלע בעשעפטיגטע קלאַסען; צוויי מאָל אַזוי פיעל זיינען בעשעפטיגט אין מאַנופאַקטור און מינע-אַרבייט, און פיער מאָל אַזוי פיעל אין לאַנד-אַרבייט און פאַשע. דיא צאָהל, וועלכע איז בעשעפטיגט אין פּראָפעסיאָנען און פערשיעדענע דיענסטען, איז אונגעפעהר אַזוי גרויס וויא דיא צאָהל, וואָס איז בעשעפטיגט אין מאַנופאַקטור און מינע-אַרבייט אָדער אַ העלפט פון דער צאָהל פערזאָנען, וואָס זיינען בעשעפטיגט אין לאַנד-אַרבייט.

7. קאַפּיטעל.

די פעראייניגטע שטאַאטען.

פערטע אָפּטיילונג.

בעפעלקערונג. — רעגיערונג. — פּאָליטישע פּאַרטייען. — רעלי־גיאָן. — שול־בילדונג.

די פעראייניגטע שטאַאטען זיינען בעזעצט געוואָרען פון איינוואַנדערער פון דער אַלטער וועלט, בעזאָנדערס פון די אייראָ־פּעאישע לענדער. די ערסטע אַיינוואַנדערער זיינען געוועזען מעהרס־טענס פון ענגלאַנד, אירלאַנד, דייטשלאַנד און די סקאַנדינאַווישע לענדער (שוועדען, דענעמארק, נאָרוועגען); אין די לעצטע עט־ליכע צעהנדליג יאָהרען האָבען אַהער אויך אָנגעהויבען קומען גרויסע מאַסען פון איטאַליען, עסטרייך־אונגאַרן און רוסלאַנד. אַ בעדייטענדער טייל פון דער בעפעלקערונג פון דיזען לאַנד זיינען די נעגערס, די קינדער פון די שיואַרצע, וועלכע זיינען אַהער גע־בראַכט געוואָרען אַלס שקלאַפען פון אַפריקאַ. די פערשידענע נאַציאָנאַליטעטען, קומענדיג אין די פעראייניגטע שטאַאטען, נעה־מען אָן די ענגלישע שפּראַך און די אַלגעמיינע פיהרונגען פון לאַנד און ווערען צוזאַמענגעשמאָלצען אין איין גלייכע מאַסע. אַ וויכ־טיגען טייל פון דער בעפעלקערונג פון דיזען לאַנד בילדען אויך די אידען, וועלכע צעהלען יעצט נאָהענט פון דריי מיליאָן. אידען האָבען זיך אָנגעהייבען בעזעצען אויף די טערריטאָריעס פון דיזען לאַנד אַ סך פריהער, וויא דיזע טעריטאָריעס האָבען זיך אָפּגעריסען פון

ענגלאַנד און זיינען געוואָרען אַ זעלבסט־שטענדיגע מדינה אונטער דעם נאָמען פעראייניגטע שטאַאטען. אין דעם יעצטיגען שטאַאט ניו יאָרק, צום בייספּיעל, זיינען שוין געזעסען אידען נאָך אונטער דער הערשאַפט פון דיא האָללענדער, מעהר אַלס 250 יאָהר צוריק.

לויט דער קאָנסטיטוציאָן פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען מוז געמאַכט ווערען אַ צעהלונג (census) פון דער בעפעלקערונג פון דיזען לאַנד אַלע צעהן יאָהר. ווען עס איז געמאַכט געוואָרען דיא ערסטע צעהלונג אין 1790 איז דיא בעפעלקערונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען געוועזען כמעט פיער מיליאָן, דאַרונטער 750,000 שווארצע שקלאַפען. דיא ווייסע בעפעלקערונג איז דאַן כמעט אין גאַנצען בעשטאַנען פון ענגלענדער. פון דיא אַנדערע אייראָפּעאישע פעלקער זיינען דאָ געוועזען וויניג און אַיינוואַנדערער פון דייטשלאַנד זיינען געוועזען דיא מעהרסטע. דיא דייטשען האָבען זיך גרעסטענטיילס בעזעצט אין פּענסילווייניאַ, וואו זיי האָבען געגרינדעט דיא שטאָדט דזשערמאַנטאַון (Germantown), וועלכע איז יעצט אַ טייל פון פילאַדעלפיאַ. אין דעם מיטען פון דעם אַכטצעהנטען יאָהרהונדערט האָט אַ העלפט פון דיא אַיינוואוינער פון פּעננסילווייניאַ גערעדט דייטש און עס איז דאָ דאַן געוועזען אַ פראַגע, אויב דייטש אָדער ענגליש זאָל זיין דיא אָפּפיציעלע שפראַך. פון 1790 ביז 1840 איז דיא בעפעלקערונג אין דיזען לאַנד געוואַקסען ביז 17 מיליאָן. צווישען דיזער צייט איז דיא אַיינוואַנדערונג געוועזען זעהר קליין און דיא בעפעלקערונג איז געוואָרען פערמעהרט גרעסטענטיילס דורך געבורטען. נאָך דעם קאַרטאָפעל־הונגער אין אירלאַנד (אין 47—1846) האָבען פיעלע אירלענדער אויסגעוואַנדערט נאָך אַמעריקאַ. דיא פאָלקס־צעהלונג (census) פון דעם יאָהר 1850 האָט געוויזען, דאָס עס זיינען צוגעקומען איבער צוויי מיליאָן אויסלענדער אין דיא פעראייניגטע שטאַאטען. אין 1860 זיינען

דאָ געוועזען איבער פיער מיליאָן אייסלענדער און נעגערם זיינען שוין אויך געוועזען אַזוי פיעל. אין 1890 האָט דיא פאָלקס=צעהלונג געוויעזען, דאָס עס זיינען אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען געוועזען 9,250,000 אויסלענדיש=געבאָרענע און 7,470,000 נעגערס. דיא גאַנצע בעפעל־קערונג לויט דער צעהלונג פון דיזען יאָהר איז געוועזען 62,622,000. לויט דער צעהלונג פון 1900 איז דיא בעפעלקערונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען געוועזען 77,303,387.

דיא אַיינוואַנדערער פון דיא פערשיעדענע נאַציאָנען, בעזעצען זיך דאָ מעהרסטענס אין דיא נאָרדליכע שטאַאַטען, וואו דיא טעמפעראַטור איז עהנליך צו דער אייראָפּעאישער און דיא בעשעפטיגונגען זיינען ביינאַהע דיא זעלביגע. דיא מעהרסטע עמיגראַנטען קומען אָן דורך דיא פּאָרטען: באָסטאָן, ניו יאָרק, פילאַ־דעלפיאַ, באַלטימאָר. אידען געפינען זיך מעהרסטענס אין דיא אָסטליכע שטאַאַטען און דיא גרעסטע אידישע בעפעלקערונגען געפינען זיך אין דיא שטעדט ניו יאָרק, פילאַדעלפיאַ, באַלטימאָר, באָסטאָן און טשיקאַגאָ. דיא אידישע בעפעלקערונג פון דער שטאָדט ניו יאָרק ווערט געשאַצט נאָהענט פון אַ מיליאָן. דיא מעהרסטע פון דיא דייטשע איינ־וואַנדערער געפינען זיך אין ניו יאָרק, איללינאָיז, אָהאַייאָ, וויסקאָנסין, פּעננסילוואַניאַ, און מיטשיגאַן. טשיקאַגאָ האָט מעהר דייטשען וויא אַלע אַנדערע שטעדט און אין מילוואָקי (וויסקאָנסין) בילדען זיי דיא גרעסטע פּראָפּאָרציע. זיי בעשעפטיגען זיך מיט מאַנופאַקטיר און אַגרי־קולטור. פון דיא פיעלע אירלענדער, וועלכע געפינען זיך אין דיזען לאַנד, זיינען דיא מעהרסטע אין ניו יאָרק, פּעננסילווייניאַ, מאַססאַ־טשוסעטטס און איללינאָיז, איבערהויפּט אין דיא שטעדט. אין ניו יאָרק זיינען דאָ מעהר אירלענדער, וויא אין יעדער אַנדערער שטאָדט. ענג־לענדער און קאַנאַדער צעהלען איבער צווי מיליאָן און וואוינען אין דיא שטאַאַטען ניו יאָרק, פּעננסילווייניאַ, מיטשיגאַן און מאַססאַטשוסעטטס.

נאָרוועגער אין שוועדען זיינען דאָ אונגעפעהר אַ מיליאָן און געפינען זיך מעהרסטענס אין דיא שטאַאַטען מיננעסאָטאַ, איללינאָיז, וויס־קאָנסין און אייאָוואַ. פּאָליאַקען געפינען זיך אין אַ בעדייטענדער צאָהל אין דיא שטאַאַטען ניו יאָרק, פּעננסילוויינִיאַ, איללינאָיז און מיטשיגאַן. איטאַליענער קומען אַהער יעהרליך מעהר, וויא אַלע אַנ־דערע נאַציאָנען, אָבער ניט אַלע פון זיי בעזעצען זיך דאָ אויף שטענ־דיג; זיי געפינען זיך גרעסטענטהיילס אין ניו יאָרק, פּעננסילוויינִיאַ, ניו דזשערזי און קאַליפאָרניאַ. פראַנצויזען, וועלכע האָבען אין 1890 געצעהלט ביי אַ הונדערט טויזענד, וואוינען אין ניו יאָרק, אָהאַיאָ, איללינאָיז, לואיזיאַנאַ און קאַליפאָרניאַ. אין קאַליפאָרניאַ און אין דיא נאָהענטע שטאַאַטען געפינען זיך ביי אַ הונדערט טויזענד כינעזער. דיא נעגערס געפינען זיך כמעט אין גאַנצען אין דיא שטאַאַטען, וואו עס ווערט פּראָדוצירט באַוועל. אין סאַוטה קאַראָלאַיינאַ, מיס־סיססיפּפּי און לואיזיאַנאַ זיינען זיי דאָ מעהר וויא דיא ווייסע; אין אַלאַבאַמאַ, דזשאָרדזשיאַ, פלאָרידאַ און ווירדזשיניאַ זיינען דיא שוואַרצע און ווייסע כמעט גלייך אויף גלייך.

דיא אַיינוואַנדערער אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אונטער־שיידען זיך אין זייערע בעשעפטיגונגען לויט דיא נאַציאָנען, צו וועלכע זיי געהערען. דיא הויפּט בעשעפטיגונגען פון אידען אין דיזען לאַנד זיינען מאַנופאַקטור פון קליידער און האַנדעל; אין דיא שטעדט, וואו זייער צאָהל איז גרויס, זיינען דאָ פון זיי פיעלע בעלי־מלאכות פון פערשיעדענע פאַכען און אַ פּאָאָר טויזענד אין פערשיע־דענע שטאַאַטען גיבען זיך אָפּ מיט לאַנד־אַרבייט. פון דיא אירלענ־דער בעשעפטיגט זיך אונגעפעהר אַ זיעבעטיל מיט לאַנד־אַרבייט, צוויי מאָל אַזוי פיעל מיט מאַנופאַקטור און דער איבריגער טהייל מיט פערשיעדענע אַרבייטען. דיא ענגלענדער און קאַנאַדער בע־שעפטיגען זיך מיט מאַנופאַקטור, מינע־אַרבייט און אַגריקולטור,

נאָרוועגער און שוועדען גיבען זיך מעהרסטענס אָפּ מיט לאַנד־אַרבייט. דיא סלאַווישע נאַציאָנען און דיא אונגאַרען זיינען גרעסטענטיילס איינ־פאַכע אַרבייטער און פיעלע פון זיי זיינען בעשעפטיגט אין קויהלענ־מינעס. דיא נעגערס, וועלכע וואוינען כמעט אין גאַנצען אין דיא באַוועל־געגענדען, זיינען מעהרסטענטיילס בעשעפטיגט ביי דיזען פּראָדוקט.

אין דער הינזיכט פון רעגיערונג בילדען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אַ רעפּובּליק, פון וועלכע דער אָפּיציעלער נאָמען איז פ ע ר א י י נ י ג ט ע ש ט א אַ ט ע ן פ ו ן אַ מ ע ר י ק אַ (United States of America). דיזער נאָמען שליעסט איין אַכט און פערציג שטאַאַטען, דיא א י נ ד י א נ י ש ע ט ע ר ר י ט אָ ר י ע אָדער א י נ ד י אַ ן ט ע ר ר י ט אָ ר י (Indian Territory), דעם ד י ס־ ט ר י ק ט אַ ל אַ ס ק אַ (District of Alaska) און דעם ד י ס־ ט ר י ק ט ק אָ ל ו מ ב י אַ (District of Columbia), אין וועלכען עס געפינט זיך ו ו אַ ש י נ ג ט אָ ן (Washington), דיא הויפּט־שטאָדט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דיא רעגיערונג ווערט געפיהרט לויט אַ ק אָ נ ס ט י ט ו צ י אָ ן (Constitution), וואָס איז אָנגענומען געוואָרען אין 1787—1790 פון דיא ערסטע דרייצעהן שטאַאַטען, וועלכע האָבען זיך בעפרייט פון ענגלאַנד און זיך פערבונדען אין איין רעפּובּליק. נייע שטאַאַטען, וועלכע טרעטען אַריין אין דעם בונד פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, מוזען אָננעהמען דיא אַלגעמיינע קאָנסטיטוציאָן. אַ בעזיצונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, וועלכע איז נאָך ניט בערעכטיגט צו זיין אַ שטאַאַט פיר זיך, ווערט בעצייכענט אַלס ט ע ר ר י ט אָ ר י ע (Territory). דיא פאָלגענדע טאַבעל־עס צייגען, ווען דיא ערסטע דרייצעהן שטאַאַטען האָבען אָנגענומען דיא קאָנסטיטוציאָן, ווען דיא אַנדערע שטאַאַטען זיינען צוגעלאָזען געוואָרען צום בונד און ווען דיא איבריגע בעזיצונגען זיינען אָרגאַניזירט געוואָרען:

1) דיא ערסטע דרייצעהן שטאַאטען.

	שטאַאַטען.	אָרגאַניזירט.		שטאַאַטען.	אָרגאַניזירט.
1	דעלאַווער	7. דעצ. 1787.	8	סאַוטה קאַראָלאַיינאַ	23. מײַ 1788.
2	פּענסילווייניא	12. דעצ. 1787.	9	ניו העמפּשיר	21. יוני 1788.
3	ניו דזשערזי	18. דעצ. 1787.	10	ווירדזשיניאַ	26. יוני 1788.
4	דזשאָרדזשיאַ	2. יאַנ. 1788.	11	ניו יאָרק	26. יולי 1788.
5	קאָננעטיקוט	9. יאַנ. 1788.	12	נאָרטה קאַראָלאַיינאַ	21. נאָוו. 1789.
6	מאַססאַטשוסעטטס	6. פּעב. 1788.	13	רהאָוד אײַלאַנד	29. מאַי 1790.
7	מערילאַנד	28. אַפּר. 1888.			

2) שטאַאטען, וואָס זיינען צוגעלאָזען געוואָרען שפּעטער.

	שטאַאַטען.	אָרגאַניזירט.		שטאַאַטען.	צוגעלאָזען.
1	ווערמאָנט	4. מערץ 1791.	19	מינגעסאָטאַ	11. מאַי 1858.
2	קענטאָקקי	1. יוני 1792.	20	אָרעגאָן	14. פּעב. 1859.
3	טעננעססי	1. יוני 1796.	21	קאַנזאַס	29. יאַנ. 1861.
4	אָהאַייאָ	19. פּעב. 1803.	22	וועסט ווירדזשיניאַ	19. יוני. 1863.
5	לואיזיאַנאַ	30. אַפּר. 1812.	23	נעוואַדאַ	31. אָקט. 1864.
6	אינדיאַנאַ	11. דעצ. 1816.	24	נעבּראַסקאַ	1. מערץ 1867.
7	מיססיססיפּפּי	10. דעצ 1817.	25	קאָלאָראַדאָ	1. אויג. 1876.
8	איללינאָיז	3. דעצ. 1818.	26	נאָרטה דאַקאָטאָ	2. נאָוו. 1889.
9	אַלאַבּאַמאַ	14. דעצ. 1819.	27	סאַוטה דאַקאָטאַ	2. נאָוו. 1889.
10	מעין	15. מערץ 1820.	28	מאָנטאַנאַ	8. נאָוו. 1889.
11	מיזזורי	10. אויג. 1821.	29	וואַשינגטאָן	11. נאָוו. 1889.
12	אַרקאַנזאַס	15. יוני 1836.	30	אײַראַהאָ	3. יולי 1890.
13	מיטשיגאַן	26. יאַנ. 1837.	31	וואַייאָמינג	11. יולי 1890.
14	פלאָרידאַ	3. מערץ 1845.	32	יוטאַה	4 יאַנ. 1896.
15	טעקסאַס	29. דעצ. 1845.	33	אָקלאַהאָמאַ	16. נאָוו. 1907.
16	אײַיאָוואַ	28. דעצ. 1846.	34	ניו מעקסיקאָ	1910.
17	וויסקאָנסין	29. מאַי. 1848.	35	אַריזאָנאַ	1910.
18	קאַליפאָרניאַ	9. סעפּט. 1850.			

3) דיא טערריטאָריעס.

טערריטאָריעס.	אָרגאַניזירט.	טערריטאָריעס.	אָרגאַניזירט.
דיסטר. קאָלומביאַ	16 יולי 1790.	האַוואַאי	14. יוני 1900.
דיסטריקט אַלאַסקאַ	27. יולי 1868.	אינד. טערריטאָרי.	ניט אָרגאַניזירט.

אונטער דער איבער־הערשאַפט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַ־טען זיינען איך דיא אינזעל פּאָרטאָ ריקאָ (Porto Rico) פון דיא אַנטיללען און דיא פיליפּפּינישע אינזלען (Philippines) אין דעם כינעזישען מעער, יועלכע געהערען צו דיזער רעפּובליק זייט דעם שפּאַניש־אַמעריקאַנישען קריעג פון 1898. איבער דיז; געהערען נאָך צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען: גוּואַם (Guam) אָדער סאַן חואַן (San Juan), דיא גרעסטע אינזעל פון דיא לאַדראָנעס; טוטואילאַ (Tutuila), איינע פון דיא סאַמאָאַ־אינזלען אין דעם זידליכען טייל פון דעם פּאַסיפיק, און דער קאַנאַל־גאַרטעל (Canal Zone) — דער אָרט איף דעם איסטמוס פון פּאַנאַמאַ, וואו עס ווערט געבויט דער פּאַנאַמאַ־קאַנאַל.

דיא פעראייניגטע שטאַאַטען ווערען לויט דער קאָנסטיטוציאָן רעגיערט איף דער פֿאָלגענדער אַרט. דיא געזעצע ווערען געמאַכט פון אַ קאָנגרעס (Congress), וועלכער בעשטעהט פון צוויי אָפּטיילונגען: אַ הויז פון דעפּוטאַטען (House of Representatives) און אַ סענאַט (Senate). דיא דעפּיטאַטען ווערען געוועהלט פון פאָלק פיר צוויי יאָהר און זייער צאָהל ווערט בעשטימט לויט דער גרויס פון דער בעפעלקערונג אין יעדען שטאַאַט. מאַנכע קליינע שטאַאַטען האָבען נאָר גענוג בעפעלקערינג פיר איין דעפּוטאַט. דער שטאַאַט ניו יאָרק שיקט זיעבען און דרייסיג. יעדער שטאַאַט, גרויס אָדער קליין, שיקט צוויי סענאַטאָרען. לויט דער יעצטיגער צאָהל פון דיא שטאַאַטען (אַכט און פערציג) בעשטעהט דער סענאַט פון זעקס און ניינציג מיטגליעדער. סענאַטאָרען ווערען ניט געוועהלט פון פאָלק, נאָר פון דיא געזעץ־געבענדע הייזער (legislatures) פון דיא שטאַאַטען. זייער טערמין איז זעקס יאָהר און עס איז אַזוי איינגעאָרדענט, דאָס אַ דריטעל פון דיא סענאַטאָרען ווערט געוועהלט אַלע צוויי יאָהר. דער

קאָנגרעס, דאָס הייסט דיא דעפּוטירטע און דער סענאַט, קומט צו־זאַמען דעם 1טען דעצעמבער יעדען יאָהר אין דעם קאָנגרעס־הויז אָדער קאַפּיטאָל (Capitol) אין וואַשינגטאָן.

דער פּרעזידענט איז דער העכסטער בעאַמטער פון לאַנד. ער איז דער קאָפּ פון דער געזעצ־דורכפיהרענדער אָפּטיילונג (Executive Department) און זיין הויפּט פליכט איז אויפצופאַ־סען, אַז עס זאָל אָפּגעהיט ווערען דיא קאָנסטיטוציאָן און עס זאָלען דורכגעפיהרט ווערען דיא געזעצע, וועלכע דער קאָנגרעס האָט געמאַכט. ער שרייבט אונטער דיא געזעצ־פּראָיעקטען, וועלכע דער קאָנגרעס פיהרט דורך, און ער האָט דאָס רעכט פון וועטאָ (veto), דאָס הייסט צוריקצו־ווייזען געזעצ־פּראָיעקטען, ווען ער שטימט מיט זיי ניט איין; ער ערנענט דיא פערטרעטער פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פיר אַנדערע לענדער (געזאַנדטע, קאָנס־לען א. ז. וו.) און פערשיעדענע בעאַמטע און ריכטער; ער שליעסט טראַקטאַטען (אָפּמאַכען) מיט אַנדערע לענדער און ער איז דער הויפּט קאָמאַנדיר פון דער אַרמעע און פלאָטע. אין דער ערנענונג פון וויכטיגע בעאמטע און אין טראַקטאַטען מיט לענדער איז נויטיג דיא צושטימונג פון דעם סענאַט. פיר הילף און בעראַטונג ער־וועהלט דער פּרעזידענט אַ קאַבינעט (Cabinet), וועלכער בע־שטעהט געוועהנליך פון אַזוי פיעל מיטגליעדער, אין וויא פיעל פערשיעדענע אָפּטיילונגען דיא רעגיערונג איז איינגעטיילט. לויט דער יעצטיגער איינטיילונג זיינען דאָ ניין מיטגליעדער, נעמליך: אַ שטאַאַטס־סעקרעטער (Secretary of State), פינאַנס־סעקרעטער (Secretary of the Treasury), קריעגס־סעקרעטער (Secretary of War), גענעראַל־אַדוואָקאַט (Attorney-General), גענעראַל־פּאָסטמייסטער (Postmaster-General), סעקרעטער פון דער פלאָטע

(Secretary of the Navy), סעקרעטער פון אינערן (Secretary of Interior), סעקרעטער פון אַגריקולטור (Secretary of Agriculture), סעקרעטער פון האַנדעל און אַרבייט (Secretary of Commerce and Labor).

דער פרעזידענט פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען ווערט ניט געוועהלט דירעקט דורך דאָס פאָלק, נאָר דורך וועהלער, וועלכע ווערען אויסגעקליעבען אין יעדען שטאַאט. דיזע וועהלער דאַרפען זיין אַזוי פיעל, וויא פיעל דעפּוטאַטען אין סענאַטאָרען דער שטאַאט האָט, און זיי ווערען געוועהלט דורך דירעקטע שטימען פון פאָלק. דער פרעזידענט ווערט אויסגעקליעבען פיר אַ טערמין פון פיער יאָהר. צוזאַמען מיט'ן פרעזידענט און פיר דעם זעלבּיגען טערמין ווערט אויסגעקליעבען אַ וויצע-פרעזידענט (Vice-President), וועלכער איז דער פאָרזיצענדער פון דעם סענאַט און פערנעהמט דעם פרעזידענט'ס אָרט, ווען דער פרעזידענט שטאַרבּט איידער זיין טערמין ענדיגט זיך. נאָך דעם וויצע-פרעזידענט קען דער שטאַאטס-סעקרעטער און דיא אַנדערע מיטגליעדער פון דעם קאַבּינעט פערנעהמען דעם אָרט פון פרעזידענט. דער פרעזידענט וואוינט אין וואַשינגטאָן אין דעם עקזעקיטיוו-געבּיידע (Executive mansion) אָדער „ווייסען הויז"(White House).

דיא געריכטליכע אָפּטיילונג (Judicial Department) פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען אָדער דיא געריכטס-הייזער פון דעם אַלגעמיינעם בּונד (Federal Courts) בּעשטעהען פון דעם איבּער-געריכט (Supreme Court) אין וואַשינגטאָן, ניין קרייז-געריכטען (Circuit Courts) און ועבּציג דיסטריקט-געריכטען (District Courts). דאָס אויבּער-געריכט בּעשטעהט פון ניין מיטגליעדער מיט איינעם אַלס הויפּט-ריכטער (Chief Justice). דיא ריכטער פון דיזע אַלע געריכטס-הייזער ווערען ערנענט פון דעם פרעזידענט און

בעשטעטיגט פון דעם סענאַט. ווען עס איז דאָ אַ פראַגע, אויב אַ געזעץ, וועלכעס איז אָנגענומען געוואָרען פון קאָנגרעס, שטימט איין מיט דער קאָנסטיטוציאָן אָדער ניט, ווערט דאָס ענטשיעדען פון דעם אויבער-געריכט.

יעדער שטאַאט און יעדע טערריטאָריע האָט אַ געזעץ-געבענדעס הויז און געריכטס-הייזער, וועלכע זיינען ענליך אין זייער מאַכט און ווירקונג צו דעם קאָנגרעס און צו דיא געריכטס-הייזער פון דער אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער רעגיערונג. דער העכסטער בעאַמטער פון אַ שטאַאט איז דער גובערנאַטאָר, וועלכער ווערט געוועהלט פון דיא בירגער פון דעם שטאַאט. אַ טערריטאָריע ווערט רעגיערט פון אַ גובערנאַטאָר און פון ריכטער, וועלכע ווערען ערנענט פון דעם פרעזידענט, און שיקט צום קאָנגרעס בלויז איין דעפוטאַט, וועלכער האָט קיין שטימע ניט. געזעצע, וועלכע ווערען דורכגעפיהרט אין אַ געזעץ-געבענדען הויז פון אַ טערריטאָריע, דאַרפען האָבען דיא צושטימונג פון קאָנגרעס. דער דיסטריקט קאָלומביאַ ווערט רעגיערט פון דריי קאָמיסאַרען (Commissioners), ויאָס ויערען ערנענט פון דעם פ־עזידענט, וועלבער וועהלט איך דעם גובערנאַטאָר און דיא אַנדערע בעאַמטע פיר דיא פערוואַלטונג פון דעם דיסטריקט אַלאַסקאַ. אין דער אינדיאַנישער טערריטאָריע (Indian Territory) האָבען דיא פערשיעדענע אינדיאַנישע שבטים אָדער גרופּעס זייערע אייגענע פאָרמען פון רעגיערונג. אַן אַלגעמיינע רעגיערונג פיר דיזע טער־ריטאָריע איז נאָך ניט אָרגאַניזירט.

דאָס פאָלק פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען איז געטיילט אין צוויי גרויסע פאָליטישע פאַרטייען: דעמאָקראַטען (Democrats) און רעפובליקאַנער (Republicans).

דיא דעמאָקראַטישע פאַרטיי איז דיא עלטעסטע. זיא האָט זיך געגרינדעט אונגעפעהר אין 1792, באַלד נאָך דעם אויפשטאַנד

פון דיא נאָרד-אַמעריקאַנישע קאָלאָניעס געגען ענגלאַנד. גאָר צום אָנפאַנג האָט דיזע פּאַרטיי געטראָגען דעם נאָמען רעפּובליקאַנישע (Republican), שפּעטער — דעמאָקראַטיש-רעפּובליקאַנישע (Democratic-Republican) און ענדליך איינפאַך — דעמאָקראַטישע פּאַרטיי (Democratic Party). איהר הויפּט פּרינציפּ בעשטעהט אין דעם, דאָס דיא אַלגעמיינע רעגיערונג אין וואַשינגטאָן זאָל האָבען וואָס וועניגער מאַכט איבער דיא בעזונדערע שטאַאַטען, דאָס הייסט, אַז יעדער שטאַאַט זאָל זיין וואָס פרייער אין דער פערוואַלטונג פון זיינע אינטערעסען. אין עקאָנאָמישע פראַגען צייכענט זיך דיא דעמאָקראַטישע פּאַרטיי אויס מיט איהר שטעלונג געגען אָפּצאָהל אויף אַריינגעפיהרטע סחורה; זיא גלויבט, אַז דער טאַריף אויף אימפּאָרטירטע וואַרע פון אויסלאַנד דאַרף זיין אַזוי קליין וויא מעגליך אָדער אין גאַנצען אָפּגעשאַפט ווערען. דיזע שטרעבונג איהרע איז בעקאַנט אַלס פרייער האַנדעל (Free Trade). דיא דעמאָקראַטישע פּאַרטיי ווערט בעטראַכט אַלס דיא פּאַרטיי פון דעם איינפאַכען פאָלק אין געגענזאַץ צו דער רעפּובליקאַנישער, וועלכע מען בעטראַכט אַלס דיא פּאַרטיי פון דיא רייכע און דיא אַריסטאָקראַטען; דאָך, ווען עס האָט זיך אין דיזען לאַנד געהאַנדעלט וועגען דיא שקלאַבען-פראַגע, זיינען דיא רעפּובליקאַנער געשטאַנען פיר דיא בעפרייאונג פון דיא שקלאַפען און דיא דעמאָקראַטען פיר דיא פאָרטזעצונג פון שקלאַפעריי. דיא דעמאָקראַטען זיינען געווען אין מאַכט אונטער דיא פאָלגענדע פּרעזידענטען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען: דזשעפפערסאָן (1801—9), מעדיסאָן (1809—17), מאָנראָו*) (1817—25), דזשעקסאָן

*) דאָס איז דער פּרעזידענט, וועלכער האָט ערקלערט, אַז דיא פעראייניגטע שטאַאַטען דאַרפען זיך ניט מישען אין אויסלענדישע פּאָליטיק און דאַרפען ווידער ניט צולאָזען, אַז אַנדערע לענדער זאָלען זיך מישען אין אַמעריקאַ. דיזע טאַקטיק זיינע איז בעקאַנט אַלס דיא „מאָנראָו דאָקטרין" (Monroe Doctrine).

(1829—37), וואַן ביורען (1837—41), פאָלק (1845—49), פירס (1853—57), באָקענען (1857—61) און קליוולאַנד (1885—89 און 1893—97). דער הויפּט גרינדער פון דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי איז געוועזן דזשעפערסאָן.

דיא רעפּובליקאַנישע פּאַרטיי איז געגרינדעט געוואָרען אין 1854. איהר הויפּט צוועק איז אין אָנפאַנג געוועזן אָפּצושאַפען דיא נעגער-שקלאַפעריי. איהרע מיטגליעדער זיינען בעשטאַנען פון פער־שיעדענע אַנדערע פּאָליטישע פּאַרטייען פון יענער צייט, דאַרונטער אויך פון אַ טייל דעמאָקראַטען, וועלכע זיינען געוועזן גענען שקלאַ־פעריי. שפּעטער האָט דיזע פּאַרטיי זיך געשטעלט נאָך אַנדערע צוועקען. זיא גלויבט, אַז דאָס לאַנד דאַרף האָבען אַ הויכען טאַריף אויף סחורות, וואָס קומען פון אויסלאַנד, אום צו שיצען דיא אינ־לענדישע פאַבריקאַנטען און דעם לוין פון דיא אינלענדישע אַרביי־טער, און איהר הויפּט שטרעבונג איז, אַז דיא אַלגעמיינע רעגיערונג אין וואַשינגטאָן זאָל האָבען וואָס מעהר מאַכט איבער יעדען בע־זונדערן שטאַאט. דער ערסטער קאַנדידאַט פון דיא רעפּובליקאַנער פיר פּרעזירענט איז ערנענט געוואָרען אין 1856. אין 1860 האָבען זיי ערוועהלט זייער קאַנדידאַט פיר פּאָרזיצענדען אָדער ראש־המדברים (Speaker) אין דעם פערטרעטער-הויז און אין 1861 איז ערוועהלט געוואָרען זייער קאַנדידאַט אייבראַהאַם לינקאָלן פיר פּרעזידענט און זיי האָבען געהאַט דיא קאָנטראָל איבער ביידע הייזער פון קאָנגרעס. דיא פּרעזידענטען פון 1861 ביז 1885 — לינקאָלן (1861—65), דזשאָהנסאָן (1865—69), גראַנט (1869—77), העיז (1877—81), גאַרפיעלד (1881) *) און אַרטהור (1881—85) — זיינען געוועזן כסדר רעפּובליקאַנער. אין דעם קאָנגרעס האָבען

*) פּרעזידענט גאַרפיעלד איז ערמאָרדעט געוואָרען אין דעם ערסטען יאָהר פון זיין טערמין.

דיא רעפּובּליקאַנער אָהן אונטערבּרעכונג אָנגעהאַלטען זייער מאַכט בּיז 1875. זיי האָבּען דאַן פערלאָרען דאָס פערטרעטער־הויז, האָבּען עס צוריקגעקראָגען אין 1881, דאַן ווידער פערלאָרען אין 1883, ווײַן דער דעמאָקראַטישער קאַנדידאַט קליוולאַנד איז גע־וועהלט געוואָרען פיר פּרעזידענט, און ווידער געקראָגען אין 1889 מיט דער ערוועהלונג פון פּרעזידענט האַררריסאָן. זיי האָבּען דאָס הויז ווידער פערלאָרען אין 1892, ווען קליוולאַנד איז צום צווייטען מאָל געוועהלט געוואָרען פיר פּרעזידענט, און האָבּען עס ווידער געקראָגען אין 1897 מיט דער ערוועהלונג פון מעקקינלי. דער סענאַט איז אימער געווען זייערער אויסער 1881—83 און 1893—97, ווען בּיידע אָפּטיילונגען פון קאָנגרעס — דאָס פערטרעטער־הויז און דער סענאַט — זיינען אַריבּער צו דיא דעמאָקראַטען.

אויסער דיא צוויי גרויסע פּאָליטישע פּאַרטייען זיינען אין דיא פערייניגטע שטאַטען דאָ איינינע קלענערע, נעמליך: דיא סאָציאַליסטישע פּאַרטיי (Socialist Party), דיא סאָציאַליסטישע אַרבּייטער פּאַרטיי (Socialist Labor Party), דיא פאָלקס־פּאַרטיי (People's Party)), דיא פערבּאָט־פּאַרטיי (Prohibition Party) און מאַנכע אַנדערע.

פון דיא צוויי סאָציאַליסטישע פּאַרטייען איז דיא, וועלכע ווערט דאָ דערמאָהנט צום ערסטען, דיא גרעסערע. אין דער פּרעזידענטען־וואַהל פון 1908 האָט דער קאַנדידאַט פון דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי געקראָגען 420,793 שטימען, וועהרענד דער קאַנדידאַט פון דער סאָציאַליסטישער אַרבּייטער פּאַרטיי האָט ערהאַלטען 13,825 שטימען. דיא צוועקען און ציעלען פון דיזע צוויי פּאַרטייען, אָבּוואָהל זיי אונטערשיידען זיך עטוואָס אין זייערע טאַקטיקען, זיינען דיא זעלבּיגע, נעמליך: אָפּצושאַפען פּריוואַט־אייגענטום

און אײַנצופיהרען אַן אָרדנונג פון געזעלשאַפט, אין װעלכער אַלע פּראָדוקציאָנס־מיטלען זאָלען געהערען צום שטאַאַט און אַלע בירגער זאָלען זײן גלײך בּערעכטיגט צו דעם פערמעגען פון לאַנד. דער אָנפאַנג פון סאָציאַליזמוס אין אמעריקא דאַטירט פון דיא 80־ער יאָהרען פון דעם פערגאַנגענעם יאָהרהונדערט. ביז 1898 איז דאָ בלויז געװען אײן פּאַרטײ פון סאָציאַליסטען — דיא סאָציאַליסטישע אַרבײטער פּאַרטײ. אין יענעם יאָהר איז אין דיזער פּאַרטײ פאָרגעקומען אַ שפּאַלטונג און עס איז ענטשטאַנען אַ צװײטע פּאַרטײ — דיא יעצטיגע סאָציאַליסטישע פּאַרטײ.

דיא פאָלקס־פּאַרטײ האָט זיך געגרינדעט אין 1891 מיט אַ גרױסער צאָהל אַנהענגער. דיא צװעקען און ציעלען פון דיזער פּאַרטײ זײנען געװען: אײַנצופיהרען זילבּער אָנשטאָט גאָלד אַלס הױפּט מעטאַל פיר געלט; אַראָפּצונעהמען דיא שטײערן פון אַרײנגעפיהרטע סחורות; אײַנצופיהרען אַ שטײער אויף פערזענליכע אײנקונפט (income tax); אָפּצושאַפען טראָסטס (trusts), ד. ה. געשעפטס־פעראײנען, װעלכע פערנעהמען דעם גאַנצען האַנדעל פון פּראָדוקטען, טרײבּען אַרױס דיא קלענערע געשעפטס־לײט און דיקטירען דיא פּרײזען; דורכצופיהרען, אַז אַלע מיטלען פון פערקעהר און קאָמוניקאַציאָן — אײזענבּאַהנען, טעלעגראַפען א. ז. װ. — זאָלען ניט געהערען צו פּריװאַט־קאָמפּאַניעס, נאָר צום שטאַאַט, און נאָך אַנדערע ציעלען. דיזע פּאַרטײ האָט אָנפאַנגס געקראָגען אַ גרױסע מאַכט אין אײניגע זידליכע און װעסטליכע שטאַאַטען; צו יעצטיגער צײט איז זיא אונבּעדײטענד, װײל אײניגע פון איהרע פּרינציפּען זײנען אָנגענומען געװאָרען פון דיא הערשענדע פּאַרטײען, דיא דעמאָקראַטען און דיא רעפּובּליקאַנער. װעהרענד דיא פאָלקס־פּאַרטײ האָט אין דער פּרעזידענטענ־װאַהל פון 1892 געהאַט 1,041,028 שטימען, האָט זיא אין דער װאַהל פון 1908 בּעקומען

בלויז 29,100 שטימען. דיא אנהענגער פון דער פאלקס-פארטיי ווערען בעצייכענט מיט דעם נאמען **פאפוליסטען** (Populists).

דיא פערבאט-פארטיי האט זיך ארגאניזירט אין 1869 און זייט 1872 שטעלט זיא אויף קאנדידאטען פיר פרעזידענט. דיזע פארטיי האט בלויז אן איינציגען צוועק: דורכצופיהרען פערבאט-געזעצע געגען דעם פערקויף פון שטארקע געטרענק, אויסער פיר מעדיצינישען געברויך. דיזע שטרעבונג ווערט טיילוויז אויך אונטערשטיצט פון אנדערע פארטייען אין אין מאנכע שטאאטען, וויא אין מעין, קאנזאס און איאווא, זיינען אזעלכע געזעצע שוין דורכגעפיהרט געווארען. דיא אנהענגער פון דיזער פארטיי ווערען אנגערופען **פראהיביציאניסטען** (Prohibitionists).

דיא פערשיעדענע פארטייען בעשטימען קאנדידאטען פיר עמטער אויף **פאליטישע צוזאמענקונפטען** (political conventions), וועלכע ווערען צוזאמענגערופען א קורצע צייט פאר דעם, וויא עס געהט אויס דער טערמין פון דיא פערזאנען, וועלכע זיינען אין אמט. דיזע צוזאמענקונפטען זיינען פון פערשיעדענע גראדען: פון שטאאטען, שטעדט, בעצירקען (אויעזדען) און קאנגרעס-דיסטריקטען, אבער אלע ווערען געפיהרט אויף דיא זעלביגע ארט. דיא בירגער פון א פאליטישער פארטיי ווערען צוזאמענגערופען פיר אן **ערסטע וואהל** (primary election) אין זייער בעצירק אויסצוקלייבען דעלעגאטען צו דיזע צוזאמענקונפטען, וועלכע זיינען פריי צו ערנענען קאנדידאטען און צו שטימען לויט זייער פערשטאנד איבער דיא נעמען, וועלכע ווערען פארגעשלאגען. אין מאנכע פעלע שטימען דיא בירגער ביי דיא ערסטע וואהלען דירעקט פיר דעם קאנדידאט און דער דעלעגאט דארף נאר אויסדריקען דעם ווילען פון דער מאיאריטעט (מעהרהייט), וועלכע האט איהם אויסגעקליעבען.

צו פערדאנקען דער פרייער פארם פון רעגיערונג צייכנען זיך

דיא פערראייניגטע שטאַאַטען אויס מיט זייער פרייהייט אין רעליגיאָנס-זאכען און אין שול-בילדונג.

רעליגיאָן איז אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אַ פריוואַט-זאך און דיא רעגיערונג האָט זיך אין דעם ניט צו מישען. דיא אַלגע־מיינע רעליגיאָן איז דיא קריסטליכע, פון וועלכער עס געפינען זיך דאָ זעהר פיעלע סעקטעס. פראָטעסטאַנטען זיינען דאָ פיעל מעהר וויא קאַטאָליקען. דיא אידישע רעליגיאָן האָט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען איבער צוויי מיליאָן אַנהענגער, פון וועלכע דיא מעהרסטע זיינען אָרטהאָדאָקסען און אַ פערהעלטניסמעסיג קליינע צאָהל זיינען רעפאָרמירטע. מערקווירדיג צווישען דיא קריסטליכע סעקטעס זיינען דאָ דיא מאָרמאָנען (Mormons) אין דעם שטאַאַט יוטאַה. דיזע סעקטע האָט געגרינדעט אין 1830 דזשאָזעף סמיטה (Joseph Smith) פון שאַראָן, שטאַאַט ווערמאָנט. דיא מאָרמאָנישע קירכע בעשטעהט פון צוויי ראַנגען (orders): דעם ראַנג פון מלכי צדק (order of Melchizedek) און דעם ראַנג פון אהרן (Aaronic order). דער ראַנג פון מלכי צדק איז דער העכערער אין ווערט רעגיערט פון אַ פרעזידענט און צוויי ראַט-געב־בער, וועלכע האָבען צו בעפעהלען איבער דער גאַנצער קירכע, און ער שליעסט איין צוועלף זאָ-גענאַנטע אַפּאָסטאָלען (apostles), אַ קאָמיטע פון זיעבציג, וועלכע ווערען אָנגערופען דיא זיעבציגער (seventies), אַן אויבער-בישאָף אָדער פּאַט־ריאַרך (patriarch), אויבער-פריעסטער (high priests) [כהנים גרולים] און עלסטע (elders). דיא אַפּאָסטאָלען האָבען דיא אַלגעמיינע מאַכט און שטעלען אָן דיא אַנדערע בעאַמטע פון דער קירכע. דיא זיעבציגער זיינען דיא פּראָפּאַגאַנדירער און מיסיאָ־נערען פיר דיזע סעקטע; דער פּאַטריאַרך זאָגט דיא ברכה פון דער קירכע; דער אויבער-פריעסטער ריכט אָפּ גאָטעס-דיענסט

(דיא עבודה) און דיא עלסטע פיהרען דיא פערזאַמלונגען און פאַסען אויף אויף דיא פריעסטער. דער ראַנג פון אהרן שליעסט איין דיא בישאָפען, דיא איינפאַכע פריעסטער, דיא לעהרערס און דיא אונטער־פריעסטער (deacons). דיא לעהרערס און דיא אונטער־פריעסטער זיינען דיא קלענסטע ראַנגען אין דער מאָרמאָנישער קירכע. דיא פליכט פון דיא בישאָפען איז אויפצופאַסען אויף וועלטליכע זאַכען. דיא מאָרמאָנען אַנערקענען דיא ביבעל, דאָס בוך פון מאָרמאָן (Book of Mormon) און דאָס בוך פון לעהרע און בונד (Book of Doctrine and Covenants) [ספר התורה והברית]. דאָס בוך פון מאָרמאָן איז לויט דיא אַנהענגער פון דיזער קירכע דיא געשיכטע פון פאַרצייטיגע פעלקער אין אַמעריקאַ, וועלכע אַ נביא מאָרמאָן האָט איבערגעגעבען בקיצור אויף גאָלדענע פלאַטען און דזשאָזעף סמיטה האָט ענטדעקט און איבערזעצט. דיא מאָרמאָנען גלויבען, דאָס דער עלסטער פון דער קירכע האָט אַ פאָלמאַכט פון גאָט און זיינע ענטפלעקונגען ווערען אָנגענומען אַלס דאָס וואָרט פון גאָט. זיי גלויבען אין תשובה, אין תחית המתים און בעטראַכטען פיר אַ הייליגע פליכט צו נעהמען פיעלע פרויען.

שול־בילדונג איז אויך אַ זאַך, מיט וועלכער דיא אַלגעמיינע רעגיערונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען האָט וועניג צו טאָן. דיא רעגיערונג בעוויליגט נאָר געלט פיר דיא אינדיאַנער און פיר מיליטער־שולען, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע זיינען דיא מיליטערישע אַקאַדעמיע (Military Academy) פון וועסט פּאָינט (West Point) אין דעם שטאַאט ניו יאָרק און דיא מאַרינ־אַקאַדעמיע (Naval Academy) פון אַננאַפּאָליס (Annapolis) אין דעם שטאַאט מערילאַנד. דיא רעגיערונג האָט אָבער אויך פיעל געטאָן פיר אַלגעמיינע בילדונג דורך דעם, וואָס זיא האָט געשענקט פיעל לאַנד, פון וועלכען שולען זאָלען האָבען אַ הכנסה. דיא פאָלקס־שולען

(public schools) ווערען זאָנסט אויסגעהאַלטען פון שטייערן, וועל־כע דיא שטאַאטען, טערריטאָריעס, בעצירקען און שטעדט לעגען אַרויף אויף דיא בירגער צו דיעזען צוועק.

דיא געזעצע ויעגען שול־אונטעררירכט זיינען ניט אין אַלע שטאַאטען גלייך אין דיא שולען זיינען ניט אין אַלע ערטער פון דער זעלביגער קוואַליטעט. געזעצע, וועלכע צווינגען יעדעס קינד צו געהן אין שולע, זיינען נאָר דאָ אין איניגע שטאַאטען; דאָך בלייבען ווייניגע אויסער דער שולע און אין ווייניגע לענדער זיינען דאָ אַזוי פיעלע פון דער בעפעלקערונג, וואָס זאָלען קענען לעזען און שרייבען, וויא אין דיא פעראייניגטע שטאַאטען. אויסער דיא פאָלקס־שולען, וועלכע ווערען אויסגעהאַלטען פון דיא שטאַאַטען און שטעדט, עקסיסטירען דאָ פיעלע פּריוואַטע לעהר־אַנשטאַל־טען (אַקאַדעמיעס, סעמינאַריעס א. ז. וו.), פון וועלכע כמעט אַ העלפטע ווערט אויסגעהאַלטען אין קאָנטראָלירט פון פערשיעדענע רעליגיעזע געמיינדעס.

פיר העכערע שול־בילדונג עקסיסטירען דאָ שטעדטישע הויכ־שולען (High Schools), גימנאַזיומס אָדער קאָללע־גיומס (Colleges) אין נאָרמאַל־שולען (Normal Schools) פיר לעהרערס. דיזע אַנשטאַלטען האָבען נאָך דיא געוועהנליכע פאָלקס־שולען דיא גרעסטע צאָהל שילער. פיר פרייע אַלזייטיגע בילדונג (liberal education) עקסיסטירען אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען הונדערטע העכערע קאָללעגיומס אין אוניווערזיטע־טען (universities). דיזע העכערע אַנשטאַלטען זיינען פערבונ־דען מיט איינער אָדער מעהרערע פּראָפעסיאָנעלע שולען. צ. ב. דיא אוניווערזיטעט פון האַרוואַרד (Harvard University) אין מאַסאַ־טשוסעטטס און דיא אוניווערזיטעט פון יעיל (Yale University) אין קאָננעטיקוט האָבען אָפּטיילונגען פיר טהעאָלאָגיע, יוריספּרודענץ

און מעדיצין. אזוי זיינען דא פיעלע אנדערע הויכע לעהר-אנשטאלטען, וואס האבען אזעלכע פראפעסיאנעלע אפטיילונגען. פיעלע פראפעסיאנעלע שולען עקסיסטירען בעזונדער פיר זיך. וויסענשאפטליכע שולען פיר אגריקולטור, בערג-בוי, אינזשענעריע און ארכיטעקטור עקסיסטירען בעזונדער אדער זיינען אפטיילונגען פון קאללעגיומס. א גרויסער טייל פון די קאללעגיומס אין די פעראייניגטע שטאאטען איז אונטער דער קאנטראל און דעם שוץ פון רעליגיעזע געמיינדעס. פיעלע קאללעגיומס אבער שטעהען אינטער קיין רעליגיעזער געמיינדע, איבערהויפט אזעלכע, וועלכע זיינען געגרינדעט געווארען פון שטאאטען און האבען אלס שטיצע פון דער רעגיערונג געקראגען לאנד.

די וויכטיגסטע קאללעגיומס אין אוניווערזיטעטען אין דיזען לאנד זיינען: דאס קאלומביא קאללעגיום (Columbia College) אין דער שטאדט ניו יארק; דאס קאללעגיום פון פרינסטאן (College of Princeton) אין פרינסטאן, ניו דזשערזי; די אוניווערזיטעט פון פעננסילוויניא (University of Pennsylvania) אין פילאדעלפיא, פעננסילוויניא; די יעיל אוניווערזיטעט (Yale University) אין ניו העיווען, קאננעטיקוט; די הארווארד אוניווערזיטעט (Harvard University), די עלטסטע און גרעסטע לעהר-אנשטאלט אין אמעריקא, אין קעמברידזש, מאססאטשוסעטטס; די דזשאהנז האפקינז אוניווערזיטעט (Johns Hopkins University), אין באלטימאר, מערילאנד; די קאלומבישע אוניווערזיטעט (Columbian University), אין וואשינגטאן, און די אוניווערזיטעט פון טשיקאגא (University of Chicago) אין טשיקאגא, איללינאיז.

8. קאפיטעל.

דיא פעראייניגטע שטאַאטען.

פינפטע אָפטיילונג.

איינטיילונג און פערצייכנים פון דיא שטאאטען. — דיא וויכטיגסטע שטעדט אין בעפעלקערונג, אינדוסטריע און האנדעל. — דער דיסטריקט אלאסקא.

דיא שטאאטען ווערען לויט זייער געאָגראפישער לאגע איינגעטיילט אין דריי הויפט גרופעס, נעמליך: דיא אטלאנטישע שטאאטען (Atlantic States), דיא מיטעלע שטאאטען (Central States) און דיא וועסטליכע שטאאטען (Western States). דיא אטלאנטישע גרופע ווערט איינגעטיילט אין נאָרד-אטלאנטישע שטאאטען (North Atlantic States) און זיד-אטלאנטישע שטאאטען (South Atlantic States); אזוי ווערען אויך דיא מיטעלע שטאאטען איינגעטיילט אין נאָרדליכע מיטעל-שטאאטען (North Central States) און זידליכע מיטעל-שטאאטען (South Central States). דיא שטאאטען האָבען נאָך בעצייכנונגען לויט דיא ערטער, וואו זיי ליעגען, וויא צ. ב. דיא שטאאטען פון דעם גאָלף (Gulf States), דיא שטאאטען פון דיא אָזיערעס (Lake States), דיא שטאאטען פון דיא פעלזענ-בערג (Rocky Mountain States), דיא שטאאטען פון דעם טאפעל-לאנד (Plateau States) און דיא פאסיפישע שטאאטען (Pacific States). דיא זעקס שטאאטען, וועלכע ליעגען צום

סאַמע נאָרד — מעין, ניו העמפשיר, ווערמאָנט, מאַססאַטשו־
סעטטס, רהאָוד אַיילאַנד, קאָננעטיקוט — ווערען אויך אָנגערופען
ניי־ענגלאַנד שטאַאטען (New England States).

צו דער נאָרד־אַטלאַנטישער גרופּע געהערען: מעין (Maine), ניו העמפּשיר (New Hampshire), ווערמאָנט (Vermont), מאַססאַטשוסעטטס (Massachusetts), רהאָוד אַיילאַנד (Rhoud Island), קאָננעטיקוט (Connecticut), ניו יאָרק (New York), ניו דזשערזי (New Jersey), פּעננסיל־וואַניאַ (Pennsylvania).

צו דער נאָרדליכער מיטעל־גרופּע געהערען: אָהאַיאָ (Ohio), אינדיאַנאַ (Indiana), איללינאָיז (Illinois), מיטשיגאַן (Michigan), וויסקאָנסין (Wisconsin), מינ־נעסאָטאַ (Minnesota), אַיאָוואַ (Iowa), מיזזורי (Missouri), קאַנזאַס (Kansas), נאָרטה דאַקאָטאַ (North Dakota), סאַוטה דאַקאָטאַ (South Dakota).

צו דער זיד־אַטלאַנטישער גרופּע געהערען: דעלאַווער (Delaware), מערילאַנד (Maryland), דיסטריקט קאָ־לומביאַ (District of Columbia), ווירדזשיניאַ (Virginia), וועסט ווירדזשיניאַ (West Virginia), נאָרטה קאַראָ־לאַיינאַ (North Carolina), סאַוטה קאַראָלאַיינאַ (South Carolina), דזשאָרדזשיאַ (Georgia), פלאָרידאַ (Florida).

צו דער זידליכער מיטעל־גרופּע געהערען: אַלאַבאַמאַ (Alabama), מיססיססיפּפּי (Mississippi), טעננעססי (Tennessee), קענטאָקקי (Kentucky), אַרקאַנזאַס (Arkansas), אינדיאַן טערריטאָרי (Indian Territory), אָקלאַהאָמאַ (Oklahama), לואיזיאַנאַ (Louisiana), טעק־סאַס (Texas).

צו דער וועסטליכער גרופע געהערען: נעבראַסקא (Nebraska), ניו מעקסיקאָ (New Mexico), קאָלאָראַדאָ (Colorado), וואַיאָמינג (Wyoming), מאָנטאַנא (Montana), אַיידאהאָ (Idaho), יוטאַה (Utah), נע־וואַדא (Nevada), אַריזאָנא (Arizona), קאַליפאָרניא (California), אָרעגאָן (Oregon), וואַשינגטאָן (Washington).

דיזע פינף גרופעס אונטערשיידען זיך זעהר פיעל אין דער גרויס און אין דער פערטהיילונג פון זייערע בעפעלקערונגען. דיא נאָרד-אַטלאַנטישע שטאַאַטען האָבען דיא געדיכטעסטע בעפעלקע־רונג; דיא איינוואוינער אין דיזער גרופע מאַכען אויס אונגעפעהר 177 אויף אַ קוואַדראַט-מייל. דיא זיד-אַטלאַנטישע שטאַאַטען האָבען אויף אַ קוואַדראַט-מייל 47 איינוואוינער, דיא נאָרדליכע מיטעל-שטאַאַטען 40, דיא זידליכע מיטעל-שטאַאַטען 28 און דיא וועסט־ליכע שטאַאַטען בלויז עטוואָס מעהר וויא 3.*) פון 448 שטעדט, וועלכע האָבען איבער 8,000 איינוואוינער, זיינען 351 אין דיא צוויי נאָרדליכע גרופעס, 73 אין דיא צוויי זידליכע און 24 אין דער וועסטליכער. אין דיא זידליכע גרופעס בילדען דיא שטעדטישע איינוואוינער אונגעפעהר אַ זיעבעטעל פון דער בעפעלקערינג. אין דער וועסטליכער אונגעפעהר אַ דריטעל, אין דיא נאָרדליכע גרו־פעס אונגעפעהר דריי אַכטעל. דיא דאָרפישע איינוואוינער זיינען אין אַלע גרופעס מעהר וויא דיא שטעדטישע.

פאָלגענדע טאַבעלע וואַיזט דעם שטח פון יעדען שטאַאַט, זיין בעפעלקערונג און דיא צאָהל איינוואוינער אויף אַ קוואַדראַט-מייל:

*) אַזוי איז אונגעפעהר דער דורכשניט פון איינוואוינער פער קוואַד־ראַט מייל לויט דעם צענזוס פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פון 1900.

שטאַאטען, זייערע הויפּט־שטעדט, שטח און בעפעלקערונג.

שטאַאטען און טערריטאָריעס.	הויפּט־שטעדט.	שטח קוו. מ.	בעפעלקערונג 1900.	איינוו. אויף יעדע קוו. מ. 1900.
אָהאַייאָ	קאָלאָמבּוס	41,060	4,257,545	102.0
אַייאָוואַ	דע מאָין	56,025	2,231,853	40.2
אַיידאַהאָ	בּאָיזע סיטי	84,800	161,772	1.9
איללינאָיז	ספּרינגפּיעלד	56,650	4,821,550	86.1
אינדיאַנאַ	אינדיאַנאַפּאָליס	36,350	2,516,462	70.1
אינד. טערריטאָרי	——	31,400	392,060	12.6
אַלאַבּאַמאַ	מאָנטגאָמערי	52,250	1,828,697	35.5
אַלאַסקאַ	סיטקאַ	577,390	63,592	0.1
אָקלאַהאָמאַ	גאָטהרי	39,030	398,331	10.3
אַריזאָנאַ	פיניקס	113,020	122,931	1.1
אָרעגאָן	סעילעם	96,030	413,536	4.4
אַרקאַנזאַס	ליטטל ראָק	53,850	1,311,564	24.7
דזשאָרדזשיאַ	אַטלאַנטאַ	59,475	2,216,331	37.6
דיסטר. קאָלומבּיאַ	——	70	278,718	4,645.3
דעלאַווער	דאָווער	2,050	184,735	94.3
האַוואַיאַי	הילאָ	4,210	154,001	23.9
וואַייאָמינג	שעיענן	97,890	92,531	0.9
וואַשינגטאָן	אָלימפּיאַ	69,180	518,103	7.7
וויסקאָנסין	מעדיסאָן	56,040	2,069,042	38.0
ווירדזשיניאַ	ריטשמאָנד	42,450	1,854,184	46.2
וועסט ווירדזש ניאַ	טשאַרלזטאָן	24,780	958,800	38.9
ווערמאָנט	מאָנטפּיליער	9,565	343,641	37.6
טעננעססי	נאַשוויילל	42,050	2,020,616	48.4
טעקסאַס	אָסטין	265,780	3,048,710	11.6
יוטאַה	סאָלט לעיק סיטי	84,970	276,749	3.4
לואיזיאַנאַ	בּאַטאָן רוזש	48,720	1,381,625	30.4
מאָנטאַנאַ	העלענאַ	146,080	243,329	1.7

שטאַאַטען און טעררריטאָריעס.	הויפּט־שטעדט.	שטח קוו. מ.	בעפעלקערונג 1900.	אײנוו. אויף יעדע קוו. מ. 1900.
מאַססאַטשוסעטטס	באָסטאָן	8,315	2,805,346	348.9
מיזזורי	דזשעפערסאָן סיטי	69,415	3,106,665	45.2
מיטשיגאַן	לאַנסינג	58,915	2,420,982	42.2
מיננעסאָטאַ	סט. פּאָל	83,365	1,751,394	22.1
מיססיססיפּפּי	דזשעקסאָן	46,810	1,551,270	33.5
מעין	אָגאָסטאַ	33,040	694,466	22.2
מערילאַנד	אַננאַפּאָליס	12,210	1,188,044	120.5
נאָרטה דאַקאָטאַ	ביסמאַרק	70,795	319,146	4.5
נאָרטה קאַראָלאַיינאַ	ראַלי	52,250	1,893,810	39.0
ניו דזשערזי	טרענטאָן	7,815	1,883,669	250.3
ניו העמפּשיר	קאָנקאָרד	9,305	411,588	45.7
ניו יאָרק	אָלבאַני	49,170	7,268,894	152.6
ניו מעקסיקאָ	סאַנטאַ פּע	122,580	195,310	1.6
נעבראַסקאַ	לינקאָלן	77,510	1,066,300	13.9
נעוואַדאַ	קאַרסאָן סיטי	110,700	42,335	0.4
סאַוטה דאַקאָטאַ	פּיערר	77,650	401,570	5.2
סאַוטה קאַראָלאַיינאַ	קאָלומביאַ	30,570	1,340,316	44.4
פלאָרידאַ	טאַללאַהאַססי	58,680	528,542	9.7
פּעננסילווייניאַ	האַרריסבורג	45,215	6,302,115	140.1
קאָלאָראַדאָ	דענווער	103,925	539,700	5.2
קאַליפאָרניאַ	סאַקראַמענטאָ	158,360	1,485,053	9.5
קאַנזאַס	טאָפּיקאַ	82,080	1,470,495	18.0
קאָננעטיקוט	האַרטפאָרד	4,990	908,420	187.5
קענטאָקקי	פראַנקפאָרט	40,400	2,147,174	53.7
רהאָוד אײלאַנד	פּראָווידענס	1,250	428,556	407.0

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיא נארד־אטלאנטישע שטאא־טען זיינען:

אין מעין — פארטלאנד (Portland), וועלכע האט איי־נעם פון דיא גרעסטע האפענס פון לאנד און איז א סטאציאן פון דיא הויפט אייזענבאהן ליניעס פון אסט קאנאדא. זיא פאבריצירט שוכווארג און פיהרט ארויס פיעל אייז און פיש. ליואיסטאן (Lewiston) פאבריצירט באוועלנע און וואלענע וואארע. אבּיירן (Auburn) האט גרויסע פאבריקען פון שוכווארג. בענגאר (Bangor) איז א וויכטיגער פארט און איינער פון דיא גרעסטע געהילצ־פונקטען פון לאנד. בידדעפארד (Biddeford) האט גרויסע באוועל־פאבריקען. אגאסטא (Augusta), דיא הויפט־שטאדט, פאבריצירט באוועלנע וואארע און שיכווארג. דיא שטאדט באטה (Bath) איז דער מיטעלפונקט פיר שיפ־בוי.

אין ניו העמפשיר — מאנטשעסטער (Manchester) און נאשוא (Nashua), וועלכע צייכנען זיך אויס מיט דער מאנופאקטור פון באוועל. קאנקארד (Concord), דיא הויפט־שטאדט, האט פאבריקען פון טוך, פאבריקען פון וואגענס און קארעטען, און ערטער, וואו עס ווערט געבראכען פיינער גראניט. דיא שטאדט דאווער (Dover) האט זעהר גוטע וואסער־קראפט, וועלכע ווערט בעניצט פיר גרייסע באוועל־פאבריקען און וואל־פאבריקען.

אין ווערמאנט — בורלינגטאן (Burlington), דיא וויכטיגסטע שטאדט, א פיינער האפען און א וויכטיגער מארק פון געהילץ. ביי ראטלאנד (Rutland) זיינען דא גרויסע ברוכ־ערטער פון מארמאר־שטיין און באררי (Barre) האט פיינע ברוכ־ערטער פון גראניט. דיא הויפט־שטאדט איז מאנטפיליער (Montpelier).

אין מאססאטשוסעטטס — באסטאן (Boston), וועלכע איז

דער מיטעלפונקט פון האַנדעל פון כמעט אַלע ניי-ענגלאַנד שטאַאַטען; זיא איז אויך איינער פון דיא גרויסע מיטעלפונקטען פון מאַנופאַקטור אין לאַנד; איהרע הויפּט אינדוסטריען זיינען: מאַנופאַקטור פון קליידער, מאַשינען און ביכער. וואוסטער (Worcester) איז אַ גרויסער מיטעלפונקט פון אייזענ-באַהנען און צייכענט זיך אויס מיט דער מאַנופאַקטור פון מאַשינען, שוכוואַרג און דראָהט. אין קעמברידזש (Cambridge) געפינט זיך דיא האַרוואַרד אוניווערזיטעט, דיא עלטסטע און איינע פון דיא גרעסטע אין לאַנד. דיא שטעדט פאָלל ריווער (Fall River), לאָועלל (Lowell) און ניו בעדפאָרד (New Bedford) זיינען גרויסע מיטעלפונקטען פון באַוועל-מאַנופאַקטור; לאָרענס (Lawrence) איז אַ מיטעלפונקט פון באַוועל און וואָל; לינן (Lynn), בראָקטאָן (Brocton) און העיווערהילל (Haverhill) פאַבריצירען זעהר פיעל שוכוואַרג. אין ספּרינגפיעלד (Springfield) האָט דיא רעגירונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אַן אַרסענאַל, וואו עס ווערט געמאַכט פייער-געוועהר. האָליאָוק (Holyoke) האָט גרויסע פאַבריקען פון פאַפּיער. גלאָסטער (Gloucester) איז אַ גרויסער פאָרט פון פיש.

אין רהאָוד אײלאַנד — פּראָווידענס (Providence), דיא צווייטע וויכטיגע שטאָדט אין דיא ניי-ענגלאַנד שטאַאַטען; זיא האָט דיא גרעסטע באַוועל-פאַבריק אין דער וועלט און איז דיא גרעסטע פון אַלע אַנדערע שטעדט פון לאַנד אין דער מאַניפאַקטור פון צירונג; זיא האָט אויך פיעלע וואָל-פאַבריקען. פּאָטאָקקעט (Pawtucket) און וואונסאָקקעט (Woonsocket) זיינען אויך מיטעלפינקטען פיר דיא מאַנופאַקטור פון באַוועל און וואָל. ניופאָרט (Newport) איז אַ בעריהמטער זומער-פּלאַץ.

אין קאָננעטיקוט — ניו העיווען (New Haven), דיא

גרעסטע אין דיעזען שטאַאַט, אַ בּעדייטענדע האַנדעל-שטאָדט; אין איהר געפינט זיך דיא יעיל אוניווערזיטעט, איינע פון דיא בּעריהמ־טעסטע אין לאַנד. האַרטפאָרד (Hartford) איז דער מיטעל־פּונקט פון פיעלע אַסעקוראַנץ געזעלשאַפטען און צייכענט זיך אויס מיט דער מאַנופאַקטור פון פייער-געוועהר, וועלאָסיפּעדען (bicycles) און גומענע וואַארע. בּרידזשפּאָרט (Bridgeport) האָט מאַ־נופאַקטור פון קאַרעטען און נעה-מאַשינען. וואָטערבּויריי (Waterbury) צייכענט זיך אויס מיט בּראָנז-אַרבּייט און זייגערס. ניו בּריטען (New Britain) מאַכט שלעסער און בּלעכוואַרג.

אין ניו יאָרק — דיא שטאָדט ניו יאָרק (New York), דיא גרעסטע און וויכטיגסטע אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען און דער הויפּט מאַנופאַקטור-אָרט פון לאַנד. היער ווערען געמאַכט אַלערליי וואַארען, אָבּער דיא מאַנופאַקטור פון קליידער איז דאָ דיא גרעסטע אינדוסטריע. היער ווערט ראַפינירט פיעל צוקער, וואָס קומט פון וועסט-אינדיען, און פּעטראָלעאום, וואָס פליעסט אַהער אין רעהרען פון פּעננסילווייניאַ, ווערט אויסגעאַרבּייט אין קעראָסין. אין ניו יאָרק געהען אַרויס מעהר בּיכער, צייט-שריפטען און טעג־ליכע צייטונגען וויא אין אירגענד וועלכער אַנדערער שטאָדט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דיא קאָלומבּיאַ אוניווערזיטעט, איינע פון דיא גרעסטע אין לאַנד, געפינט זיך אין ניו יאָרק. דיא גרעסטע שטאָדט נאָך ניו יאָרק איז בּאָפּאַלאָ (Buffallo), וועלכע איז דער פּאָרט פון דיא גרויסע אָזיערעס און דער מיטעלפּונקט פון אייזענ-בּאַהנען פון דעם וועסטליכען טהייל פון שטאַאַט. דיא איבּער־שיפונג פון ווייץ, מעהל און פלייש פון דעם וועסטליכען טהייל פון לאַנד איז דאָ זעהר אַ וויכטיגע אינדוסטריע. פון היער ווערט טראַנספּאָרטירט פיעל קויהלען און זאַלץ נאָך דיא וועסטליכע געגענ־דען. געהילץ, מעהל און געפּאַקטע פליישען זיינען דאָ דיא הויפּט

מאַניפאַקטורען. א טייל פון דער וואַסער־קראַפט פון דעם וואַסער־פאַל נאַייאַגאַראַ ווערט דאָ בענוצט צו שאַפען עלעקטריצי־טעט. — ראָטשעסטער (Rochester) צייכענט זיך אויס מיט דער מאַניפאַקטור פון קליידער, שיכוואַרג און מעהל. — סיראַ־קיוז (Syracuse) פאַבריצירט קליידער, כעמישע שטאָפען און אַגריקולטור־מאַשינען. — יוטיקאַ (Utica) צייכענט זיך אויס אַלס דער הויפּט מאַרק פון קעז אין דעם מיטעלען טייל פון דעם שטאַאַט. — אָלבאַני (Albany), דיא הויפּט־שטאָדט, איז א וויכ־טיגער מיטעלפּונקט פון אַייזענ־באַהנען און האָט גרויסע מאַנופאַק־טיר פון אויוועגס און האָלץ. — טראָי (Troy) האָט וויכטיגע מעטאַל־גיעס רייען, פאַבריקען פון אויוועגס און גרויסע פאַבריקען פון העמדער, קראַגענס און מאַנשעטען. — אין וועסט־פּאָינט (West Point) געפינט זיך דיא מיליטערישע אַקאַדעמיע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דיא קאָרנעלל אוניווערזיטעט (Cornell University) אין איטהאַקאַ (Ithaca) איז איינע פון דיא גרעסטע הויכע לעהר־אַנשטאַלטען פון לאַנד.

אין ניו דזשערזי — דזשערזי סיטי (Jersey City), געגענאיבער ניו יאָרק; זיא איז דיא סטאַציאָן פון פיעלע זידליכע און וועסטליכע אַייזענ־באַהנען אין ביי איהר וואַסער־ברעג ליעגען פיעלע לאַנדונגס־ערטער פיר שיפען. זיא האָט גרויסע פאַבריקען פון כעמישע שטאָפען און זייף. האָבאָקען (Hoboken) און בעיאָנן (Bayonne) בילדען כמעט איין שטאָדט מיט דזשערזי סיטי. ניו־אַרק (Newark) ראַפינירט (לייטערט) מעטאַלען און פאַבריצירט מאַשינען, לעדער און פאָדים. פּאַטערסאָן (Paterson) צייכענט זיך אויס מיט דער מאַניפאַקטור פון זייד. טרענטאָן (Trenton) איז איינער פון דיא גרעסטע מיטעלפּונקטען פון לאַנד פיר לעה־מענע געשיר. קאַמדען (Camden), פאַבריצירט וואַקס־טוך (צעראַטע).

אין פּעננסילוויינאַ — פילאַדעלפיאַ (Philadelphia), דיא דריטע שטאָדט אין לאַנד אין בּעפעלקערונג. איהרע הויפּט מאַ־נופאַקטורען זיינען וואָלענע וואַארען, טעפּיכען און קליידער. וויכטיגע אינדוסטריען פון דיזער שטאָדט זיינען אויך: ראַפינירונג פון צוקער, מאַנופאַקטור פון גרויסע מאַשינען, לאָקאָמאָטיווען און שטאָהלענע שיפען. פּיטטסבּורג (Pittsburg) און אַלליגהעני (Allegheny) ליעגען אין דעם סאַמע מיטען פון ווייכע קויהלען, פּעטראָלעאום און נאַטירליכען גאַז. מעהר וויא אַ העלפט פון דיא קאָקס (אויסגע־בּרענטע קויהלען) און אַ פינפטעל פון דעם אַייזען און שטאָהל פון לאַנד ווערען געמאַכט אין פּיטטסבּורג און אומגעגענד. דיזע געגענד איז אויך דער גרעסטער מיטעלפּונקט אין דער וועלט פיר דיא מאַ־ניפאַקטור פון גלאָז. אַלליגהעני האָט וויכטיגע גערבּערייען. — סקרענטאָן (Scranton) איז אַ מיטעלפּונקט פון מינעס און פון האַרטע קויהלען; זיא איז אויך אַ מיטעלפּונקט פון אַייזענ־בּאַהנען און האָט גרויסע פאַבּריקען פון אַיזען און שטאָהל, בּיער־בּרויע־רייען און זייד־פאַבּריקען. — רעדינג (Reading) איז אַ רייכע געגענד פון אַגריקולטור. — אירי (Erie) האָט אַ פיינעם האַפען און אַ גרויסען האַנדעל מיט רויהען אַייזען, געהילץ און קויהלען. זיא האָט וויכטיגע אַייזענ־פאַבּריקען, מעטאַל־גיעסערייען און מיהלען. האַררריסבּורג (Harrisburg), דיא הויפּטשטאָדט, ליעגט אין אַ פרוכטבּאַרער געגענד און האָט מאַנופאַקטיר פון אַייזען, שטאָהל און אַייזענ־בּאַהן וואַגאָנען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיא נאָרדליכע מיטעל־שטאַאטען זיינען:

אין אָהאַייאָ — קליוולאַנד (Cleveland), דיא גרעסטע שטאָדט פון דיזען שטאַאט, און סינסיננאַטי (Cincinnati), וועלכע זיינען וויכטיגע מיטעלפּונקטען פון מאַנופאַקטור און האַנדעל.

קאָ־ומבוס (Columbus), דיא הויפּט־שטאָדט, האָט פערבינדונג מיט דעם לעיק אירי און דעם טייך אָהאַייאָ דורך אַ קאַנאַל; זיא איז אַ וויכטיגער מיטעלפּינקט פון האַנדעל און פאַבריצירט קארעטען און וואַגאָנען. טאָלידאָ (Toledo) פיהרט אַ גרויסען האַנדעל אויף דיא וואַסערס און האָט גרויסע מיהלען. דעיטאָן (Dayton), ספּרינגפּיעלד (Springfield) און עקראָן (Akron) פאַברי־ציּרען אַגריקולטור־מאַשינען און דעיטאָן האָט גרויסע ווערקשטאַטען פון וואַגאָנען און גריבער פון קאַלכ־שטיין. יאָנגזטאַון (Youngstown) האָט גרויסע פאַבריקען פון שטאָהל און אַייזען.

אין אינדיאַנאַ — אינדיאַנאַפּאָליס (Indianapolis) איז אַ וויכטיגער מיטעלפּינקט פון אַייזענבאַהנען און האָט אַן אונגע־הייער גרויסען הַיימישען האַנדעל. איוועגזוויל (Evansville) איז דער הויפּט פּאָרט פון דעם זידליכען טהייל פון אינדיאַנאַ און האָט מיהלען און זעג־פאַבריקען פון געהילץ. פאָרט וועין (Fort Wayne) און סאַוטה בענד (South Bend) זיינען לע־בען דער געגענד פון געהילץ און פאַבריצירען אַייזענבאַהן וואַגאָ־נען, וואָגענס און אַגריקולטור־מאַשינען. טערר האָט (Terre Haute) האָט גרויסע מיהלען; מאָנסי (Muncie) און ניו אָל־באַני (New Albany) פאַבריצירען גלאָז, אַייזען און שטאָהל.

אין איללינאָיז — טשיקאַגאָ (Chicago), דיא גרעסטע שטאָדט פון לאַנד נאָך ניו יאָרק און דער גרעסטער מאַרק אין דער וועלט פיר פלייש און געטריידע. טשיקאַגאָ'ער פיה־הויפען (stock-yards) זיינען וועלט־בעריהמט, טעגליך ווערען דאָרטען געשלאַכטעט טוי־זענדער רינדער און שוויינען און גרויסע מאַסען רינד־פלייש, שוויי־נען־פלייש און פערשיעדענע פאַבריצירטע פּראָדוקטען פון טיערע ווערען פערשיקט איבער'ן גאַנצען לאַנד און נאָך אויסלאַנד. פּיאָ־ריאַ (Peoria), וועלכע געפינט זיך אויף דעם פּיאָריאַ לעיק

(Peoria Lake), האָט גרויסע ברייזער פון שטאַרקע געטרענק, פיה־הויפען און פעקעריייען פון פלייש; אויסער דעם פאַבריצירט זיא אַגריקולטור־מאַשינען און אַנדערע מאַשינען. קווינסי (Quincy) איז אַ גרויסער מיטעלפונקט פון האַנדעל און האָט מיה־לען פיר מעהל און אייזען־גיעסעריייען. ספרינגפיעלד (Springfield), דיא הויפט־שטאָדט, איז אַ וויכטיגער מיטעלפונקט פון קויהלען־מינעס. ראָקפאָרד (Rockford) פאַבריצירט אַגרי־קולטור־מאַשינען, מעבעל, געשטריקטע וואַרע און אוהרען. על־דזשין (Elgin) האָט גרויסע פאַבריקען פון אוהרען. דזשאָליעט (Joliet) האָט וויכטיגע ווערקשטאַטען פון שטאָהל און אייזען און גרויסע ברוכ־ערטער פון קאַלכ־שטיין.

אין מיטשיגאַן — דעטראָיט (Detroit), אַ גרויסער מי־טעלפונקט פון האַנדעל און מאַנופאַקטור; איהרע הויפט מאַנופאַק־טורען זיינען: אייזען־באַהן וואַגאָנען, מאַשינען, טאַבאַק און געהילץ. גראַנד ראַפידז (Grand Rapids) האָט דיא בעסטע וואַסער־קראַפט אין דעם שטאַאט און צייכענט זיך איים מיט דער מאַנופאַק־טור פון מעבעל. סאַגינאָ (Saginaw) און בעי סיטי (Bay City) זיינען מיטעלפונקטען פיר דעם האַנדעל פון געהילץ און פיר דיא מאַנופאַקטור פון זאַלץ. אין אַנן אַרבאָר (Ann Arbor) געפינט זיך דיא בעריהמטע אוניווערזיטעט פון מיטשיגאַן.

אין וויסקאָנסין — מילוואָקי (Milwaukee) איז אַ וויכטיגער פאָרט צום איבערשיקען געטריידע און געהילץ און האָט גרויסע ביער־ברייעריייען און מעטאַל־גיעסערייען. לאַ קראָסס (La Crosse) און אָשקאָש (Oshkosh) זיינען מיטעלפונקטען פיר דעם האַנדעל פון געהילץ און האָבען אַ גרויסע מיהל־אינדוסטריע. ראַסין (Racine) פיהרט אַ גרויסען האַנדעל אויף'ן וואַסער און פאַבריצירט אַגריקולטור־מאַשינען.

אין מיננעסאָטאַ — מיננעאַפּאָליס (Minneapolis) און סעינט פאָל (St. Paul), צוויי בעזונדערע שטעדט, וועלכע ליעגען נאָהענט איינע פון דער אַנדערער; זיי בילדען איינעם פון גרעסטע מיטעלפּונקטען פון לאַנד אין האַנדעל און מאַנופאַקטור. דיולוטה (Duluth) איז דער הויפּט פונקט פון דעם פערקעהר פון שיפען אויף דיא גרויסע אָזיערעס; זיא געפינט זיך ביי דעם אָסטליכען ענד פון אַן אַייזענ־באַהן, וואָס געהט צום פּאַסיפיק, און זיא פערשיקט ווייץ, מעהל, געהילץ, רויהעס אַייזען און קופער. ווינאָנאַ (Winona) פיהרט אַ גרויסען האַנדעל מיט געהילץ און ווייץ.

אין אַייאָוואַ — דע מאָין (Des Moines), דיא הויפּט־שטאָדט, איז אַ וויכטיגער מיטעלפּונקט פון אַייזענ־באַהנען און האַנ־דעל אין אַ געגענד פון מינעס און רייכער פּאַשע. דובויוק (Dubuque) האָט גרויסע זעג־מיהלען פון געהילץ, פאַבריקען פון קאַרעטען און פעקערייען פון פלייש. דעווענפּאָרט (Davenport) איז אַ וויכטיגע שטאָדט פון האַנדעל און מאַנופאַקטור; זיא איז אַ מאַרק פון געטריידע און איהרע מאַנופאַקטורען זיינען: געהילץ און מעהל. סיאו סיטי (Sioux City) האָט גרויסע פעקערייען פון פלייש און זיא איז אַ וויכטיגער מיטעלפּונקט פון האַנדעל. בורלינגטאָן (Burlington) האָט פיעלע זעג־מיהלען פון געהילץ.

אין מיזורי — סעינט לואיס (St. Louis), דיא פערטע שטאָדט אין בעפעלקערונג און איינער פון דיא גרעסטע מיטעלפּונק־טען אין דעם האַנדעל און אַייזענ־באַהן פערקעהר פון לאַנד. זיא איז דער הויפּט פונקט צוזאַמענצונעהמען און פערנאַנדערצושיקען פּראָדוקטען אין דעם זיד־וועסטליכען טייל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. קאַנזאַס סיטי (Kansas City) איז אַ וויכטיגער פונקט צום זאַמלען און צום פערטיילען פּראָדוקטען פיר דיא וועסט־

ליכע געגענד; זיא געפינט זיך האַרט בײַ קאַנזאַס סיטי פון דעם שטאַאט קאַנזאַס און בילדעט מיט דיזער שטאָדט אַ מיטעלפּונקט פון בעפעלקערונג. סעינט דזשאָזעף (St Joseph) צייכענט זיך אויס מיט דער מאַנופאַקטיר פון העמדער און אויבער־קליידער (overalls) און מיהלען פיר מעהל. דזשאָפּלין (Joplin) איז אַ מיטעלפּונקט פון מינעס. ספּרינגפיעלד (Springfield) האָט וויכטיגע מיהלען פיר מעהל און אַ גרויסען האַנדעל אין דער גע־געגנד אַרום.

אין קאַנזאַס — קאַנזאַס סיטי (Kansas City), וועלכע איז נאָך טשיקאַגאָ דער גרעסטער אָרט פיר דאָס שלאַכטען פון פיה און פעקערייַ פון פלייש. דיזע שטאָדט געפינט זיך האַרט בײַ קאַנ־זאַס סיטי פון דעם שטאַאט מיזורי; דיא צוויי שטעדט זיינען אָפּ־געטיילט בלויז דורך אַ גאַס. טאָפּיקאַ (Topeka), דיא הויפּט־שטאָדט, האָט גרויסע מיהלען פיר מעהל. וויטשיטאַ (Wichita) ליעגט אין אַ געגענד פון ווייץ און פיה־צוכט. לעווענוואָירטה (Leavenworth) איז אין אַ געגענד פון קויהלען־מינעס אין דעם נאָרד־וועסטליכען טייל פון קאַנזאַס.

אין נעבראַסקאַ — אָמאַהאַ (Omaha), דיא גרעסטע שטאָדט פון דיזען שטאַאט; זיא האָט גרויסע ביער־ברייעריען, פאַבריקען צום שמעלצען און לייטערן זילבער־רודעס פון דיא פעל־זען־בערג און זעהר גרויסע פעקערייען פון פלייש. לינקאָלן (Lincoln), דיא הויפּט־שטאָדט, איז אַ מיטעלפּונקט פון האַנדעל; זיא איז אַ וויכטיגער פונקט צום פערנאַנדערשיקען קויהלען, געטריי־דע און פיה.

אין נאָרטה דאַקאָטאַ — פאַרגאָ (Fargo), דער הויפּט פונקט פון דעם פערקעהר פון שיפען אויף דעם רויטען טייך (Red River) און אַ מיטעלפּונקט פון עטליכע אײַזענ־באַהן ליניעס.

גראַנד פאָרקס (Grand Forks) ליעגט אין אַ רייכער געגענד פון ווייץ.

אין סאוטה דאַקאָטאַ — סיאו פאָללז (Sioux Falls), דער מיטעלפּונקט פון אייזענבאַהנען אין דעם שטאַאַט. דעדוואוד (Deadwood), אַ שטאָדט, וועלכע ליעגט אין דעם מיטעלפּונקט פון מינעס.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיא זיד־אַטלאַנטישע שטאַאַטען זיינען:

אין דעלאַווער — ווילמינגטאָן (Wilmington), דיא גרעסטע שטאָדט, ענטהאַלט כמעט אַ העלפט פון דער גאַנצער בעפעלקערונג פון דעם שטאַאַט; זיא צייכענט זיך אויס מיט פאַבריקען פון וואַגאָנען, ווערקשטאַטען פון שיפען און מיט דער מאַנופאַקטור פון לעדער און שיס־פולווער. דיא הויפּט־שטאָדט פון דיזען שטאַאַט איז דאָווער (Dover).

אין מערילאַנד — באַלטימאָר (Baltimore), אַ וויכטיגער פּאָרט פיר ים־שיפען, איינער פון דיא גרעסטע פּאָרטען צים פערנאַנדערשיקען שפּייז־אַרטיקלען. איהרע וויכטיגסטע אינדוסטריען זיינען: מאַנופאַקטור פון קליידער, פּרעזערוען פון פרוכט און גרינס, פאַנג פון אויסטערן אין דעם טשעסאַפּיק בעי און מאַנופאַקטור פון טאַבאַק. אין באַלטימאָר געפינט זיך דיא בעריהמטע דזשאָהנז האָפּקינז אוניווערזיטעט. קאָמבערלאַנד (Cumberland) איז אַ פּונקט פיר דעם פערקעהר מיט דיא קייהלען־געגענדען; זיא האָט וויכטיגע גיעסערייען און פאַבריקען פון שטאָהל און אייזען. אין אַננאַפּאָליס (Annapolis) געפינט זיך דיא מאַרינ־אַקאַדעמיע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

אין דעם דיסטריקט קאָלומביאַ — וואַשינגטאָן (Washington), דיא אַלגעמיינע הויפּט־שטאָדט פון דיא פעראיי־

ניגטע שטאַאטען, וועלכע ווערט גערעכענט פיר דיא שעהנסטע שטאָדט פון לאַנד. זיא איז אונבעדייטענד אין האַנדעל און האָט וועניג מאַנופאַקטור, אויסער דיא גרויסע דרוקערייען פון דער רעגיערונג.

אין ווירדזשיניאַ — ריטשמאָנד (Richmond) און פּי־טערזבורג (Petersburg) צייכנען זיך אויס מיט דער מאַנו־פאַקטור פון טאַבאַק. נאָרפאָלק (Norfolk) האָט אַ פיינעם האַ־פען און איז אַ וויכטיגער פונקט פיר דיא איבערשיפונג פון קויהלען, באַוועל, געהילץ, פיש און ערד־ניס (pea-nuts). אין דיזער שטאָדט האָט דיא רעגיערונג אַ ווערקשטאַט פון קריעגס־שיפען (Navy Yard). ראָאַנאָוק (Roanoke) האָט גרויסע פאַבריקען פון אייזען און מאַשינען. ניופּאָרט ניוז (Newport News) איז אַ וויכטיגע סטאַציאָן פון אייזענבאַהנען און אַ פּאָרט פון ים. לינטשבורג (Lynchburg) איז אַ גרויסער מאַרק פון טאַבאַק.

אין וועסט ווירדזשיניאַ — הווילינג (Wheeling), אַ מאַ־נופאַקטור־שטאָדט אין דער געגענד פון קויהלען און גאַז. אַ הרע מאַנופאַקטורען זיינען: אייזען, שטאָהל און גלאָז. האָנטינגטאָן (Huntington) איז אַ פונקט צום פערזאַנדערשיקען קויהלען און גע־הילץ אין פּאַרקערזבורג (Parkersburg) ליעגט אין דער געגענד פון פּעטראָלעאום.

אין נאָרטה קאַראָלאַיינאַ — ווילמינגטאָן (Wilmington), דער הויפּט פּאָרט פון דעם שטאַאַט, איז אַ וויכטיגער מאַרק פיר באַוועל און שיפט איבער פיעל געהילץ און קריעגס־פּאָררעט פיר דיא מאַרין. ראַלי (Raleigh) האָט וויכטיגע פאַבריקען פיר דיא מאַנופאַקטור פון באַוועל און טאַבאַק. שאַרלאָטט (Charlotte) איז דער גרעסטער מיטעל־פּונקט פון דעם שטאַאַט פיר דיא מאַניפאַקטור פון באַוועל. אַשוויל (Asheville) איז אַ מיטעלפּונקט פון האַנדעל אין דעם

וועסטליכען טייל פון דעם שטאַאַט און איז בעריהמט אַלס אַ קור־אָרט. גרינזבאָראָ (Greensboro) און ווינסטאָן (Winston) האָבען גרויסע פאַבריקען פון טאַבאַק.

אין סאַוטה קאַראָלאַיינאַ — טשאַרלזטאָן (Charleston), איינע פון דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דעם זידליכען טייל פון לאַנד; זיא האָט אַ פיינעם האַפען, פון וועלכען עס ווערט פערשיקט פיעל באַוועל, רייז, געהילץ און אַרטיקלען צום מיסטיגען פעלדער. קאָלומביאַ (Columbia) איז דיא הויפט־שטאָדט פון דעם שטאַאַט; זיא האָט פיינע וואַסער־קראַפט, מיט וועלכער עס ווערען געטריעבען עטליכע גרויסע באַוועל־פאַבריקען. גרינווילל (Greenville) און ספּאַרטענבורג (Spartanburg) פאַבריצירען באַוועלנע צייג אָדער טוך.

אין דזשאָרדזשיאַ — אַטלאַנטאַ (Atlanta), דיא הויפט־שטאָדט, איינע פון דיא גרעסטע האַנדעל־שטעדט און מיטעל־פונקטען פון אַייזען־באַהנען אין דעם זידליכען טייל פון לאַנד; זיא האָט פאַבריקען פון באַוועל און פון פיעלע אַנדערע אַרטיקלען. סאַוואַננאַה (Savannah) האָט איינעם פון דיא טיעפסטע האַפענס אויף דעם זידליכען ברעג. זיא שיפט איבער פיעל באַוועל, רייז, געהילץ און מעהר קריעגס־פּאָרראַט וויא אירגענד אַן אַנדערער פּאָרט אין דער וועלט. אָגאָסטאַ (Augusta) און קאָלומבוס (Columbus) האָבען פיעלע באַוועל־פאַבריקען. מעיקאָן (Macon) פערפערטיגט געהילץ און פאַבריצירט אַרטיקלען פיר מיסטיגונג.

אין פלאָרידאַ — דזשעקסאָנווילל (Jacksonville), דער מיטעלפונקט פון געשעפט אין דעם שטאַאַט; זיא פיהרט אַרויס געהילץ און אַפּעלסינען און איז אַ גרויסער פּלאַץ פיר פערגניגען אין ווינטער. קי וועסט (Key West), וועלכע ליעגט אין דעם ווייטסטען זידליכען פונקט פון לאַנד, צייכענט זיך אויס מיט דער

מאַנופאַקטור פו ציגאַרען און דעם עקספּאָרט פון שוואַמען (גאָמקעס). טאַמפּאַ (Tampa) איז אַ וויכטיגער פּונקט פיר שיפען צו דעם זידליכען טייל פון פלאָרידאַ און האָט מאַנופאַקטור פון ציגאַרען. סעינט אָגאָסטין (St. Augustine) איז דיא עלטעסטע שטאָדט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען און האָט פיעלע האָטעלען פיר בעזוכער אין ווינטער.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיא זידליכע מיטעל־שטאַאַטען זיינען:

אין אַלאַבאַמאַ — מאָביל (Mobile) איז אַ גרויסער פּאָרט צום איבערשיפען באַוועל און האָט גרויסע זעג־פאַבריקען פיר געהילץ. בירמינגהאַם (Birmingham) און אַנניסטאָן (Anniston) ליעגען אין דער געגענד פון מינעס און האָבען פיעלע שמעלץ־אויוועגס און וועלץ־פאַבריקען פון מעטאַלען. מאָנטגאָמערי (Montgomery), דיא הויפּט־שטאָדט, איז אַ וויכטיגער מיטעלפּונקט פון האַנדעל.

אין מיסיסיפּפּי — וויקסבורג (Vicksburg) איז דיא גרעסטע שטאָדט פון דעם שטאַאַט און אַ מאַרק פון באַוועל. מערידיאַן (Meridian) איז דער מיטעלפּונקט פון האַנדעל אין דעם אָסטליכען טייל פון מיסיסיפּפּי. נאַטשעז (Natchez) איז אַ פּונקט, פון וועלכען עס ווערט אַרויסגעשיקט פיעל באַוועל.

אין טעננעססי — נאַשווילל (Nashville), דיא הויפּט־שטאָדט, איז אַ וויכטיגער פּונקט פון האַנדעל און האָט אַ גרויסען פערקעהר אויף דיא טייכען מיסיסיפּפּי און אָהאַיאָ. מעמפיס (Memphis) פיהרט אַ גרויסען האַנדעל מיט באַוועל, האָט פיעלע פאַבריקען פון מאַשינען און איז אַ גרייסער מיטעלפּונקט פיר דיא מאַנופאַקטור פון באַוועל־זוימען איל. נאַקסווילל (Knoxville) איז דער מיטעלפּונקט פון האַנדעל פיר דעם אָסטליכען טייל פון

טעננעססי און האָט גיעסערייען און וועלצ־פאַבריקען פון מעטאַלען און זעג־מיהלען פון געהילץ. טשאַטטאַנוגאַ (Chattanooga) איז אין אַ געגענד פון מינעס פון קויהלען און אײזען און פאַבריצירט אײזען און שטאָהל; זיא איז אייך אַ מיטעלפּונקט פון אײזען־באַהנען.

אין קענטאָקקי — לואיסוויללע אָד. לואיוויללע (Louisville), איינער פון דיא גרעסטע מערק פון טאַבאַק אין דער וועלט; איהרע הויפּט אינדוסטריען זיינען: מאַנופאַקטור פון טאַבאַק, ברענעריי פון בראַנפען, ברייעריי פון ביער, פּעקעריי פון פלייש און גערבעריי. קענטאָקקיער „הוויסקי“ (בראַנפען) איז בעריהמט. קאָווינגטאָן (Covington) און ניופּאָרט (Newport) געפינען זיך געגענאיבער סיננסיננאַטי (אָהאַיאָ) און האָבען דיא זעלביגע אינדוסטריען וויא דיזע שטאָדט: אײזען־וואַרג, האָלצ־וואַרג, טאַבאַק, בראַנפען, ביער, קליידונג און פּראָוויזיאָן. לעקסינגטאָן (Lexington) איז אַ מיטעל־פּונקט פון פיה־צוכט.

אין אַרקאַנזאַס — ליטטל ראָק (Little Rock), דיא הויפּט־שטאָדט, האָט מאַנופאַקטור פון באַוועל־זוימען איל און געהילץ. פאָרט סמיטה (Fort Smith) איז דער מיטעלפּונקט פון דער געגענד פון קויהלען. פּאַיין בלאָף (Pine Bluff) איז אַ פּונקט, פון וועלכען עס ווערען פערשיפּט באַוועל און געהילץ.

אין אינדיאַן טעררויטאָרי — אַרדמאָור (Ardmore) און מאָסקאָגי (Muscogee) זיינען דיא גרעסטע שטעדט. דיא הייפּט אינדוסטריע פון דיזער טעררויטאָריע איז פיה־צוכט.*)

*) דיזע טערריטאָריע האָט דיא רעגירונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען בעשטימט פיר דיא בעזעצונג פון אינדיאַנישע שבטים, וועלכע פערלאָזען זייער היים אין אַנדערע טיילען פון לאַנד. דאָ וואוינען אונגעפעהר אַ פערטעל פון דיא אינדיאַנער פון גאַנצען לאַנד. דיא טעררויטאָריע האָט ניט קיין רעגעלמעסיגע אָרגאַניזירטע רעגירונג; יעדער אינדיאַנישער שבט רעגירט זיך אַליין אונטער דער אויפזיכט פון בעאַמטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

אין אָקלאַהאָמאַ — גאָטהרי (Guthrie), דיא הויפּט־שטאָדט, אין אָקלאַהאָמאַ (Oklahoma) זיינען וויכטיגע מיטעל־פונקטען פון האַנדעל. דיא אינדוסטריען פון דיזען שטאַאט אין אַלגעמיין זיינען: ווייץ, באַוועל און פיה־צוכט.

אין לואיזיאַנאַ — ניו אָרלעאַנז (New Orleans), דיא גרעסטע שטאָדט אין דעם זידליכען טייל פון לאַנד, זעהר אַ וויכטיגע האַנדעל־שטאָדט און וויכטיגער פּאָרט; זיא איז דער גרעסטער באַוועל־מאַרק אין דיא פעראייניגטע שטאַאטען און אויסער באַוועל פיהרט זיא אַרויס צוקער, סיראָפּ, מעהל, טאַבאַק, רייז, ווייץ, שוויינען־פלייש און נאָך אַנדערע אַרטיקלען. שריוופּאָרט (Shreveport) איז אַ מאַרק פיר באַוועל. באַטאָן רוזש (Baton Rouge) איז דיא הויפּט־שטאָדט.

אין טעקסאַס — דאַללאַס (Dallas) און פאָרט וואָירטה (Fort Worth) זיינען דיא מיטעלפונקטען פון האַנדעל און אַייזענבאַהנען אין דעם נאָרדליכען טייל פון טעקסאַס. סאַן אַנטאָניאָ (San Antonio) פיהרט אַ בעדייטענדען האַנדעל מיט וואָל, פיה, געטריידע, פעל און אַנדערע אַרטיקלען. גאַלוועסטאָן (Galveston), יער הויפּט ים־פּאָרט, איז איינער פון דיא גרויסע פונקטען, פון וועלכע עס ווערט פערשיקט באַוועל. אָסטין (Austin), דיא הויפּט־שטאָדט, האַוסטאָן אָדער יוסטאָן (Houston) און וועיקאָ (Waco) זיינען וויכטיגע מיטעלפונקטען פון האַנדעל.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון דער וועסטליכער גרופּע פון שטאַאטען זיינען:

אין ניו מעקסיקאָ — אַלבוקערקי (Albuquerque), דיא גרעסטע שטאָדט אין דעם שטאַאט, איז אַ פעראייניגונגס־פּונקט פון אַייזענבאַהנען. לאַס וועגאַס (Las Vegas) האָט געזעס־

רייען פון אייזען, פאַבריקען פון וואָל און איז בעריהמט פיר איהרע מעדיצינישע קוואַלען. סאַנטאַ פע (Santa Fe) איז דיא הויפּט־שטאָדט.

אין קאָלאָראַדאָ — דענווער (Denver), אַ וויכטיגער פונקט פון פערקעהר פיר אַ גרויסע געגענד פון מינעס און פיה־צוכט; זיא איז דער הויפּט מיטעלפּינקט פון דיא אייזען־באַהנען פון דעם שטאַאַט. פּיועבלאָ (Pueblo), אַ בעקוועמער פונקט פון פערקעהר צווישען דיא בערג, פון וועלכע מען בעקימט בלייַ, אייזען, קיהלען אין פּעטראָלעאום; זיא האָט פאַבריקען צום שמעלצען און ווערצען מעטאַלען און צום ראַפינירען שטיינ־אויל. קאָלאָראַדאָ ספּרינגז (Colorado Springs) איז אַ גרויסער קור־אָרט; ניט ווייט פון דער שטאָדט געפינט זיך דער פּרעכטיגער טאָל, וועלכער ווערט אָנגערופען דער גאָרטען פון דיא געטער (Garden of the Gods). לעדוויל (Leadville), איינע פון דיא העכס־טע שטעדט אין דער וועלט, איז דער מיטעלפּונקט פון מינעס פון בלייַ, גאָלד און זילבער.

אין וואַיאָמינג — שאַיען (Cheyenne) און לאַראַמי (Laramie), וויכטיגע פּונקטען פיר דעם פערקעהר פון האַנדעלער אייזענ־באַהן. ראָק ספּרינגז (Rock Springs) איז אַ וויכ־טיגער פּונקט אין דער געגענד פון קויהלען. אין וואַיאָמינג ליעגט דער גרעסטער טייל פון דעם בעריהמטען נאַציאָנאַלען יעל־לאָוסטאָן פּאַרק (Yellowstone National Park), וועלכער איז שוין פריהער בעשריעבען געוואָרען.

אין מאָנטאַנאַ — העלענאַ (Helena), דיא הויפּט האַנ־דעל־שטאָדט פון דעם שטאַאַט, אין אַ רייכער מינעראַל־געגענד. ביוטט (Butte) איז איינער פון דיא גרויסע מיטעלפּינקטען פון קיפּער־מינעס אין דער וועלט. אַנאַקאָנדאַ (Anaconda) האָט

גרויסע פאבריקען פיר דיא אויסארבייטונג פון קופער־רודעס. גרעיט פאללז (Great Falls) איז א וויכטיגער מיטעלפונקט פון מאנופאקטור.

אין איידאהא — באאיזע (Boisé), דיא הויפט־שטאדט, ליעגט אין אן אויסגעצייכענטער געגענד פיר פאשע. דיא אינדוסט־ריען פון דיזען שטאאט זיינען: אגריקולטור, געהילץ און בערג־בוי (מינעס). איידאהא איז איינער פון דיא שטאאטען, וואס פראדוצי־רען פיעל בליי; דיא פראדוקציאן פון גאלד און זילבער איז דא אויך גרויס.

אין יוטאה — סאלט לעיק סיטי (Salt Lake City), דער מיטעלפונקט פון האנדעל אין דיזען שטאאט. אגדען (Ogden) איז א מיטעלפונקט פון אן אייזענבאהן ליניע, וועלכע ציהט זיך איבער דעם קאנטינענט. פראוואָ סיטי (Provo City) און לאגאן (Logan) זיינען וויכטיגע מיטעלפונקטען פון געשעפט־פערקעהר צווישען דיא געגענדען, וועלכע ווערען קינסטליך בעוואַ־סערט. דיא אינדוסטריען פון יוטאה זיינען: אגריקולטור און בערג־בוי פון זילבער און בליי. דא ווערט אויך פראדוצירט פיעל וואל.

אין נעוואדא — קארסאן סיטי (Carson City) האט הייסע קוואלען און איז א קור־ארט פיר קראנקע. ווירדזשיניא סיטי (Virginia City) איז דער מיטעלפונקט פון מינעס. רינא (Reno) איז א מיטעלפונקט פון האנדעל אויף דער אייזענבאהן, וועלכע לויפט איבער'ן קאנטינענט. דיא הויפט אינ־דוסטריע אין נעוואדא איז בערג־בוי פון גאלד, זילבער און בליי. אגריקולטור איז דא ווייניג; א גרויסער טייל פון דעם שטאאט איז טרוקענער, אונפרוכטבארער באדען.

אין אריזאנא — פיניקס (Phoenix) — א מיטעלפונקט אין א געגענד, וועלכע איז גוט בעוואסערט. טאסקאן (Tuscon) איז א מיטעלפונקט פון מינעס און האט פאבריקען פיר דיא

אויסארבייטונג פון רויהע גאָלד, זילבער און קופער. דיא ניעדערלענדער פון זיד-וועסט אריזאָנא זיינען דער טרוקענסטער און הייסעסטער טייל פון דיא פעראייניגטע שטאאטען, אָבער דאָרטען, וואו עס איז מעגליך איינצופיהרען קינסטליכע בעוואסערונג, קענען וואקסען גוטע פרוכטען און פלאנצען, וואָס געהערען צו דיא ווארימע געגענדען.

אין קאליפאָרניא — סאן פראנסיסקאָ (San Francisco), איינע פון דיא גרעסטע שטעדט אין דעם לאנד, דיא גרעסטע שטאָדט אין דער וויכטיגסטער פאָרט ביי דעם פאסיפיק. דיזער פאָרט האָט א גרויסען פערקעהר מיט יאפאן, כינא, אויסטראליען און דיא פאסיפישע אינזלען, און ארום דעם קאפּ-האָרן (זיד אמע־ריקא) מיט אייראָפּא און דעם אָסטליכען טייל פון דיא פעראייניגטע שטאאטע; דאָך איהר גרעסטען האנדעל פיהרט סאן פראנסיסקאָ איבער יבשה דורך דיא אייזען-באהן ליניעס, וועלכע ציהען זיך איבער דעם קאָנטינענט. מעהר אלס א העלפט פון דער מאנופאקטור פון דעם שטאאט איז אין דיזער שטאָדט; איהרע הייפּט אינדוסטריען זיינען: ראפינירונג פון צוקער און דיא מאנופאקטור פון קליידער און מאשינעריע פיר בערג-בוי (מינעס). — לאָס אנדזשעלעס (Los Angeles) איז דער מיטעלפונקט פון האנדעל פון זיד קאלי־פאָרניא און ליעגט אין דער געגענד, וואו עס ווערען פראָדוצירט אפּעלסינען. אָוקלאנד (Oakland) איז א גרויסע פאָרשטאָדט און אייזען-באהן סטאציאָן פון סאן פראנסיסקאָ. סאקראמענטאָ (Sacramento) איז א שטאָדט אין א פרוכטבארער אגריקול־טור געגענד. סאן חאָסע (San Jose) און סטאָקטאָן (Stocton) זיינען וויכטיגע מיטעלפונקטען פון האנדעל. סאן דיעגאָ (San Diego) האָט א גוטען האפען.

אין אָרעגאן — פאָרטלאנד (Portland), דיא גרעסטע שטאָדט אין דעם שטאאט, א מיטעלפונקט פון אייזען-באהנען און

סטאַציאָן פון מעהרערע ליניעס פון ים־שיפען; זיא פיהרט אַ גרויסען האַנדעל מיט אויסלאַנד אין עקספּאָרטירט לאַקס, געהילץ, ווייץ און מעהל. סעילעם (Salem) האָט גרויסע מיהלען פון מעהל און פאַבריקען פון וואָל. אַסטאָריאַ (Astoria) איז דער מיטעלפונקט פיר דעם פאַנג פון לאַקס און פיש־פּעקערייען און שיקט אַרויס פיעל געהילץ.

אין וואַשינגטאָן — סיאַטטל (Seattle), איינע פון דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דעם שטאַאַט; זיא האָט אַ גרויסען האַנדעל פון געהילץ און קויהלען. טאַקאָמאַ (Tacoma) איז אַ וויכטיגער פּינקט פון פערקעהר ביי דעם וועסטליכען ענד פון אַן אַייזען־באַהן, וואָס ציהט זיך איבערן קאָנטינענט. ספּאָקעין (Spokane) האָט גוטע וואַסער־קראַפט און פיעלע פאַבריקען.

אַלאַסקאַ (Alaska). — דער דיסטריקט אַלאַסקאַ פערנעהמט דעם סאַמע נאָרד־וועסטליכען טייל פון נאָרד אַמעריקאַ צווישען דעם פּאַסיפיק און דעם אַרקטישען אָקעאַן (נאָרדליכען אייזמעער) און שליעסט איין דיא אינזלען, וועלכע ליעגען נאָהענט פון דיא ברעגען. דער זיד־וועסטליכער טהייל פון דיזען דיסטריקט בילדעט דיא האַלב־אינזעל אַלאַסקאַ (Alaska Peninsula). צו וועסט פון דיזער האַלב־אינזעל ליעגט דיא אַלעאוטישע אינזעל־גרופּע (Aleutian Archipelago). אויף דיזער האַלב־אינזעל און אויף דער אינזעל־גרופּע געפינען זיך מעהרערע טעטיגע וואולקאַנען. דער נאָרדליכער טייל פון אַלאַסקאַ איז אַ טאַפעל־לאַנד מיט אַ שאָרסקען, ניט גלייכען באָדען. פון אָסט צו וועסט שטראָמט דער טייך יוקאָן (Yukon River), וועלכער האָט מעהר וואַסער וויא דער מיססיססיפּפּי און איז גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען אויף אַ שטרעקע פון אונגעפעהר 1,500 מייל. צום סאַמע זיד־אָסט געפינט זיך דער בארג סט. עליאַס אָדער מאַונט סעינט

אילאַייאַס (Mount St. Elias), וועלכער שטייגט אונגעפעהר 18,000 פוס הויך. דער העכסטער בארג פון אַלאַסקאַ איז מאַונט מעקקינלי (Mount Mckinley), 24,464 פוס הויך.

אַלאַסקאַ ליעגט צווישען 50° און 70° נאָרדליכע ברייט. דער קלימאַט איז, נאַטירליך, וואָס ווייטער צו נאָרד אַלץ רויהער, וואָס ווייטער צו זיד אַלץ מילדער. אין דעם זידליכען טייל איז דער קלימאַט אין מיטען זומער אַ מעסיגער. אין דעם זיד-אָסטליכען טייל און אין מאַנכע מיטעלע געגענדען זיינען דא וועלדער פון גרויסע בוימער. אַגריקולטור קען אַלאַסקאַ ניט האָבען פיעל, ווייל דיא זומערן זיינען דאָרטען צו קורץ און אין אַלגעמיין צו קאַלט. אַקערבוי איז נאָר דאָ אין דעם זידליכען טייל, וואו דער קלימאַט איז נאַטירליך אַם מילדעסטען, אָבער אפילו דיזער טייל איז אויך נאָר גוט פיר גראָבע פלאַנצען, וויא קאַרטאָפעל, ריבען, ברוקיוע (turnip) און נאָך אַזעלכע; געטריידע קען דאָ ניט וואַקסען. דיא הויפּט אינדוסטריע אין אַלאַסקאַ איז רויבוואַרג פון פוקסען, מאַרדערס, באָבערס און זעע-הינט — איבערהויפּט זעע-הינט, וועלכע ווערען נעפאַנגען זעהר פיעל אויף דיא פּריבילאָוו אינזלען (Pribyloff Islands). אַ צווייטע וויכטיגע אינדוסטריע איז דאָ דער פאַנג פון פיש, וועלכע געפינען זיך ביי דיא ברעגען זעהר פיעל. אַלאַסקאַ האָט אויך שטיינ-קויהלען, גאָלד, זילבער, קופּער, סאַלפּעטער (סעליטרע), פּעטראָלעאום און ברוך-ערטער פון מאַרמאָר-שטיין.

דער שטח פון אַלאַסקאַ איז אונגעפעהר 532,000 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג, לויט דעם צענזוס פון 1900, איז 63,592. דיא מעהרסטע איינוואוינער זיינען דיא איינגעבאָרענע עסקימאָסען און אינדיאַנער. דיא הויפּטשטאָדט איז סיטקאַ (Sitka) אין דער אינזעל באַראַנאָוו (Baranoff Island) [צו זיד-אָסט]; דיא צווייטע וויכטיגע שטאָדט איז סעינט פּאָל (St. Paul) [צו זיד].

סט. פאָל שפיעלט אַ גרויסע ראָלע אין דעם האַנדעל פון ברעג. אַלאַסקאַ איז ניט קיין אָרגאַניזירטע טערריטאָריע מיט אַן אייגענער רעגיערונג און איז אונטער דער אויפזיכט פון דעם קאָנגרעס פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. זיא האָט אַ גיבערנאַטאָר; אַ גענעראַל-אינספעקטאָר (Surveyor-General), וועלכער איז צו גלייכער צייט אויך אַ סעקרעטער; אַ שטייער-קאָללעקטאָר און פיעלע געהילפען, אָבער זיא שיקט ניט קיין פערטרעטער אין קאָנגרעס, וויא אַן אָרגאַניזירטע טעררריטאָריע.

אַלאַסקאַ איז ענטדעקט געוואָרען אין 1741 פון דעם דעני־שען זעע-רייזענדען וויטוס בערינג (Vitus Bering), וועלכער איז געווען אין רוסישען דיענסט. (פון דיעזען בערינג האָט עס גע־קראָגען איהר נאָמען דיא בערינג-שטראַס (Bering Strait), וועלכע טיילט אָפּ דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט פון אַזיען.) רוסען האָבען זיך דאָ שפּעטער בעזעצט צו ענטוויקלען אַ האַנדעל מיט רויכוואַרג. אין 1799 האָט דיא רוסישע רעגיערונג דיזע טעררי־טאָריע איבערגעגעבען אויף אַ קאָנטראַקט צו דער רוסיש-אַמעריקאַ־נישער רויכוואַרג-געזעלשאַפט (Russo-American Fur Company), וועלכע האָט זיא אָנגעהאַלטען ביז 1863. דיא שטאָדט סיטקאַ, וועלכע האָט פריהער געהייסען נ י י אַ ר ח אַ נ ג ע ל (New Archangel), איז געווען דיא הויפּט בעזעצונג פון דיזער קאָמפּאַניע, אָבער זיא האָט אויסער דיזען פונקט געהאַט אין דער געגענד פערציג סטאַציאָנען. אין 1867 האָט רוסלאַנד דיזע גאַנצע טעררטיטאָריע פערקויפט צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פיר דיא קליינע סומע פון 7,200,000 דאָללאַר. אַלאַסקאַ האָט זייט דאַן דער רעגיערונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אַריינגעבראַכט הונדערטער מיל אָנען דאָללאַרס.

9. קאפיטעל.

אויסווערטיגע בעזיצונגען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

פּאָרטאָ ריקאָ. — דיא פיליפפינישע אינזלען. — האַוואַאי. — גוואַם. — וועיק אַיילאַנד. — טוטואילא. — דער קאַנאַל־גאַרטעל.

אויסער דיא שטאַאַטען און טערריטאָריעס אויף דעם נאָרדליכען טייל פון דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט, וועלכע זיינען שוין בעשריעבען געוואָרען, האָבען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען אויך אויסווערטיגע בעזיצונגען אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צווישען נאָרד און זיד אַמעריקא און אין דעם פּאַסיפישען אָקעאַן צווישען אַמעריקאַ, אַזיען און אויסטראַליען. דיזע אויסווערטיגע בעזיצונגען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען: פּאָרטאָ ריקאָ (Porto Rico) און דיא פיליפפינישע אינזלען (Philippine Islands), וועלכע געהערען צו דיזען לאַנד זייט דעם שפּאַניש־אַמעריקאַנישען קריעג פון 1898; האַוואַאי (Hawai), דיא אינזעל גוואַם (Guam), דיא אינזעל טוטואילאַ (Tutuila), וועיק אַיילאַנד (Wake Island) און דער קאַנאַל־גאַרטעל (Canal Zone) אויף דעם איסטמוס פון פּאַנאַמאַ.

פּאָרטאָ ריקאָ. — פּאָרטאָ ריקאָ איז איינע פון דיא וועסט־אינדישע אינזלען, וועלכע ליעגען צווישען נאָרד און זיד אַמעריקאַ צו אָסט און זונדערן אָפּ דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן פון דעם קאַריבּבעאישען מעער און דעם בוזים פון מעקסיקאָ. זיא געהערט צו דער גרופּע אינזלען, וועלכע ווערען בעצייכענט מיט דעם נאָמען:

גרויסע אַנטיללען (Great Antilles). דיא אַנדערע אינזלען פון דיזער גרופע זיינען: קובאַ (Cuba), דזשאַמעיקאַ (Jamaica) און האאיטי (Haiti). פאָרטאָ ריקאָ איז דיא קלענסטע אינזעל פון דיא גרויסע אַנטיללען און איהר שטח איז אונגעפעהר 3,600 קוואַדראַט־מיילען.

דיא פאָרם פון דער אויבערפלעך פון פאָרטאָ ריקאָ איז ניט קיין גראַדע; איבער איהר מיטען פון אָסט צו וועסט געהט אַ רייהע פון בערג, פון וועלכע דער העכסטער איז אונגעפעהר 3,600 פוס הויך. פון דיזע בערג, וועלכע זיינען בעדעקט מיט געוועקס, פליע־סען מעהר אַלס 1,200 טייכען צו נאָרד און זיד אין ים אריין. פיעלע פון דיזע טייכען, בעזאָנדערס אויף דער נאָרדליכער זייט, זיינען פון בעדייטענדער גרויס.

דער קלימאַט פון פאָרטאָ ריקאָ איז אַ וואַרימער און אַ געזונ־טער. איהר דורכשניטליכע טעמפעראַטור אין זומער־צייט איז 83° און אין ווינטער־צייט 76°. דער מאָנאַט פעברואַר איז דאָ דער טריי־קענסטער און אין נאָוועמבער געהט דאָ פיעל רעגען. צווישען יולי און אָקטאָבער קומען אָפט פאָר טראָפּישע שטירם־ווינטען.

דער באָדען פון פאָרטאָ ריקאָ איז זעהר פרוכטבאַר, סיי אין דיא הויכע סיי אין דיא ניעדריגע ערטער. דיא בערג קענען בעאַר־בייט ווערען ביז דיא סאַמע אויבערסטע טיילען. אויף דער אינזעל וואַקסען זעהר פיעל באַנאַנאַס, וועלכע זיינען אַ זעהר אַיינטרעגלי־כער פּראָדוקט. אַפּעלסינען, ציטראָנען און אַנאַנאַסען וואַקסען דאָ אויך אַ סך. וועלדער זיינען דאָ זעהר פיעל אויסגעשניטען געוואָרען, אָבער עס זיינען נאָך אין פיעלע ערטער פערבליעבען פיעלע בוימער פיר געהילץ; צווישען דיזע זיינען: מאַהאָגאַני־בוימער, צעדער־בוי־מער, וואַל־נוס בוימער און לאָרבער־בוימער. אויסער דיזע זיינען דאָ זעהר שעהנע בלומענ־בוימער און איבעראַל וואַקסען קאָקאָס־ניס,

פּאַלמען, טאַמאַרינדען, פייגען־דערנער, גואַוואַס, מאַנגאָס און פיעלע בוימער און קוסטאַרניקעס, וועלכע האָבען אַ גרויסען ווערט וועגען זייערע מעדיצינישע אייגענשאַפטען.

אַגריקולטור איז כמעט דיא איינציגע אינדוסטריע אין פּאָרטאָ ריקאָ. אונגעפעהר 79 פּראָצענט פון דער גאַנצער בעפעלקערונג לעבען איוף דעם לאַנד, אויסערהאַלב דיא שטעדט. דער הויפּט פּראָדוקט איז קאַפע, וועלכער בעטרעפט יעהרליך אינגעפעהר 34,000,000 פונט. נאָך דיזען אַרטיקעל קומט צוקער־ראָהר, וועל־כעער ליעפערט יעהרליך אַן ערך 140,000,000 פונט צוקער. דאָ ווערט אויך פּראָדוצירט טאַבאַק ביז 7,000,000 פונט אַ יאָהר און פיעל רייז, וועלכער בילדעט דאָ דיא הויפּט נאַהרונג פון דיא אַרבייטער־מאַסען. איוף דיא ניעדערלענדער איז דאָ גוטע פּאַשע און דיא איינ־וואוינער בעשעפטיגען זיך דאָרטען מיט דער ערציהונג פון פיה, וועלכעס ווערט פיעל עקספּאָרטירט.

מיטלען פון פערקעהר זיינען נאָך אין פּאָרטאָ ריקאָ ניט פּאָל־קאָמען. עס איז דאָרטען דאָ אַ פּאָאָר הונדערט מיילען אַייזענבאַהן און ביי אַ פינף הונדערט מיילען טעלעגראַף. אויסגעלעגטע וועגען פיר פוהרען זיינען דאָ גאַנץ גוטע און דיא שטעדט סאַן חואַן (San Juan) און פּאָנסע (Ponce) זיינען פערבונדען מיט אַ פיינעם שאָסע. דיא וויכטיגסטע האַפענס זיינען ביי סאַן חואַן און אַרעסיבאָ (Arecibo) צו נאָרד, ביי פּאָנסע, אַראָיאָ (Arroyo) און גואַיאַנילאַ (Guyanilla) צו זיד. דיא הויפּט עקספּאָרטען זיינען קאַפע, צוקער, טאַבאַק און האָניג.

דיא בעפעלקערונג פון פּאָרטאָ ריקאָ איז פיר דעם שטח פון דער אינזעל זעהר אַ גרויסע. לויט דער צעהלונג, וועלכע איז געמאַכט געוואָרען אין 1899, זיינען דאָרטען געוועזען 953,000 איינוואוינער. פון דיזע זיינען מעהר אַלס 364,000 שוואַרצע (נעגערס), וועלכע

שטאַמען פון דיא אַמאָליגע שקלאַפען. דיא ווייסע איינוואוינער שטאַמען מעהרסטענס פון שפּאַניער. שול־בילדונג איז אין פּאָרטאָ ריקאָ נאָך אויף אַ ניעדריגער שטופע; עס זיינען דאָ פינף הונדערט שולען, אָבער זעהר וועניגע קינדער בעזוכען זיי. דיא קירכע איז דיא רוימיש־קאַטוילישע.

פּאָרטאָ ריקאָ ווערט רעגיערט פון אַ גובערנאַטאָר מיט אַ קאַבינעט, וועלכער ווערט ערנענט פון דעם פּרעזידענט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דער קאַבינעט מיט נאָך פינף פּערזאָנען בילדען אַן עקזעקוטיוו־ראַט (Executive Council), פון וועלכען וועניגסטענס פינף מיטגליעדער דאַרפען זיין געבירטיגע פון דער אינזעל. דיזער עקזעקוטיוו־ראַט איז דאָס אויבער־הויז; דאָס הויז פון דעלעגאַטען, אָדער דאָס אינטער־הויז, בעשטעהט פון פינף און דרייסיג מיטגליעדער, וועלכע ווערען ערוועהלט צו פינף פון יעדערער פון דיא זיעבען פּראָווינצען פון דער אינזעל. אום צו האָבען דאָס רעכט צו וועהלען, מוזען דיא בירגער בעזיצען עטוואָס אייגענטום און עטוואָס שול־קענטניס. דער עקזעקוטיוו־ראַט קען זיך ענטזאַגען אָנצונעהמען אַ געזעץ, וואָס איז דורכגעגאַנגען דורך דאָס הויז פון דיא דעלעגאַטען, און דער גובערנאַטאָר האָט דיא מאַכט צוריקצוּווייזען דיא דורכפיהרונגען פון ביידע הייזער.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון פּאָרטאָ ריקאָ זיינען: — סאַן חואַן (San Juan), דיא הויפּט־שטאָדט, וועלכע צייכענט זיך אויס מיט איהרע שעהנע רעגיערונגס־געביידען און מיט איהר פּאָזיציאָן ביי איינעם פון דיא שעהנסטע האַפענס אין וועסט אינדיען. זיא האָט קליינע פאַבריקען פון בעזימער, שוועבעלאַך און זייף און איהר בעפעלקערונג איז אונגעפעהר 32,000. פּאָנסע (Ponce), דיא צווייטע שטאָדט אויף דער אינזעל, איז אויף דעם זידליכען ברעג, זעכציג מייל פון סאַן חואַן; זיא האָט פאַבריקען פון אייז

און גאַז-בעלייכטונג און האָט אַ בעפעלקערונג פון אונגעפעהר 28,000. אַרעסיבאָ (Arecibo), אַ פּאָרט-שטאָדט אויף דעם נאָרדליכען ברעג, איז דער מיטעלפּונקט פון דער ציקער-אינדוסטריע. מאַיאַגועץ (Mayaguez), אויף דעם וועסטליכען ברעג, און אַגואַדיללאַ (Aguadilla), אין דעם נאָרד-וועסטליכען טייל, זיינען וויכטיגע האַנדעל-שטעדט. פאַחאַרדאָ (Fajardo), אויף דעם אָסטליכען ברעג, און אַררויאָ (Arroyo), אין דעם זיד-אָסטליכען טייל, זיינען וויכטיגע שטעדט פיר דיא פּראָדוקציאָן פון ציקער.

נאָהענט פון פּאָרטאָ ריקאָ ליעגען דיא קליינע אינזלען מאָנאַ (Mona), קולעבראַ (Culebra) און וויעקעס (Vieques), וועלכע זיינען מיט איהר פּאָליטיש פעראייניגט. דיא אינזעל מאָנאַ איז זיעבען מייל לאַנג און צוויי מייל ברייט און ליעגט צווישען פּאָרטאָ ריקאָ און האַאיטי.

דיא פיליפּפּינישע אינזלען. — דיזע אינזעל-גרופּע ליעגט צווישען דעם כינעזישען מעער צו וועסט און דעם פּאַסיפיק (שטילען אָקעאַן) צו אָסט. דער וויטסטער נאָרדליכער טייל פון דער גרופּע איז אינגעפעהר ביי 22⁰ נאָרדליכע ברייט און דער וויטסטער זידליכער פּונקט איז נאָר 5½⁰ פון דעם עקוואַטאָר. דיא לענג פון דער גאַנצער אינזעל-גרופּע איז 1,000 מייל, דיא ברייט — 640 מייל; דער צוזאַמענגענומענער שטח פון לאַנד איז איבער 14,000 קוו. מ. דיא צאָהל פון דיא אינזלען, וועלכע געהערען צו דיעזער גרופּע, איז ניט בעשטימט; מען שאַצט זיי פון 500 ביז 2000. לוצאָן (Luzon) און מינדאַנאַאָ (Mindanao) זיינען דיא גרעסטע און ענטהאַלטען מעהר וויא העלפט פון דעם שטח פון דער גאַנצער גרופּע. אויף דיזע אינזלען זיינען דאָ מעהרערע בערג, וועלכע שטאַמען פון וואולקאַנישע אויסבריכען; עס זיינען אויך דאָ פיעלע טייכען, פון וועלכע דיא גרעסטע זיינען דער

ריאָ גראַנדע (Rio Grande) אין לוצאָן און דער ריאָ אַגוּ־סאַן (Rio Agusan) אין מינדאַנאַאָ. יעדערער פון דיזע צוויי טייכען איז איבּער 200 מייל לאַנג.

דער קלימאַט פון דיא פיליפּינישע אינזלען איז אַ טראָפּישער און עס זיינען דאָרטען דאָ דריי צייטען פון יאָהר: דיא קיהלע מיט אַ טעמ־פּעראַטור פון 77^0 ביז 80^0, פון נאָוועמבּער ביז מערץ; דיא הייסע, פון מערץ ביז יולי מיט אַ טעמפּעראַטור, וועלכע גרייכט אין סעפּטעמ־בּער ביז 100^0; און דיא נאַסע, פון יולי ביז נאָוועמבּער, צווישען וועלכע מאָנאַטען עס פאַלען גרויסע רעגענס. דיא נאָרדליכע אינז־לען ווערען אָפט בּעזוכט פון גרויסע אוראַגאַנען (שטורם־ווינטען).

דיא פיליפּינישע אינזלען זיינען רייך אין מינעראַלען, אָבּער זייער מינעראַל־רייכטום איז ווייניג ענטוויקעלט. לוצאָן האָט גראַ־ניט, קאַלכ־שטיין און מערגעל (אַ געמיש פון לעהם מיט קוידהלענ־זויערען קאַלך). אין לוצאָן, סעבּו (Cebu) און נעגראָס (Negros) זיינען דאָ שטיינ־קויהלען. לוצאָן האָט אויך קופּער, אייזען, גאָלד, בּליי, קוועקזילבּער און שוועבּעל.

דער בּאָדען פון דיזע אינזלען איז רייך אין געוועקס און גוט פיר אַגריקולטור. עס זיינען היער דאָ וועלדער, וועלכע ענטהאַלטען צעדערן, עבּענ־האָלץ, אייזענ־האָלץ, בּלוי־האָלץ און אינדישע אייכענ־בּוימער (teaks). דיא קאָקאָס־נוס פּאַלמע געפינט זיך דאָ איבּעראַל און זעהר פיעל זיינען דאָ דיא בּאַמבּוס־ראָהרען, דיא ראָהר־פּאַלמעס (rattans), דיא מאַנגאָס, דיא בּרויט־בּוימער (jack-trees) און אַלע מאַלאַיאישע פרוכטען.

אַגריקולטור איז אין דיא פיליפּינישע אינזלען דיא גרעסטע אינדוסטריע און זייערע הויפּט פּראָדוקטען זיינען צוקער־ראָהר, קאַפע און דער בּעריהמטער מאַנילאַ־האַנף (פּעדימלאַך, וועלכע מען בּ קוקט פון אַ מין בּאַנאַנאַ). דער פיינסטער צוקער ווערט פּראָדוצירט

אין פאַנאַי (Panay). דער גאַנצער יעהרליכער עקספּאָרט פון צוקער איז 250,000 טאָן. קאַפּע וואַקסט אויף אַלע אינזלען און רייז איז דיא געוועהנליכע נאַהרונג פון דיא געבאָרענע איינוואוינער. וויכטיגע פּראָדוקטען אין דיא פיליפּינען זיינען קאַקאַאָ-באָהנען, וועלכע זיינען געבראַכט געוואָרען פון מעקסיקאָ, קוקירוזע, וואָס איז געבראַכט געוואָרען פון אַמעריקאַ, באַוועל, פּעפער, אינגבער, וואַנילאַ און אַנדערע פלאַנצען.

דיא טיערע פון דיא פיליפּינען זיינען: דער וויסער אַף, דער הירש, דיא ווילדע קאַץ, דער אַלליגאַטאָר, דיא טורטעל-טייב, דער באָאַ-קאָנסטריקטאָר, דער פּיטהאָן (אַ מין ריעזען-שלאַנג) און פערשיעדענע סאָרטען שלאַנגען, פון וועלכע נאָר איין סאָרט זיינען גיפטיגע. פון פייגלאַך געפינען זיך 200 מינים און עס זיינען דאָ פּיעלע שעהנע שמעטערלינגען (מאָטילקעס) און צושטערענדע אַמייזען (מוראַשקעס). דער ווילדער בופלאַקס ווערט געצאַהמט און בענוצט אַלס לאַסט-טיער. קליינע פערד, רינדער, שאָף און ציעגען ווערען דאָ ערצויגען אין גאַנצע סטאַדעס.

מאַנופאַקטור מיט מאַשינען איז אין דיא פיליפּינען ניט ענטוויקעלט, אָבער דיא געבאָרענע איינוואוינער זיינען זעהר געשיקט צו מלאָכות מיט דער האַנד. זיי וועבען באַוועל און מאַכען דיא פיינסטע פאַזאַמענטור פון דיא זייד-פעדים פון דער פּינאַ (pina) (אַזאַ פלאַנצע). אין מאַנילאַ זיינען פרויען בעשעפטיגט ביי'ם מאַכען היט, ראָגאָזשעס, ציגאַרען און ציגאַרען-פושקעס. דער האַנדעל אויף דיא אינזלען ליידט פון דעם, וואָס עס זיינען דאָ וועניג וועגען; עס איז דאָ נאָר איין אייזען-באַהן — אין לוצאָן, 123 מייל לאַנג. מאַנילאַ איז דער גרעסטער פּאָרט פיר דעם אויסלענדישען האַנדעל.

דיא בעפעלקערונג פון דיא פיליפּינישע אינזלען ווערט געשאַצט אויף 7,000,000. דיא מעהרסטע פון דיא געבאָרענע

איינוואוינער שטאמען פון מאלאיער; צו זיי געהערען דיא טאגאלען (Tagals) פון לוצאָן און דיא וויסאיאנען (Visayans), וועלכע בעוואוינען עטליכע אינזלען צו זיר פון לוצאָן. דיזע ביידע קלאסען בעקענען זיך צו דער רוימיש-קאטוילישער קירכע. נאך א קלאס פון מאלאיער זיינען דיא מאָראָס (Moros), וועלכע זיינען מאהאמעדאנער. אויסער דיזע פעלקערשאפטען זיינען דאָ מענשען פון אנדערע ראסען, נעמליך: נעגריטאָס (Negritos), שווארצע מענשען מיט וואָליגע האָאר, וועלכע שטאמען פון דיא אור-איינוואוינער; פיעלע כמעט ווילדע שבטים, וועלכע בעוואוינען בעזונדערע אינזלען; איבער 30,000 כינעזער און פיע־ע מעסטיצאָס (געמישטע); אונגעפעהר 20,000 שפאניער און אנדערע ווייסע מענשען. דיא לעצטערע געפינען זיך מעהרסטענס אין מאנילא. מען גלויבט, דאס אין דיא פיליפפינען ווערען גערעדט א פינף הונדערט דיאלעקטען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיא פיליפפינישע אינזלען זיינען: — מאנילא (Manila), דיא הויפט-שטאָדט, א שטאָדט מיט מאָדערנע איינריכטונגען און 150,000 איינוואוינער; זיא איז דער הויפט פאָרט פיר אויסלענדישען האנדעל. קאוויטע (Cavite), 15 מייל פון מאנילא, א סטאציאָן פון מיליטער און מארין. אילאָאילאָ (Iloilo), אויף דער אינזעל פאנאי (Panay); זיא איז דיא וויכטיגסטע שטאָדט נאך מאנילא און האָט א גרויסען האנדעל פון צוקער. סעבו (Cebu), דיא הויפט-שטאָדט פון דער אינזעל סעבו; זיא איז פיין געבויט און האָט 35 000 איינוואוינער.

האוואאי. — דיזע טערריטאָריע שליעסט איין דיא האוואאישע אינזלען (Hawaiian Islands) אָדער — וויא זיי הייסען אויך — דיא סאנדוויטש-אינזלען (Sandwich Islands), וועלכע ליעגען אין דעם פאסיפיק, אונגעפעהר 2,500 מייל זיד-וועסט.

פון סאַן פראַנציסקאָ. דיזע גרופּע בעשטעהט פון צוועלף אינזלען, וועל־כע ליעגען אין אַ רייהע צווישען 18° און 23° נאָרדליכע ברייט. פון דיזע צוועלף אינזלען זיינען בעוואוינט זיעבען, וועלכע האַבען אַ שטח פון 6,544 קיו. מ. דיא גרעסטע אינזעל איז האַוואַאי (Hawaii).

דיא גאַנצע אינזעל־גרופּע בעשטעהט פון אַ רייהע וואולקאַנען, וואָס זיינען יעצט אויסגעלאָשען, אויסער מאַונאַ לאָאַ (Mauna Loa) און קילאַועאַ (Kilauea) אויף דער אינזעל האַוואַאי, וועלכע זיינען נאָך טעטיג. דער וואולקאַנישער באַרג מאַונאַ קעאַ (Mauna Kea), אויך אויף דער אינזעל האַוואַאי, איז 13,805 פוס הויך. כמעט אַלע דיזע אינזלען זיינען טיילס אַרומ־גערינגעלט פון ריפען און דיא בערגיגע אויבערפלעך איז איבעראַל דורכגעבראָכען מיט טאָלען און וואַסערן, אָבער עס זיינען דאָרטען ניטאָ קיין טייכען. פון מינעראַלען געפינען זיך אין דיזע נאָר אַזעלכע, וועלכע זיינען דאָ אין וואולקאַנישע געגענדען, וויא צ. ב. שוועבעל, קופּפער־וואַסער און סאַלפּעטער (סעליטרע).

דער קלימאַט פון דיא האַוואַאישע אינזלען איז וואַרים, דיא לופט איז ריין און אַנגענעהם און דער באָדען איז זעהר פרוכטבאַר. דיא זייטען פון דיא בערג און דיא טאָלען זיינען געדיכט בעדעקט מיט טראָפּישע געוועקס און דיא וועלדער ענטהאַלטען פיעלע בוי־מער, וואָס ליעפערן טייערע געהילצען. פון דיא ניצליכערע היימישע ביימער און פלאַנצען זיינען: דער שרויבענ־בוים, דער קאָקאָס־נוס, דער ליכט־נוס (אַ מין גומי־בוים, וועלכער ווערט בעניצט פיר בע־לייכטונג), דער ברויט־פרוכט בוים, דיא באַנאַנאַ און דער טאַראָ, וועלכער איז זעהר נאַהרהאַפט און איז דיא הויפּט שפּייז־פלאַנצע פון דיא איינגעבאָרענע איינוואוינער.

טיערע זיינען אין האַוואַאי ניטאָ פיעל. שוויינען הינט און ראַטען זיינען אַהין אַריבערגעבראַכט און פערשלעפּט געוואָרען פון

אַנדערע ערטער. פון געפליגעלטע טיערע זיינען דאָ שנעפּפען (snipes), רעגען־פּייפערס (plovers), ענטען און אייניגע סאָרטען זינג־פויגלען. אַריבערגעבראַכטע ציעגען און רינדער האָבען זיך היער פערמעהרט און עס זיינען פון זיי דאָ ווילדע סטאַדעס. דיא איינציגע קריעכענדיגע חיה, וואָס געפינט זיך דאָ, איז אַ קליינע יאַשטשעריצע.

אינדוסטריע אויף דיא האַוואַאישע אינזלען איז בעדייטענד גרויס. דיא הויפּט בעשעפטיגונג איז דאָ אַגריקולטור; מאַנופאַקטור איז נאָך קליין. צוקער־ראָהר איז דער וויכטיגסטער פּראָדוקט און צוקער איז דיא הויפּט אינדוסטריע. קאַפּע, וועלכער וואַקסט אויף דיא הויכע ערטער, איז דער צווייטער וויכטיגער פּראָדוקט נאָך צוקער. כינעזער פּראָדוצירען דאָ פיעל רייז אויף זומפּיגע פעלדער. דיא געוועהנליכע גאָרטען־גרינסען און פּערסיקעס, אַפּעלסינען, אַנאַנאַסען, באַנאַנאַס, גואַוואַס ווערען פּראָדוצירט זעהר פיעל. דיא טעע־פּלאַנצע, דאָס כינעזישע גראָז (China-grass) און דיא פּילו (pulu) [אַן אַרט פּאָדים־גראָז] זיינען דאָ אַריבערגעפּלאַנצט געוואָרען און געדייהען זעהר גוט. (דאָס כינעזישע גראָז און דיא פּולו ליפערן פיינע פּעדים צום וועבען.) עס זיינען דאָ גרויסע פאַרמס פיר דיא ערציהונג פון שאָף און ווילדע רינדער ווערען געשלאַכט פיר זייערע פעל.

דיא האַוואַאישע אינזלען זיינען זעהר וויכטיג פיר דיא פעראייניגטע שטאַאטען אַלס סטאַציאָן פון האַנדעל. האָנאָלולו איז אין אַ גראַדער ליניע פון שיפען, וועלכע געהען צווישען דעם פּאַסיפישען ברעג און כינאַ, יאַפּאַן און אויסטראַליען.

דיא בעפעלקערונג פון האַוואַאי איז לויט דער צעהלונג פון 1900 געוועזען 154,001. פון דיזער צאָהל אַיינוואוינער זיינען אַ זעקסטעל יאַפּאַנעזער, אַן אַכטעל כינעזער, אַ צעהנטעל פּאָרטוגעזען, ביי אַ 2,000 ענגלענדער און איבער 3,000 אַמעריקאַנער. דיא

איבריגע זיינען דיא איינגעבאָרענע איינוואוינער, וועלכע ווערען אָנגערופען דיא קאַנאַקאַס (Kanakas). דיא קאַנאַקאַס זיינען עדעלע און פערשטענדיגע מענשען, אָבער וועגען דיא ענדערונגען, וואָס זיינען איינגעפיהרט געוואָרען אין זייער אַרט לעבען, ווערט זייער צאָהל אימער קלענער.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון דער האַוואַאישער טערריטאָריע זיינען: — האָנאָלולו (Honolulu), דיא הויפּט-שטאָדט, אויף דער אינזעל האַוואַאי, מיט אַ בעפעלקערונג פון 39,000 איינוואוינער. דער האַפען איז זעהר אַ גרויסער, עס קענען צו איהם צוקומען דיא גרעסטע שיפען. דיא שטאָדט האָט גוטע רעגיערונגס-געביידען, קירכען און שעהנע וואוינונגען, אויך איניגע הובעל-פאַבריקען, רייז-מיהלען און אייזען-פאַבריקען. הילאָ (Hilo), מיט 20,000 איינוואוינער, אויך אויף דער אינזעל האַוואַאי, איז דיא צווייטע וויכטיגע שטאָדט נאָך האָנאָלולו. אויף דער וועסטליכער זייט פון דער זעלביגער אינזעל איז קאַאוהאַקאָ (Kauhako). לאַהאַאינאַ (Lahaina) איז דיא וויכטיגסטע שטאָדט אויף דער אינזעל מאַואי (Maui). וואַאילוקו (Wailuku), קאַהולואי (Kahului) און ספּרעקקלזוויל (Sprecklesville), אויף דער זעלביגער אינזעל, זיינען בליהענדע דערפער.

גוואַם. — גואַם איז דיא גרעסטע פון דיא לאַדראָנען, אַ גרופּע אינזלען וועלכע ליעגען אין דעם נאָרדליכען טייל פון פּאַסיפיק צווישען 13^{0} — 21^{0} נאָרדליכע ברייט און 144^{0} — 146^{0} אָסטליכע לענג.*) דיא בעפעלקערונג פון דיזער אינזעל איז אין

*) דיא לאַנדראָנען זיינען ענדעקט געוואָרען פון דעם בעריהמטען זעעריזענדען מאַגעללאַן, וועלכער האָט זיי אַזוי אַ נאָמען געגעבען, ווייל דיא געבאָרענע איינוואוינער פון דיזע אינזלען זיינען געווען גנבים („ראַנדראָנעס" מיינט אין שפּאַניש גנבים). דיא שפּאַניער האָבען דיא איינוואוינער אויסגעראָט און דיא אינזלען זיינען בעזעצט געוואָרען פון איינוואַנדערער פון מעקסיקאָ און דיא פיליפּפינען.

1887 געווען 8,561. גוּאַם איז נאָר וויכטיג אַלס אַ מאַרינע־סטאַציאָן און קויהלענ־סטאַציאָן.

וועיק אַיילאַנד. — דיזע בעזיצוּנג פוּן דיא פּעראייניגטע שטאַאַטען איז אַן אַטאָלל (אַ קאָראַללישע רינג־אינזעל) אין דעם נאָרדליכען טייל פוּן דעם פּאַסיפיק, צווישען דער אינזעל גוּאַם און דיא האַוואַאישע אינזלען. זיא האָט ניט קיין אַיינוואוינער און דיא פּעראייניגטע שטאַאַטען האָבען זיא אין 1899 גענומען אין בעזיץ אַלס אַ קויהלענ־סטאַציאָן און לאַנדוּנג פיר דעם קאַבעל (טעלעגראַפישען דראָהט־שטריק) אויפ'ן ים.

טוּטוּאילאַ. — דאָס איז איינע פוּן דיא דריי גרעסטע פוּן אַ גרוּפּע אינזלען, וועלכע זיינען בעקאַנט אַלס דיא סאַמאָאַ־אינזלען (Samoa Islands); זיא איז אוּנגעפעהר 18 מייל לאַנג און 6 מייל ברייט און ליעגט אוּנגעפעהר ביי 14° זידליך פוּן דעם עקוואַטאָר און אַן ערך 3,000 מייל צוּ אָסט פוּן אויסטראַליען. דיא אַיינגעבאָרענע פוּן דיזע אינזלען צייכנען זיך אויס אַלס שטאַרקע העלדישע און פערשטענדיגע מענשען. פיר איניגע יאָהר זיינען דיא סאַמאָאָ־אינזלען געוואָרען רעגיערט פוּן זייערן אַן אייגענעם קעניג אוּנטער דער אויפזיכט פוּן ענגלאַנד, דייטשלאַנד און דיא פּעראייניגטע שטאַאַטען. לויט אַ שפּעטערען אָפּמאַך האָט זיך ענגלאַנד צוּריקגעצויגען און טוּטוּאילאַ אין נאָך עטליכע אינזלען זיינען איבערגעגאַנגען אין דעם בעזיץ פוּן דיא פּעראייניגטע שטאַאַטען. פּאַנגאָ־פּאַנגאָ (Pango-Pango), אַן אויסגעצייכענטער האַפען אויף דער זידליכער זייט פוּן טוּטוּאילאַ, ווערט בענוּצט אַלס אַ סטאַציאָן פיר קויהלען און קריעג־שיפען.

דער קאַנאַל־גאַרטעל. — מיט דיזען נאָמען ווערט בעצייכענט דער טייל פוּן דעם איסטמוּס פוּן פּאַנאַמאַ, וואו דיא פּעראייניגטע שטאַאַטען בויען יעצט דעם גרויסען קאַנאַל, וואָס

וועט פעראייניגען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט דעם פּאַסיפיק. דיא געגענד פון דיזען „גאַרטעל" געהערט אייגענטליך צו דער רעפּובליק פּאַנאַמאַ (Panama), נאָר וועגען דעם קאַנאַל איז אָפּגעמאַכט געוואָרען, אַז זיא זאָל זיין אונטער דער קאָנטראָל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

---

10. קאַפּיטעל.

דיא רעפּובליק מעקסיקאָ.

איהר לאַגע און גרויס. — פאָרם פון איהר אויבערפלעך. — קליימאַט. — געוועקס און חיות. — פּראָדוקטען, אינדוסטריען, האַנדעל. — איינוואוינער. — סיסטעם פון רעגיערונג. — וויכטיגסטע שטעדט.

דיא רעפּובליק מעקסיקאָ (Mexico) ליעגט אין נאָרד אַמעריקאַ אונגעפעהר צווישען 15° און 32° נאָרדליכע ברייט, 86° און 117° וועסטליכע לענג. זיא גרענעצט זיך צו איהר נאָרד און נאָרד-אָסט מיט דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, צו אָסט מיט דעם בוזים פון מעקסיקאָ און דעם קאַריבבעאישען מעער, צו זיד-אָסט מיט צענטראַל אַמעריקאַ, צו זיד און זיד-וועסט מיט דעם פּאַסיפיק. מעקסיקאָ שליעסט איין דיא האַלב-אינזעל אונטער-קאַליפאָרניאַ (Lower California), וועלכע איז אַ טערריטאָריע פון דיזער רעפּובליק. דער שטח פון דער גאַנצער מדינה איז 757,760 קוואַדראַט-מיילען.

דער באָדען פון מעקסיקאָ איז אַ פאָרטזעצונג פון דער געגענד פון דיא פעלזען-בערג (Rocky Mountains), מיט וועלכער ער בילדעט איין הויכלאַנד. דיא אויבערפלעך פון דעם הויכלאַנד

פון מעקסיקאָ איז עהנליך צו דער איבערפלעך פון דעם גרויסען טאַפעל־לאַנד אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. צו אָסט און וועסט איז מעקסיקאָ בעזוימט מיט רייהען פון בערג, וועלכע זיינען פ.רט־זעצונגען פון דיא פעלזענ־בערג און דיא קאַסקאַדענ־בערג (Cascade Mountains). דיא רייהע בערג, וועלכע ליעגט אין מעקסיקאָ צו וועסט, איז פיעל העכער און געדיכטער וויא דיא רייהע בערג, וועלכע ליעגט צו אָסט. אין דעם נאָרדליכען טייל איז דאָס טאַפעל־לאַנד אונגעפעהר ¾ מייל הויך; זידליך שטייגט דער באָדען צוויי מאָל אַזוי הויך.

דער קלימאַט פון מעקסיקאָ איז אַ וואַרימער און עס איז דאָ וועניג אונטערשיעד צווישען דער טעמפעראַטור פון זומער און דער טעמפעראַטור פון ווינטער; נאָר וויל דיא הויך פון דעם באָדען איז ניט איבעראַל גלייך איז דאָ אַ גרויסער אונטערשיעד אין דער טעמפעראַטור פון פערשיעדענע געגענדען. אין דיא ניעדערלענדער איז אימער הייס; אויף דעם הויכלאַנד איז דיא טעמפעראַטור אי־מער מיטעלמעסיג; אין דער בערגיגער געגענד, וועלכע איז איבער אָנדערטהאַלבען מייל הויך, איז קיהל אָדער קאַלט, און דיא שפי־צען פון דיא העכערע בערג זיינען אימער בעדעקט מיט שנעע. אין מעקסיקאָ זיינען דאָ צוויי וועטער־צייטען אין יאָהר: דיא נאַסע און דיא טרוקענע. כמעט דער גאַנצער רעגען פאַלט דאָרטען אין דיא זומער־חדשים. דער נאָרדליכער טייל האָט זעהר וועניג רעגען.

פלאַנצען און טיערע געפינען זיך אין מעקסיקאָ אי פון דיא מינים, וועלכע געהערען צו נאָרד אַמעריקאַ, אי פון דיא, וועלכע געהערען צו זיד אַמעריקאַ. אין דיא ניעדערלענדער זיינען דאָ גע־דיכטע וועלדער, וועלכע ענטהאַלטען מאַהאָגאַני־בוימער, רויזענ־האָלץ, בלוי־האָלץ, גוממי־בוימער, מעדיצינישע פלאַנצען און

וואַניללאַ. פלאַנצען, וועלכע ווערען דאָ פּראָדוצירט, זיינען: רייז, צוקער־ראָהר, טאַבאַק און פערשיעדענע טראָפּישע פרוכטען, וויא איך קאַסאַוואַ (Cassava), פון וועלכער דיא אַיינגעבאָרענע מאַכען מעהל פיר ברויט, און סיסאַל־האַנף (Sisal hemp), פון וועלכען עס ווערען געמאַכט שטריק. אויף דיא זייטען פון דיא בערג זיינען דאָ וועלדער פון אייכען־ביימער, פיכטען (סאָכנעס) און אַנדערע ביימער פון דיא מעסיגע גאַרטלען; אויף דיא ניעדריגערע, וואַריי־מערע טיילען פון דיא בערג ווערט פּראָדוצירט קאַפע. אויף דיא טאַפעל־לענדער זיינען געטריידע אין באַהנען דיא הויפּט פּראָדוקטען. אין דיא טריקענערע הויכע טיילען פון לאַנד ווערען ערצויגען פיה, פערד און שאָף און עס ווערט עקספּאָרטירט פיעל פיה און פעל.

דער הויפּט רייכטום פון מעקסיקאָ זיינען איהרע מינעס; זיא איז איינע פון דיא גרעסטע לענדער פון דער וועלט אין דער פּראָ־דוקציאָן פון זילבער, וועלכעס איז דער הויפּט עקספּאָרט פון דיזען לאַנד. אַנדערע פּראָדוקטען פון דיא מינעס זיינען גאָלד, פּלאַטינום, בליי, אַייזען, קופּער, קוועקזילבער, איך דער טייערער שטיין, וועלכער ווערט אָנגערופען אָניקס (onyx).

דיא מאַניפאַקטורען פון מעקסיקאָ זיינען באַוועל־צייג, פּאַ־פּיער און לעהמענע כלים פיר היימישען געברויך. דיא אינדיאַנער מאַכען דעקעס און פוץ־אַרטיקלען פון פעדערן און לעדער מיט דער האַנט. דער אויסלענדישער האַנדעל איז צום גרעסטען טייל מיט דיא פעראייניגטע שטאַאַטען מיט'ן וואַסער און מיט דיא אַייזען־באַהנען, וועלכע פערבינדען דיא געגענדען פון דעם טאַפעל־לאַנד מיט דיא אַייזען־באַהנען פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

דיא בעפעלקערונג פון מעקסיקאָ איז 13,607,259. דיא איינ־וואוינער זיינען מעסטיצאָס (געמישטע), מולאַטען און אינדיאַנער; ווייסע מענשען זיינען דאָ וועניג. דיא הערשענדע ראַסע בעשטעהט

פון אייראָפּעער, וועלכע שטאַמען פון שפּאַניער. דיא רעליגיאָן פון לאַנד איז דיא קאַטוילישע. פיר בילדונג זיינען דאָ אַן אוניווערזי־טעט און אַנדערע לעהר־אַנשטאַלטען. דיא הערשענדע שפּראַך איז דיא שפּאַנישע; אויסער דיזער ווערען גערעדט מעהרערע אַנדערע שפּראַכען. אַגריקולטור און בערג־בוי (מינע־אַרבייט) זיינען דיא הויפּט בעשעפטיגונגען פון דיא איינוואוינער.

מעקסיקאָ איז פון 1521 ביז דעם אָנפאַנג פון פאָריגען יאָהר־הונדערט געווען אַ בעזיצונג פון שפּאַניען. אין 1824 האָט זיא זיך בעפרייט פון שפּאַנישער הערשאַפט און איז געוואָרען אַ רעפּובליק. פיר פערציג יאָהר נאָך דעם זיינען אין מעקסיקאָ פאָרגעקומען אָפטע אונרוהען, וועלכע האָבען זיא פערוויקעלט אין מלחמות מיט אַנדע־רע לענדער און געפיהרט צו אָפטע ענדערונגען אין דער רעגיערונג. צוויי מאָל איז זיא זאָגאַר געוואָרען אַ קייזער־רייך: פון 1822 ביז 1823 אונטער דעם מעקסיקאַנישען רעוואָלוציאָנער איטורבידע (Iturbide) און פון 1864 ביז 1867 אונטער דעם קייזער מאַק־סימיליאַן (Maximilian), וועלכער איז געווען אונטערשטיצט פון פראַנקרייך. דיא רעפּובליק פון מעקסיקאָ בעשטעהט פון 27 שטאַאַטען, 2 טעררי טאָריעס און אַ דיסטריקט פון דעם אַלגעמיינעם בונד, וויא דער דיסטריקט קאָלומביאָ פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

דיא רעגיערונג פון מעקסיקאָ איז עהנליך אין פאָרם צו דער רעגיערונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דער העכסטער בעאַמ־טער פון לאַנד איז אַ פּרעזידענט, וועלכער ווערט געוועהלט אויף פיער יאָהר, און דיא געזעצ־געבענדע מאַכט איז איבערגעגעבען צו אַ קאָנגרעס, וועלכער בעשטעהט פון צוויי אָפּטיילונגען: אַ סענאַט אין אַ הויז פון פערטרעטער. דער פּרעזידענט האָט צו זיך אַ קאַבינעט פון סעקרעטערען (מיניסטאָרען), פון וועלכע יעדערער

האָט צו פערוואַלטען אַ בעזונדערע אָפּטיילונג פון דער רעגיערונג.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון מעקסיקאָ זיינען: — מעקסיקאָ (Mexico), דיא הויפּט־שטאָדט פון בּינד; זיא האָט 344,721 איינ־וואוינער און איז איינע פון דיא שעהנסטע שטעדט פון אַמעריקאַ. פּועבּלאַ (Puebla), 73,521 אַיינוואוינער; לעבּען דיזער שטאָדט געפינט זיך דער אָניקס־שטיין. גואַדאַלאַחאַראַ (Guadalajara), 101,208 אַיינוואוינער, איז דיא צווייטע גרעסטע שטאָדט אין מעקסיקאָ.

11. קאפּיטעל.

צענטראַל אַמעריקאַ און וועסט אינדיען.

דיא טערריטאָריע פון צענטראַל אַמעריקאַ. — דיא רעפּובּליקען גואַ־טעמאַלאַ, סאַלוואַדאָר, האָנדוראַס, ניקאַראַגואַ, קאָסטאַ ריקאַ און פּאַנאַמאַ. — דיא וועסט־אינדישע אינזלען. — בעזיצונגען פון ענגלאַנד, פראַנקרייך, האָללאַנד און דענעמאַרק. — דיא רעפּובּליקען קובּאַ, האַאיטי און סאַן דאָמינגאָ.

צענטראַל אַמעריקאַ (Central America) ווערט אָנגערופען דיא טערריטאָריע, וועלכע ליעגט צווישען מעקסיקאָ און דעם איסטמוס פון פּאַנאַמאַ. דיזע טערריטאָריע שליעסט איין דיא זעקס רעפּובּליקען גואַטעמאַלאַ (Guatemala), סאַלוואַדאָר (Salvador), האָנ־דוראַס (Honduras), ניקאַראַגואַ (Nicaragua), קאָס־טאַ ריקאַ (Costa Rica) און פּאַנאַמאַ (Panama). דיא גאַנצע טעריטאָריע איז אין שטח בּיינאַהע אַ פערטעל דיא גרויס פון מעקסיקאָ אין איהר בּעפעלקערונג איז עטוואָס מעהר וויא אַ פערטעל פון דער בּעפעלקערונג פון מעקסיקאָ.

דיא אויבערפלעך פון צענטראַל אַמעריקאַ איז עהנליך צו דער אויבערפלעך פון מעקסיקאָ, אָבער אין גאַנצען גענומען איז דער באָדען ניעדריגער. איינער פון דיא טיעפסטע ערטער איז דער טאָל צווישען דיא וועסטליכע בע־ג פון ניקאַראַגואַ און דיא בערג פון קאָסטאַ ריקאַ. אין דיזען טאָל ליעגט דיא גרויסע אָזיערע ניקאַראַגואַ, וועלכע פליעסט אַריין אין דעם קאַריבבעאישען מעער דורך דעם טייך סאַן חיאַן (San Juan). דיא בעפעלקערונגען פון צענטראַל אַמעריקאַ זיינען איך פון דעם זעלבינען סאָרט וויא אין מעקסיקאָ. דיא פראָדוקטען זיינען דיא זעלביגע וויא אין דיא טראָפּישע טיילען פון מעקסיקאָ; קאַפּע איז דער הויפּט פּראָדוקט און אַנדערע וויכטיגע פּראָדוקטען זיינען אינדיגאָ, גוממי און פערשיע־דענע מעדיצינען. דיא וועלדער פון צענטראַל אַמעריקאַ ליעפערן טייערע געהילצען צום בויען און פארב־האָלצען. דיא שטאָדט בעליז (Belize) אין בריטיש האָנדוראַס, דער איינציגער פּלאַץ מיט אַ גו־טען האַפען אויף דעם אַטלאַנטישען ברעג, איז אַ גרויסער אָרט פיר דעם עקספּאָרט פון מאַהאָגאַני־האָלץ. גואַטעמאַלאַ, דיא הויפּט־שטאָדט פון דער רעפּובליק גואַטעמאַלאַ, איז דיא גרעסטע שטאָדט אין צענטראַל אַמעריקאַ. דיא גרעסטע שטעדט אין דיא אַנדערע רעפּובליקען פון דיזער טערריטאָריע האָבען יעדערע פון 20,000 ביז 30,000 אײנוואוינער.

פאָלגענדע זיינען אין קורצע שטריכען בעשרייבונגען פון דיא זעקס רעפּובליקען פון צענטראַל אַמעריקאַ:

גואַטעמאַלאַ ליעגט צו זיד־אָסט פון מעקסיקאָ; איהר שטח איז 46,800 קוו. מ. און זיא האָט 1,575,000 איינוואוינער. דיא הויפּט־שטאָדט איז ג ו אַ ט ע מ אַ ל אַ (Guatemala) מיט 72,000 איינוואוינער. איהרע פּראָדוקציאָנען זיינען קאָשעניל, קאַ־קאָאָ, קאַפּע, אינדיגאָ.

סאַלוואַדאָר איז דיא קלענסטע רעפובליק פון צענטראַל אַמע־ריקאַ, אָבער זיא האָט דיא געדיכטעסטע בעפעלקערונג. זיא ליעגט צווישען גואַטעמאַלאַ, האָנדוראַס און ניקאַראַגואַ. איהר שטח איז 7,255 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז 1,007,000. דיא הויפט־שטאָדט איז סאַן סאַלוואַדאָר (San Salvador) מיט איבער 20,000 איינוואוינער. דער באָדען איז בערגיג און וואולקאַניש, אָבער פרוכטבאַר. דיא פראָדוקטען זיינען: רייז, צוקער־ראָהר, קאַפע, געטריידע.

האָנדוראַס ליעגט צווישען גואַטעמאַלאַ און ניקאַראַגואַ; איהר שטח איז 64,000 קוו. מ. און בעפעלקערונג 544,000. דיא הויפט־שטאָדט איז טעגוסיגאַלפאַ (Tegucigalpa). דער באָדען איז בערגיג און גוט בעוואַסערט. דיא פראָדוקטען זיינען: קאַקאַאָ, קאַפע, באַוועל, אינדיגאָ, טאַבאַק און מאַהאָגאַני־האָלץ.

צו נאָרד־ וועסט פון האָנדוראַס ביי׳ם קאַריבבעאישען מעער איז דאָ אַן ענגלישע בעזיצונג, וועלכע ווערט אָנגערופען בריטיש האָנדוראַס (British Honduras). דיזע ענגלישע קאָ־לאָניע האָט אַ שטח פון 7,562 קוו. מי מיט אַ בעפעלקערונג פון אונגעפעהר 32,000. דיא הויפט־שטאָדט איז בעליז (Belize) מיט אונגעפעהר 5,000 איינוואוינער. דיא פראָדוקטען זיינען: בלוי־האָלץ, פריכט, צוקער און אַנדערע.

ניקאַראַגואַ האָט אַ שטח פון 40,000 קוו. מ. און איהר בע־פעלקערונג איז אונגעפעהר 430,000. דיא הויפט־שטאָדט איז מאַנאַגואַ (Managua). דער באָדען פון דיזער רעפובליק איז אַ בערגיגער. דיא פראָדוקטען זיינען: רייז, באַוועל, צוקער־ראָהר.

קאָסטאַ ריקאַ האָט אַ שטח פון 20,873 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז 323,000. דיא הויפט־שטאָדט איז סאַן חאָסע (San José).

פאַנאַמאַ איז דיא יונגסטע רעפּובּליק פון צענטראַל אַמעריקאַ; זיא האָט זיך געגרינדעט אין 1903 פון אַ טעררישאָריע, וואָס איז דורך אַן אויפשטאַנד אָפּגעריסען געוואָרען פון דער רעפּובּליק קאָלאָמבּיאַ (Colombia), וועלכע געהערט צו זיך אַמעריקאַ. אויף דיזער רעפּובּליק ליעגט עם דער קאַנאַל־גאַרטעל (Canal Zone), דיא געגענד, וואו עס ווערט געבּויט דער פּאַנאַמאַ קאַנאַל און וועלכע איז אונטער דער קאָנטראָל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. דער שטח פון פאַנאַמאַ איז 54,412 קוו. מ. און איהר בּעפעלקערונג איז 400,000. דיא הויפּט־שטאָדט איז פ אַ נ אַ מ אַ (Panama).

וועסט אינדיען (West Indies) ווערט אָנגערופען דיא גרופּע אינזלען, וועלכע ליעגט צווישען נאָרד און זיד אַמעריקאַ און זונדערט אָפּ דאָס קאַריבּבּעאישע מעער פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און פון דעם בּוזים פון מעקסיקאָ.

דיא וועסט־אינדישע אינזלען ווערען אײַנגעטײלט אין צוויי גרופּעס: דיא אַ נ ט י ל ל ע ן (Antilles) און דיא בּ אַ ה אַ מ אַ ס (Bahamas). דיא אַנטיללען ווייעדער ווערען אײַנגעטײלט אין דיא גרויסע אַנטיללען (Greater Antilles) און קליינע אַנטיללען (Lesser Antilles). דיא אַנטיללען ליעגען צו אָסט געגענאיבּער מעקסיקאָ און צענטראַל אַמעריקאַ. דיא בּאַהאַמאַ־אינזלען ליעגען צו אָסט פון פלאָרידאַ.

אויסער דיא בּאַהאַמאַס, וועלכע זײַנען פלאַכע קאָראַלל־אינזלען, זײַנען אַלע וועסט־אינדישע אינזלען בּערגיג און האָבּען צוריסענע, געדרעהטע, און משופּע'דיגע בּרעגען און פיעלע בּוכטען מיט זעהר גוטע האַפענס. דיא בּערג און דיא הויכע טײלען פון דיא אינזלען אין אַלגעמיין זײַנען בּעדעקט מיט געדיכטע וועלדער, וועלכע ענטהאַלטען פיעלע פּאַלמען און פּאַרן־בּוימער, אויך פיעלע בּוימער, וועלכע ליעפערן טייערע געהילצען, וויא מאַהאָגאַני־

בוימער, עבען־בוימער און אַנדערע. דער קלימאַט אין דיזע אינז־לען איז אין אַלגעמיין הייס אין זיי האָבען צוויי צייטען פון יאָהר: אַ טרוקענע און אַ נאַסע. דיא טרוקענע צייט איז דאָרטען אין אונ־זערע ווינטער־מאָנאַטען און דיא נאַסע, ווען ביי אונז איז זומער. אין מאָנאַט סעפּטעמבער קומען דאָרט אָפט פאָר איראַגאַנען. דיא באַהאַמאַס האָבען אַ מילדערן, אַנגענעהמערן קלימאַט, וויא דיא אַנטיללען. דער גרעסטער רייכטהום פון דיא וועסט־אינדישע אינז־לען בעשטעהט אין פלאַנצען און זייער הויפּט אינדוסטריע זיינען פלאַנטאַציאָנען, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע פּראָדוקטען זיינען צו־קער, קאַפע, באַוועל און טאַבאַק. מינעראַל־פּראָדוקציאָן איז דאָר־טען זעהר קליין. דער איינציגער וויכטיגער פּראָדוקט פון טיערע זיינען שוואַמען (גאָמקעס), וועלכע מען קריעגט אַרויס ביי דיא ברעגען פון דיא באַהאַמאַס.

דיא גאַנצע בעפעלקערונג פון וועסט־אינדיען שטאַמט פון איינגעוואַנדערטע פון אַנדערע לענדער — פון איראָפּאַ, אַפריקאַ און אַזיען; אַ גרויסער טייל זיינען נעגערס און מולאַטען, וועלכע שטאַמען פון דיא שוואַרצע שקלאַפען, וואָס זיינען דאָ אַריבערגע־בראַכט געוואָרען פון אַפריקאַ.

פון דיא גרויסע אַנטיללען זיינען דיא וויכטיגסטע: קובאַ (Cuba), האַאיטי (Haiti) און פּאָרטאָ ריקאָ (Porto Rico). מיט דער אויסנאַהמע פון קובאַ און האאיטי זיינען אַלע וועסט־אינדישע אינזלען בעזיצונגען פון פרעמדע לענדער. דער גרעסטער טייל געהערט צו ענגלאַנד; פּאָרטאָ ריקאָ געהערט צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען (זעה ז. 112); דאָס איבריגע איז פערטיילט צווישען פראַנקרייך, האָללאַנד און דענעמאַרק.

צו ענגלאַנד געהערען: 1) דזשאַמעיקאַ (Jamaica), צו זיד פון קובאַ; זיא פּראָדוצירט צוקער, קאַפע און פּימענטאָ

(אזא פעפער); היפט פארט קינגזטאָן (Kingston). 2) דיא באהאמאס (Bahamas). 3) דיא ליוואָרד איילאנדז (Leeward Islands) צווישען פאָרטאָ ריקאָ און האאיטי. 4) דיא ווינדוואָרד איילאנדז (Windward Islands). 5) דיא בארבאדאָס (Barbados). 6) טרינידאד (Trinidad) און טאָבאגאָ (Tobago). דער וועסטליכער טייל פון טרינידאד האָט א רייכען באָדען, וועלכער פּראָדוצירט צוקער און קאקאאָ. דיזע אינזעל צייכענט זיך אויס מיט דעם, דאָס זיא האָט אַן אָזערע פון אספאלט.

צו פראנקרייך געהערען: גאדעלופּ (Guadeloupe), מארטיניק (Martinique) און איינינע קלענערע אינזלען.

צו האָללאנד געהערען: קוראסאאָ (Curaçao), ארובא (Aruba), באָנעיר (Bonair) אָדער בוען איירע (Buen Aire) און נאָך איינינע קלענערע אינזלען.

צו דענעמארק געהערען: סאנטא קרוץ (Santa Cruz), סעינט טהאָמאס (St. Thomas) און א פּאָאָר אנדערע אינזלען.

קובא האָט ביז 1898 געהערט צו שפאניען; זייט דאן איז זיא א רעפּובליק. זיא ליעגט צווישען דעם אטלאנטישען אָקעאן און דעם קאררייבבעאישען מעער ביים אריינגאנג פון דעם בוזים פון מעקסיקאָ, זעהר נאָהענט פון דיא פעראייניגטע שטאאטען; איהר נאָרדליכער ברעג איז בלויז פינף שטונדען רייזע פון קי וועסט, פלאָרידא. דער שטח פון דיזער אינזעל 41,655 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז אין 1890 געוועזען 1,631,687. דער באָדען איז פרוכטבאר און דער קלימאט איז א ווארימער און געזונטער. דיא מעהרסטע רעגענס געהען אין מאי, יוני און יולי, וועלכע זיינען דיא הייסעסטע מאָנאטען; שנעע פאלט דאָרטען קיינמאָל ניט. דיא

גרעסטע פּראָדוקטען זיינען טאַבּאַק, בּאַוועל, צוקער, קאַפּע און פרוכטען און עס זיינען דאָ פיעלע טייערע האָלצען. דיא אינזעל איז רייך אין פערשיעדענע שעהנע פויגלאַך און דיא וואַסערן ביי איהרע בּרעגען זיינען פול מיט פערשיעדענע סאָרטען פיש. דיא מאַנופאַקטורען זיינען גראָבּע וואָל־צייג, שטרויענע היט, ציגאַרען און נאָך אַנדערע אַרטיקלען. דיא אַרטיקלען פון עקספּאָרט זיינען: צוקער, קאַפּע, סיראָפּ, האָניג, וואַקס, ספּירט, טאַבּאַק, ציגאַרען, קופּער־רודעס (רויהעס קופּער), האַרטע האָלצען א. ז. וו. דיא איינוואוינער זיינען טיילס קינדער פון שפּאַניער און טיילס שוואַרצע און מולאַטען, וועלכע שטאַמען פון שקלאַפען, וואָס זיינען דאָ אַריבּער־געבּראַכט געוואָרען. דיא וויכטיגסטע שטעדט זיינען: האַוואַנאַ (Havana), דיא הויפּט־שטאָדט, מיט 262,500 איינוואוינער, אַ מיטעלפּונקט פיר דיא פּראָדוקציאָן פון טאַבּאַק, ציגאַרען (האַוואַנער ציגאַרען האָבּען אַ שם), ראָם און קאַפּע; סיענפועגאָס (Cienfuegos), אַ פּאָרט־שטאָדט אויף דעם זידליכען בּרעג פון קובּאַ מיט 59,000 איינוואוינער; סאַנטיאַגאָ דע קובּאַ (Santiago de Cuba), אַ שעהנע פּאָרט־שטאָדט אויפ'ן זידליכען בּרעג מיט 46,000 איינוואוינער.

דיא אינזעל האַאיטי ליעגט צווישען קובּאַ און פּאָרטאָ ריקאָ. זיא איז אויך אַ זעלבּסטשטענדיגע טעררוטאָריע; אויף איהר געפינען זיך צוויי רעפּובּליקען: האַאיטי (Haiti) און סאַן דאָמינגאָ (San Domingo).

דיא רעפּובּליק האַאיטי פערנעהמט דעם וועסטליכען טייל פון דער אינזעל האַאיטי. איהר שטח איז 10,204 קוו. מ. און זיא האָט 1,124,000 איינוואוינער, פון וועלכע אונגעפעהר ניין צעהנטעל זיינען שוואַרצע. דער העכסטער בּעאַמטער פון דיזער רעפּובּליק איז אַ פּרעזידענט, וועלכער ווערט געוועהלט אויף 7 יאָהר, און דיא

געזעצגעבענדע מאַכט געהערט צו אַ פּאַרלאַמענט, וועלכער בע־שטעהט פון אַ סענאַט און אַ פערטרעטער־הויז. דיא הערשענדע שפּראַך איז פראַנצויזיש און דיא רעליגיאָן איז דיא קאַטהאָלישע. דער וויכטיגסטער עקספּאָרט פון האַאיטי איז קאַפע. דיא הויפּט־שטאָדט איז פּ אָ ר ט ־ אָ ־ פּ ר י נ ס (Port-au-Prince), איף דעם זידליכען ברעג, מיט אַ בעפעלקערונג פון אונגעפעהר 60,000. האַאיטי איז ביז 1804 געווען אַ בעזיצונג פון פראַנקרייך.

דיא רעפּובליק סאַן דאָמינגאָ פערנעהמט דעם אָסטליכען און גרעסטען טייל פון דער אינזעל האַאיטי. איהר שטח איז 18,045 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז לויט אַן אָפּשאַצונג פון 1888 געווען 610,000. דער גרעסטער טייל פון דיא איינוואוינער זיינען פון געמישטע געבורטען פון שפּאַניער, אינדיאַנער און נעגערס. ווייסע זיינען דאָ פערהעלטניסמעסיג וועניג. שפּאַניש איז דיא אַל־געמיינע שפּראַך; אין דיא שטעדט ביי דיא ברעגען ווערען אויך גערעדט ענגליש און פראַנצויזיש. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא קאַטהאָלישע, אָבער אַנדערע רעליגיאָנען ווערען דאָ אויך גע־דולדעט. אַגריקולטור, פיה־צוכט און געהילץ זיינען כמעט דיא איינ־ציגע אינדוסטריען. דיא הויפּט עקספּאָרטען זיינען צוקער, קאַפע, טאַבאַק, פעל און האָלצען. דיזע רעפּובליק האָט זיך געגרינ־דעט אין 1814 נאָך אַ רעוואָלוציאָן, דורך וועלכע זיא האָט זיך אָפּגעטיילט פון האַאיטי. פון 1862 ביז 1865 איז זיא געווען אין בעזיץ פון שפּאַניען; זייט דאַן איז זיא געבליעבען זעלבסטשטענ־דיג. זיא ווערט רעגיערט פון אַ פּרעזידענט, וועלכער ווערט גע־וועהלט איף פיער יאָהר, און אַ קאָנגרעס פון 22 מיטגליעדער. דיא הויפּט־שטאָדט איז ס אַ נ ט אָ ד אָ מ י נ ג אָ (Santo Domingo) בעפעלקערונג 25,000.

11. קאַפּיטעל.

זיד אַמעריקאַ און איהרע מדינות.

לאַגע, פאָרם און שטח פון זיד אַמעריקאַ.— פאָרם פון איהר אויבערפלעך.— קלימאַט, פלאַנצען און טיערע. — בעפעלקערונג. — מדינות. — ווענעצועלאַ. — קאָלומביאַ. — עקואַדאָר. — פערו. — באָליוויאַ. — טשילע. — אורוגואַי. — פּאַראַגואַי. — ארגענטינאַ. — בראַזיליען. — גואיאַנאַ.

זיד אַמעריקאַ איז דער זידליכער טייל פון דעם אַמעריקאַנישען קאָנטינענט צווישען 12° נאָרדליכע — 53° זידליכע ברייט און 36° — 81° וועסטליכע לענגע. זיא ליעגט צווישען דעם זידליכען טייל פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און דעם פּאַסיפיק און איז פעראייניגט מיט דעם נאָרדליכען טייל פון דעם קאָנטינענט דורך דעם שמאָלען שטריך לאַנד, וועלכער ווערט אָנגערופען דער איסטמוס פון פּאַנאַמאַ. זיא האָט אַ דריי־קאַנטיגע פאָרם (פאָרם פון אַ „גאָמעלקע") און ליעגט אַזוי, דאָס זיא קומט אויס צו נאָרד מיט אַ ברייטער זייט און צו זיד מיט אַ שפּיציגען ווינקעל. דער זידליכער שפּיץ ענדיגט זיך מיט דעם אַרכיפּעלאַג (אינזעל־גרופּע) פייערלאַנד אָדער טיעררא דעל פועגאָ (Tierra del Fuego). דער שטח פון זיד אַמעריקאַ איז אונגעפעהר 6,637,000 קיו. מ.

איבער דער גאַנצער לענג פון זיד אַמעריקאַ גלייך מיט דעם וועסטליכען ברעג ציהט זיך אַ רייהע פון בערג, וועלכע ווערען אָנגערופען דיא אַנדען (Andes) אָדער קאָרדיללערען (Cordilleras). דיזע אַנדען אָדער קאָרדיללערען זיינען דיא גרעסטע בערג־קייט אין

דער וועלט. דער זי־ליכער טייל פון דיזער קייט בעשטעהט פון אַן איינצעלנער רייהע; צו נאָרד צווייגען זיך דיא בערג פערנאַנדער און שליסען איין אַ טאַפעל־לאַנד, וועלכעס איז פון 11,000 ביז 16,000 פוס הויך און ביי 400 מייל ברייט. דיא בערג־רייהעס קומען ווידער צוזאַמען אין דיא געגענדען פון דעם עקוואַטאָר; עטוואָס צו נאָרד פון דעם עקוואַטאָר צוטיילט זיך דיא גרופע בערג אין דריי צווייגען, וועלכע שליעסען איין הויכע טאָלען. דיזע טאָלען לאָזען זיך ביסלאַכווייז אַראָפּ משופּע צו נאָרד, וואו זיי ענטהאַלטען צוויי טייכען, מאַגדאַלענאַ (Magdalena) און קאַוקאַ (Cauca), וועלכע פעראייניגען זיך ווייטער צו נאָרד און פאַלען אַריין אין דאָס קאַריבבעאישע מעער. דער גרעסטער טייל פון דיא אַנדען איז שטאַרק וואולקאַניש און דער גאַנצער בערג, וואו זיי געפינען זיך, איז אויסגעזועצט צו ערד־ציטערניסען. דער העכסטער באַרג פון דיזער רייהע איז אַקאָנקאַגואַ (Aconcagua) אונגעפעהר ביי 32^0 זידליכע ברייט, וועלכער איז 23,910 פוס הויך. צו דיא אַנדען געהערט דער באַרג טשימבאָראַזאָ (Chimborazo), וועלכען דער בעריהמטער רייזענדער פאָרשער אלעקסאַנדער פאָן הומבאָלדט האָט כמעט אין גאַנצען בעשטיעגען אין 1802. דער באַרג ליעגט ביי $1^0\ 30'$ זידליכע ברייט ($1\frac{1}{2}$ גראַד פון דעם עקוואַטאָר) און איז 20,498 פוס הויך.

גלייך מיט דעם נאָרדליכען בערג געהט אַ קורצע רייהע פון בערג, וועלכע טראָגען דעם נאָמען סיעררא נעוואַדאַ (Sierra Nevada), דאָס הייסט דיא „קייט פון שנעע־בערג“, ווייל מעהרערע פון זיי זיינען ביי דיא שפּיצען בעדעקט מיט אַן אייביגען שנעע. דיזע איז דיא איינציגע רייהע פון בערג אין זיד אַמעריקאַ, וועלכע געהערען ניט צו דיא אַנדען. אין נאָרד־אָסט און אָסט ליעגען צוויי טאַפעל־לענדער; דאָס ערסטע טאַפעל־לאַנד ענטהאַלט

דיא הויכלענדער פון גואיאַנאַ און פון דעם אָסטליכען טייל פון ווע־
נעצועלאַ; דאָס צווייטע ענטהאַלט דיא הויכלענדער פון בראַזיליען.
צווישען דיזע הוכלענ־ער און דיא אַנדערן ציהען זיך דיא גרויסע
פלאַכלענדער פון זיד אַמעריקאַ, וועלכע ענטהאַלטען דיא דריי
גרויסע טייכען אָרינאָקאָ (Orinoco), אַמאַזאָן (Amazon)
און פּאַראַגואַי (Paraguay). דיזע טייכען זיינען אַלע זעהר
גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען. אויף דעם אָרינאָקאַ קענען
שיפען געהן אויף אַ שטרעקע פון אונגעפעהר 1,000 מייל; דער
פּאַראַגואַי און דער ביי־טייך פּאַראַנאַ זיינען גוט פיר דעם פער־
קעהר פון שיפען ביז אין דעם אינערן טייל פון בראַזיליען; דער
אַמאַזאָן איז גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען פיר 2,600 מייל
כסדר, אָהן אינטערברעכונג, און אויף איהם צוזאַמען מיט זיינע
ביי־טייכען קענען שיפען פערקעהרען אויף אַ שטרעקע פון
6,000 מייל.

דער קלימאַט פון זיד אַמעריקאַ איז פערשיעדען לויט דער
פאָרם פון איבערפלעך און לויט דער לאַגע פון דיא ערטער אין
בעציהונג צו דיא בערג. דיא אַנדען האָבען אַ גרויסע ווירקונג
אויף דיא קלימאַטישע בעדינגונגען פון זיד אַמעריקאַ. אויף בײדע
זייטען פון דיזער בערג־קייט, אויסער וויים צו נאָרד, איז דאָ
אַ גרויסער קאָנטראַסט אין רעגען און געוויקס. אין דעם נאָרדלי־
כען טייל זיינען ביידע זייטען רייך אין רעגען און אין טראָפּישע
פלאַנצען; דיא אָסטליכע פלאַכלענדער פון דיזער געגענד, וועלכע
בילדען דיא ליאַנאָס (llanos) פון דעם אונטערן טייל פון אָרינאָקאָ,
ווערען אין דער רעגען־צייט פערפלייצט און אין דער טרוקענער
צייט פון יאָהר ערשיינען זיי גרויסע שטרעקעס־וויז בעוואַקסען
הויפּטזעכליך מיט גראָז און עטוואָס מיט ביימער. אין דעם טייל
פון זיד אַמעריקאַ צווישען 4° און 30° זידליכע ברייט איז אַ גרויסער

אונטערשיעד צווישען דיא קלימאַטען אויף דער אָסטליכער זייט פון דיא אַנדען און אויף דער וועסטליכער זייט פון דיזער רייהע בערג. דיא אָסטליכע ווינטען, וועלכע בלאָזען פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן דעם גרעסטען טייל פון יאָהר פערפלייצען דיא אָסטליכע זייטען פון דיא אַנדען מיט רעגען און בעדעקען זיי מיט געדיכטע וועלדער. געדיכטע טראָפּישע וועלדער אָדער סעלוואַס בעדעקען אויך דעם טאָל פון דעם טייך אַמאַזאָן, נאָר צו זיד פון דעם אַמאַזאָן נעהמען צו דיא בערג פון דעם בראַזילישען ברעג פיעל פייכטקייט פון דיא אַטלאַנטישע ווינטען, און דיא הויכלענדער און פלאַכלענדער. וועלכע ליעגען צווישען דיזע בערג און דיא אַנדען, האָבען ווינציג רעגען. אייף דער וועסטליכער זייט פון דיא אַנדען, צווישען דיא בעציכענטע גראַדען, פאַלט קיין רעגען ניט אויסער אויף דיא סאַמע הייכע טיילען פון דיא בערג־זייטען, און פייכטקייט בעווייזט זיך אייף דעם ניעדריגען באָדען נאָר און דער פאָרם פון נעבעל (טומאַן). דיזע אונטערשיעדען און פייכטקייט אויף ביידע זייטען פון דיא אַנדען שפּיעלען נאַטירליך אויך אַ גרויסע ראָלע און דער פערטיילונג פון פלאַנצען.

און טיערע איז זיד אַמעריקאַ זעהר רייך און זיא האָט פיעלע מינים חיות, וועלכע געפינען זיך ניט און קיין אַנדערן וועלט־טייל. דאָ געפינען זיך זעהר פיעלע סאָרטען אַפּען, וועלכע לעבען שטענדיג אויף בוימער, בלוט־זויגענדע פלעדער מייז, פויל־טיערע, אַרמאַדיללאָס, ליאַמאַס, אַלפּאַקאַס (קעמעל־ציעגען), פּאָפּוגאַיעס, קאָליבּרים און נאָך אַנדערע סאָרטען פויגלאָך. (וועגען דיא חיות פון זיד אַמעריקאַ זעה ערסטען באַנד ז. 243.)

דיא בעפעלקערונג פון זיד אַמעריקאַ איז און פערהעלטניס צו איהר שטח זעהר קליין. לויט דער נייעסטער שאַצונג איז דיא צאָהל פון מענשען דאָרטען אונגעפעהר 45,000,000. אונגעפעהר

פיער צעהנטלאַך פון דיזער בעפעלקערונג זיינען אינדיאַנער, צוויי צעהנטלאַך פון דער ווייסער ראַסע, איין צעהנטעל נעגערס (איבער־הויפּט אין בראַזיליען) און דיא איבריגע זיינען פון געמישטע געבור־טען. דיא ווייסע בעפעלקערונג אין בראַזיליען שטאַמט פון פּאָרטו־געזען; אין אַנדערע ערטער, אויסער אין גואיאַנאַ, איז דיא ווייסע בעפעלקערונג פון שפּאַנישער אָפּשטאַמונג.

וועגען דעם הייסען קלימאַט, וועלכער האָט אַן אָפּשוואַכענדע ווירקינג אויף דעם מענשען, איז זיד אַמעריקאַ הינטערשטעליג אין ענטוויקלונג. אָבוואָהל דיזער טייל פון אַמעריקאַ איז שוין אַזוי לאַנג אין די הענט פון איירָאָפּעער זיינען נאָך דאָרטען דאָ זעהר וועניג שאָסעע־וועגען. אין אייזענבאַהנען איז יע געמאַכט געוואָרען עטוואָס פּאָרטשריט און ביי יעצטיגער צייט איז דאָרטען דאָ 34,911 מיילען אייזענבאַהן. אין פּערו זיינען דאָ צוויי אייזענבאַהנען, וועל־כע זיינען דיא מערקווירדיגסטע אין דער וועלט; מען רופט זיי דיא „וואָלקענבאַהנען“, ווייל זיי שטייגען אַרויף זעהר הויך איף דיא טאַפּעל־לענדער צווישען דיא אַנדען. איינע פון דיזע, וועלכע געהט פון לימאַ ביז אַראָיאַ, שטייגט ביז אַ הויך פון 15,600 פוס.

דיא מדינות פון זיד אַמעריקאַ זיינען: וועגעצועלאַ (Venezuela), קאָלאָמביאַ (Colombia), עקואַדאָר (Ecuador), פּערו (Peru), באָליוויאַ (Bolivia), טשילע (Chile), אורוגואַי (Uruguay), פּאַראַגואַי (Paraguay), אַרגענטינאַ (Argentina), בראַזיליען (Brazil), דיא איירָאָפּעאישע קאָלאָניע גואיאַנאַ (Guiana).

ווענעצועלאַ איז אַ רעפּובליק פון 9 פעראייניגטע פּראָווינצען (פעראייניגטע שטאַאַטען פון ווענעצועלאַ) אין דעם באַסיין פון אָרינאָקאָ, אין דעם נאָרדליכען טייל פון דעם קאָנטינענט. איהר שטח איז 597,960 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז 2,591,000, פון

וועלכער דיא מעהרכטע געפינען זיך אויף א קליינעם שטח אין דעם נארד-וועסטליכען טייל. דיא איינוואוינער שטאמען פון שפאניער, אינדיאנער און נעגערס. דער הויפט פראדוקט פון לאנד איז קאפע; אויסער דיזען ארטיקעל ווערען פראדוצירט קאקאא, באוועל טאבאק, צוקער און אנדערע טראפישע געוועקס. גאלד און קופער זיינען דא אין בעדייטענדע מאסען. אויף דיא ליאנאס (פריירעס) פון דעם ארינאקא ווערען ערצויגען פיה און פערד. דיא הויפט-שטאדט איז קאראקאס (Caracas), 72,500 איינוואוינער. לא גואירא (La Guayra) און פארטא קאבעללא (Porto Cabello) זיינען וויכטיגע האפען-שטעדט.

קאלאמביא איז א פעדעראלע רעפובליק (פון פעראייניגטע שטאאטען) אין דעם נארד וועסטליכען טייל פון זיד אמעריקא. איהר שטח איז 504,773 און איהר בעפעלקערונג, 3 917,000. דיא מעהרכטע איינוואוינער געפינען זיך אין דיא העכערע טיילען פון דיא טאלען פון דיא טייכען קאוקא (Cauca) און מאגדאלענא (Magdalena), וואו עס ווערט פראדוצירט דיא געטריידע פון מעסיגע געגענדען, ווייל דער קלימאט אויף דיזע העכערע ערטער איז א מעסיגער. אין 1904 האט דער שטאאט פאנאמא, וועלכער איז געווען א טייל פון קא-אמביא, זיך אפגעריסען פון איהר און איז געווארען א בעזונדער רעפובליק. קאלאמביא איז רייך אין מינעראלען, אין גאלד און טייערע שטיינער זיינען צווישען דיא הויפט עקספארטען. אנדערע עקספארטען זיינען כינין-קארע, קאפע, קאקאא א. ז. וו. דיא הויפט-שטאדט איז באגאטא (Bogota), מיט 120,000 איינוואוינער; זיא ליעגט 8,000 פיס איבער'ן מעער און האט זעהר א געזונטען קלימאט, אבוואהל זיא געפינט זיך וועניגער אלס 5 גראד פון דעם עקוואטאר; אין דער געגענד פון דיזער שטאדט קומען פאר אפטע ערד-ציטערניסען.

עקואַדאָר, אַ רעפּובליק, וועלכע ליעגט צווישען קאָלאָמ־ביאַ צו נאָרד און פּערו צו זיד. איהר נאָמען בעדייט אין שפּאַניש „עקויאַטאָר“ אין זיא ווערט אַזוי אָנגערופען, ווייל איהר הויפּט־שטאָדט קיטאָ (Quito) געפינט זיך כּמעט אויף דעם עקוואַטאָר. זיא האָט אַ שטח פון 275,964 קי. מ. און איהר בעפעלקערונג איז 1,272,000. קיטאָ, דיא הויפּט־שטאָדט, מיט 80,000 אַיינוואוי־נער, געפינט זיך אויף אַ הויכקייט פון 9,000 ביז 10,000 פוס און איהר טעמפּעראַטור איז דעם גאַנצען יאָהר וויא אין אונזערע גע־גענדען אין מאַי. דער איינציגער פּאָרט איז גואַיאַקיל (Guayaquil), 51,000 אַיינוואוינער, פון וועלכען עס ווערט עקס־פּאָרטירט קאַקאַאָ. צו עקואַדאָר געהערען דיא גאַלפּאַגאָס (Galpagos), אַ גרופּע אינזלען, וועלכע ליעגען אויף דעם עקוואַ־טאָר, אינגעפעהר 700 מייל צו וועסט פון דיזער רעפּובליק.

פּערו איז אַ רעפּובליק, וועלכע ליעגט צו זיד פון עקואַ־דאָר, מיט אַ שטח פון 463,747 קי. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 4,560,000 אַיינוואוינער, פון וועלכע וועניגסטענס אַ העלפט זיינען ריינע אינדיאַנער. זיא בעשטעהט פון דריי נאַטירליכע אָפּטיילונגען, וועלכע זיינען: 1) דער ברעג־שטריך, ד. ה. דער שטריך ביים ברעג פון פּאַסיפיק, וועלכער איז פריכטלאָז און ווערט נאָר ערטערווייז בעוויעסערט דורך טייכען פון דיא אַנדען; אויף דיא ברעגען פון דיזע טייכען זיינען דאָ צוקער־פּלאַנטאַציאָנען, וואָס ווערען בעאַרבייט פון בינעזער; 2) דיא סיערראַ, אָדער דיא טאָלען אין טאַפּעל־לענדער פון דיא אַנדען; אויף איינעם פון דיא העכ־סטע טאַפּעל־לענדער ליעגט דיא אָזערע טיטיקאַקאַ (Titicaca), דיא גרעסטע אין זיד אַמעריקאַ, אויף אַ הויך פון 12,600 פוס איבער'ן מעער; 3) דיא מאָנטאַניאַ, דיא געגענד אויף דיא אָסטליכע זייטען פון דיא אַנדען, וואו עס פאַנגען אָן צו

שטראָמען דיא וואַסערן פון דעם טייך אַמאַזאָן; דיזע געגענד איז בעדעקט מיט געדיכטע וועלדער, פון וועלכע דער טייער־סטער פּראָדוקט איז ביניג־קאָרע. אין דיזער מדינה זיינען דאָ טייערע זילבער־מינעס און אָפּלאַגערונגען פון גואַנאָ (guano) [פויגעלס־קייט] און נאַטראָן־סעליטרע, וועלכע ווערען בענוצט אַלס מיסטיגונג. דער גואַנאָ און דיא נאַטראָן־סאַליטרע געפינען זיך אויף דעם ברעג־שטריך, וואו דיא טרוקענקייט פון דעם קלימאַט האָט עס געמאַכט מעגליך, אַז זיי זאָלען זיך דאָרטען אָנלאַגערן. דיא זילבער־מינעס געהערען צו דיא אַנדען. דיא וויכטיגסטע שטעדט פון פערו זיינען: ל י מ אַ (Lima), דיא הייפּט־שטאָדט, מיט 113,000 איינוואוינער; ק אַ ל ל אַ אָ (Callao), אַ פּאָרט אויף דעם פּאַסיפיק, 48,200 איינוואוינער; ס ע ר ר אָ ד ע פּ אַ ס ק אָ (Cerro de Pasco), ביי וועלכער עס געפינט זיך דיא וויכטיגסטע זילבער־מינע; זיא איז דיא העכסטע שטאָדט אין דער וועלט — איבער 14,000 פוס איבער דעם מעער.

ב אָ ל י ו ו י אַ איז אַ רעפּובליק, וועלכע ליעגט צו אָסט פון פערו, מיט אַ שטח פון 771,514 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 1,734,000. איהר יעצטיגען נאָמען האָט באָליוויאַ געקריעגען נאָך דעם בעריהמטען רעוואָלוציאָנער ב אָ ל י ו ו אַ ר (Bolivar), וואָס האָט אָנגעפיהרט דיא בעוועגונג, דורך וועלכע דיא שפּאַנישע מדינות אין זיד אַמעריקאַ האָבען אַראָפּגעוואָרפען דעם יאָך פון שפּאַניען. דער באָדען פון דיזער רעפּובליק איז בערגיג, ווענינ פריכטבאַר, אָבער ער איז רייך אין מינעראַלען: גאָלד, זילבער, און קופּער. דיא וויכטיגסטע שטעדט פון באָליוויאַ זיינען:—ל אַ פּ אַ ץ (La Paz), דיא הויפּט־שטאָדט פון באָליוויאַ און פון דער פּראָווינץ לאַ פּאַץ, אונגעפעהר 65,000 איינוואוינער; ס ו ק ר ע (Sucre), אַ צווייטע הויפּט־שטאָדט, מיט 24,000 איינוואוינער; פּ אָ ט אָ ס י

(Potosi), וועלכע איז א מיטעל־פונקט פון זילבער־מינעס, מיט 25,000 איינוואוינער.

טשילע איז א רעפובליק, וועלכע פערנעהמט דעם גאַנ־צען שטריך ביי דעם פאַסיפישען ברעג צו זיד פון פערו צוזאַמען מיט דיא אינזלען, וואָס ליעגען ביי דיזען ברעג, אויך א טייל פון פייערלאַנד (טיעררא דעל פועגאָ); איהר שטח איז אונגעפעהר 250,000 קוו. מ. אין איהר בעפעלקערונג, 3,175,000. דער נאָרדליכער טייל פון דעם לאַנד איז א טייל פון דעם מדבר פון זיד אַמעריקא. דער מיטעלער טייל, אונגעפעהר צווישען 33° און 38° זידליכע ברייט, ענטהאלט דעם גרעסטען טייל פון דער בע־פעלקערונג, וועלכע בעשטעהט פון ווייסע און שווארצע (ווייסע זיינען דאָ מעהר). דיא געוועקס־פראָדוקטען זיינען ווייץ און פרוכ־טען, מעהרסטענס עפעל, אָבער אויך אַפעלסינען, ציטראָנען, פערסיקעס און אנדערע. דיא בערג ליעפערן מעטאַלען, איבער־הויפט קופער. אין דעם מדבר פון דעם נאָרדליכען טייל זיינען דאָ לאַגערן פון גואַנאָ (פויגעלס־קויט) אונ נאַטראָן־סעליטרע, וועל־כע זיינען אויסגעצייכענטע מיטלען פיר מיסטיגונג. אַלע דיזע פראָ־דוקטען, אויסער פרוכטען, ווערען עקספּאָרטירט. טשילע עקס־פּאָרטירט אויך פעל און וואָל. דיא וויכטיגסטע שטעדט זיינען: סאַנטיאַגאָ (Santiago), דיא הויפּט־שטאָדט, מיט 332,000 איינוואוינער; וואַלפּאַראַאיסאָ (Valparaiso), א האַנדעל־פּאָרט, מיט 142,000 איינוואוינער.

אַרגענטינא אָדער דיא אַרגענטינישע רעפובליק (Argentine Republic) פערנעהמט א שטח פון 1,168,682 קוו. מ. און האָט א בעפעלקערונג פון 5,191,000 איינ־וואוינער. איהר באָדען בעשטעהט פון א גרויסען פלאַכלאַנד, וועל־כער געהט משופע אַרונטער ביז דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן פון דיא

וועסטליכע און נארד־וועסטליכע בערג. דיא בעפעלקערונג איז אם גרעססטען אין דיא פראווינצען, וועלכע ליעגען נאהענט פון דער מינדונג פון דעם טייך לא פלאטא (La Plata) און ביי דיא ברעגען פון דעם אונטערן טייל פון דעם טייך פאראנא (Parana).

דיא הויפט אינדוסטריען פון דער רעפובליק זיינען אגריקולטור און פיה־צוכט. עס זיינען דא 253,195,000 אקער לאנד, וועלכע טויגען גלייך פיר בעארבייטונג, און אן ערך 10,000,000 אקער, וועלכע האבען נויטיג קינסטליכע בעוואסערונג אום זיי צו קענען בעארבייטען. דא הויפט אגריקולטור־פראדוקטען זיינען געטריידע, אלפאלפא, גארטענ־גרינס, וויינטרויבען, צוקער־ראהר, טאבאק, באוועל און ערד־ניס. געטריידע וואקסט הויפטזעכליך אין דיא פראווינצען בוענאס איירעס (Buenos Ayres), סאנטא פע (Santa Fe), קארדאבא (Cordoba) און ענטרע ריאס (Entre Rios). פיה־ציכט איז דיא לעצטע יאהרען געווארען שטארק פערגרעסערט און עס ווערט יעצט עקספארטירט זעהר פיעל פלייש. אין דיא פאמפאס אדער פרייריעס לויפען ארום גרויסע סטאדס פיה און פערד, וועלכע ווערען פון רייטענדע פאסטוכער (גאוטשאס) געפאנגען מיט פעטליעס. גאלד, זילבער, בליי ווערען אין איניגע געגענדען געגראבען אין בעדייטענדע מאסען, און עס זיינען דא מעהרערע אנדערע מעטאלען און מינעראלען. דיא הויפט עקספארטען פון ארגענטינא זיינען: פעל, האאר, וואל, געפרוירענעם פלייש, חלב, פוטער, ווייץ, קוקירוזע, מעהל, קלייען, ליינ־זוימען, היי, טאבאק, צוקער און נאך אנדערע ארטיקלען.

דיא איינוואוינער פון ארגענטינא זיינען: געבירטיגע פון שפאנישער אפשטאמונג און פיעלע איינגעוואנדערטע פון איטאליען, שפאניען, פראנקרייך און אנדערע לענדער. איטאליענישע איינוואנדערער זיינען דא מעהרער, וויא פון ירגענד וועלכער אנדערער

נאַציאָן. די לעצטע 25 יאָהר האָט דאָ איך אַיינגעוואַנדערט אַ בעדייטענדע צאָהל אידען; זיי צעהלען דאָרט יעצט פון 60,000 ביז 70,000. אַ טייל פון די אידישע אַיינוואַנדערער האָבען זיך בעזעצט אין די קאָלאָניעס, וועלכע זיינען געגרינדעט געוואָרען פון דעם פערשטאָרבענעם באַראָן דע הירש.

די רעגיערונג פון אַרגענטינאַ איז אין פאָרם ענליך צו דער רעגיערונג פון די פעראייניגטע שטאַאַטען. דאָס לאַנד איז איינגעטיילט אין פראָווינצען, פון וועלכע יעדע פערוואַלטעט זיך בעזונדער פיר איהרע לאָקאַלע אינטערעסען. אַלע דיזע פראָווינצען זיינען פעראייניגט אונטער איין הויפט רעגיערונג. עס זיינען דאָ 14 פראָווינצען און 9 טערריטאָריעס. דער העכסטער בעאַמטער פון לאַנד איז אַ פּרעזידענט און די געזעצגעבענדע מאַכט איז איבערגעגעבען צו אַ קאָנגרעס, וועלכער בעשטעהט פון 86 דעפּוטאַטען און 30 סענאַטאָרען.

די וויכטיגסטע שטעדט פון אַרגענטינאַ זיינען: בועננאָס אַיירעס (Buenos Ayres), די הויפּט־שטאָדט פון דער רעפּובליק, ביי דער מינדונג פון דעם טייך לאַ פּלאַטאַ, 612,000 איינוואוינער; לאַ פּלאַטאַ (La Plata), די הויפּט־שטאָדט פון דער פראָווינץ בוענאָס איירעס, אַ פאָרט־שטאָדט אויף דעם סאַנטיאַגאָ, אַ ביי־פלוס פון דעם טייך לאַ פּלאַטאַ, איינגעפעהר 70,000 איינוו.; ראָסאַריאָ (Rosario), אין דער פראָווינץ סאַנטאַ פע, 124,000 איינוו.; קאָרדאָבאַ (Cordoba), הויפּט־שטאָדט פון דער פּראָווינץ קאָרדאָבאַ, 47,600 איינוו.; טוקומאַן (Tucuman), הויפּט־שטאָדט פון דער פראָווינץ טוקומאַן, 25,000 איינוו.

צו אַרגענטינאַ געהערט אַ טייל פון דער אינזעל־גרופּע פייערלאַנד אָדער טיעררא דעל פועגאָ, וואו עס זיינען דאָ צוויי קליינע קאָלאָניעס, וועלכע זיינען געגרינדעט

געוואָרען פון ענגלענדער. דער שטח פון דיזער אַרגענטינישער טערריטאָריע איז 8.817 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג אונגעפעהר 3.000. צו אָסט פון פייערלאַנד געפינט זיך אַן אינזעל-גרופּע, פ אַ ל ק ל אַ נ ד אַ י ל אַ נ ד ז (Falkland Islands), וועלכע געהערט צו ענגלאַנד. אויף דיזע אינזלען ווערען ערציגען פיעל שאָף.

א ו ר ו ג ו אַ י איז אַ רעפּובליק, וועלכע ליעגט צווישען בראַזיליען, דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און דעם טייך אורוגואַי. זיא האָט אַ שטח פון 72,172 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 978.000 איינוואוינער. דער באָדען איז עטוואָס בערגיג און בעוועסערט פון פיעלע ביי-פלוסען פון דעם טייך לאַ פּלאַטאַ און פון דעם טייך אורוגואַי. אויף דער אַטלאַנטישער זייט זיינען דאָ אונגעזונטע זומפּען. דיא הויפּט אינדוסטריען זיינען פיה-צוכט און דיא פּראָדוקציאָן פון טאַבאַק, צוקער-ראָהר, קאַפע, אָליווען-ביימער און וויינטרויבען. דער באָדען איז רייך אין גאָלד, זילבער, אייזען און קופּער, אָבער ער ווערט ניט פאָלקאָמען בעאַרבייט דיזע מעטאַלען אַרויסצוקריעגען אין גרויסע מאַסען. עס ווערען פון דאַנען עקספּאָרטירט נאָך אייראָפּאַ פליישען, פעל, וואָל, זייד א. ז. וו. אורוגואַי בעשטעהט פון 19 פּראָווינצען. דיא הויפּט-שטאָדט איז מ אָ נ ט ע ו י ד ע אָ (Montevideo), אַ גוטער פּאָרט ביי דער מינדונג פון לאַ פּלאַטאַ מיט 200,000 איינוואוינער.

פּ אַ ר אַ ג ו אַ י איז אַ רעפּובליק, וועלכע ליעגט צווישען בראַזיליען און אַרגענטינאַ, גרעסטענטיילס צווישען דיא טייכען פּאַראַנאַ און פּאַראַגואַי. זיא פערנעהמט אַ שטח פון אונגעפעהר 90,000 קיי. מ. און האָט אַ בעפעלקערונג פון 636.000 איינוואוינער, פון וועלכע פיעלע זיינען געבירטיגע אינדיאַנער. דאָס לאַנד איז אין אַלגעמיין ניעדריג און פלאַך, ערטערווייז זומפּיג, אָבער

פרוכטבאַר. זיא פיהרט אַ האַנדעל מיט טאַבאַק, פיגל און אַפּעל־סינען. איהר הויפּט פּראָדוקט איז מ אַ ט ע (mate), אַ מין גראָז, וועלכער ווערט בענוצט אין דיא זידליכע געגענדען פון זיד אַמעריקאַ אָנשטאָט טעע אָדער קאַפע און ווערט אויך פּראָדוצירט אין דיא נאָהענטע מדינות צו זיד פון פּאַראַגואַי. (דיזע פּלאַנצע ווערט אויך אָנגערופען פּ אַ ר אַ ג ו אַ י ע ר ט ע ע.) דיא הויפּט־שטאָדט איז אַ ס ו נ ס י אָ ן (Asuncion), אויף דעם טייך פּאַראַגואַי, מיט 51 800 איינוואוינער.

ב ר אַ ז י ל י ע ן איז דיא גרעסטע מדינה פון זיד אַמעריקאַ; זיא ליעגט צווישען 4° נאָרדליכע — 33° זידליכע ברייט און 35° — 72° וועסטליכע לענג און גרענעצט זיך מיט קאָלאָמביאַ, ווענעצועלאַ און גויאַנאַ צו נאָרד, מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו אָסט, מיט אורוגואַי צו זיד, מיט אַרגענטינאַ, פּאַראַגואַי, באָליוויאַ, פּערו און עקוואַדאָר צו וועסט. זיא האָט אַ שטח פון 3,209,878 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 14,400,000 איינוואוינער.

דער זידליכער טייל פון בראַזיליען איז בערגיג; דער מיטעלער טייל און טיילען צו נאָרד־אָסט און וועסט בילדען אַ גרויסעס טאַפעל־לאַנד, מיט דיא ניעדריגע פלאַכלענדער פון דעם טייך אַמאַזאָן צו נאָרד און דיא ניעדערלענדער פון דעם טייך פּאַראַגואַי צו וועסט. צו נאָרד פון דיא פלאַכלענדער פון דעם טייך אַמאַזאָן שליעסט בראַזיליען איין אַ טייל פון דעם טאַפעל־לאַנד פון גויאַנאַ. דיא בערגיגע געגענד און אַ גרויסער טייל פון דעם ניעדערלאַנד פון דעם אַמאַזאָן זיינען בעדעקט מיט וואַלד; דער איבריגער טייל איז אין אַלגעמיין פרייעס, אָפענעס לאַנד. דיא הויפּט טייכען זיינען דער אַ מ אַ ז אָ ן (Amazon) מיט זיינע ביי־פלוסען, דער טייך פּ אַ ר אַ ג ו אַ י (Paraguay) און דער טייך ס אַ ן פ ר אַ נ ס י ס־

קאָ (São Francisco), וועהרענד דיא טייכען פּאַראַנאַ (Parana) און אורוגואַי (Uruguay) געפינען זיך ביי דיא גרענצען.

דאָס לאַנד איז זעהר רייך אין אַגריקולטור־פּראָדוקטען און קאַפע, צוקער, באַוועל, פעל, טאַבאַק, גוממי און נאָך אַנדערע אַרטיקלען. דאָרטען ווערט פיעל פּראָדוצירט דיא פּלאַנצע מאַניאָק (manioc), וועלכע ליעפערט טאַפּיאָקאַ (tapioca), דיא הויפּט נאַהרונג פיר גרויסע מאַסען פון דיא איינוואוינער. אַ העלפט פון דעם קאַפע, וואָס ווערט פּראָדוצירט אין דער וועלט, ווערט געליעפערט פון בראַזיליען.

בראַזיליען איז אַ רעפּובליק פון פעראייניגטע פּראָווינצען און ווערט אָנגערופען דיא פעראייניגטע שטאַאטען פון בראַזיליען (United States of Brazil). זיא בעשטעהט פון 20 שטאַאַטען און אַ דיסטריקט פון דעם אַלגעמיינעם בונד, וועלכער טראָגט דעם נאָמען ריאָ (Rio). דער העכסטער בע־אַמטער פון לאַנד איז אַ פּרעזידענט און דיא מאַכט דורכצופיהרען געזעצע איז איבערגעגעבען צו אַ קאָנגרעס, וועלכער בעשטעהט פון אַ סענאַט פון 63 מיטגליעדער און אַ פערטרעטער־הויז פון 205 דעפּוטירטע. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא רוימיש־קאַטוילישע און דיא הערשענדע שפּראַך איז פּאָרטוגעזיש. דאָס לאַנד איז פריי־הער געוועזען אַ קאָלאָניע פון פּאָרטוגאַל און זיא איז געוועזען דיא רע־זידענץ פון דער פּאָרטוגעזישער קעניגליכער פאַמיליע, וועלכע איז אויסגעוויעזען געוואָרען אין דער צייט פון נאַפּאָלעאָן. אין 1822 האָט זיך בראַזיליען ערקלערט פיר אַן אונאָפּהענגיגע מדינה און האָט אָנגענומען אַ מאָנאַרכישע פאָרם פון רעגיערונג, וועלכע האָט אָנגעהאַלטען ביז דער רעוואָלוציאָן פון 1889, ווען זיא האָט זיך ערקלערט אַלס רעפּובליק.

דיא בעפעלקערונג אין בראַזיליען בעשטעהט פון ווייסע פון פּאָרטוגעזישער אָפּשטאַמונג, אינדיאַנער, נעגערס, געמישטע ראַססען, און קאָלאָניסטען פון דייטשלאַנד, איטאַליען און דער שווייץ. דיא נעגערס אין בראַזיליען, וויא אין אַלע אַנדערע מדינות פון אַמעריקאַ, שטאַמען פון אַפריקאַנער, וועלכע זיינען דאָ אַריבער־געבראַכט געוואָרען אַלס שקלאַפען. צו יעצטיגער צייט זיינען דיא נעגערס דאָרט פרייע מענשען. שקלאַפעריי איז אין דיזען לאַנד אָפּגעשאַפט געוואָרען אין 1888.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין בראַזיליען זיינען: ריאָ דע זשאַנעיראָ (Rio de Janeiro), אויף אַ צווייג פון דעם אַט־לאַנטישען אָקעאַן, מיט 700,000 איינוואוינער; זיא איז אַ גרויסע און שעהנע שטאָדט און איז דער מיטעלפונקט פון האַנדעל מיט קאַפע און גוממי; באַהיאַ (Bahia) אָדער סאַן סאַלוואַ־דאָר (San Salvador), אַ פּאָרט ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן, 230,000 איינוו.; פּערנאַמבוקאָ (Pernambuco) אָדער רעסיפע (Recife), אַ פּאָרט־שטאָדט אויך אויף דעם אַטלאַנ־טישען אָקעאַן, 120,000 איינוו.

גוויאַנאַ איז אַ שטיק טערריטאָריע, וועלכע געהערט טיילס צו בראַזיליען און ווענעצועלאַ, טיילס צו ענגלאַנד, פראַנק־רייך און האָללאַנד; זיא ליעגט ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו נאָרד צווישען ווענעצועלאַ און בראַזיליען.

ענגלישע גויאַנאַ (British Guiana) ליעגט צוויי־שען ווענעצועלאַ און האָללענדישער גויאַנאַ; זיא האָט אַ שטח פון 109,000 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 96,000 איינוואוי־נער. דיא הויפּט־שטאָדט פון דיזער קאָלאָניע איז דזשאָרדזש־טאַון (Georgetown) אָדער דעמעראַראַ (Demerara), 53,000 איינוו.

האָללענדישע גואיאַנאַ (Dutch Guiana) אָדער סורינאַם (Surinam) ליעגט צווישען ענגלישער און פראַנצויזי־שער גואיאַנאַ; איהר שטח איז 46,060 קוו. מ. און בעפעלקערונג 89,000. דיא הויפּט־שטאָדט איז פּאַראַמאַריבאָ (Paramaribo), אויף דעם טייך סורינאַם, 31,000 איינוו.

פראַנצויזישע גואיאַנאַ (French Guiana) האָט אַ שטח פון 46,850 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 33,000 איינוו. זיא ווערט בענוצט פון דער פראַנצויזישער רעגיערונג אַ ס שטראָף־קאָלאָניע, ד. ה. צום פערשיקען פערברעכער אויף קאַטאָרזשנע אַרבייט. דיא הויפּט־שטאָדט איז קאַיענן (Cayenne), אויף דער אינזעל קאַיענן, 12,500 איינוו.

דיזע דריי קאָלאָניעס פּראָדוצירען צוקער, קאַפע, ראָם און סיראָפּ; אַחוץ דעם פּראָדוצירט קאַיענן געווירצען, סורינאַם באַ־וועל און ענגלישע גואיאַנאַ געהילץ. דיא אַרבייטער אין דיזע קאָ־לאָניעס זיינען נעגערס, מולאַטען און כינעזער.

---

12. קאפיטעל.

דער וועלט=טייל אייראָפּאַ.

אייראָפּא פארצייטען. — דער נאָמען „אייראָפּא". — איהר לאגע און גרויס. — דיא ברעג=ליניע. — ימים, טייכען און אָזיערעס. — בערג, דיא אלפען. — קלימאט. — פלאנצען און טיערע. — בעפעלקערונג. — אייראָפּעאישע מדינות.

אייראָפּאַ ליעגט אויף דער אָסטליכער האַלבער קוגעל און זיא בילדעט מיט אַזיען און אַפריקאַ דיא זאָ=גענאַנטע „אַלטע וועלט". דיזער וועלט=טייל איז שוין געווען בעקאַנט אין זעהר אַלטע צייטען, אָבער ביז מיט אַ פּאָאָר טויזענד יאָהר צוריק איז דיא בעקאַנטשאַפט מיט איהם ניט געווען קיין פאָלקאָמענע. דיא פאַרצייטיגע מענשען האָבען פון אייראָפּאַ בלויז געוואוסט דיא ברעגען פון מיטעללענדישען מעער, דיא זידליכע האַלב=אינזלען (דיא פירענעאישע, אפעננישע, באַלקאַנישע) און דיא ברעגען פון דעם שוואַרצען מעער. דער אינערער טייל פון שפּאַניען, גאַליען (דיא היינטיגע פראַנקרייך) און דיא לענדער, וועלכע ליעגען צו נאָרד פון דיא אלפּענבערג, זיינען צוערסט געעפענט געוואָרען דורך דיא רוימער. דיא סקאַנדינאַווישע לענדער און אַ גרויסער טייל פון היינטיגע רוסלאַנד און פוילען (סאַרמאַטיא) זיינען אין אַלטע צייטען געווען אין גאַנצען אונבעקאַנט. דער נאָמען „אייראָפּאַ" שטאַמט פון דעם סעמיטישען וואָרט עֶרֶב, וועלכעס בעדייט אַבענד, זוננען=אונטערגאַנג, ווייל אין געגענזאַץ צו אַזיען געפינט זיך אייראָפּאַ אין דער זייט, וואו דיא זון געהט אונטער, ד. ה. צו וועסט. (אַזיען געפינט זיך צו אָסט, וואו דיא זון געהט אויף.)

איירָאָפּאַ איז דיא קלענסטע אָפּטיילונג פון דער יבשה פון דער אָסטליכער האַלבער קוגעל. איהר לאַגע איז צווישען 11′ 71⁰ —59′ 35⁰ נאָרדליכע ברייט און 31′ 9⁰ וועסטליכע — 60⁰ אָסטליכע לענג, און גרענעצט זיך מיט דעם אַרקטישען אָקעאַן (נאָרדליכען אייז=מעער) צו נאָרד, דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו וועסט און דעם מאַרמאָראַ=מעער, שוואַרצען מעער און מיטעללענדישען מעער צו זיד. צו אָסט זיינען איהרע גרענעצען מיט אַזיען דיא קאַוקאַזישע בערג, דאָס קאַספּישע מעער, דער טייך אוראַל, דיא אוראַל=בערג און דער טאָל קאַראַ. איהר לענג אין דער ריכטונג פון זיד=וועסט און נאָרד=וועסט איז 3,400, איהר ברייט אָסט אין זיד איז 2,400 מייל, און איהר שטח איז אונגעפעהר 3,750.000 קוי. מ., עטוואָס גרעסער וויא דער שטח פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען צוזאַמענ־גענומען מיט אַלאַסקאַ.

דיא ברעגען פון איירָאָפּאַ האָבען זעהר פיעלע איינשניטען און איהר ברעג=ליניע איז בערך צו איהר שטח לענגער פון דער ברעג=ליניע פון אירגענד וועלכען אַנדערן וועלט=טייל. דיא איינ־שניטען זיינען ניט נאָר פיעל, נאָר זיי געהען אַזוי, דאָס זיי ביל־דען גרויסע אינלענדישע ימים און בוזמס, צווישען וועלכע דיא יבשה שטעקט אַרויס אין האַלבע אינזלען. דער אינערער טייל קומט אויף אַזאַ אַרט אויס נעהענטער צום ים און אין קיין אָרט איז דיא יבשה פון איירָאָפּאַ קיין טויזענד מייל ניט ווייט פון ברעג. מיט איהרע האַפענס פיר דעם פערקעהר פון גרויסע שיפען פערנעהמט איירָאָפּאַ צווישען דיא וועלט=טיילען דעם גרעסטען אָרט.

איירָאָפּאַ האָט דריי גרויסע אינלענדישע ימים: דאָס באַל־טישע מעער (Baltic Sea), דאָס מיטעללענדישע מעער (Mediterranean Sea) און דאָס שוואַרצע מעער (Black Sea). זיי ווערען אָנגערופען אינלענדישע, ווייל זיי

פערבינדען זיך מיט דעם אָקעאַן אָדער מיט אַנדערע ימים נאָר דורך שמאָלע שטראַסען אָדער קאַנאַלען. דאָס באַלטישע מעער האָט פערבינדונג מיט׳ן ים דורך דיא שטראַס קאַטטעגאַט (attegat), צווישען דענעמאַרק און שוועדען, און דיא שטראַס סקאַגעראַק (Skagerrak), אַ צווייג פון דעם דייטשען מעער (German Ocean) אָדער נאָרד-זעע (North Sea); דאָס מיטעללענדישע מעער פערבינדעט זיך מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן דורך דיא גיבראַלטאַר-שטראַס (Strait of Gibraltar); דאָס שוואַרצע מעער איז פערבונדען דורך דעם באָספאָרוס (Bosphorus) מיט דעם מאַרמאָראַ-ים (Sea of Marmora), וועלכער איז דורך דיא דאַרדאַנעללען-שטראַס (Dardanelles) פערבונדען מיט דעם עגעאישען מעער (Aegean Sea) און דעם מיטעללענדישען מעער.

לויט דער פאָרם פון זיין איבערפלעך קען דער אייראָפּעאישער קאָנטינענט אַיינגעטיילט ווערען אין דריי געגענדען: נאָרדליכע, זידליכע און מיטעלע. דער נאָרדליכער טייל, דיא האַלב-אינזעל סקאַנדינאַוויאַ (Scandinavian peninsula), איז אַ הויכלאַנד אָדער בערגיגע געגענד; דער גרעסטער טייל צו זיד, וועלכער גרייכט ביז מיטען דייטשלאַנד, איז אויך אויפגעהייבען און בערגיג. צווישען דיזע צוויי בערגיגע טיילען פון נאָרד און זיד ליעגט אַן אונגעהייערעס פלאַכלאַנד, וועלכעס ציהט זיך פון דיא ברעגען פון דעם ענגלישען קאַנאַל און דעם דייטשען מעער (נאָרד-זעע) ביז אָסט אייראָפּאַ, און אין רוסלאַנד פון דיא ברעגען פון דעם אַרקטישען אָקעאַן (נאָרדליכען אייז-מעער) ביז דיא ברעגען פון דעם שוואַרצען מעער.

דיא וויכטיגסטע גרופּעס פון בערג אין אייראָפּאַ זיינען דיא

א ל פּ ע ן (Alps), די א פּ י ר ע נ ע ע ן (Pyrenees), דיא קאַרפּאַטהען (Carpathians) און דיא אוראַל=בערג (Ural Mountains).

וועגען איהר קלענערן שטח און וועגען דער פאָרם פון איהר אויבערפלעך, וויא אויך וועגען דער פאָרם פון איהרע אייגשניטען, קען איירָאפּאַ ניט האָבען אַזעלכע גרויסע טייכען, וויא אַזיען, אַפ־ריקאַ און אַמעריקאַ. דיא גרעסטע טייכען אין איירָאפּאַ זיינען דיא וואָלגאַ (Volga) און דער דונאַי (Danube) — דיא וואָל־גאַ אין דעם איירָאפּעאישען פלאַכלאַנד און דער דונאַי אין דער פערטיעפונג צווישען דיא אַלפּען און דיא קאַרפּאַטהען.

דיא וויכטיגע אָזיערעס געהערען צו צוויי גרופּעס. איין גרו־פּע ליעגט אַרום דעם באַלטישען מעער און שליעסט איין גרויסע אָזיערעס אין ריסלאַנד, וויא דיא לאַדאָגאַ (Ladoga), דיא גרעסטע אין איירָאפּאַ, דיא אָנעגאַ (Onega) און דיא לעט־טישע אָזיערע אָדער פּעאיפּוס (Lake Peipus); דיא אָזיערעס ווענער (Wener), וועטטער (Wetter) און מעלאַר (Mälar) אין שווידען; און זעהר פיעלע קליינע אָזיע־רעס אין פינלאַנד און נאָרד=דייטשלאַנד. דיא צווייטע גרופּע ליעגט צו נאָרד און זיד פון דיא אַלפּען, הויפּטזעכליך אין דער שווייץ און אין איטאַליען.

דיא רייהעס בערג צו נאָרד פון דיא האַלב=אינזלען, וועלכע ליעגען אין דעם מיטעללענדישען מעער, האָבען אַ גרויסע ווירקונג אויף דעם קלימאַט און דיא געוועקס פון דיזער געגענד, וועלכע איז דאַדורך פיעל אַנדערס וויא דיא איבריגע טיילען פון איירָאפּאַ. דיא בערג שיצען דיא זידליכע געגענד פון דיא קאַלטע ווינטען, וועלכע בלאָזען פון נאָרד און נאָרד=אָסט און דיא טעמפּעראַטור איז דאָ דעריבער מילד און זעהר רעגעלמעסיג דעם גאַנצען יאָהר. דיא

ווירקונג פון דיא בערג אויף דעם קלימאַט זעהט מען זעהר דייט־ליך, ווען מען פערגלייכט דיא ערטער, וועלכע ווערען פון זיי גע־שיצט, מיט דיא ערטער, וועלכע ליעגען ווייטער צו אָסט, וואו זיי ענדיגען זיך. אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, צום ביישפּיעל, וועלכע ליעגט אויסערהאַלב דיא בערג, איז דיא טעמפּעראַטור אין יאַנואַר מיט 10 גראַד ניעדריגער וויא אין נעאַפּעל, איטאַליען, וועלכע ליעגט כמעט ביי דעם זעלביגען ברייט-גראַד. דאָס מיטעללענדישע מעער ווירקט אויך פיעל צו מילדערן דיא טעמפּעראַטור פון דעם זידליכען טייל פון אייראָפּאַ.

דיא מיטעללענדישע געגענדען אונטערשיידען זיך אויך פון דיא אַנדערע געגענדען פון אייראָפּאַ אין דער פערטיילונג פון רע־גען. דיא זומערן זיינען דאָ דיא טריקענסטע צייט פון יאָהר און גאָר אַרונטער צו זיך האָבען דיזע געגענדען כמעט גאָר קיין רעגען ניט דעם גאַנצען יאָהר. צוליעב דיזער אורזאַך זיינען דיא טייכען אין דיזע געגענדען, איבערהויפּט אין דיא ווייטע זידליכע טיילען, אין זומער אָרים אין וואַסער, און פיעלע פון זיי טריקענען זומער אויס גאָר אין גאַנצען. דיזע טייכען טויגען ניט פיר דעם פערקעהר פון שיפען, נאָר זיי זיינען זעהר ניצליך פיר דיא בעוואַסערונג פון פעלדער.

דיא ווינציגקייט פון רעגען און דיא הויכע טעמפּעראַטור אין דיא זידליכע געגענדען פון אייראָפּאַ האָבען אַ גרויסע ווירקונג אויף דיא געוויעקס אין דיא בעשעפטיגונג פון דיא מענשען. ערטער פיר פּאַשע, וואָס זאָלען זיין גוט פיר פיה-צוכט, זיינען דא ווינציג און ווייט אָפּגעלעגען איינער פון אַנדערען. מילכ-פּראָדוקציאָן, איבער־הויפּט פּוטער, איז דאָ דעריבער זעהר קליין. אָנשטאָט פּוטער ווערען דאָ בענוצט אָליוועך, וועלכע וואַקסען אין דיא מיטעללענ־דישע געגענדען. אויסער אָליווען וואַקסען אויף דיא מיטעללענדישע

אינזלען דיא פּרוכטען, וועלכע געהערען צו דיא וואַרימע געגענדען, ויא אַפּעלסינען, ציטראָנען, פייגען, מילגרוימען, וויינטרויבען, מאַנד־לען, און מאַנכע אַנדערע; דאָ וואַקסען אויך, אין ווילדען צושטאַנד, אַגאַווען און קאַקטיסען, וועלכע זיינען דאָ אריבערגעפלאַנצט געוואָ־רען נאָך דער ענטדעקונג פון אַמעריקאַ.

צו נאָרד פון דער מיטעללענדישער געגענד איז דער קלימאַט קיהלער און ניט איבעראַל גלייך. צום וועסטליכען ברעג פון קאָנ־טינענט זיינען דיא זומערן קיהל, דיא ווינטערן מילד און רעגען פיעל. צו אָסט ווערען דיא ווינטערן קעלטער, דיא זומערן וואַרי־מער און דיא רעגענס אין אַלגעמיין ווינציגער. דיא וועסטליכע גע־גענדען פון נאָרד איירָאפּאַ זיינען ווינטער מילד צוליעב דער וויר־קונג פון דעם וואַרימען גאָלפ־שטראָם, וועלכער געהט דיזע געגענ־דען פאַרביי. (זעה ערסטען באַנד ז. 183 און 229 — 230.) דאָס ערקלערט וואָרום, צום ביישפּיעל, דיא ברעגען פון נאָרוועגען אַפילו אין דעם אַרקטישען קרייז זיינען קיינמאָל ניט געפרוירען און טייכען אין זיד רוסלאַנד ווערען יעדען יאָהר אויף אַ געוויסע צייט פערפרוירען.

איירָאפּאַ איז זעהר גרויס אין פּראָדוקציאָן און זיא צייכענט זיך אוים מיט דער גרויסער מאַסע פון פאַבריצירטע וואַארע, וועל־כע זיא גיט אַרויס און פערשיקט אין דיא אַנדערע וועלט־טיילען. איהר גרויסקייט אין מאַנופאַקטור האָט זיא צו פערדאַנקען דריי אור־זאַכען: 1) ווייל דאָ זיינען צום ע־סטען ערפונדען געוואָרען דיא מאַשינען, וועלכע ווערען בעניצט אין מאַנופאַקטור; 2) ווייל דער באָדען איז דאָ רייך אין קוילען און אייזען אין געגענדען, וועלכע ליעגען נאָהענט פון ים, וואָס דאָס איז זעהר גוט פיר דעם האַנ־דעל איבער'ן ים; 3) ווייל זיא האָט גוטע האַפענס אין פיעלע בע־קוועמע פונקטען, און עס איז איהר ראַדורך לייכט צו ברייננגען פון

אַנדערע וועלט־טיילען רויהע מאַטעריאַלען פיר מאַנופאַקטור און צו פערשיקען דיא אַרטיקלען, וועלכע זיא פאַבריצירט. אין אַגריקולטור צייכענט זיך אייראָפּאַ ניט אויס, ווען מען נעהמט אין בעטראַכט איהר גרויסע בעפעלקערונג. דיא פּראָדוקציאָן פון געטריידע איז דאָ בלויז 2—3 מאָל אַזוי גרויס וויא אין נאָרד אַמעריקאַ. דיא הויפּט געטריידע־אַרטיקלען זיינען ווייץ און קאָרן; דער לעצטער איז דער הייפּט פּראָדוקט אין דייטשלאַנד, סקאַנדינאַוויען (נאָרוועגען, שוועדען, דענעמאַרק) און רוסלאַנד. האָבער איז דער הויפּט פּראָדוקט אין דעם נאָרד־וועסטליכען טייל און קוקורוזע אין געגענדען, וועלכע האָבען זומער געניג וואַרימקייט און גענוג רעגען.

טיערע אויף דעם אייראָפּעאישען קאָנטינענט זיינען ניטאָ זעהר פיעל. גרויסע ווילדע חיות געפינען זיך יעצט נאָר אין וועניג בעפעלקערטע געגענדען. לייבען, וועלכע האָבען זיך פאַרצייטען געפינען אויף דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל, זיינען אין גאַנצען אויסגעראָטעט געוואָרען. בערען און וועלף זעהט מען דאָרט יעצט זעהר זעלטען, אויסער אין דיא וועלדער פון דיא אָסטליכע געגענדען. דיא זעמש־ציעג (chamois) פון דיא אַלפּען, פּירענעען און קאַרפּאַטהען ווערט אַלץ זעלטענער און דער שטיינבאָק (ibex) איז כמעט אין גאַנצען פערשוואונדען. ווייט צו נאָרד, אין דיא פּאָלאַר־געגענדען, געפינט זיך דאָס רענ־טיער (אַ מין הירש) אַלס ווילדעס טיער און אַלס געצאַמטעס הויז־טיער. צווישען דיא הייזליכע טיערע פון דיא זידליכע האַלב־אינזעלען (ביי'ם מיטעללענדישען מעער) ווערען מויל־עזלען און געוועהנליכע עזלען פון אַ פיינעם מין פיעל בענוצט אָנשטאָט פערד. פון דיא שפּייז־פישען זיינען שטאָק־פיש, הערינג און לאַקס דיא וויכטיגסטע אין דיא נאָרדליכע וואַסערן; טהון־פיש (tunny), אַנשאָויען (anchovies) און סאַרדינען אין דעם מיטעללענדישען מעער; און דער שטער־פיש (sturgeon) איז דער

טייערסטער פיש אין דיא טייכען פון דיא אָסטליכע געגענדען.

דיא בעפעלקערונג אין אייראָפּאַ איז יעצט ביי 387,000,000 און זיא האַלט זיך שנעל אין פערמעהרען. לויט איהר שטח מאַכט עס אויס ביי 100 איינוואוינער אויף אַ קוואַדראַט־מייל און זיא איז געדיכטער אין בעפעלקערונג, וויא יעדער אַנדערער וועלט־טייל. דיא געגענדען, אין וועלכע דיא בעפעלקערונג איז אַם געדיכטעסטען, זיינען ענגלאַנד, זיד שאָטלאַנד, בעלגיום, האָללאַנד, זאַקסען (אין דייטשלאַנד), פערשידענע געגענדען אין דעם טאָל פון דעם רהיין און נאָרד איטאַליען. דיא פעלקער פון אייראָפּאַ געהערען צו דער קאַווקאַזישער ראַסע, מיט דער אויסנאַהמע פון דיא אידען, פינלענ־דער, טערקען און טאַטאַרען.

וואָס אָנבעטרעפט רעליגיאָן בעקענען זיך כמעט אַלע איי־ראָפּעאישע פעלקער צים קריסטענטום. אונגעפעהר אַ העלפט פון דיא קריסטען זיינען קאַטאָליקען, היופטזעכליך אין זיד אייראָפּאַ; פון דיא איבריגע זיינען אונגעפעהר אַ העלפט פּראָטעס־טאַנטען, אין דייטשלאַנד אין סקאַנדינאַוויען, אין אַ העלפט פון דער גריעכישער קירכע („פּראַוואָסלאַוונע”), אין רוסלאַנד און אין דיא באַלקאַנישע מדינות. דיא מאַהאָמעדאַנישע רעליגיאָן איז דיא רעליגיאָן פון דיא טערקען און פון מאַנכע אַנדערע איינוואוינער פון אָסט אייראָפּאַ (צ. ב. דיא טאַטאַרען אין רוסלאַנד). אויסער דעם געפינען זיך צושפּרייט אין דיא פערשידענע מדינות פון אייראָפּאַ נאָהענט פון צעהן מיליאָן אידען, פון וועלכע דער גרעסטער טייל געפינט זיך אין דיא אָסטליכע מדינות: רוסלאַנד, עסטרייך, רומעניען.

אייראָפּאַ איז פּאָליטיש געטיילט אין 23 מדינות, וועלכע זיינען: גרויס־בריטאַנניען און אירלאַנד (Great Britain and Ireland), פראַנקרייך (France), בעל־גיום (Belgium), האָללאַנד (Netherlands), גרויס־

הערצאָגטום ל ו ק ס ע מ ב ו ר ג (Luxemburg), פירסטענטום מ אָ נ אַ ק אָ (Monaco), ד י י ט ש ל אַ נ ד (Germany), דיא ש ו ו י י ץ (Switzerland), ע ס ט ר י י כ ־ א ו נ ג אַ ר ן (Austria-Hungary), ר ו מ ע נ י ע ן (Roumania), ר י ס ל אַ נ ד (Russia), שוועדען (Sweden), נאָרוועגען (Norway), ד ע נ ע מ אַ ר ק (Denmark), פ אָ ר ט ו ג אַ ל (Portugal), שפאַניען (Spain), א י ט אַ ל י ע ן (Italy), סאַן מאַרינאָ (San Marino), גריעכענלאַנד (Greece), מאָנטענעגראָ (Montenegro), ס ע ר ב י ע ן (Servia), ב ו ל ג אַ ר י ע ן (Bulgaria) און ט ע ר ק י י (Turkey). דיזע אַלע מדינות ווערען בעשריעבען אין וויטערדיגע קאַפּיטלען אין דער אָרדנונג, אין וועלכער זיי ווערען דאָ אָנגעגעבען.

---

13. קאַפּיטעל.

גרויס־בריטאַנניען און אירלאַנד.

דיא ברישישע אינזלען. — וויער לאַגע און שטח. — קלימאַט און אַגריקולטור. — פראָדוקציאָן פון מינעס. — מאַנופאַקטור. — עקספּאָרט און אימפּאָרט. — פערקעהר פון שיפען. — בעפעלקערונג. — רעגיערונג. — גרויס־בריטאַנניען. — ענגלאַנד און וועיל — שאָטלאַנד. — אירלאַנד.

דיא טערריטאָריע פון גרויס־בריטאַנניען און אירלאַנד איז דיא גרופּע אינזלען, וועלכע ווערען בעצייכענט מיט דעם נאָמען ב ר י ־ ט י ש ע א י נ ז ל ע ן (British Isles). דיזע אינזלען ליעגען צו וועסט פון דעם אייראָפּעאישען קאָנטינענט צווישען 50^0 — 59^0

נאָרדליכע ברייט, 11° וועסטליכע — 2° אָסטליכע לענג און זיינען דורך דעם ענגלישען קאַנאַל (לאַ מאַנש), דיא דאָיוער=שטראַס (פאַ=דע=קאַלע) און דיא נאָרד=זעע אָפּגעטיילט פון פראַנקרייך, בעלגיום, דייטשלאַנד, האָללאַנד און סקאַנדינאַוויען. דער צוזאַמענגענומענער שטח פון אַלע בריטישע אינזלען איז איבער 120,000 קוואַדראַט=מייל.

דיא בריטישע אינזלען בעשטעהען פון דיא צוויי גרויסע אינזלען גרויס=בריטאַנניען (Great Britain) און אירלאַנד (Ireland) און פיעלע קליינע אינזלען, וועלכע געפינען זיך לעבען זיי, וויא דיא העברידען (Hebrides), דיא אָרקני=אינזלען (Orkney Islands), דיא שעטלאַנד=אינזלען (Shetland Islands) און דיא אינזלען מאָן (Man) און וואַיט (Wight). גרויס=בריטאַנניען, דיא גרעסטע אינזעל פון דער גרופּע, בעשטעהט פון ענגלאַנד (England) צו זיד, שאָטלאַנד (Scotland) צו נאָרד און וועילז (Wales) צו וועסט.*) אַלע דיזע טיילען פון גרויס=בריטאַנניען צוזאַמען מיט אירלאַנד און דיא אַנדערע אינזלען, וועלכע שטעהען יעצט אונטער איין רעגיערונג, ווערען אָפט בעצייכענט מיט דעם נאָמען: דאָס פעראייניגטע קעניגרייך (United Kingdom).

דיא אינזלען גרויס=בריטאַנניען און אירלאַנד צייכנען זיך ביידע אויס מיט אונרעגעלמעסיגע ברעג=ליניעס און זעהר פיעלע איינשניטען (בוזמס, בוכטען א. ז. וו.), וועלכע מאַכען זיי זעהר בעקוועם פיר דעם פערקעהר פון שיפען. גרויס=בריטאַנניען האָט ביי עטליכע

*) מיט דעם נאָמען „ענגלאַנד" בעצייכענט מען זעהר אָפט דיא גאַנצע בריטישע מדינה; אין אמת'ן איז דאָס נאָר דער נאָמען פון דעם זידליכען טייל פון גרויס=בריטאַנניען.

פינקטען איינשניטען איינע גענענאיבער דיא אנדערע, אַזוי, דאָס מאַנכע וויכטיגע האַפענס קימען אויס איינער ענטגעגען דעם אַנ־דערן אויף אַ קליינע שטרעקע. אַזעלכע פאָרטען זיינען צום ביישפיעל בריסטאָל (Bristol) און לאָנדאָן (London), וועלכע זיינען אָפּגע־זונדערט בלויז דורך אַ שטרעקע פון עטוואָס מעהר וויא הונדערט מייל, אָדער ליווערפּול (Liverpool) און הולל (Hull), וועלכע זיינען אויך אונגעפעהר אַזוי וויים איינער פון אַנדערן. גלאַסגאָו (Glasgow) און דער נעהענטסטער פאָרט אויף דעם פירטה אָוו פאָרטה (Firth of Forth) זיינען בלויז אָפּגעטיילט אויף אַ שטרעקע פון פינף און צוואַנציג מייל.

דער קלימאַט פון דיא בריטישע אינזלען איז אַ מילדער און גוט פיר אַגריקולטור, אָבוואָהל זיי ליעגען צווישען אַזעלכע גראַדען, אין וועלכע אין דעם אָסטליכען טייל פון נאָרד אַמעריקאַ איז בע־אַרבייטונג פון לאַנד כמעט אונמעגליך צוליעב דיא רויהע קעלטען און טומאַנען. דיזער מילדער קלימאַט פון דיא בריטישע אינזלען קומט פון דער ווירקונג פון דיא וואַרימע שטראָמען (בעזאָנ־דערס דעם גאָלף־שטראָם) און דיא וואַרימע ווינטען, וועלכע קימען פון זיד־וועסט. אין דעם זיד־אָסטליכען טייל פון ענגלאַנד, וועלכער ענטהאַלט דאָס מעהרסטע גוטע לאַנד פיר בעאַרבייטונג, זיינען דיא פּראָדוקטען כמעט דיא זעלביגע וויא אין ניו יאָרק. ווייץ ווערט דאָרטען פּראָדוצירט אַם מעהרסטען, אָבער מאַנכע געגענדען אין ענגלאַנד צייכנען זיך אויס מיט דער פּראָדוקציאָן פון האָפּענס און אויבס. אין וועילז און אין דעם וועסטליכען טייל פון ענגלאַנד, אין שאָטלאַנד און אין אירלאַנד איז דער קלימאַט אין אַלגעמיין צו קאַלט אָדער צו פייכט פיר ווייץ און דער הויפּט פּראָ־דוקט איז דאָרטען האָבער. אַגריקולטור איז אין גרויס־בריטאַניען אויף אַזאַ הויכער שטופע, דאָס אין דורכשניט ווערט דאָרטען אויף

אַן אַקער פעלד פראָדוצירט מעהר ווייץ, וויא אין אירגענד וועלכען אַנדערן לאַנד אין דער וועלט.

מיט וויאָס דיא בריטישע אינזלען צייכנען זיך אויס אַם מעהרס־טען איז ניט דיא פראָדוקציאָן פון זייערע פעלדער, נאָר דיא פראָ־דוקציאָן פון זייערע מינעס און פאַבריקען. אַלס אַ לאַנד פון מאַנו־פאַקטור פערנעהמט בריטאַנניען דעם ערסטען אָרט צווישען אַלע לענ־דער פון דער וועלט, און דאָס האָט זיא צו פערדאַנקען איהר רייכ־טום אין קויהלען און אַייזען. איהרע קויהלען־פעלדער זיינען אין גאַנצען אונגעפעהר אַזוי גרויס וויא דיא קויהלען־פעלדער פון פעננ־סילוויינאַ, אָבער פיעל גרעסער וויא דיא קויהלען־פעלדער פון אירגענד וועלכער אַנדערער אייראָפּעאישער מרינה, אויסער רוס־לאַנד, און דיא קויהלען איהרע זיינען פון אַן אויסגעצייכענטען סאָרט; אַחוץ דעם איז דאָ אַ מעלה, דאָס דיא קויהלען געפינען זיך דאָרטען איבעראַל אין בעקוועמע ערטער, אין ניעדריגען באָדען און נאָהענט פון ים. מעהרערע רייכע קויהלען־פעלדער געפינען זיך דאָרטען נאָהענט פון גרויסע האַפענס, אַזוי דאָס דיא פראָ־דוקטען פון דיא מינעס קענען ביליג פערשיקט ווערען נאָך אַנדערע טיילען פון לאַנד. גראַדע אַזוי ביליג קענען רויהע מאַטעריאַלען פיר מאַנופאַקטור אַריבערגעבראַכט ווערען פון ווייטע ערטער אין דיא פאַבריקען, וועלכע געפינען זיך ביי דיא קויהלען־פעלדער, און דיא פאַבריצירטע אַרטיקלען קענען ווידער פון דאַנען לייכט אַרויסגעשיקט ווערען.

בריטאַנניען איז אויך רייך אין אַייזען, וועלכעס געפינט זיך דאָרטען אין זעהר בעקוועמע ערטער פיר בעאַרבייטונג. פיעלע אָפּ־לאַגערונגען פון אַייזען־רודעס געפינען זיך אין ערטער, וואו עס זיינען דאָ קויהלען צים שמעלצען דאָס אַייזען אויפ'ן אָרט, אָדער נאָהענט פון גרויסע ים־פּאָרטען, וואו מען קען קויהלען לייכט

צופיהרען. וועגען דיזען רייכטום אין קויהלען און אייזען צייכענט זיך בריטאַנניען אויס מיט איהר פאַבריקאַטור פון מעטאַלענע וואַארען. דיא גרויסע אינדוסטריעלע טעטיגקייט האָט דיזעס לאַנד גע־פיהרט צו ערפינדונגען פון וויכטיגע מאַשינען פיר מאַנופאַקטור און אַנדערע צוועקען. לאָקאָמאָטיווען, וואָס געהען מיט דאַמפף, זיינען ערפונדען געוואָרען אין בריטאַנניען.

צו פערדאַנקען בריטאַנניען'ס גרויסער ענטוויקלונג אין מאַנו־פאַקטור זיינען איהרע הויפט עקספּאָרטען פאַבריצירטע אַרטיקלען. איהרע אימפּאָרטען זיינען רויהע מאַטעריאַלען צום פאַבריצירען און שפּייז־אַרטיקלען, וועלכע זיא קען ניט אַליין גענוג פראָדיצירען פיר איהר גרויסע מאַנופאַקטור בעפעלקערונג. איהרע וויכטיגסטע עקס־פּאָרטען זיינען באַוועל־מאַנופאַקטורען און אַרטיקלען פון שטאָהל און אַייזען. דיא הויפּט אימפּאָרטען זיינען געטריידע, הויפּטזעכליך ווייץ און מעהל, און רויהע באַוועל און וואָל. לעבעדיגע טיערע און פלייש, מילך־פּראָדוקטען, אַלערליי פרוכטען, צוקער און טעע ווערען אויך אימפּאָרטירט. פיה און מילך־פּראָדוקטען ווערען אייך זעהר פיעל אין גרויס־בריטאַנניען אַריינגעפיהרט פון אירלאַנד. דיזע אינזעל האָט ניט קיין רייכע מינעס פון קיהלען און אַייזען וויא גרויס־בריטאַנניען און זיא האָט ניט קיין גרויסען טייל אין דער אינ־דוסטריע פון דעם לאַנד. דער איינציגער וויכטיגער צווייג פון מאַ־נופאַקטור אין אירלאַנד איז לייווענט.

דיא בריטישע אינזלען פיהרען אַ גרויסען אויסלענדישען האַנ־דעל ניט נאָר פיר זיך אַליין, נאָר אויך פיר אַנדערע מדינות, דורך דעם, וואָס זיי ברייגגען אַריבער פּראָדוקטען פון איין אָרט און פערשיקען זיי נאָך אַן אַנדערן. אונגעפעהר אַ פינפטעל פון זייערע עקספּאָרטען בעשטעהט פון אַרטיקלען, וועלכע ווערען אימפּאָרטירט פון אויסלאַנד און ווערען ווידער עקספּאָרטירט.

דיזע פערמיטלערשע ראָלע פון דיא בריטישע אינזלען אין דעם האַנדעל פון דער וועלט איז צו פערדאַנקען דעם פאַקט, דאָס זיי ליעגען אין אַ בעקוועמען פונקט צווישען דיא קאָנטינענטען, פון וועלכען פונקט שיפען האָבען בעקוועמע וועגען נאָך דיא מדינות פון אַלע וועלט=טיילען. דער שיפענ=פערקעהר פון דיא בריטישע אינזלען איז פיעל גרעסער, וויא זייער אייגענער האַנדעל פאָרדערט, און פיעלע בריטישע שיפען בעשעפטיגען זיך מיט איבערפיהרען וואַרע פון איין פרעמדען פאָרט צו אַן אַנדערן. דיא צוזאַמענגענו־מענע געוויכט פון לאַדונג, וואָס קען אַריינגעהן אין דיא בריטישע האַנדעל=שיפען, איז וועניגסטענס אַכט מאָל אַזוי גרויס וויא פון דיא שיפען פון יעדען אַנדערן לאַנד אין איירָאפּאַ און ביינאַהע צוויי מאָל אַזוי גרויס וויא פון אַלע שיפען אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

דיא בעפעלקערונג פון דיא בריטישע אינזלען איז אונגעפעהר 43,000 000. דער גרעסטער טייל פון דיא איינוואוינער פון גרויס= בריטאַנניען זיינען פראָטעסטאַנטען, אין אירלאַנד קאַטאָליקען; דיא מעהרסטע קאַטאָליקען אין ענגלאַנד און שאָטלאַנד שטאַמען פון אירלענדער.

דיא רעגיערונג פון דיא בריטישע אינזלען איז אַ קאָנסטיטו־ציאָנעלע מאָנאַרכיע. אַן דער שפּיצע פון דער רעגיערונג איז אַ קע־ניג אָדער אַ קעניגין, וואָס נעהמט איבער דיא הערשאַפט בירושה, אָבער דיא מאַכט פון דעם קעניג אָדער דער קעניגען איז בע־שרענקט דורך אַ קאָנסטיטוציאָן. דיא מאַכט איינצופיהרען געזעצע איז איבערגעגעבען צו אַ פּאַרלאַמענט און זיי דורכצופיהרען — צו מיניסטאָרען, וועלכע זיינען פעראַנטוואָרטליך צום פּאַרלאַמענט. דער בריטישער פּאַרלאַמענט בעשטעהט פון צוויי הייזער: דאָס הויז פון לאָרדען (House of Lords), וועלכעס בעשטעהט

פון אדעל-לייט, און דאָס הויז פון פאָלקס-פערטרע־טער (House of Commons), וועלכעס בעשטעהט פון מיט־גליעדער געוועהלטע פון פאָלק. אין דעם הויז פון לאָרדען איז אויך פערטרעטען דיא ענגלישע קירכע דורך ערצ-בישאָפען און בישאָפען. צו יעצטיגער צייט בעשטעהט דאָס הויז פון דיא פאָלקס-פערטרעטער פון 670 און דאָס הויז פון לאָרדען פון 617 מיטגליעדער.

שול-בילדונג איז אין גרויס-בריטאַנניען אינטער דער אויפזיכט פון דער רעגיערונג און אין אַלע טיילען פון לאַנד, אויסער אין אירלאַנד, איז יעדעס קינד געצוואונגען צו געהן אין שולע. פיר העכערע בילדונג זיינען דאָ עלף אוניווערזיטעטען, פון וועלכע דיא בעריהמטעסטע זיינען: אין ענגלאַנד — דיא אוניווערזיטעטען פון אָקספאָרד (Oxford) און קעמברידזש (Cambridge), אין שאָטלאַנד — דיא אוניווערזיטעטען פון עדינבורג (Edinburgh) און גלאַסגאָו (Glasgow), אין אירלאַנד — דיא אוניווערזיטעט פון דאָבלין (Dublin).

פאָלגענדע זיינען בעזונדערע בעשרייבונגען פון גרויס בריטאַנניען און אירלאַנד, וועלכע בילדען צוזאַמען דאָס פעראייניגטע קעניגרייך.

גרויס-בריטאַנניען. — דיזער טייל פון דעם פעראייניגטען קעניגרייך בעשטעהט הויפטזעכליך פון איין גרויסער אינזעל, אָבער שליעסט אויך איין פיעלע קלענערע אינזלען, וועלכע ליעגען אין דיא נאָהענטע וואַסערן אַרום. דיא גרויסע אינזעל ווערט איינגעטיילט אין דיא צוויי פאַרצייטיגע קעניגטימער ענגלאַנד (England) און שאָטלאַנד (Scotland) און דאָס פירסטענ־טום וועילז (Wales). ענגלאַנד פערנעהמט דעם זידליכען טייל פון דער אינזעל אויף אַ שטח פון 50,840 קוו. מ. און האָט אַ בעפעלקערונג פון 32,528,000. שאָטלאַנד פערנעהמט דעם נאָרד-

ליכען טייל פון דער אינזעל אויף אַ שטח פון 30,902 קיו. מ. און האָט אַ בעפעלקערונג פון 4,600 000. וועילז ליעגט צו וועסט מיט אַ שטח פון 7,470 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 1,800 000.

פון דיא קלענערע אינזלען, וועלכע געהערען צו גרויס=בריטאַנניען, ליעגען דיא מעהרסטע אַרום שאָטלאַנד. פיעלע פון זיי זיינען אָפּגעטיילט פון דער גרויסער אינזעל בלויז דורך שמאָלע קאַנאַלען און דיזע ווערען אָנגערופען דיא אינערע העברידען (Inner Hebrides). ווייטער אין ים אַרויס ליעגט אַ לאַנגע שורה פון אינזלען, וועלכע ווערען אָנגערופען דיא אויסערע העבּרידען (Outer Hebrides). צו נאָרד פון שאָטלאַנד ליעגען דיא אָרקני=אינזלען (Orkney Islands) און דיא שעטלאַנד=אינזלען (Shetland Islands). אַלע דיזע אינזלען זיינען אונפּרוכטבאַר און זייערע קליינע בעפעלקערונגען בעשעפטיגען זיך מעהרסטענס מיט פישען. צו זיד פון גרויס=בריטאַניען זיינען נאָר דאָ דריי וויכטיגע קליינע אינזלען. איינע פון דיזע איז דיא אינזעל וואַייט (Isle of Wight), וועלכע איז אָפּגעטיילט פון דעם זידליכען ברעג פון ענגלאַנד דורך צוויי שמאָלע קאַנאַלען; זיא צייכענט זיך אויס מיט איהר מילדען קלימאַט. דיא צווייטע איז דיא אינזעל אֶנגלסי (Isle of Anglesey), וועלכע איז אָפּגעטיילט פון וועילז דורך אַ שמאָלען קאַנאַל און איז מיט איהר פעראייניגט דורך צוויי בריקען. דיא דריטע איז דיא אינזעל מאֶן (Isle of Man), וועלכע ליעגט אין דעם איריש-לענדישען מעער און געפינט זיך כמעט אויף אַ גלייכער ווייטקייט פון ענגלאַנד, שאָטלאַנד און אירלאַנד.

דיא אויבערפלעך פון גרויס=בריטאַנניען איז זעהר פערשיעדענאַרטיג. דער נאָרד=וועסטליכער טייל פון שאָטלאַנד איז זעהר בערגיג און ווערט בעצייכענט אַלס דיא הויכלענדער פון

שאָטלאַנד (Highlands of Scotland). דער זיד-וועסטליכער טייל פון ענגלאַנד בעשטעהט מעהרסטענס פון נידריגע בערג, זומפּ-באָדענס און גראָז-פלעצער און איז רייך אין צין, בליי און אַנדערע מעטאַלען. דער זיד-אָסט־יכער טייל פון ענגלאַנד איז אין אַלגעמיין אַ געגענד פון פ־אַכלענדער און ניעדערלענדער און האָט דעריבער דעם בעסטען באָדען פיר אַגריקולטור אין גרויס-בריטאַנ־ניען. ביי דעם וואָש (Wash), אַ צווייג פון דער נאָרד-זעע, איז דיא אויבערפלעך אַזוי ניעדריג און פלאַך, דאָס מען מוז זיא שיצען פון דעם ים, זיא זאָל ניט פערפלייצט ווערען. אים דיזע גע־גענד, וועלכע ווערט אָנגערופען פען קאָנטרי (Fen Country) [ד. ה. זומפּ-לאַנד], צו מאַכען טויגליך פיר אַגריקולטור האָט מען געמוזט אָנווענדען פיעל מיה אָפּצוציהען דאָס וואַסער.

אין דעם זיד-אָסטליכען טייל פון ענגלאַנד געפינען זיך אַלע הויפּט טייכען פון לאַנד, אויסער דעם סעווערן (Severn). דיא טהעמזע אָדער טעימז (Thames), דער לענגסטער און וויכטיגסטער פון אַלע טייכען אין גרויס-בריטאַנניען, פאַנגט זיך אָן איניגע מייל פון דער מינדונג פון דעם סעווערן (אין וועילז) און שטראָמענדיג אין דער ריכטונג פון אָסט פליעסט ער אַריין אין דיא נאָרד-זעע (דאָס דייטשע מעער). אויף דער מינדונג פון דיזען טייך קענען געהן דיא גרעסטע שיפען ביז דיא לאָנדאָנער דאָקס. דיא מינדונג פון דעם טייך האָמבער (Humber), וועלכער פליעסט אַריין, וויא דיא טהעמזע, אין דיא נאָרד-זעע, איז אויך זעהר גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען אויפ'ן ים. דיזער טייך פעראייניגט זיך ביי זיין אָנפאַנג צו זיד מיט דעם טרענט (Trent), וועלכער געהט דורך דיא בעצירקען פון מיטען לאַנד; דיזער לעצ־טער איז פערבונדען מיט דעם אוז (Ouse), וועלכער פליעסט צו זיד דורך דעם פרוכטבאַרען טאָל פון יאָרק און פעראייניגט זיך מיט

זעהר פיעלע ביי-טייכען, וועלכע שטראָמען פון דעם וועסטליכען טייל. דער טייך סעווערן פאַנגט זיך אָן אין דעם מיטען פון וועילז און דרעהענדיג זיך נאָך אָסט געהט ער דורך דיא שעהנסטע טיי-לען פון ענגלאַנד, אָבער ער איז ניט בעקוועם פיר דעם פערקעהר פון שיפען, וויול ער ענדיגט זיך מיט אַ פלאַכער, ניט טיעפער מינדונג, ביי וועלבער עס געפינען זיך זאַמד-בענק.

גרויס-בריטאַנניען איז צו דעם צוועק פון רעגירונג איינגע-טיילט אין קאַונטיס (counties) [„גראַפשאַפטען“]. מיטגליע-דער פון פאַרלאַמענט ווערען געוועהלט פון גאַנצע קאַונטיס אָדער פון טיילען פון קאַונטיס אין טיילס אויך פון שטעדט, וועלכע ווע-ווערען אָנגערופען „פאַרלאַמענטאַרישע בורגען“ (parliamentary boroughs). דיא הויפט-שטאָדט פון דעם פעראייניגטען קעניגרייך איז דיא וועלט-בעריהמטע שטאָדט לאָנדאָן (London), וועלכע ליעגט אויף ביידע זייטען פון דער טהעמזע.

לאָנדאָן איז דיא גרעסטע האַנדעל-שטאָדט און דיא בעפעל-קערטסטע שטאָדט אין דער וועלט; זיא האָט 4,513,000 איינוואוי-נער און מיט דיא אַרומיגע דיסטריקטען, וועלכע געהערען יעצט צו איהר, איז איהר בעפעלקערונג 7,537,000. אַלס הויפט-שטאָדט פון דער גאַנצער מדינה געפינען זיך אין איהר אַלע הויכע געריכטס-הייזער, דיא הייזער פון פאַרלאַמענט, איינער פון דיא קעניגליכע שלעסער, איינער פון דיא פאַלאַצען פון דעם ערץ-בישאָף פון קאַנ-טערבורי, דיא גרעסטע ביבליאָטעק און דאָס גרעסטע מוזעאום. (דיא ביבליאָטעק און דאָס מוזעאום זיינען צוזאַמען און זיי טראָגען דעם נאָמען British Museum.) ווייטער אַרויף ביי דער טהעמזע געפינען זיך ווינדזאָר (Windsor), אַ קעניגליכע רעזידענץ-שטאָדט, מיט 12,500 איינוו., און אָקספאָרד (Oxford), מיט 45,800 איינוו., וועלכע האָט אַ בעריהמטע אוניווערזיטעט.

אַרונטער ביי דער בּהנמוע ליעגען: נ ר י נ י ט ש (Greenwich), פון וועלכער דיא מעהרסטע ציוויליזירטע פעלקער רעכנען דעם ערסטען מערידיאַן, מיט 65.000 איינוו., און ו ו א ו ל י ט ש (Woolwich), וועלכע איז בעריהמט מיט איהרע געוועהר־גיעסע־רייען, 41,000 איינוו.

פון די וויכטיגע וויכטיגע שטעדט אין גרויס־בריטאַנניען זיינען:

אין דעם זידליכען טייל פון ענגלאַנד — ק אַ נ ט ע ר ב ו ר י (Canterbury), דיא שטאָדט, וואו עס זיצט דער גרעסטער בי־שאָף פון דער ענגלישער קירכע, מיט 24,000 איינוו.; ה ע י ס־ט י נ ג ז (Hastings), אַ פאָרט־שטאָדט אויף דעם ענגלישען קאַ־נאַל (לאַ מאַנש), מיט 65,000 איינוו.; ב ר אַ י י ט אָ ן (Brighton), אַ פאָרט ביי דעם זעלביגען קאַנאַל, אַ פיינער אָרט פיר ים־בעדער, מיט 125,000 איינוו.; דיא קריעגס־האַפענס פ אָ ר ט ס מ ו ט ה (Portsmouth), 190.000 איינוו., און פ ל י מ ו ט ה (Plymouth), 112.000 איינוו. לעבען פאָרטסמוטה געגענאיבער דער אינזעל וואַיט, אויף דעם ענגלישען קאַנאַל, געפינט זיך ס אַ ו ט ה אֶ מ פ־ט אָ ן אָדער ס ו ד ה אֶ מ פ ט אָ ן (Southampton), אַ גרויסער אַטלאַנטישער פאָרט פאַר לאָנדאָן, מיט 105,000 איינוו. אויף דער אַנדערער זייט פון דער אינזעל געגענאיבער לאָנדאָן, ניט ווייט פון דעם בריסטאָל קאַנאַל, איז דיא שטאָדט ב ר י ס ט אָ ל (Bristol), דער דריטער גרעסטער פאָרט פון ענגלאַנד, מיט 339.000 איינוו.

אין וועילז — דיא שטאָדט ק אַ ר ד י ף (Cardiff) ביי'ם בריסטאָל־קאַנאַל, אַ וויכטיגער פאָרט, מיט 164.500 איינוו. אין דעם מיטעלען טייל: ב י ר מ י נ ג ה אַ ם (Birmingham), דיא גרעסטע פאַבריק־שטאָדט אין מעטאַל־וואַרען, מיט 533,500 איינוו.; ש ע פ־פ י ל ד (Sheffield), אַ פאַבריק־שטאָדט פון שטאָהל־וואַרען, איבערהויפט מעסער־פאַבריקאַציאָן, מיט 425,000 איינוואוינער;

נאָטטינגהאַם (Nottingham), מיט 246.000 און לעסטער (Leiscester), מיט 220,000 אַיינוו. דיא לעצטע צוויי שטעדט גיבען זיך אָפּ מיט דער אינדוסטריע פון געשטריקטע אַרבייט און פאָזאַמענטיר־אַרבייט.

אין דעם נאָרדליכען טייל פון ענגלאַנד — דיא שטאָדט הולל (Hull) בייא דעם טייך האָמבער, אַ האַפען פיר דעם פער־קעהר מיט נאָרד אייראפּאַ, 250.000 איינוו.; ניוקאַססל (Newcastle), אַ פּאָרט, פון וועלכען עס ווערען אַרויסגעפיהרט דיא קויהלען פון ניוקאַססל, מיט 222,250 איינוו.; סאָנדערלאָנד (Sunderland), בעריהמט אַלס אָרט פון שיפ־בוי, 283,000 אַיינוו.; יאָרק (York), דיא אַלטע שטאָדט פון נאָרד ענגלאַנד, 77,000 אַיינוו.; לידז (Leeds), 444,000 אַיינוו., און בראַד־פאָרד (Bradford), 283,500 אַיינוו., הויפּט־אָרטער פון וואָל־אינדוסטריע פון דער פּראָווינץ יאָרקשיר. צו וועסט פון נאָרד ענג־לאַנד: ליווערפּול (Liverpool), בייא דער מינדונג פו דעם טייך מערזי (Mersey), זעהר אַ וויכטיגער האַפען, דיא צווייטע האַנדעל־שטאָדט פון דעם לאַנד, מיט 716,000 אַיינוו.; מאַנ־טשעסטער (Manchester), בייא אַ קאַנאַל, וואָס האָט פּער־קעהר פון ים־שיפען, דער ערסטער פּלאַץ אין דער וועלט פיר באַ־וועל אינדוסטריע, מיט 554.000 אַיינוו., און איהרע דריי שוועס־טער־שטעדט אין דער באַוועל־אינדוסטריע: ראָטשדעיל (Rochdale), 83,000 אַיינוו., אָלדהאַם (Oldham), 140,000 איינוו., און באָלטאָן (Bolton), 173,500 אַיינוו.

אין שאָטלאַנד — אין דעם אָסטליכען טייל: דיא אַלטע הויפּט־שטאָדט עדינבורג (Edinburgh), 316,500 אַיינוו., און דיא האַפען־שטאָדט ליטה (Leith), 77,000 אַיינוו. אין דעם וועסטליכען טייל: גלאַסגאָו (Glasgow), אַ פּאָרט בייא

דעם טייך קלאייד (Clyde), דיא גרעסטע אינדוסטריעלע שטאָדט אין שאָטלאַנד און דיא גרעסטע שטאָדט פון דיא בריטישע אינזלען נאָך לאָנדאָן, מיט 760,000 איינוו.; דאָנדי (Dundee), ביי דער מינדונג פון דעם טעי (Firth of Tay), דער ערכטער פלאַץ פיר דיא אינדוסטריע פון יוטע (אינדישען פלאַקס), מיט 161,000 איינוו. אין וויק (Wyk), פרעיזערבאָראָ (Fraserburgh) און פיטערהעד (Peterhead) ווערען געפאַנגען דיא „שאָטישע הערינג". אין דעם נאָרדליכען טייל פון שאָטלאַנד איז דיא וויכ־טיגסטע שטאָדט: אַבערדין (Aberdeen), אַ וויכטיגער פאָרט אויף דער נאָרד־זעע (דייטשען מעער), 153,100 איינוו.

איר לאַנד. — דיזע אינזעל, וועלכע בילדעט אַ טייל פון דעם פעראייניגטען קעניגרייך, ליעגט צו וועסט פון גרויס־בריטאַנניען און האָט אַ שטח פון 32,583 קיו. מ. זיא איז עהנליך צו דער אינזעל גרויס־בריטאַנניען אין דער פאָרם פון איהר ברעג־ליניע, וועלכע איז זעהר אינרעגעלמעסיג, און אויך אין דער פאָרם פון איהר אויי בערפלעך. דער גרעסטער טייל פון אירלאַנד איז ניעדריג און פלאַך. דיא בערג, וועלכע זיא האָט, געפינען זיך מעהרסטענס אין גרופען אָדער קורצע רייהען נאָהענט פון דיא ברעגען. דיא העכסטע זיינען דיא מאַקגיללי קאָדדי ריקס (Macgillicuddy Reeks), וועלכע שטייגען 3,400 פוס; זי געפינען זיך צו וועסט פון דיא שעהנע קיללאַרני אָזיערעס (Lakes of Killarney), וועלכע ווערען יעהרליך בעזוכט פון טויזענדע רייזענדע.

אַ גרויסער טייל פון דער איבערפלעך פון אירלאַנד איז אַזוי פלאַך, דאָס דיא טייכען האָבען ניט גענוג אָפּצוג און אַ גרויסער טייל פון דעם באָדען, איבערהויפּט אין דיא וועסטליכע געגענדען, וועלכע זיינען אויסגעזעצט צו דיא וועסטליכע רעגענ־ווינטען, ווערט פערדאָרבען פון צו פיעל פייכטקייט. אין אַנדערע געגענדען זיינען

אָבער דאָ גרויסע שטרעקעס לאַנד, וועלכע זיינען זעהר פרוכט־באַר. דער הויפּט טייך אין אירלאַנד איז דער שאַננאָן (Shannon). דער לענגסטער טייך אין דיא בריטישע אינזלען; ער פליעסט פון נאָרד צו זיד דורך דריי גרויסע אָזערעס און פערקירעוועט זיך צו וועסט און פאַלט אַריין אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן.

מאַנופאַקטור איז אין אירלאַנד זעהר קליין, ווייל זיא האָט ניט גענוג קויהלען און אַייזען. דיא איינציגע בעדייטענדע מאַנופאַק־טור אויף דיזער אינזעל איז דיא מאָנופאַקטור פון לייווענט אין דעם נאָרד־אָסטליכען טייל, וואו קויהלען און אַייזען קענען צוגעפיהרט ווערען דורך דעם פּאָרט פון בעלפאַסט (Belfast). דער גרעסטער טייל פון דער בעפעלקערונג בעשעפטיגט זיך מיט אַגריקולטור, אָבער אַקער־בוי איז דאָ ניט אַזוי פאָרטגעשריטען וויא אין גרויס־בריטאַנניען. דיא הויפּט פּראָדוקטען אין אירלאַנד זיינען געטריידע און קאַרטאָפעל.

אירלאַנד איז אַיינגעטיילט אין 4 פּראָווינצען: אָלסטער (Ulster) אין נאָרד־אָסט, לינסטער (Leinster) אין זיד־אָסט, מאָנסטער (Munster) אין זיד־וועסט און קאָננאָט (Connaught) אין נאָרד־וועסט, און דיזע זיינען ווידער אַיינגעטיילט אין 32 קאַונטיס. דיא פּראָווינץ אָלסטער איז דיא פאָרטגעשריטענסטע אין אַגריקולטור, וויא אויך אין אַנדערע אינדוסטריען. דיא אירלענדער זיינען אַ קעלטישע ראַסע און פיעלע פון זיי, איבערהויפּט פון דער בויערן־בעפעלקע־רונג, רעדען נאָך אַ קעלטישע שפּראַך. אין רעליגיאָן זיינען דיא אירלענדער קאַטאָליקען. אין דער פּראָווינץ אָלסטער איז אַ גרויסער טייל פון דער בעפעלקערונג פּראָטעסטאַנטיש, ווייל פיעלע פון דיא איינוואוינער אין דיזער געגענד שטאַמען פון אַיינגעוואַנדערטע ענג־לענדער און שאָטלענדער.

דיא רעגיערונג אין אירלאַנד ווערט געפיהרט דורך אַ לאָרד־

ליטענאַנט (Lord Lieutenant), וועלכער ווערט אַריינגעזעצט פון דער בריטישער רעגיערונג, מיט דער הילף פון אַ פּריוואַט־ראַטה (Privy Council) אין דער שטאָדט דאָבלין און אַ הויפּט סעקרע־טער אין פאַרלאַמענט. אירלאַנד איז פערטרעטען אין דעם בריטי־שען פאַרלאַמענט דורך 103 געוועהלטע מענער פון פאָלק אין דעם הויז פון פאָלקס־פערטרעטער און פון דעם אירלענדישען אַדעל זיצען 28 מיטגליעדער אין דעם הויז פון לאָרדען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין אירלאַנד זיינען: — ד אָ ב ל י ן (Dublin), דיא הויפּט־שטאָדט, אַ פּאָרט ביי'ם אירלענדישען מעער צו אָסט, מיט 373,000 איינוו. זיא האָט אַמאָל געהאַט פערשיע־דענע צווייגען פון מאַניפאַקטיר; דיא איינציגע פּראָדוקטען, מיט וועלכע זיא צייכענט זיך אויס היינט, זיינען היסקי (שנאַפּס) און פּאָרטער. ב ע ל פ אַ ס ט (Belfast), אַ פּאָרט אין דעם נאָרד־אָסטליכען טייל, מיט 349,000 איינוו., איז דיא וויכטיגסטע שטאָדט אין דער פּראָווינץ אָלסטער; זיא איז דיא איינציגע גרויסע מאַנו־פאַקטור־שטאָדט אין אירלאַנד. ל אָ נ ד אָ נ ד ע ר ר י (Londonderry), אין דעם נאָרדליכען טייל, איז אַ פּאָרט פיר קלענערע שיפען מיט 34.000 איינוו. ק אָ ר ק (Cork), אַ פּאָרט אויף דעם זידליכען ברעג, מיט 76.000 איינוו., איז דיא דריטע שטאָדט אין אירלאַנד אין דער הינזיכט פון בעפעלקערונג; זיא איז אַ פּונקט, פון וועלכען עס ווערען עקספּאָרטירט דיא פּראָדוקטען פון לאַנדווירטשאַפט פון דיא אַרומיגע געגענדען, איבערהויפּט פּוטער. ק וו י נ ז ט אַ ו ן (Queenstown), אַ קליינע שטאָדט אויף אַן אינזעל צו זיד־אָסט פון קאָרק, צייכענט זיך אויס אַלס אַ סטאַציאָן פיר שיפען, וועלכע געהען איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן.

גרויס-בריטאַנניען האָט מיט איהר גוואַלדיגער מאַכט אויפ'ן ים עראָבערט פיעלע טערריטאָריעס אין אַלע טיילען פון דער

וועלט. דיא בריטישע אינזלען צוזאַמען מיט דיזע טערריטאָריעס בילדען דיא בריטישע אימפעריע (British Empire).

דיא אויסווערטיגע בעזיצונגען פון גרויס־בריטאַנניען זיינען:

אין איירָאפּאַ — דאָס פאָרגעבירג גיבראַלטאַר (Gibraltar) און דיא אינזעל מאַלטאַ (Malta) אין דעם מיטעללענדישען מעער.

אין אַזיען — אינדיען (India)*) און דיא אינזעל צייַלאָן (Ceylon); סטרעיטס סעטטלמענטס (Straits Settlements), אַ קאָלאָניע אויף דער מאַלאַיאישער האַלב־אינזעל; האָנג־קאָנג (Hong-Kong) אין כינאַ, אַדען (Aden) אין זיד־וועסט אַראַביען, סאָקאָטראַ (Socotra) און איינינע קלענערע אינזלען בייַ׳ם ברעג פון אַראַביען; דיא אינזעל לאַבואַן (Labuan) אין אָסט אינדיען, צו נאָרד־וועסט פון באָרנעאָ, און דיא אינזעל ציפּרוס (Cyprus).

אין אַפריקאַ — קאַפּ קאָלאָניע אָדער קעיפּ קאָלאָני (Cape Colony), נאַטאַל (Natal), זולו־לאַנד (Zululand), אָרענדזש ריווער (Orange River), טראַנסוואַאַל (Transvaal), רהאָדעזיאַ (Rhodesia), באַסוטאָ־לאַנד (Basuto Land) און בעטשואַנאַ־לאַנד (Bechuana Land) — אַלע אין זיד אַפריקאַ; אוגאַנדאַ (Uganda) אין אָסט אַפריקאַ; זאַנזיבאַר (Zanzibar) אויף דער אינזעל זאַנזיבאַר בייַ׳ם אָסטליכען ברעג פון אַפריקאַ; אַ טייל פון גווינעאַ אָדער גיני (Guinea) און פערשיעדענע אַנדערע טערריטאָריעס אויף דעם וועסטליכען ברעג פון אַפריקאַ.

אין אַמעריקאַ — קאַנאַדאַ (Canada), ניופאַונד־

*) אַלס הערשער איבער אינדיען טראָגט דער קעניג פון ענגלאַנד דעם טיטעל קייזער פון אינדיען (Emperor of India).

לענדער (Newfoundland) אין דיא בערמודאַס (Bermudas) אין נאָרד אַמעריקאַ; בריטיש האָנדוראַס (British Honduras) אין צענטראַל אַמעריקאַ אין דיא וועסט-אינדישע אינזעלען: דזשאַמעיקאַ (Jamaica), דיא באַהאַמאַס (Bahamas), ליוואָרד-אינזעלען (Leeward Islands), ווינדוואָרד-אינזעלען (Windward Islands), דיא באַרבאַדאָס (Barbados), טרינידאַד (Trinidad) און טאָבאַגאָ (Tobago); בריטישע גויאַנאַ (British Guiana) און דיא פאַלקלאַנד-אינזעלען (Falkland Islands) אין זיד אַמעריקאַ.

אין אויסטראַליען און דעם פּאַסיפיק — דער קאָנטינענט אויסטראַליען (Australia), דיא פידזשי-אינזעלען (Fiji Islands) צו אָסט פון אויסטראַליען, דיא אינזעל טאַסמאַניאַ (Tasmania) צו זיד, דיא אינזעל ניי-זעעלאַנד אָדער ניו זילענד (New Zealand) צו זיד-אָסט, דיא אינזעל ניי גווינעאַ אָדער ניו גיני (New Guinea) צו נאָרד, און פערשיעדענע אַנדערע אינזלען.

דיא גאַנצע בריטישע אימפּעריע — דיא היימישע אינזלען און אַלע קאָלאָניעס און בעזיצונגען — האָט אַ שטח פון 11,421,100 ק״. מ. און אַ בעפעלקערונג איבער 381,404,000. דורך דיא אויסוואַנדערונגען פון בריטישע איינוואוינער אין דיא פערשיעדענע קאָלאָניעס איז ענגליש געוואָרען דיא מוטער-שפּראַך פון איבער 130,000,000 מענשען.

14. קאפיטעל.

פראַנקרייך.

לאגע און שטח. — אויבערפלעך. — קלימאַט. — פראָדוקטען. — האַנדעל. — פאָליטישע איינטיילונג. — בעפעלקערונג. — פאָרם פון רעגיערונג. — שטעדט. — אויסווערטיגע בעזיצונגען.

פראַנקרייך ליעגט צווישען 20′ 42⁰ — 5′ 51⁰ נאָרדליכע ברייט און 9′ 7⁰ וועסטליכע — 55′ 5⁰ אָסטליכע לענג, זיא גרענעצט זיך צו נאָרד מיט לאַ מאַנש (דאָווער־שטראַס), פאַ־דע־קאַלע (ענגלישען קאַנאַל) און דער נאָרד־זעע (דייטשען מעער); צו נאָרד־אָסט מיט בעלגיען און דייטשלאַנד; צו אָסט מיט דייטשלאַנד, שווייץ און אי־טאַליען; צו זיד מיט דעם מיטעללענדישען מעער און שפּאַניען; צו ויעסט מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. איהר שטח איז 204,092 קוואַדראַט־מיילען.

דיא אויבערפלעך פון פראַנקרייך איז אין דעם זידליכען און אָסטליכען טייל בערגיג, אין דעם וועסטליכען און נאָרדליכען טייל פלאַך און ערטערווייז אויפגעהויבען אין קליינע בערגלאַך. אויסער דיא בערג, וועלכע ליעגען ביי דיא גרענעצען — דיא פירע־נעען ביי שפּאַניען, דיא אַלפּען ביי איטאַליען, דיא יוראַ־בערג ביי דער שווייץ, דיא וואָגעזען (Vosges) ביי דייטשלאַנד — זיינען דיא הויפּט בערג דיא סעווענען (Cevennes), וועלכע ליעגען צו זיד, דיא וואולקאַנישע בערג פון אָווערני׳ (Auvergne) אין דעם מיטעלען טייל, און דיא רייהע בערג קאָט ד׳ אָר (Cote d' Or) אין דעם וועסטלי־כען טייל. צו זיד־אָסט איז דאָ אַ ברייטעס טאַפעל־לאַנד אונגעפעהר

3,000 פוס הויך. אויף דיזען טאַפעל־לאַנד פליעסען אין טיעפע טאָ־לען אין אַ נאָרדליכע ריכטונג פון דער אָסט־זייט דער טייך לואַר (Loire) און פון דער וועסט־זייט דער טייך אלליער (Allier). דיזע צוויי גרויסע טאָלען האָבען דיא גערדיכטעסטע בעפעלקערונג פון דעם טאַפעל־לאַנד. ארום דעם בעצירק קלערמאָן (Clermont) שפרייט זיך אוים דער טאָל פון דעם אַלליער אין אַ ברייטען אויפגעהויבענעם פלאַכלאַנד, לימאַני' (Limagne), וועלכעס איז איינע פון דיא פרוכטבאַרסטע געגענדען אין פראַנק־רייך. דאָס טאַפעל־לאַנד אָווערני', איבער וועלכען עס ליעגט פון נאָרד צו זיד אַ רייהע פון אויסגעלאָשענע וואולקאַנישע בערג, איז איינע פון דיא ווילדעסטע געגענדען אין דיזען לאַנד.

פון דיא טייכען פון פראַנקרייך זיינען דיא וויכטיגסטע דיא סען (Seine), דיא לואַר (Loira), דיא גאַראָן (Garonne) און דער רהאָן (Rhone). דיא לואַר, דער לענגסטער טייך, איז גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען אויף אַ שטרעקע פון 400 ביז 500 מייל; דיא סען מיט איהרע ביי־טייכען מאַרן (Marne) און יאָנן (Yonne) זיינען גוט פיר דעם פערקעהר ביז אין דיא וויטע טיילען פון דעם אינערן לאַנד; דער רהאָן איז אויך גוט פיר שיפען־פער־קעהר אָבער ווערט וועניג בענוצט. פראַנקרייך האָט איינגעפעהר אַ הונדערט טייכען, וועלכע זיינען גוט פיר דעם פערקעהר מיט דעם אינערן לאַנד.

דער קלימאַט פון פראַנקרייך איז פערשיעדען לויט דער לאַגע פון דיא געגענדען און דער וועסטליכער טייל איז אונטערוואָרפען אונטער דער ווירקונג פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט זיינע וואַרימע ווינטען און שטראָמען. ביי'ם ברעג פון ברעטאַני' (Bretagne), אין דעם זיד־וועסטליכען טייל, איז דער ווינטער אַזוי מילד, דאָס דאָרטען קענען דאַן וואַקסען קאָמעליען, באַמבוסען און אַנדערע

האַלבּ-טראָפּישע פּלאַנצען, אָבער דער זומער איז דאָרטען אַזוי קיהל און פייכט, דאָס עס איז אוּנמעגליך דאָרטען צו פּראָדוצירען ווייץ. ווייטער צו אָסט זיינען דיא זומערן אַזוי וואַרים, דאָס זיי פּראָדוצי-רען דיא טרויבען, פון וועלכע עס ווערט געמאַכט דער שאַמפּאַניער, און דיא ווינטערן דאַגעגען זיינען אַזוי קאַלט, דאָס זיי קענען איבער-פריערען מאַנכע פלאַנצען, וואָס געדייהען אין קאַלטע געגענ-דען. פראַנקרייך קען אין אַלגעמיין אַיינגעטיילט ווערען אין זיעבען קלימאַטישע געגענדען: 1) דער בּ ר ע ט אַ נ י ש ע ר קלימאַט (פון ברעטאַני'), וועלכער איז מילד און פייכט; 2) דער פּ אַ ר י-ז ע ר קלימאַט, קיהל און פייכט אין ווינטער און גוט וואַרים אין זומער; 3) דער ו ו אָ ג ע ז י ש ע ר קלימאַט (פון דיא וואָ-געזען), אין ווינטער רויה און שנעאיג, אין זומער וואַרים און טרו-קען; 4) דער ר ה אָ ד אַ נ י ש ע ר קלימאַט (פון דעם טייך רהאָן), וויא דער וואָגעזישער, אָבער געוועהנליך טריקענער; 5) דער אַ ק י ט אַ נ י ש ע ר קלימאַט (אקיטען איז דער פאַרצייטיגער נאָמען פון דער געגענד פון דעם טייך גאַראָנן), אין ווינטער מע-סיג, אין זומער זעהר וואַרים און שטורמיש; 6) דער אָ ו ו ע ר-נ י ש ע ר קלימאַט, רויה, פייכט און נעבעלדיג; 7) דער מ י-ט ע ל ל ע נ ד י ש ע ר קלימאַט (פון דעם מיטעללענדישען מעער), אין ווינטער זעהר מילד, אין זומער זעהר וואַרים און טרוקען.

דיא אַגריקולטור פּראָדוקטען פון פראַנקרייך זיינען פערשיע-דענע געטריידע-אַרטיקלען, הויפּטזעכליך ווייץ; אין דיא וואַרימע געגענדען קוקירוזע, וויין, צוקער-ריבען, טאַבאַק, אין אין דיא פּראָווינצען ביי'ם מיטעללענדישען מעער עלבערטען (אָליוען) און מיילבעערען — דיא לעצטע פיר דיא ערציהונג פון זייד-ווערים. פּראָדוקציאָן פון וויין האָט פראַנקרייך דיא גרעסטע אין דער וועלט. דיא הויפּט ערטער פון דיזער פּראָדוקציאָן זיינען אין דעם טאָל פון

גאַראָנן, אין דעם זיד-וועסטליכען טייל פון לאַנד, און דיא פראָווינ־צען שאַמפּאַני׳ (Champagne) און בורגאָני׳ (Bourgogne) אין דעם אָסטליכען טייל.

דער מינעראַל-רייכטום פון פראַנקרייך איז פערהעלטניסמעסיג קליין. עס זיינען דאָ צוויי הויפּט קויהלען-פעלדער, דאָס בעלגישע קויהלען-פעלד, וועלכע ציהט זיך אַריין אין פראַנקרייך צו נאָרד, איז רייך אין אייזען. אַרום דיזען פעלד געפינט זיך אַ גרויסע אינ־דוסטריעלע בעפעלקערונג אין מעהרערע שטעדט, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע זיינען: ליל (Lille), רובע (Roubaix) און טורקואַן (Tourcoing). דאָס צווייטע קויהלען-פעלד, וועל־כעס איז אויך רייך אין אייזען, איז אויף דעם אָסטליכען ברעג פון דעם מיטעלען טאַפעל-לאַנד אין דיא הויפּט-שטעדט, וועלכע געפי־נען זיך דערביי, זיינען סט. עטיען (Ste. Etienne) און קרעזאָ (Creuzot).

אין דעם האַנדעל פון פראַנקרייך זיינען דיא הויפּט עקספּאָר־טען וויין און וואָלענע און זיידענע צייגען, און דיא הויפּט אימפּאָר־טען זיינען רויהע מאַטעריאַלען פיר דיא פאַבריקאַטיר פון וואָל, זייד און באַוועל, וויא אויך געטריידע. וואָל פערנעהמט דעם ערסטען אָרט צווישען דיא רויהע מאַטעריאַלען, און עס איז ניטאָ נאָך אַ לאַנד אין דער וועלט, וואָס זאָל דיזען אַרטיקעל אימפּאָרטירען אַזוי פיעל פיר זיינע אייגענע מאַנופאַקטורען. פיעל פון דער מאַסע וואָל, וואָס ווערט אימפּאָרטירט אין פראַנקרייך, קימט פון אויס־טראַליען, דירעקט אָדער איבער ענגלאַנד, אָבער זעהר אַ גרויסער טייל איז פון דער אַרגענטינישער רעפּובליק און אורוגואַי, זיד אַמעריקאַ. פראַנקרייך צייכענט זיך אויס פון אַלע לענדער פון דער וועלט מיט איהר פּראָדוקציאָן און גרויסען עקספּאָרט פון לוקסוס-אַרטיקלען, גאַלאַנטעריי-וואַארען, ציערונג און מאָדע-וואַארען.

דיא בעפעלקערונג פון פראַנקרייך איז לויט שפראַך און רעליגיאָן כמעט איין נאַציאָן. כמעט אַלע איינוואוינער רעדען דיא פראַנצויזישע שפראַך און בעקענען זיך צו דער קאַטוילישער רעליגיאָן. קוים 4 פּראָצענט פון דער גאַנצער בעפעלקערונג (ברעטאָנען, באַסקען, איטאַליענער, פלאַמלענדער) רעדען ניט קיין פראַנצויזיש און 2 פּראָצענט (דארונטער אַן ערך 100.000 אידען) זיינען ניט קיין קאַטאָליקען. דיא צאָהל פון איינוואוינער אין פראַנקרייך איז 38,962,000.

פראַנקרייך איז זייט דעם 4טען דעצעמבער 1870 אַ רעפּובליק. דער העכסטער בעאַמטער פון לאַנד איז אַ פּרעזידענט, וועלכער ווערט געוועהלט אויף 7 יאָהר און פיהרט דורך דיא געזעצע מיט דער הילף פון פעראַנטוואָרטליכע מיניסטאָרען. דיא מאַכט איינצופיהרען געזעצע איז איבערגעגעבען צו אַ סענאַט און אַ הויז פון פערטרעטער, וועלכעס ווערט בעצייכענט אַלס „קאַמער פון דעפּוטירטע" (Chambre des députés). דער פּרעזידענט ווערט ניט געוועהלט דורך דאָס פאָלק, נאָר דורך דעם סענאַט און דיא „קאַמער". צו דעם צוועק פון רעגיערונג איז פראַנקרייך איינגעטיילט אין 86 דעפּאַרטעמאַנס (departements) און 1 טעררייטאָריע — בעלפאָר (Belfort), וועלכע ליעגט אין דעם אָסטליכען טייל. יעדער דעפּאַרטעמאַן, האָט אַן דער שפּיצע אַ פּרעפעקט (préfet) און ווערט איינגעטיילט אין אַרראָנדיססעמאַנס (arrondissements) [בעצירקען] אָדער אונטער-פּרעפעקטורען (sous-préfectures), וועלכע ווערען ווייטער איינגעטיילט אין קאַנטאָנען (cantons) [קרייזען] און אין קאָממונעס (communes) [שטאָדט-געמיינדעס]. דער פּרעפעקט פון אַ דעפּאַרטעמאַן פערוואַלטעט זיין טעררימטאָריע מיט דער הילף פון אַ גענעראַל-ראַט (conseil général),

וועלכע ווערט ערוועהלט דורך אַלגעמיינעס שטימרעכט און בעשטעהט פון איינצעלנע פערטרעטער פון דיא קאַנטאָנען. דער אונטער־פּרע־פעקט רעגיערט מיט דער הילף פון אַ בעצירקס־ראַט (conseil d'arrondissement). יעדע שטאָדט־געמיינדע ווערט פערוואַלטעט דורך אַ מער (maire) מיט דער הילף פון אַ שטאָדט־ראַט (conseil municipal). עס זיינען דאָ אין פראַנקרייך 362 אַרראָנדיססעמאַנס, 2.908 קאַנטאָנען און 36,192 שטאָדט־געמיינדעס. גערעכטיגקייט ווערט פערטיילט אין יעדען קאַנ־טאָן דורך אַ ריכטער פון פריעדען (juge de paix), אין יעדען אַרראָנדיססעמאַן דורך אַ געריכט פון ערסטער אינסטאַנץ (tribunal de 1-re instance). עס זיינען דאָ 26 אַפּעללאַציאָנס־געריכטען (cours d'appel) איבערצו־משפּט'ן דיא פּראָצעסען פון דיא געריכטען פון ערסטער אינסטאַנץ. איבער אַלע דיזע איז דאָס קאַססאַציאָנס־געריכט (la cour de cassation), וועלכעס זיצט אין פּאַריז.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין פראַנקרייך זיינען:

אין דעם געביעט פון דער סען — אויףביידע זייטען פון דעם טייך סען דיא שטאָדט פּאַריז (Paris), דער פּאָליטישער מיטעלפונקט פון לאַנד, דיא ערסטע שטאָדט פון פראַנקרייך אין וויסענשאַפט, אינדוסטריע און האַנדעל, דיא גרעסטע פעסטינג אין דער וועלט, מיט 2.714.000 איינוו. צו זיד וועסט פון פּאַריז איז ווערסאַייל (Versailles), דיא אַמאָליגע רעזידענץ פון דיא פראַנצויזישע קעניגע, מיט 55,000 איינוו. צו נאָרד פון פּאַריז סט. דעני (St. Denis), דער בעגרעבניס־אָרט פון דיא פראַנצויזישע קעניגע, 61.000 איינוו.; צו זיד סעוור (Sèvres), בעריהמט מיט איהר אינדוסטריע פון פּאָרצעלאַן, 8.200 איינוו. צו אָסט ליעגען שאַלאָן־סור־מאַרן (Châlons-sur-Marne),

בעריהמט דורך איהרע שלאכטען, 63,000 איינוו., און עפער־נעי (Epernay), וועלכע פראָדוצירט שאמפּאַניער, 20,500 איינוו. נאָרדליך פון דאַנען ליעגט רעגס (Reims), די קרוינונגס־שטאָדט פון די פראַנצויזישע קעניגע, מיט וואָל־אינדוסטריע און פאַבריקאַציאָן פון שאַמפּאַניער, 108,000 איינוו. ביי דעם טייך מאַאס (Meuse) איז די שטאָדט סעדאן (Sedan), וועלכע צייכענט זיך אויס מיט אינדוסטריע פון טוך און איז בעריהמט דורך די שלאַכט פון 1870, מיט 19,400 איינוו. צו זיד, לאַנגר (Langres), בעריהמט דורך איהר פאַבריקאַציאָן פון מעסערס, 10,000 איינוו. צו נאָרד־אָסט פון פּאַריז רועך (Rouen), מיט אַ וויכטיגער באַוועל־אינדוסטריע, 116,300 איינוו. צו וועסט פון רוען ביי לאַ מאַנש — האַוור (Havre), דער גרעסטער אַטלאַנטי־שער האַפען פון פראַנקרייך, 130,200 איינוו. אַרויף פון האַוור ביי לאַ מאַנש דיעפּפ (Dieppe), אַ באַד־אָרט, 23,000 איינוו. פון האַוור צו וועסט אויף דעם נאָרדליכען ברעג פון דער האַלב־אינזעל קאָטאַנטען (Cotentin), וועלכע שטעקט אַרויס אין לאַ מאַנש, איז דער מיליטערישער האַפען שערבורג (Cherbourg), מיט 43,000 איינוואוינער.

אין דעם נאָרד אָסטליכען טייל — אַמיאַן (Amiens), 90,000 איינוו.; בולאָני' (Boulogne), אַ האַפען ביי לאַ מאַנש, 50,000 איינוו.; קאַלע (Calais), אַ האַפען ביי'ם פּאַ־דע־קאַלע, בעריהמט מיט דער אינדוסטריע פון פאָזאַמענטיר, 60,000 איינוו. ביי דער בעלגישער גרענעץ: דיונקערק (Dunkerque), דער פערטער אַטלאַנטישער האַפען פון פראַנקרייך, 39,000 איינוו.; די פעסטונג ליל (Lille), דער גרעסטער מיטעלפונקט פון אינדוסטריע און האַנדעל אין דעם נאָרדליכען טייל, איבערהויפּט אַ מאַרק פון היטעל־צוקער, 211,000 איינוו. נאָהענט פון דיזער זיינען די

וועבער־שטעדט רובע (Roubaix), 124,300 איינוו., און טורקואַן (Tourcoing), 80,000 איינוו. אין לאָררען (Lorraine), גע־גענאיבער דער שטאָדט מעטץ, וועלכע געהערט יעצט צו דייטש־לאַנד, געפינט זיך דיא פעסטונג ווערדען (Verdun), מיט 21,500 איינוו.; נאַנסי (Nancy), ביי דעם טייך מאָרטה (Meurthe), פארצייטיגע הויפטשטאָדט פון לאָררען, מיט אַן אוניווערזיטעט און אינדוסטריע פון פאָזאַמענטור און אַרטיסטישע פאַיאַנס, 102,600 איינוו.

אין וועסט און זיד־וועסט — דער קריעגס־האַפען ברעסט (Brest) אין ברעטאַני' ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן, 84,300 איינוו., און לאָריאַן (Lorient), צו זיד־אָסט פון ברעסט, אַ מיטעל־פונקט פיר דעם פאַנג פון סאַרדינען, 45.000 איינוו. אין מיטען פון ברעטאַני' צו אָסט איז רענן (Rennes), מיט 75,000 איינוו. צו זיד־וועסט, אויף דעם טייך לואַר, איז דער האַפען סט. נאַזעיר (St. Nazaire), 36.000 איינוו.; זיד־אָסטליך פון דיזער, ניט ווייט אַוועק, איז נאַנט (Nantes), איינע פון דיא וויכטיגסטע שטעדט פון פראַנקרייך, מיט שיפ־בוי אינדוסטריע, גרויסען צוקער־האַנדעל, מאַנופאַקטור פון צוקער. טאַבאַק און אַנ־דערע אַרטיקלען, 133,000 איינוו. נאָרד־אָסט־יך אַרויף פון דיזער איז אַנזשער (Angers), אין דער פראָווינץ אַנזשו (Anjou), מיט 82.400 איינוו. אין לע מאַן (Le Mans), אין דער פראָ־ווינץ מען (Maine), מיט 63 500. זידליך אַרונטער אין דער פראָ־ווינץ טורען (Touraine), איז דיא אַלטע שטאָדט טור (Tours), מיט 65.300. און נאָרד־אָסטליך פון דיזער איז אָרלעאַן (Orléans) אין דער פראָווינץ אָרלעאַנעי (Orléanais), 67,300 איינוו. זיד־אָסט־יך פון אונטער־לואַר (Loire infénieure) איז פואַטיער (Poitiers) אין דער פראָווינץ פואַטו (Poitou),

40,000 איינוו. אַרונטער זידליך אין דער פּראָווינץ אַנגומואַ (Angoumois) ווינען אַנגולעם (Angoulême), בעריהמט דורך איהר פאַבריקאַציאָן פון פּאַפּיער, 37,650 איינוו., און קאָניאַק (Cognac), אַ מיטעלפּונקט פון האַנדעל מיט שנאַפּס (קאָניאַק), 19,500 איינוו. אין דער פּראָווינץ אָניס (Aunis), בײ'ם ברעג פון ים, ווינען דיא האַפענס ראָשפאָר (Rochefort), 36,500 איינוו., און לאַ ראָשעלל (La Rochelle), 31,600 איינוו.

אין דעם מיטעלען און זיד-וועסטליכען טייל — אין דער פּראָ-ווינץ לימוזאַן (Limousin), דיא שטאָדט לימאָזש (Limoges) מיט אַ גרויסער אינדוסטריע פון פּאָרצעלאַן, 84,000 איינוו. אַרויף צו נאָרד אין דער פּראָווינץ בעררי (Berry) איז בורזש (Bourges) מיט גיעסערייען פון שיס-געוועהר, 46,000 איינוו. נאָרד-וועסטליך פון לימוזאַן אין דער פּראָווינץ בורבאָננעי (Bourbonnais) איז ווישי (Vichy), אַ מינעראַל-באַד, מיט 15,000 איינוו. זידליך פון בורבאָננעי אין דער פּראָווינץ אָווערני' (Auvergne) איז דיא שטאָדט קלערמאָנ-פערראַן (Clermont Ferrand), 53,000 איינוו. צו זיד-וועסט פון אָווערני' אין דער פּראָווינץ גויענן (Guyenne), אויף ביידע זייטען פון דער גאַראָנן, דיא שטאָדט באָרדאָ (Bordeaux), דער צווייטער וויכטיגער האַנדעל-פּאָרט פון פראַנקרייך, 246,700 איינוו. צום סאַמע זיד-וועסט אין דער פּראָווינץ נאַוואַרר (Navarre), ביי דעם ביסקאַיא'שען בוזים, דיא פעסטונג בעיאָנן (Bayonne), מיט 27,600 איינוו., און אין דעם אינערן טייל פון דער פּראָווינץ בעאַרן (Béarn) דיא שטאָדט פּאָ (Pau), מיט 34,200 איינוו. ביי'ם פוס פון דיא פּירענעען, מיט וועלכע דיזע צוויי פּראָווינצען גרענעצען זיך, געפינען זיך דיא בעדער באַניער (Bagnères) און טאַרב (Tarbes) און דאָס בעריהמטע שטעדטעל לורד (Lourdes), וואוהין פּיעלע פרימע

פראַנצויזען זיינען עולה־רגל פיר וואונדער־קור; אין דיזען שטעדטעל איז דאָ אַ העהל, פון וועלכער עס ווערט ערצעהלט, דאָס דיא הייליגע מאַריע האָט זיך דאָרטען בּעוויעזען צו אַ דאָרפישער מיידעל און איהר ענטדעקט דיא וואונדערבּאַרע איינגעשאַפּט פון דעם מינעראַל־קוואַל, וואָס געפינט זיך דאָ.

אין דעם זיד־אָסטליכען טייל — אין דער פּראָווינץ לאַנגעדאָק (Languedoc) דיא הויפּט־שטאָדט טולוז (Toulouse) מיט 150,000 איינוו. צו אָסט פון דיזער, נאָהענט פון דעם מיטעללענדישען מעער, איז מאָנפּעלליער (Montpellier), 76,000 איינוו., און אַביסעל אַרויף צו נאָרד־אָסט איז נים (Nîmes), 80,600 איינוו.; דיזע ביידע שטעדט צייכנען זיך אויס מיט דער ערציהונג פון זייד־ווערים. אין דער פּראָווינץ רוססיליאָן (Roussillon), בּיי דער גרענעץ פון שפּאַניען, ליעגט פּערפּיניאַן (Perpignan), מיט 36,200 איינוו. אין דער פּראָוואָנס (Provence), בּיי'ם מיטעללענדישען מעער, איז מאַרסעיל (Marseille), דיא דריטע שטאָדט און דער וויכטיגסטער האַנדעל־פּאָרט פון פראַנקרייך, דער מיטעלפּונקט פון דער אינדוסטריע פון בּוימאויל און פּאַרפיום, מיט 492,000 איינוו. צו אָסט פון דיזער איז דיא שטאָדט טולאָן (Toulon), דער מיטעללענדישער קריעגס־האַפען פון פראַנקרייך, מיט 101,600 איינוו. אין דער פּראָווינץ נים (Nice), אין סאַמע זיד־אָסטליכען פּוקט פון פראַנקרייך בּיי'ם מיטעללענדישען מעער, איז דיא פּאָרט־שטאָדט נים (Nice), וועלכע ווערט פיעל בּעזוכט פיר פערגניגען, מיט 105,000 איינוו.*) אין דער גראַפשאַפט ויענעססען (Comtat Venaissin), דיא שטאָדט אַוויניאָן (Avignon), וועלכע איז אַמאָל געוועזען דיא רעזי־

*) דיא פּראָווינץ נים האָט בּיז 1860 געהערט צו איטאַליען. איהר איטאַליענישער נאָמען איז ניצצאַ (Nizza).

דענץ פון דיא פּאַפּסטען, מיט 46,000 איינוו. נאָרדליך פון דיזער, אין דער פּראָווינץ דאָפינע (Dauphiné), איז דיא פעסטונג גרע־נאָבל (Grenoble), מיט 69 000 איינוו. אין דער פּראָווינץ סאַוואָא (Savoie), דיא הויפּט־שטאָדט שאַמבערי (Chambéry), 22,000 איינוו. נאָרד־וועסטליך פון שאַמבערי, אין דער פּראָווינץ ליאָננעי (Lyonnais), ביי דעם פעראייניגונגס־פּונקט פון דיא טייכען רהאָן און סאָן, איז ליאָן (Lyon), דיא דריטע שטאָדט פון פראַנקרייך אין בעפעלקערונג און אינדוסטריע, מיט 459,000 איינוו. צו זיד פון דיזער שטאָדט איז עטיענן (Étienne), הויפּט אָרט פיר דיא פאַבריקאַציאָן פון זייד־בענדער, שטאָהלענע וואַארען און בלאַנקע געוועהר, מיט 147,000 איינוו. נאָרדליך אַרויף אין דער פּראָווינץ בורגאָני' (Bourgogne) זיינען שאַלאָן־סיר־סאָן (Châlon-sur-Saône), 30,000 איינוו. און דיזשאָן (Dijon), דיא אַלטע הערצאָג־שטאָדט, 71,500 איינוו. נאָרד־אָסטליך אין פראַנש־קאָמטע (Franche-Comté) איז בעזאַנסאָן (Besançon), 55,400 איינוו. דיא פעסטונג בעלפאָר (Belfort), אַרויף צו נאָרד־אָסט, 32,600 איינוו., בעוואַכט פון דער פראַנצויזישער זייט דעם גרענעץ פון עלזאַס.

זייט 1768 געהערט צו פראַנקרייך דיא מיטעללענדישע איטאַליענישע אינזעל קאָרסיקאַ (Corsica), וועלכע בילדעט איינע פון דיא 87 דעפּאַרטעמאַנס. דער שטח פון דיזער אינזעל איז 3,377 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג 295,600. דיא איינוואוינער זיינען איטאַליענער און דאָרטען הערשט דיא איטאַליענישע שפּראַך. דיא וויכטיגסטע שטעדט זיינען: באַסטיאַ (Bastia), אַ האַפען־שטאָדט צו נאָרד־אָסט, 25,500 איינוו., און אַזשאַקסיאָ (Ajaccio), דיא הויפּט־שטאָדט, ביי'ם וועסטליכען ברעג, 21,780 איינוו.

אונטער דער איבערהערשאַפט פון פראַנקרייך און פון דעם

שפאַנישען בישאָף פון אירגעל (Urgel) שטעהט דיא קליינע רע־פובליק אַנדאָררא (Andorra) אין דיא פירענעען ביי דעם גרע־נעץ צווישען פראַנקרייך און שפּאַניען. דיזע קליינע מדינה, וועלכע האָט אַ שטח פון 175 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 5,250, ווערט רעגיערט דורך אַ ראַט פון 24 מיטגליעדער און אַ סינדיק (syndic), ד. ה. איינעם אַ געוועהלטען אַלס הויפט. דיא הויפט־שטאָדט איז אַנדאָררא לאַ וויעחאַ (Andorra la Vieja).

ביי דעם מיטעללענדישען מעער צו זיד־וועסט, צווישען איטאַל־יען און פראַנקרייך, איינגעשלאָסען אין דעם פראַנצויזישען דעפּאַרטע־מאַן אַלפּ מאַריטים, ליעגט דאָס פירסטענטום מאָנאַקאָ (Monaco), מיט אַ שטח פון 8 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 15,200. דיזע מדינה'לע ווערט רעגיערט דורך אַ פירסט פון דער פאַמיליע גרימאַלדי, וועלכע שטאַמט פון גענואַ, איטאַליען. דיא הויפט־שטאָדט איז מאָ־נאַקאָ, 3,500 איינוו. ניט ווייט פון דיזער איז דער באַדע־פּלאַץ מאָנטע קאַרלאָ (Monte Carlo), בעריהמט דורך איהר שפּיעל־באַנק, וועלכע ווערט בעזוכט פון אַריסטאָקראַטישע שפּיעלער.

אויסווערטיגע בעזיצונגען. — פראַנקרייך בע־זיצט פיעל טערריטאָריע אין אַזיען, אַפריקאַ, אַמעריקאַ, אין דעם אינדישען אָקעאַן און אין דעם שטילען אָקעאַן. דיא וויכטיגסטע פראַנצויזישע קאָלאָניעס זיינען טוניס (Tunis) אין נאָרד אַפ־ריקאַ און אַלזשיר (Algeria) [אין פראַנצויזיש: Algérie] אין נאָרד־וועסט אַפריקאַ. טונים איז אונטער דעם שוץ פון דער פראַנ־צייזישער רעגיערונג און אַלזשיר איז אַ ווירקליכער טייל פון פראַנק־רייך. דיא וויכטיגסטע קאָלאָניעס נאָך דיזע זיינען: סענעגאַל (Senegal) אין וועסט אַפריקאַ, דיא אינזעל מאַדאַגאַסקאַר (Madagascar) אין דעם אינדישען אָקעאַן, און אינדאָ־כינאַ (Indo-China). אין דער פערוואַלטונג פון דיא אויסווערטיגע בע־

װיצונגען פיהרט פראַנקרייך אַ ליבעראַלע טאַקטיק. פיעלע פון דיא עלטערע קאָלאָניעס, וויא גואיאַנאַ (אין זיד אַמעריקאַ), סענעגאַל, פראַנצױזיש־אינדיען, קאָשין־כינאַ א. ז. וו. שיקען פערטרעטער צום פראַנצױזישען פאַרלאַמענט.

פאָלגענדעס איז אַ פערצייכניס פון דיא פראַנצױזישע קאָלאָניעס אין דיא פערשיעדענע װעלט־טיילען:

אין אַזיען — פראַנצױזיש־אינדיען און פראַנצױזישע אינדאָ־כינאַ. צו דיא בעזיצונגען אין אינדאָ־כינאַ געהערען: אַ נ נ אַ ם (Annam), ק אַ מ ב אָ ד י אַ (Cambodia), ק אָ ש י נ ־ כ י נ אַ (Cochin-China), ט אָ נ ק י ן (Tonkin) און ל אַ אָ ם (Laos).

אין אַפריקאַ — אַ ל ז ש י ר (Algeria) מיט איהרע טעררי־טאָריעס אין דעם מדבר סאַהאַראַ; ט ו נ י ס (Tunis), ס ע נ ע ־ ג אַ ל (Senegal), ס ע נ ע ג אַ מ ב י אַ (Senegambia) און נ י ־ ג ע ר (Niger), פראַנצױזישע ג ו י נ ע אַ אָדער ג י נ י (Guinea), אַ י י ו ו אָ ר י ק אָ ו ס ט (Ivory Coast), ד אַ ה אָ מ ע י (Dahomey), ק אָ נ ג אָ (Congo), פראַנצױזישע ס אָ מ אַ ל י (Somali), ר ע י ו נ י אָ ן (Reunion), ק אָ מ אָ ר אָ ־ א י נ ז ־ ל ע ן (Comoro Islands), מ אַ י אָ ט ט (Mayotte), דיא אינ־זעל מ אַ ד אַ ג ס ק אַ ר (Madagascar).

אין אַמעריקאַ — פראַנצױזישע ג ו א י אַ נ אַ (Guiana) אין זיד אַמעריקאַ, ג אַ ד ע ל ו פּ (Guadeloupe) און אַנדערע װעסט־אינדישע אינזלען, דיא אינזעל מ אַ ר ט י נ י ק (Martinique) פון דיא קלענערע אַנטיללען, דיא אינזלען סט. פּ י ע ר ר (Saint Pierre) און מ י ק ע ל אָ ן (Miquelon) אין נאָרד אַמעריקאַ זידליך פון ניופאונדלענד.

אין דעם פּאַסיפיק — דיא אינזעל נ י י ־ ק אַ ל ע ד אָ נ י אַ (New Caledonia) [אין פראַנצױזיש Nouvelle Calédonie], דיא

ל אָ י אַ ל ט י ־ א י נ ז ל ע ן (Loyalty Islands), דיא מ אַ ר ק ע־ ס אַ ס ־ א י נ ז ל ע ן (Marquesas Islands) און נאָך אַנדערע.

דער צוזאַמענגענומענער שטח פֿון דיא פראַנצויזישע קאָלאָניעס איז 4,072,076 קוו. מ. און זייער צוזאַמענגענומענע בעפֿעלקערונג איז 51,139 340.

---

15. קאַפּיטעל.

האָללאַנד, בעלגיום, לוקסעמבורג.

געאָגראַפישע לאַגע פֿון דיזע דריי מדינות. — זייערע שטח'ן, באָדענס, בעפֿעלקערונגען און פאָרמען פֿון רעגיערונג. — פּראָווינצען און שטעדט.

דער שטח, וועלכער ענטהאַלט האָללאַנד, בעלגיום און לוקסעמבורג, ליעגט צווישען 50^0 — 53^0 נאָרדליכע ברייט און $2\frac{1}{2}^0$ — 7^0 אָסטליכע לענג, און גרענעצט זיך מיט דער נאָרד־זעע (דייטשען מעער) צו נאָרד־וועסט, מיט דייטשלאַנד צו אָסט און מיט פראַנקרייך צו וועסט. לוקסעמבורג ליעגט צו זיד פֿון בעלגיים און איז איינגעשלאָסען צווישען דייטשלאַנד און פראַנקרייך. פאָלגענדע זיינען בעזונדערע בעשרייבונגען פֿון דיזע דריי מדינות.

ה אָ ל ל אַ נ ד. — דיזע מדינה גרענעצט זיך מיט דער נאָרד־זעע צו וועסט און נאָרד, מיט פּרייסען (דייטשלאַנד) צו אָסט און בעלגיום צו זיד, און זיא פֿערנעהמט אַ שטח פֿון 12,648 קוו. מ.

דער באָדען פֿון האָללאַנד איז זעהר פלאַך און ניעדריג און ווערט געשיצט געגען איבערשוועמונגען פֿון ים דורך וואַסער־צאַמען.

אַ גרויסער טייל פון דער אויבערפלעך איז אַמאָל געווען אונטער'ן ים און איז אַרויסגעהויבען געוואָרען דורך קאַנאַלען. דאָס אַרויס־געהויבענע לאַנד איז אָנפאַנגס געווען זעהר זומפּיג און איז אויס־געטריקענט געוואָרען מיט גרויס מיה; אָבער יעצט איז עס אויסגע־צייכענט פיר דיא פּראָדוקציאָן פון געטריידע און פיה־צוכט. וועגען דער ניעדריגקייט פון איהר באָדען ווערט האָללאַנד בעצייכענט מיט דעם נאָמען דיא ניעדערלאַנדען (האָללענדיש: Nederlanden, ענגליש: Netherlands).

דיא הויפּט טייכען פון האָללאַנד זיינען דיא שעלדע (Schelde), דיא מאַאַס (Maas) און דער רהיין (Rhein). דער רהיין קומט אַריין פון דייטשלאַנד און טיילט זיך פערנאַנדער אין מעהרערע צווייגען, וועלכע ווערען בעצייכענט מיט בעזונדערע נעמען. צו נאָרד־אָסט פון האָללאַנד געפינט זיך דיא זוידער זעע (Zuider Zee), אַ צווייג פון דער נאָרד־זעע, וועלכער געהט אַריין טיעף אין דעם לאַנד.

דיא איינוואוינער פון האָללאַנד שטאַמען הויפּטזעכליך פון ניעדער־דייטשע פעלקער — פראַנקען, פריעזען און זאַקסען — און זיי רעדען אַ ניעדער־דייטשע שפּראַך. ביז 64 פּראָצענט פון דיא האָללענדער געהערען צו דער רעפאָרמירטער קירכע (פּראָטעסטאַנ־טען) און 36 פּראָצענט זיינען קאַטאָליקען. אויסער דיזע זיי־ען דאָ אין דיזען לאַנד אונגעפעהר 100,000 אידען.

דיא האָללענדער צייכנען זיך אויס איבערהויפּט אַלס אַ פאָלק פון האַנדעל, וועלכער איז לויט דער צאָהל פון בעפעל־קערונג גרעסער וויא אין אירגענד וועלכען אַנדערן לאַנד אין אייראָפּאַ. דיזע אויסצייכנונג האָט האָללאַנד צו פערדאַנקען איהרע קאָלאָניעס אין אַזיען, פון וועלכע זיא קריעגט זעהר פיעל קאַפּע, צוקער, רייז, אינדיגאָ, געווירצען און אַנדערע אַרטיקלען, וועלכע

זיא עקספּאָרטירט פיעל נאָך אַנדערע לענדער. אויסער האַנדעל האָבען דיא האָללענדער בעדייטענדע אינדוסטריען פון אַגריקולטור און מאַנופאַקטור.

דיא הויפּט אַגריקולטור פּראָדוקטען אין האָללאַנד זיינען קאָרן, ווייץ און האָבער. אין דעם זיד-אָסטליכען טייל ווערען אויך געפּלאַנצט וויינטרויבען. גאָרטענ-גרינס אין האָללענדישע טולפּענ-ציבעלעס (אַ סאָרט בלומען) זיינען דאָ אַ וויכטיגע ספּעציאַליטעט. אויסער דיזע אַרטיקלען ווערען דאָ נאָך פּראָדוצירט: פלאַקס, האַנף (קאָנאָפּליע), טאַבאַק, האָפּענס, צוקער-ריבען און נאָך אַנדערע. בעדייטענדער אַלס צקערבוי איז אין האָללאַנד דיא פיה-צוכט, און פּוטער, קעז און לעבעדיגע מיערע ווערען אַרויסגעפיהרט מעהר וויא אַלע אַנדערע היימישע פּראָדוקטען. האָללאַנד האָט אויך אַ גרויסע פיש-אינדוסטריע; זיא גיט זיך פּיעל אָפּ מיט דעם פאַנג פון אויסטערן און הערינג.

מאַנופאַקטור איז אין האָללאַנד ניט זעהר גרויס, וועגען דעם מאַנגעל פון קויהלען און אייזען. דיא וויכטיגסטע מאַנופאַקטור איז דאָ דיא פאַבריקאַציאָן פון ליקער, בראַנפּען, ציגאַרען, באַוועל און לייוועגט. דיא מאַנופאַקטיר פון באַוועל און לייוועגט איז דאָ זעהר אַ וויכטיגער אין האָללאַנד איז יעצט לויט דער צאָהל פון איהרע איינוואוינער דיא צווייטע נאָך ענגלאַנד אין דעם אימפּאָרט פון באַוועל. נאָך אַ וויכטיגע אינדוסטריע אין דיזען לאַנד איז דאָס בויען פון הילצערנע שיפען, פיר וועלכע דאָס געהילץ קומט איבער דעם רהיין פון דעם שוואַרצ-וואַלד פון דייטשלאַנד. צו טרייבען מאַשינען ווערט פּיעל בענוצט ווינט אַלס קראַפט. ווינט-מיהלען ווערען בענוצט צו מאָהלען קאָרן, קאַפע און שאָקאָלאַדע, אויסצושלאָגען פלאַקס און האַנף, צו פּרעסען אייל-זוימען, צו מאַכען פּאַפּיער-קאַשע און צו נאָך אַנדערע צוועקען.

האָללאַנד איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע און ווערט רע־גיערט דורך אַ קעניג אָדער אַ קעניגין, מיט אַ פּאַרלאַמענט, וועל־כער בעשטעהט פון אַן איבער־קאַמער פון 50 מיטגליעדער און אַן אונטער־קאַמער פון 100 מיטגליעדער. דער האָללענדישער פּאַרלאַ־מענט טראָגט דעם נאָמען דיא גענעראַל־שטאַאַטען (האָל־לענדיש: Staten Generaal, ענגליש: States-General). צו דיזער צייט רעגיערט קעניגין ווילדעלמינע (Wilhelmine), דיא טאָכטער פון ווילהעלם דעם דריטען, וועלכער איז געשטאָרבען אין 1890.

דיא ניעדערלאַנדען ווערען איינגעטיילט אין פאָלגענדע 11 פּראָווינצען: נאָרד־האָללאַנד (Noord-Holland), זיד־האָל־לאַנד (Zuid-Holland), זעעלאַנד (Zeeland), אוטרעכט (Utrecht), געלדערלאַנד (Gelderland), גראָנינגען (Groningen), אָוועראיסעל (Overijssel), דרענטע (Drente), פריעזלאַנד (Friesland), נאָרד־בראַבאַנט (Noord-Brabant), ניעדערלענדיש־לימבורג (Nederlandsch Limburg). דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיזע פּראָווינצען זיינען:

אין נאָרד־האָללאַנד — אַמסטערדאַם (Amsterdam), דיא הויפּט־שטאָדט, ערסטע שטאָדט אין האַנדעל און אינדוסטריע, 547 000 איינוו.; האַארלעם (Haarlem), בעריהמט פיר דיא פּראָדוקציאָן פון טולפּען־בלומען, 68,500 איינוו.; העלדער (Helder), אַ סטאַציאָן פון דער פלאָטע ביי'ם אריינגאַנג פון דער זוידער־זעע, 26,000 איינוו.; דיא שטעדט האָארן (Hoorn) און אַלקמאַר (Alkmar), וועלכע צייכנען זיך אויס אַלס מאַרק פון פּוטער און קעז.

אין זיד־האָללאַנד — האַאַג (Haag), דיא צווייטע הויפּט־שטאָדט פון לאַנד, דיא רעזידענץ פון דער רעגיערונג, 230,000

איינוו.; ליידען (Leyden), ביי'ם רהיין, בעזיצט דיא עלטעסטע פון דיא 5 אוניווערזיטעטען פון לאַנד, 55,000 אַיינוו.; דעלפט (Delft), בעריהמט פיר דיא פאַבריקאַציאָן פון אַרטיסטישע געשיר, 32,000 אַיינוו.; ראָטטערדאַם (Rotterdam), ביי דער מאַאַס, וויכטיגער פּאָרט און דיא צווייטע שטאָדט פון לאַנד אין בעפעלקערונג און האַנדעל, 350,000 אַיינוו.; דיא פאָר־האַפענס פון ראָטטערדאַם: שיעדאַם (Schiedam) מיט ברענערייען פון בראַנפען, פלאַרדינגען (Vlardingen) מיט דעם פאַנג פון הערינג, הוק פון האָללאַנד (Hoek van Holland) מיט דורכגאַנג נאָך האַרוויטש, ענגלאַנד; דאָרטרעכט (Dordrecht), אַ וויכטיגער האַנדעל־פּאָרט אויף דער מאַאַס, 43,000 אַיינוו.

אין זעעלאַנד — פליססינגען (Vlissingen), אויף דער אינזעל וואַלכערען (Walcheren), דורכגאַנג נאָך קווינבאָראָ, ענגלאַנד, 16,000 אַיינוו.

אין אוטרעכט — דיא שטאָדט אוטרעכט (Utrecht), מיט אַן אוניווערזיטעט און פאַבריקען פון סאַמעט, אַ מיטעלפונקט פון דיא אַייזענ־באַהן ליניעס, 110,000 אַיינוו.

אין געלדערלאַנד — אַרנהעם (Arnhem), 59,800 אַיינוו.; נימוועגען (Nimwegen), אויף דעם טייך וואַאַל, 48,000 אַיינוו.

אין אָוועראיססעל — קאַמפּען (Kampen), אַ פעסטונגס־שטאָדט, אויף דער איססעל, 19,000 אַיינוו.; זוואָללע (Zwolle), אויף דעם זעלביגען טייך, 30,000 אַיינוו.; ענשעדע (Enschede) און אָלדענזאַאל (Oldenzaal), וועלכע צייכענען זיך אויס מיט באַוועל־אינדוסטריע.

אין דרענטע — דיא שטאָדט מעפּפּעל (Meppel), מיט אַ בעדייטענדען האַנדעל און בעדייטענדער מאַנופאַקטור, אונגעפעהר 9,000 אַיינוו.

אין פריעזלאַנד — לעעוואַרדען (Leeuwarden), הויפּט־שטאָדט פון דער פּראָווינץ, 34,000 איינוו.; האַרלינגען (Harlingen), אַ פּאָרט בײַ דער נאָרד־זעע, דער הויפּט־אָרט פון האַנדעל אין פריעזלאַנד, אונגעפעהר 10,000 איינוו.

אין גראָנינגען — דיא הויפּט־שטאָדט גראָנינגען (Groningen), מיט אַן אוניווערזיטעט און בעדייטענדען האַנדעל פון געטריידע, 71,000 איינוו.

אין נאָרד־בראַבאַנט — דיא אַמאָליגע פעסטונג־שטעדט: בערגען־אָפּ־זאָאָם (Bergen-op-Zoom), הערטאָגענבאָש (Hertogenbosch) און פרעדאַ (Vreda); טילבורג (Tilburg), מיט אַ בעדייטענדער אינדוסטריע פון טוך, 36,500 איינוו.

אין ניעדערלענדיש־לימבורג — ווענלאָ (Venlo) אויף דער מאַאַס, מיט פערשיעדענע מאַנופאַקטורען און אַ גרויסען האַנדעל פון שווײַנען, אונגעפ. 11,000 איינוו.; רורמאָנדע (Roermonde) מיט פאַבריקאַציאָן פון טוך, 9,000 איינוו.; מאַאַסטריכט (Maastricht), דיא הויפּט־שטאָדט פון דער פּראָווינץ, מיט בע־דייטענדען האַנדעל און בעדייטענדע מאַנופאַקטורען, 33,500 איינוו.

האָללאַנד האָט מעהרערע איסווערטיגע בעזיצונגען, וועלכע ברייגגען איהר אַיין זעהר פיעל מיט זייערע נאַטירליכע רייכטימער און שטעלען איהר זעהר הויך אין דעם האַנדעל פון דער וועלט. אַלע דיזע קאָלאָניעס ווערען ליבעראַל רעגיערט, האָבען פאָלשטענ־דיגע רעליגיאָנס־פרייהייט און גוטע איינאָרדנונגען פיר שול־בילדונג. דיא האָללענדישע איסווערטיגע בעזיצונגען זיינען וויא פאָלגט:

האָללענדיש־אָסט־אינדיע (Dutch East Indies), וועלכע שליעסט אַיין דיא אינזעל יאַוואַ (Java), דיא מאָלוקקאַ־אינזלען (Moluccas). טיילען פון באָרנעאָ (Borneo), ניי־גווינעאַ (New Guinea) [דיזע אינזעל געפינט זיך צו נאָרד

פון אויסטראַליען], סומאַטראָ (Sumatra), צעלעבעס (Celebes) און מעהרע קלענערע אינזלען.

האָללענדיש־וועסט אינדיען (Dutch West Indies), וועלכע שליעסט איין דיא קאָלאָניע קוראַסאַאָ (Curaçao) צווישען דיא וועסט־אינדישע אינזלען און האָללענדישע גואיאַנאַ (Dutch Guiana) אין זיד אַמעריקאַ.

דער צוזאַמענגענומענער שטח פון דיא האָללענדישע קאָלאָניעס איז 782,863 קוו. מ. און זייער צוזאַמענגענומענע בעפעלקערונג איז 36,161,000.

בעלגיום. — דיזע מדינה גרענעצט זיך מיט דער נאָרד־זעע צו נאָרד־וועסט, מיט האָללאַנד צו נאָרד, מיט פרייסען און לוקסעמבורג צו אָסט און מיט פראַנקרייך צו זיד־וועסט און וועסט, און זיא האָט אַ שטח 11,373 פון קוו. מ.

דיא אויבערפלאַך פון בעלגיום איז אין אַלגעמיין גראַד, נאָר אין דעם זיד־אָסטליכען טייל איז דער באָדען אויפגעהויבען און בערגיג. צו זיד פערנעהמט בעלגיום אַ טייל פון דיא אַרדעננען (Ardennes), אַ טאַפעל־לאַנד, וועלכעס ציהט זיך פון פראַנקרייך. דיזעס טאַפעל־לאַנד איז רייך אין געהילץ און מינעראַלען.

דיא הויפט טייכען פון בעלגיום זיינען דיא רופעל (Rupel), דיא סעננע (Senne), דיא שעלדע (Shelde), דיא מאַאַס (Maas), דיא סאַמבר (Sambre) און דיא ליס (Lys).

ביז 1830 איז בעלגיום געווען אַ טייל פון האָללאַנד; דעם 4טען אָקטאָבער פון יענעם יאָהר האָט זיא זיך אָפגעריסען דורך אַ רעוואָלוציאָן און איז געוואָרען אַ זעלבסטשטענדיגעס קעניגרייך.

דיא בעפעלקערונג פון בעלגיום איז אונגעפעהר 7,000,000 און זיא בעשטעהט טיילס פון פלאַמלענדער (Flemings), וועלכע געהערען צו דער גערמאַנישער ראַסע, און טיילס פון וואַלאָנען

(Walloons), וועלכע זיינען פון גאַללישער אָפּשטאַמונג אין פערוואַנדט מיט דיא פראַנצויזען; דיא ערסטע בעוואוינען דעם נאָרדליכען טייל, דיא צווייטע דעם זידליכען טייל פון לאַנד. דיזע בעווינערע פעלקערשאַפטען רעדען בעזונדערע שפראַכען: דיא פלאַמלענדער — פלעמיש, וועלכע איז פערוואַנדט מיט האָללענדיש, און דיא וואַללאָנען — פראַנצויזיש. אין 1890 האָבען 2,485,072 גערעדט נאָר פראַנצויזיש, 2,744,273 נאָר פלעמיש, 700,519 האָבען גערעדט ביידע שפראַכען. אַרום דער שטאָדט אַרלאָן (Arlon) אין דער פראָווינץ לוקסעמבורג ווערט גערעדט דייטש. מיט דער אויסנאַהמע פון 15,000 פראָטעסטאַנטען און 12,000 אידען איז דיא בעלגישע בעפעלקערונג קאַטאָליש.

בעלגיום האָט אַ בליהענדע אַגריקולטור און איז זעהר גרויס אין מינעראַל-פּראָדוקציאָן. דיא הויפּט אַגריקולטור פּראָדוקטען זיינען געטריידע, צוקער-ריבען, האָפּענס און פלאַקס. אויסער לאַנד-אַרבייט גיבען זיך דיא בעלגיער פיעל אָפּ מיט פיה-צוכט. דיא פּראָדוקטען פון דיא מינעס זיינען אייזען, קויהלען, קופּער, צינק און אַנדערע מינעראַלען. אַחוץ דיזע אינדוסטריען האָט בעלגיום אַ גרויסע מאַנופאַקטור אינדוסטריע. איהרע פאַבריקאַציאָנען זיינען: וואָלענע און באַוועלנע וואַרען, לינען, פּאָזאַמענטור, געוועהר, הענדשקעס, גלאָז, לעדער און אַנדערע אַרטיקלען.

דיא פאָרם פון רעגירונג אין בעלגיום איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע מיט הערשער פון דעם הויז זאַקסען-קאָבורג-גאָטהאַ. דער קעניג רעגירט מיט דער הילף פון אַ סענאַט און אַ קאַמער פון געוועהלטע פערטרעטער פון פאָלק, וועלכע מאַכען דיא געזעצע פון לאַנד, און דיא דורכפיהרונג פון דיא געזעצע איז איבערגעגעבען צו 8 מיניסטאָרען. דיא מיטגליעדער פון סענאַט ווערען ערוועהלט אויף 8 יאָהר און דיא מיטגליעדער פון דער „קאַמער" אויף 4 יאָהר.

בעלגיום איז איינגעטיילט אין דיא פאָלגענדע 9 פּראָווינצען: בראַבאַנט (Brabant), אַנטווערפּען (פלעמיש: Antwerpen, פראַנצויזיש: Anvers), בעלגיש־לימבורג, ליטטיך (פראַנצויזיש: Liège), נאַמור (Namur), בעלגיש־לוקסעמבורג, הענעגאַו (פלעמיש: Henegouwen, פראַנצויזיש: Heinaut), וועסט־פלאַנדערן און אָסט־פלאַנדערן. דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דיזע פּראָווינצען זיינען:

אין בראַבאַנט (מיטעל־פּראָווינץ) — ברים סעל (פראַנצויזיש: Bruxelles), אויף דער סעננע, הויפּט־שטאָדט און רעזידענץ פון דעם קעניג און דער רעגיערונג, הויפּט אָרט פון בעלגישען האַנדעל און בעלגישער אינדוסטריע, 548,000 איינוו.; לאָווען (פלעמיש: Leuven, פראַנצ. Louvain), בעריהמט דורך זעהר אַן אַלטע און גרויסע אוניווערזיטעט, 42,000 איינוו.

אין אַנטווערפען (אין נאָרדליכען טייל פון לאַנד) — הויפּט־שטאָדט אַנטווערפּען, אַ גרויסער האַנדעל־פּאָרט, איינער פון דיא גרעסטע פּאָרטען אין דער וועלט, געפינט זיך ביי דער שעלדע, 295,000 איינוו.; מעכעלען (פראַנצ. Malines), בעריהמט מיט איהר פאַבריקאַציאָן פון פּאָזאַמענטור, 57,000 איינוו.

אין בעלגיש־לימבורג (נאָרד־אָסטליכער טייל פון לאַנד) — האַסעלט (Hasselt), הויפּט־שטאָדט פון דיזער פּראָווינץ, 15,000 איינוו.

אין ליטטיך (זיד־אָסטליכער טייל פון לאַנד) — ליטטיך אָדער ליעזש (Liége), הויפּט־שטאָדט פון דיזער פּראָווינץ, מיטעלפּונקט פון איזען און שטאָהל, 164 000 איינוו.; ווערוויער (Verviers), פאַבריקאַציאָן פון טוך און פּאָזאַמענטיר, 52,400 איינוו.

אין נאַמור — דיא שטאָדט נאַמור (Namur) ביי דעם פעראייניגונגס־פּונקט פון דער סאַמבר און דער מאַאַס, אינדוסטריע פון קיהלען און איזען, 32,000 איינוו.

אין הענגעגאַו (זיד־וועסטליכער טייל) — מאָנס (Mons), מיטעלפונקט פון אַ גרויסען קויהלענ־פעלד, 26,200 איינוו.

אין וועסט־פלאַנדערן — אָסטענדע (Ostende), פאָרט־שטאָדט אויף דער נאָרד־זעע, אַ שטאַרק בעזוכטער באַד־אָרט, בעריהמט מיט איהרע אויסטערן, 38 500 איינוו.; ברוגגע (Brugge) אָדער ברוזש (Bruges), הויפט־שטאָדט פון דער פראָווינץ, וויכטיגער האַנדעל־פּלאַץ, בעריהמט מיט איהרע פּאָזאַמענטור, 55,000 איינוו.

אין אָסט־פלאַנדערן — גענט (פלעמיש: Gend, פראַנצ. Gand), הויפט־שטאָדט פון דער פראָווינץ, גרויסע פאַבריקאַציאָן פון באַוועל און וואָל, 163,000 איינוו.

אונטער דער אויבערהערשאַפט פון בעלגיום שטעהט דער וועסט־אַפריקאַנישער פריי־שטאַאט קאָנגאָ (ענגליש: Kongo Free State, אָפיציעלער נאָמען אין פראַנצויזיש: Etat indépendant du Congo), וועלכער האָט אַ שטח פון אונגעפעהר 900,000 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 19,000.000. דיזער שטאַאט איז געגרינדעט געוואָרען לויט דער ענטשיידונג פון דעם בערלינער קאָנגרעס אין 1885 און דער פערשטאָרבענער בעלגישער קעניג לעאָפּאָלד דער צווייטער איז דאַן ערקלערט געוואָרען אַלס אויבער־הערשער. קאָנגאָ איז זעהר אינטרעסאַנט פיר דעם בעלגישען האַנדעל.

דאָס גרויס־הערצאָגטום לוקסעמבורג איז אַ קליינע זעלבסטשטענדיגע מדינה מיט אַ שטח פון 998 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 218,000. דיא הויפט בעשעפטיגונג פון דיא איינוואוינער איז אַגריקולטור און דאָס לאַנד איז זעהר רייך אין אייזען. דיא רעגיערונג איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע; אַן דער שפּיצע איז אַ גרויס־הערצאָג, וועלכער רעגיערט מיט דער הילף פון

אַ קאַמער פון 45 דעפּוטירטע. דיא רעליגיאָן איז רוימיש־קאַטוילישע, או דיא הערשענדע שפּראַך איז דייטש. דיא הויפּט־שטאָדט איז לוקסעמבורג (Luxemburg), 20,000 איינוו.

---

16. קאפיטעל.

דייטשלאַנד.

לאַגע, גרענעצען און שטח. — איובערפלעך און באָדען. — פּראָדוקטען, אינדוסטריע און האַנדעל. — בעפעלקערונג, שפּראַך, רעליגיאָן און שול־בילדונג. — רעגיערונג. — פּאָליטישע איינטיילונג. — וויכטיגסטע שטעדט. — אויסווערטיגע בעזיצונגען.

דייטשלאַנד ליעגט צווישען $55^0\ 52' - 47^0\ 18'$ נאָרדליכע ברייט, $5^0\ 50' - 22^0\ 50'$ אָסטליכע לענג. זיא גרענעצט זיך מיט דער נאָרד־זעע, דענעמאַרק אין דעם באַלטישען מעער צו נאָרד, מיט רוסלאַנד און עסטרייך־אונגאַרן צו אָסט, מיט עסטרייך־אונגאַרן און דער שווייץ צו זיד, מיט פראַנקרייך, לוקסעמבורג, בעלגיום און האָללאַנד צו וועסט. איהר שטח איז 208,738 קוו. מ.

דיא איובערפלעך פון דייטשלאַנד איז אין דעם זיד־וועסטליכען טהייל מעהרסטענס איינגעהייבען און בערגיג, וועהרענד אין נאָרד און אָסט איז זיא ניעדריגער און פלאַך. דאָס פלאַכע לאַנד צו נאָרד בילדעט אַ טהייל פון דעם גרויסען מיטעלען פלאַכלאַנד פון אייראָפּא. דיא הויפּט בערג זיינען: דיא אַלפּען (Alps), שווארצוואַלד (Black Forest), דיא וואָגעזען (Vosges), שוואָבישע יוראַ

(Franconian Jura) אין פראַנקישע יוראַ (Swabian Jura), דאָס פיכטעלגעבירג (Fichtelgebirge), דאָס ערצגעבירג (Erzgebirge) [„בערג פון רודעס"], טאַונוס (Taunus), טהורינגערוואַלד (Thüringerwald, דיא סודעטען (Sudetes), האַרצגעבירג (Harzgebirge), דיא בערג פון וועסטפאַליאַ (Westphalia) אין פון דעם רהיין (Rhine), דאָס ריעזענגעבירג (Riesengebirge) און באָהמערוואַלד (Böhmerwald). דיא הויפט טייכען זיינען: דער רהיין (Rhine) מיט דיא ביי-טייכען מאָזעל (Moselle), נעקקאַר (Neckar) און מאַין (Main); עמס (Ems), וועזער (Weser), עלבע (Elbe), אָדער (Oder), דיא ווייכסעל (Vistula) און דער דונאַי (Danube).

דאָס דייטשע הויבלאַנד איז זעהר רייך אין מינעראַלען. ביי דיא סודעטען אין אָבער-שלעזיען (פרייסען) זיינען דאָ קויהלען, אייזען און צינק. דאָס ערצגעבירג אין זאַקסען ענטהאַלט זילבער, בליי און צין אין ביי דעם פוס פון דיזער בערג-רייהע איז דאָ אַ רייכעס קויהלענ-פעלד, וועלכעס האָט זאַקסען געמאַכט פיר אַ וויכטיגע מאַנופאַקטור געגענד. דאָס האַרצגעבירג, איינע פון דיא עלטעסטע מינע-געגענדען פון דייטשלאַנד, ליעפערט אַללערליי מעטאַלען. דיא נאָרדליכע זייטען פון מאַפעל-לאַנד זיינען איננגעהייער רייך אין קויהלען און אייזען און האָבענדיג אַ לייכטען צוגאַנג צום רהיין, בילדען זיי דיא וויכטיגסטע אינדוסטריעלע געגענד פון דייטשלאַנד. אויסער דיא דערמאָהנטע מינעראַלען איז בערנשטיין אַ וויכטיגער פראָדוקט אויף דיא אָסטליכע ברעגען פון דעם באַלטישען מעער. זאַלץ קען מען בעקומען אין פערשיעדענע ערטער, און אויסער געוועהנליכען זאַלץ פראָדוצירט פרייסיש-זאַקסען גרויסע מאַסען פאָטאַש-זאַלצען, וועלכע זיינען זעהר גוט פיר דיא מיכטיגונג פון פעלדער.

אין דיא אַנדערע טהיילען פון דייטשלאַנד בעשעפטיגען זיך דיא אַיינוואוינער הויפטזעכליך מיט אַגריקולטור און פיה-צוכט. דיא הויפט אַגריקולטור פראָדוקטען זיינען קאָרן, קאַרטאָפּעל און צוקער-ריבען. אין דיא וואַרימערע טאָלען צווישען דיא הויכלענדער פון מיטען דייטשלאַנד, זיינען וויכטיגע פראָדוקטען פרוכט און וויין; ווייטער צו זיד-וועסט, איבערהויפט אויף דיא בערג געגענאיבער דעם רהיין און זיינע ביי-טייכען נעקקאַר און מאַין, איז דער הויפט פראָדוקט וויין, אָבער וויכטיגע פראָדוקטען זיינען דאָרטען אויך טאַבאַק, קאָר-קורווזע און האָפּענס. דייטשלאַנד איז זעהר רייך אין געהילץ; דיא וועלדער בעדעקען אונגעפעהר אַ פערטעל פון דער אויבערפלעך פון דעם לאַנד.

דיא טייכען פון דייטשלאַנד, פון וועלכע אַלע, אויסער דעם דונאַי און זיינע ביי-טייכען, פליעסען אַריין אין דיא נאָרד-זעע און אין דאָס באַלטישע מעער, זיינען זעהר ניצליך פיר דעם פערקעהר פון האַנדעל, און זיי האָבען דעריבער ביי זייערע ברעגען אָדער נאָ-הענט פון דיזע פיעלע וויכטיגע שטעדט. דער רהיין, דיא עלבע, דיא אָדער און דיא וויכסעל זיינען גוט פיר דעם פערקעהר פון שיפען כמעט פיר זייער גאַנצע לענג ביז דער דייטשער גרענעץ. בעזאָנדערס וויכטיג זיינען דיא עלבע און דער רהיין, וועלכע זיינען זעהר ברייט און טיעף; אויף זיי ווערען נאָך אַלץ געפיהרט גרויסע מאַסען וואַארע טראָץ דעם, וואָס אַייזענבאַהנען האָבען זיך דיא לעצטע צייטען שטאַרק ענטוויקעלט, און ביי דיא ברעגען פון דעם רהיין געפינען זיך מעהרער וויכטיגע שטעדט, וויא ביי אירגענד אַן אַנדערען טייך אין אייראָפּאַ.

דייטשלאַנד איז זעהר גרויס אין מאַנופאַקטור און האַנדעל. דיא מאַנופאַקטורען זיינען: באַוועלנע און וואָלענע וואַארען, לינען, אַייזען-וואַרג, שטאָהל-וואַרג, צוקער, ביער און פיעלע אַנדערע זאַכען.

צווישען דיא אַרטיקלען, וועלכע דייטשלאַנד אימפּאָרטירט, זיינען דיא וויכטיגסטע וואָל. רויהער באַוועל און געטריידע. דיא הויפּט עקספּאָרטען זיינען וואָלענע און זיידענע מאַנופאַקטורען און צוקער.

דיא בעפעלקערונג פון דייטשלאַנד אין איראָפּאַ (־אָם הייסט אויסער איהרע אויסווערטיגע בעזיצונגען) איז 63,886,000. דיא מעהרסטע זיינען פון דער גערמאַנישער ראַסע און רעדען דייטש אָדער דייטשע דיאַלעקטען, אָבער אין דעם אָסטליכען טייל פון לאַנד, אין דער פּראָווינץ פּאָזען און אין מאַנכע געגענדען פון וועסט פּרייסען און שלעזיען, זיינען דיא מעהרסטע איינוואוינער פּאָליאַקען. צו ביסלאַך געפינען זיך אויך אין דייטשלאַנד ליטווינען, ווענדען, טשעכען (בעהמער), דענער, פראַנצויזען און וואַללאָנען. אויסער דיזע נאַציאָנאַליטעטען געפינען זיך נאָך אין דייטשלאַנד 600,000 אידען. דיא רעליגיאָן פון דעם גרעסטען טייל פון דער בעפעלקערונג איז פּראָטעסטאַנטיש; אונגעפעהר 35 פּראָצענט זיינען קאַטאָליקען. שול־בילדונג איז זעהר פערברייטעט און זעהר פּאָרטגעשריטען. עס זיינען דאָ איין־און־צוואַנציג אוניווערזיטעטען, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע זיינען אין בערלין, קעניגסבערג, לייפּציג און מינכען.

דייטשלאַנד איז אַ בונד פון בעזונדערע שטאַאַטען, וועלכע שטעהען אונטער דער אויבערהערשאַפט פון אַ קייזער (דייטשעם קייזעררייך). דיזע שטאַאַטען זיינען: דיא קעניגרייכען פּרייסען (Prussia), בייערן (Bavaria), זאַקסען (Saxony) און ווירטעמבורג (Wurtemburg); דיא גרויס־הערצאָגטימער באַדען (Baden), העססען (Hesse), מעקלענבורג־שווערין (Mecklenburg-Schwerin), זאַקסען־וויימאַר (Saxe-Weimar), מעקלענבורג־סטרעליטץ (Mecklenburg-Strelitz) און אָלדענבורג (Oldenburg); דיא הערצאָגטימער בּרוינשווייג (Brunswick), זאַקסען־מייניגען

(Saxe-Meinengen), אַלטענבורג (Altenburg), זאַקסען-קאָבורג-גאָטהאַ (Saxe-Coburg-Gotha) און אַנהאַלט (Anhalt); דיא פירסטענטימער שוואַרצבורג-זאָנדערסהויזען (Schwarzburg-Sondershausen), שוואַרצבורג-רודאָלשטאַדט (Schwarzburg-Rudolstadt), וואַלדעק (Waldeck), רייסס עלטערע ליניע (Reuss, Senior Branch), רייסס יונגערע ליניע (Reiss, Junior Branch) און שוימבורג-ליפפע (Schaumburg-Lippe); דיא פריי-שטעדט לובעק (Lubeck), ברעמען (Bremen) און האַמבורג (Hamburg);*) דאָס רייכסלאַנד עלזאַס-לאָטהרינגען (Alsace-Lorraine), וועלכעס איז איבערגעגאַנגען צו דייטשלאַנד אַלס רעזולטאַט פון דעם דייטש-פראַנצייזישען קריעג פון 1870—1871. אין שטח און בעפעלקערונג זיינען דיזע בעזונדערע טיילען פון דייטשלאַנד וויא פאָלגט:

פרייסען	מיט	134,603	קוו. מ.	34,472,507	איניוו.**)
בייערן	„	29,282	„	6,176,057	„
ווירטעמבורג	„	7,528	„	2,169,480	„
באַדען	„	5,821	„	1,867,944	„

*) דיא שטעדט לובעק, ברעמען און האַמבורג רעגיערען זיך זעלבסט-שטענדיג וויא בעזונדערע מדינות. דיזע פרייהייט איז זיי נאָך פערבליעבען פון מיטעל-אַלטער, ווען זיי האָבען געהערט צו דער זאָ-גענאַנטער האַנזע (Hanse) — אַ באַנד פון נאָרד-דייטשע זעלבסטשטענדיגע האַנדעל-שטעדט, וועלכע האָבען זיך פעראייניגט מיט דעם צוועק זיך צו שיצען געגען דיא רויבער פון באַלטישען מעער, וויא אויך צו שיצען זייערע פרייהייטען פון נאַכבאַר-שאַפטליכע הערשער. דיזע דריי שטעדט ווערען דעריבער אָפט אָנגערופען דיא האַנזע-שטעדט (Hanseatic cities).

**) דיא בעפעלקערונגען ווערען דאָ אָנגעגעבען לויט סטאַטיסטיק פון דעם יאָהר 1900.

זאַקסען	מיט	5,787	קוו. מ.	4,202,216	איינוו.
מעקלענבורג-שווערין	„	5,135	„	607,770	„
העססען	„	2,965	„	1,119,893	„
אָלדענבורג	„	2,479	„	399,180	„
ברוינשווייג	„	1,424	„	464,333	„
זאַקסען-וויימאַר	„	1,388	„	362,873	„
מעקלענבורג-סטרעליטץ	„	1,131	„	102,602	„
זאַקסען-מייניגנגען	„	953	„	250,731	„
אַנאַהאַלט	„	906	„	316,085	„
זאַקסען-קאָבורג-גאָטהאַ	„	755	„	229,550	„
זאַקסען-אַלטענבורג	„	511	„	194,914	„
ליפפע	„	469	„	138,952	„
וואַלדעק	„	433	„	57,918	„
שוואַרצבורג-רודאָלשטאַדט	„	363	„	93,059	„
שוואַרצבורג-זאָנדערסהויזען	„	333	„	80,898	„
רייסס, יונגערע ליניע	„	319	„	139,210	„
רייסס, עלטערע ליניע	„	122	„	68,396	„
שומבורג-ליפפע	„	131	„	43,1 2	„
האַמבורג	„	158	„	768,349	„
לובעק	„	115	„	96,775	„
ברעמען	„	99	„	224,882	„
עלזאַס-לאָטהרינגען	„	5,600	„	1,719,470	„

אַן דער שפּיצע פֿון דעם בונד פֿון דיזע שטאַאַטען שטעהט דער קעניג פֿון פּרייסען, וועלכער טראָגט דעם טיטעל קייזער פֿון דייטשלאַנד און האָט דיא עקזעקוטיווע מאַכט, וויא אויך דאָס רעכט צו שליעסען טראַקטאַטען, צו ערקלערען קריעג און צו ערנענען געזאַנדטע. דיא געזעצגעבענדע מאַכט איבער מיליטער, פֿינאַנסען,

האַנדעל, פערקעהר פון אייזענבאַהנען און שיפען, אַלגעמיינע אינ־לענדישע אינטערעסען און געריכטליכע ענינים געהערט צו דעם בונדעסראַט און דעם רייכסטאַג. דער בונדעסראַט בע־שטעהט פון 58 בעפאָלמעכטיגטע, וועלכע ווערען ערנאַנט פון דיא הערשער פון דיא בעזונדערע שטאַאטען פון בונד (17 פון פרייסען, 6 פון בייערן, צו 4 פון זאַקסען און ווירטעמבורג, צו 3 פון באַדען און העססען, צו 2 פון מעקלענבורג־שווערין און ברוינשווייג און צו 1 פון דיא איבריגע שטאַאטען). דער רייכסטאַג בעשטעהט פון 397 רעפּוטירטע (זיי הייסען אין דייטש: „אַבגעאָרדנעטע“), וועלכע ווע־רען געוועהלט פון דעם דייטשען פאָלק דורך אַלגעמיינע דירעקטע אָפשטימונג.

יעדער פון דיזע שטאַאטען, וועלכע רעגיערען זיך זעלבסט פיר זייערע לאָקאַלע אינטערעסען, איז אַיינגעטיילט אין פראָווינצען און האָט זיך זיין בעזונדערע הויפט־שטאָדט. בערלין (Berlin), דיא הויפט־שטאָדט פון פרייסען, אין דער פראָווינץ בראַנדענבורג, איז דיא הויפּטשטאָדט פון דעם גאַנצען דייטשען קייזעררייך.

פאָלגענדעס איז אַ פערצייכניס פון דיא וויכטיגסטע דייטשע שטעדט ביי דעם ים צו נאָרד־וועסט און נאָרד־אָסט, אויף דעם אינערן פלאַכלאַנד צו נאָרד און אויף דעם הויכלאַנד צו זיד:

ביי דער נאָרד־זעע (דייטשען מעער) — ברעמען (Bremen), ביי דעם טייך וועזער, איינער פון דיא גרעסטע האַפענס פיר דעם פערקעהר פון ים־שיפען, 163,000 אַיינוו., און ברעמער האַפען (Bremerhaven), ביי דער מינדונג פון דעם וועזער, אַ פאָר־האַפען פון ברעמען;*) האַמבורג (Hambnrg), ביי דער עלבע, דער הויפט־פאָרט פון דייטשלאַנד, 706.000 אַיינוו.; אַלטאָנאַ

*) ברעמערהאַפען איז אין אמת'ן דער פאָרט פון ברעמען, וועלכע איז אַליין ניט צוגענגליך פיר גרויסע ים־שיפען.

(Altona), אַ האַנדעל־פּאָרט אויף דער עלבע ביי האַמבורג, 161,500 איינוו. (אַלטאָנא גרענעצט זיך מיט האַמבורג, אָבער זיא געהערט צו דער פּרייסישער פּראָווינץ שלעזוויג־האָלשטיין); קוקסהאַפען (Cuxhaven), אַ פּאָרט ביי דער מינדונג פון דער עלבע, 57 מייל נאָרד־וועסט פון האַמבורג; ווילהעלמסהאַפען (Wilhelmshaven), אַ מיליטערישער פּאָרט אויף דעם בוזים יאַהדע אין דעם נאָרדליכען טייל פון דעם גרויס־הערצאָגטום אָלדענבורג, 23,000 איינוו.; קיעל (Kiel), אַ מיליטערישער פּאָרט ביי דעם באַלטישען מעער, 122,000 איינוו.; לובעק (Lubeck), איינע פון דיא פריי־שטעדט, אויף דער טראַפּע, וועלכע פליעסט אריין אין באַלטישען מעער, 82,000 איינוו. (דיא גאַנצע טעררימאָריע פון לובעק צעהלט 97,000 איינוו.); שטעטטין (Stettin), אין דער פּרייסישער פּראָווינץ פּאָמערן, ניי דער מינדונג פון דעם טייך אָדער, אַ וויכטיגער פּאָרט, 211,000 איינוו.; דאַנציג (Danzig), אין דער פּראָווינץ וועסט־פּרייסען, אַ פּאָרט אויף אַ צווייג פון דעם באַלטישען מעער, נאָהענט פון דער מינדונג פון דער ווייכסעל, זעהר אַ וויכטיגע האַנדעל־שטאָדט, אינדוסטריע פין לעדער און טוך, פּאַבּריקאַציאָן פון שנאַפּס, אַן אָרט פיר שיפּ־בוי, 147,000 איינוו.; קעניגסבערג (Königsberg), אין דער פּראָווינץ אָסט־פּרייסען, אַ פּאָרט ביי דער מינדונג פון דעם פּרעגעל, בעריהמט דורך איהר אוניווערזיטעט, 189,000 איינוו.; מעמעל (Memel), אַ פּאָרט אין אָסט־פּרייסען, ביי דער מינדונג פון דער דאַוגע, 20,000 איינוו. (מעמעל איז דיא וויימסטע נאָרדליכע שטאָדט אין דייטשלאַנד).

אין דעם אינערען פלאַכען טייל פון לאַנד — בערלין (Berlin), דיא הויפּט־שטאָדט פון פּרייסען און פון דעם דייטשען קייזעררייך, אויף דעם קליינעם טייך שפּרעע, וועלכע איז פערבונדען מיט דער עלבע, טיילס דורך קינסטליכע קאַנאַלען; זיא איז זעהר

אַ גרויסע און אַ שיינע שטאָדט מיט אַ וויכטיגען האַנדעל און גרויסער מאַנופאַקטור אינדוסטריע, 1,889,000 איינוו.; 20 מייל פון בערלין צו וועסט איז פּאָטסדאַם (Potsdam) מיט אַ קעניגליכען שלאָס, 60.000 איינוו.; פּאָזען (Posen), אין דער פּראָווינץ פּאָזען (פּרייסען), אויף דער וואַרטאַ, אַ האַנדעל-שטאָדט, פעסטונג פון פּרייסען, 117.000 איינוו.; ברעסלאַו (Breslau), אויף דעם טייך אָדער, הויפּט-שטאָדט פון שלעזיען (פּרייסען), גרויסע אינדוסטריע פון אייזען און אַנדערע מאַנופאַקטורען, הויפּט מאַרק פיר שלעזישע וואָל און צינק, 422,700 איינוו.; מאַגדעבורג (Magdeburg), פּרייסישע פעסטונג אין דער פּראָווינץ זאַקסען, זיד-וועסט פון בערלין אויף דער עלבע, גרויסער פּאָרט פיר טייכען-פערקעהר, זעהר וויכטיגע אינדוסטריע, 230 000 איינוו.; האַנאָווער (Hanover), אין דער פּראָווינץ האַנאָווער (פּרייסען), אויף דער ליינע, וויכטיג אַלס אַ מיטעלפּונקט פון אייזענבאַהן ליניעס, 236.000 איינוו.; דרעזדען (Dresden), הויפּט-שטאָדט פון זאַקסען, אויף דער עלבע. בעריהמט פיר איהרע שעהנקייט, קונסט-זאַמלונגען און מילדען קלימאַט, פאַבריקאַציאָן פון הענדשקעס, אינסטרומענטען, מאַשינען א. ז. וו., 480.000 איינוו.; לייפּציג (Leipzig, Leipsic), דיא צווייטע שטאָדט פון זאַקסען, בעריהמט דורך איהר אוניווערזיטעט, גרויסער מיטעלפּונקט פון האַנדעל מיט ביכער, פעלצוואַרג, אינסטרומענטען א. ז. וו., 456,000 איינוו.; ברוינשווייג (Brunswick), דיא הויפּט-שטאָדט פון הערצאָגטום ברוינשווייג, אַ גרויסער אָרט פיר דיא פּראָדוקציאָן פון צוקער-ריבען, אַ מיטעלפּונקט פון צוקער אינדוסטריע און פערשיעדענע אַנדערע מאַנופאַקטורען, 128,200 איינוו.

אויף דיא הויכלענדער — פראַנקפורט (Frankfurt) אָדער פראַנקפורט-אַם-מאַין (Frankfurt-am-Main), אין דער

פרייסישער פראָווינץ העססען־נאַססוי, איינער פון דיא גרעסטע מיטעלפונקטען פון באַנק־געשעפטט און וועקסעל־געשעפט אין דייטשלאַנד, בעריהמט אַלס דיא געבורטס־שטאָדט פון דעם גרויסען דיכטער געטהע, 289.000 איינוו.;*) שטראַססבורג (Strassburg), דיא הויפט־שטאָדט פון דעם רייכסלאַנד עלזאַס־לאָטהרינגען, לעבען דעם ברעג פון דעם רהיין, בעזיצט אַ שעהנעם קאַטהעדראַל און אַן אוניווערזיטעט, 151.000 איינוו.; זידליך פון דיזער געפינט זיך מילהויזען (Mulhausen), אַ מיטעלפּינקט אין אַ געגענד, וועלכע האָט גרויסע מאַנופאַקטור פון באַוועל. 89 000 איינוו.; שטוטטגאַרט (Stuttgart), אויף דעם נעקקאַר, אין דעם טאָל צווישען שוואַרצוואַלד און דיא שוואָבישע אַלפּען, הויפט־שטאָדט פון דעם קעניגרייך ווירטעמבערג, צייכענט זיך אויס מיט גרויסען האַנדעל פון ביער, 177.000 איינוו.; מינכען (ענגליש: Munich, דייטש: Munchen), אויף דעם טייך איזאַר אין דעם מיטען פון דעם זידליכען הויכלאַנד, דיא הויפט־שטאָדט פון דעם קעניגרייך בייערן, דיא גרעסטע שטאָדט אין זיד דייטשלאַנד, מיט אַ בעריהמטער אוניווערזיטעט און פּאָליטעכניקום, גרויסער ביבליאָטהעק און רייכע קונסט־זאַמלונגען, אויך בעריהמט מיט איהר ביער, 500,000 איינוו.; אויגסבורג (Augsburg), אין בייערן, אויף דעם טייך לעך, אַ ביי־פלוס פון דעם דונאַי, צייכענט זיך אויס מיט גאָלד־אַרבייט, 89.200 איינוו.; נירענבורג (Nurenburg), אַן אַלטע שטאָדט אין בייערן, בעריהמט מיט איהר פאַבריקאַציאָן און האַנדעל מיט הילצערנע שפּיעל־צייג.

*) עס איז דאָ אין פרייסען, אין דער פראָווינץ בראַנדענבורג, נאָך אַ פראַנקפורט, וועלכע מען דאַרף ניט צוזאַמענמישען מיט דיזער; יענע געפינט זיך ביי דעם טייך אָדער און ווערט אָנגערופען: פראַנקפורט־אַן־דער־אָדער (Frankfurt-an-der-Oder).

אויסווערטיגע בעזיצונגען. — דייטשלאַנד בעזיצט טערריטאָריע אין אַזיען, אַפריקאַ און אין דעם פּאַסיפיק (שטי־לען אָקעאַן). איהרע וויכטיגסטע קאָלאָניעס זיינען אין אַפריקאַ, נעמליך: טאָגאָלאַנד (Togoland), קאַמערון (Kamerun), דייטשע זיד־וועסט אַפריקאַ (Deutsch-Sudwestafrika), און דייטשע אָסט אַפריקאַ (Deutsch-Ostafrika). טאָגאָ־לאַנד און דייטשע אָסט אַפריקאַ ווערען רעגיערט דורך אַ קאָמיסאַר, דיא אַנדערע צוויי דורך אַ גובערנאַטאָר. אין אַזיען האָט דייטשלאַנד קאָנטראָל בלויז אויף 200 קוו. מ. טערריטאָריע אין דעם ים־בוזים קיאַוטשאַו (ענגליש: Kiauchau, דייטש: Kiautschou), וועל־כע זיא האָט צוגענומען פון כינאַ; דיזע טערריטאָריע האָט אַ גרוי־סע סטראַטעגישע און קאָמערציעלע וויכטיגקייט, וועגען איהר פיי־נעם האַפען און וויל זיא געפינט זיך נאָהענט פון גרויסע קויהלענ־פעלדער. דייטשלאַנד'ס בעזיצונגען אין דעם פּאַסיפיק זיינען: קיי־זער ווילהעלם'ס לאַנד (Kaiser Wilhelm's Land), דיא אינזעל־גרופּע ביסמאַרק (Bismarck Archipelago), דיא נאָרדליכע סאָלאָמאָן'ס אינזלען (Solomon Islands), דיא מאַרשאַלל־אינזלען (Marshall Islands), דיא אינזלען סאַ־וואַלי (Savali) און אופּאָלו (Upolu). דיא לעצטע צוויי גע־הערען צו דיא סאַמאָאַ־אינזלען און זיי זיינען דיא גרעסטע פון דיזער גרופּפּע.

דער צוזאַמענגענומענער שטח פון דיא דייטשע אויסווערטיגע בעזיצונגען איז 1,027,820 קוו. מ. און זייער צוזאַמענגענומענע בע־פעלקערונג איז 13,087,000.

17. קאפיטעל.

די א שווייץ.

לאַנגע און שטח. — אויבערפלעך. — בערג, טייכען, אָזיערעס. — אינדוסטריען. — בעפעלקערונג, שפראַך, רעליגיאָן. -- פאָרם פון רעגיערונג. — פראָווינצען. — וויכטיגסטע שטעדט.

די שווייץ גרענעצט זיך מיט פראַנקרייך צו נאָרד-וועסט, וועסט און זיד, מיט דייטשלאַנד צו נאָרד, מיט עסטרייך-אונגאַרן צו אָסט, מיט איטאַליען צו זיד, און איהר מיטעלער פונקט איז אונגעפעהר ביי 47^0 נאָרדליכע ברייט, 8^0 30′ אָסטליכע לענג. דער שטח פון דיזער מדינה איז 15,976 קוו. מ.

דער גרעסטער טייל פון דער שווייץ איז אויפגעהויבען און זעהר בערגיג. אין דעם זידליכען און אָסטליכען טייל זיינען די א אַ ל פ ע ן (Alps) און אין דעם נאָרד-וועסטליכען זיינען די א י ו ר אַ-ב ע ר ג (Jura Mouutains). די בערגיגע געגענדען בילדען אונגעפעהר פינף זיעבעטלאַך פון דעם לאַנד; דער איבריגער טייל איז אַן אויפגעהויבענעם פלאַכלאַנד (אַ טאַפעל-לאַנד) ערטערווייז מיט קליינע בערג. דיזעס פלאַכלאַנד, וועלכעס ענטהאַלט דאָס מעהרסטע לאַנד פיר אַגריקולטור און דעם גרעסטען טייל פון דער בעפעלקערונג, איז אונגעפעהר 100 מייל לאַנג און זיין דורכשניטליכע ברייט איז פון צוועלף ביז צוואַנציג מייל. דער טייל, וועלכער איז פערנומען מיט די אַלפען איז פיער מאָל אַזוי גרוים, וויא דער טייל, וועלכער געהערט צו די יוראַ-בערג. דער העכסטער באַרג פון די אַלפען, מ אָ נ-ב לאַ ן (Mont Blanc) [15,779 פוס הויך],

ליעגט אין דער שווייץ ביי דיא גרענעצען פון פראַנקרייך און איטאַליען, און דער צווייטער פון איהם, מאָנטע ראָסאַ (Monte Rosa) [15,217 פוס הויך], געפינט זיך צווישען דער שווייץ און דעם נאָרדליכען גרענעץ פון איטאַליען.

דיא וויכטיגסטע טייכען פון דער שווייץ זיינען: דער רהיין (Rhine), דיא רהאָן (Rhone), דער אינן (Inn) און דיא אַאַר (Aar). דיזע טייכען פאַנגען זיך אָן אין דיא אַלפּען און שטראָמען אַרויס אין פערשיעדענע ריכטונגען; דער רהיין פליעסט צום דייטשען מעער. דיא רהאָן צום בוזים פון ליאָן (Golfe du Lion) צו וועסט פון איטאַליען, דער אינן צום דונאַי און ביז צום שוואַרצען מעער. דיא טייכען פון דער שווייץ זיינען ניט גוט פיר דעם פערקעהר פון גרויסע שיפען, וויל זיי שטראָמען צו האַסטיג, אָבער זיי ווערען פיעל בענוצט צום טרייבען געהילץ פון דיא בערג. דיא אַאַר, וועלכע שטראָמט דורך דאָס פלאַכלאַנד, איז טיילס גוט פיר דעם פערקעהר פון גרויסע שיפען. דיא וויכטיגסטע אָזיערעס זיינען: צו נאָרד פון דיא אַלפּען — זשענעוואַ (Geneva), בריענץ (Brienz), טהון (Thun), לוסערן (Lucerne), ציריך (Zurich), וואַללענשטאַדט (Wallenstadt), קאָנסטאַנץ (Constance); אויף דעם פלאַכלאַנד — נאֶשאַטעל (Neuchâtel) און ביענן (Bienne). דיזע אָזיערעס זיינען זעהר וויכטיג פיר דעם פערקעהר אין דעם אינערן לאַנד. דיא אָזיערעס פון דיא אַלפּען זיינען בעריהמט דורך דיא שעהנע נאַטור-סצענעס, וועלכע געפינען זיך אַרום זיי. דיא שווייץ ווערט זעהר פיעל בעזוכט פון רייזענדע אין זומער וועגען איהרע הויכע בערג, וועלכע זיינען אימער בעדעקט מיט שנעע, דיא גרויסע גלעטשערס, וועלכע ליעגען אין דיא גרינע טאָלען, און דיא אָזיערעס און דיא וואַסער-פאַלען, וועלכע בילדען זיך פון דיא גלעטשערס.

דער באָדען ווערט ביז דעם שנעע־פונקט בענוצט פיר אַגריי־קולטור און פאַשע, און פיה־צוכט איז אין דער שווייץ איינע פון דיא הויפּט אינדוסטריען. אויסער געטריידע און גרינס ווערען אין דיא וואַרימע געגענדען פּראָדוציררט קוקורוזע, וויינטרויבען און טאַבאַק. וויינטרויבען וואַקסען דאָ ביז אַ הויך פון 2.000 פוס און זיי ווערען הויפּטזעכליך פּראָדוצירט אין דיא זיד־וועסטליכע און נאָרד־אָסטליכע געגענדען. אַגריקולטור פּראָדוקציאָן איז דאָ זעהר קליין און דיא מעהרסטע שפּייז ווערט אימפּאָרטירט, אויסער מילך־פּראָ־דוקטען, פון וועלכע עס בלייבט נאָך איבער פיר עקספּאָרט. דיא מילכיגע אַרטיקלען, וועלכע דיא שווייץ פיהרט אַרויס נאָך אַנדערע לענדער, זיינען קעז (שווייצער־קעז) און קאָנדענסירטע (געפּרעסטע) מילך.

דיא אָרימקייט פון דער שווייץ אין אַגריקולטור פּראָדוקטען גלייכט זיך אויס דורך איהר מאַנופאַקטור, וועלכע איז זעהר גרויס, טראָץ דעם, וואָס זיא האָט וועניג קויהלען און אייזען. צו טרייבען מאַשינען ווערט דאָ פיעל בענוצט וואַסער־קראַפט פון דיא אַלפּען; אויסער דעם ווערט דאָ זעהר פיעל געאַרבייט מיט'ן האַנט און כמעט אין יעדען הויז ווערט עפּעס פּראָדוצירט. צווישען דיא פאַבריצירטע פּראָדוקטען פון דער שווייץ זיינען באַוועל־צייג, זייד, געשטיקטע אַרטיקלען, האָלץ־שניצערייען, געפלאָכטענע שטרויה, טאַשען־אוה־רען און זייגערס. דיא לאַגע פון דער שווייץ צווישען שטאַרק־בעפעל־קערטע און הויך־ציוויליזירטע לענדער איז זעהר גינסטיג פיר איהרע אינדוסטריען.

דיא מיטלען פון פערקעהר אין דער שווייץ זיינען דיא אָזיע־רעס און טייכען, אייזענ־באַהנען און פוהר־וועגען. אויף דעם בע־ריהמטען פּאַס (דורכגאַנג) פון סט. גאָטטהאַרד, וועלכער געהט דורך דיא סט. גאָטטהאַרדישע גרופּע פון דיא אַלפּען אַרונטער ביז דעם

טאָל פון דעם טעססין (טיטשינאָ), איז דאָ א פוהר־וועג, וועלבער ווערט פיעל בענוצט. דיא שווייץ איז פערבונדען מיט איטאַליען דורך אַן אייזענבאַהן, וועלכע געהט דורך אַ טונעל אין דיא סט. גאָטטהאַרדישע בערג. דיזער טונעל איז דער גרעסטער אין דער וועלט — 9½ מייל לאַנג — און עס האָט געדויערט צעהן יאָהר איהם דורכצוהאַקען (ער האָט זיך געבויט פון 1872 ביז 1882). אין 1900 האָט דיא צוזאַמענגענומענע לענג פון אייזענבאַהן אין דער שווייץ בעטראָפען 3,783 קילאָמעטער (אונגעפעהר 3,350 מייל).

דיא בעפעלקערונג פון דער שווייץ איז 3,325,000 און זיא בעשטעהט פון פערשיעדענע פעלקערשאַפטען, וועלכע רעדען בעזונדערע שפראַכען, נעמליך: דייטש, פראַנצויזיש, איטאַליעניש. דייטש ווערט גערעדט פון מעהר אַלס צוויי דריטעל, אין דעם נאָרדליכען טייל; פראַנצויזיש פון אונגעפעהר אַ פינפטעל, הויפּטזעכליך אין דעם זיד־וועסטליכען טייל; איטאַליעניש ווערט גערעדט אין טעססין אָדער טיטשינאָ (Ticino) און אין מאַנכע אַנדערע זידליכע טאָלען. איינינגע טויזענד אין דעם זיד־אָסטליכען טייל רעדען רומאָנש (Rumonsch), אַ שפראַך וועלכע שטאַמט פון לאַטייניש. אין רעליגיאָן זיינען איבער געפעהר דריי פינפטעל פראָטעסטאַנטען (קאַלוויניסטען) און דיא איבריגע קאַטאָליקען. אויסער דיזע זיינען דאָ 12,000 אידען.

דיא שווייץ איז אַ רעפּובליק און זיא איז אַ בונד פון 22 פראָווינצען אָדער קאַנטאָנען (cantons), וועלכע רעגיערען זיך זיך זעלבסט פיר זייערע לאָקאַלע אינטערעסען. דיא געזעץ־געבענדע מאַכט פיר דאָס גאַנצע לאַנד איז אָנגעטרויט צו אַ פּאַרלאַמענט, וועלכער בעשטעהט פון צוויי אָפּטהיילונגען: אַ שטענדעראַט (Ständerat) און אַ נאַציאָנאַלראַט (Nationalrat). דער שטענדעראַט בעשטעהט פון 44 מיטגליעדער, וועלכע ווערען אויסגעקליעבען פון דיא 22 קאַנטאָנען, צו 2 פון יעדען קאַנטאָן. דער

נאַציאָנאַלראַט בעשטעהט פון 147 מיטגליעדער, וועלכע ווערען ער־וועהלט דורך דירעקטע אָפּשטימונג, צו איינעם אויף יעדע 20,000 איינוואוינער. אויסער דיזע צוויי קאַמערן איז נאָך דאָ אַ בונדעס־ראַט (Bundesrat), וועלכער בעשטעהט פון 7 מיטגליעדער און האָט דיא העכסטע עקזעקיטיווע מאַכט. דיזע 7 מיטגליעדער ביל־דען אייגענטליך דאָס מיניסטעריום און זיי פערוואַלטען דיא פאָל־גענדע 7 אָפּטיילונגען: 1) אויסלענדישע אַנגעלעגענהייטען, 2) אינ־לענדישע אַנגעלעגענהייטען, 3) גערעכטיגקייט און פּאָליציי, 4) מי־ליטער, 5) פינאַנסען און שטייערן, 6) אַגריקולטור און אינדוסטריע, 7) פּאָסט און אייזענבאַהנען. פון דעם בונדעסראַט ווערט איינער געוועהלט אַלס פרעזידענט און איינער אַלס וויצע־פרעזידענט פון דער רעפּובליק אויף אַ טערמין פון איין יאָהר. דער וויצע־פרעזידענט ווערט געוועהנליך דעם נעכסטען מאָל געוועהלט אַלס פרעזידענט. דיא רעגיערונג פון דעם בונד האָט דיא העכסטע מאַכט אין אַלע זאַכען, וועלכע זיינען נוגע דיא גאַנצע נאַציאָן. אין זאַכען, וועלכע האָבען צו טאָן מיט דיא בעזונדערע קאַנטאָנען, האָט יעדער פון זיי זיין אייגענע דעה.

דיא קאָנסטיטוציאָן פון דער שווייצערישער רעפּובליק איז אין אַלגעמיין זעהר אַ ליבעראַלע. זיא צייכענט זיך בעזאָנדערס אויס מיט דעם, וואָס זיא אַנערקענט דאָס פּרינציפּ פון רעפערענדום (referendum). דיזעס פּרינציפּ בעשטעהט אין דעם, דאָס ווען 30,000 בירגער אָדער 8 קאַנטאָנען ערקלערען זיך אונצופריעדען מיט אַ געזעץ, וואָס איז אָנגענומען געוואָרען פון דער בונדעספער־זאַמלונג (פּאַרלאַמענט), דאַרף דאָס געזעץ דערלאַנגט ווערען צו דער אָפּשטימונג פון דעם גאַנצען פאָלק. אין איין הינזיכט, נעמליך אין דער פרייהייט פון רעליגיאָן, איז דיא שווייץ, קען מען זאָגען, עטוואָס בעשרענקט. אָבוואָהל דיא קאָנסטיטוציאָן גאַראַנטירט פאָלשטענדיגע

פרייהייט פון געוויסען, נעהמט דיא רעגיערונג פון דעם בונד, וויא דיא רעגיערונגען פון דיא בעזונדערע קאַנטאָנען, אַ האַנט אין דער קירכע. דיא פערוואַלטונג פון דער פּראָטעסטאַנטישער קירכע איז אונטער דער אויפזיכט פון דיא בעאַמטע פון דיא פערשיעדענע קאַנטאָנען און קיין בישאָף קען ניט אַריינגעזעצט ווערען אין דער שווייץ אָהן דער צושטימונג פון דער בונדעסרעגירונג, וועהרענד דער אָרדען פון יעזואיטען און רעליגיעזע פעראיינען, וועלכע געהערען צו איהם, זיינען אין גאַנצען איסגעשלאָסען פון דעם לאַנד.

שול־בילדונג אין דער שווייץ איז ניט אונטערוואָרפען אונטער דער פערוואַלטונג פון דער בונדעסרעגיערונג. דיא פאָלקס־שולען שטעהען אונטער דער אויפזיכט פון דיא ציוויל־בעאַמטע פון יעדען קאַנטאָן. אין אַלע קאַנטאָנען איז עלעמענטאַר־שולע פריי און אין דיא מעהרסטע זיינען קינדער געצוואונגען זיי צו בעזוכען. אויסער דיא ע־עמענטאַרע פאָלקס־שולען זיינען דאָ פערשיעדענע פריוואַט־שולען, קאָמערציעלע און טעכנישע שולען, איסבילדונגס־שולען פיר רעקרוטען, און מעהרערע אַנשטאַלטען פיר העכערע איסבילדונג. עס זיינען דאָ פיער אוניווערזיטעטען און אין ציריך געפינט זיך איינע פון דיא בעסטע טעכנישע שולען אין איראָפּאַ.

פאָלגענדעס איז אַ פערצייכניס פון דיא 22 קאַנטאָנען מיט זייערע שטח'ן און בעפעלקערונגען:

דיא 22 קאַנטאָנען ווערען לויט זייערע פערשיעדענע פעל־קערשאַפטען און שפּראַכען און לויט זייערע לאַגעס צו דיא לענדער, מיט וועלכע דיא שווייץ גרענעצט זיך, איינגעטיילט אין פראַנצויזישע שווייץ, דייטשע שווייץ און איטאַליענישע שווייץ. פאָלגענדע זיינען דיא קאַנטאָנען לויט דיזער איינטיילונג מיט זייערע וויכטיגסטע שטעדט:

אין דער פראַנצויזישער שווייץ — דער קליינער קאַנטאָן **זשענעוואַ** אָד. **גענף** (Genf), אויף דער אָזיערע זשענעוואַ,

מיט דער הויפּט־שטאָדט זשענעווא, הויפּט פּלאַץ פיר דעם האַנ־דעל מיט שווייצער אוהרען, אוניווערזיטעט, 110,000 איינוו.; נאָשאַטעל (Neuchâtel) אָד. נייענבורג (Neuenburg), הויפּט אָרט פיר דיא פאַבריקאַציאָן פון אוהרען, מיט הויפּט־שטאָדט נאָשאַ־טעל, 22 000 איינוו.; וואָ (Vaud) אָד. וואַאדט (Waadt), אויף דעם נאָרדליכען ברעג פון דער אָזיערע זשענעווא, צייכענט זיך אויס מיט זיין רייכטום אין וויין, מיט הויפּט־שטאָדט לאָזאַנן (Lausanne), 50 000 איינוו., און מיט דיא קור־ערטער וועוועי (Vevey) און מאָנטראָ (Montreux); פריבור (Fribourg) אָד. פרייבורג (Freiburg), מיט הויפּט־שטאָדט פריבור 17,000 איינוו., און דער קאַנטאָן וואַלעי (Valais) אָד. וואַלליס (Wallis), מיט דער הויפּט־שטאָדט סיאָן (Sion), 5,500 איינוו. (דיא קאַנטאָנען פריבור און וואַלעי האָבען געמישטע בעפעלקערונגען פון פראַנצויזען און דייטשען).

אין דער דייטשער שווייץ — בערן (Berne, Bern), דער בעזעצטעסטער קאַנטאָן, 589,500 איינוו., מיט הויפּט־שטאָדט בערן, וועלכע איז אויך דיא הויפּט־שטאָדט פון דעם בונד, בעדייטענדע אינדוסטריע און פיעלע וויסענשאַפטליכע אַנשטאַלטען, 69,000 איינוו.; אין דיזען קאַנטאָן געפינט זיך דער בעריהמטער זומער־אָרט אינטערלאַקען (Interlaken), וועלכער ווערט פיעל בעזוכט פון רייזענדע. דיא דריי עלטעסטע קאַנטאָנען אורי (Uri), שוויץ (Schwyz) און אונטערוואַלדען (Unterwalden), וועלכע זיינען געווען דיא וויעגעלע פון פרייהייט פיר דיא שווייץ; לוצערן (Luzern, Lucerne), מיט דער הויפּט־שטאָדט לוצערן, 32,000 איינוו.; דער קלייגער קאַנטאָן צוג (Zug), מיט דער הויפּט־שטאָדט צוג, 5,200 איינוו.; דיא קאַנטאָנען גלאַרוס (Glarus), סט. גאַללען (St. Gallen, St. Gall) און אַפּפּענצעלל

(Appenzell), ערטער פון באַוועל־אינדוסטריע און מאַשינען־שטי־קעריי; ציריך (Zurich), מיט הויפּט־שטאָדט ציריך, גרעסטע שטאָדט אין דער שווייץ, מיט אוניווערזיטעט און פּאָליטעכניקום, 169,500 אַיינוו.; אאַרגאַו (Aargau, Argovie) מיט הויפּט־שטאָדט אַאַראַו (Aarau), 7,000 אַיינוו.; טהורגאַו (Thurgau, Thurgovie), מיט הויפּט־שטאָדט פרויענפעלד (Frauenfeld), 6,000 אַיינוו.; שאַפּהויזען (Schaffhausen) אויף דער רעכ־טער זייט פון דעם רהיין, מיט הויפּטשטאָדט שאַפּהויזען, בּיי וועלכער עס געפינט זיך דער בעריהמטער וואַסער־פאַל פון דעם רהיין, 16,000 אַיינוו.; זאָלאָטהורן (Solothurn, Soleure), מיט הויפּט־שטאָדט זאָלאָטהורן, 10,000 אַיינוו.; באַזעל (Basel, Bâle), מיט דער הויפּט־שטאָדט באַזעל, זייד־אינדוסטריע און אוניווערזיטעט, רייכסטע שטאָדט אין דער שווייץ, 121,000 אַיינוו.; גרויבינגען (Graubingen, Grisons), דער גרעסטער קאַנטאָן אין שטח, אָבער זעהר שיטער בעזעצט, מיט הויפּט־שטאָדט כור (Chur, Coire), 12,200 אַיינוו. (דיזער קאַנטאָן איז אין דעם נאָרדליכען טייל דייטש, ווייטער צו זיד ווערען גערעדט ראָ־מאַנישע דיאַלעקטען).

דיא איטאַליענישע שווייץ בּילדעט דער קאַנטאָן טעססין (Tessin) אָדער טיטשינאָ (Ticino); דיא הויפּט־שטאָדט פון דיזען קאַנטאָן איז בעללינצאָנאַ (Bellinzona), 3,300 אַיינוו.

18. קאפיטעל.

עסטרייב=אונגאַרן.

געאָגראַפישע לאַגע און שטח. — בערג און טייכען. — דער דונאַי. — פראָדוקטען, אינדוסטריען, פערקעהר. — בעפעלקערונג. — פּאָליטישע איינטיילונג. — פאָרם פון רעגיערונג. — וויכטיגסטע שטעדט.

עסטרייב=אונגאַרן ליעגט צווישען 42° — 51° נאָרדליכע ברייט, 9° 30′ — 26° 20′ אָסטליכע לענג, און גרענעצט זיך מיט דייטשלאַנד און רוסלאַנד צו נאָרד, רוסלאַנד און רומעניען צו אָסט, רומעניען, סערביען און מאָנטענעגראָ צו זיד, דעם אַדריאַטישען מעער און איטאַליען צו זיד=וועסט, מיט דער שווייץ און דייטשלאַנד צו וועסט. דער שטח פון דיזער מדינה איז 261,035 קיי. מ.

דיא אויבערפלעך פון עסטרייב=אונגאַרן בעשטעהט פון גרויסע שטרעקעס פון בערג, גרויסע טאַפעל=לענדער און גרויסע פלאַבלענדער. אין דעם וועסטליכען און דעם זיד=וועסטליכען טייל ליעגען דיא אַלפען, אין דעם נאָרדליכען טייל דיא סודעטען און אין דעם נאָרד=אָסטליכען — דיא קאַרפּאַטהישע בערג, וועלכע זונדערן אָפּ עסטרייך פון רומעניען. דיא גרויסע פלאַבלענדער ליעגען הויפּטזעכליך צו אָסט פון דעם דונאַי און ביי דיא ברעגען פון דער דראַווע און דער סאַווע, דיא הויפּט ביי=טייבען פון דעם דונאַי צו זיין רעכטער זייט. אויף דיזע פלאַבלענדער געפינען זיך דיא אונגאַרישע פוסטאַס, וועלכע זיינען אין ווינטער מדבריות פון זומפּ אָדער פון שנעע, אין פריהלינג גרינע גראָז=פלעצער און אין זומער טרוקענע, פערדאַרטע וויסטענעסן. אַריבער דיא

קאַרפּאַטען צו נאָרד און נאָרד־אָסט איז דאָס טאַפעל־לאַנד פון גאַ־ליציען און בוקאָווינאַ, וועלכעס איז בעוואַסערט טיילס דורך דיא ווייכסעל, טיילס דורך דיא ביי־טייכען פון דעם דניעסטער.

דיא הויפט טייכען פון עסטרייך־אונגאַרן זיינען: דער דונאַי (Danube, דייטש Donau), דיא דראַווע (Drave, דייטש Drau), דיא סאַווע (Save, דייטש Sau), דיא טהייסס (Theiss, אונגאַריש Tisza), דער פרוטה (Pruth) [אין גאַ־ליציען] און דער דניעסטער (Dniester) [טיילס אין גאַליציען, טיילס אין רוסלאַנד]. דער דונאַי איז 1.700 מייל לאַנג און איז דער גרעסטער טייך אין אייראָפּאַ נאָך דער וואָלגאַ. ער שטראָמט אַרויס פון שוואַרצוואַלד, דייטשלאַנד, און בעוואַסערט דעם זידליכען טייל פון דייטשלאַנד, עסטרייך־אונגאַרן, סערביען, רומעניען און בולגאַריען; ער זונדערט אָפּ אונגאַרן פון רומעניען, רומעניען פון בולגאַריען און רוסלאַנד, און פאַלט ענדליך אַריין אין שוואַרצען מעער. דער דונאַי געהט דורך דיא שטעדט אולם (ווירטעמבורג) און רעגענסבורג (בייערן) אין דייטשלאַנד; לינץ און וויען אין עסטרייך; פּרעססבורג און בודאַפּעסט אין אונגאַרן; בעלגראַד אין סערביען; ווידין, סיס־טאָוואַ, רושטשיק און סוליסטריאַ אין בולגאַריען; בראַאילאָ און גאַלאַטץ אין רומעניען; איזמאַאיל און קיליאַ אין רוסלאַנד (אין בעס־סאַראַביען). דיא ביי־טייכען פון דעם דונאַי זיינען: צו זיין רעכ־טער זייט — דער איזאַר (דייטשלאַנד), דער אינן (דייטשלאַנד), דיא דראַווע און דיא סאַווע (עסטרייך); צו זיין לינקער זייט — דיא טהייס און דער פּרוטה. דער פערקעהר פון האַנדעל אויף דעם דונאַי מיט דיזע ביי־טייכען איז איינער פון דיא גרעסטע אין צענט־ראַל־אייראָפּאַ. דיא וויכטיגסטע אָזיערעס אין עסטרייך־אונגאַרן זיינען באַלאַטאָן (Balaton, דייטש Plattensee) און דער נייזיעדע־לערזעע (Neusiedlersee) אין וועסטליכען טייל פון אונגאַרן.

עסטרייך-איינגאַרן איז הויפטזעכליך אַ לאַנד פון אַגריקולטור. אונגעפעהר דריי פערטעל פון דער בעפעלקערונג בעשעפטיגט זיך מיט לאַנד-אַרבייט און אָבוואָהל דיא מעטאָדען פון בעאַרבייטען דעם באָדען זיינען דאָ ניט זעהר קיין פאָרטגעשריטענע, ווערט פון דאַנען אין געוועהנליכע יאָהרען עקספּאָרטירט פיעל געטריידע, איבערהויפט ווייץ. אויסער געטריידע ווערען דאָ פראָדוצירט וויינטרייבען, רויטע ריבען (בוראַקעס), קאַרטאָפעל, פרוכטען, האַנף (קאָנאָפּליע), פלאַקס און טאַבאַק. אין דער פראָדוקציאָן פון ויין קומט עסטרייך-אונגאַרן נאָך פראַנקרייך, איטאַליען און שפּאַניען. דאָס לאַנד איז רייך אין מינעראַלען און צווישען דיא פראָדוקטען פון דיא מינעס זיינען: גאָלד, זילבער, קוועקזילבער, אַייזען, קויהלען, בלייַ, קופּער, זאַלץ און צינק; אין דעם נאָרדליכען טייל פון אונגאַרן בעקומט מען אויך אָפּאַל-שטיין.

מאַנופאַקטור איז אין עסטרייך-אונגאַרן פערהעלטניסמעסיג זעהר קליין אויסער אין וויען און אין דעם נאָרד-וועסטליכען שטריך פון בעהמען ביז איבער קראָקאָוו (גאַליציען), וואו מאַנופאַקטור איז בעדייטענד גרויס, ווייל דאָרטען געפינט זיך גענוג קויהלען און אייזען. צווישען דיא אַרטיקלען, וועלכע ווערען אַרויסגעפיהרט נאָך אַנדערע לענדער, זיינען: געטריידע, מעהל, הייצ-מאַטעריאַלען, צוקער, גלאָז, וואָלענע וואַארען, אינסטרומענטען, וויין, טיערע פיר פלייש און פראָדוקטען פון טיערע. דער האַנדעל פון דיזען לאַנד איז וועגען זיין געאָגראַפישער לאַגע אין גאַנצען גענומען ניט גרויס. דער האַנדעל פון עסטרייך-אונגאַרן אויפ'ן ים געהט כמעט ניט ווייטער פון דעם מיטעללענדישען מעער.

דיא בעפעלקערונג פון עסטרייך-אינגאַרן צעהלט 45,000,000 און זיא איז אַ געמישטע פון פיעלע פערשיעדענע פעלקערשאַפטען מיט בעזונדערע שפּראַכען. דיא אַיינוואוינער אין דעם וועסטליכען טייל זיינען

מעהרסטענס פון דייטשער אָפּשטאַמונג און זיי רעדען דיא דייטשע שפּראַך; זיי בילדען אינגעפעהר אַ פערטעל פון דער גאַנצער בעפעלקערונג. אין דיא אַנדערע טיילען פון לאַנד וואוינען סלאַוישע פעלקערשאַפטען, וועלכע בילדען אונגעפעהר אַ העלפט פון דער בעפעלקערונג; דיזע פעלקערשאַפטען זיינען: דיא טשעכען (Czechs) אָדער באָהמער (Bohemians), דיא פּאָליאַקען (Poles), דיא רוטהענער (Ruthenians), דיא מאָראַוויער (Moravians) אָדער מאָהרען (Mähren), דיא סלאָוואַקען (Slovaks), דיא סלאָווענער (Slovenes), דיא קראָאַטען (Croatians) און דיא סערבען (Servians). אין אונגאַרן בעשטעהט דיא הערשענדע בעפעלקערונג פון מאַגיאַרען (Magyars), וועלכע בילדען וועניגער וויא אַ זעקסטעל פון דער גאַנצער בעפעלקערונג; אַ וויכטיגען טייל פון דער בעפעלקערונג אין אונגאַרן בילדען דיא רומעניער (Roumanians). אין דעם אָסטליכען טייל פון לאַנד (אין עסטרייך און אין אונגאַרן) בילדען אַ וויכטיגען טייל פון דער בעפעלקערונג דיא אידען, וועלכע צעהלען איבער 2.084,000 (פון דיזע איבער 851,000 אין אונגאַרן). דיא אידען פערנעהמען דאָ אַ גרויסען אָרט אין האַנדעל, וועלכער איז דאָ כמעט אין גאַנצען אין זייערע הענט. אויסער דיזע אַלע פעלקערשאַפטען זיינען אין עסטרייך-אונגאַרן אויך דאָ בולגאַרען (Bulgarians), אַרמעניער (Armenians), ציגיינער (Gipsies) און לאַדינען (Ladins). דיא בעזעצטעסטע טיילען אין דעם קייזעררייך זיינען דיא פלאַכלענדער ביי דעם דונאַי און דיא מאַנופאַקטור-געגענד אין נאָרד-אָסט.

פּאָליטיש ווערט עסטרייך-אונגאַרן געטיילט אין צוויי הויפּט אָפּטיילונגען, וועלכע ווערען אָנגערופען מיט דיא נעמען: ציסליטהאַניאַ (Cisleithania) און טראַנסליטהאַניאַ (Transleithania). ציסלייטהאַניאַ בעצייכענט דיא אייגענטליכע מדינה

עסטרייך, טראַנסלייטהאַניאַ בעצייכענט דעם טייל, וואָס געהערט צו אונגאַרן.*) צו דער ציסלייטהאַנישער אָפּטיילונג געהערען: אויי־בער=עסטרייך (Upper Austria), ניעדער=עסטרייך (Lower Austria), טיראָל (Tyrol) און פאָראַרלבערג (Vorarlberg), זאַלצבורג (Salzburg), שטייערמאַרק (Styria), קאֶרנטען (Carinthia), קראַין (Carniola), גאֶרץ (Görz) און גראַדיסקאַ (Gradiska), איסטריאַ (Istria) און טריעסט (Triest),**) דאַלמאַציען (Dalmatia), באֶהמען (Bohemia), מאֶהרען (Moravia), שלעזיען (Silesia), גאַליציען (Galicia) און בוקאָווינאַ (Bukovina). צו דער טראַנסלייטהאַנישער אָפּטיילונג געהערען: אונגאַרן (Hungary) און טראַנסילוואַניען (Transylvania), קראָאַטיען און סלאַוואָניען (Croatia-Slavonia) און דיא שטאָדט פיאומע (Fiume) מיט דער טערריטאָריע, וואָס געהערט צו איהר.

צו עסטרייך=אונגאַרן געהערען אויך באָסניען (Bosnia) און הערצעגאָווינאַ (Herzegovina), צוויי טערריטאָריעס פון איי־ראָפּעאישער טערקיי, וועלכע זיינען לויט דעם בערלינער טראַקטאַט פון 1878 אַרונטער אונטער דער פערוואַלטונג פון דיזען קייזעררייך. לויט דעם דאָזיגען טראַקטאַט האָט עס געהייסען, אַז דיזע טער־ריטאָריעס בלייבען טערקישע און דאַרפען בלויז פערוואַלטעט ווערען פון עסטרייך=אונגאַר, אָבער מיט אַ קורצער צייט צוריק האָט עסטרייך=

*) דיעזע נעמען זיינען נאָך דעם טייך לייטהאַ (Leitha), וועל=כער דיענט אַלס גרענעץ צווישען עסטרייך און אונגאַרן. ציסלייטהאַניאַ מיינט אויף דיעזער זייט פון דעם טייך; טראַנסלייטהאַניאַ — אויף יענער זייט פון דעם טייך.

**) גאֶרץ, גראַדיסקאַ, איסטריאַ און טריעסט ווערען צוזאַמען בעציי־כענט מיט דעם נאָמען קיסטענלאַנד (Kustenland).

אונגאַרן דיא צוויי טעררויטאָריעס אָנגעשלאָסען צו זיך און זיי זיינען יעצט פאָלשטענדיג אונטער איהר הערשאַפט.

עסטרייך־אונגאַרן איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע אונטער אַן איבער־הערשער, וועלכער טראָגט דעם טיטעל קייזער. דיא קייזערליכע פאַמיליע פון עסטרייך שטאַמט פון רודאָלף פאָן האַפסבורג (Rudolf von Hapsburg), א דייטשען גראַף, וועלכער איז אין 1273 ערוועהלט געוואָרען אַלס קייזער פון דייטשלאַנד און האָט זיינע זיהן איבערגעגעבען דיא טעררויטאָריע פון עסטרייך, שטייערמאַרק און קראַין. אין 1526 זיינען אונטער דער הערשאַפט פון עסטרייך אַרונטער דיא קעניגרייכען באָהמען, מאָהרען און אונגאַרן; שפּעטער זיינען צוגעקומען נאָך אַנדערע טעררויטאָריעס, ביז עס האָט זיך געבילדעט דיא יעצטיגע גרויסע אימפעריע. דער יעצטיגער קייזער איז פראַנץ יאָזעף דער ערסטער (Franz Josef I.), וועלכער איז געבאָרען געוואָרען אין 1830.

אַלס קאָנסטיטוציאָנעלעס קייזעררייך ווערט עסטרייך־אונגאַרן פערוואַלטעט דורך פּאַרלאַמענטען. יעדע פון דיא צוויי אָפּטיילונגען פון דער אימפעריע — ציסלייטהאַניאַ (עסטרייך) און טראַנסלייטהאַניאַ (אונגאַרן) — האָט אַ פּאַרלאַמענט (אין עסטרייך — רייכסראַט, אין אונגאַרן — רייכסטאַג), וועלכער פערוואַלטעט דיא אַלגעמיינע אינטערעסען פון דיא קרוינס־לענדער, וואָס געהערען צו דער אָפּטיילונג, און יעדעס פון דיא קרוינס־לענדער האָט אַ בעזונדערן פּאַרלאַמענט (לאַנדטאַג) פיר זיינע לאָקאַלע אינטערעסען. דיא אַנגעלעגענהייטען, וועלכע זיינען נוגע דיא גאַנצע אימפעריע (אויסווערטיגע אַנגעלעגענהייטען, פינאַנסען, מיליטער א. ז. וו.) זיינען איבערגעגעבען צו אַ קאָמיטע פון אַ גלייכער צאָהל דעלעגאַטען (צו זעכציג פון דעם רייכסראַט אין וויען און דעם רייכסטאַג אין בודאַפּעסט; דיזע דעלעגאַטען ווערען ערוועהלט יעדען יאָהר און קומען צוזאַמען

אין אָפּוועקסלונגען אַמאָל אין וויען, אַמאָל אין בודאַפּעסט. דער עסטרייכישער רייכסראַט בעשטעהט פון צוויי הייזער: דעם הערענ=הויז און דעם הויז פון אַבגעאָרדנעטע; דער אונגאַרישער רייכסטאַג בעשטעהט פון אַ מאַגנאַטענ=הויז און אַ רעפּרעזענטאַנטענ=הויז.

אין רעליגיאָן זיינען דיא איינוואוינער פון עסטרייך=אונגאַרן ווייניגער פערשיעדען, וויא אין ראַסע, שפּראַך און רעגיערונג. כמעט פיער פינפטלאַך פון דער גאַנצער בעפעלקערונג זיינען רוימיש=קאַטוילליש; פון דיא איבריגע זיינען אַ טייל פּראָטעסטאַנטיש, אַ טייל גריעכיש=קאַטויליש (פּראַוואָסלאַוונע), און עטוואָס מעהר וויא צוויי מיליאָן פון דעם אידישען גלויבען. רעליגיאָן און שטאַאַט זיינען אָפּגעזונדערט און אַלע פעלקערשאַפטען געניעסען פאָלקאָמענע רעליגיאָנס=פרייהייט; דאָך איז אָפּגעמאַכט, אַז דער קייזער מוז זיין א קאַטאָליק, ווייל דיא מעהרהייט אין עסטרייך און אין אונגאַרן זיינען קאַטוילליש. שול=בילדונג איז אין ביידע טיילען פון דער אימפּעריע אַלגעמיין און קינדער זיינען ביז אַ געוויסען אַלטער געצוואונגען צו געהן אין שולע.

פאָלגענדע זיינען בעשרייבונגען פון דיא מדינות און פּראָווינצען, וועלכע שטעלען צוזאַמען דאָס קייזעררייך עסטרייך=אונגאַרן.

דיא לענדער פון ציסלייטהאַניאַ:

ניעדער=עסטרייך. — דיא טעררריטאָריע, וועלכע ווערט בעצייכענט מיט דיזען נאָמען, בילדעט דעם אָסטליכען טייל פון דעם גרויס=הערצאָגטום עסטרייך. זיא גרענעצט זיך מיט באָהמען אין מאָהרען צו נאָרד, מיט אונגאַרן צו אָסט, מיט שטייערמאַרק צו זיד און מיט אויבער=עסטרייך צו וועסט. זיא איז אין דעם זידליכען טייל בערגיג און איבער איהר געהט דורך דער דונאַי. דיא הערשענדע שפּראַך איז דאָ דייטש און דיא הערשענדע רעליגיאָן — דיא רוימיש=

קאַטויילישע. איהר שטח איז 4,631 קווי מ. און איהר בעפעלקערונג איז 3,100,000. דיא וויכטיגסטע שטאָדט פון ניעדער־עסטרייך איז וויען (Vienna), דיא אַלגעמיינע הויפט־שטאָדט פון דעם קייזער־רייך, דער גרעסטער אָרט פון מאַנופאַקטור אין דער אימפּעריע, אַ גרויסער מיטעלפונקט פון קונסט און אַ געלט־מאַרק, מיט אַ גרויסער אוניווערזיטעט און אַ וועלט־בעריהמטער מעדיצינישער שולע, 1,675,000 איינוו.

אויבער־עסטרייך. — דיזע פראָווינץ בילדעט דעם וועסט־ליכען טייל פון דעם גרויס־הערצאָגטום עסטרייך; זיא גרענעצט זיך מיט בייערן (דייטשלאַנד) און באָהמען צו נאָרד, מיט ניעדער־עסטרייך צו אָסט, מיט שטייערמאַרק און זאַלצבורג צו זיד, און מיט בייערן און זאַלצבורג צו וועסט. איבער איהר געהט אויך דורך דער דונאַי. דיא איינוואוינער זיינען דייטשען און דיא הערשענדע רעליגיאָן איז רוימיש־קאטוילִיש. איהר שטח איז 4,631 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג 810,250. דיא הויפט־שטאָדט פון אויבער־עסטרייך איז לינץ (Linz), אויף דעם דונאַי, 58,500 איינוואוינער.

באָהמען. — דיזע מדינה בילדעט דעם סאַמע נאָרדליכען טייל פון עסטרייך־אונגאַרן; זיא גרענעצט זיך צו נאָרד־וועסט און נאָרד מיט דעם קיניגרייך זאַקסען, פון וועלכען זיא איז אָפּגעזונדערט דירך דאָס ערצגעבירג; צו נאָרד־אָסט מיט פּרייסיש־שלעזיען, פון וועלכער זיא איז אָפּגעזונדערט דורך דאָס ריעזענגעבירג און אַנדערע בערג; צו זיד־אָסט מיט מאָהרען און ניעדער־עסטרייך, צו זיד מיט אויבער־עסטרייך און צו זיד־וועסט מיט דעם קעניגרייך בייערן, פון וועלכען זיא איז גרעסטענטיילס אָפּגעזונדערט דורך דעם באָהמער־וואַלד. דיא אויבערפלעך פון באָהמען איז טיילס בערגיג אין דיא פלאַכערע טיילען געהען אַרויף און אַראָפּ; איהרע הויפט טייכען זיי־נען דיא עלבע און איהרע ביי־טייכען דיא מאָלדאַו (Moldau),

דער עגער (Eger) און דער איזער (Iser). באָהמען האָט אַ פאָרטגעשריטענע אַגריקולטור און זעהר אַ טעטיגע מאַנופאַקטור אינ־דוסטריע. זיא פראָדוצירט ווייץ און אַנדערע געטריידע=אַרטיקלען, פרוכט, פלאַקס און האָפּענס, האָט גרויסע וועלדער און איז דער הויפּט אָרט פון דער אימפּעריע אין דער פּראָדוקציאָן פון קויהלען. זיא האָט מינעס פון אייזען, זילבער, צין, בליי, שוועבעל, אַלום און גראַפיט. דיא זילבער=מינע פון יאַאכימסטהאַל (Joachimsthal) אויף דער באָהמישער זייט פון דעם ערצגעבירג איז בעזאָנדערס בע־ריהמט; אין דער געגענד פון דיזער מינע זיינען דיא בעריהמטע מינעראַל=קוועלען מאַריענבאַד (Marienbad), פראַנצענסבאַד (Franzensbad) און קאַרלסבאַד (Karlsbad), וועלכע ווערען זעהר פיעל בעזוכט פיר קור. דיא מאַנופאַקטורען זיינען: לינען, גלאָז (באָהמישעס גלאָז האָט אַ שם), קאַליקאָ (קאַטון), וואָלענע וואַרען, פּאַפּיער, כעמישע מאַטעריאַלען, פּאָרצעלאַן, ביער, צוקער, אַייזענ=וואַרג און נאָך אַנדערע אַרטיקלען.

באָהמען האָט אַ שטח פון 20,060 קוו. מ. און אַ בעפעל־קערונג פון 6,319,900. זיא האָט אַ לאַנדטאַג (פּאַרלאַמענט) פון 242 מיטגליעדער און שיקט 92 פערטרעטער צו דעם עסטרייכישען רייכסראַט. דיא שפּראַך פון דיא מעהרסטע איינוואוינער איז באָהמיש (טשעכיש), אונגעפעהר 35 פּראָצענט רעדען דייטש. דיא הערשענ־רעליגיאָן איז דיא קאַטוילישע. דיא הויפּט=שטאָדט איז פּראַג (Prague), אויף דער מאָלדאַו, אַ בעריהמטע אַלטע שטאָדט, מאַ־נופאַקטור פון טוך, מאַשינען א. ז. וו., בעזיצט דיא עלטעסטע אוי־ניווערזיטעט אין צענטראַל אייראָפּאַ. 201,600 איינוו.

מאָהרען און שלעזיען. — מאָהרען גרענעצט זיך מיט באָה־מען צו וועסט און נאָרד=וועסט, מיט פּרייסיש=שלעזיען און עסטריי־כיש=שלעזיען צו נאָרד און נאָרד=אָסט (אָפּגעזונדערט דורך דיא

סו־עטישע בערג), מיט אונגארן צו זיד־אָסט (אָפגעזונדערט דורך די קליינע קארפאטהען) און מיט אונגארן און ניעדער־עסטרייך צו זיד. די איבערפלעך איז טיילס בערגיג און טאפעל־לאנד, אויסער אין דעם זידליכען טייל, און דורך א גרויסען טייל געהט דורך דער טייך מארך אָדער מאָראווא (March, Morava). מאָהרען האָט א בעדייטענדע אגריקולטור. זיא פראָדוצירט קאָרן, האָבער, גערשטען, פרוכט, געמיזען (גאָרטענ־גרינס) און אנדערע ארטיקלען. זיא האָט מאנופאקטור פון וואָל, צוקער און לייוועגט און בעזיצט מינעס פון קויהלען און אייזען. איהר לאנדטאג בעשטעהט פון 100 מיטגליעדער און זיא שיקט צום עסטרייכישען רייכסראט 36 פער־טרעטער (אבגעאָרדנעטע). די הערשענדע רעליגיאָן איז די רוי־מיש־קאטוילישע און די מעהרסטע איינוואוינער זיינען סלאווישע אין ראסע און שפראך (זיי זיינען פערוואנדט מיט די באָהמער); אונ־געפעהר 30 פראָצענט זיינען דייטשען. דער שטח פון מאָהרען איז 8.583 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג 2,435,000. איהר הויפט־שטאָדט איז ברינן (Brunn), ביי דעם צוזאמענפלוס פון דער שווארצאווא און דער צוויטאווא, לעבען א קויהלענ־פעלד, א וויכ־טיגער מיטעלפונקט פון אינדוסטריע, הויפטזעכליך פאבריקאציאָן פון וואָל, 109,500 איינוו.

שלעזיען גרענעצט זיך מיט פרייסיש־שלעזיען צו נאָרד, גאלי־ציען צו אָסט, אונגארן און מאָהרען צו זיד און מאָהרען צו וועסט. די איבערפלעך איז אויף א גרויסען טייל בערגיג; אויף איהר גע־העז דורך צווייגען פון די סודעטען און קארפאטהען. שלעזיען איז רייך אין קויהלען, אייזען און אנדערע מינעראלען און האָט בעדיי־טענדע מאנופאקטורען. זיא שיקט צעהן פערטרעטער צום רייכס־ראט. די איינוואוינער זיינען דייטשען, פאָליאקען, באָהמער (טשע־כען), סלאָוואקען און מאָהרען. איהר שטח איז 1,987 קוו. מ. און

איהר בעפעלקערונג 680,500. דיזע פראָווינץ איז אַן איבערגעבליע־בענער טייל פון דער גרויסער פראָווינץ שלעזיען, וועלכע האָט אַמאָל געהערט צו עסטרייך און פון וועלכער דער גרעסטער טייל איז צוגענומען געוואָרען פון דייטשלאַנד. צום אונטערשיעד ווערט דער טייל, וואָס געהערט צו עסטרייך, אָנגערופען עסטרייכיש־שלעזיען און דער טייל, וואָס געהערט צו דייטשלאַנד,—פּרייסיש־שלעזיען. דיא הויפּט שטאָדט פון עסטרייכיש־שלעזיען איז טראָפּפּאַו (Troppau, סלאַוויש: Opava), אויף דעם טייך אָפּפּאַ ביים פּרייסישען גרענעץ, 27,000 איינוו.

זאַלצבורג, שטייערמאַרק, קאָרנטען און קראַין. — זאַלצבורג גרענעצט זיך מיט אויבער־עסטרייך צו נאָרד, אויבער־עסטרייך און שטייערמאַרק צו אָסט, קאָרנטען און טיראָל צו זיד, טיראָל און בייערן (דייטשלאַנד) צו וועסט. זיא ענטהאַלט אַ טייל פון דיא בייע־רישע אַלפּען און איבער איהר געהט דורך דער טייך זאַלצאַך (Salzach). דיא הויפּט אינדוסטריען זיינען פיה־צוכט און דיא פּראָ־דוקציאָן פון זאַלץ און מאַרמאָר־שטיין. זאַלצבורג האָט אַ לאַנדטאַג פון 26 מיטגליעדער און שיקט פינף פערטרעטער צום רייכסראַט; דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא קאַטוילישע. דער שטח פון דיזער פראָווינץ איז 2,767 קוו. מ. און דיא בעפעלקערונג 193,000. דיא הויפּט־שטאָדט איז זאַלצבורג (Zalzburg), אַ פּרעכטיגע שטאָדט צווישען צוויי בערג אין דיא זאַלצבורגער אַלפּען, אויף דעם טייך זאַלצאַך, 33,000 איינוו.

שטייערמאַרק גרענעצט זיך מיט אויבער־עסטרייך און ניעדער־עסטרייך צו נאָרד, אונגאַרן צו אָסט, קראָאַטיען און קראַין צו זיד, קאָרנטען צו זיד און וועסט און זאַלצבורג צו וועסט. זיא ווערט איינגעטיילט אין אויבער־שטייערמאַרק (ענגליש: Upper Styria) צו נאָרד און ניעדער־שטייערמאַרק (Lower

(Styria צו זיד. זיא ענטהאַלט אַ טייל פון דיא אַלפּען (דיא אַל-פּען פון שטייערמאַרק און דיא קאַראַוואַנקען) און אויף איהר געהען דורך דיא טייכען מור (Mur) און דראַווע (Drave); אויף דעם זידליכען גרענעץ איז דיא סאַווע (Save). שטייערמאַרק איז רייך אין אַגריקולטיר פּראָדוקטען, וויא אויך אין מינעראַלען (אייזען, קויהלען, בליי, צינק, זאַלץ א. ז. וו.) און האָט וויכטיגע מאַנופאַקטור פון אייזערנע און שטאָהלענע אַרטיקלען. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז רוימיש-קאַטויליש. אונגעפעהר צוויי דריטעל פון דיא איינוואוינער זיינען דייטשען, דיא איבריגע זיינען סלאָווענער. דיא פּראָווינץ האָט אַ לאַנדטאַג פון 63 מיטגליעדער און שיקט 23 פערטרעטער צום רייכסראַט. איהר שטח איז 8,670 קוו. מ. און דיא בעפעלקערונג 1,356,000. דיא הויפּט-שטאָדט איז גראַטץ (Gratz), אויף דעם מור, אַ וויכטיגער מיטעל-פּונקט פון אייזען-באַהנען, 135,000 איינוו.

קאָרנטען גרענעצט זיך מיט זאַלצבורג און שטייערמאַרק צו נאָרד, שטייערמאַרק צו אָסט, קראַין, קיסטענלאַנד (גאָרץ און גראַד-דיסקאַ איסטריאַ און טריעסט) און איטאַליען צו זיד, און טיראָל צו וועסט. דיזע פּראָווינץ איז זעהר בערגיג און פון וועסט צו אָסט געהט איבער איהר דורך דיא דראַווע. זיא האָט אַ לאַנדטאַג פון 37 מיטגליעדער און זיא שיקט צום עסטרייכישען רייכסראַט 9 פער-טרעטער. אונגעפעהר 70 פּראָצענט פון דיא איינוואוינער זיינען סלאָ-ווענען און דער גרעסטער טייל איז קאַטוליש. קאָרנטען האָט אַ שטח פון 4,005 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג איז 367,500. איהר הויפּט-שטאָדט איז קלאַגענפורט (Klagenfurt), אויף דער גלאַן, 21,000 איינוו.

קראַין גרענעצט זיך מיט קאָרנטען און שטייערמאַרק צו נאָרד, קראָאַטיען צו אָסט, קראָאַטיען, פיאומע און קיסטענלאַנד צו זיד און קיסטענלאַנד צו וועסט. דיא איבערפלעך איז בערגיג און צו נאָרד

ליעגט דער טאָל פון דער סאַיוע. דער לאַנדטאַג בעשטעהט פון 37 מיטגליעדער און צום דייכסראַט ווערען געשיקט 10 פערטרעטער. דיא מעהרסטע איינוואוינער זיינען סלאָווענען, איינינע טויזענד דייטשען און קראָאַטען, און דיא הערשענדע רעליגיאָן איז רוימיש=קאַטוליש. דער שטח פון דיזער פראָווינץ איז 3,856 קיי. מ. און איהר גאַנצע בעפעלקערונג 508,000. דיא הויפט=שטאָדט איז לאַיבאַך (Laibach), אויף דעם טייך לאַיבאַך, 36,500 איינוו.

טריעסט, גאָרץ=גראַדיסקאַ, איסטריאַ. — דיזע דריי פראָווינצען ליעגען ביים ברעג פון דעם אַדריאַטישען מעער און ווערען דעריבער צוזאַמען בעצייכענט מיט דעם נאָמען קיסטענלאַנד, ד. ה. ברעג=לאַנד.

דיא פראָווינץ טריעסט איז דיא שטאָדט טריעסט מיט דער טעריטאָריע, וועלכע געהערט צו איהר. דער שטח פון דער גאַנצער טעריטאָריע איז 36 קוו. מ. און דיא בעפעלקערונג 179,000. דיא שטאָדט טריעסט ליעגט אויף דעם בוזים פון טריעסט (Gulf of Triest); זיא איז דער הויפט ים=פּאָרט פון עסטרייך=אונגאַרן און איז איינע פון דיא גרעסטע האַנדעל=שטעדט אין דער וועלט; דיא צאָהל פון איהרע איינוואוינער איז 134,000.

גאָרץ=גראַדיסקאַ ליעגט צווישען קראַין צו אָסט און איטאַליען צו וועסט. איהר שטח איז 1 140 קוו. מ., בעפעלקערונג 220 000; הויפט=שטאָדט גאָרץ (Görz) אָד. גאָריטץ (Göritz), 22,000 איינוואוינער.

איסטריאַ איז אַ האַלב=אינזעל, וועלכע שטעקט אַרויס אין דעם אַדריאַטישען מעער און גרענעצט זיך מיט טריעסט, גאָרץ=גראַדיסקאַ, קראַין און קראָאַטיען. איהר אויבערפלעך איז מעהרסטענטיילס בערגיג. זיא פּראָדוצירט זעהר פיעל פרוכט און וויין. צוויי דריטעל פון דער בעפעלקערונג זיינען סלאַווען (קראָאַטען, סערבען

און סלאָווענען) און דיא איבריגע זיינען איטאַליענער. דער שטח פון דיזער פראָווינץ איז 1,911 קיו. מ., איהר בעפעלקערונג 345,000; הויפט־שטאָדט פאַרענצאָ (Parenzo), א ים־פּאָרט אויף דעם בוזים פון וועניגדיג, איבער 3,000 איינוו.

דאַלמאַציען. — דיזע פראָווינץ גרענעצט זיך מיט קראָאַטיען צו נאָרד, באָסניען, הערצעגאָווינאַ און מאָנטענעגראָ צו אָסט און דעם אַדריאַטישען מעער צו זיד און וועסט. איהר אויבערפלעך איז בערגיג און ביי איהר ברעג ליעגען פיעלע אינזלען. דיא הויפט בעשעפטיגונגען פון איהרע איינוואוינער זיינען פיש־פאַנג,*) שיפערייא, שיפען־בוי, פיה־ציכט און דיא פראָדוקציאָן פון וויין און אָליווען. זיא האָט אַ לאַנדטאַג פון 43 מיטגליעדער און שיקט 9 אַבגעאָרדנעטע צום עסטרייכישען רייכסראַט. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז רוימיש־קאַטוילליש. דער גרעסטער טייל פון דער בעפעלקערונג זיינען סערבאָ־קראָאַטען און ביי דעם ברעג זיינען דאָ פיעלע איטאַליענער. דער שטח פון דאַלמאַציען איז 4,940 קיו. מ., דיא בעפעלקערונג 594,000. הויפט־שטאָדט צאַראַ (Zara), אַ פּאָרט אויף דעם אַדריאַטישען מעער, 11,000 איינוו.

באָסניען און הערצעגאָווינאַ. — דיזע צוויי פראָווינצען, וועלכע עסטרייך־אונגאַרן האָט ציגענומען פון טערקיי, בילדען דעם סאַמע זידליכען טייל פון דעם קייזעררייך.

באָסניען גרענעצט זיך מיט קראָאַטיען און סלאַוואָניען צו נאָרד, סערביען צו אָסט, מאָנטענעגראָ און הערצעגאָווינאַ צו זיד און דאַלמאַציען צו וועסט. דער באָדען איז בערגיג און רייך אין מינעראַלען; דיא הויפט בעשעפטיגונג פון דיא איינוואוינער איז אַגריקולטור. דיא שפּראַך איז סערביש־קראָאַטיש און דיא בעפעלקע־

*) דיא פישער פון דאַלמאַציען זיינען זעהר פעהיג אויפ'ן וואַסער און דיא עסטרייכישע פלאָטע רעקרוטירט פון זיי דיא בעסטע מאַטראָזען.

רונג בעשטעהט פון גריעכישע קאַטאָליקען (פּראַוואָסלאַוינע), מאַח־מעדאַנער און רוימישע קאַטאָליקען. דער שטח פון באָסניען צוזאַמען מיט הערצעגאָווינאַ איז 23,262 קוו. מ., איהר בעפעלקערונג 1,348,000. דיא וויכטיגסטע שטעדט פון באָסניען זיינען: באָסנאַ־סעראַי (Bosna-Serai) אָדער סאַראַיעוואָ (Sarajewo), דיא הויפט־שטאָדט, אין אַ פּרעכטיגער פּאָזיציאָן אויף דעם טייך באָסנאַ, 41.000 איינוו.; נאָווי באַזאַר (Novi Bazar) אָדער יעני־באַזאַר (Yenibazar), אויף דער ראַשקאַ, אַ וויכטיגער סטראַטע־גישער פונקט, 12.000 איינוואוינער.

הערצעגאָווינאַ (אין טערקיש: הערסעק) גרענעצט זיך מיט באָסניען צו נאָרד און נאָרד־אָסט, מאָנטענעגראָ צו זיד־אָסט און דאַלמאַציען צו וועסט און זיד־וועסט; זיא איז אויך אַזוי בערגיג וויא באָסניען. דיא איינוואוינער זיינען סלאַווען און דיא שפּראַך איז סערביש; בעפעלקערונג 220,000. דיא הויפט־שטאָדט פון הערצעגאָווינאַ איז מאָסטאַר (Mostar), אויף דער נאַרענטאַ, אַ לעבעדיגע האַנדעל־שטאָדט, 17,000 איינוואוינער.

טיראָל און פאָראַרלבערג. — דיזע צוויי פּראָווינצען בילדען צוזאַמען איין קרוינסלאַנד און שטעהען אונטער איין שטאַט־האַלטער (גובערנאַטאָר), אָבער יעדערע פון זיי האָט איהר בעזונ־דערן לאַנדטאַג.

טיראָל גרענעצט זיך מיט פאָראַרלבערג, בייערן, זאַלצבורג, קאַרנטען, איטאַליען און שווייץ. איבער איהר געהען דורך דיא אַל־פּען און דיא טייכען לעך (Lech), עטש (Etsch, איטאַליעניש: Adige), דראַווע (Drave) און אינן (Inn). דיא הויפט פּראָ־דוקטען זיינען מילכיגס, פרוכטען און וויין (דער לעצטער אין דעם זידליכען טייל פון טיראָל) און עס זיינען דאָ מינעס פון קויהלען, אייזען, בליי, צינק, קופּער און אַנדערע מינעראַלען. דיא הערשענדע

רעליגיאָן איז רוימיש־קאַטוילִיש; דיא מעהרסטע איינוואוינער זיינען דייטשען, אָבער עס זיינען אויך דאָ ביי אַ 15,000 לאַדינען און אין דעם זידליכען טייל פון טיראָל זיינען אַ דריטעל פון דער בעפעלקערונג איטאַליענער. טיראָל האָט אַ לאַנדטאַג פון 68 מיטגליעדער און שיקט 18 פּערטרעטער צום עסטרייכישען רייכסראַט. איהר שטח איז 11,324 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג 850,000. דיא הויפּט־שטאָדט איז איננסברוק (Innsbruck), אויף דעם טייך אינן, 27,000 איינוו. 44 מייל זיד־וועסטליך פון איננסברוק איז דיא שטאָדט מעראַן (Meran), וועלכע איז בעריהמט אַלס אַ קור־אָרט, איבער 7,000 איינוו.

פאָראַרלבערג גרענעצט זיך מיט דער אָזיערע קאָנסטאַנץ, בייערן, טיראָל, שווייץ און דעם פירסטענטום ליעכטענשטיין. זיא האָט אַ לאַנדטאַג און שיקט 2 פערטרעטער צום רייכסראַט. דיא איינוואוינער זיינען דייטשען און דיא הערשענדע רעליגיאָן איז רוימיש־קאַטוילִיש. דער שטח איז 1,004 קוו. מ., דיא בעפעלקערונג (אין 1891) 116,000; הויפּט־שטאָדט ברעגענץ (Bregenz), 6,700 איינוואוינער.

גאַליציען און בוקאָווינאַ. — דיזע צוויי פּראָווינצען גרענעצען זיך און זיינען עהנליך אין דער פאָרם פון זייער אויבערפלעך און אין דיא פּראָדוקטען פון זייער באָדען, אָבער זיי אונטערשיידען זיך אין זייערע בעפעלקערונגען און רעליגיאָנען.

גאַליציען גרענעצט זיך צו נאָרד־אָסט מיט רוסלאַנד, פון וועלכער זיא איז טיילס אָפּגעזונדערט דורך דיא ווייכסעל; צו זיד־אָסט מיט בוקאָווינאַ, צו זיד־וועסט און זיד מיט אונגאַרן, פון וועלכער זיא איז אָפּגעטיילט דורך דיא קאַרפּאַטהען, און צו נאָרד־וועסט מיט עסטרייכיש־שלעזיען און פּרייסען. דער זידליכער טייל, וואו זיא גרענעצט זיך מיט דיא קאַרפּאַטהען, איז בערגיג, און דער

נאָרדליכער אין אָסטליכער טייל זיינען פלאַכלענדער. זיא פראָדוּ־
צירט פיעל געטריידע און געהילץ אין איז רייך אין מינעראַלען. דיא
פראָדוקטען פון דיא מינעס זיינען קייהלען, אייזען, בליי, צינק און
זאַלץ. דיא זאַלצ=מינעס פון וויעליטשקאַ (Wieliczka) ביי
קראַקאָוו זיינען פון דיא בעריהמטעסטע אין דער וועלט. גאַליציען
האָט אַ דיעט אָדער לאַנדטאַג פון 151 מיטגליעדער און שיקט 63
פערטרעטער צום עסטרייכישען רייכסראַט. דיא איינוואוינער זיינען
צום גרעסטען טייל סלאַווען: אין דעם וועסטליכען טייל פּאָליאַקען,
אין דעם אָסטליכען טייל רוטהענער, אָבער מעהר אַלס 10 פּראָ־
צענט פון דער בעפעלקערונג זיינען אידען אין עס זיינען דאָ ביי אַ
100,000 דייטשען. דיא רעליגיאָן פון דיא פּאָליאַקען איז דיא רוי־
מיש=קאַטהאָלישע אין דיא רעליגיאָן פון דיא רוטהענער איז דיא גריע־
כיש=קאַטהאָלישע (פראַוואָסלאַוונע). דער שטח פון דער פראָווינץ איז
30,307 קוו. מ. אין איהר בעפעלקערונג 7,316,000. דיא וויכ־
טיגסטע שטעדט זיינען: לעמבערג (Lemberg), דיא הויפּט=
שטאָדט, 160,000 איינוו.; קראַקאָוו (ענג. Cracow), אויף דער
וויכסעל, הויפּט=שטאָדט פון אַמאָליגע קעניגע פון פּוילען, צייכענט
זיך אוים מיט פּוילישע אַלטערטימער, בעזיצט אַ פּוילישע אוניווער־
זיטעט, 91,500 איינוואוינער.

בוקאָווינאַ גרענעצט זיך מיט גאַליציען צו נאָרד, מאָלדאַוויאַ
(אַ טייל פון רומעניען) צו אָסט און זיד, טראַנסילוואַניען (אונגאַרן)
און גאַליציען צו וועסט. אַ בעדייטענדער טייל פון דיזער פראָווינץ
איז בעדעקט מיט דיא קאַרפּאַטהען. דער דיעט אָדער לאַנדטאַג
בעשטעהט פון 31 מיטגליעדער אין צום רייכסראַט ווערען געשיקט
9 פערטרעטער. דיא איינוואוינער זיינען צים גרעסטען טייל רוטהע־
נער אין רומעניער; דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא גריעכיש=
קאַטהאָלישע (פראַוואָסלאַוונע). דער שטח פון בוקאָווינאַ איז 4,035

קוו. מ., דיא בעפעלקערונג 730,000; דיא הייפּט־שטאָדט איז טשערנאָוויץ (Czernowitz) איף דעם פּרוטה, אַ וויכטיגער מיטעלפּונקט פון האַנדעל מיט אַן אוניווערזיטעט, 68,000 איינוו.

דיא לענדער פון טראַנסלייטהאַניאַ:

אונגאַרן. — דיזע מדינה איז דער וויכטיגסטער טייל פון טראַנסלייטהאַניאַ און זיא האָט דיא אויבערהערשאַפט איבער אַלע אַנדערע טראַנסלייטהאַנישע לענדער און פּראָווינצען. זיא גרענעצט זיך צו נאָרד־וועסט מיט מאָהרען, צו נאָרד מיט שלעזיען, צו נאָרד און נאָרד־אָסט מיט גאַליציען (אַלע דריי אָפּגעזונדערט דורך דיא קאַרפּאַטהען), צו אָסט מיט בוקאָווינאַ און טראַנסילוואַניען, צו זיד מיט סערביען (אָפּגעטיילט דורך דעם דונאַי) און קראָאַטיען־סלאַוואָניען (אָבגעטיילט דורך דיא דראַווע) און צו וועסט מיט שטייערמאַרק און ניעדער־עסטרייך (אָפּגעזונדערט דורך דיא טייכען לייטהאַ און מאַרך). איהר איבערפלעך צייכענט זיך אויס מיט גרויסע פלאַכלענדער, וועלכע ליעגען אין דיא געגענדען פון דעם דונאַי און דער טהייס. דאָס לאַנד פּראָדוצירט פיעל ווייץ, גערשטען, קאָרן, קוקורוזע און וויין; דיא מינעראַל־פּראָדוקטען זיינען קויהלען, זאַרץ, אייזען, בלייא, קופּער, זילבער, גאָלד און אַנדערע; דיא עקספּאָרטען זיינען ווייץ, מעהל, גערשטען, טיערע פיר פלייש א. ז. וו. צוזאַמען מיט טראַנסילוואַניען, וועלכע בילדעט יעצט אַ טייל פון איהר, האָט אונגאַרן 63 קאָמיטאַטען אָדער פּראָווינצען. דיא בעפעלקערונג בעשטעהט פון אונגאַרען, וועלכע בילדען וועניגער וויא אַ העלפט, און רומעניער, דייטשען, סלאָוואַקען, סערבאָ־קראָאַטען, רוטהענער א. ז. וו. וואָס אָנבעטרעפט רעליגיאָן זיינען רוימישע קאַטאָליקען דאָ מעהר וויא גריעכישע קאַטאָליקען (פּראַוואָסלאַווניע), פּראָטעסטאַנטען און אידען. דער שטח פון אונגאַרן איז 91,509 קוו. מ., איהר בעפעלקערונג 19,254,600. דיא וויכטיגסטע שטעדט פון אונגאַרן זיינען:

בודאפעסט (Budapest), אויף דעם דונאַי, דיא הויפט שטאָדט פון דער מדינה, אַ גרויסער אָרט פון אינדוסטריע און האַנדעל, 716,500 איינוו.; *) סעגעדין (Szegedin), אויף דער טהייסס, וויכטיגער מיטעלפונקט פון אייזענבאַהנען, 100,000 אַיינוו.; טעמעשוואַר (Temesvar), אויף דעם טייך טעמעש, אַ וויכטיגער מיטעלפונקט פון אַייזענבאַהנען, הויפט אָרט פיר דעם פערקעהר פון שיפען אויף אַ קאַנאַל, וואָס אין פערבונדען מיט דעם דונאַי, 50,000 איינוו.

טראַנסילוואַניען אָדער זיעבענבירגען. — דיזע געגענד גרענעצט זיך מיט אונגאַרן, בוקאָווינאַ, מאָלדאַוויאַ און וואַלאַכיאַ (דיא לעצטע צוויי זיינען טיילען פון רומעניען) און איז אַרומגערינגעלט און בעדעקט מיט פערשיעדענע רייהעם בערג. זיא בילדעט אַ טייל פון אונגאַרן און שליעסט איין 15 קאָמיטאַטען אָדער פראָווינצען. דיא בעפעלקערונג בעשטעהט פון רומעניער (איבער אַ העלפט), מאַגיאַרען (אונגאַרען), סעקלער (אַ סאָרט אונגאַרען; דער נאָמען בעדייט „גרענעצ־וועכטער“), דייטשען, אידען, אַרמעניער, ציגיינער און נאָך אַנדערע. דער שטח פון טראַנסילוואַניען איז 21,512 קוו. מ., דיא בעפעלקערונג 2,251,000. דיא וויכטיגסטע שטעדט זיינען: קלויזענבורג (Klausenburg) אָדער קאָלאָסוואַר (Koloszvar), 30,000 אַיינוו.; הערמאַננשטאַדט (Hermannstadt) אָדער נאַדזשי סעבען (Nagy Szeben), 22,000 אַיינוו.

פיאומע. — דיזע שטאָדט מיט דער טערריטאָריע, וועלכע געהערט צו איהר, בילדעט אַן אָרט בעזונדערע פראָווינץ פון אונ־

*) בודאפעסט בעשטעהט אייגענטליך פון צוויי בעזונדערע שטעדט: בודא (Buda) אָדער אָפען (Ofen), וועלכע ליעגט אויף דעם רעכטען ברעג פון דעם דונאַי, און פעסט (Pest) — אויף דעם לינקען ברעג פון דיזען טייך.ביידע שטעדט זיינען פעראייניגט דורך אַן אייזערנעם בריק. בודא אָדער אָפען האָט אַ דייטשע בעפעלקערונג.

גאַרן. פּיאומע ליעגט אויף דעם בוזים פון קייאַרנערא בײ'ם אַדריאַ־טישען מעער און איז דער איינציגער ים־פּאָרט אין אונגאַרן. זיא פיהרט אַ גרויסען האַנדעל און האָט אַ בעדייטענדע מאַנופאַקטור. דער שטח פון פּיאומע איז אונגעפעהר 12½ קוו. מ., איהר בע־פעלקערונג 38,000.

קראָאַטיען און סלאַוואָניען. — דיזע צוויי טערריטאָ־ריעס זיינען אַמאָל געווען בעזונדערע קעניגטימער; יעצט רעגיערען זיי זיך צוזאַמען און בילדען איין מדינה. קראָאַטיען גרענעצט זיך מיט קראַין, שטייערמאַרק און אונגאַרן צו נאָרד, סלאַוואָניען און באָסניען צו אָסט, דאַלמאַציען צו זיד און דעם אַדריאַטישען מעער צו וועסט; פון אונגאַרן איז זיא אָפּגעזונדערט דורך דיא דראַווע. סלאַוואָניען גרענעצט זיך מיט דער דראַווע צו נאָרד און נאָרד־אָסט, מיט דעם דונאַי צו אָסט, מיט דער סאַווע צו זיד און קראָאַטיען צו וועסט. ביידע געגענדען זיינען טיילס בערגיג און האָבען גוטען, פרוכטבאַרען באָדען. דיא איינוואוינער זיינען הויפּטזעכליך סלאַווען פון דער סער־ביש-קראָאַטישער ראַסע; זייער רעליגיאָן איז טיילס דיא רוימיש־קאַ־טוילישע, טיילס דיא גריעכיש־קאַטוילישע (פּראַוואָסלאַוונע). זיי ווע־רען רעגיערט צוזאַמען און שטעהען אונטער אַן אייגענעם שטאַט־האַלטער אָדער גובערנאַטאָר. זייער דיעט אָדער לאַנדטאַג בעשטעהט פון 90 מיטגליעדער און זיי שיקען 3 דעלעגאַטען צו דעם מאַגנאַ־טענ־הויז און 40 דעלעגאַטען צום רעפּרעזענטאַנטענ־הויז פון דעם אונגאַרישען רייכסטאַג. דער צוזאַמענגענומער שטח פון קראָאַטיען־סלאַוואָניען איז 16,773 קוו. מ., זייער בעפעלקערונג 2,416,000. דיא הויפּט־שטאָדט איז אַגראַם (Agram), אויף דער סאַווע, אין קראָאַטיען, 57,700 איינוואוינער.

19. קאַפּיטעל.

רוסלאַנד.

ערסטע אָפּטיילונג.

גרויס פון דער גאַנצער אימפּעריע. — אייראָפּעאישע רוסלאַנד. — ימים, בוזימס, ים־שטראַסען, האַלב־אינזלען, אינזלען. — פאָרם פון אויבער־פלעך — אָזיערעס און טייכען. — קלימאַט, באָדען און פּראָדוקטען — בעפעלקערונג און רעגיערונג. — אַדמיני־סטראַטיווע איינטיילונג.

דיא רוסישע אימפּעריע איז דיא גרעסטע מדינה נאָך ענגלאַנד. זיא פערנעהמט אַ גרויסען טייל פון אָסט אייראָפּאַ, דעם גאַנצען נאָרדליכען טייל פון אַזיען אָדער סיביר, דעם וועסט־ליכען טייל פון טורקעסטאַן אין דיא געגענד פון יענעם זייט קאַווקאַז. דער שטח פון דער גאַנצער אימפּעריע איז 8,660,282 קוו. מ. וועגען איהר לאַגע אויף דיא צוויי וועלט־טיילען אייראָפּאַ און אַזיען ווערט רוסלאַנד געטיילט אין אייראָפּעאישע רוסלאַנד (European Russia) און אַזיאַטישע רוסלאַנד (Asiatic Russia).

אייראָפּעאישע רוסלאַנד ליעגט צווישען 40° — 70° נאָרדלי־כע ברייט, 18° — 60° אָסטליכע לענג און איהרע גרענעצען זיינען: צו נאָרד — דאָס נאָרדליכע אייז־מעער; צו אָסט — דיא אוראַל־בערג, דער טייך אוראַל און דאָס קאַספּישע מעער; צו זיד — דיא קאַווקאַזישע בערג, דאָס אַזאָווישע מעער, דאָס שוואַרצע מעער און

דער טייך דונאַי; צו וועסט — דער טייך פּרוטה, דיא ווייכסעל, דאָס באַלטישע מעער, דער באָטנישער בוזים און דיא טייכען טאָר־נעאָ, מיאָניאָ און טאַנאַ. דער שטח פון אייראָפּעאישער רוסלאנד איז 2,095,095 קוו. מ., וועלכעס איז מעהר וויא אַ העלפט פון גאַנץ אייראָפּאַ.

פון דיא מעערען פון אייראָפּעאישער רוסלאַנד איז אויסער דיא אויבענ־דערמאָהנטע (קאַספּישעס מעער, שוואַרצעס מעער, באַלטי־שעס מעער) מערקווירדיג דאָס ווייסע מעער; פון דיא ים־בוזימס — דיא בוזימס פון מעזען, דווינאַ, אָנעגאַ און קאַנדאַלאַק אין דעם וויי־סען מעער, דער באָטנישער, פינישער און ריגער בוזים אין דעם באַלטישען מעער; צווישען דיא ים־שטראַסען איז מערקווירדיג דיא קערטש־שטראַס; צווישען דיא האַלב־אינזלען — קאָלאַ (צווישען דעם נאָרדליכען אייז־מעער און דעם ווייסען מעער) און דיא טאַווּרישע האַלב־אינזעל אָדער קרים (Crimea); פון דיא אינזלען איז דיא וויכטיגסטע נאָוואַיאַ זעמליאַ (Nova Zembla).

נאָך דער פאָרם פון איהר אויבערפלעך איז דיא אייראָפּעאישע רוסלאַנד אין אַלגעמיין אַ ניעדריגעס פלאַכלאַנד. דיא גרענצען פון דיזען פלאַכלאַנד זיינען ערטערווייז בעזוימט מיט בערג: צו אָסט — מיט דיא אוראַל־בערג און דיא בערג פּאַי־כאָי (Pai-khoi), צו זיד — מיט דיא קאַווקאַזישע און קרימישע בערג, צו זיד־וועסט — מיט צווייגען פון דיא קאַרפּאַטהען, צו נאָרד־וועסט — מיט דיא פיננישע בערג.

דאָס רוסישע פלאַכלאַנד איז ביי דיא נאָרד־וועסטליכע ברע־גען פון דעם קאַספּישען מעער, צווישען דיא ניעדריגע טיילען פון דער וואָלגאַ און דעם אוראַל, 83 פוס ניעדריגער פון דעם ים; דער גאַנצער איבריגער טייל פון דעם פלאַכלאַנד איז דורכשניטליך ניט העבער וויא 600 פוס איבער דעם שפּיעגעל פון ים. אין אַלגעמיין נעהט דאָס פלאַכלאַנד איין געהויבען און אַראָפּגעלאָזען וויא אין

וועללען. דיא אויפגעהויבענע שטרעקעס געהען איבער איהם דורך אין פערשיעדענע ריכטונגען; זיי זיינען טיילס וויא צווייגען פון דיא בערג, וועלכע בעזוימען דיא ברעגען פון דעם פלאַכלאַנד, טיילס זעלבסט־שטענדיגע אויפגעהויבענע שטרעקעס, וועלכע האָבען צווישען זיך כמעט קיין פערבינדונג ניט.

דיא בערג, וואָס זייערע צווייגען בילדען דיא אויפגעהויבענע טיילען פון דעם רוסישען ניעדערלאַנד, זיינען דיא פיננישע, דיא אוראַל־בערג, דיא קאַווקאַזישע און דיא קאַרפּאַטהען. צו דיא צווייגען פון דיא פיננישע בערג געהערען דיא אָלאָנעצקע בערג, וועלכע דיענען אַלס וואַסער־שייד צווישען דעם ווייסען און דעם קאַספּישען מעער; צו דיא צווייגען פון דיא אוראַל־בערג געהערען דיא זאָ־גענאַנטע נאָרדליכע אוואַלען (בערגלאַך), וועלכע דיענען אַלס וואַסער־שייד צווישען דעם ווייסען און דעם קאַספּישען מעער, און דיא אַלגעמיינע וואַסער־שייד (רוסיש: Общій Сыртъ) צווישען דער וואָלגאַ און דעם אוראַל; דער צווייג בעשטאַו פון דיא קאַווקאַזישע בערג דיענט אַלס וואַסער־שייד צווישען דעם קאַספּישען און דעם שוואַרצען מעער; צו דיא צווייגען פון דיא קארפּאַטהען געהערען: צו זיד — דיא אַווראַטינסקע בערג, וועלכע האַקען איבער אין זייער אָסטליכער ריכטונג, אונטער דעם נאָמען קאַמעננאַיאַ גריאַדאַ (שטיינערנע קייט), דעם טייך דניעסטער און בילדען דיא בעוואוסטע שנעל־שטראָמען פון דעם דניעפּער; צו זיד — דיא סוועניטאָקשינסקע און סאַנדאָמירסקע בערג.

פון דיא אויפגעהויבענע שטרעקעס אין אייראָפּעאישער רוסלאַנד זיינען דיא וויכטיגסטע דיא פאָלגענדע פינף:

1. דיא מיטעל־רוסישע אָדער צענטראַלע, וועלכע ציהט זיך הויפּטזעכליך פון נאָרד צו זיד, און דיענט אַלס וואַ־

סער־שייד צווישען דער וועסטליכער דווינאַ און דעם דניעפער פון איין זייט, און דער וואָלגאַ און דעם דאָן פון דער אַנדערער זייט; איהר נאָרדליכער טייל — דיא וואַלדאַיאישע בערג בילדען דיא וואַסער־שייד צווישען דעם באַלטישען און דעם קאַספּישען מעער.

2. דיא וואָלגישע, וועלכע דיענט אַלס וואַסער־שייד צווישען דיא באַסיינען פון דעם דאָן אין דער אָקאַ פון איין זייט און דער וואָלגאַ פון דער אַנדערער זייט.

3. דיא דאָנעצקע קייט (רוסיש: Донецкій кряжъ), וועלכע ציהט זיך זידליך פון דער קאַמעננאַיאַ גריאַדאַ (שטיינערנע קייט) צווישען דעם נאָרדליכען ברעג פון דעם אַזאָווישען מעער און דעם דאָניעץ (גרעסטער בייטייך פון דעם דאָן).

4. דער באַלטישער בערגיגער פּאַס, וועלכער געהט אַזוי וויא אַ פאָרטזעצונג פון דעם נאָרדליכען טייל פון דער מיטעלער אויפגעהייבענער שטרעקע אין אַ זיד־וועסטליכער ריכטונג; ער געהט איבער דיא גרענעצען פון רוסלאַנד, שנייזדט דורך דאָס דייטשע ניעדערלאַנד און ענדיגט זיך אויף דער האַלב־אינזעל יוטלאַנד. ער צייכענט זיך אויס מיט פיעלע זומפּיגע ערטער, אַ סך קליינע אָזיערעם און סאָסנאָווע וועלדער.

5. דיא אויפגעהויבענע ערטער אין דיא באַלטישע געגענדען אויף ביידע זייטען פון דעם אונטערען לויף פון דער וועסטליכער דווינאַ, פון איין זייט ביז דער אָזיערע פּעאיפּוס (לעטטישע אָזיערע), פון דער אַנדערער זייט ביז דעם טייך ניעמען.

דיא וויכטיגסטע בערג פין רוסלאַנד זיינען דיא אוראַל־בערג, דיא קאַווקאַזישע בערג און דיא טאַורישע בערג.

דיא אוראַל־בערג בילדען דעם אָסטליכען גרענעץ פון אייראָפּעאישער רוסלאַנד און זיי ציהען זיך אין דער ריכטונג פון נאָרד צו זיד אויף אַ שטרעקע פון 2,000 ווערסט. זייער אַראָפּגאַנג אויף

דער אָפּטליכער זייט איז געדרעהטער און געבראָכענער וויא אויף דער וועסטליכער זייט. דיא מאַטעריאַלען, פון וועלכע זיי בּעשטעהען זיינען גראַניט, זאַמד־שטיין און קאַלכּ־שטיין. זיי ווערען איינגעטיילט אין זידליכען אוראַל, מיטעלען אוראַל און נאָרדליכען אוראַל. דער זידליכער אוראַל צייכענט זיך אויס מיט זיינע פיעלע צווייגען, זיינע שעהנע נאַטור־סצענעס און זיינע רייכע געוועקס. דער מיטעלער אוראַל צייכענט זיך אויס מיט זיין רייכטום אין מעטאַלען (אייזען, קופּער, גאָלד, פּלאַטינום), טייערע שטיינער (טאָפּאַזען און אַמעטיסטען), רודעס פון מאַלאַכיט אָדער גרינעם קופּער, לאַפּיס לאַזולי אָדער בּלוי־שטיין, שטיינ־קויהלען און וועלדער פון חויאָינע בּוימער אָדער נאָדעל־האָלץ. דער נאָרדליכער אוראַל איז ווילד און אָרים אין נאַטור סצענעס. דער מיטעלער אוראַל איז דער ניעדריגסטער טייל פון דעם געבּירג, דער נאָרדליכער איז דער העכסטער. דיא אוראַל־בּערג בּעשטעהען פון רייהעס, וועלכע ליעגען פּאַראַלעל אָדער אין גלייכלויפענדע שורות פון נאָרד אַרונטער צו זיד. פון דיא פּאַראַלעל־קייטען פון דעם זידליכען אוראַל געהט איינע, דיא אָסטליכע, אַוועק אין אַזיען און פעראייניגט זיך צו זיד מיט דעם טאַפעל־לאַנד אָדער הויכען פלאַכלאַנד אוסטי־אורט (Усть Уртъ), צווישען דעם קאַספּישען מעער און דעם מעער פון אַראַל; אַ צווייטע קייט פון דעם זידליכען אוראַל, דיא וועסטליכע, וועלכע ליעגט בּיי דעם וועסטליכען אַראָפּגאַנג, איז זעהר אַ נאַטור־רייכע געגענד; זיא ווערט וועגען איהר שעהנקייט און רייכקייט אין נאַטור־סצענעס אָנגערופען דער טיראָל פון דיא אוראַל־בּערג (Уральскій Тироль). צו וועסט פון איהר זידליכען ענד ציהט זיך אַ רייהע פון ניט הויכע בּערג, וועלכע ווערען בּעצייכענט מיט דעם נאָמען אָבּשטשי סירט (Общій Сыртъ) [אַלגעמיינע וואַסער־שייד]. צו נאָרד־וועסט פון דעם נאָרדליכען אוראַל טיילט זיך אָפּ אַ קייט פון

ניט הויכע בערג, וועלכע טראָגט דעם נאָמען פּאַי־כאָי (Pai-khoi).

דיא קאַווקאַזישע בערג געהען 1,200 ווערסט (אונגעפעהר 800 מייל) אין דער לענג און 120 ווערסט (אונגעפעהר 80 מייל) אין דער ברייט, און האָבען אַ דורכשניטליכע הויך פון כמעט 3 ווערסט (10,500 פוס). דיא העכסטע בערג זיינען דעמאַווענד (Demavend) פון דער רייהע עלבורז (Elburz), 18,600 פוס, דיכטאַו (Дыхтау) און קאַזבעק (Kazbek). דיא לעצטע צוויי זיינען עטוואָס ניעדריגער פון 17,500 פוס. דיא קאַווקאַזישע בערג בעשטעהען פון פינף רייהעס אָדער שורות, וועלכע לויפען פּאַראַלעל (ד. ה. גלייך) איינע מיט דיא אַנדערע. דיא העכסטע פון דיזע רייהעס איז דיא מיטעלסטע, וועלכע בעשטעהט פון טראַכיט (וואולקאַנישען שטיין) און באַזאַלט (אַן אַרט שטיין, וועלכען מען בעגעגענט אין דער פאָרם פון זיילען). דיא רייהעס, וועלכע ליעגען נאָהענט צו דיזער, בעשטעהען פון גראַניט און שיעפער־שטיין; דיא אויסווערטיגע רייהעס פון ביידע זייטען בעשטעהען פון קאַלכ־שטיין און קרייט. צווישען דיזע רייהעס ליעגען צו וואָרפען פיעלע בעזונדערע בערג אין פערשיעדענע ריכטונגען און עס זיינען דעריבער דאָ פיעלע טאָלען און שלוכטען (שפּאַלטען) און טאַפּעל־לענדער. אין אַלגעמיין איז דיא קאַווקאַזישע געגענד פּרעכטיג שעהן, נאָר זיא האָט ניט קיין אָזיערעס, וועלכע וואָלטען איהר צוגעגעבען פיעל מעהר שעהנקייט. קאַווקאַז איז זעהר אַ רייכע מינעראַל־געגענד, נאָר איהרע רייכטימער זיינען נאָך ניט גענוג בעאַרבייטעט. דער וויכטיגסטער פּראָדוקט פון דיזער געגענד איז בערג־אויל אָדער נאַפטהאַ.

דיא טאַורישע בערג זיינען אַ פאָרטזעצונג פון דיא קאַווקאַזישע און זיי בעשטעהען פון דיא זעלביגע סאָרטען שטיין; נאָר דיא קרימער בערג זיינען אַ דריטעל דיא הויך פון דיא קאַווקאַזישע, און

אַזוי וויא דער זידליכער אַראָפּגאַנג פון דיזע בערג ווערט געוואַשען פון דעם ים, האָבען זיי פון דער זידליכער זייט דיא פאָרם פון הויי־היכע סקאַלען. וועלכע זיינען ערטערווייז 1½ וויאָרסט הויך. דער העכסטער שפּיץ פון דיא טאַווּרישע בערג איז טשאַטיר־דאַג (Чатыръ-Дагъ). דער נאָרדליכער משופּע׳דיגער אַראָפּגאַנג יאַילאַ (Яйла) איז ווינטער בעדעקט מיט שנײע אין זומער דיענט ער אַלס פּאַשע־אָרט פיר פיה. דער זידליכער אַראָפּגאַנג צום ים איז איינער פון דיא מערקווירדיגסטע ערטער מיט זיין געזונטען קלימאַט און זויינע רייכע געוועקס; דאָרטען געפינען זיך דיא רייכסטע ווײנגאָרטנער און פערשיעדענע סאָרטען פרוכט־בוימער.

צווישען דיא טייכען און אָזיערעס פון אייראָפּעאישער רוסלאַנד זיינען דיא וויכטיגסטע: דיא פּעטשאָראַ, דיא נאָרדליכע דווינאַ, דיא אָנעגאַ, דיא טאַנאַ, דער טאָרנעאָ; דיא אָזיערע סאַימאַ און דער טייך וואואָקסאַ (Вуокса, פיננישׁ: Vuohi), אין וועלכען עס געפינט זיך דער וואַסער־פאַל אימאַטראַ; דיא אָזיערע אָנעגאַ און דער טייך סוויר; דיא אָזיערע אילמען (Ильмень) און דיא טייכען וואָלכאָוו און מסטאַ, דיא אָזיערע לאַדאָגאַ און דער טייך נעוואַ; דיא אָזיערע פּעאיפּוס (Чудское Озеро) און דער טייך נאַראָוואַ; דיא וועסטליכע דווינאַ; דער ניעמאַן; דיא ווייסלאַ אָדער ווייכסעל מיט דעם וועסטליכען בוג; דער דונאַי מיט דעם פּרוט; דער דניעסטער; דער זידליכער בוג; דער דניעפּער מיט דיא ביי־טייכען בערעזינאַ, פּריפּעט (Припеть) און דעסנאַ; דער דאָן מיט זיין ביי־פלוס דאָניעץ; דיא קובאַני (Кубань); דיא וואָלגאַ און איהרע ביי־טייכען טווערצאַ, מאָלאָגאַ, שעקסנאַ מיט דער ווייסער אָזיערע, דיא קאָסטראָמאַ, דיא קאַמאַ מיט דיא טייכען וויאַטקאַ, טשוסאָוואַיאַ (Чусовая рѣка)

און בּיעלאַיאַ (Бѣлая рѣка), דיא אָקאַ מיט דיא טייכען מאָסקוואַ און קליאַזמאַ (Клязьма) און דיא סוראַ; דער טערעק; דער אוראַל.

דיא טייכען פון איירָאָפּעאישער רוסלאַנד איוף דער זיד-וועסט־ליכער זייט און איוף דער זיד-אָסטליכער קומען אַזוי נאָהענט איינע צו דיא אַנדערע מיט דעם איבּער-לויף פון זייערע וואַסערען, און דיא וואַסער-שיידען צווישען זיי זיינען אַזוי ניעדריג, דאָס דיא וויכ־טיגסטע פון דיא טייכען זיינען שוין לאַנג פעראייניגט צווישען זיך מיט קאַנאַלען. צווישען דיא קאַנאַלען זיינען דיא וויכטיגסטע דיא, וועלכע פעראייניגען דאָס סיסטעם פון דער וואָלגאַ, וועלכעס איז דאָס וויכטיגסטע טייכען-סיסטעם, מיט דעם בּאַלטישען מעער (בּיי פּעט־טערסבּורג). דיזע בּילדען אַ טייל פון דריי וואַסער-וועגען — דעם מאַריאינסקען (Маріинскій), דעם טיכווינסקען (Тихвинскій) און ווישנעוואָלאָצקען (Вышневолоцкій). דער ערסטער (דער מאַריאינסקער) איז דער לענגסטער און דער רייכסטער אין וואַסער; ער ווערט בּענוצט צום איבּערפיהרען שווערע מאַסען איוף גרויסע שיפען. דער צווייטער (דער טיכווינסקער) איז דער קירצעס־טער וואַסער-וועג פון דיא דריי און האָט וועניגער וואַסער; איוף אידם ווערען געפיהרט גרינגערע וואַארען, אָבּער פון אַ גרעסערען ווערט, וויא קאָלאָניאַל-וואַארען און מאַנופאַקטור אַרטיקלען, איוף קלענערע שיפען. דאָס צווייטע וויכטיגע טייכען-סיסטעם פון רוסלאַנד נאָך דעם סיסטעם פון דער וואָלגאַ, דאָס דניעפּער-סיסטעם, פעראייניגט זיך מיט דעם בּאַלטישען מעער דורך פיער וואַסער-וועגען, נעמליך: בּערעזינסקען, אָגינסקען, דניעפּראָווסקאָ-בּוגסקען און אַווגוסטינסקען. דיא ערסטע דריי פעראייני־גען דעם דניעפּער מיט דיא דריי גרויסע טייכען פון דעם בּאַלטישען מעער: דער וועסטליכער דווינאַ, דעם ניעמאַן און דער וויכסעל

(ווִיסלאַ); דער לעצטער (דער אַוגוסטינסקער קאַנאַל) איז געמאַכט געוואָרען אום אויסצומיידען דעם דורכגאַנג פון שיפען איבער דעם פּרייסישען טייל פון דער ווייכסעל; דיזער קאַנאַל גיט שיפען דיא מעגליכקייט זיך צו פערקירעווען אין דעם ניעמאַן.

אין דער הינזיכט פון קלימאַט פערנעהמט רוסלאַנד דעם טייל פון איירָאָפּאַ, וואו דיא טעמפּעראַטור געהט איבער פון איין עקסטרעם צו דעם אַנדערן און רעגען איז אַם ווינציגסטען. אין אַסטראַחאַן, צום ביישפּיעל, איז אין יאַנואַר מיט צוואַנציג גראַד קעלטער און אין יולי מיט פערצעהן גראַד וואַרימער וויא אין לאָנדאָן. אין אַרחאַנגעל, אויף דעם ווייסען מעער, וואו עס איז אין יאַנואַר זאָגאַר מיט צעהן גראַד קעלטער וויא אין אַסטראַחאַן, איז אין מאָנאַט יולי אַזוי וואַרים וויא ביי דיא נאָרדליכע ברעגען פון ענגלאַנד. רעגען, וועלכער איז דאָ אין אַלגעמיין ווינציגער וויא אין דעם איבריגען טייל פון איירָאָפּאַ, געהט אַם מעהרסטען אין זומער-צייט, ווען ער איז אַם נויטיגסטען, און ער איז דעריבער גענוג פיר אַגריקולטור איבעראַל אויסער אין דיא געגענדען פון זיד-אָסט, וואו רעגען געהט זעהר ווינציג.

דער באָדען פון איירָאָפּעאישער רוסלאַנד איז פערשיעדען אין פּראָדוקציאָן לויט דער געאָגראַפישער לאַגע פון דיא געגענדען. אין דעם ווייטסטען נאָרדליכען טייל איז דיא געגענד פון דיא טונדראַס אָדער געפרוירענע זומפּען, וואו דיא איינציגע איינוואוינער זיינען איינינגע טויזענד לאַפּלענדער און סאַמאָיעדען, וועלכע וואַנדערן אַרום מיט סטאַדעס פון נאָרדליכע הירשען. דיא טונדראַס געהען אין זומער אָפּ און ווערען ווייך ביז אַ פוס דיא טיעף, אַזוי דאָס זיי קענען איינינערמאַסען בעאַרבייט ווערען. צו זיד פון דיזער איז דיא וואַלד-געגענד, וועלכע ליעפערט אויסער געהילץ, רעזינע, פּאָטאַש און אַנדערע וואַלד-פּראָדוקטען, פיעל רויכוואַרג פון סייבעל, ערמין (גאָרנאַסטאַי) און אַנדערע פעלצ-טיערע. אין דיזער געגענד איז דיא

בעפעלקערונג ניט גרויס. דיא נעכסטע פון דיזער איז דיא אונדוסט־
ריעלע געגענד, אין דעם סאַמע מיטען פון רוסלאַנד, וואו דיא
אַיינוואוינער בעשעפטיגען זיך טיילס מיט אַגריקולטור, טיילס מיט
מאַנופאַקטור. צו זיד און וועסט פון דער אינדוסטריעלער געגענד
איז דיא אַגריקולטור־געגענד, וואו דיא אַגריקולטור פראָ־
דוקציאָן איז אַזוי גרויס, דאָס זיא איז ניט נאָר גענוג פיר דיא אַיינ־
וואוינער, נאָר זיא לאָזט נאָך איבער פיעל פיר דיא אַנדערע טיילען
פון לאַנד און צום אַרויספיהרען נאָך אויסלאַנד. דער זידליכער טייל
פון דער אַגריקולטור־געגענד איז בעקאַנט אַלס דיא געגענד פון
שוואַרצע ערד (טשערנאָזעם), וועלכע איז אַזוי פרוכטבאַר, דאָס
וואו עס איז נאָר דאָ גענוג רעגען קען מען אין איהר פראָדוצירען
געטריידע מיט וועניגער בעאַרבייטונג וויא אין אירגענד וועלכען אַנדערן
טייל פון אייראָפאַ. דיזע געגענד איז כמעט אין גאַנצען אָהן בוי־
מער און זיא איז פיעל עהנליך צו דיא אונגאַרישע פיסטאַס (סטע־
פעס). דער וועסטליכער טייל פון דער אַגריקולטור־געגענד שליעסט
אַיין גאַנץ פוילען און אַ טייל פון דיא נאַכבאַרשאַפטליכע געגענדען.
אין דער אינדוסטריעלער געגענד און אין דער אַגריקולטור־געגענד,
איבערהויפט אין דער צווייטער, געפינט זיך דיא געדיכטעסטע בע־
פעלקערונג; אָבער אַפילו אין דיזע געגענדען איז דיא בעפעלקערונג
איינע פון דיא קלענסטע אין אייראָפאַ, ווייל רוסישע מאַנופאַקטור
און אַגריקולטור שטהען נאָך זעהר פיעל צוריק. בלויז איין דריטעל
פון דעם גאַנצען שטח פון רוסלאַנד ווערט בעאַרבייט; אין גראַדע
אין דיזער געגענד, וועלכע האָט דעם רייכסטען באָדען, איז דיא
אַגריקולטור נאַכלעסיגער וויא אַנדערסוואו. צו זיד און אָסט איז דיא
געגענד פון דיא סטעפעס, וואו דער באָדען קען נאָר בע־
אַרבייט ווערען מיט גרויס שוועריגקייט. דיא אַיינוואוינער זיינען דאָ
צום גרעסטען טייל טאַטאַרען און קאַלמוקען, וועלכע וואוינען אין

געצעלטען און וואַנדערן אַרום איבער דיא פעררדאַרטע, אונפרוכט־באַרע פלאַכע שטרעקעס מיט סטאַדעס פון פיה, פערד און קעמלען, גראַדע וויא זייערע ברידער וואַנדערן אַרום אין אַזעלכע געגענדען אין צענטראַל אַזיען.

דיא גרעסטע בעשעפטיגונג אין רוסלאַנד איז אַגריקולטור, פון וועלכער דיא וויכטיגסטע פראָדוקטען זיינען, ווייץ, קאָרן, קיר־קורוזע, האָבער, פלאַקס, האַנף (קאָנאָפּליע) און נאָך אַנדערע אַר־טיקלען. דיא פראָדוקציאָן פון פלאַקס און האַנף איז דאַ בעדייטענ־דער וויא אין אירגענד וועלכען אַנדערן לאַנד אין אייראָפּאַ. וויכטיגע אינדוסטריען זיינען דאָ אויך פיה־צוכט און פיש־פאַנג. צווישען דיא מאַנופאַקטור פראָדוקטען פון רוסלאַנד זיינען לייווענט, ויאָהל־צייג און אַנדערע אַרטיקלען. דיא פראָדוקטען פון דיא מינעס זיינען גאָלד, זילבער, פלאַטינום, קייהלען, אייזען, שטיינ־אויל (פעטראָלעאום, נאַפטהאַ), קופער א. ז. וו. דער מינעראַל־רייכטום פון רוסלאַנד ליעגט הויפּטזעכליך אין דעם מיטעלען אוראַל, וואו מען געפינט זעהר פיעל פיינע גאָלד, אייזען, פלאַטינום, קופער און טייערע שטיינער. דיא קייהלענ־פעלדער ביי דעם דאָניעץ, אַ ביי־טייך פון דעם דאָן, אַרום מאָסקווע, און אַנדערע מינעס קענען ליעפערן זעהר פיעל קייהלען, אָבער זיי ווערדען נאָך ניט גענוג בעאַרבייט. דער אויסלענדישער האַנדעל פון רוסלאַנד איז נאָך דעם ערך פון איהר בעפעלקערונג ניט גרויס. צווישען איהרע עקספּאָרטען פערנעהמט קאָרן אין געוועהנליכע יאָהרען דעם ערסטען אָרט (בעטרעפט אָפט מעהר וויא אַ העלפט פון דעם ווערט פון גאַנצען עקספּאָרט); נאָך דיזען אַרטיקעל קומען פלאַקס, האַנף, ליינ־זוימען, געהילץ און פראָדוקטען פון טיערע. דיא אַרטיקלען, וועלכע ווערען אימפּאָר־טירט, זיינען הויפּטזעכליך רויהער באַוועל, טעע און אייזען. דער אימפּאָרט פון באַוועל ווערט אימער גרעסער; דאָס איז אַ בעוויין,

אַז דיא מאַנופאַקטיר אינדוסטריע אין רוסלאַנד האַלט אין וואַקסען.

דיא בעפעלקערונג פון דער רוסישער אימפעריע איז איבער 150,000,000 און זיא בעשטעהט פון פיעלע פערשיעדענע פעלקער־שאַפטען. דעם גרעסטען טייל בילדען דיא רוסען און דיא אַנדערע פעלקערשאַפטען זיינען: פאָליאַקען, ליטווינעס, פינלענדער, דייטשען, שוועדען, לעטטען, עסטהאָניער, מאָרדווינען, אידען, רומעניער, אַרמעניער, פערסיער, פערשיעדענע קאַיקאַזישע שבטים, טאַטאַרען, באַשקירען, קירגיזען, קאַלמיקען, טשוּוַאשען און מעהרערע אַנדע־רע. דיא רוסען ווערען איינגעטיילט אין גרויס־רוסען (Велико-руссы), קליין־רוסען (Малоруссы) און ווייס־רוסען (Бѣлоруссы). דיא גרויס־רוסען בעוואוינען דעם הויפט טייל פון אייראָפּעאישער רוסלאַנד („טיעף ראַסיי״ — וויא אינזערע אידען זאָגען), נעמליך דיא גובערניעס: אַרחאַנגעל, אָלאָניעץ, וואָלאָגדאַ, נאָווגאָראָד, פּסקאָוו, מאָסקוואַ, טוועה, קאָסטראָמאַ, וולאַדימיר, יאַראָסלאַוו, ריאַזאַן, ניזשני־נאָווגאָראָד, טולאַ, קאַלוגאַ, אָריאָל, סמאָלענסק, קורסק, וואָראָניעזש און טאַמבאָוו. דיא קליין־ריסען בעוואוינען קליין־רוסלאַנד, נעמליך דיא גובערניעס חאַרקאָוו, קיעוו, פּאָלטאַוואַ, טשערניגאָוו, וואָלהין, און פּאָדאָליע. דיא ווייס־רוסען געפינען זיך אין ווייס־רוסלאַנד, נעמליך: ווילנאָ. גראָדנאָ, מאָהיליעוו, מינסק און וויטעבסק. דיא מעהרסטע נאָך דיא רוסען זיינען דיא פּאָליאַקען אין וועסט רוסלאַנד; זיי געהערען מיט דיא רוסען צו איין שטאַם — דעם סלאַווישען — און רעדען אַ סלאַווישע שפּראַך. דיא ליטווינען בילדען דעם גרעס־טען טייל פון דער בעפעלקערונג צו זיך פון דעם בזזים פון פינ־לאַנד. דייטשען זיינען דאָ זעהר פיעל אין דיא פּראָווינצען זידליך פון דעם בזזים פון פינלאַנד און פיעלע שטעדט אין יענער געגענד זיינען געגרינדעט געוואָרען פון דייטשען איידער רוסלאַנד האָט דאָר־טען געהאַט דיא ממשלה. אין פינלאַנד זיינען דיא מעהרסטע איינ־

וואוינער דיא פינלענדער, אָבער דעם וויכטיגסטען טייל פון דער בעפעלקערונג בילדען דיא שוועדען אין דער זידליכער געגענד. אידען אין רוסלאַנד צעהלען אונגעפעהר 7,000,000 און זיי בעוואוי־נען דיא זיד־וועסטליכע און זידליכע געגענדען.

אין דער הינזיכט פון רעליגיאָן איז דיא בעפעלקערונג פון רוסלאַנד כמעט אַזו פערשיעדענאַרטיג וויא אין ראַסע. דיא איינ־וואוינער פון דער רוסישער ראַסע בעקענען זיך צו דער גריעכיש־קאַטוילישער קירכע, פון וועלכער עס זיינען דאָ מעהרערע סעקטען. דיא פאָליאַקען און דיא אַיינוואוינער פון דיא באַלטישע פראָווינצען זיינען צום גרעסטען טייל רוימישע קאַטאָליקען און דיא פינלענדער זיינען מעהרסטענס פראָטעסטאנטען. דיא טאַטאַרען, וועלכע געפי־נען זיך אין רוסלאַנד אין אַ בעדייטענדער צאָהל, זיינען מאַחמעדאַ־נער. דיא אידישע רעליגיאָן איז רעפרעזענטירט דורך דיא 7,000,000 אידען, וועלכע געפינען זיך אין דער אימפעריע. אויסער אָנהענגער פון דיא מאָנאָטהעאיסטישע רעליגיאָנען, זיינען אין רוסלאַנד (אין אַזיאַטישען טייל) דאָ היידען אָדער געצענ־דיענער, אָבוואָהל ניט זעהר פיעל. דיא גריעכיש־קאַטוילישע קירכע איז דיא קירכע פון דעם שטאַאַט און איז מיט איהם ענג פערבונדען; דאָך שטעהט עס פריי דיא פערשיעדענע אַנדערס־גלויבענדע פעלקערשאַפטען צו פראַקטיצירען זייערע רעליגיאָנען, אויסער דיא אידען, וועלכע זיינען וועגען זייער רעליגיאָן בעשרענקט אין זייערע רעכטע. איינס פון דיא בעשרענקענדע געזעצע, וועלכע עקסיסטירען אין רוסלאַנד געגען אידען, איז דאָס געזעץ, וואָס שרייבט זיי פאָר צו וואוינען אין אַ געוויסען טייל פון לאַנד און פערבאָט זיי אַריבערצופאָהרען אוי־סערהאַלב פון דער בעשטימטער טעררוטאָריע. דאָס איז דיא בע־ריהמטע „טשערטאַ אָסיעדלאָסטי״ אָדער דער „תחום״, וועלכער בעשטעהט פון פאָלגענדע גובערניעס: בעססאַראַביאַ, ווילנאַ, וויטעבסק,

וואָלהין, גראָדנאָ, יעקאַטערינאָסלאַוו, קאָוונאָ, מינסק, מאָהיליעוו, פּאָדאָליאַ, פּאָלטאַווא, טאַווריאַ (קרים), חערסאָן, טשערניגאָוו און קיעוו (אויסער דער שטאָדט קיעוו).

דיא רעגיערונג פון רוסלאַנד איז אַן אַבּסאָלוטע מאָנארכיע, אָבּוואָהל זייט 1905 איז דאָרטען איינגעפיהרט אַ הויז פון פערטרעטער פון פאָלק. דער הערשער איז דער צאַר (קייזער), וועלכער האָט אַבּסאָלוטע מאַכט אין דער גאַנצער אימפּעריע אויסער אין פינלאַנד, וועלכע האָט אַ קאָנסטיטוציאָנעלע רעגיערונג; דאָרטען איז ער אַ בּעשרענקטער הערשער מיט דעם טיטעל גרויס-פירסט. געזעצ-פערפאַסונג און פערוואַלטונג פון שטאַאַטס-אַנגעלעגענהייטען זיינען איבּערגעגעבּען צום גאָסודאַרסטווענני סאָוויעט (רייכסראַט), צו אַ סענאַט, צים הייליגען סינאָד (קירכען-פערזאַמלונג), צו אַ מיניסטעריום, ענדליך צו אַ קערפּערשאַפט פון פאָלקס-פערטרעטער, וועלכע טראָגט דעם נאָמען: גאָסודאַרסטווענאַיאַ דומאַ (שטאַאַטסראַט). דיא „דומאַ" איז ניט דאָס, וואָס מען פערשטעהט אונטער אַ קאַמער פון דעפּוטירטע אָדער אַבּגעאָרדענטע אין דיא קאָנסטיטוציאָנעלע לענדער; זיא איז אייגענטליך נאָר אַ קערפּערשאַפט פיר בּעראַטונג איבּער פערשיעדענע אַנגעלעגענהייטען. אַלס אויבּער-הויז צו דער דומאַ איז דער איבּערנדערמאָהנטער גאָסודאַרסטווענני סאָוויעט (רייכסראַט). עפּעס, וואָס ווערט אָנגענומען אין דער דומאַ, געהט צו דעם „סאָוויעט" און ווען דיזער איז מסכים צו אַ געזעץ-פּראָיעקט קען ער נאָר אָנגענומען ווערען, ווען ער ווערט גוט-געהייסען פון דעם צאַר אַליין.

דער יעצטיגער הערשער פון רוסלאַנד איז צאַר ניקאָלאַי דער צווייטער, געבּאָרען אין 1868. דיא יעצטיגע רוסישע קייזערליכע פאַמיליע שטאַמט פון אַנדריי ראָמאַנאָוו, וועלכער האָט געלעבּט אין 14. יאָהרהונדערט. דער ערסטער פון דיזער פאַמיליע, וואָס

איז אַרויף אויף דעם רוסישען טראָן, איז געווען מיכאאיל ראָמאַנאָוו אין 1613.

אין אדמיניסטראַטיווער בעציהונג ווערט אייראָפּעאישע רוס־לאַנד איינגעטיילט אין צוויי הויפּט טיילען: רוסלאַנד זעלבסט און גרויס־פירסטענטום פינלאַנד. יעדערער פון דיזע טיילען ווערט אײנ־געטיילט אין גובערניעס און אָבלאַסטען (געביעטען, פּראָ־ווינצע). רוסלאַנד אַליין בעשטעהט פון 59 גובערניעס, 1 אָבלאַסט (אָבלאַסט פון דאָן), 4 שטאָדט־בעצירקען (סט. פּעטערבורג, אָדעס, סעוואַסטאָפּאָל, קערטש־ענקאַלע) און צוויי מיליטערישע גובערנאַ־טאָרשאַפטען (קראָנשטאַדט, ניקאָלאַיעוו אויף דעם בוג); דאָס גרויס־פירסטענטום פינלאַנד בעשטעהט פון 8 גובערניעס.

---

19. קאפיטעל.

רוסלאַנד.

צווייטע אָפּטיילונג.

נאַטירליכע און אינדוסטריעלע איינטיילונג פון רוסלאַנד. — דיא נאָרדליכע געגענד. — דיא נאָרד־באַלטישע. — דיא זיד־באַלטישע. — דיא מאַנופאַקטור־געגענד. — דיא מינעראַל־געגענד. — דיא געגענד פון שוואַרצע ערד (טשערנאָזעם). — דיא געגענד פון סטעפּעס. — גובערניעס און זייערע וויכטיגסטע שטעדט.

לויט דיא נאַטירליכע אייגענשאַפטען פון דעם באָדען און דיא בעשעפטיגונגען פון דיא אַיינוואוינער קען אייראָפּעאישע רוס־לאַנד אַיינגעטיילט ווערען אין 7 געגענדען, נעמ־ליך: דיא נאָרד־ליכע, דיא נאָרד־באַלטישע, דיא זיד־באַלטישע, דיא מאַניפאַקטור־געגענד, דיא מינעראַל־געגענד, דיא

געגענד פון שוואַרצע ערד (טשערנאָזעם) און דיא געגענד פון סטעפּעס.

1. דיא נאָרדליכע געגענד שליעסט אַיין דיא גובערניעס אַרכאַנגעלסק (Archangelsk), וואָלאָגדאַ (Vologda), און אָלאָניעץ (Olonetz). דיא ערסטע צוויי ליעגען אויף דעם אַראָפּגאַנג צו נאָרדליכען אייז־מעער: אַרכאַנגעל אין דעם נאָרדליכען טייל, וואָלאָגדאַ אין דעם זידליכען; אָלאָניעץ ליעגט אַרום דיא אָזיערע אָנעגאַ. דער אַראָפּגאַנג צום נאָרדליכען אַייז־מעער איז ניט הייך, אויסער אין דעם זיד־וועסטליכען טייל, וואו עס רייסען זיך אַריין פון פינלאַנד צווייגען פון בערג אין דער פאָרם פון ניט הויכע, צוריסענע סקאַלעס. וועגען דיזער פערשיעדענהייט אין דער פאָרם פון דעם אַראָפּגאַנג זיינען אין וואָלאָגדאַ דאָ פיעלע זומפּען, אין אַרכאַנגעל — טונדרעס און אין אָלאַניעץ, און דיא פערטיעפונגען פון דיא סקאַלעס, — פיעלע אָזיערעס.

וועגען דעם רויהען באָדען און דעם רויהען קלימאַט קען דיזע געגענד ניט פּראָדוצירען גענוג תבואה און זיא ערנעהרט זיך מיט געטריידע, וואָס ווערט צוגעפיהרט פון דער וואָלגאַ. דער רייכטום פון דיזער געגענד בעשטעהט אין וואַלד־פּראָדוקטען (קלעצער, ברעטער, סמאָלע (פּעך, דיעגאָט), וועלכע ווערען פערשיקט נאָך אויסלאַנד, ווילדע חיות (פוקסען, מאַרדערס, טחוירען, גאָרנאָסטאַיעס), וועלכע ליעפערן טייערע פעלצוואַרג, און פיעלע ווילדע פייגלאַך **אויער־העהנער**, קוראָפּאַטקעס, וואַלד־היהנער, געגז און ענטלאַך), וועלכע ווערען מאַסענווייז פערשיקט אויף פוהרען נאָך דיא הויפּט־שטעדט, אויסערדעם פיש און אין דעם ווייטסטען נאָרדליכען טייל הירשען.

דיא בעפעלקערונג אין דעם נאָרד־וועסטליכען טייל פון דיזער געגענד, צווישען דעם ווייסען מעער און פינלאַנד, בעשטעהט פון

לאַפּלענדער, וועלכע ערנעהרען זיך מיט דעם ערציהען פון הירשען און אין אַ ניט-פּאַל מיט פיש-פאַנג. אום צו געפינען היר־שען האַלטען זיי אימער אין אַרומוואַנדערן. אין דעם וויטסטען זיד-אָסטליכען טייל, אויף דיא טונדרעס, וואַנדערן אַרום מיט הירשען דיא סאַמאָיעדען. זידליך פון זיי, אין דיא וועלדער, געפינען זיך דיא זיריאַנער, וועלכע בעשעפטיגען זיך מיט יאַגד אויף ווילדע טיערע. ערטערווייז זיינען דאָ אַריבערגעקומענע גרויס-רוסען, פון וועלכע אַ קלענער טייל בעשעפטיגט זיך מיט ערד-אַרבייט און דיא איבריגע מיט אויסהאַקען און פערשיקען געהילץ אויפ'ן וואַ־סער, אָדער אַלס בערג-אַרבייטער (שטיינ-ברעכער און שטיינ-העקער, אין דער גובערניע אָלאָניעץ), אָדער אַלס שיפ-אַרבייטער אויף דעם מאַריאינסקען סיסטעם, אָדער זיי בעשעפטיגען זיך מיט פיש-פאַנג ביי דיא ברעגען פון דעם ווייסען מעער. דיא בעפעלקערונג אין דער נאָרדליכער געגענד איז זעהר צוואָרפען. פיר שטרעקעס פון 50 וויאָרסט אין מעהר געפונען זיך קיין וואוינונגען ניט. מיטלען פון פערקעהר, אויסער נאַטירליכע, זיינען ניטאָ; זומער איז דער פער־קעהר אויף שיפלאַך, ווינטער אויף דעם אייז אין שליטענס.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער נאָרדליכער געגענד זיינען:

אין דער גובערניע אַרחאַנגעלסק — אַרחאַנגעלסק (Archangelsk), דיא הויפט-שטאָדט, אויף דעם רעכטען ברעג פון דער דווינאַ, וויכטיגסטער פּאָרט אין נאָ־ד רוסלאַנד, 18,000 איינוו.; אָנעגאַ (Onega), אויף דעם טייך אָנעגאַ, אַן אָרט פיר דיא פערשיקונג פון געהילץ.

אין דער גובערניע אָלאָניעץ — פּעטראָזאַוואָדסק (Petro-zavodsk), אויף דער אָזיערע אָנעגאַ, גוס-אייזען געסעריי פיר געווער, אונגעפעהר 11,000 איינוו.; קאַרגאָפּאָל (Kargopol), האַנדעל מיט פוטער-וואַרג.

אין דער גובערניע וואָלאָגדאַ — וואָלאָגדאַ (Vologda), דיא הויפּט־שטאָדט, האַנדעל מיט אַרחאַנגעלסק, 28,000 איינוו.; וועליקי אוסטיוג, מיטעל־פּונקט פיר דעם האַנדעל פון ווייסען מעער.

2. דיא נאָרד־באַלטישע געגענד שליעסט איין דאָס גרויס־פירסטענטום פינלאַנד (Finland), דיא גובערניעס פּעטערבורג (Petersburg), נאָווגאָראָד (Novgorod), פּסקאָוו (Pskoff) און דיא עסטלאַנדיש־לעטטישע געגענד, וועלכע בעשטעהט פון דיא גובערניעס עסטלאַנד (דייטש: Estland, ענגליש: Esthonia), ליפלאַנד (Livonia, Livland) און קורלאַנד (Courland, Kurland). דער קלימאַט אין דיזען טייל פון רוסלאַנד איז אַזאַ רויהער וויא אין דעם נאָרדליכען, נאָר עטוואָס מילדער. זומפּיגע ערטער זיינען דאָ וועניגער, אָבער אויך פיעלע אָזיערעס. דיא הויפּט פּראָדוקטען פון דער נאַטור זיינען: געהילץ, פיש, האָבער, פלאַקס און גראָז; פיש געפינט זיך דאָ אין אַלע סאָרטען וואַסערן: אין דיא טייכען, אין דיא אָזיערעס און אין דעם ים פון דיזער געגענד (דעם באַלטישען מעער).

דיא בעפעלקערונג אין דער נאָרד־באַלטישער געגענד בעשטעהט פון פערשיעדענע פעלקערשאַפטען. אין פינלאַנד זיינען דיא איינוואוינער מעהרסטענס פיננען און אַ קלענערער טייל זיינען שוועדען, וועלכע זיינען דיא הערשענדע קלאַסע. אין דער עסטלאַנד־לעטטישער געגענד זיינען דיא איינוואוינעד ביז 88 פּראָצענט עסטלענדער און לעטטען און ביז 8 פּראָצענט דייטשען, וועלכע בילדען דיא הערשענדע קלאַסע; אין דיא איבריגע ערטער זיינען דיא איינוואוינער רוסען פון גרויס־רוסלאַנד. דיא איינוואוינער ערנעהרען זיך טיילס פון דעם האַנדעל מיט דיא אייגענע רויהע מאַטעריאַלען (קלעצער, ברעטער, האָלץ, פיש, ווילדע געפליגעל, געברענטע קאַלך, האָבער, פלאַקס, היי), טיילס פון דעם האַנדעל מיט וואַארע פון אנדערע גע־

גענדען פון לאַנד. אויסער דעם זיינען דיא באַלטישע איינוואוינער גוטע זעע־לייטע. דיא עסטלאַנ־יש־לעטטישע געגענד איז אין עקאָנאָמי־שער הינזיכט דער בעסטער טייל פון דיא נאָרד־באַלטישע פראָווינצען. זי צייכענט זיך אויס מיט גוטע אַגריקולטור און צוכט פון פיה און שעפסען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער נאָרד־באַלטישער געגענד זיינען:

אין פינלאַנד — העלסינגפאָרס (Helsingfors), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דעם בוזים פון פינלאַנד, מיט אַן אוניווערזי־טעט און אָבסערוואַטאָריע, 101,000 איינוו.; איהר געגענאיבער, אויף דעם בוזים פון פינלאַנד, סיועאַבאָרג (Sveaborg), אַ פאָרט און פעסטונגס־שטאָדט, 1,000 אײנוו.; וויבאָרג (Viborg), האַפענשטאָדט, האַנדעל מיט געהילץ, סמאָלע און דיעגאָט, 27,000 איינוו.

אין דער גובערניע פעטערבורג — סט. פעטערבורג (St. Petersburg), ביי דער מינדונג פון דער נעיוואַ, הויפט־שטאָדט און רעזידענץ פון דער אימפעריע, ערסטע שטאָדט פון רוסלאַנד אין מאַנופאַקטור און האַנדעל מיט אַקאַדעמיע פון וויסענשאַפטען און העכערע לעהר־אַנשטאַלטען, 1,439,000 איינוואוינער; פולקאָוואָ (Pulkowa), אַ פאָרשטאָדט 10 מייל זיד־וועסט פון סט. פע־טערבורג מיט אַן אָבסערוואַטאָריע, וועלכע איז דיא גרעסטע אין רוסלאַנד; קראָנשטאַדט (Kronstadt), הויפט מיליטערישער פאָרט פון רוסלאַנד און שטאַרקע פעסטונג, 60,000 איינוו.

אין דער גובערניע נאָווגאָראָד — נאָווגאָראָד (Novgorod), אויף דעם טייך וואָלחאָוו, איינע פון דיא עלטסטע שטעדט פון רוס־לאַנד, 25,000 איינוו.;*) וואַלדאַי (Valdai), פאַבריקאַציאָן פון גלעקער און פיש־צוכט.

*) דיזע שטאָדט איז יעצט ניט קיין וויכטיגע, אָבער אין מיטעל־אַלטער איז זיא געוועזען איינער פון די גרעסטע מיטעל־פונקטען פון האַנדעל אין אָסט אייראָפּאַ און אַ האַנזאַ־שטאָדט (זעה דיזען באַנד, ז. 204, ערסטע אַנמערקונג).

אין דער גיבערניע פסקאָוו — פסקאָוו (Pskoff) איף דעם טייך וועליקאַיאַ, האַנדעל מיט האָבער אין פלאַקס, 31,000 איינוו.*)

אין דער גובערניע עסטלאַנד — רעוועל (Revel), דיא הויפט־שטאָדט, מיליטערישער אין קאָמערציעלער פאָרט איף דעם ביזים פון פינלאַנד, צייכענט זיך אויס מיט איהרע ים־בעדער, 64.000 איינוואוינער.

אין דער גובערניע ליפלאַנד — ריגאַ (Riga), דיא הויפט־שטאָדט, איף דעם רעכטען ברעג פון דער וועסטליכער דווינאַ, דיא צווייטע האַנדעל־שטאָדט ביים באַלטישען מעער, אַ גרויסער פונקט פיר עקספאָרט, 283.000 איינוו.; יוריעוו (Jurieff) אָדער דאָרפאַט (Dorpat), איף דעם טייך עמבאַך, מיט אַ בעריהמטער אוניווערזיטעט, 42.500 איינוו.

אין דער גובערניע קורלאַנד — מיטאַוואַ (Mitava) אָדער מיטאַו (Mitau), דיא הויפט שטאָדט, 35.000 איינוו.; ליבאַוואַ אָדער ליבאַו (Libau) [אין אַלטע אידיש: ליפאַי], אַ פאָרט איף דעם באַלטישען מעער, וויכטיגער פונקט פיר עקספאָרט, 33.000 איינוואוינער.

3. דער וויד־באַלטישער טייל שליעסט איין דיא ווייס־ריסיש־ליטווישע געגענד אין דיא ווייכסעל־געגענד.

דיא ווייס־ריסיש־ליטווישע געגענד בעשטעהט פון דיא גיבערניעס וויטעבסק (Vitebsk), מאָהיליעוו (Mohileff), מינסק (Minsk), קאָוונאָ (Kovno), ווילנאַ (Vilna) אין גראָדנאָ (Grodno). דיא ווייכסעל געגענד־אָדער דער „פריוויסליאַנסקי קראַי" בעשטעהט פון דיא צעהן גובערניעס: סובאַלקי (Suvalki) לאָמזשאַ (Lomza), סיעדלצע (Siedlce), לובלין (Lublin).

**) פסקאָוו איז אין מיטעל־אַלטער געווען אַ רעפובליק און אַ האַנזאַ־שטאָדט.

קיעלצע (Kielce), ראַדאָם (Radom), וואַרשאַווא (Warsaw, פּויליש: Warszawa), פּלאָצק (Plock), קאַליש (Kalisz) און פּיאָטרקאָוו (Piotrkow).

דער באָדען פון דעם זיד־באַלטישען טייל איז אַן עטוואָס אויפגעהויבענע פלאַכלאַנד, וועלכעס לאָזט זיך לאַנגזאם אַראָפּ פון איין זייט צום באַלטישען מעער און פון דער אַנדערער זייט צום דניעפּער. וועגען דיזער פאָרם פון דער איבערפלעך זיינען אין דיזער געגענד דאָ פיעלע זומפּען, אָזיערעס און לאַנגזאַם פליסענדע טייכען. מערקווירדיג צווישען דיא זומפּען זיינען דיא פּינסקער בלאָטעס, וועלכע בעדעקען טויזענדער קוואַדראַט־מיילען. דיא העכערע געגענד צווישען דיא זומפּען איז בעוואַקסען מיט אור־וואַלד און ווערט דער־ריבער בעצייכענט מיט דעם נאָמען פּאָליעסיע (רוסיש: Полѣсье, פּויליש: Polesie). אין פּאָליעסיע זיינען דאָ פיעלע חיות (בערען, וועלף, לוקסען, ווילדע שווינען, זעמש־ציעגען) און פערשיעדענע וואַסער פויגלאַך. אין דעם בעריהמטען ביעלאָוויעזשער געדיכטען וואַלד (Бѣловѣжеская пуща) געפינען זיך אויער־אָקסען. אין פריה־לינג, ווען דער שנעע געהט אָפּ, איז דאָס פלאַכלאַנד אַזוי פיעל איבערפיעלט מיט וואַסער, דאָס דער באַסיין פון דעם פּריפּעט (וועל־כער געהט דורך מינסקער גובערניע) גיעסט זיך צוזאַמען מוט דעם באַסיין פון דעם בוג (אין פּוילען), און ווען דאָס וואַסער ציהט זיך צוריק ווערט אַזאַ בלאָטע, דאָס פיעלע דערפער און שטעדטלאַך קענען פיר אַ לאַנגע צייט איינע מיט דיא אַנדערע ניט פערקעהרען.

דיא בעפעלקערונג פון דער זיד־באַלטישער געגענד בעשטעהט פון פּאָליאַקען, ליטווינעס, ווייס־רוסען און אידען. דיא ווייס־רוסען זיינען דער אָרימסטער טייל פון דער בעפעלקערונג. זייער הויפּט בע־שעפטיגונג איז טרייבען פליטעס האָלץ אויפ'ן וואַסער נאָך אויסלאַנד. פיעלע אין דיזער געגענד ליידען פון אַ בעזונדער סאָרט קראַנקהייט,

וועלכע איז בעוואוסט אונטער דעם נאָמען קאָלטון (לאטייניש: plica polonica, ד. ה. פוילישער צאָפּ). דיא עקאָנאָמישע לאגע פון דיא ליטווינעס איז בעסער, אָבער אם בעסטען איז דיא עקאָנאָמישע לאגע פון דיא פּאָליאַקען, בעזאָנדערס אין דער ווייכסעל-געגענד און איבערהויפּט נאָהענט פון דיא קארפּאטהען ביי'ם עסטרייכישען גרענעץ. אין דיזער געגענד ווערט פּראָדוצירט דער בעריהמטער סאָרט ווייץ „סאַנדאָמירקאַ" (פון סאַנדאָמיר, אַ שטאָדט אין ראַדאָמער גובערניע) און פיעל רויטע ריבען (בוראַקעס); דאָ ווערען ערצייגען מערינאָס (שפּאַנישע שעפּסען) און דאָ געפינט זיך פיעל אַייזען און און קויהלען. דאָס אַלעס האָט דאָ ענטוויקעלט אַ גרויסע מאַנופאַקטור אינדוסטריע: פאַבריקען פין בוראַקעס-צוקער, אַייזען-וואַרג און וואָלענע וואַרען. דיזע געגענד איז איינע פון דיא רייכסטע אין רוסלאַנד.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער וויים-רוסיש-ליטווישער געגענד זיינען:

אין דער גובערניע וויטעבסק — וויטעבסק (Vitebsk), דיא הויפּטשטאָדט, אויף דער דווינאַ, אַן אַלטע שטאָדט, בעזיצט גערבערייען און בראַנפּען-ברענערייען, 66,000 אַיינוו.; דווינסק (Dvinsk) אָדער דינאַבורג (Dunaburg), אויך אויף דער דווינאַ, אַ פעסטונג צום שיצען דעם וועג נאָך פעטערבורג, 70,000 איינוו.

אין דער גובערניע מאָהיליעוו — מאָהיליעוו (Mohileff), דיא הויפּט-שטאָדט, אויף דעם דניעפּער, 43,000 אַיינוו.*)

אין דער גובערניע מינסק — מינסק (Minsk), דיא הויפּט-שטאָדט, אויף דער קרופּקאַ, 92,000 אַיינוו.; באָברויסק

*) מען דאַרף אונטערשיידען דיזע שטאָדט פון דער שטאָדט מאָהיליעוו אויף דעם דניעסטער אין פּאָדאָליער גובערניע.

(Bobruisk), אויף דער בערעזינאַ, אַ פעסטונג צים שיצען דעם וועג נאָך מאָסקווע, 35,200 איינוו.; נאָוואָגרודאָק (Novogrudok) [אין אידיש: נאַוואהרדאָק], צייכענט זיך אוים מיט אַלטערטימער (חורבית פון פאַרצייטיגע מויערן), 12,500 איינוו.

אין דער גובערניע קאָוונאָ — קאָוונאָ (Kovno), דיא הויפט־שטאָדט, ביי'ם צוזאַמענפלוס פון דער ווילִיאַ מיט דעם ניע־מאַן, אַ פעסטונג, 37,500 איינוו.; טאַוראָגגען (Tauroggen) און יורבורג (Jurburg), שטעדטלאַך מיט צאָל־אַמטען (טאַמאָזש־ניעס) אויף דעם פרייסישען גרענעץ.

אין ווילנער גובערניע — ווילנאָ (Vilna), אויף דער ווילִיאַ, דיא הויפט־שטאָדט, מיט איינער פון דיא עלטסטע אידישע קהילות אין רוסלאַנד, 155,000 איינוו.

אין דער גובערניע גראָדנאָ — גראָדנאָ (Grodno), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דעם ניעמאַן, 47,000 איינוו.; ביעלאָסטאָק (Bielostok), אויף דער ביאַלאַ, מאַנופאַקטור פון טוך, 64,000 איינוו.; ברעסט־ליטאָווסק (Btest-Litovski) [אין אידיש: בריסק], אויף דעם בוג, אַ פעסטונגס־שטאָדט, 45,000 איינוו.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער ווייכסעל־געגענד („פריוויס־ליאַנסקי קראַי") זיינען:

אין דער גובערניע וואַרשאַווא — וואַרשא (Warsaw), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער ווייכסעל, פאַרצייטיגע רעזידענץ פון דער פוילישער מלוכה, אַ וויכטיגער מיטעלפונקט פון מאַנופאַק־טור, ערסטע קלאַסע פעסטונג, מיט אַן אוניווערזיטעט, 638,000 איינוו.

אין דער גובערניע פלאָצק — נאָוואָגעאָרגיעווסק (Novogeorgievsk), ביי'ם צוזאַמענפלוס פון דעם בוג מיט דער ווייכסעל, ערסטע קלאַסע פעסטונג.

אין דער גובערניע פּיאָטרקאָוו — טשענסטאָחאָוואָ (Czenstochowa), אויף דער וואַרטאַ, האָט אַ בעריהמטען מאָנאַס־טיר, 27,000 אַיינוו.; לאָדז (Lodz), אויף דער לאָדקאַ, גרויסער מיטעלפּונקט פיר דיא מאַנופאַקטור פון באַוועל און קליידונג, 314,500 אַיינוו.

אין דער גובערניע לובלין — חאָלם אָדער חעלם (Chelm), מיטעלפּונקט פון פּראַוואָסלאַיונע אין פוילען, 11,000 אַיינוו.

אין דער גובערניע סובאַלקי — סובאַלקי (Suvalki), דיא הויפּט־שטאָדט, 18,000 אַיינוו.; ווערזשבעלאָוואָ (Werzbelowo), וויכטיגסטע טאַמאָזשניע (צאָל־אַמט) ביי'ם פּרייסישען גרענעץ, אַ גרויסער פּונקט פון פערקעהר מיט וועסט אייראָפּאַ בעזאָנדערס, ווען עס ווערען פערפרוירען דיא פּאָרטען פון באַלטישען מעער, האָט אונגעפעהר 4,000 אַיינוו.

4. דיא מאַנפאַקטור־געגענד שליעסט איין דיא גובערניעס מאָסקוואַ (Moscow) און וולאַדימיר (Vladimir), וועלכע ליעגען אין מיטען פון דיזער געגענד צווישען דער וואָלגאַ און דער אָקאַ, דריי גובערניעס צו נאָרד פון דיזע אויף דער וואָלגאַ: טווער (Tver), יאַראָסלאַוו (Yaroslaf) און קאָסטראָמאַ (Kostroma), דריי גובערניעס צו זיד אויף דער אָקאַ: קאַלוגאַ (Kaluga), טולאַ (Tula) און ריאַזאַן (Riazan), איינע צו אָסט אויף דער וואָלגאַ און דער אָקאַ: ניזשני נאָווגאָראָד (Nijni-Novgorod) און איינע צו וועסט, סמאָלענסק (Smolensk), אויף דיא אייבערע טיילען פון דער וואָלגאַ, דעם דניעפּער און דער וועסטליכער דווינאַ.

דער באָדען פון דיזער געגענד איז מיט ווענינע אויסנאַהמען זעהר אָרים (ליימיג, זאַמדיג אָדער בעדעקט מיט טאָרף). אום זיך צו ערנעהרען זיינען דיא אַיינוואוינער געוועזן געצוואונגען זיך צו

נעהמען צו מאַניפאַקטור, וועלכע איז דאָ זעהר שטאַרק ענטוויקעלט. דיא לאַגע פון דיזער געגענד אין דעם סאַמע מיטעלפונקט פון אייראפּעאישער רוסלאַנד און ביי דעם וויכטיגסטען וואַסער־וועג האָט זיא געמאַכט פיר דיא גרעסטע אינדוסטריעלע געגענד אין לאַנד.

פון דיא צעהן דערמאָהנטע גובערניעס בילדען דיא צוויי מיטעלסטע — מאָסקוואַ און וולאַדימיר — דעם מיטעלפונקט פון אינדוסטריע. וועגען דער גרויס און פערשידענאַרטיגקייט פון איהר מאַניפאַקטור פערנעהמט דיא גובערניע מאָסקוואַ דעם ערסטען אָרט אין רוסלאַנד; זיא האָט פאַבריקען פון באַוועל, וואָל, טוך, זייד און בראָקאַט (צייג געוועבט מיט גאָלד און זילבער). דיא גובערניע וולאַדימיר פערנעהמט ניט אין מאַנופאַקטור אַזאַ אָרט וויא מאָסקוואַ און אַפילו אויך ניט וויא פעטערבורג, אָבער דערפאַר פערנעהמט זיא דעם ערסטען אָרט אין באַוועל־מאַנופאַקטור.

דיא גובערניעס טוועך, יאַראָסלאַוו און קאָסטראָמאַ זיינען מיט דיא אינדוסטריען פון זייערע נאָרדליכע טיילען (צו נאָרד פון דער וואָלגאַ) עהנליך צו דער נ אָ ר ד ל י כ ע ר ג ע ג ע נ ד; זיינע זידליכע טיילען זיינען מיט זייער אינדוסטריע עהנליך צו מאָסקוואַ און וולאַדימיר (מאַנופאַקטור).

דיא דריי גובערניעס קאַלוגאַ, טולאַ און ריאַזאַן זיינען מיט דער אינדוסטריע פון זייערע זידליכע טיילען עהנליך צו דער ג ע ג ע נ ד פ ו ן ש וו אַ ר צ ע ע ר ד (ערד־אַרבייט); דיא נאָרדליכע טיילען צייכנען זיך אויס מיט מאַנופאַקטור.

דיא גובערניע ניזשני נאָווגאָראָד איז אין דעם נאָרדליכען טייל, ביז דער וואָלגאַ און דער אָקאַ, מעהר אינדוסטריעל, אין דעם זידליכען טייל — מעהר אַגריקולטורעל.

דיא גובערניע סמאָליענסק, וועלכע פערנעהמט דעם סאַמע וועסטליכען טייל פון דער מאַנופאַקטור־געגענד און איז נאָהענט צום

באַלטישען ברעג, צייכענט זיך בעזאָנדערס אויס אַלס פערמיט־ערין צום איבערשיקען דיא פאַבריצירטע פּראָדוקטען, אָבער זיא האָט אויך אייגענע אינדוסטריען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער מאַנופאַקטור־געגענד זיינען:

אין דער גובערניע מאָסקוואַ — מאָסקוואַ (Moscow), אויף דער מאָסקוואַ, פּאַרצייטיגע הויפּט־שטאָדט פון רוסלאַנד, ערסטע שטאָדט פון לאַנד אין מאַנופאַקטור און אינלענדישען האַנדעל, מיט אַן אוניווערזיטעט און דער בעריהמטער פעסטונג קרעמלין, דיא פּאַרצייטיגע רעזידענץ פון דיא צאַרען, 1,038,000 איינוו. 67 וויאָרסט צו נאָרד־ועסט פון מאָסקוואַ געפינט זיך דיא טראָאיצע־סערגיעוואַ לאַווראַ (מאָנאַסטיר), וועלכע איז דער רעליגיעזער מיטעלפּונקט פון גרויס־רוסלאַנד. ווייטער צייכנען זיך אויס בראָנניצי און גזשעל, וואו עס זיינען דאָ פאַבריקען פון פּאָרצעלאַן און פאַיאַנס.

אין דער גובערניע וולאַדימיר — וולאַדימיר (Vladimir), דיא הויפּט־שטאָדט, ביי דער קליאַזמאַ, 23,000 איינוו.; שויאַ און איוואַנאָוו־וואָזנעסענסק, בעריהמט מיט זייער באַוועל־מאַנופאַקטור; מוראָם מיט פאַבריקאַציאָן פון דיא בעסטע פלעמישע לייווענט; דער דאָרף חאָלוי, וואו עס ווערען געמאַכט אונגעהייער פיעלע ביליגע איקאָנעס (הייליגע בילדער).

אין דער גובערניע טווער — טווער (Tver), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דער וואָלגאַ, 53,000 איינוו.; אָסטאַשקאָוו, וואו עס ווערען געמאַכט שיך, קאָסעס, סערפּען אין העק; דער דאָרף קימרי, ערסטער אָרט אין רוסלאַנד פיר דיא מאַנופאַקטור פון שיך; טאָרזשאָק, אויף דער טווערצאַ, שטיקערייא פון גאָלד, זילבער און זייד און סאַפּיאַן אַרבייט (מאָראָקאָ לעדער).

אין דער גובערניע יאַראָסלאַוו — יאַראָסלאַוול (Yaroslavl), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דער וואָלגאַ, וויכטיגע

מאַנופאַקטור פון באַוועל, לייוועגט א. ז. וו., 70.000 איינוו.; ראָסטאָוו (Rostoff), אויף דער אָזיערע ניעראָ, צייכענט זיך אוים מיט דער פראָדוקציאָן פון גאָרטען־גרינס;*) סעלאָ וועליקאָיע, דער וויכטיגסטער פּונקט אין דער פראָדוקציאָן און דעם האַנדעל פון לייוועגט; ראָמאַנאָוו, אויף דער וואָלגאַ, וואו עס ווערען גע־מאַכט פעלצלאַך (קורצע רעק פון פעלץ); ריבינסק, אויף דער וואָלגאַ, וועלכע איז נאָך ניזשני־נאָווגאָראָד דער וויכטיגסטער האַפען.

אין דער גובערניע קאָסטראָמאַ — קאָסטראָמאַ (Kostroma), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער וואָלגאַ, פאַבריקען פון פלאַקס־שפּי־נעריי און לייוועגט, טשוגון־גיעסערייען, מעכאַנישע פאַבריקען און גערבערייען; אין דיא אַרומיגע געגענדען פון דיזער שטאָדט ווערט פראָדוצירט פיעל ציערונג פיר דיא פּויערים: אוירינגלאַך, רינגען, צלמים׳לאַך א. ז. וו.

אין דער גובערניע קאַלוגאַ — קאַלוגאַ (Kaluga), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער אָקאַ, אַ מאַרק פון תבואה, 50,000 איינוו.; קאָזעלסק, וואו עס ווערט געמאַכט דיא בעסטע זעגעל־לייוועגט אין רוסלאַנד; סוכעניטשי, הויפט לאַגער פון האַנף (קאָנאָפּליע) און ריצין־אויל.

אין דער גובערניע טולאַ — טולאַ (Tula), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער אופּאַ, ערסטע שטאָדט אין רוסלאַנד פון מעטאַל־אַרבייט, מיט אַ גרויסער געוועהר־פאַבריק, 111,000 איינוו.

אין דער גובערניע ריאַזאַן — ריאַזאַן (Riazan), דיא הויפט־שטאָדט, האַנדעל מיט געטריידע און פיה, פאַבריקען פון טוך און גלאָז, 44,500 איינוו.; קאַסימאָוו, אויף דער אָקאַ, פאַבריקען פון לעדער און שטריק.

*) מען דאַרף ניט צוזאַמענמישען דיזע שטאָדט מיט דער שטאָדט ראָס־טאָוו אויף דעם דאָן אין יעקאַטערינאָסלאַווער גובערניע.

אין דער גובערניע ניזשעגאָראָד — ניזשני־נאָווגאָראָד (Nijni-Novgorod), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דיא רעכטע ברעגען פון דער וואָלגאַ און דער אָקאַ, דער ערסטער אָרט אין דער וועלט מיט זיינע גרויסע ירידען, וואו וועסט אַזיען און אייראָפּאַ טוישען זייערע פּראָדוקטען, 90,000 איינוו.; דער דאָרף ליסקאָוואָ, אויף דער וואָלגאַ, לאַגער־אָרט פון געטריידע מיט פיעלע ווינט־מיהלען אין דער אומגעגענד צים מאָהלען קאָרן; אַרזאַמאַס, גרעסטער מאַרק אין רוסלאַנד פון ליינ־זוימען און זוימענ־אויל; דיא דערפער וואָרסמאַ און פּאַוולאָוואָ, פון וועלכע דער ערסטער צייכענט זיך אויס מיט פאַבריקאַציאָן פון שטאָהל־אַרטיקלען, דער צווייטער מיט פאַבריקאַציאָן פון שלעסער.

אין דער גובערניע סמאָלענסק — סמאָלענסק (Smolensk), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם דניעפּער, אַן אַלטע שטאָדט אין דעם מיטעלפּונקט פון אייזענ־באַהנען, 47,000 איינוו.; וויאַזמאַ, וויכטיגסטע שטאָ־ט אין דער גובערניע פיר דעם פערקעהר פון האַנדעל צווישען דער מיטעלער געגענד און דער באַלטישער; איהרע הויפּט־וואַארען זיינען: געטריידע, האַנף, און ריצינ־אויל, פלאַקס, ליינ־זוימען און פעטס.

5. דיא מינעראַל־געגענד שליעסט איין דיא גובערניעס קאַזאַן (Kazan), וויאַטקאַ (Viatka), פּערם (Perm), אופאַ (Ufa) און אָרענבורג (Orenburg).

דיזע געגענד איז רייכער אין מעטאַלען, וויא אירגענד וועלכער אַנדערער טייל פון אייראָפּעאישער רוסלאַנד, אָבער איהר הויפּט רייכטום בעשטעהט אין געטריידע און וועלדער. געטריידע איז דאָ אַזוי פיעל, דאָס זיא ערנעהרט כמעט דיא גאַנצע בעפעלקערונג פון דער נאָרדליכער געגענד און עס בלייבט נאָך איבער אַרויסצופיהרען

אין אויסלאַנד. מיט וואַלד איז בעדעקט מעהר וויא אַ העלפט פון דער גאַנצער געגענד. צו נאָרד געפינען זיך מעהרסטענס נאָרדעל=בוימער (פיכטען, סאָסנעס, צעדער=בוימער), צו זיד — בלעטער=בוימער (לינדען, דעמבעס). דיא וועלדער פון דער געגענד ליעפערן האָלץ כמעט פיר דיא גאַנצע וואַלדלאָזע געגענד פון זיד=אָסטליכע רוסלאַנד ביז אַסטראַחאַן. יעדען פריהלינג ווערען אַוועקגעלאָזען פיעלע פליטעס (פלאָסען) פון געהילץ צום בויען און האָלץ צום הייצען, שיפען מיט לוב (באַסט), ראָגאָזשעס (מאַטטען), ראָגאָזשענע זעק און געוויכטען לופ פון דיא טייכען וויאַטקאַ, קאַמאַ און ביעלאַיאַ איבער דער וואָלגאַ נאָך דעם פּאָסאַד (האַנדעל=מאַרק) דובאָווקאַ פיר דיא אַזאָווישע געגענדען און ווייטער נאָך אַסטראַחאַן פיר דיא קאַספּישע געגענדען. דיא מינעראַל=געגענד פערבינדעט דורך איהר רייכטום אין געטריידע און וואַלד=פּראָדוקטען דיא געגענדען פון דעם וויכען מעער מיט דיא קאַספּישע געגענדען.

דיא פּראָדוקציאָן פון מעטאַלען און מינעראַלען איז הויפּטזעכליך ביי דיא אוראַל=בערג. דער רייכסטער טייל פון דעם אוראַל ליעגט צווישען דיא אויבערסטע טיילען פון דיא טייכטען טשיסאָוואַיאַ און אופאַ אויף דעם וועסטליכען אַראָפּגאַנג און צווישען דיא אויבערסטע טיילען פון דער איסעט און טוראַ אויף דער אָסטליכער זייט. פון דער מינעראַל=געגענד בעקומט רוסלאַנד אַ פינפטעל פון דעם גאָלד, וואָס זיא פּראָדוצירט, איהר גאַנצעס פּלאַטינום, צווייטעל פון איהר קופּער, אַייזען, טשוגון (גוס=אַייזען) און אַ וויכטיגען טייל פון איהר זאַלץ. אין דעם רייכטום פון קופּער פערנעהמט דער אוראַל איינעם פון דיא ערסטע ערטער אין דער וועלט; נאָך רייכער איז ער אין אַייזען, וועלכעס איז פון דעם פיינסטען סאָרט. פון מינעראַלען איז דער אוראַל רייך אין זאַלץ, מאַלאַחיט, לאַפּיס=לאַזולי, טאָפּאַזען, סמאַראַגדען, אַגאַט=שטיין, יאַספּיס (אַ מין שטיין,

וואָס לאָזט זיך פיין פּאָלירען) און פערשיעדענע סאָרטען מאַרמאָר־שטיין, זאַלץ בעקומט מען אין צוויי ערטער: צווישען דיא אויבערסטע טיילען פון דער קאַמאַ און דעם אוראַל און ביי דיא ברעגען פון דעם איִלעק, דעם לינקען ביי־פלוס פון דעם טייך אוראַל. דיא שיכט ביי דיא ברעגען פון אילעק ענטהאַלט לויט איִסרעכנונג איבער 100 מיליאַרדען פוד זאַלץ.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער מינעראַל־געגענד זיינען:

אין דער גובערניע קאַזאַן — קאַזאַן (Kazan), דיא הויפּט־שטאָדט, אייף דער קאַזאַנקאַ (6 וויאָרסט פון דעם פּונקט, וואו זיא פאַלט אַריין אין דיא וואָלגאַ), ליעפערט מאַניפאַקטור און קאָלאָניאַל־וואַארען פיר דיא גאַנצע געגענד, פאַבריקען פון לעדער (דאַרונטער סאַפיאַן) און זייף, מיט אַן אוניווערזיטעט און טעאָלאָגישער אַקאַדעמיע, 135,000 איינוו.

אין דער גובערניע וויאַטקאַ — וויאַטקאַ (Viatka), דיא הויפּט־שטאָדט, אייף דער וויאַטקאַ, האַנדעל מיט געטריידע פיר דיא געגענד פון דעם ווייסען מעער, 25,000 איינוו.; סאַראַפּול, אויף דער קאַמאַ, מאַנופאַקטור פון שוכוואַרג פיר דיא גאַנצע געגענד אַרום און פיר סיביר; ניט וויים פון דיזער געפינען זיך דיא זאַוואָדען (פאַבריקען) איזשעווסקי און קאַמסקאָוואָטקינסקי — דער ערסטער אַ פאַבריק פון געוועהר, דער צווייטער — פון אייזען.

אין דער גובערניע פּערם — פּערם (Perm), דיא הויפּט־שטאָדט, אייף דער קאַמאַ, לאַגער־האַפען פיר סיבירסקע וואַארען, וואָס ווערען אַוועקגעשיקט אויף ניזשעגאָראָדער יריד און פיר סחורות, וואָס געהען פון ניזשעגאָראָדער יריד נאָך סיביר, מיט פאַבריקען פון שטאָהל און געוועהר אין דער אומגעגענד, 45,000 איינוו.; סאָליקאַמסק, דיא רייכסטע זאַלצ־זיעדערייען אין

איראָפּאַ; יעקאַטערינבּורג (Yekaterinburg), אויף דער איסעט, הויפּט פערוואַלטונג פֿון דיא מינעראַל־אינדוסטריען, שליפֿ־פאַבּריק און מעטאַל־גיעסערייען, 55,000 איינוו.; אירבּיט (Irbit), אויף דער נעיוואַ, בּעריהמט דורך איהר יריד*) און מעטאַל־אַר־בּייט, 10,000 איינוו.

אין דער גובּערניע אופאַ — אופאַ (Ufa), דיא הויפּט־שטאָדט, בּיי'ם צוזאַמענפלוס פֿון דער אופאַ מיט דער בּיעלאַיאַ, האַנדעל פֿון פּוטער־וואַרג, 50,000 איינוו.; זלאַטאָאוסט, פאַבּריקאַציאָן פֿון בּלאַנקע געוועהר און שטאָהל־גיעסעריי.

אין דער גובּערניע אָרענבּורג — אָרענבּורג (Orenburg), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם טייך אוראַל, טויש־מאַרק פֿיר דעם האַנדעל מיט דיא איינוואוינער פֿון מיטעל־אַזיען, 72,700 איינוו.

6. דיא געגענד פֿון שוואַרצע ערד איז אַ שטריך לאַנד פֿון אונגעפעהר 500 וויאָרסט בּרייט, וואָס ציהט זיך איבּער גאַנץ רוסלאַנד אין אַ נאָרד־אָסטליכער ריכטונג פֿון דיא קאַרפּאַטהען בּיז דעם זיד־וועסטליכען צווייג פֿון דיא אוראַל־בּערג. דער שטח פֿון דיזער געגענד איז בּאַלד אַזוי גרויס וויא דער שטח פֿון דייטשלאַנד און פראַנקרייך צוזאַמען. דיא שיכט פֿון שוואַרצע ערד, וועלכע בּעדעקט דיזע געגענד, איז בּיז 7 פוס דיק. נאָך איהר אייגענשאַפט קען דיא געגענד פֿון שוואַרצע ערד דורך דיא וואַסער־שייד צווישען דעם בּאַסיין פֿון דעם דניעפּער און דיא בּאַסיינען פֿון דער אָקאַ און דעם דאָן איינגעטיילט ווערען אין צוויי טהיילען: וועסטליכען און

*) דער יריד פֿון אירבּיט איז דער גרעסטער נאָך ניזשעגאָראָדער; גראַדע וויא אויף יענעם ווערען אויף דיזען יריד אויסגעטוישט אייראָפּייאישע און קאָלאָניאַלע וואַארען אויף אַזיאַטישע. אַזיען שיקט אַהער־צו אַרויס פּוטער־וואַרג, גאָלד, זילבּער און טעע, אייראָפּאַ שיקט דאָ צו פֿערשיעדענע טוכען און מעטאַל־אַרבּייטען.

אָסטליכען. אין דעם וועסטליכען טייל איז דער אונטער־באָדען גראַ־
ניט, וועלכער לאָזט דורך זיך ניט דורך קיין וואַסער, און אין דעם
אָסטליכען טייל איז דער אונטער־באָדען קאַלך, וועלכער זויגט אין
זיך איין דאָס וואַסער. דיא שיכט פון שוואַרצע ערד אין דעם וועסט־
ליכען טייל איז דעריבער אַזוי פייכט, דאָס זיא איז אימער גוט פיר
געוועקס; אין דעם וועסטליכען טייל איז זיא טרוקען און זומער ליי־
דען דאָרטען געוועקס פון טריקענים. דער זיד־אָסטליכער טייל איז
אין זומער־צייט אין גאַנצען אַ פערטריקענטע סטעפּע.

אין דער געגענד פון שוואַרצע ערד זיינען איינגעשלאָסען 14
גובערניעס, נעמליך: פּאָדאָליאַ (Podolia), וואָלהין (Volhynia),
קיעוו (Kieff), טשערניגאָוו (Tchernigoff), פּאָלטאַוואַ
(Poltava), וואָראָניעזש (Voronezh), טאַמבאָוו (Tamboff),
פּענזאַ (Penza), סימבירסק (Simbirsk), סאַראַטאָוו
(Saratoff), סאַמאַראַ (Samara), אָריאָל (Orel), קורסק
(Kursk) און חאַרקאָוו (Kharkoff), 5 פון דיזע (פּאָדאָליאַ,
וואָלהין, קיעוו, טשערניגאָוו און פּאָלטאַוואַ) ליעגען צו וועסט פון
דער וואַסער־שייד, 6 (וואָראָניעזש, טאַמבאָוו, פּענזאַ, סימבירסק,
סאַראַטאָוו און סאַמאַראַ) — צו אָסט און 3 (אָריאָל, קורסק און
חאַרקאָוו) — טיילס צו וועסט, טיילס צו אָסט.

דער הויפּט רייכטום פון דער געגענד פון שוואַרצע ערד איז
געטריידע. רויטע ריבען (בוראַקעס) און טאַבאַק פערנעהמען דעם
צווייטען אָרט, אָבוואָהל קליינ־רוסלאַנד (דיא גובערניעס חאַרקאָוו,
קיעוו, פּאָלטאַוואַ, טשערניגאָוו, וואָלהין און פּאָדאָליאַ) איז דער
הויפּט אָרט, וואָס ליעפערט צוקער און טאַבאַק פיר רוסלאַנד.
פרוכט־בוימער ליעפערן דאָ זעהר פיעל פרוכט, נאָר וועגען שווע־
ריגקייטען זיי אָפּצוהיטען און זיי צו־צושטעלען צו אויסווערטיגע
מערק, ברייגגען זיי זעהר וועניג איין און פערבלייבען פיר דעם

אייגענעם געבּרויך. דאָס זעלביגע איז דאָ אויך מיט גאָרטען־גרינס, וועלכעס געהט אַ מאַסע פערלאָרען. אוים דיזע אורזאַכען זיינען פּרוכטען און גרינס אין דיזער געגענד שפּאָט־בּיליג. פּיה־צוכט איז נאָר בּעדייטענד אין דיא זידליכע טיילען פון דער געגענד; אין דיא נאָרדליכע, וואו דיא פּראָדוקציאָן פון געטריידע איז זעהר ענטוויקעלט, בּלייבּט פיר פיה־צוכט וועניג אָרט. פאַבּריקאַציאָן פערנעהמט דאָ אַ צווייטען אָרט. צווישען דיא פאַבּריקען זיינען: צוקער־פאַבּריקען, בּראַנפען־בּרענערייען, זיעדערייען פון סעליטרע, פעטס און וואַקס, אויך טוכ־פאַבּריקען.

דיא בּעפעלקערונג פון דיזער געגענד בּעשטעהט הויפּטזעכליך פון גרויס־רוסען און קליין־רוסען. צו וועסט פון דעם דניעפּער זיינען דאָ פּיעלע פּאָליאַקען און אידען; בּיי דער וואָלגאַ געפינען זיך אייניגע פיננישע שבטים.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין דער געגענד פון שוואַרצע ערד זיינען:

אין דער גובּערניע פּאָדאָליאַ — קאַמענעץ־פּאָדאָלסק (Kamenetz-Podolski), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם סמאָטריטש (אַ בּיי־טייך פון דניעסטער). טאַבּאַק־פאַבּריקען, 35,000 איינוו.; מאָהיליעוו, אויף דעם דניעסטער, 21,000 איינוו.; בּאַר, 13,000 איינוו.; טולטשין, 11,000 איינוו.; נעמיראָוו, 5,000 איינוו.*)

אין דער גובּערניע וואָלהין — זשיטאָמיר (Jitomir, Zhitomir), דיא הויפּט־שטאָדט, אַ וויכטיגע האַנדעל־שטאָדט מיט אַ בּעדייטענדער אידישער בּעפעלקערונג, 65,000 איינוו.; קרעמענעץ

*) בּאַר, טולטשין און נעמיראָוו זיינען פּראָמינענט אין דער אידישער געשיכטע וועגען דיא אויסשלאַכטונגען פון אידען, וועלכע זיינען דאָרטען פאָרגעקומען צו דער צייט פון חמעלניצקי׳ס אויפשטאַנד (גזירות ת״ח).

(Kremenetz), בעריהמט ביי אידען אין רוסלאַנד אַלס געבורטס־אָרט פון דעם געלעהרטען יצחק בער לעווינזאָהן, 12.000 אײנוו.; זאַסלאַוול (זאַסלאַוו), 22.000 אײנוו.; אָסטראָג (אָסטראָה), 17.000 אײנוו.; סטאַראָקאָנסטאַנטינאָוו (אַלט־קאָנסטאַנטין, „קאָנסטאַנטין ישן“), 19.000 אײנוו.;*) דובנאָ, בעריהמט ביי אידען אַלס אַ מקום תורה פאַרצייטען, 13.000 אײנוו.

אין דער גובערניע קיעוו — קיעוו (Kieff), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם רעכטען ברעג פון דניעפּער, ערסטע קלאַסע פעס־טונג, הייליגע שטאָדט פון דיא רוסען מיט דעם בעריהמטען מאָנאַסטיר קיעוואָפּעטשערסקאַיאַ לאַווראַ, האָט אַן אוניווערזיטעט און טהעאָלאָגישע אַקאַדעמיע, 250.000 אײנוו.; בערדיטשעוו (Berditcheff), וויכטיגע האַנדעל־שטאָדט בעזעצט פון אידען, 54.000 אײנוו.; ביעלאַיאַ צערקאָוו (Bielaya-Tserkov), אויף דעם ראָס, בעדייטענדע האַנדעל־שטאָדט, 21.000 אײנוו.; אומאַן (Uman), ביי וועלכער עס געפינט זיך דער שלאָס סאָפיעווקאַ מיט אַ בעריהמטען סאָד (גאָרטען).

אין דער גובערניע פּאָלטאַוואַ — פּאָלטאַוואַ (Poltava), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דער פּאָלטאַווקאַ (ביי'ם פונקט, וואו זיא פעראייניגט זיך מיט דער וואָרסקלאַ), בעריהמט מיט איהרע ירידען, שלאַכט־אָרט פון דיא רוסען מיט דיא שוועדען אונטער פעטער דעם גרויסען אין 1709, 54.000 אײנוו.

אין דער גובערניע חאַרקאָוו — חאַרקאָוו (Kharkoff), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם אודאַי, מיטעלפּונקט פון האַנדעל מיט דער אוקראַינאַ (קיעוו, טשערניגאָוו, פּאָלטאַוואַ און חאַרקאָוו), מיט אַן אוניווערזיטעט, 175.000 אײנוו.

*) זאַסלאַוול, אָסטראָג און סטאַראָקאָנסטאַנטינאָוו זיינען פון דיא שטעדט, אין וועלכע פיעלע אידען זיינען אומגעבראַכט געוואָרען אין דיא גזירות ת"ח.

אין דער גובערניע טשערניגאָוו — טשערניגאָוו (Tchernigoff), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער דיעסנא, אָרט פון גערבערייען, 30,000 איינוו.; סטאראָדוב, אויף דער באבינצא, האנדעל מיט'ן באלטישען מעער, גערבערייען און גלעקער־גיעסע־רייען, 25,000 איינוו.; *) ניעזשין, טאבאק־אינדוסטריע; גלוּ־חאָוו — אין דעם בעצירק פון דיזער שטאָדט געפינט זיך לייט פיר פאָרצעלאן און דער שאָסטענסקי זאוואָד (פאבריק) פון שיס־פולווער.

אין דער גובערניע קירסק — קורסק (Kursk), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער קורא, 53,000 איינוו.

אין דער גובערניע אָריאָל — אָריאָל (Orel), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער אָקא, א וויכטיגער האפען, 70,000 איינוו.; בריאנסק, אויף דער דיעסנא, האפען־שטאָדט מיט ארסענאל און פאבריק פון הארמאטען; יעליעץ, פיעלע מיהלען, האנדעל מיט מעהל.

אין דער גובערניע טאמבאָוו — טאמבאָוו (Tamboff), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דער צנא, בעדייטענדע האנדעל־שטאָדט, 50.000 איינוו.; מאָרשאנסק, אויף דער צנא, און קאָזלאָוו, אויף דעם וואָראָניעזש, וויכטיגע האנדעל־שטעדט; ליפעצק, אויף דעם וואָראָניעזש, אן אָרט פון מינעראל־וואסערן.

אין דער גובערניע וואָראָניעזש — וואָראָניעזש (Voronezh), דיא הויפט־שטאָדט, אויף דעם וואָראָניעזש, א וויכטיגער מיטעלפונקט פון האנדעל, 80,600 איינוו.; באָבראָוו —

*) סטאראָדוב האָט אמאָל געשפיעלט א גרויסע ראָליע ביי אידען. וויא קיעוו איז זיא פארצייטען געוועזען בעריהמט אלס א מקום תורה. עס איז געגאנגען א ווערטעל: „כי מקיוב תצא תורה ודבר ה׳ מסטאראָדוב״.

אין דעם בעצירק פון דיזער שטאָדט האָט דיא רעגיערונג זאַיואָדען (ערציהונגס=ערטער) פון פערד.

אין דער גובערניע פענזאַ — פענזאַ (Penza), דיא הויפט=שטאָדט, אויף דער סוראַ, האַפען פון געטריידע, בעדייטענדער האַנדעל מיט לעדער און זייף, 60,000 איינוו.

אין דער גיבערניע סימבירסק — סימבירסק (Simbirsk), דיא הויפט=שטאָדט, אויף דער וואָלגאַ, האַפען פון געטריידע, 43,000 איינוו.; סיזראַן, וואו עס איז דאָ אַ בעריהמטער אייזענבאַהן=בריק איבער דער וואָלגאַ; דער דאָרף פּראָמזינאָ, אויף סיראַ, אַ האַפען פון געטריידע מיט ווינט=מיהלען.

אין דער גיבערניע סאַמאַראַ — סאַמאַראַ (Samara), דיא הויפט=שטאָדט, אויף דער וואָלגאַ, האַנדעל מיט געהילץ, אויל און פוטער=וואַרג, 92 000 איינוו.; באַלאַקאָוואָ, אויף דער וואָלגאַ, זעהר אַ גרויסער האַנדעל=דאָרף.

אין דער גיבערניע סאַראַטאָוו — סאַראַטאָוו (Saratoff), דיא הויפט=שטאָדט, אַ האַפען אייף דער וואָלגאַ, 137,000 איינוו.; פּאָסאַד דובאָווקאַ, אויף דער וואָלגאַ, אַ לאַגער פון געהילץ פון דער וועטלוגאַ און דער קאַמאַ פיר דעם באַסיין פון דאָן; צאַריצין, וויכטיגסטער האַפען אויף דער אונטערער וואָלגאַ, אַ לאַגער=אָרט פון נאַפטהאַ; סאַרעפּטאַ, פלאַנטאַנציעס פון טאַבאַק און זענעפט.

7. דיא געגענד פון סטעפּעס שליעסט איין 6 גובערניעס: בעססאַראַביאַ (Bessarabia), חערסאָן (Kherson), יעקאַטערינאָסלאַוו (Yekaterinoslaff), טאַווריד (Taurid), אַסטראַחאַן (Astrakhan) און סטאַווראָפּאָל (Stavropol); אויסער דעם — דיא אָבלאַסט

פון דיא קאָזאַקען פון דאָן (Область Войска Донскаго, ענגליש: Don Cossack Country) און דיא פּראָווינצען פון דעם מיליטער פון אוראַל (Земли войска Уральскаго).

דיא אויבערפלעך פון דער סטעפּע-געגענד איז אין אַלגעמיין אַ גלייכע וויא אַ טיש; דיא פלאַכקייט ווערט נאָר אונטערבראָכען דורך אונבעדייטענד אויפגעהייבענע ערטער צווישען דעם אַזאָוישען מעער און צום טייך דאָניעץ און אויפגעהייבענע טיילען ביי'ם רעכ־טען ברעג פון דעם דאָן; ביי'ם זידליכען ברעג פון קרים הייבט זיך אויף וויא אַ וואַנט דיא יאַילאַ מיט דעם באַרג טשאַטירדאַג (ז. 245). דער נאָרדליכער טייל פון דעם פלאַכלאַנד איז ערטערווייז דורכגע־שניטען מיט שלוכטען (ענגע טאָלען). דער גרעסטער טייל פון דעם פלאַכלאַנד איז בעדעקט מיט אַ דינער שיכט פון שוואַרצע ערד; דער שטריך ביי'ם קאַספּישען מעער, דיא נאָרדליכע העלפט פון דער האַלב-אינזעל קרים און דער טייל פון בעססאַראַביאַ ביי'ם ים זיינען בעדעקט מיט אַ דיקער, מיט זאַלץ דורכגעצייגענער שיכט פון מי־שעל-שאָלאַכצען (דיזע ערטער זיינען אַמאָל געווען דער גרונט פון ים). אַזוי וויא דיא שיכט פון שוואַרצע ערד אין דער געגענד פון דיא סטעפּעס איז ניט גענוג דיק, אַז אין איהר זאָלען זיך קענען איינוואָרצלען גרויסע בוימער, איז דיא הויפּט געוועקס דאָרטען גראָז; אָבער דאָס גראָז איז געדיכט און הויך, איבערהויפּט דאָרטען, וואו דער אונטער-באָדען איז קאַלך אָדער קרייט (אין דער געגענד פון דעם דאָן); אונבעדייטענדע וועלדלאַך בעגעגענען זיך נאָר אין דער גע־גענד פון דעם דניעפּער, וואו דער אונטער-באָדען איז גראַניט; ביי דיא שלוכטען זיינען דאָ קוסטאַרניקעס און בוימער, וועלכע טראָגען פרוכט.

דיא געגענד פון סטעפּעס קען נאָך זיין איינגעשאַפט איינגע־טיילט ווערען אין צוויי טיילען: דיא סטעפּעס פון שוואַר־צען מעער און דיא קאַספּישע סטעפּעס.

דיא סטעפּעס פון שוואַרצען מעער זיינען אין פריהלינג און הערבסט אַן אונגעהייער גרויסעס שמעקעדיגעס גראָז-פעלד; זומער, ווען דיא היץ אין שאָטען גרייכט ביז 30° נאָך רעאָמיור'ס טערמאָמעטער, איז דיא גאַנצע שטרעקע פערברענט פון דער זון און שוואַרץ; ווינטער בּושעווען אויף דיזען אונגעהייערן פעלד שנעע-שטורמס און דיא פרעסט גרייכען ביז 30°.

דיא קאַספּישע סטעפּעס ווערען געטיילט דורך דיא וואָלגאַ אויף צוויי טיילען: זיד-וועסטליכען און נאָרד-אָסטליכען. דער זיד-וועסטליכער טייל האָט אַ לייטיגען בּאָדען און איז ערטערווייז בּעדעקט מיט הורבּעס פון אָנגעטריבּענעם זאַמד; געוועקס איז דאָ ווייניג און נאָר אין פריהלינג, נאָך דעם, וויא עס געהט אָפּ דער שנעע. דער נאָרד-אָסטליכער טייל, צווישען דער וואָלגאַ און דעם אוראַל, איז נאָך וויסטער: כּמעט אין גאַנצען אַ מדבּר פון זאַמד; דער מדבּר ווערט נאָר אונטערבּראָכען דורך פיעלע קליינע געזאַלצענע אָזיערעס בּעזוימט מיט הויכע ראָהר-גראָזען און דורך זאָ-גענאַנטע חאַקי (זאַלץ-זומפּען).

דיא וויכטיגסטע אינדוסטריען פון דער סטעפּע-געגענד זיינען: פיה-צוכט, אַגריקולטור, גאָרטענ-בּוי (סעדער), פיש-פאַנג און פּראָדוקציאָן פון זאַלץ. פון דער סטעפּע-געגענד ווערען געטריעבּען פיעלע סטאַדעס פון פיה און פערד; דיא שעפּסען אין דיא סטעפּעס פון שוואַרצען מעער זיינען מעריגאָס (שפּאַנישע שאָף), אין דיא קאַספּישע — הויפּטזעכליך מיט פעטע עקען; דיא שעפּסענע וואָל איז דער הויפּט אַרטיקעל אויף דיא קליינ-רוסישע ירידען און ווערט פערבּרויכט אין דער מאַנופאַקטור-געגענד. אַגריקולטור ווערט דאָ מיט יעדען יאָהר אַלץ גרעסער; דער הויפּט געטריידע-אַרטיקעל איז דאָ ווייץ, וועלכע האָט דאָ קיין מורא ניט פאַר טריקענים; פיר בּעאַרבּייטונג ווערט דער בּאָדען פון צייט צו צייט געבּיעטען: אויף

אַ געוויסען אָרט זעעט מען עט־ליכע יאָהר כסדר אַ געוויסען סאָרט געטריידע און נאָך דעם, וויא דער באָדען ווערט מאָגער, קלייבט מען אויס אַן אַנדערן אָרט. גאָרטענ־בוי (סערער) איז בעזאָנדערס גוט ביי דיא ברעגען פון רעם פּרוט און דניעסטער, ביי'ם זידליכען ברעג פון קרים, ביי'ם אונטערן לויף פון דעם דאָן און אַרום אַסט־ראַחאַן. דער וויכטיגסטער פון דיא פּראָדוקטען זיינען ווייטרויבען, דאַן פרוכטען און טאַבּאַק; דיא בעסטע סאָרטען ווייטרויבען און דיא גרעסטע מאַסע ליעפערט דער זידליכער ברעג פון קרים. דיא פיש־אינדוסטריע פון דיזער געגענד ליעפערט צוויי דריטעל פון דעם גאַנצען פיש־פאַנג פון לאַנד; דיא גרעסטע מאַסע ליעפערט דאָס קאַספּישע מעער און דיא טייכען וואָלגאַ און אוראַל. דיא זאַלצ־אינ־דוסטריע ליעפערט אַ העלפט פון דער גאַנצער פּראָדוקציאָן פון דיזען אַרטיקעל אין דער אימפּעריע; דיא ערטער פון פּראָדוקציאָן זיינען פיעלע זאַלצ־אָזיערעס, בעזאָנדערס אין דער סטעפּע צווישען דער וואָלגאַ אין דעם אוראַל. צווישען דיזע אָזיערעס צייכנען זיך אויס עלטאָן און באַסקונטשאַק. דיא אָזיערע עלטאָן ענטהאַלט אַזוי פיעל זאַלץ, דאָס עס וואָלט געקלעקט פיר גאַנץ אייראָפּאַ; באַסקונטשאַק ענטהאַלט לויט איסרעכנונגען 12 מיליאַרדען פוד; ניט וויים פון איהם געפינט זיך אַ באַרג, וועלכער איז אין גאַנצען פון זאַלץ. „דער דאָניעצקי קריאַזש" (בערג־קייט פון דאָניעץ) ליע־פערט שטיינ־קויהלען.

דיא בעפעלקערונג פון דער געגענד פון סטעפּעס איז אייף דער העכסטער שטופע פערשיעדענאַרטיג; דאָ געפינען זיך פערטרע־טער פון כמעט אַלע אייראָפּעאישע פעלקער.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון דער סטעפּע־געגענד זיינען:

אין דער גובערניע בעססאַראַביא — קישינעוו (Kishineff), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם ביק, גאָרטענ־בוי (סערער) אינדוסטריע,

אַ ק ק ע ר מ אַ ן (*; (אַ העלפט זיינען אידען) 110,000 איינוו. (Akkerman), פאָרט איף דעם דניעסטער, פראָדוקציאָן פון וויינ־טרויבען און וויין, 45,000 איינוו.; ס אָ ר אָ ק י און פאָרשטאָדט ציעפילאָווקאַ, פלאַנטאַציעס פון טאַבאַק (בעסטער טאַבאַק אין רוסלאַנד).

אין דער גובערניע חערסאָן — ח ע ר ס אָ ן (Kherson), דיא הויפט־שטאָדט, איף דעם דניעפּער, האַפען פון געהילץ, 60,000 איינוו.; נ י ק אָ ל אַ י ע ו ו (Nikolaieff), פאָרט איף דעם בוג, אַ מיליטערישע גובערנאַטאָרשאַפט, האָט ווערפטען (שיפ־ווערקשטאַטען) און אַן אָבסערוואַטאָריע, 92,000 איינוו.; אָ ד ע ס ס אַ (Odessa) [אין אידיש: אָדעס], אונאָפּהענגיגע שטאָדט, גרויסער פאָרט ביי'ם שוואַרצען מעער, לאַגער־אָרט פון געטריידע פיר זיד־רוסלאַנד און גרויסער מיטעלפּונקט פון האַנדעל, איינע פון דיא שעהנסטע שטעדט פון רוסלאַנד מיט איהר פּאָזיציע און מיט איהרע גאַסען און געביידען, מיט אַן אוניווערזיטעט, 405 000 איינוו. (160,000 אידען און פיעלע גריכען); י ע ל י ס אַ ו ו ע ט ג ר אַ ד (Yelisavetgrad), איף דעם אינגול, 62,000 איינוו.

אין דער גובערניע טאַווריִדאַ — ס י מ פ ע ר אָ פּ אָ ל (Simferopol), דיא הויפּט־שטאָדט, איף דעם טייך סאַלגיר, 49,000 איינוו.; ס ע ו ו אַ ס ט אָ פּ אָ ל (Sevastopol), אונאָפּהענגיגע שטאָדט, גרויסער מיליטערישער פאָרט ביי'ם זיד־וועסטליכען ברעג פון קרים, בעריהמט דורך דעם קריעג אין רוסלאַנד מיט פראַנקרייך און ענג־לאַנד אין 1855, 50,800 איינוו.; יאַלטאַ, ביי'ם אונטערן טייל פון דער יאַילאַ; נאָהענט פון דיזער זיינען ליוואַדיאַ, אָריאַנ־

*) דיזע שטאָדט איז דיא לעצטע צייט געוואָרען בעריהמט אין דער וועלט דורך דיא אויסשלאַכטונג פון אידען, וואָס איז אין איהר פאָרגעקומען אין 1903.

דאַ, אַלופּקאַ און דער ניקיטשער באָטאַנישער גאָר־טען (ניקיטסקי באָטאַניטשעסקי סאַד); קערטש־ענקאַלע, אונ־אפּהענגיגע שטאָדט, ערסטע קלאַסע פעסטונג; בערדיאַנסק, ביי'ם אַזאָווישען מעער, גרויסער האַפען; פעאָדאָסיאַ, האַפענ־שטאָדט און אָרט פון ים־בעדער.

אין דער גובערניע יעקאַטערינאָסלאַוו — יעקאַטערינאָס־לאַוול (Yekaterinoslaff), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דעם דניע־פּער, שיקט סטאַדעס פיה נאָך דיא נאָרדליכע געגענדען און פעטס נאָך אָדעססאַ, 121,000 אַיינוו.

אין דער אָבלאַסט פון דיא קאָזאַקען פון דאָן — נאָוואָ־טשערקאַסק (Novo-Tcherkassk), דיא הויפּט־שטאָדט, ביי דעם אַקסאַי, 52,000 אַיינוו.; סטאַניצאַ קאַלאַטשינסקאַיאַ,*) אויף דעם דאָן, עמפּפאַנג־אָרט פיר דיא וואַאַרען פון דער וואָלגאַ (געהילץ); טאַגאַנראָג, פּאָרט ביי'ם אַזאָווישען מעער; ראָס־טאָוו־אויף־דעם־דאָן, לאַגער־אָרט פיר סחורות פון דיא זיד־ליכע פּאָרטען און פון אָסט רוסלאַנד.

אין דער גובערניע אַסטראַחאַן — אַסטראַחאַן (Astrakhan), אויף אַן אינזעל פון קאַספּישען מעער, קאָמערציעלער מיטעל־פּונקט פון גאַנצען קאַספּישען ברעג, האַנדעל מיט פעלצ־וואַרג און געטריי־דע, ערסטער פיש־מאַרק פון לאַנד, 113,400 אַיינוו.

אין דער אוראַל־פּראָווינץ — אוראַלסק (Uralsk), אויף דעם טייך אוראַל, גרויסער האַנדעל מיט פיש, 36,000 אַיינוו.

אין דער גובערניע סטאַווראָפּאָל — סטאַווראָפּאָל (Stavropol), דיא הויפּט־שטאָדט, צו נאָרד פון קאַווקאַז, האַנדעל מיט פיה, 42,000 אַיינוו.

*) סטאַניצאַ מיינט: בורג, בעפעסטיגטער אָרט.

21. קאַפּיטעל.

רוסלאַנד.

דריטע אָפּטיילונג.

אזיאַטישע בעזיצונגען. — קאַווקאַזישע געגענד. — סיביר. — רוסי-שע מיטעל-אַזיען.

אין אַזיען געהערען צו רוסלאַנד: דיא קאַווקאַזישע ע-גענד (Caucasia), סיביר (Siberia), און מיטעל-אַזיען (Russian Central Asia). דיא קאַווקאַזישע געגענד האָט אַ שטח פון 182,457 קוו. מ. מיט 9.250.000 איינוו., סיביר — 4,833.496 קוו. מ. מיט 5,732 000 איינוו. און דיא מיטעל-אַזיאַטישע בעזיצונ-גען אינגעפעהר 1,649,000 קוו. מ. מיט 6 500,000 איינוו.

1. דיא קאַווקאַזישע געגענד קען לויט איהרע אייגענשאַפטען איינגעטיילט ווערען אין פינף אָפּטיילונגען: דיא פאָרדערסטע נאָרדליכע, דיא בערגיגע, דיא ריאָני-שע (באַסיין פון דעם טייך ריאָן), דיא קורישע (פון דעם טייך קוראַ), און דיא אַראַקסישע (פון דעם טייך אַראַקס). דיא פאָר-דערסטע אָפּטיילונג איז גרעסטענטיילס אַ פלאַכלאַנד; איהר נאָרד-ליכער טייל איז אַ פאָרטזעצונג פון דיא סטעפּעס פון שוואַרצען מעער און איהר זידליכער טייל האָט זעהר פיעלע טאָלען; זיא צייכענט זיך אויס מיט א וואַרימען קלימאַט, איז זעהר פרוכטבאַר און רייך אין פרעכטיגע לאָנקעס, סעדער און וועלדער. דיא פּראָדוקציאָן פון געטריידע איז דאָ וואונדערבאַר רייך, אין דיא וועלדער וואַקסען אין

ווילדען צושטאַנד עפּעל־בוימער, פלוימען־בוימער, ווייסע מויל־בעע־רען, באַוועל־בוימער, און אין דיא סעדער בליהען אויף דער פרייהער לופט אַפריקאַזען, פערסיקעס א. ז. וו. דיא בערגיגע אָפּטיילונג איז זעהר פערשיעדענאַרטיג אין באָדען, קלימאַט און געוועקס. דיא באָ־דענס זיינען דאָ פון דעם פריכבאַרכטען מיט שוואַרצע ערד ביז דעם טרוקענסטען פון זאַמד און שטיין; דיא קלימאַטען — פון דעם וואַ־רימען זידליכען ביז דעם רויהען קלימאַט פון סיביר מיט שנעען און זאַווערוכעס; דיא געוועקס — פון אָריענטאַלישע בוימער ביז מאָכיגע פלאַנצען. און דיזע אַלע פערשיעדענהייטען בעגעגענט מען דאָ ניט ווייט איינע פון דיא אַנדערע. דיא אָפּטיילונג פון ריאָן, וועלכע איז אָפען פון דער וועסטליכער זייט און איז פון דער אָסטליכער (קאַל־טער זייט) פערשטעלט מיט בערג, צייכענט זיך אויס מיט פיעל רעגען און מיט אַ וואַרימען קלימאַט. וועגען איהר וואַרימקייט און פייכטקייט איז דיא אָפּטיילונג פון ריאָן איינער פון דיא רייכסטע ערטער אין געוועקס, אָבער אויס דיא זעלביגע אורזאַכען איז דער קלימאַט פון דיזען אָרט אונגעזונד (דאָ הערשט מאַלעריע). דיא קורישע אָפּטיילונג, וועלכע איז פערשטעלט מיט בערג צו וועסט און אָפען צו אָסט (פון וואַנען עס קומען דיא טרוקענע ווינטען), איז ניט אַזוי רייך אין געוועקס וויא דיא ריאָנישע; וועלדער געפי־נען זיך דאָ מעהרסטענס אין דיא זייטיגע טאָלען; דאָ איז עס דיא געגענד קאַחעטיאַ, וועלכע איז בעריהמט מיט איהרע וויינ־גערטנער. דער לענג־טאָל פון דער קורא אַליין, אָבוואָהל ער האָט פרוכטבאַרע ערד, אויסער דעם אונטערן טייל, וואו דער באָדען איז זאַלציג, קען נאָר בעאַרבייט ווערען מיט דער הילף פון קינסטלי־כער בעוואַסערונג, זאָנסט איז ער אַ טרוקענער מדבר. דיא אָפּטיי־לונג פון אַראַקס (אַרמעניען), וועלכע איז אַרומגערינגעלט מיט בערג, האָט דריי עטאַזשען פון געוועקס: דיא אויבערסטע טיילען זיינען

בעדעקט מיט פרעכטיגע פאַשע־פעלדער, דיא מיטעלע — מיט וועל־דער, דיא אונטערסטע — מיט פעלדער פון תבואה, סעדער און באַשטאַנעס (גערטנער פון וואַסער־מעלאָנען, קירבעס, אוגערקעס א. ז. וו.). אויף דיא זייטען פון דיא בערג זיינען צושטעלט הייזלאַך פון דיא בערג־בעוואוינער.

דיא בעפעלקערונג פון דער קאַווקאַזישער געגענד איז זעהר פערשיעדענאַרטיג, ווייל קאַווקאַז האָט פון דיא עלטסטע צייטען גע־דיענט אַלס וועג פיר דעם איבערגאַנג פון פערשיעדענע פעלקער פון אַזיען נאָך אייראָפאַ; יעדעס פאָלק, וועלכעס איז דאָ דורכגעגאַנגען, האָט איבערגעלאָזען פון זיך אַ שפּור. אין אַלגעמיין קען מען דיא בעפעלקערונג אַיינטיילען אין דריי גרופּעס: רוסען, וועלכע וואוינען צו נאָרד פון דעם טייך קובאַן (קובאַנסקע קאָזאַקען) און דעם טייך טערעק (טערסקע קאָזאַקען); בערג־בעוואוינער, וועלכע געפינען זיך אין דיא טאָלען און שלוכטען פון דער הויפּט קייט פון דיא קאַווקאַ־זישע בערג; זאַ־קאַווקאַזישע איינוואוינער, ד. ה. איינוואוינער פון יענער (זידליכער) זייט פון קאַווקאַז. צו דיא בערג־בעוואוינער גע־הערען: דיא טשערקעסען, קאַבאַרדינצעס, טשע־טשענצעס, לעזגינעס, אָסעטינעס און אַבחאַזען; צו דיא זאַ־קאַווקאַזישע איינוואוינער: דיא גרוזינער, אימערטי־נעס, מינגרעלצעס, אַרמעניער (צו זיד־וועסט), קורדען (נאָהענט פון טערקישען גרענעץ), טאַטאַרען, פּערסיער און אַנדע־רע. רוסען אין אַ קליינער צאָהל געפינען זיך צווישען דיא גרוזינער.

דיא אינדוסטריע פון דער בעפעלקערונג פון קאַווקאַז איז זעהר קליין נאָך דעם ערך פון דעם נאַטירליכען רייכטום, מיט וועל־כען דיזע געגענד צייכענט זיך אויס. דיא קאַווקאַזישע געגענד וואָלט געקענט ערנעהרען אַ צעהן מאָל גרעסערע בעפעלקערונג, וועהרענד דיא 9 מיליאָן, וועלכע זיא האָט יעצט, ערנעהרען זיך

קיים מיט גרויס מיה; דאָס איז נאַטירליך דערפאַר, ווייל זיי זיינען נאַכלעסיג. אַם מעהרסטען זיינען דאָ ענטוויקעלט דיא בערג-אינ־דוסטריע און דיא פיש-אינדוסטריע. אַגריקולטור איז נאָך בעדייי־טענד גרויס צו נאָרד פון קאַווקאַז, וואו געטריידע ווערט פראָדו־צירט אַזוי פיעל, דאָס עס בלייבט איבער פיר עקספּאָרט נאָך איים־לאַנד. פיה-צוכט איז ערפאָלגרייך אי אין דעם פאָרדערסטען נאָרדליכען טייל אי אין דער בערגיגער געגענד; דיא זאַ-קאַווקאַזישע (זידליכע) געגענד צייכענט זיך נאר אויס מיט איהרע קאַראַבאַחסקע פערד.*) גאָרטענ-בוי שטעהט דאָ פיעל העכער וויא פראָדוקציאָן פון געטריי־דע; בעזאָנדערס זיינען דאָ ענטוויקעלט וויינ-גערטנער, וועלכע גע־פינען זיך הויפּטזעכליך אין דעם טאל פון דעם אויבערסטען טייל פון דער קוראַ (קאַחעטיאַ) און אין דעם טאָל פון דעם טערעק. נאָר אַפילו דיא וויינ-אינדוסטריע האָט דאָ נאָך ניט דערגרייכט קיין הויי־כע שטופע; מען קען נאָך דאָרטען ניט מאַכען קיין גוטען וויין און מען האָט זיך נאָך ניט אויסגעלערנט אידם צו בעהאַלטען פיר האַנ־דעל. זייד-צוכט (ערציהונג פון זייד-ווערים) מאַכט דאָ פאָרטשריט, איבערהויפּט ביי דעם אונטערן טייל פון דער קוראַ. דיא בערג-אינדוסטריע איז דאָ פון אַלטע צייטען אָן געוועזן שטאַרק ענטווי־קעלט. אין דער גאַנצער וועלט איז ניטאָ אַן אָרט, וואָס זאָל זיין רייכער אין נ אַ פ ט ה אַ, וויא דיא געגענד פאַר דיא קאַווקאַזישע בערג. נאַפטהאַ ווערט יעצט פראָדוצירט הויפּטזעכליך אין צוויי ערטער: ביי'ם נאָרד-וועסטליכען ענד פון דעם קאַווקאַזישען בערג-קייט, אין דעם ניעדערלאַנד פון דעם טייך קובאַן, און ביי'ם זיד-אָסטליכען ענד, אויף דער האַלב-אינזעל אַפּשעראָן (Apsheron). פון דיא וויכטיגסטע געווערק-אַנשטאַלטען אין דער קאַווקאַזישער

*) קאַראַבאַח (Karabagh) איז אַ געגענד אין דעם זידליכען טייל פון דער גובערניע יעליסאַוועטפּאָל.

געגענד זיינען זייד=פאַבריקען און זאַוואָדען פון פעטס און נאַפטהאַ. דיא בערג=בעוואוינער צייכנען זיך אויס אין מאַכען גאַלינען (פּאָזאַ־מענט), סאַפּיאַן, פערד=געשיר, טוך פון קעמעל=האָאָר, בורקעס (קורצע פּילץ=מאַנטלען), זעבלען, קינזשאַלען און פערשיעדענע בע־ציערונגען פיר געוועהר.

דיא פערוואַלטונג פון דער קאַווקאַזישער געגענד איז איבער־געגעבען צו איין פּערזאָן — אַן אויבער=בעפעהלסהאַבער (Главноначальствующій). אונטער זיין ממשלה זיינען: צו נאָרד פון קאַווקאַז — דיא גובערניע סטאַווראָפּאָל (Stavropol), וועלכע געהערט לויט דיא אייגענשאַפטען פון איהר באָדען צו דער סטעפּע=געגענד, און דיא אָבלאַסטען (פּראָווינצען) קובאַן (Kuban), אויף דעם טייך קובאַן ביז דעם אַזאָווישען מעער, טערעק (Terek, Терская область), אויף דעם טערעק, און דאַגעסטאַן (Daghestan), אויף דעם קאַספּישען מעער; צו זיד פון קאַווקאַז — דיא גובערניעס קוטאַאיס (Kutais), אין דעם באַסיין פון ריאָן, טיפליס (Tiflis) און יעליסאַוועטפּאָל (Yalisavetpol), אין דעם באַסיין פון דער קוראַ, צווישען דעם גרויסען און קליינעם קאַווקאַז, עריוואַן (Erivan), צווישען דעם קליינעם קאַווקאַז און דעם אויבערסטען טייל פון אַראַקס, און באַקו (Baku, Бакинская губ.), ביי דיא ברעגען פון קאַספּישען מעער, דיא אָב־לאַסט קאַרס (Kars), ביי דיא ברעגען פון שוואַרצען מעער, און דער בעצירק פון שוואַרצען מעער (Округъ Черно-морскій), אויף דיא נאָרד=אָסטליכע ברעגען פון דעם שוואַרצען מעער ביז קאַווקאַז.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון דער קאַווקאַזישער געגענד זיינען:

צו נאָרד פון קאַווקאַז — יעיסק (Yeisk), אין דער פּראָ־ווינץ קובאַן, ביי׳ם אַזאָווישען מעער, עקספּאָרט פון געטריידע און

פיה, 28,000 איינוו.; טאַמאַן (Taman), אין קובאַן, אויף אַ האַלב-אינזעל צווישען דעם שוואַרצען און אַזאָווישען מעער, אַ געגענד פון נאַפטהאַ, אונגעפעהר 1,000 אײנװ.; װלאַדיקאַווקאַז (Vladikavkaz), אין דער פּראָווינץ טערעק, 44,000 אײנװ.; זשעליעזנאָוואָדסק, עססענטוקי און פּיאַטיגאָרסק, אַלע דריי אין דער פּראָווינץ טערעק, בײ'ם פּיס פון דעם באַרג בעשטאַו, צייכנען זיך אויס מיט זייערע קור-וואַסערן; זידליך פון דיזע — קיסלאָוואָדסק, אויך אַן אָרט פון מינעראַל-וואַסער (דער קוואַל נאַרזאַן).

צו זיד פון קאַווקאַז — נאָוואָראָססייסק (Novorossiysk) און באַטום (Batoum), האַפענס בײ'ם שוואַרצען מעער, דיא ערסטע אַ מיטעלפּונקט פיר עקספּאָרט פון געטריידע נאָך אויסלאַנד, דיא צווייטע — וויכטיגסטער האַנדעל-פּונקט אין דער זאַ-קאַווקאַזישער געגענד.

טיפליס (Tiflis), הויפּט-שטאָדט פון דער גובערניע טיפליס, אויף דעם טייך קיר, רעזידענץ פון דעם אייבער-בעפעהלסהאַבער און מיטעל פּונקט פון זאַ-קאַווקאַזישען האַנדעל.

אין דער גובערניע יעליסאַוועטפּאָל — נוחאַ און שושאַ, מיטעלפּונקט פון זייד-צוכט אין דער קאַווקאַזישער געגענד.

אין דער גובערניע באַקו — באַקו (Baku), דיא הויפּט-שטאָדט, אויף דעם קאַספּישען מעער, גרויסע פּראָדוקציאָן און עקספּאָרט פון קעראָסין, 112,250 אײנװ.; סאַליאַני, בײ דער מינדונג פון דעם קיר, גרויסע פיש-אינדוסטריע, 12,000 אײנװ.

אין דער אָבלאַסט (פּראָווינץ) קאַרס — קאַרס (Kars), פעסטונג פון רוסיש-אַרמעניען, 12 000 אײנװ.

2. סיביר. — דער אויפגעהייבענער באָדען צווישען דיא באַסיינען פון דיא טייכען אָב (Ob) און יעניסעי (Yenisei)

טיילען סיביר אין וועסטליכע און אָסטליכע. וועכטליכע סיביר איז גרעסטענטיילס ניעדריג, אָסטליכע סיביר — מעהרסטענס בערגיג. וועסטליכע סיביר ווערט דורכגעשניטען דורך דעם טייך אָב מיט זיינע ביי־טייכען, דיא אָסטליכע — דורך דיא טייכען יעניסעי, לענאַ (Lena) און אַמור (Amur) מיט זייערע ביי־טייכען. דיא וועסטליכע סיביר שליעסט איין דיא גובערניעס טאָבאָלסק (Tobolsk) און טאָמסק (Tomsk); דיא אָסטליכע — צוויי גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפטען: דיא אָסט־סיבירישע (Восточно-Сибирское) און אַמורישע (Приамурское). צו דער אָסט־סיבירישער גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפט געהערען דיא גובערניעס אירקוטסק (Irkurtss) און יעניסעיסק (Yeniseisk) און דיא אָבלאַסט (פּראָווינץ) יאַקוטסק (Yakutsk); צו דער אַמורישער גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפט געהערען דיא אָבלאַסטען זאַבאַיקאַלסקאַיאַ (Transbaikalia), אַמור (Amur) און פּרימאָרסקאַיאַ (Maritime Province) און דיא אינזעל סאַחאַלין (Saghalin).

נאָך איהר בעשאַפענהייט שטעלט סיביר פאָר פיער שטריכען אָדער געגענדען, נעמליך: דיא געגענד פון טונדרעס, דיא געגענד פון טאַיגעס (געדיכטע וועלדער), דיא געגענד פון סטעפּעס און דיא געגענד פון בערג.

דיא טונדרעס זיינען ניעדריגע, טיעף פערפראָרענע פלאַכלענדער. ווינטער איז דיזע געגענד אין גאַנצען בעדעקט מיט שנעע און עס הערשען דאָ מורא'דיגע קעלטען (אָפט ביז 45° רעאָמיור) און זאַוויערובעס. זומער געהען דיא טונדרעס אָפּ אויף אַ פאָאָר פוס דיא טיעף, עס בילדען זיך פיעלע אָזיערעס און עס בעווייזען זיך ערטער, וועלכע זיינען מעהר אָדער ווייניגער פעסט. דיא אָזיערעס ווערען בעדעקט מיט אינגעהייער פיעלע ווילדע פייגלאַך; אַלע

איבּריגע ערטער ווערען בּערעקט מיט ווייסע מאָכיגע געוועקס און בּעערען־פּלאַנצען. צו דיא מאָכיגע געוועקס ציהען זיך פון דיא טאַי־געס הירשען, וועלכע ווערען פערפאָלגט פון אונגעהייער פיעלע קאָמאַרעס און אַנדערע בּעלעסטיגענדע פליעגען; צו דיא פויגלאַך ציהען זיך פערשיעדענע פעלצ־חיות, און נאָך דיזע אַלע יאָגט זיך נאָך דער מענש.

דיא טאַיגעס זיינען זעהר געדיכטע וועלדער, איבּערהויפּט פון נאָדעל־בּוימער; אין דעם בּאַסיין פון דעם אַמור און אָבּ בּעשטעהען דיא טאַיגעס מעהרסטענס פון בּלעטער־בּוימער. ווינטער הערשען אין דיזע טאַיגעס אַזעלכע פרעסט וויא אין דיא טונדרעס; דיא טיערע פערגראָבּען זיך מעהרסטענטיילס אין שנעע. דיא קעלט איז דאָ ניט אַזוי מוֹרא׳דיג וויא דיא פּורגעס אָדער שנעע־שטורמס, וועל־כע הייבּען זיך דא אויף פון צייט צו צייט. זומער שווינבּלען און גריבּלען דיא טאַיגעס מיט פליעגען, פון וועלכע דיא ווילדע חיות ענטלויפען אין דיא טונדרעס און דיא מענשען און הויז־טיערע רעטען זיך דורך דעם רויך פון בּרענענדע שייטער־הויפענס.

פון דיא סטעפּעס צייכנען זיך אויס: דיא בּאַראַבּינסקע, צווישען דיא אויבּערע טיילען פון דיא טייכען אָבּ און אירטיש; דיא טאָרפ־סטעפּע — דיא היים פון דער סיבּירישער פעסט; דיא מינוסינסקע, צו בּיידע זייטען פון דעם אויבּערען טייל פון יעניסעי, — דיא תּבוּאה־געגענד, וועלכע שפּייזט סיבּיר.

דיא סיבּירישע בּערג קענען אַיינגעטיילט ווערען אין 6 גרופּ־פּעס: 1) דיא אַלטאַיסקע, צווישען דיא אויבּערע טיילען פון אָבּ און יעניסעי, צוזאַמען מיט דער בּעזונדערער בּערג־קייט קוזנעצקי אַלאַ־טאַו, צווישען דיא טייכען טאָם (Томь) און יעניסעי; 2) דיא סאַיאַנסקע, אין דעם אויבּערען טייל פון אַנגאַראַ; 3) דיא דאָורסקע צווישען דיא אויבּערע טיילען פון לענאַ און

אַמיר; 4) די סטאַנאָוויע בערג, וועלכע הייבען זיך אָן צו זיך מיט דער יאַבלאָנאָווער בערג-קייט, צווישען די באַסיינען פון אַמור און לענאַ, און ענדיגען זיך ביי דער בערינג-שטראַס; 5) די קאַמטשאַטסקע בערג, וועלכע בעדעקען די האַלב-אינזעל קאַמטשאַטקאַ; 6) די אַמורסקע בערג, וועלכע בעשטעהען פון די צווייגען פון חינגאַן און פון דער טאַטאַרישער בערג-קייט, וואָס ציהט זיך ביי'ם ברעג פון יאַפּאַנישען מעער, פון די מינדונגען פון דעם אַמיר ביז קאָרעאַ. פון דיזע זיינען די העכסטע, ווילדעסטע און רייכסטע אין מינעראַלען די סאַיאַנסקע בערג; פיעלע פון זייערע שפּיצען גרייכען איבער 3 ווערסט; זיי זיינען זעהר רייך אין גאָלד און ליעפערן דעם בעסטען גראַפיט; אַחוץ דיזען רייכטום האָבען זיי פיעלע קור-קוועלען. די אַלטאַיסקע בערג זיינען עטוואָס ניעדעריגער פון די סאַיאַנסקע; דער העכסטער פון דיזער גרופּע איז דער באַרג ביעלוחאַ, איבער 3 וויאָרסט הויך; די מינעס פון אַלטאַי ליעפערן זילבער, בליי, קיפּער, אייזען, אַקוואַמאַרין (אַ מין טייערער שטיין), וואָס האָט אַ ים-קאָליר), מאַלאַחיט, יאַספּיס (אַ מין קאָלירטער קיעזעל-שטיין) און פּאָרפיר (אַ מין בלוט-רויטער שטיין). אַלאַ-טאַו איז בעריהמט מיט זיינע גאָלד-מינעס. די דאַורסקע בערג, בעזאָנדערס די נערטשינסקע קייט, ליעפערן בליי, זילבער, גאָלד, אַקוואַמאַרין און טאָפּאַזען. די קאַמטשאַטסקע בערג צייכנען זיך אויס מיט הייסע מינעראַל-קוואַלען און וואולקאַנען; די קליוטשעווסקאַיאַ סאָפּקאַ (וואולקאַן) איז ½ העכער וויא דער מאָן בלאַן (העכסטער באַרג אין איראָפּאַ).

די הויפּט קוועלען פון רייכטום אין סיביר זיינען: אַגריקולטור, פיה-צוכט, פיש-פאַנג, פעלצ-טיערע און בערג-אינדוסטריע (מינעס). אַגריקולטור בעצאָהלט זיך גוט נאָר אין די מינוסינסקע

סטעפּעס און אין דער זאַ-באַיקאַלישער געגענד. פיה-צוכט איז דאָ הויפּטזעכליך אין דער זידליכער געגענד, אין דעם שטריך פון דיא סטעפּעס. פיש-פאַנג (זעהר פיעל הערינג) ביי דיא ברעגען פון דיא טייכען אָב, יעניסעי און באַיקאַל איז איינע פון דיא אַיינטרעגליכסטע אינדוסטריען; ביי דיא ברעגען פון דעם אָחאָטסקען און בערינג'שען מעער ליעפערט דער פיש-פאַנג דיא אַלטעגליכע גאַהרונג. דיא אינ־דוסטריע פון פעלצ-טיערע ליעפערט פיעל פעלצוואַרג פון פערשיע־דענע סאָרטען: פעה (פעלץ פון וועווערקערס), פוקס, סויבעל, הערמעלין (גאָרנאָסטאַי), באָבער א. ז. וו. דיא בערג-אינדוסטריע ליעפערט אויסער טייערע שטיינער יעדען יאָהר דורכשניטליך 2,600 פוד גאָלד און אונגעפעהר 600 פיד זילבער.*) מאַנופאַקטור איז אין סיביר דאָ זעהר וועניג; פון בעדייטונג איז נאָר דיא רעגעירונגס-פאַב־ריק צום שלייפען שטיינער אין דער שטאָדט קאָליוואַן, טאָמסקער גוב.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון סיביר זיינען:

אין דער גובערניע טאָבאָלסק — טיומען (Tyumen), אויף דער טורא, מיטעלפונקט פון האַנדעל צווישען אייראָפּעאישער רוסלאַנד און סיביר, 14,000 אַיינוו. (אין 1893).

אין דער גובערניע טאָמסק — טאָמסק (Tomsk), דיא הויפּט-שטאָדט, אויף דעם טאָם, מיטעלפונקט פון האַנדעל צווישען קיאַחטאַ (זאַ-באַיקאַל) און ניזשני-נאָווגאָראָד, מיט אַן אוניווערזיטעט, 52,000 אַיינוו.; באַרנאַאול (Barnaul), אויף דער אָב, מיטעל־פונקט פון בערג-אינדוסטריע (מינעס) אין וועסט-סיביר, 19,000 אַיינוו.

אין דער גובערניע יעניסעיסק — קראַסנאָיאַרסק (Krasnoyarsk), דיא הויפּט-שטאָדט, אויף דעם יעניסעי, מיטעל־פונקט פון גאָלד-אינדוסטריע, 16,000 אַיינוו. (אין 1889).

*) אַ פוד איז 40 רוסישע פונט אָדער 36 פונט לויט ענגלישען און אַמעריקאַנישען געוויכט.

אין דער גובערניע אירקוטסק — אירקוטסק (Irkutsk), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דער אַנגאַראַ, וויכטיגסטע שטאָדט פון סיביר, לאַגער־אָרט פון קיאַחטינסקען טעע און יאַקוטסקע פעלצ־וואַרג, 51,000 איינוו.

אין דער גובערנע יאַקוטסק — יאַקוטסק (Yakutsk), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דער לענאַ, הויפּט לאַגער־אָרט פיר דעם סיבירישען האַנדעל פון פעלצ־וואַרג, 6,200 איינוו.

אין דער זאַ־באַיקאַלישער אָבלאַסט (פּראָווינץ) — טשיטאַ (Tchita), דיא הויפּט־שטאָדט, אויף דער אינגאָדאַ, מיטעלפּונקט פון האַנדעל פיר אָסט סיביר, אונגעפעהר 12,600 איינוו.; נערטשינסק (Nertchinsk), אויף דער נערטשאַ, אָרט פון זילבער־מינעס, אונגעפ. 5,400 איינוו.; קיאָחטאַ (Kaiakhta), אויף דער קיאַחטאַ, הויפּט פּונקט פון האַנדעל מיט כינאַ (בעזאָנדערס טעע), 10,000 איינוו.

אין דער פּרימאָרסקאַיאַ אָבלאַסט — וולאַדיוואָסטאָק (Vladivostok), בײַ דעם יאַפּאַנישען מעער, הויפּט פּאָרט פון רוסלאַנד בײַ'ם שטילען אָקעאַן (פּאַסיפיק), 20,000 איינוו.; חאַבאַראָווקאַ (Khabarovka), דיא הויפּט־שטאָדט, רעזידענץ פון דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר, 3,000 איינוו. (אין 1893).

3. מיטעל־אַזיאַטישע בעזיצונגען. — דיזער טייל פון אַזיאַטישער רוסלאַנד שליעסט אַיין דאָס טוראַנישע ניעדערלאַנד, דיא צו דיזען ניעדערלאַנד ליעגענדע משופּע'דיגע זייטען פון דיא טאַפּעללענדער פון איראַן און אָסט אַזיען, אויך דעם זידליכען טייל פון דעם סיבירישען ניעדערלאַנד.

דיא שטרעקע פון דעם ניעדערלאַנד שטעלט פאָר לויט איהרע נאַטירליכע אייגענשאַפטען דריי געגענדען: דיא נאָרדליכע, מיט שוואַרצע ערד, וועלכע איז אין פריהלינג בעדעקט מיט רייכע גראָ־

זען אָדער פרוכטבאַרע פעלדער; דיא מיטעלע, מיט זאַלץ-זימפּען, וואו עס וואַקסען כמעט ניט קיין אַנדערע פלאַנצען איסער היכען קאַ־מיש (ראָהר); דיא זידליכע, זאַמדיגע געגענד, וואו דער ווינט טראָגט לייכט איבער דעם זאַמד פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערן און שיט אָן גרויסע זאַמד-בערג.

דיא אויפגעהייבענע, בערגיגע טיילען פון דעם באָדען ליעגען הויפּטזעכליך ביי דיא ברעגען; דיזע טיילען זיינען מעהרסטענס צווייגען פון בערג, וועלכע רינגלען אַרום דאָס פלאַכלאַנד. צו דיא צווייגען פון אוראַל געהערען דיא מוגאָדזשאַרסקע בערג און דאָס טאַפעללאַנד אוסטי-אורט, צווישען דעם קאַספּישען און אוראַלישען מעער. דיא צווייגען פון דעם מיטעל-אַזיאַטישען טאַפעללאַנד זיינען: דאָס געבירג טאַבאַגאַטאַי, צו וועסט פון דער אָזיערע זאַיסאַן; זידליך פון דיזען — דאָס געבירג אַלאַ-טאַו; ווייטער צו זיד — טיאַן-שאַן; דיזעס געבירג צוצווייגט זיך אין מיטעל-אַזיען אויף פיעלע רייהעס, וואָס לויפען פּאַראַלעל און בילדען פיעלע לענג-טאָלען, וועלכע זיינען זעהר רייך אין גע־וועקס. אין דעם געבירג טיאַן-שאַן געפינען זיך דיא הייכסטע בערג-שפּיצען פון גאַנץ רוסלאַנד — פּיק-קאַופמאַן (6⅓ וויאָרסט = 22,166 פוס הויך) און חאַן-טענגרי (גרענעצט זיך מיט כינאַ, 6⅔ וויאָרסט = 23,333 פוס הויך).

דער קלימאַט פון מיטעל-אַזיאַטישער רוסלאַנד, אויסער אין דיא טאָלען פון דיא בערג, איז זעהר ניט קיין גינסטיגער פיר פלאַנצען און טיערע. דיא היץ אין זומער, וועלכע גרייכט ביז 35° (רעאָמיור), טריקענט אויס דיא פייכטקייט פון דיא קוואַלען און טייכלאַך, פערדאַרבט דיא געוועקס און מאַטערט אויס דיא טיערע פון דאָרשט; דער ווינטער איז עבענפאַלס שעדליך מיט זיינע שטאַר־קע פרעסט און שנעע-שטורמס.

דיא וויכטיגסטע אינדוסטריע פֿון דער געגענד איז פֿיה־צוכט; נאָך דיזער קימען אַגריקולטור, גאָרטען־בוי (סעדער) און מאַניפאַקטור. דיא טיערע, וועלכע ווערען דאָ געהאָדעוועט, זיינען שעפּסען, פֿערד און קעמלען. שעפּסען־צוכט פֿערנעהמט דעם ערסטען אָרט און דיא שעפּסען זיינען פֿון אַן אונגעוועהנליכען טייערען סאָרט: מיט לאַנגע וואָל און מיט פֿעטע עקען, וועלכע וועגען אָפֿט אָנדערהאַלבען פֿוד. אַגריקולטור איז כמעט נאָר מעגליך דורך קינסטליכע בעוואַסערונג, אָבער ווען מען גיט זיך גוטע מיה וואַקסט דאָ געטריידע זעהר גוט; ביי ריכטיגער פֿלייסיגער בעאַרבייטונג פֿון דעם באָדען וואַקסען גערשטען און ווייץ 55־פֿאַך, בוכאַרישע ווייץ 100־פֿאַך און פּראָסאָ (הירז) זאָגאַר 200־פֿאַך. דיא פּראָדוקציאָן פֿון גאָרטען־בוי איז זעהר אַ רייכע; דיא פּראָדוקטען זיינען: וויינטרויבען, קוויטען (ענגליש: quinces), אַפּריקאָזען, גראַנאַטען (מילגרוימען), פֿייגען, פּערסיקעס, ווייסע מוילבערען, באַוועל און מעלאָנען. דיא מאַנופֿאַקטור בעשטעהט הויפּטזעכליך אין דער פּראָדוקציאָן פֿון וואָלענע און זיידענע וואַרען; בעזאָנדערס ווערען דאָ געמאַכט טעפּיכען און געשטרייפּטע קיסעלאַך.

דיא בעפֿעלקערונג פֿון רוסישע מיטעל־אַזיען, אויסער אַ קליינע צאָהל רוסען, בעשטעהט פֿון קירגיזען, טורקאָמאַנען, סאַרטען און אוזבעקען, וועלכע געהערען צו דער מאָנגאָליש־טאַטאַרישער און טערקישער ראַסע. דיא קירגיזען און טורקאָמאַנען פֿיהרען אַ וואַנדערנדעס לעבען; דיא אַנדערע לעבען אַנזעסיג. דיא אוזבעקען זיינען דיא ציוויליזירטעסטע פֿון דיזע אַלע פֿעלקערשאַפֿטען.

צום רעגיערען זיינען דיא מיטעל־אַזיאַטישע בעזיצונגען פֿון רוסלאַנד געטיילט אויף צוויי גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפֿטען — דיא טורקעסטאַנישע (Turkestan) און דיא סטעפּישע (Степное)

און צוויי אָבּלאַסטען — טורגאַי (Turgai) און אוראַלסק (Uralsk); דיא לעצטע ווערט רעגיערט דורך דעם נאַטשאַלניק (בּעפעהלסהאַבּער) פון דער אוראַלישער מיליטער־פּראָווינץ. וועלכע געהערט צו דער כטעפּע־געגענד פון אייראָפּעאישער רוסלאַנד. דיא טורקעסטאַנישע גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפט איז געטיילט אין 4 אָבּלאַסטען — סיר־דאַריאַ (Syr-Darya) מיט דער אָפּטיילונג אַמור־דאַריאַ (Amur-Darya), פערגאַנאַ (Fergana), סאַמאַרקאַנד (Samarkand) און דיא זאַ־קאַספּישע פּראָווינץ (Transcaspian Province). דיא סטעפּישע גענעראַל גובערנאַטאָרשאַפט איז געטיילט אין 3 אָבּלאַסטען — אַקמאָלינסק (Akomolinsk), סעמיפּאַלאַטינסק (Semipalatinsk) און סעמיריעטשענסק (Semiryetchensk).

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין רוסישער מיטעל־אַזיען זיינען:

אין דער סטעפּישער גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפט — אָמסק (Omsk), אויף דעם טייך אירטיש, וויכטיגע האַנדעל־שטאָדט, 38,000 איינוו; סעמיפּאַלאַטינסק (Semipalatinsk), אויך אויף דעם טייך אירטיש, דיא הויפּט־שטאָדט פון דער גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפט, 27,000 איינוו.

אין דער טורקעסטאַנישער גענעראַל־גובערנאַטאָרשאַפט — טאַשקענט (Tashkent), דיא הויפּט־שטאָדט, צייכענט זיך אויס מיט גאָרטענ־בּוי און זייד־מאַנופאַקטור, 156,000 איינוו.; סאַמאַרקאַנד (Samarkand), מיטעלפּונקט פון האַנדעל צווישען אינדיען און אָסט אַזיען, אַ הייליגע שטאָדט פיר דיא מאַחמעדאַנער פון מיטעל־אַזיען, 55,000 איינוו.; קראַסנאָוואָדסק (Krasnovodsk), הויפּט־שטאָדט פון דער זאַ־קאַספּישער פּראָווינץ, פּונקט פיר האַנדעל מיט דיא מיטעל־אַזיאַטישע חאַנאַטען און מיט פּערסיען; מערוו (Merv) און אַחאַל־טעקע (Akhal-Tekke), דיא הויפּט־שטערט

פון דיא אָזיען מיט דיא זעלביגע נעמען; אַסחאַבאַד (Askhabad), אַ וויכטיגע סטאַציאָן פון דער זאַ־קאַספּישער אַייזענ־באַהן.

אין מיטעל־אַזיען געהערען נאָך צו רוסישער איבער־הערשאַפט דיא צוויי חאַנאַטען *) בוחאַראַ (Bukhara) און חיוואַ (Khiva).

בוחאַראַ פערנעהמט אַ שטח פון 92,000 קוו. מ. און גרע־נעצט זיך מיט אַזיאַטישער רוסלאַנד צו נאָרד, אָסט און וועסט, מיט חיוואַ צו נאָרד־וועסט און מיט אַפגאַניסטאַן צו זיד. דיא פּראָדוקטען פון דיזער מדינה זיינען האַנף, באַוועל, רייז, פרוכט, טאַבאַק און פיה, און זיא האָט מאַנופאַקטור פון זייד, געוועהר, ציערונג און מעסער־וואַרג. דיא הויפט־שטאָדט איז בוחאַראַ. אַן דער שפּיצע פון דער רעגיערונג איז אַ טאַטאַרישער פירסט, וועלכער טראָגט דעם טיטעל עמיר. דיא בעפעלקערונג איז 1,250,000 און זיא בע־שטעהט פון טאַדזשיקען, אוזבעקען און טורקאָמאַנען; דיא הערשענ־דע רעליגיאָן איז דיא מאַחמעדאַנישע. דער חאַנאַט רעגיערט זיך זעלבסטשטענדיג, אָבער ער שטעהט אונטער דער אויפזיכט פון דער רוסישער רעגיערונג. אין 1865—68 איז צווישען בוחאַראַ און רוס־לאַנד געווען אַ מלחמה און אַלס רעזולטאַט איז אין רוסישען בעזיץ איבערגעגאַנגען דיא שטאָדט סאַמאַרקאַנד.

חיוואַ פערנעהמט אַ שטח פון אונגעפעהר 22,230 קוו. מ. זיא גרענעצט זיך מיט בוחאַראַ צו זיד־אָסט און איז כמעט אין גאַנ־צען אַרומגערינגעלט מיט רוסישער טעררימאָריע. דיא בעפעלקערונג איז אונגעפעהר 700,000 און בעשטעהט פון אוזבעקען, סאַרטען, טורקאָמאַנען און פערסיער; דיא רעליגיאָן איז דיא מאַחמעדאַנישע. חיוואַ ווערט רעגיערט פון אַ חאַן, וועלכער איז אונטערוואָרפען אונטער רוסלאַנד.

*) חאַנאַט ווערט אָנגערופען אַ מדינה, וואָס ווערט רעגיערט פון אַ חאַן (טאַטאַרישען פירסט).

22. קאפיטעל.

דיא סקאַנדינאַווישע לענדער.

דיא בעצייכנונג „סקאַנדינאַווישע". — דאָס קעניגרייך דענעמאַרק. — דאָס קעניגרייך שוועדען. — דאָס קעניגרייך נאָרוועגען.

מיט דעם נאָמען „סקאַנדינאַווישע לענדער" ווערען בעצייכענט דיא דריי נאָרד-אייראָפּעאישע קעניגרייכען: דענעמאַרק (Denmark), שוועדען (Sweden) און נאָרוועגען (Norway), פון וועלכע דאָס ערסטע פערנעהמט אַ טייל פון דער האַלבּ-אינזעל יוטלאַנד (Jutland) מיט איינינע נאָכבּאַרשאַפטליכע אינזלען און דיא איבּריגע צוויי — דיא האַלבּ-אינזעל סקאַנדינאַוויען (Scandinavia). אין שטרענגען זין ווערען מיט דעם נאָמען „סקאַנ-דינאַווישע" בּעצייכענט נאָר שוועדען און נאָרוועגען, וועלכע פער-נעהמען דיא סקאַנדינאַווישע האַלבּ-אינזעל, אָבּער דענעמאַרק געהט אָפט אויך אונטער דיזען נאָמען, ווייל איהר בּעפעלקערונג איז פון דער זעלבּיגער אָפּשטאַמונג וויא דיא בּעפעלקערונגען פון שוועדען און נאָרוועגען. דיא איינוואוינער פון דיזע דריי מדינות זיינען פון גערמאנישער ראַסע און ווערען בּעצייכענט מיט דעם נאָמען סקאַנ-דינאַווען (Scandinavians).

פאָלגענדע זיינען בּעזונדערע בּעשרייבּונגען פון דיא סקאַנדי-נאַווישע לענדער.

1. דענעמאַרק. — דאָס קעניגרייך דענעמאַרק שליעסט איין אַ טייל פון דער האַלבּ-אינזעל יוטלאַנד און אַ גרופּע אינזלען, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע זיינען: זעעלאַנד (Seeland, ענג-

ליש: (Zealand), פונען (Funen), לאַאַלאַנד (Laaland), באָרנהאָלם (Bornholm), פאַלסטער (Falster), לאַנגע־לאַנד (Langeland) און מאָען (Möen). דער גאַנצער שטח פון דיזער מדינה איז 15,289 קוו. מ. איהרע גרענעצען זיינען: צו וועסט — דיא נאָרד־זעע, צו נאָרד — דיא ים־שטראַסען סקאַגעראַק און קאַטטעגאַט, צו אָסט — דער זונד און דאָס באַלטישע מעער, צו זיד — דייטשלאַנד.

דער באָדען פון יוטלאַנד און פון דיא אינזלען, מיט דער אויסנאַהמע פון דער פעלזיגער אינזעל באָרנהאָלם, איז אַ פלאַכער. דיא וועסטליכע ברעגען זיינען בעזוימט מיט אַ רייהע פון זאַמד־בערג, וועלכע לאָזען ניט צו קיין שיפען, און דער אָסטליכער ברעג איז רייך אין האַפענס. דיא וועסטליכע זייט פון יוטלאַנד ביז'ן מיטען איז זאַמדיג און פרוכטלאָז; דער אָסטליכער טייל פון דיזער האַלב־אינזעל און כמעט אַלע אינזלען זיינען פרוכטבאַר. דיא הויפט בע־שעפטיגינג פון דיא איינוואוינער איז אַגריקולטור און פיה־צוכט און דאָס לאַנד צייכענט זיך אויס מיט אַ גרויסען עקספּאָרט פון שלאַכט־פיה, פלייש, פוטער און פערד. גרויסע מאַנופאַקטור אינדוסטריע איז דורך דעם מאַנגעל פון קויהלען און אייזען אונמעגליך.

דיא בעפעלקערונג פון דענעמאַרק איז 2,450,000. אין רע־ליגיאָן זיינען דיא דענער, וויא דיא סקאַנדינאַויען אין אַלגעמיין, לוטהעראַנישע פּראָטעסטאַנטען. דיא רעגיערונג איז אַ קאָנסטיטוציאָ־נעלע מאָנאַרכיע מיט אַ רייכסטאַג (דעניש: Rigsdag), וועלכער בעשטעהט פון צוויי הייזער: אַ לאַנדס־פּאַרלאַמענט אָדער לאַנדס־טהינג (Landsthing) פון 66 מיטגליעדער און אַ פאָלקס־פּאַרלאַ־מענט אָדער פאָלקעטהינג (Folkething) פון 102 מיטגליע־דער. דאָס קעניגרייך איז איינגעטיילט אין 5 פּראָווינצען, נעמליך: זעעלאַנד, באָרנהאָלם, פונען, לאַאַלאַנד און יוטלאַנד.

די וויכטיגסטע שטעדטע אין דענעמאַרק זיינען:

אויף זעעלאַנד — קאָפּענהאַגען (Copenhagen, דע־ניש: Kjöbenhavn), אויף דעם בעסטען האַפען פון דעם זונד, די הויפט־שטאָדט און רעזידענץ, מיט אַן אוניווערזיטעט, 378 000 איינוו.; פרעדעריקסבאָרג (Frederiksborg), זומער־רעזי־דענץ פון דער קעניגליכער פאַמיליע, ניט וויים פון קאָפּענהאַגען.

אויף פונען — אָדענזעע (Odensee), פאָרט און הויפט־שטאָדט פון דיזער פראָווינץ, 41,000 איינוו.

אין יוטלאַנד — אַארהואוס (Aarhuus), אַ האַפען־שטאָדט, 52,000 איינוו.

דענעמאַרק האָט אויסערטיגע בעזיצונגען אין איראָפּאַ און אַמעריקאַ. איהרע איראָפּעאישע בעזיצונגען זיינען די נאָרד־אַטלאַנ־טישע אינזלען פּאֶראָער Färöer, ענגליש: Faroe Islands) און איסלאַנד (Island, Iceland); איהרע אַמעריקאַנישע בע־זיצונגען זיינען גרענלאַנד (Grönland, Greenland) און די וועסט־אינדישע אינזלען: סט. קרואַ (St. Croix), סט. טהאָ־מאַס און סט. זשאַן (St. Jean).

די פּאֶראָער זיינען אַ גרופּע פון 22 אינזלען אין דעם אַטלאַנ־טישען אָקעאַן צווישען די שעטלאַנד־אינזלען (בריטאַנניען) און איס־לאַנד ביי 62° נאָרדליכע ברייטע און 70° וועסטליכע לענג. זייער צוזאַמענגענומענער שטח איז 514 קוו. מ. און די בעפעלקערונג — 13,000.

איסלאַנד ליעגט צווישען 66° 23′ — 66° 33′ נאָרדליכע ברייטע, 13° 22′ — 24° 35′ וועסטליכע לענג, 160 מייל אָסט פון גרענ־לאַנד. זיא האָט אַ שטח פון 39,756 קוו. מ. מיט אַ בעפעלקערונג פון 78,000. די אינזעל איז בערגיג און איז בעריהמט מיט איהרע וואַלקאַנען און גייזערס. (צווישען איהרע וואולקאַנען צייכענט זיך

אויס דער באַרג העקלאַ.) דיא הויפּט בעשעפטיגונג פון דיא אײנ־וואוינער איז פיה־צוכט. איסלאַנד ווערט רעגיערט דורך אַ דענישען גענעראַל־גובערנאַטאָר מיט דער הילף פון אַ הײמישען פּאַרלאַמענט אָדער, וויא ער ווערט אָנגערופען — אַלטהינג (Althing). דיא הויפּט־שטאָדט איז רייקיאַוויק (Reykjavik), 3,000 אײנוו.

(וועגען גרענלאַנד און דיא דענישע וועסט־אינדישע בעזיצונ־גען זעה דיזען באַנד, ז. 16—21 און 132—133.)

2. שוועדען. — דיזעס קעניגרייך ליעגט אין דעם אָסט־ליכען טייל פון דער האַלב־אינזעל סקאַנדינאַוויען און פערנעהמט אַ שטח פון 170,979 קוו. מ. זיינע גרענעצען זיינען: נאָרוועגען צו וועסט און נאָרד; פינלאַנד, דער באָטנישער ים־בוזים און דאָס באַל־טישע מעער צו אָסט; דאָס באַלטישע מעער צו זיד; דער זונד, קאַטטעגאַט און סקאַגעראַק צו וועסט.

דיא אויבערפלעך פון שוועדען איז אין אַלגעמיין אויפגעהויבען און בײ דעם נאָרד־וועסטליכען גרענעץ צווישען איהר און נאָרוועגען ציהט זיך אַ רייהע פון בערג — דיא קאָלען (Kölen). דאָס קע־ניגרייך ענטהאַלט פיעלע אָזיערעס — דיא ווענערן (Wenern), וועטטערן (Wettern), מעלאַר (Mälar) א. ז. וו. — און פיעלע טייכען און שליעסט אײן פיעלע נאַכבאַרשאַפטליכע אינזלען, צווישען וועלכע עס זיינען גאָטלאַנד (Gotland) און אָלאַנד (Oland). שוועדען האָט פיעל גוטען באָדען פיר בעאַרבײטונג (אין דעם זידליכען טייל) און איז רייך אין האָלץ און מינעראַלען. אין דעם זידליכען טייל בעשעפטיגען זיך דיא שוועדען מיט אַגריקולטור. אין דער זעע־געגענד איז דאָ אַ בעדייטענדע אינדוסטריע פון וואָל, באַוועל און פלאַקס. דיא פּראָדוקציאָן פון דיא וועלדער און מינעס איז אַזוי גרויס, דאָס זיא ליעפערט דיא הויפּט אַרטיקלען פיר עקס־פּאָרט (האָלץ און אײזען). בעדייטענד גרויס איז דיא פאַבריקאַציאָן

פון בלעכ-וואַרג און האָלצ-אַרטיקלען. שוועדישע שוועבעלאך האָבען אַ שם.

דיא בעפעלקערונג פון שוועדען איז 5,222,000. דיא קירכע פון לאַנד איז דיא לוטהעראַניש-פּראָטעסטאַנטישע. דער גרעסטער טייל פון דער בעפעלקערונג געפינט זיך אין דעם מיטעלען אין דעם זידליכען טייל.

שוועדען איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע מיט אַ רייכסטאַג (Riksdag) פון צוויי הייזער, וועלכע ווערען ביידע געוועהלט פון פאָלק. דאָס לאַנד איז געטיילט אין דריי הויפּט טיילען און 25 פּראָווינצען. דיא דריי הויפּט טיילען זיינען: גאָטאַלאַנד (Götaland) אין זיד, סוועאַלאַנד (Svealand) אין מיטען, נאָררלאַנד (Norrland) אין נאָרד.

דיא וויכטיגסטע שטערט פון שוועדען זיינען:

אין סוועאַלאַנד — סטאָקהאָלם (Stockholm), ביי דער אָזיערע מעלאַר און דעם באַלטישען מעער, הויפּט-שטאָדט און רעזידענץ, גרעסטע שטאָדט פון דער סקאַנדינאַווישער האַלב-אינזעל, גרויסער מיטעלפּונקט פון אינדוסטריע און בילדונג (אַקאַדעמיעס, מוזעאומס), 311,000 אַיינוו.; אופּסאַלאַ (Upsala), איינע פון דיא אַלטע הויפּט-שטערט פון סקאַנדינאַוויען, מיט אַ בעריהמטער אוניווערזיטעט, 23,000 אַיינוו.

אין גאָטאַלאַנד — גאָטעבאָרג (Göteborg), אויף דעם טייך גאָטאַ, אַטלאַנטישער האַפען פון שוועדען, 131,000 אַיינוו.; מאַלמאָ (Malmö), האַפענ-שטאָדט אויף דעם זונד, 67,000 אַיינוו.; העלסינגבאָרג (Helsingborg), ביי'ם זונד, 25,000 אַיינוו.; קאַרלסקראָנאַ (Karlskrona), מיליטערישער האַפען ביי'ם באַלטישען מעער, 26,000 אַיינוו.; לונד (Lund), בעריהמטע אוניווערזיטעט, 17,000 אַיינוו.

אין נאָררלאַנד — געפלע (Gefle), מיטעלפונקט פיר בעאַרבייטונג פון מעטאל־רודעס, 31,000 איינוו.; זונדסוואלל (Sundsvall), איוף דעם באָטנישען בוזים, בעדייטענדער פונקט פון האַנדעל און מאַניפאַקטור; האַפּאַראַנדאַ (Haparanda), ביים טייך טאָרנעאַ, מעטעאָראָלאָגישע סטאַציאָן (סטאַציאָן פיר וועטער־בעאָבאַכטונג).

3. נאָררוועגען. — דיזעס קעניגרייך בילדעט דעם וועסטליכען טייל פון דער סקאַנדינאַווישער האַלב־אינזעל און שליעסט איין פיעלע נאַכבאַרשאַפטליכע אינזעלן. זיינע גרענעצען זיינען: דאָס נאָרדליכע אייז־מעער צו נאָרד; ריסלאַנד און שוועדען צו אָסט; דיא סקאַגעראַק־שטראָם צו זיד; דיא נאָרד־זעע (דייטשעס־מעער), דער אַטלאַנטישער אָקעאַן און דאָס נאָרדליכע אייז־מעער צו וועסט. דער שטח פון דיזער מדינה איז 124,495 קוו. מ.

דיא איבערפלעך פון נאָררוועגען איז אויפגעהייבען און בערגיג. דער ברעג איז טיעף איינגעשניטען מיט פיאָרדען און בעזוימט מיט אינזלען. צווישען דער גרופע אינזלען, וועלכע הייסען דיא לאָפאָדען (Lofoden), צו נאָרד־וועסט, געפינט זיך דיא בעריהמטע קעסעל־גרוב, דער מאַלסטראָם (Maelstrom).

נאָררוועגען האָט זעהר ווייניג באָדען, וואָס זאָל זיין גוט פיר אַגריקולטור, און דיא איינוואוינער זיינען דעריבער אָנגעוויזען איוף געטריידע פון אַנדערע לענדער. דיא הויפט אינדוסטריען פון דיא נאָררוועגער זיינען פיש־פאַנג (שטאָק־פיש, הערינג, ראַקעס) און מאַנופאַקטור און האַנדעל פון האָלץ. עס זיינען דאָ מינעס פון קופּער, אייזען און ניקעל, אָבער ניט פון קוילען.

דיא בעפעלקערונג פון נאָררוועגען איז 2,240,000. דיא שפראַכע איז נאָררוועגיש און דיא רעליגיאָן איז דיא לוטהעראַניש־פּראָטעסטאַנטישע. דיא רעגיערונג איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע

מיט אַ פּאַרלאַמענט אָדער סטאָרטהינג (Storthing) פון צוויי הייזער. ביז 1905 איז נאָרוועגען געווען פעראייניגט מיט שוועדען אונטער איין קעניג (דעם קעניג פון שוועדען); זייט דאַן האָט זיא איהר בעזונדערן הערשער.

נאָרוועגען איז אײנגעטײלט אין 6 סטיפטער (קירכען-בע־צירקען) אָדער 12 אַמטען (אַדמיניסטראַטיווע דיסטריקטען). די וויכטיגסטע שטעדט זיינען:

אין דעם סטיפט כריסטיאַניאַ (זיד-אָסט) — כריסטיאַניאַ (Christiania), די הויפט-שטאָדט פון דעם קעניגרייך, גרעסטער פּאָרט און גרעסטע שטאָדט פון לאַנד, גרויסער אויסלענדישער האַנ־דעל, מיט אַן אוניווערזיטעט, 228,000 איינוו.; פרעדעריק־סטאַד (Fredrikstad), בעפעסטיגטער ים-פּאָרט, 13 000 איינוו.; פרעדעריקסהאַלד (Frederikshald), עקספּאָרט-פּלאַץ פיר האָלץ, 12,000 איינוו.

אין דעם אַמט בוסקערוד (זיד) — דראַממען (Drammen), ים-פּאָרט. עקספּאָרט פון געהילץ און מאַנופאַקטיר פון ביער, טאַבאַק, לעדער א. ז. וו., 20,441 איינוו. (אין 1891).

אין דעם אַמט יאַרלסבערג-לאַור־וויג (זיד) — לאַורוויג אָד. לאַורוויק (Laurvig, Laurvik), ים-פּאָרט, גרויסער פער־קעהר פון שיפען, 12,000 איינוו.

אין דעם אַמט סטאַוואַנגער (זיד) — סטאַוואַנגער (Stavanger), וויכטיגער פּאָרט, הויפט פּלאַץ פיר פאַנג פון הערינג, 26,000 איינוו.

אין דעם אַמט זיד-בערגענהואוס (זיד-וועסט) — בערגען (Bergen), וויכטיגער פּאָרט, עקספּאָרט פון שטאָק-פיש און הערינג, 72,300 איינוו.

אין דעם סטיפט טראָנדהיעם (וועסט) — טראָנדהיעם אָד. דראָנטהיים (Trondhjem, Drontheim), ים־פּאָרט, פאַר־ציטיגע קרוינונגס־שטאָדט פון נאָרוועגען, 33,000 אײנוו.

אין דעם אַמט סאַלטען (וועסט) — באָדאָ (Bodö), ים־פּאָרט ביי 67° 15′ נאָרד, אינגעפעהר 4,000 אײנוו.

אין דעם סטיפט טראָמסאָ (נאָרד) — טראָמסאָ (Tromsö), ביי 69° 39′ נאָרד, פאַנג פון זועע־הינט און ים־פערד, האַנדעל מיט פעלצ־וואַרג און פיש, 6,000 אײנוו.

אין דעם אַמט פינמאַרקען — האַממערפעסט (Hammerfest), ביי 70° 40′ נאָרד (דיא ווייטסטע נאָרדליכע שטאָדט אין דער וועלט), ים־פּאָרט, עקספּאָרט פון פיש, טראָן־אויל א. ז. וו., 2,500 אײנוו.

---

23. קאַפּיטעל.

דיא פּירענעאישע האַלב־אינזעל.

בעשרייבונג פון דיזער האַלב־אינזעל. -- דיא צוויי מדינות פּאָרטוגאַל און שפּאַניען.

דיא פּירענעאישע האַלב־אינזעל איז דיא גרעסטע פון דיא דריי זיד־אייראָפּעאישע האַלב־אינזלען צווישען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און דעם מיטעללענדישען מעער. זיא בילדעט דעם סאַמע זיד־וועסט־ליכען טייל פון אייראָפּאַ און איז אָפּגעטיילט פון פראַנקרייך דורך דיא פּירענעאישע בערג און פון אַפריקאַ דורך דיא גיבראַלטאַר־שטראַס. איהר שטח ליעגט צווישען 36°—44° נאָרדליכע ברייט און 9° וועסטליכע — 3° אָסטליכע לענג.

דיא ברעגען פון דער האלב-אינזעל זיינען וועניג איינגעקארבט אויסער אין דעם נארד-וועסטליכען טייל, וואו עס זיינען דא איינשני־טען אזוי וויא פיארדען. ביי וועלכע דאס וואסער שטייגט אין הויכע פלוטען. דיא ברעגען ביי דעם מיטעללענדישען מעער האבען כמעט גאר קיין פלוטען ניט.

דיא אויבערפלעך פון דער פירענעאישער האלב-אינזעל איז איינע פון דיא העכסטע אין איירופא. דער גרעסטער טייל בע־שטעהט פון א גרויסען טאפעל-לאנד איבער 2,500 פוס הויך. דיזעס טאפעל-לאנד איז אין דעם נארדליכען טייל העבער וויא אין דעם זידליכען און פון אסט צו וועסט קרייצען איבער איהם רייהעס פון בערג אדער — וויא זיי ווערען אנגערופען — סיערראס (Sierras). צו זיד גרענעצט זיך דיזעס טאפעל-לאנד מיט דער סיעררא מארענא (Sierra Morena). צו נארד-אסט פעראיי־ניגט זיך דאס טאפעל-לאנד מיט דיא פירענעען (Pyrenees), א רייהע פון הויכע בערג, פון וועלכע דיא גרופע מאלאדעטטא (Maladetta), אין דעם מיטעלען טייל פון דער רייהע, שטייגט איבער 11,000 פוס. אין זיד-אסט ציהט זיך נאך א הויכע בערג-רייהע — דיא סיעררא נעוואדא (Sierra Nevada), וואס איהרע שפיצען זיינען אימער בעדעקט מיט שנעע. צו זיד שליעסט זיך צו צו דער סיעררא נעוואדא פון דער זייט א לאנגע רייהע פון ברעג-געבירגען און צווישען דיזע און דעם טאפעל-לאנד ליעגט דיא איינציגע וויכטיגע שטרעקע פון ניעדערלענדער — דער ברייטער טאל פון דעם טייך גאדאלקוויוויר (Guadalquivir).

דיא וויכטיגסטע טייכען אויף דער פירענעאישער האלב-אינזעל זיינען: דער דאורא (Douro), צווישען דיא קאנטאברישע בערג ביי'ם נארדליכען ברעג און דיא סיעררען, וועלכע ציהען זיך פון ליסבאן, פארטוגאל; דער טאגוס (Tagus), צווישען דיא סיעררעס

פון ליסבאָן אין דער סיעררא טאָלעדאָ (Sierra Toledo); דער גואַדיאַנאַ (Guadiana), צווישען סיע־רא טאָלעדאָ און סיעררא מאָרענאַ; דער עבראָ (Ebro), וועלכער פאַנגט זיך אָן אין דער שפּאַנישער פראָווינץ סאַנטאַנדער (ס׳ מע נאָרד) און שטראָמט אין אַ זיד־אָסטליכער ריכטונג אַריין אין דאָס מיטעללענ־דישע מעער; דער גאַדאַלקוויוויר (Guadalquivir), וועלכער שטראָמט אין זידליכען טייל פון שפּאַניען און פאַלט אַריין אין דעם אַטלאַנטישעו אָקעאַן.

דיא האַלב־אינזעל, בעזאָנדערס דער טייל, וועלכער געהערט צו שפּאַניען, איז זעהר רייך אין מינעראַלען. מיט דיזען רייכטום איבערטרעפט זיא כמעט אַלע אַנדערע געגענדען פון אייראָפּאַ, אָבער דיא בעאַרבייטונג פון מינעס איז דאָ ניט גענוג ענטוויקעלט. דיא מינעראַלען זיינען בעזאָנדערס פיעל ביי דיא נאָרדליכע און זיד־ליכע גרענעצען פון דעם פלאַכלאַנד. אין דעם נאָרדליכען טייל זיי־נען דיא באַסקישע פראָווינצען (Basque Provinces) מערקווירדיג רייך אין אייזען, און קיוהלען געפינען זיך אין פיעלע ערטער, בע־זאָנדערס אין דער אַלטער פראָווינץ אַסטוריאַס, אין דעם נאָרד־וועסטליכען טייל פון שפּאַניען. אין דעם זידליכען טייל זיינען דאָ אונגעהייער גרויסע אָפּלאַגערונגען פון קופּער; ווייטער צו אָסט איז דאָ בליי און אין דעם טאַפעל־לאַנד איז דאָ קוועקזילבער. שוועבעל און זאַלץ זיינען אויך דאָ זעהר פיעל.

דער קלימאַט איז דאָ אין אַלגעמיין דער טריקענסטער אין גאַנץ אייראָפּאַ. דיא ברעגען פון דעם טאַפעל־לאַנד נעהמען צו דיא פייכטקייט פון דיא אַרומיגע ימים איידער זיא גרייכט דעם מיטען און דאָס טאַפעל־לאַנד איז דעריבער ביז אַ גרויסען טייל אַ טרוקענע סטעפּע אָהן בוימער און איז הויפּטזעכליך נאָר גוט פיר פּאַשע פון שאָף. בלויז דיא נאָרדליכע און נאָרד־וועסטליכע געגענדען האָבען

פיעל רעגען און זיי האָבען דעריבּער וועלדער און אַגריקילטור־פּראָדוקטען פון דעם סאָרט, וועלכע מען האָט אין מיטעל־אייראָפּאַ. די אויפגעהויבּענע ערטער און די ניעדערלענדער, וועלכע רינגלען אַרום דאָס טאַפעל־לאַנד צו וועסט, זיד און אָסט, זיינען דאַגעגען רייך אין אימער־בּליהענדע בּוימער (אָליווען און קאָרקען־בּוימער), אין וויין און פערשיעדענע פרוכטען, וועלכע ווערען פּראָדוצירט, בּעזאָנדערס אין דעם זידליכען טייל, כּמעט אין גאַנצען מיט דער הילף פון קינסטליכע בּעוואַסערונג. דער אינגעוזינדסטער טייל פון דער האַלבּער אינזעל איז דער זומפּיגער בּאָדען בּיי בּיידע בּרעגען פון דעם אונטערען טייל פון דעם גאַדאַלקוויווער. כּמעט אין אַלע אַגריקולטור־געגענדען איז ווייץ דער הויפּט־אַרטיקעל פון געטריידע.

די פּירענעאישע האַלבּ־אינזעל ווערט אויך אָנגערופען איבּעריאַ (Iberia), וועיל אין אַלטע צייטען איז אַ גרויסער טייל פון איהר בּעפעלקערונג בּעשטאַנען פון אַ פעלקערשאַפט, וועלכע האָט געטראָגען דעם נאָמען איבּעריער (Iberians).

די פּירענעאישע אָדער איבּערישע האַלבּ־אינזעל שליעסט איין די צוויי מדינות פּאָרטוגאַל (Portugal) און שפּאַניען (Spain), וועלכע ווערען דאָ ווייטער בּעשריעבּען.

1. פּאָרטוגאַל. — דיזע מדינה ליעגט אין דעם וועסטליכען טייל פון דער פּירענעאישער האַלבּ־אינזעל און איהרע גרענעצען זיינען: שפּאַניען צו נאָרד און אָסט, דער אַטלאַנטישער אָקעאַן צו זיד און וועסט. צו איהר געהערען די אַזאָרען (Azores) — אַן אינזעל־גרופּע, וועלכע ליעגט 800 מייל פון איהר צו וועסט, און די אינזעל גרופּע מאַדיירא (Madeira), וואָס ליעגט אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו וועסט פון אַפריקא. דער שטח פון פּאָרטוגאל צוזאַמען מיט דיזע אינזלען איז 36,038 קוי. מ. (דער שטח פון די אַזאָרען איז 1,005 קוו. מ.; פון מאַדיירא — 505 קוו. מ.)

דיא איבערפלעך פון פּאָרטוגאַל ווערט דורכגעקרייצט דורך רייהעס פון בערג, וועלכע ציהען זיך פון שפּאַניען. איינע פון דיזע בערג-רייהעס איז דיא סעררא דא עסטרעללא (Serra da Estrella), פון וועלכער דער העכסטער שפּיץ שטייגט איבער 8.000 פוס. דיא הויפּט טייכען זיינען דער דאָוראָ (Douro), דער טאַגוס אָדער טאַחאָ (Tagus, Tajo) און דער גוואַדיאַנא (Guadiana).

דער קלימאַט איז וואַרים און גלייכמעסיג. רעגען איז דאָ פיעל ביי'ם נאָרדליכען ברעג, צו זיד פון דעם טאַגוס איז רעגען ווינציג. אינגעפעהר אַ העלפט פון דעם באָדען איז פרוכטלאָז און ליעפערט אפילו ניט קיין געהילץ. דיא פרוכטבאַרע ערטער זיינען נאָהענט פון ים-ברעג און ביי דיא ברעגען פון דיא טייכען. געטריידע ווערט דאָ ניט פּראָדוצירט גענוג אויסצוהאַלטען דיא בעפעלקערונג און איז דעריבער איינער פון דיא אַרטיקלען, וואָס דאָס לאַנד אימפּאָרטירט. דאַגעגען איז דאָ גרויס דיא פּראָדוקציאָן פון גאָרטען-ביי: אָליווען, פייגען, אַפּעלסינען א. ז. וו. דאָס לאַנד צייכענט זיך אויס מיט רייכטום אין קאָרקען-האָלץ. מינעראַלען זיינען דאָ פיעל, אָבער זייער בעאַרביטונג איז וועניג ענטוויקעלט. דער הויפּט מינעראַל-פּראָדוקט איז דאָ זאַלץ.

מאַנופאַקטור און האַנדעל זיינען אין פּאָרטוגאַל בעדייטענד גרויס. אין מאַנופאַקטור פערנעהמט דיא אינדוסטריע פון וויין דעם ערשטען אָרט; נאָך דיזער קומט דיא קאָרקען-אינדוסטריע. דיא אַנדערע אינדוסטריען זיינען: אָליווען-אויל, לייוענע כלים, לעדער, מאַשינעריע און שיפען-ביי. דער האַנדעל פון פּאָרטוגאַל איז מעהרסטענס מיט ענגלאַנד, פראַנקרייך, בראַזיליען און דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. איהרע הויפּט עקספּאָרטען זיינען: וויין, קאָרקען-האָלץ, פיש, פיה און קופּער.

דיא בעפעלקערונג פון פּאָרטוגאל צוזאַמען מיט דיא אַזאָרען און מאַדייראַ־אינזלען איז 5,234 000. דיא אַיינוואוינער זיינען פון איין אָפּשטאַמונג מיט דיא שפּאַניער און זייער שפּראַך (פּאָרטוגעזיש) איז אַ דיאַלעקט פון שפּאַניש. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא רוי־מיש־קאַטיילישע. אידען זיינען דאָ אין אַן אונבעדייטענדער צאָהל — אונגעפעהר 500 נפשות.

פּאָרטוגאַל איז ביז ניט לאַנג צוריק געווען אַ קאָנסטיטוציאָ־נעלע מאָנאַרכיע. דורך אַן אויפשטאַנד, וועלכער האָט אויסגעבראָ־כען פאָריגען יאָהר (1910), איז אַראָפּגעזעצט געוואָרען דער קעניג און דאָס לאַנד איז ערקלערט געוואָרען פיר אַ רעפּובליק. איינצעל־הייטען פון דער נייער פאָרם פון רעגיערונג קענען נאָך נאָך ניט געגעבען ווערען, ווייל עס איז נאָך ניט פערעפענטליכט געוואָרען דיא נייע קאָנסטיטוציאָן.

פּאָרטוגאַל איז איינגעטיילט אין 8 פּראָווינצען, נעמליך: ענטרע דאָורא ע מיניאָ (Entre Douro e Minho), טראַס אָס מאָנטעס (Tras os Montes), בעיראַ (Beira), עסטרעמאַדוראַ (Estremadura), אַלעמעטעזשאָ (Alemtejo), אַלגאַווּרע (Algavre), אַסאָרעס (Açores) [אַזאָרען] און מאַדייראַ (Madeira).

דיא וויכטיגסטע שטעדטע פון פּאָרטוגאַל זיינען:

אין דער פּראָווינץ עסטרעמאַדורא — ליסבאָן (Lisbon), פּאָרט ביי דער מינדונג פון דעם טאַגוס, דיא הויפּט־שטאָדט פון דעם לאַנד, גרויסער מיטעלפּונקט פון האַנדעל, אינדוסטריע און בילדונג (פּיעלע שולען, ביבליאָטעקען, מוזעאומס א. ז. וו.), 356.000 איינוו.

אין דער פּראָווינץ ענטרע דאָורא ע מיניאָ — אָפּאָרטאָ אָדער פּאָרטאָ (Oporto, Porto), עקספּאָרט־פּלאַץ פיר וויין, וואָס ווערט אָנגערופען אויף דעם נאָמען פון דיזער שטאָדט (פּאָרט־וויין), בוימאויל און פרוכטען, 168,000 אַיינוו.

אין דער פראָווינץ בעיראַ — קאָאימבראַ (Coimbra), וועלכע צייכענט זיך אויס מיט אַ בעריהמטער אוניווערזיטעט, 18.200 איינוו.

אויסער דיא אַזאָרען און דיא מאַדייראַ-אינזלען האָט נאָך פּאָרטוגאַל ווייטע בעזיצונגען אין אַפריקאָ און אַזיען. דיזע בעזיצונגען זיינען:

אין אַפריקאַ — קאַפּ ווערדע אינזלען (Cape Verde Islands, פּאָרטוגעזיש: Ilhas do Cabo Verde), שטח 1,480 קוו. מ., בעפ. 147,424; גווינעאַ (Guinea) [וועסט אַפריקאַ], ש' 4,440 קוו. מ., בעפ. 820,000; אינזלען סט. טהאָמאַס (St. Thomas, Saô Thomé) און פּרינץ (Prince's Isl., Principe), ש' 360 קו. מ., בעפ. 42.000; אַנגאָלאַ (Angola), [זיד אַפריקאַ), ש' 484,800 קוו. מ., בעפ. 4,119,000; אָסט אַפריקאַ, ש' 301,000 קוו. מ., בעפ. 3,120,000.

אין אַזיען — גאָאַ (Goa) [אינדיען], ש' 1,390 קוו. מ., בעפ. 494,836; דאַמאַאָ (Damao) און דיאו (Diu) [בײ'ם וועסטליכען ברעג פון אינדיען], ש' 168 קוו. מ., בעפ. 77,454; טימאָר (Timor) [איינע פון דיא מאַלאַאישע אינזלען], ש' 7,458 קוו. מ., בעפ. 300,000; מאַקאַאָ (Macao) [אויף אַן אינזעל אין דעם טייך קאַנטאָן, כינאַ], ש' 4 קוו. מ., בעפ. 78,627.

2. שפּאַניען. — דיזע מדינה פערנעהמט דעם גרעסערן טייל פון דער פירענעאישער האַלב-אינזעל און איהרע גרענעצען זיינען: דער ביסקאַיאישער ים-בוזים און פראַנקרייך צו נאָרד; דאָס מיטעללענדישע מעער צו אָסט און זיד; דיא גיבראַלטאַר-שטראַס און דער אַטלאַנטישער אָקעאַן צו זיד-וועסט; פּאָרטוגאַל און דער אַטלאַנטישער אָקעאַן צו וועסט. צו איהר געהערען דיא קאַנאַריען-אינזלען (Canary Islands, Canarias), וועלכע ליעגען אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו נאָרד-וועסט פון אַפריקאַ, און דיא באַלעאַרישע אינזלען (Balearic Islands, Baleares)

אין דעם מיטעללענדישען מעער. דער שטח פון שפאַניען צוזאַמען מיט דיזע אינזלען איז 197,670 קוו. מ. (שטח פון דיא קאַנאַריען־אינזלען, 2,808 קוו. מ.; פון דיא באַלעאַרישע — 1,860 קוו. מ.).

דיא אויבערפלעך פון דיזען לאַנד איז שטאַרק אויפגעהויבען און בערגיג. דער מיטעלער טייל, וועלכער איז בעזוימט מיט דיא קאַנטאַברישע בערג און דיא פירענעען צו נאָרד און מיט דער סיערראַ מאָרענאַ צו זיד, איז צום גרעססטען טייל אַ טאַפעל־לאַנד. דיזעס טאַפעל־לאַנד ווערט פון אָסט צו וועסט דורכגעקרייצט מיט פערשיעדענע רייהעס פון בערג. דיא סיעררא נעוואַדאַ [שנעע־געבירג] ביי'ם מיטעללענדישען ברעג, ענטהאַלט דעם ווייטסטען זידליכען גלעטשער אין אייראָפּאַ; דער העכסטער שפּיץ פון דיזען געבירג איז מולהאַצען (Mulhacen), 11,678 פוס. דיא הויפט טייכען זיינען: עבראָ, דאָוראָ אָד. דועראָ (Duero), טאַגוס אָד. טאַחאָ, גוואַדיאַנאַ און גאַדאַלקוויויר.

דער קלימאַט איז פערשיעדען לויט דיא געגענדען: אין דעם נאָרדליכען טייל איז ער מעסיג, אין דעם אינערען — ענדערליך, אין דעם זידליכען — הייס. רעגען איז אין דעם נאָרדליכען טייל דאָ פיעל, אויף דעם טאַפעל־לאַנד — ווינציג און ניט רעגעלמעסיג. דער באָדען איז זעהר פרוכטבאַר און רייך אין נאַטירליכע פּראָדוקטען. דיא הייפט פעלד־פּראָדוקטען זיינען קאָרן, גערשטען, ווייץ, קוקורוזע, פלאַקס און האַנף. אונגעפעהר 25 פּראָצענט פון דעם גאַנצען שטח איז בעדעקט מיט וויינ־גערטנער און פרוכט־בוימער. 20 פּראָצענט פון דעם שטח איז בעדעקט מיט גראָז פיר פּאַשע; דאָס לאַנד האָט דעריבער גרויסע צוכט פון פיה, בעזאָנדערס שעפּסען, וועלכע זיינען פון דיא בעסטע אין דער וועלט. שפּאַניען איז זעהר רייך אין מינעראַלען: אַייזען, קופּער, בליי, צינק, מאַנגאַנעזע, קוועקזילבער, זילבער, גאָלד א. ז. וו.

דיא וויכטיגסטע אינדוסטריען פון שפּאַניען זיינען גאָרטענ־בוי און פּראָדוקציאָן פון מינעראַלען. בעדייטענד איז דאָ אויך דיא אינ־דוסטריע פון פיש־פאַנג (סאַרדינען, טהונ־פיש און שטאָק־פיש). דיא מאַנופאַקטורען זיינען גרעסטענטיילס פערבינדען מיט וויין, פרוכטען און מעטאַלען; אַנדערע מאַנופאַקטורען זיינען: באַוועל, קאָרק, פּאַ־פּיער, לייטענע כלים, ציגאַרען. דיא הויפּט אימפּאָרט־אַרטיקלען זיי־נען רויהע און פאַבריצירטע וועב־שטאָפען, שפּייזען, מאַשינען, פּוהר־ווערק א. ז. וו.; עקספּאָרטען: אייזען, קופּער, בליי, וויין, פרוכטען, קאָרק, אָליוועננ־אויל א. ז. וו.

דיא בעפעלקערונג פון שפּאַניען איז 18,620,000 און זיא איז מיט אויסנאַהמע פון אַ קליינעם טייל פון איין ראַסע און איין שפּראַך (שפּאַניש). אין דעם נאָרדליכען טייל, אין דיא פּירענעען, בעשטעהט דיא בעפעלקערונג פון באַסקען (Basques, Bascos) — אַ בע־זונדערע פעלקערשאַפט מיט אַ בעזונדערער שפּראַך (באַסקיש); זיי צעהלען אונגעפעהר 450,000. אייסער דיזע זיינען דאָ ביי 60,000 מורען (Moros, ענג. Moors), אין דעם זידליכען טייל, און ביי 50,000 ציגיינער. דיא לעצטע יאָהרען האָבען זיך אין דיזען לאַנד בעזעצט אַביסעל אידען; זיי צעהלען יעצט 2,500. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא רוימיש־קאַטוילישע און דיא קירכע איז פערבונדען מיט דעם שטאַאַט. דאָס רעכט צו פּראַקטיצירען אַנדערע רעליגיאָ־נען איז בעשרענקט.

שפּאַניען איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע. דיא עקזעקו־טיווע מאַכט איז אין דיא הענט פון דעם קעניג און דיא געזעצ־געבענדע מאַכט געהערט צו צוויי הייזער, דעם סענאַט און דעם קאָנ־גרעס, וועלכע בילדען צוזאַמען דיא קאָרטעס (Cortes). אין אַדמיניסטראַטיווער הינזיכט איז דאָס לאַנד איינגעטיילט אין 47 פּראָווינצען — מיט דיא באַלעאַרען און דיא קאַנאַריענ־אינזלען 49.

דיזע אײנטהײלונג איז אַ נײערע; דיא אַלטע היסטאָרישע פּראָווינצען פון שפּאַניען זײנען: אין נאָרד־אָסט — קאַטאַלאָניאַ (Catalonia), אַראַגאָן (Aragon), נאַוואַררא (Navarra); אין זיד־אָסט — וואַלענציאַ (Valencia), מורציאַ (Murcia); צו זיד — אַנדאַלוסיאַ (Andalusia); אין זיד־וועסט — עסטרעמאַ־דוראַ (Estremadura); אין נאָרד־וועסט — לעאָן (Leon), אַסטוריאַס (Asturias), גאַליציאַ (Galicia); צו נאָרד — דיא באַסקישע פּראָווינצען (ענג. Basque Provinces); אויף דעם טאַפעל־לאַנד צו נאָרד — אַלט־קאַסטיליען (Castilla la Vieja, ענג. Old Castile); אויף דעם טאַפעל־לאַנד צו זיד — נײ־קאַסטיליען (New Castile, Castilla la Nueva).

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין שפּאַניען זײנען:

אין קאַטאַלאָניאַ — באַרצעלאָנאַ (Barcelona), שעה־נער און גרויסער האַפען בײ'ם מיטעללענדישען מעער, גרעסטער מיטעלפּונקט פון לאַנד אין מאַניפאַקטור, צײכענט זיך אויס מיט איהרע גוטע װײנען, 533,000 אײנוו.

אין אַראַגאָן — סאַראַגאָססאַ (Saragossa), שעהנע שטאָדט מיט אַן אוניווערזיטעט, 100,000 אײנוו.

אין נאַוואַררא — פּאַמפּלאָנאַ (Pamplona), פעסטונגס־שטאָדט, 29,000 אײנוו.

אין וואַלענציאַ — וואַלענציאַ (Valencia), אויף דעם טייך גאַדאַלאַוויאַר, הויפּט מיטעלפּונקט פון שפּאַנישער זײד־אינדוסט־ריע, מיט אַן אוניווערזיטעט, 214,000 אײנוו.; אַליקאַנטע (Alicante), פּאָרט אויף דעם מיטעללענדישען מעער, גוטע װײנען, 50,000 אײנוו.

אין מורציאַ — מורציאַ (Murcia), אויף דער סעגוראַ, מאַ־נופאַקטור פון זײד, 108,000 אײנוו.; קאַרטאַחענאַ (Cartagena),

מיליטערישער פאָרט אויף דעם מיטעללענדישען מעער, 100.000 אײנוו.

אין אַנדאַלוסיאַ — קאָרדאָבאַ אָד. קאָרדאָוואַ (Cordova, Cordoba), אויף דעם גאַדאַלקוויווער, פאַרצייטיגע הויפט־שטאָדט פון דיא אָממיאַדען (מורישע דינאַסטיע), צייכענט זיך אויס מיט מורישע אַלטערטימער, 58,300 אײנוו.; סעוויללע (Seville), שעהנע מאָנומענטע, אינדוסטריע פון וויין און בוימאויל, 148,500 אײנוו.; קאַדיץ (Cadiz), מיליטערישער פאָרט ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן, 70,000 אײנוו.; חערעץ (Jerez), בעריהמט מיט איהרע וויינען, 63 600 אײנוו.; מאַלאַגאַ (Malaga), פאָרט ביי'ם מיטעללענדישען מעער, אינדוסטריע פון וויין, 130,000 אײנוו.; אַלמעאיראַ (Almeira), מיטעללענדישער פאָרט, עקספּאָרט פון פרוכטען, 47,500 אײנוו.; גראַנאַדאַ (Granada), בעזיצט אַ שעהנעם קאַטהעדראַל מיט דיא קברים פון פערדינאַנד און איזאַבעללאַ און דעם בעריהמטען פאַלאַץ אַלהאַמבראַ (פון דיא מורישע קעניגע), מיט אַן אוניווערזיטעט, 76 000 אײנוו.

אין עסטרעמאַדוראַ — באַדאַחאָס (Badajoz), פעסטונג פון שפאַניען אויף דעם גוואַדיאַנאַ, געוועב־אינדוסטריע, מאַרמאָר־אַרבייט, 30,900 אײנוו.

אין לעאָן — סאַלאַמאַנקאַ (Salamanca), פאַרצייטען דיא הויפט־שטאָדט פון דעם קעניגרייך לעאָן, מיט אַ בעריהמטער אוניווערזיטעט, 25,000 אײנוו.

אין דיא אַסטוריאַס — אָוויעדאָ (Oviedo), פאַרצייטיגע הויפט־שטאָדט פון דעם קעניגרייך פון דיא אַסטוריאַס, מיט אַן אוניווערזיטעט, 48.000 אײנוו.

אין גאַליציאַ — פערראָל (Ferrol), מיליטערישער פאָרט ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן, 36,000 אײנוו.; קאָרוניאַ (Coruna), אַטלאַנטישער פאָרט, בעפעסטיגטער אָרט, 44,000 אײנוו.; סאַנ־

טיאַגאָ דע קאָמפּאָסטעללאַ (Santiago de Compostella), בעריהמטער אָרט פיר רעליגיעזע וואַנדערער, 25,000 איינוו.

אין דיא באַסקישע פראָווינצען — בילבאַאָ (Bilbao), פּאָרט אויף אַ צווייג פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, בעדייטענדער האַנדעל־פּונקט, עקספּאָרט פון וואָל און רודעס פון אייזען, 83,000 איינוו. ; סאַן סעבאַסטיאַן (San Sebastian), בעפעסטיגטער האַפען, בעדייטענדע האַנדעל־שטאָדט און אַריסטאָקראַטישער באַדע־פּלאַץ, 30,000 איינוו.

אין אַלט־קאַסטיליען — סאַנטאַנדער (Santander), פּאָרט אויף דעם ביסקאַיאישען ים־בוזים, הויפּט סטאַציאָן פון שיפען־ליניעס, באַדע־אָרט און פּלאַץ פיר עקספּאָרט פון געטריידע, אייזען־רודעס, ווייך, א. ז. וו., 55,000 איינוו. ; בורגאָס (Burgos), אויף דעם אַרלאַנצאָן, 30,000 איינוו. ; וואַללאַדאָליד (Valladolid), אויף דער פּיסועֶרגאַ, מיט אַ בעריהמטער אוניווערזי־טעט, 69,000 איינוו.

אין ניי־קאַסטיליען — מאַדריד (Madrid), דיא הויפּט־שטאָדט פון שפּאַניען, דיא העכסטע הייפּט־שטאָדט אין אייראָפּאַ (2,200 פיס), בעזיצט אַ מוזעאום מיט אַ רייכער קאָללעקציאָן פון גע־מעלדען, 540,000 איינוו. ; אַראַנחועץ (Aranjuez), אויף דעם טאַגוס, קעניגליכע רעזידענץ מיט אַ שעהנעם שלאָס, 9,000 איינוו. ; טאָלעדאָ (Toledo), אויף דעם טאַגוס, פאַבריקאַציאָן פון בלאַנקע געוועהר, 21,000 איינוו.

אין דיא באַלעאַרען — פּאַלמאַ (Palma), דיא הויפּט־שטאָדט פון דיזע אינזלען, אויף דעם זיד־וועסטליכען ברעג פון דער אינזעל מאַיאָרקאַ, גוטער פּאָרט און פעסטונג, 62 000 איינוו. ; מאַהאָן (Mahon), הויפּט־שטאָדט פון דער אינזעל מינאָרקאַ, פעסטונגס־שטאָדט, 16,000 איינוו.

אין דיא קאַנאַרישע אינזלען — לאַס פּאַלמאַס (Las Palmas), הויפּט־שטאָדט פון דער אינזעל גראַן קאַנאַריאַ, ים־פּאָרט, 38,000 איינוו.; סאַנטאַ קרוץ (Santa Cruz), פּאָרט־שטאָדט אויף דער אינזעל טענעריפע, 16,000 איינוו.

אויסער דיא קאַנארישע אינזלען, וועלכע ווערען גערעכענט פיר היימישע טערריטאָריע, האָט נאָך שפּאַניען בעזיצונגען אין וועסט אַפריקאַ — דיא אינזלען פערנאַנדאָ פּאָ (Fernando Po), אַננאַבאָן (Annabon), קאָריסקאָ (Corisco) און אַנדערע.

שפּאַניען האָט אַ מאָל געהאַט פיעל טערריטאָריע אין אַמע־ריקאַ און צו איהר האָבען אויך געהערט דיא פיליפּפינען, דיא קאַראָלינען און דיא מאַריאַנען אָדער לאַדראָנעס אין דעם שטילען אָקעאַן (פּאַסיפיק). איהרע לעצטע בעזיצונגען אין אַמע־ריקאַ (קובא, פּאָרטאָ ריקאָ) און דיא פיליפּפינישע אינזלען זיינען פון איהר אָפּגעריסען געוואָרען דורך דעם אַמעריקאַניש־שפּאַנישען קריעג פון 1898; דיא קאַראָלינען און דיא מאַריאַנען זיינען איבערגע־גאַנגען אין דעם בעזיץ פון דייטשלאַנד. איהרע וועסט־אַפריקאַנישע טערריטאָריעס זיינען יעצט דיא איינציגע אויסווערטיגע בעזיצונגען, וואָס זיא פערמאָגט.

24. קאפיטעל.

איטאליען.

געאָגראַפישע לאַגע און שטח. — אויבערפלעך, באָדען און קלי־מאַט. — אינדוסטריע און האַנדעל. — בעפעלקערונג און רעגיע־רונג. — רעליגיאָן, דאָס פאַפסטענטום. — איינטיילונג און וויכטיגסטע שטעדט. — שוץ־לענדער פון איטאַליען.

איטאַליען פערנעהמט דיא אַפענניניש האַלב־אינזעל און שליעסט איין סיציליען, סאַרדיניען און איניגע קלענערע נאָכבאַרשאַפטליכע אינזלען. איהר לאַגע איז צווישען 36° און 47° נאָרדליכע ברייט און איהרע גרענעצען זיינען: צו נאָרד — דיא שווייץ און עסטרייך־אונגאַרן; צו אָסט — עסטרייך־אונגאַרן, דאָס אַדריאַטישע מעער און דאָס מיטעללענדישע מעער; צו זיד — דאָס מיטעללענדישע מעער; צו וועסט — פראַנקרייך און דאָס מיטעללענדישע מעער. דיא אינזעל ביציליען ליעגט אין דעם מיטעל־לענדישען מעער צום סאַמע זיד און איז פון דער אַפענינישער האַלב־אינזעל אָפגעטיילט דורך דיא מעססינא־שטראָס (Strait of Messina). דיא אינזעל סאַרדיניען ליעגט צו וועסט פון דער האַלב־אינזעל. דער שטח פון איטאַליען מיט איהרע אינזלען איז 110,646 קוו. מ. (שטח פון סיציליען, 9,936 קוו. מ.; פון סאַר־דיניען — 9,294 קוו. מ.)

אויף דער אַפענינישער האַלב־אינזעל צו נאָרד און וועסט ליעגען דיא אַלפען, מיט דעם הויכען באַרג מאָנטע ראָסאַ (Monte Rosa), 15,215 פוס, ביי'ם גרענעץ פון דער שווייץ; פון

נאָרד צו זיד איבער דער לענג פון דער האַלב־אינזעל קריצין דיא אַפּעננינען מיט דעם העכסטען שפּיץ מאָנטע קאָרנאָ (Monte Corno), 9,580 פוס. צווישען דיא בערג אויף דער האַלב־אינזעל צייכענט זיך אויס דער בעריהמטער וואולקאַן וועזוווויאוס (איטאַליעניש: Vesuvio) — דער איינציגער טעטיגער וואולקאַן אויף דעם אייראָפּעאישען קאָנטינענט, 4,270 פוס הויך; ער געפינט זיך אויף דער וועסטליכער זייט פון דער האַלב־אינזעל צו זיד־אָסט פון דער שטאָדט נעאַפּעל. דורך זיין אויסברוך אין 79 פאַר דער קריסט־ליכער צייט־רעכנונג זיינען פערשאָטען געוואָרען דיא שטעדט הערקולאַנעאום (Herculaneum) און פּאָמפּעי (Pompei). דיא אינזעל סיציליען איז אַ טאַפעל־לאַנד, וועלכעס איז הויך און בער־גיג אין נאָרד און לאָזט זיך אַראָפּ ניעדריגער וואָס ווייטער צו זיד. אויף דער אָסטליכער זייט געפינט זיך דער וואולקאַנישער באַרג עטנאַ (Etna), וועלכער שטייגט 10,869 פוס הויך; ער איז בע־ריהמט דורך זיינע אָפטע אויסברוכען, וועלכע האָבען אָנגעמאַכט חרבנות אין דער פּראָווינץ קאַטאַניאַ. דיא אינזעל סאַרדיניען איז מערסטענס בערגיג און האָט ווינציג פלאַכעס לאַנד. דיא הויפּט טייכען פון איטאַליען זיינען: דער פּאָ (Po), דער אַדידזשע (Adige), דער אַרנאָ (Arno) און דער טיבער (Tiber). דיא וויכטיגסטע אָזערעס זיינען: לאַגאָ מאַדזשאָרע (Lago Maggiore), קאָמאָ (Como), גאַרדאַ (Garda) און איסעאָ (Iseo).

דער קלימאַט פון איטאַליען איז וואַרים און פערהעלטניסמע־סיג טרוקען, בעזאָנדערס אין דעם מיטעלען און זידליכען טייל, אין דיא פלאַנצען־נאַטור איז זעהר רייך. וועגען דיזע איהרע אייגענ־שאַפטען איז איטאַליען איינע פון דיא בעזוכטעסטע ערטער אין דער וועלט פיר פערגניגען און געזונדהייט. אין דעם אויבערען

נאָרדליכען טייל איז ניט גענוג וואַרים, אַז דאָרטען זאָלען געדיי־
הען דיא פלאַנצען פון וואַרים; קלימאַטען, אָבער ער איז גענוג מילד
פיר דיא פראָדוקציאָן פון קוקירוזע, רייז, וויינטרויבען און דעם
מוילבעערען־בוים, צוליעב וועלכען עס עקסיסטירט אין דיזער גע־
גענד דיא אינדוסטריע פון זייד־צוכט. דער מיטעלער טייל פון דער
האַלב־אינזעל פראָדוצירט אָליווען (אוילבערטען) און דיא זידליכע
געגענדען — אַפּעלסינען, ציטראָנען און אַנדערע זידליכע פרוכטען.
דער מינעראַל־רייכטום פון איטאַליען בעשטעהט הויפּטזעכליך אין
אייזען, שוועבעל און מאַרמאָר־שטיין; אין קוילען איז דאָ מאַנגעל.

דיא גרעסטע אינדוסטריע אין איטאַליען איז אַגריקולטור,
וועלכע איז דאָ בעדייטענד פאָרטגעשריטען, און דיא הויפּט פראָ־
דוקטען זיינען: געטריידע, וויין, זייד, אָליווען, אַפּעלסינען, ציט־
ראָנען א. ז. וו. טראָץ איהר פאָרטגעשריטענער אַגריקולטור איז
איטאַליען אָנגעוויעזען אויף דעם אימפּאָרט פון פרעמדע געטריידע;
דערפאַר עקספּאָרטירט זיא פיעל זייד, וויין, אָליווען־אויל, פרוכטען
און מאַנדלען. דיא רייכע פאַשע־פּלעצער אין דעם פלאַכלאַנד פון
דעם פּאָ גיבען דיא מעגליכקייט צו עקספּאָרטירען שלאַכט־פיה,
קעז און פּוטער. צווישען דיא לאַנד־ווירטשאַפטליכע פראָדוקטען,
וואָס ווערען אַרויסגעפיהרט, זיינען אויך געפליגעל און אייער. בע־
דייטענד גרוים איז דיא פראָדוקציאָן פון זעע־זאַלץ, מאַרמאָר־שטיין
(אין דער פּראָווינץ מאַססאַ ע קאַראַררא), אַייזען (אויף דער אינ־
זעל עלבאַ, אַספאַלט (אין דער געגענד אַברוצצי און אויף סיציליען)
און שוועבעל (אויף סיציליען). מאַנופאַקטור איז דאָ ניט גרוים ווע־
גען דעם מאַנגעל אין קוילען. אויסער דיא אַלטע אינדוסטריען פון
מאָזאַאיק, מאַרמאָר און גלאָז זיינען נאָר אין דעם נאָרדליכען טייל
פון איטאַליען דאָ גרעסערע אַנשטאַלטען פון דיא אינדוסטריען פון
זייד, באַוועל, וואָל, פּאַפּיער און זייף. איטאַליען צייכענט זיך איים

צווישען דיא לענדער פון דער וועלט אַלס מיטעלפונקט פון קונסט (מאַלעריי, סקולפּטור, מוזיק).

דיא בעפעלקערונג פון איטאַליען איז 33,200,000 און זיא איז איינע פון דיא געדיכטעסטע אין אייראָפּאַ. וועגען דער איבערפילט־קייט פון אַיינוואוינער איז דאָ פון איטאַליען אַ גרויסע יעהרליכע אויסוואַנדערונג נאָך אַנדערע לענדער, בעזאָנדערס נאָך זיד אַמע־ריקאַ און דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פון נאָרד אַמעריקאַ. דיא שפּראַך איז איטאַליעניש, אַ טאָכטער־שפּראַך פון לאַטייניש. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא רוימיש־קאַטוילישע. אַנהענגער פון אַנדערע קירכען אָדער רעליגיאָנען זיינען דאָ ווינציג: בלויז 62,000 פּראָטעסטאַנטען און 52,000 אידען. איטאַליען, נעמליך דיא שטאָדט רוים, איז דער זיץ־אָרט פון דעם פּאַפּסטענטום, וועלכעס רעגיערט איבער דיא רוימיש־קאַטוילישע קירכען פון דער גאַנצער וועלט.*) שול־בילדונג איז אין איטאַליען ניט שטאַרק פערברייטערט; זעהר פיעלע פון דיא אַיינוואוינער, בעזאָנדערס אין דיא זידליכע געגענדען, קענען ניט לעזען און ניט שרייבען.

דיא רעגיערונג פון איטאַליען איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָ־נאַרכיע. דיא עקזעקוטיווע מאַכט געהערט צום קעניג און זיינע מי־ניסטאָרען, וועהרענד דיא געזעצגעבענדע מאַכט איז איבערגעגעבען צו אַ קאַמער פון דעפּוטירטע און אַ סענאַט. דאָס לאַנד איז נייליך איינגעטיילט געוואָרען אין 69 אַדמיניסטראַטיווע פּראווינצען, אָבער עס זיינען נאָך אויך בעהאַלטען דיא נעמען פון דיא פּאַרצייטיגע

*) צום פּאַפּסטענטום האָט אַ מאָל געהערט אַ טייל פון איטאַליען, וועל־כער האָט אונטער דעם נאָמען קירכען־שטאַאַט (Stato della Chiesa) אָדער פּריעסטערליכער שטאַאַט (Stato Pontificio) זיך רעגיערט וויא אַ בעזונדערע מדינה. דיזער קירכען־שטאַאַט האָט זיך געגרינדעט אין 8. יאַהרהונדערט און איז אויפגעלעזט געוואָרען אין 1870—1860.

איינטיילונגען, וועלכע ווערען בעצייכענט אלס קאמפארטימענ־טען (compartimenti).

די אלטע היסטארישע לאנד־טיילען זיינען:

אין אויבער־איטאליען (נארד) — פיעמאנטע (Piemonte, ענג. Piedmont), צווישען די אלפען און די אפעננינען (בערג); ליגוריא (Liguria), מיט דעם בערגיגען שטריך ביי'ם מיטעל־לענדישען מעער צו וועסט, וועלכער ווערט בעצייכענט אלס די ריוויערא (Riviera); לאמבארדיא (Lombardia, ענג. Lombardy), צווישען דעם טייך פא, די אלפען און דעם אדריא־טישען מעער; ווענעציא (Venetia), אין נארד־אסט; עמי־ליא (Emilia), צו זיד פון דעם פא, אסטליך פון ליגוריא.

אין מיטעל־איטאליען — טאסקאנא (Toscana, ענג. Tuscany) אדער עטרוריא (Etruria), צו וועסט פון די אפעננינען; מארטשע (Marce, ענג. Marches), צו נארד־וועסט ביי'ם אדריאטישען מעער; אומבריא (Umbria), זידליך פון מארטשע; ראמא (Roma,), זיד־וועסטליך צום מיטעללענדישען מעער;*) אברוצצי (Abruzzi), זידליך פון מארטשע; מאליסע (Molise), זיד־וועסטליך פון אברוצצי.

אין אונטער־איטאליען — קאמפאניא (Campania), צו זיד־וועסט ביי'ם מיטעללענדישען מעער; אפוליא (Apulia אד. Puglia), צו זיד־אסט; באסיליקאטא (Basilicata), זיד־אסט־ליך פון אפוליא; קאלאבריא (Calabria), סאמע זידליכע פראָ־ווינץ פון דער אפעננינישער האלב־אינזעל.

די וויכטיגסטע שטעדט אין איטאליען זיינען:

*) מארטשע, אומבריא, ראמא, צוזאמען מיט א טייל פון עמיליא, האבען געבילדעט די טערריטאריע פון דעם אמאליגען קירכען־שטאאט.

אין פּיעמאָנטע — טורינאָ (Turino, ענג. Turin), אויף דעם פּאָ אין פּאַר דיא וויכטיגסטע אַלפּען-דורכגענג נאָך פראַנקרייך, הייפּט-שטאָדט פון דער פּראָווינץ טורינאָ און אַמאָליגע הויפּט-שטאָדט פון דיא קעניגע פון סאַרדיניען, בעזיצט אַן אוניווערזיטעט און צייכענט זיך אויס מיט רייכע ביבליאָטעקען, מוזעאומס און שעהנע געביידען, 336,000 איינוו.; אַלעססאַנדריאַ (Alessandria), אויף דעם טאַנאַראָ, פעסטונג און הויפּט-שטאָדט פון דער פּראָווינץ אַלעססאַנדריאַ, מיט בעדייטענדער אינדוסטריע, 62,600 איינוו.; קאַסאַלע (Casale) אָדער קאַסאַלע מאָנפעררראַטאָ (Casale Monferrato), אין דער פּראָווינץ אַלעססאַנדריאַ, פעסטונגס-שטאָדט מיט שפּינערייען פון זייד, 29,000 איינוו.

אין ליגוריאַ — גענואַ אָד. דזשענאָוואַ (Genova, ענג. Genoa), הויפּט-שטאָדט פון פּראָווינץ גענואַ, וויכטיגסטער איטאַליענישער האַפען, 235,000 איינוו.; ספּעציאַ (Spezia), זעלביגע פּראָווינץ, אַ גרויסער קריעגס-האַפען, 31,600 איינוו.; סאַן רעמאָ (San Remo), פּראָווינץ פּאָרטאָ מאַוריציאָ, אויף דער ריוויערא, בעריהמטער געזונדהייטס-פּלאַץ, 16,000 איינוו.

אין לאָמבאַרדיאַ — מילאַן אָד. מילאַנאָ (Milano, ענג. Milan), הויפּט-שטאָדט פון פּראָווינץ מילאַנאָ, וויכטיגער מיטעלפּונקט פון האַנדעל און בילדונג (פיעלע שולען, גרויסע ביבליאָטעק, מוזעאום), צייכענט זיך אויס מיט שעהנע געביידען, 491,000 איינוו.; פּאַוויאַ (Pavia), הויפּט-שט. פון פּ־אָוו. פּאַוויאַ, בעזיצט אַן אוניווערזיטעט און אַ גרויסאַרטיגע האָכ־שולע, 35,000 איינוו.; בערגאַמאָ (Bergamo), הויפּט-שט. פון פּראָוו. בערגאַמאָ, 40,000 איינוו.; ברעשיאַ (Brescia), הויפּט. שט. פון פּראָוו. ברעשיאַ, 70,800 איינוו.; קרעמאָנאַ (Cremona), הויפּט-שט. פון פּראָוו. קרעמאָנאַ, בעריהמט אין פריהערדיגע צייטען מיט איהר פאַבריקאַ־

ציאָן פין טייערע פידלען, 38,000 איינוו.; מאַנטואַ אָד. מאַנ־
טאָוואַ (Matova, ענג. Mantua), הויפט־שט. פון פראָוו. מאַנ־
טואַ, שטאַרקע פעסטונג, בעזיצט אַ רייכען מוזעאום פון סקולפטו־
רען און אַנטיקען, 30,000 איינוו.

אין ווענעציאַ — ווענעציאַ (Venezia, ענג. Venice),
הויפט־שטאָדט פון פראָווינץ ווענעציאַ, ביי'ם אַדריאַטישען מעער,
צייכענט זיך אויס מיט בעזאָנדערער שעהנקייט (זיא איז געבויט אויף
פיעלע אינזעלאַך), בעזיצט מערקווירדיגע געביידען און רייכע מוזע־
אומס, 152,000 איינוו.; וועראָנאַ (Verona), הויפט־שט. פון
פראָוו. וועראָנאַ, בעזיצט אַקאַ־עמיעס און צייכענט זיך אויס מיט
פיעלע רוימישע אַנטיקען, 73,000 איינוו.; פאַדואָ אָד. פאַדאָ־
וואַ (Padova, ענג. Padua), הויפט־שט. פון פראָוו. פאַדואַ,
בעריהמט דורך איהר איניווערזיטעט, 92,000 איינוו.

אין עמיליאַ — פאַרמאַ (Parma), הויפט־שטאָדט פון פראָ־
ווינץ פאַרמאַ, צייכענט זיך אויס מיט איהר שעהנקייט, 49 500
איינוו.; פיאַטשענצאַ (Piacenza), הויפט־שט. פון פראָוו.
פיאַטשענצאַ, 36,000 איינוו.; מאָדענאַ (Modena), הויפט־שט.
פון פראָוו. מאָדענאַ, מיט אַן אוניווערזיטעט, 65,000 איינוו.;
רעדזשיאָ (Reggio), הויפט־שט. פון פראָוו. רעדזשיאָ, 58.000
איינוו.;*) פעררעראַ (Ferrara), הויפט־שט. פון פראָוו. פער־
ראַראַ, 88,000 איינוו.; ראַווענאַ (Ravenna), הויפט־שט.
פון פראָוו. ראַווענאַ, 61,000 איינוו.; באָלאָניאַ (Bologna),
הויפט־שט. פון פראָוו. באָלאָניאַ, מיט אַ בעריהמטער שוהלע פון

*) עס איז דאָ נאָך אַ שטאָדט רעדזשיאָ אין איטאַליע: אין דעם
קאָמפאַרטימענט קאַלאַבריאַ. צום אונטערשייד ווערט דיא ערסטע בעצייכענט אַלס
רעדזשיאָ אין עמיליאַ (Reggio nell' Emilia) און דיא צווייטע
אַלס רעדזשיאָ פון קאַלאַבריאַ (Reggio di Calabria).

מאַלעריי, 123,000 איינוו.; פ אָ ר ל י (Forli), הויפט־שט. פון פראָוו. פאָרלי, 31,000 איינוו.

אין טאָסקאַנאַ — פ ל אָ ר ע נ ץ אָד. פ י ר ע נ צ ע (Firenze, ענג. Florence), הויפט־שטאָדט פון פראָווינץ פירענצע, צייכענט זיך אויס מיט פרעכטיגע געביידען און קונסט־זאַמלונגען, 206,000 איינוו.; פ י ס אַ (Pisa), הויפט־שט. פון פראָוו. פיסאַ, 61,000 איינוו.; ל י ו ו אָ ר נ אָ (Livorno, ענג. Leghorn), הויפט־שט. פון פראָוו. ליוואָרנאָ, פאָרט אויף דעם מיטעללענדישען מעער, 98,000 איינוו.

אין מאַרטשע — אַ נ ק אָ נ אַ (Ancona), הויפט־שטאָדט פון פראָווינץ אַנקאָנאַ, 48.600 איינוו.; א ו ר ב י נ אָ (Urbino), פראָוו. פיסאַראָ עד אורבינאָ, 17,000 איינוו.

אין אומבריאַ — פ ע ר ו ד ז ש י אַ (Perugia), הויפט־שטאָדט פון פראָווינץ פערודזשיאַ, בעריהמט דורך איהר מאַלער־שוהלע, 61,500 איינוו.

אין ראָמאַ — ר ו י ם אָד. ר אָ מ אַ (Roma, ענג. Rome), הויפט־שטאָדט פון פראָווינץ ראָמאַ, אויף דעם טיבער, אַמאָליגע הויפט־שטאָדט פון דעם רוימישען וועלט־רייך און פון דער פאַפסט־ליכער פאָליטישער ממשלה, זייט 1870 דיא הויפט־שטאָדט פון איטאַליען, רעזידענץ פון דעם קעניג און צוגלייך פון דעם פאַפסט,*) 463,000 איינוו.; ט ש י ו ו י ט אַ וו ע ק ק י אַ (Civita Vecchia) [„אַלטע שטאָדט“], אין פראָוו. ראָמאַ, איטאַליענישע פעסטונג און פאָרט אויף דעם מיטעללענדישען מעער, 12,000 איינוו.

*) דיא רעזידענץ פון דעם קעניג איז אין דעם ק ו ו י ר י נ אַ ל (Quirinal), אַ פרעכטיגער פאַלאַץ, וועלכער איז געבויט געוואָרען אין 16. יאָהרהונדערט; דער זיץ פון פאַפסט איז אין דעם וו אַ ט י ק אַ ן (Vatican), אַ הויף, וועלכער ענטהאַלט פערשיעדענע קירכען, אַמט־געביידען, רייכע ביבליאָטעקען און מוזעאומס, וואָס געהערען צום פאַפסטענטום.

אין קאַמפּאַניאַ — נעאַפּעל אָד. נאַפּאָלי (Napoli, ענג. Naples), הויפּט־שטאָדט פון פּראָווינץ נאַפּאָלי, אַ גרויסע האַנדעל־שטאָדט מיט פּרעכטיגע געביידען, ביבליאָטעק, מוזעאומס און קונסט־זאַמלונגען, 564,000 איינוו.; פּאָרטיטשי (Portici), פּראָוו. נאַפּאָלי, שטעהט אויף דעם אָרט פון דער פּאַרצייטיגער רוימישער שטאָדט הערקולאַנעאום, וועלכע איז צערשטערט געוואָרען דורך דעם אויסבּרוך פון דעם וועזוביאוס,*) 12,500 איינוו.; טאָררע דעל גרעקאָ (Torre del Greco), פּראָוו. נאַפּאָלי, אינדוסטריע פון וויין, 28,000 איינוו.; סאַלערנאָ (Salerno), הויפּט־שט. פון פּראָוו. סאַלערנאָ, 31,300 איינוו.; אַמאַלפי (Amalfi), פּראָוו. סאַלערנאָ, 7,800 איינוו.

אין אַפּוליאַ — טאַראַנטאָ (Taranto), אין דער פּראָווינץ לעטשע (Lecce), 34,000 איינוו.; אָטראַנטאָ (Otranto), זעלביגע פּראָווינץ, 2,500 איינוו; ברינדיסי (Brindisi), זעלביגע פּראָווינץ, ביי'ם אַדריאַטישען מעער, 16,500 איינוו.; באַרי (Bari), הויפּט־שטאָדט פון פּראָוו. באַרי, האַפען ביי'ם אַדריאַטישען מעער, 60,600 איינוו.; באַרלעטטאַ (Barletta), זעלביגע פּראָווינץ, אַדריאַטישער פּאָרט מיט וויכטיגען האַנדעל, 33,600 איינוו.

אין קאַלאַבריאַ — רעדזשיאָ (Reggio) אָד. רעדזשיאָ די קאַלאַבריאַ (Reggio di Calabria), הויפּט־שטאָדט פון פּראווינץ רעדזשיאָ די קאַלאַבריאַ, ביי דער מעססינאַ־שטראַס,

*) אויף דעם אָרט פון פּאָמפּעאי, וועלכע איז אויך צערשטערט געוואָרען דורך דיזען אויסבּרוך, איז יעצט קיין שטאָדט ניטאָ. דיזער אָרט איז ביי דיא היינטיגע דערפער טאָררע דעלל' אַננונציאַטאַ און סקאַפאַטי אין דער פּראָווינץ נאַפּאָלי. אויף דיזען פּלאַץ זיינען געמאַכט געוואָרען אויסגראָבונגען און מען האָט געפונען געביידען, קונסט־זאַכען און הייזליכע אַרטיקלען, דורך וועלכע מען איז דערגאַנגען זעהר פיעל איבער דאָס לעבען פון דיא פּאַרצייטיגע רוימער.

45,000 איינוו.; פיצצאָ (Pizzo), פראָוו. קאַטאַנצאַראָ, ביי'ם מיטעללענדישען מעער, 8,000 איינוו.

אויף סיציליען — פאַלערמאָ (Palermo), גרויסער פאָרט, האַנדעל מיט געטריקענטע פרוכטען און מיט וויינען, בעזיצט אַן אוניווערזיטעט און צייכענט זיך אויס מיט שעהנע מאָנומענטען, 310,000 איינוו.; מעססינאַ (Messina), פאָרט ביי דער מעס־סינאַ־שטראַס, 150,000 איינוו.; קאַטאַניאַ (Catania), ביי'ם זידליכען פוס פון דעם וואולקאַן עטנאַ, דורך וועלכען זיא איז שוין איינינגע מאָל צערשטערט געוואָרען, 150,000 איינוו.; סיראַקוסאַ (Siracusa, ענג. Syracuse), פאָרט ביי דעם אָסטליכען ברעג, 24,000 איינוו.; דזשירדזשענטי (Girgenti), ביי'ם זיד־וועסט־ליכען ברעג, מיטעלפונקט פון שוועבעל־פראָדוקציאָן, 22,000 איינוו.; מאַרסאַלאַ (Marsala), אין דעם וועסטליכען טייל, פאָרט־שטאָדט, בעריהמט דורך איהרע וויינען, 40,200 איינוו.

אויף סאַרדיניאַ — קאַליאַרי (Cagliari), דיא הויפט־שטאָדט, פאָרט ביי'ם זידליכען ברעג, 38,600 איינוו.

אַיינגעשלאָסען אין איטאַליען, צווישען דיא פראָווינצען פאָרלי (עמיליאַ) און פיסאַראָ עד אורבינאָ (מאַרטשע) ליעגט אַ קליין מדינה'לע, דיא רעפובליק סאַן מאַרינאָ (San Marino), וועלכע איז אונ־טער איטאַליענישען שוץ. דיזע רעפובליק האָט אַ שטח פון 32 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 10,000; איהר הויפט־שטאָדט איז סאַן מאַרינאָ, 1,000 איינוו.

איטאַליען האָט קאָלאָניעס און שוץ־לענדער אין אָסט־אַפריקאַ; דיזע זיינען: 1) דיא קאָלאָניע עריטרעאַ (Eritrea), ביי'ם רויטען מעער, מיט הויפט־שטאָדט מאַססאָוואַ (Massowa), וועלכע איז דער הויפט האַפען פיר אַביססיניען; 2) אַוססאַ (Aussa) און דאַנאַקיל (Danakil), צווישען דעם רויטען מעער און

אַביססיניען; 3) אַ טייל פון סאָמאַלי-לאַנד (Somaliland), זיד-אָסטליך פון אַביססיניען.

איטאַליען פּרעטענדירט, דאָס אונטער איהר שוץ געהערט אויך אַביסיניען, אָבער דיזע מדינה אַנערקענט דאָס ניט. אין 1896 האָט איטאַליען אין אַ מלחמה מיט אַביססיניען געהאַט אַ גרויסע ניע־דערלאַגע.

---

25. קאַפּיטעל.

דיא באַלקאַנישע לענדער.

דיא בעצייכנונג „באַלקאַנישע". — דיא באַלקאַנישע האַלבּ-אינזעל. — רומעניען. — בולגאַריען. — סערביען. — מאָנטענעגראָ. — גריעכענלאַנד. — טערקיי.

מיט דעם נאָמען „באַלקאַנישע לענדער" ווערען בעצייכענט דיא מדינות, וועלכע ליעגען אויף דער באַלקאַנישער האַלבּ-אינזעל, נעמליך: רומעניען,*) בולגאַריען, סערביען, מאָנטענעגראָ, גריעכענ־לאַנד און אַ טייל פון טערקיי.

דיא באַלקאַנישע האַלבּ-אינזעל בילדעט דעם סאַמע זיד-אָסט־ליכען טייל פון אייראָפּאַ און זיא איז געטיילט פון דעם קאָנטינענט צו נאָרד — דורך דעם אינטערען טייל פון דעם דונאַי, צו אָסט — דורך דאָס שוואַרצע מעער, מאַרמאָראַ מעער און עגעאישע מעער,

---

*) רומעניען קומט אויס נאָר מיט אַ קליינעם טייל אויף דער באַלקאַ־נישער האַלבּ-אינזעל, דאָך פּאָליטיש ווערט זיא גרופּירט מיט דיא באַלקאַנישע לענדער.

צו זיד — דורך דאָס מיטעללענדישע מעער, צו וועסט — דורך דאָס יאָנישע מעער און אַדריאַטישע מעער. דער נאָרדליכער טייל בײַ דעם דונאַי קומט אויס אונטער 45° און דער סאַמע זיד־ליכער שפּיץ, וועלכער בילדעט דעם קאַפּ מאַטאַפּאַן (Cape Matapan), איז אונטער 36° נאָרדליכע ברייט.

דיא אויבערפלעך פון דער האַלב־אינזעל איז בעדעקט מיט רייהעס פון בערג, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע זיינען: דיא באַל־קאַנען (Balkans) צו נאָרד, דיא דינאַרישע אַלפּען (Dinaric Alps) צו וועסט, דער פּינדוס (Pindus) אין גריעכענלאַנד און רהאָדאָפּע (Rhopope) אין בולגאַריען און טערקיי. דיא וויכטיגסטע טייכען זיינען: אין בולגאַריען — טימאָק (Timok), איסקער (Isker), יאַנטראַ (Jantra), סטרומאַ (Struma); אין אָסט רומעליען — טונדזשאַ (Tundzha); אין סערביען — מאָראַוואַ (Morava); אין גריעכענלאַנד — אַס־פּראָפּאָטאַמאָס (Aspropotamos), פּענעיאָס אָד. סאַלאַמ־בריאַ (Peneius, Salambria), עווראָטאַס (Eurotas) אָד. אירי (Iri); אין טערקיי — דרין (Drin), וואַרדאַר (Vardar); אין הערצעגאָווינאַ און דאַלמאַציען — נאַרענטאַ (Narenta); אין באָסניען — באָסנאַ (Bosna), דרינאַ (Drina).

דיא קלימאַטישע בעדינגונגען פון דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל זיינען אַזעלכע, דאָס זיא האָט הייסע זומערן און פערהעלטניס־מעסיג קאַלטע ווינטערן; נאָר דער ברעג פון דאַלמאַציען (עסטרייך), מיטעל־גריעכענלאַנד, דער פּעלאָפּאָננעסוס (זידליכער טייל פון גריע־כענלאַנד) און דיא אינזלען זיינען אויסערהאַלב דיא בערג אין ווינ־טער אָהן פרעסט, און ווען עס איז ווינטער־צייט דאָ גענוג רעגען זיינען דאָרטען בוימער און קוסטאַרניקעס אימער גרין.

דיא בעפעלקערונג פון דער האַלבּ־אינזעל בעשטעהט פון פאָל־גענדע נאַציאָנאַליטעטען: 1) זיד־סלאַווען, פון וועלכע מעהר וויא אַ העלפט זיינען בולגאַרען, דיא איבּריגע — סערבּען; 2) אַל־בּאַניער (Albanians), וועלכע שטאַמען פון דיא פאַרציייטיגע איללירער (Illyrians), אין אַלבּאַניען (טערקיי) און פערשיע־דענע גריעכישע געגענדען; 3) גריעכען, וועלכע זיינען זייט דעם מיטעל־אַלטער פיעל פערמישט מיט סלאַווען און אַלבּאַניער, אין גריעכענלאַנד און טיילס אין טערקיי, בּולגאַריען און רומעניען; 4) רומעניער, וועלכע שטאַמען אַנגעבּליך פון דיא קאָלאָניסטען, וועלכע דער רוימישער קייזער טראַיאַנוס (אין 2. יאָהרה.) האָט בּע־זעצט אין דאַציען; 5) אָסמאַנישע טערקען, אין גריעכענ־לאַנד און בולגאַריען. אויסער דיעזע פעלקערשאַפטען געפינען זיך דאָ אידען און אַרמעניער, אין דיא גרעסערע שטעדט. דיא סלאַווען און גריעכען זיינען מיט ווענינע אויסנאַהמען גריעכישע קריסטען (פּראַוואָסלאַוונע); דיא טערקען און אַ טייל פון דיא אַלבּאַניער זיי־נען מאַהמעדאַנער.

פאָלגענדע זיינען בעזונדערע בעשרייבּונגען פון דיא זעקס בּאַל־קאַנישע לענדער:

1. רומעניען. — וויא שוין אויבּען בעמערקט, געהערט נאָר אַ קליינער טייל פון רומעניען צו דער באַלקאַנישער האַלבּ־אינ־זעל, אָבּער זיא ווערט פּאָליטיש גערעכענט פיר אַ באַלקאַנישען שטאַאַט. איהר לאַגע פון זיד צו נאָרד איז צווישען 43^0—48^0 נאָרד־ליכע בּרייט און איהרע גרענעצען זיינען: עסטרייך־אונגאַרן צו נאָרד, רוסלאַנד צו נאָרד־אָסט, דאָס שוואַרצע מעער צו אָסט, בולגאַריען צו זיד, סערבּיען און עסטרייך צו וועסט. דער דונאַי בּילדעט אַ גרויי־סען טייל פון איהר גרענעץ צו זיד און זיא האָט דיא קאַרפּאַטהען צו נאָרד־וועסט. דיא אויבּערפלעך שטייגט לאַנגזאַם משופּע׳דיג אַרויף

פון דעם פלאַכלאַנד פון דעם דונאַי (צו זיד) ביז צו דיא קאַרפּאַטען (נאָרד-וועסט). דער שטח פון רומעניען איז 48,307 קוו. מ.

דער קלימאַט פון רומעניען איז פערשיעדענאַרטיג און דער באָדען איז אין אַלגעמיין פרוכטבאַר. אויף דיא קאַרפּאַטהען איז דאָ זעהר פיעל וואַלד און דיזע בערג ענטהאַלטען קויהלען און אַנדערע מינעראַלען. דיא הויפּט בעשעפטיגונג איז דאָ אַגריקולטור — אינ־געפעהר 70 פּראָצענט פון דיא איינוואוינער זיינען לאַנד-אַרבייטער. טראָץ דעם, וואָס דיא לאַנד-ווירטשאַפט ווערט שלעכט געפיהרט איז רומעניען איינע פון דיא גרעסטע געטריידע פּראָדוצירערינס פון אייראָפּאַ, בעזאָנדערס פון ווייץ און קוקורוזע. אויסער געטריידע ווערט דאָ פּראָדוצירט פיעל וויין אין גאָרטענ-פרוכט. בעדייטענד גרויס איז דאָ אויך פיה-צוכט, וועלכע ליעפערט שלאַכט-פיה, וואָל און פעל פיר עקספּאָרט. דיא מינעראַל-פּראָדוקטען זיינען קויהלען, פּעטראָלעאום און זאַלץ; דיא בעאַרבייטונג פון מינעס איז דאָ ריק־שטענדיג. דיא מאַנופאַקטורען פון דיזען לאַנד זיינען אויסער אַנדערע אַרטיקלען: פּאַפּיער, צעמענט, צוקער, וואָל און לעדער.

דיא בעפעלקערונג פון רומעניען איז 5,912,000. אויסער רייגע רומעניער, וועלכע זיינען דאָס הערשענדע פאָלק, זיינען אין דיזער צאָהל איינגעשלאָסען אונגעפעהר 400,000 אידען, 200,000 ציגיינער און צו ביסלאַך פון דיא נאַכבאַרשאַפטליכע באַלקאַנישע פעלקער, בעזאָנדערס גריעכען. אויסערהאלב פון רומעניען געפינען זיך נאָך אונגעפעהר 5 מיליאָן רומעניער אין טראַנסילוואַניען (אונ־גאַרן), אין בוקאָווינאַ (עסטרייך) און אין בעססאַראַביען (רוסלאַנד). דיא רומעניער רעדען אַ שפּראַך, וועלכע שטאַמט פון לאַטייניש און געהערען צו דער גריעכיש-קאַטוילישער (פּראַוואָסלאַווגער) קירכע. שול-בילדונג איז אין רומעניען, וויא עס ווערט אָנגעגעבען, פריי און געצוואונגען (ד. ה., אַז קינדער זיינען געצוואונגען צו געהן אין

שולע), אָבער עס זיינען דאָ וועניגע שולען און מען קימערט זיך ניט פיעל וועגען דעם. סטאַטיסטיק פון 1899 האָט געצייגט, דאָס $88\frac{4}{10}$ פראָצענט פון דער בעפעלקערונג האָבען ניט געקענט לעזען און שרייבען.

דיא מדינה רומעניען האָט זיך געבילדעט דורך דיא פעראיי־ניגונג פון דיא צוויי פירסטענטימער וואַלאַכיאַ און מאָלדאַוויאַ, וועל־כע זיינען געשטאַנען אונטער דער אייבער־הערשאַפט פון טערקיי. דיזע פעראייניגונג איז אַנערקענט געוואָרען אַלס זעלבסשטענדיגער שטאַאַט אויף דעם בערלינער קאָנגרעס אין 1878 אַלס רעזולטאַט פון דעם רוסיש־טערקישען קריעג פון 1877—78. אין 1881 איז רומעניען געוואָרען אַ קעניגרייך אונטער קאַרל דעם ערסטען פון דעם דייטשען הויז האָהענצאָללערן־זיגמאַרינגען. דיזער מאָנאַרך זיצט נאָך יעצט אויף דעם טראָן.

דיא רעגיערונג פון רומעניען איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַר־כיע. דיא עקזעקוטיווע מאַכט געהערט צו אַ מיניסטעריום פון אַכט מיטגליעדער און דיא געזעץ־געבענדע מאַכט איז איבערגעגעבען צו אַ פאַרלאַמענט פון צוויי הייזער — אַ סענאַט פון 120 מיטגליעדער, וועלכע ווערען געוועהלט אויף אַכט יאָהר, און אַ הויז פון דעפו־טירטע פון 183 מיטגליעדער, וועלכע ווערען געוועהלט אויף פיער יאָהר. דער קעניג האָט דיא מאַכט אָפּצוהאַלטען דיא בעשליסע פון ביידע הייזער. אַלע בירגער פון ערוואַקסענעם אַלטער, וועלכע צאָה־לען שטייער, האָבען דאָס רעכט צו שטימען. דיא קאָנסטיטוציאָן פון רומעניען גאַראַנטירט רעליגיאָנס־פרייהייט, אָבער דיא גייסטליכע פון דער גריכיש־קאַטוילישער קירכע זיינען דיא איינציגע, וועלכע זיינען אַנערקענט און ווערען געצאָהלט פון דעם שטאַאַט. טראָץ דער קאָנסטיטוציאָנעלער גאַראַנטיע, דאָס אַלע בירגער, אָהן אונטערשיעד

*) זעה אַרט. Roumania אין The American Almonac פיר 1904.

פון גלויבען, זיינען גלייך פאַר דעם געזעץ, ווערט געמאַכט אַן אויס־נאַהמע מיט אידען, וועלכע ווערען אין דיזען לאַנד גרויזאַם פער־פאָלגט. קיין לאַנד צווישען דיא קאָנסטיטוציאָנעלע לענדער פון איראָפּאַ איז ניט אַזוי אונטריי צו איהרע אייגענע פּרינציפּען אין דער בעהאַנדלונג פון אידען, וויא דיזע מדינה. דיא איראָפּעאישע מעכטע האָבען רומעניען ערלויבט צו ווערען אַ זעלבסטשטענדיגער שטאַאַט איף דער פּרעטענזיע, דאָס אונטער טערקישער הערשאַפט איז זיא געוועזען בערויבט פון רעליגיאָנס־פרייהייט, דאָך נעהמט זיא אַוועק דאָס זעלביגע רעכט פון אַ גרויסען טייל פון איהר אייגע־נער בעפעלקערונג, טראָץ דעם נאָך, וואָס דער טראַקטאַט פון דעם פריהער דערמאָהנטען בערלינער קאָנגרעס ענטהאַלט אַ פּונקט, דאָס וועגען רעליגיאָן זאָל קיינער ניט בעשרענקט ווערען אין זיינע רעכ־טע. אין דער בעהאַנדלונג פון אידען איז דיא קאָנסטיטוציאָ־נעלע רומעניען פיעללייכט נאָך גרויזאַמער, וויא דיא דעספּאָטישע רוסלאַנד.

רומעניען בעשטעהט פון פיער נאַטירליכע פּראָווינצען: וואַ־לאַכיאַ (Walachia) אין זיד־וועסט, מאָלדאַוויאַ (Moldavia) אין נאָרד־אָסט, דיא דונאַי־דעלטאַ*) צו אָסט, דאָבּרודזשאַ (Dobrudja) אין זיד־אָסט.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין רומעניען זיינען:

— בּוקאַרעשט (Bucuresci, ענג. Bucharest),

הט און רעזידענץ,

283,000 אַיינוו.;

אירדזשעוואָ

16,000 אַיינוו.;

; לאַנד, וועלכעס ליעגט

סולינאַ און סט. געאָרג.

קראַיאָוואַ (Krajova), הויפּט־שטאָדט פון קליין וואַלאַכיאַ, אונגעפ. 30,000 איינוו.; פּלאָיעשטי (Plojeshti, Ploesci), אויף דער אײזענבאַהן נאָך קראָנשטאַדט (אונגאַרן), 46,000 איינוו.; בראַאילאַ (Braïla), אויף דעם דונאַי, 58,000 איינוו.

אין מאָלדאַוויאַ — יאַססי (Jassy), הויפּט־שטאָדט פון דיזער פּראָווינץ, 78,500 איינוו.; גאַלאַטץ (Galatz), וויכטיגער האַנדעל־פּאָרט אויף דעם דונאַי, 64,000 איינוו.

אויף דער דונאַי־דעלטאַ — סולינאַ (Sulina), ביי דער מינדונג פון דער סולינאַ — אַ צווייג פון דעם דינאַי.

אין דאָברודזשאַ — קאָנסטאַנזאַ (Constanza), אויף דעם שוואַרצען מעער, פעראייניגט דורך דיא טשערנאָוואָדאַ־בריק מיט בו־קאַרעשט.

2. בולגאַריען. — דיזע באַלקאַנישע מדינה גרענעצט זיך מיט רומעניען (מעהרסטענס אָפּגעטיילט דורך דעם דונאַי) צו נאָרד, דעם שוואַרצען מעער צו אָסט, טערקיי צו זיד און סערביען צו וועסט. פון וועסט צו אָסט קרייצען איבער איהר דיא באַלקאַ־נישע בערג. דיא אויבערפלעך צו נאָרד פון דיא באַלקאַנען איז מעהרסטענס פּלאַך. איהר שטח איז 37,860 קוו. מ. צו בולגאַריען געהערט זייט דער רעוואָלוציאָן פון סעפּטעמבער 1885 אָסט־רו־מעליען (Eastern Rumelia), וועלכע איז ביז דאַן געוועזן אַן אויטאָנאָמישע (זיך זעלבסט רעגיערענדע) פּראָווינץ אונטער דער אויבער־הערשאַפט פון טערקיי. דיזע פּראָווינץ ליעגט צו זיד־אָסט פון בולגאַריען.

דיא הויפּט בעשעפטיגונג פון דיא איינוואוינער אין דיזען לאַנד איז אַגריקולטור, וועלכע איז דאָ אַזוי גרויס, דאָס בולגאַריען האָט אויסזיכטען צו ווערען איינע פון דיא גרויסע געטריידע־שפּייזערינס פון אייראָפּאַ. וויכטיגע פּראָדוקטען זיינען דאָ אויך „טערקישער"

טאַבאַק און ראָזענ-אויל. צווישען די היימישע אינדוסטריען צייכנען זיך אויס „בולגאַרישע טעפּיכען".

די בעפעלקערונג פון בולגאַריען איז 3,745,000. פון דיזע געהערען 2½ מיליאָן צו דער גריעביש-קאַטוילישער (פּראַוואָסלאַווער) קירכע און איבער אַ האַלב-מיליאָן, אָבוואָהל פון סלאַווישער אָפּשטאַמונג און רעדען נאָר בולגאַריש, זיינען מאַהמעדאַנער. (דיזע בולגאַרישע מאַהמעדאַנער ווערען בעצייכענט אַלס „פּאָמאַקען" אָדער „טערקען".) בולגאַריען האָט ביי 36,000 אידען, די מעהרסטע פון זיי שפּאַנישע (ספרדים).

בולגאַריען איז אַן אַלטע מדינה, וועלכע האָט אין מיטעל-אַלטער געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָלע. ענדע 14. יאָהרהונדערט איז זיא בעזיעגט געוואָרען פון טערקיי און איז פערבליעבען אונטער איהר פאָלשטענדיגער הערשאַפט ביז דעם רוסיש-טערקישען קריעג פון 78—1877. אַלס רעזולטאַט פון דיזער מלחמה איז זיא דורך דעם טראַקטאַט פון סאַן סטעפאַנאָ (טערקיי) און דעם בערלינער קאָנגרעס אין 1878 ערקלערט געוואָרען אַלס פירסטענטום אונטער דער איבער-הערשאַפט פון טערקיי און דער דייטשער פירסט אַלעקסאַנדער פון באַטענבערג איז אויף דעם פערלאַנג פון רוסלאַנד ערוועהלט געוואָרען אַלס הערשער. דיזער פירסט האָט אין 1886 אָפּגעדאַנקט און אויף זיין אָרט איז אין 1887 ערוועהלט געוואָרען פירסט פערדינאַנד פון קאָבורג, וועלכער רעגיערט נאָך יעצט. אין 1908, צו דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן אין טערקיי, האָט זיך בולגאַריען אין גאַנצען אָפּגעריסען פון דיזער אימפּעריע און זיך ערקלערט אַלס קעניגרייך. דיזע ערקלערונג איז פאָרמאַלע געמאַכט געוואָרען דעם 5טען אָקטאָבער פון דעם געגנאַנטען יאָהר אין דער פאַרצייטיגער בולגאַרישער הויפּט-שטאָדט טאַרנאָוואָ דורך פירסט פערדינאַנד, וועלכער האָט אָנגענומען דעם טיטעל „צאַר" (קעניג).

דיא רעגיערונג פון בולגאריען איז א קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנארכיע. דיא עקזעקוטיווע מאַכט איז אין דיא הענט פון דעם קעניג און א מיניסטעריום אין דיא געזעצ-געבענדע מאַכט געהערט צו א פּאַרלאַמענט אָדער סאָבראַניע (Sobranje), וועלכע בעשטעהט פון איין הויז און איז צוזאַמענגעשטעלט פון מיטגליעדער, וואָס ווערען געוועהלט פון פאָלק צו איינעם אויף יעדע 10,000 איינוואוינער.*)

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין בולגאריען זיינען:

אין בולגאריען זעלבסט — סאָפיאַ (Sofia, Sophia), אין מיטען פון א פרוכטבאַרען פלאַכלאַנד צו זיד-וועסט, דיא הויפט-שטאָדט אין רעזידענץ פון דעם קעניגרייך, 68,000 איינוו.; טאַרנאָוואָ אָד. טירנאָוואַ (Tarnovo, Tirnova), אויף דער יאַנטראַ, פאַרצייטיגע הויפט-שטאָדט פון בולגאַריען, 13,000 איינוו.; ווידין (Widin), האַפען אויף דעם דונאַי, 15,000 איינוו.; רוסטשוק (Rustchuk), אויך אויף דעם דונאַי, 32,000 איינוו.; סיליסטריאַ (Silistria), פעסטונג-שטאָדט אויף דעם דונאַי, 12,200 איינוו.; שומנאַ אָד. שומליאַ (Shumna, Shumla), אויף דער נאָרדליכער זייט פון דיא באַלקאַנען, 23,000 איינוו.; וואַרנאַ (Varna, Warna), האַפען אויף דעם שוואַרצען מעער, 35,000 איינוו.

אין אָסט רומעליען — פיליפּפּאָפּאָל (Philippopolis), אויף דער מאַריצאַ, צייכענט זיך אויס מיט פאַבריקאַציאָן פון ראָזען-אייל, 43,000 איינוו.; סליוונאָ (Slivno), מאַניפאַקטור אין האַנדעל-שטאָדט, איבער 23,000 איינוו.; בורגאַס (Burgas), האַפען אויף דעם ים-בוזים בורגאַס, 5,000 איינוו.

*) אין אויסערגעוועהנליכע פעלע ווערט צוזאַמענגערופען א גרויסע סאָבראַניע, וועלכע ווערט צוזאַמענגעשטעלט פון צוויי מאָל אזוי פיעלע מיטגליעדער.

3. סערביען. — דיזע מדינה האָט אַ שטח פון 19,050 קוו. מ. און גרענעצט זיך מיט עסטרייך־אונגאַרן צו נאָרד, רומעניען און בולגאַריען צו אָסט, טערקיי און באָסניען צו זיד און באָסניען צו וועסט. איהר אויבערפלעך איז און אַלגעמיין בערגיג. דער הויפט טייך, אויסער דיא טייכען ביי איהרע גרענעצען (סאַווע און דונאַי ביי עסטרייך־אונגאַרן, דונאַי ביי רומעניען) איז דיא מאָראַוואַ. זיא האָט ניט קיין גרענעץ מיט'ן ים און איז אָנגעוויעזען אויף פערקעהר מיט עסטרייך. דיא הויפט בעשעפטיגונגען זיינען אַגריקולטור (ווייץ, קוקורוזע) און פיה־צוכט. דער פרוכטבאַרער באָדען ליעפערט געטריידע, וויין און בעזאָנדערס „טערקישע" פלוימען; דיא פיה־צוכט ליעפערט שווינען און חזיר־האָאר פיר עקספּאָרט. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא גריעכיש־קאַטוילישע. דיא איינוואוינער, וועלכע צעהלען 2,625,000, זיינען מעהרסטענס סערבען; דיא איבריגע זיינען רומעניער (איבער 100,000), ציגיינער און אַנדערע. דיא רעגיערונג איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע מיט אַ קעניג און אַ פּאַרלאַמענט פון איין פערטרעטער־הויז, וועלכעס ווערט אָנגערופען דיא סקופּשטשינאַ (Skupshtina). זייט 1815 זיינען דיא סערבישע קעניגע פון דער דינאַסטיע אָברענאָוויטש (Obrenovitch). דער יעצטיגער מאָנאַרך איז פּעטער I. (קאַרגעאָרגעוויטש), וועלכער איז אַרויף אויף דעם טראָן אין 1903 נאָך דער ערמאָרדונג פון קעניג אַלעקסאַנדער I. (דיזער אַלעקסאַנדער איז געוועזען דער זוהן פון קעניג מילאַן, וועלכער האָט וועגען זיין סקאַנדאַלעזער אויפפיהרונג געמוזט אָפּדאַנקען.) דיא הויפט־שטאָדט פון סערביען איז בעלגראַד (Belgrad), בעפעסטיגטער פּלאַץ אויף דעם דונאַי, מיטעלפּונקט פון האַנדעל צווישען עסטרייך־אונגאַרן און דיא באַלקאַנישע מדינות, 69,000 איינוו. דיא וויכטיגסטע שטאָדט נאָך דיזער איז ניש (Nish), אויף דער נישאַוואַ, 24,500 איינוו.

4. מאָנטענעגראָ.*) — דיזע מדינה, וועלכע האָט אַ שטח פון אונגעפעהר 3,630 קוו. מ., איז דאָס קלענסטע פון דיא באַלקאַנישע לענדער. זיא ליעגט צווישען דאַלמאַציען, הערצעגאָווינאַ, באָסניען (עסטרייך), אַלבאַניען (טערקיי) און דעם אַדריאַטישען מעער. איהר אויבערפלעך איז בערגיג און איהר באָדען איז מעהרסטענס גוט פיר פיה-צוכט, וועלכע איז דיא הויפּט בעשעפטיגונג. דיא בעפעלקערונג פון מאָנטענעגראָ איז 228,000. דיא איינוואוינער זיינען פון דער סערבישער ראַסע און רעדען אַ סערבישען דיאַלעקט. מיט אויסנאַהמע פון אונגעפעהר 4,000 קאַטאָליקען און אויך אַזוי פיעלע מאַהמעדאַנער, איז דיא בעפעלקערונג גריעכיש-קאַטוילִיש (פּראַוואָסלאַוונע). מאָנטענעגראָ איז אַ פירסטענטום און זיא איז אַן אַבסאָלוטע מאָנאַרכיע, ד. ה. אַ מדינה, וועלכע ווערט רעגיערט פון דעם מאָנאַרך (דעם פירסט) אָהן פערטרעטער פון פאָלק. דיא הויפּט-שטאָדט איז צעטטיניע (Cettinje), 3,000 איינוו. זייט 1878 האָט זיא צוויי האַפענס אויף דעם אַדריאַטישען מעער: דולטשיניאָ (Dulcigno) און אַנטיוואַרי (Antivari).

5. גריעכענלאַנד. — דיזע מדינה גרענעצט זיך מיט טערקיי צו נאָרד, דעם מיטעללענדישען מעער צו זיד, דעם עגעאישען מעער (Aegean Sea) צו אָסט און דעם יאָנישען מעער (Ionian Sea) צו וועסט; צו איהר געהערען דיא יאָנישע אינזלען (Ionian Islands) צו וועסט, דיא גרויסע אינזעל עובאָאַ (Euboea) צו אָסט, דיא ספּאָראַדען-אינזלען (Sporades) צו נאָר-אָסט און דיא ציקלאַדען-אינזלען (Cyclades) צו זיד-אָסט, אויך איינינע קלענערע אינזלען. דער

*) דיא מאָנטענעגרינער רופען אָן זייער מדינה צרנאַ גאָראַ (Crna Gora) — דאָס בעדייט: „שוואַרצער באַרג״. מאָנטענעגראָ איז איטאַליעניש (Monte Negro) און האָט דיא זעלביגע בעדייטונג.

צוזאַמענגענומענער שטח פון דעם קאָנטינענטאַלען טייל מיט דיא אינזלען איז אונגעפעהר 25,000 קוו. מ.

דיא ברעגען פון גריעכענלאַנד זיינען איינגעשניטען דורך פיעלע ים־בוזימס, פון וועלכע דער בוזים פון קאָרינטה אָדער לעפאַנטאָ (Gulf of Corinth, Gulf of Lepanto) צו וועסט און דער בוזים פון עגינאַ (Gulf of Aegina) צו אָסט זונ־דערן אָפּ דעם זידליכען טייל מאָרעאַ (Morea) אָדער פעלאָ־פאָננעסוס (Peloponnesus) פון דעם איבריגען טייל פון לאַנד. מאָרעאַ איז פעראייניגט מיט דעם נאָרדליכען טייל פון לאַנד דורך דעם איסטמוס פון קאָרינטה (Isthmus of Corinth), דורך וועלכען עס איז יעצט דורכגעשניטען אַ קאַנאַל, וואָס פעראיי־ניגט דאָס יאָנישע און דאָס עגעאישע מעער. דיא אויבערפלעך איז איבעראַל זעהר בערגיג. דאָס געבירג פינדוס, וועלכעס קרייצט פון נאָרד צו זיד, צוטיילט זיך אין פיעלע צווייגען, פון וועלכע איינער ענטהאַלט דעם בעריהמטען אָלימפּוס (Olympus). דיא וויכ־טיגסטע טייכען זיינען: דיא סאַלאַמבריאַ (Salambria), וועל־כע געהט דורך דאָס פרוכטבאַרע פלאַכלאַנד פון טהעססאַליאַ, און דער אַספּראָפּאָטאַמאָס (Aspropotamos).

דער קלימאַט פון גריעכענלאַנד איז וואַרים און טרוקען און זעהר אַ געזונטער, אויסער ביי דיא ברעגען. דער באָדען איז אין אַלגעמיין זעהר אַ פרוכטבאַרער און אַגריקולטור איז דאָ דיא הויפּט־בעשעפטיגונג. גריעכענלאַנד פּראָדוצירט ניט גענוג געטריידע, דער־פאַר עקספּאָרטירט זיא פיעל ראָזינקעס, מעטאַל־רודעס, וויין, אָלי־ווען־אויל, פייגען, מעלאָנען, טאַבאַק און שוואָמען (גאָמקעס). מאַנו־פאַקטור־אינדוסטריען, אויסער וויין און אויל, זיינען דאָ אונבעדייטענד. איינע פון דיא וויכטיגסטע בעשעפטיגונגען פון דיא גריעכען איז שיפ־פאַהרט, וועלכע בריינגט זיי איין גאָר נישקאָשעדיג.

די בעפעלקערונג פון גריכענלאנד איז 2,434,000 און זיא בעשטעהט פון גריכען מיט א קליינער צאהל אלבאניער און וואלאכיער (רומעניער). די גריכען אליין בילדען יעצט ניט קיין ריינע ראסע, זיי זיינען זייט דעם מיטעל־אלטער פערמישט מיט סלאווישע בלוט. זייער שפראך איז א געענדערטע פארם פון דער אלט־גריכישער און זיא ווערט צום אונטערשייד בעצייכענט מיט דעם נאמען „ניי־גריכיש". די הערשענדע רעליגיאן איז די גריכיש־קאטוילישע (פראוואסלאוונע). גריכענלאנד איז א קאנסטיטוציא־נעלעס קעניגרייך. די עקזעקוטיווע מאכט געהערט צום קעניג מיט זיין מיניסטעריום און די געזעץ־געבענדע מאכט איז איבערגעגעבען צו א הויז פון דעפוטירטע (207 מיטגליעדער), וועלכע ווערען געוועהלט דורך אלגעמיינעם שטים־רעכט. פיר אדמיניסטראציאן איז דאס לאנד איינגעטיילט אין 16 בעצירקען, וועלכע ווערען בעצייכענט אלס נאמארכיען (nomarchies).

די וויכטיגסטע שטעדט אין גריכענלאנד זיינען:

אין דעם אסטליכען טייל פון מיטעל־גריכענלאנד — אטהען (Athens), אין דער נאמארכיע אטטיקא, הויפט־שטאדט און רעזידענץ, מיט אן אוניווערזיטעט, 120 000 איינוו.; פיראאוס (Piraeus), האפען־שטאדט, 5 מייל פון אטהען, 25,000 איינוו.

אין דעם נארד־וועסטליכען טייל פון מארעא — פאטראס (Patras), אין דער נאמארכיע אכאיא און עליס, עקספארט־האפען נאך איירא־פא, 38,000 איינוו.

אין דיא ציקלאדען — נאקסאס (Naxos), אויף דער אינזעל נאקסאס, 2,200 איינוו.; הערמופאליס (Hermupolis) אד. סירא (Syra), אויף דער אינזעל סירא, 18,000 איינוו.

אין דיא יאָנישע אינזלען — זאַנטע (Zante), הויפּט־שטאָדט פון דער נאָמאַרכיע זאַסינטהוס, 15,000 איינוו.; קאָרפו (Corfu), אויף דער סאַמע נאָרדליכער יאָנישער אינזעל קאָרפו, 18,000 איינוו. (דיא אינזעל קאָרפו צייכענט זיך אויס מיט איהר שיינעם קלימאַט און מיט איהרע וויינען און פרוכטען; בעריהמט בײַ אידען מיט איהרע אתרוגים.)

אין דעם נאָרד־אָסטליכען טייל פון גריעכענלאַנד — לאַריססאַ (Larissa), אין דער נאָמאַרכיע לאַריססאַ, 18,000 איינוו.

איסער דיזע זיינען נאָך ווערט צו דערמאָהנען דיא פאָלגענדע קליינע שטעדט, ויעלכע זיינען וויעדער אויפגעשטעלט געוואָרען אויף זייערע אַלטע ערטער: — טהעבען (Thebes), יעצט טהיוואַ (Thiva), אין דער נאָמאַרכיע באָאָטיאַ (נאָרד־אָסט), 3,550 איינוו.; קאָרינטה (Corinth), יעצט קאָרטהאָ (Cortho), אין דער נאָמאַרכיע אַרגאָליס (מאָרעאַ), פאָרט בײַ'ם בוזים פון קאָרינטה, 14,000 איינוו.; אַרגאָס (Argos), יעצט פּלאַניצאַ (Planitza), אין דער נאָמאַרכיע אַרגאָליס, 10,000 איינוו.; ספּאַרטאַ (Sparta), אין דער נאָמאַרכיע לאַקאָניאַ (מאָרעאַ), 3,600 איינוו.

6. טערקיי. — אויסער איהר טערריטאָריע אויף דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל שליעסט טערקיי איין קליין־אַזיען, אַרמעניען, סיריען, מעסאָפּאָטאַמיען און אַראַביען אין אַזיען און טריפּאָלי אין נאָרד אַפריקאַ. דערצו געהערען צו איהר אַלס אונטערוואָרפענע שטאַאַטען דיא אינזעל סאַמאָס (Samos) אין עגעאישען מעער צו וועסט פון קליין־אַזיען, עגיפּטען אין אַפריקאַ, דיא אינזעל טהאַסאָס (Thasos) אין דעם נאָרדליכען טייל פון דעם עגעאישען מעער אין דיא אינזעל ציפּרוס (Cyprus) אין דעם מיטעללענדישען מעער, וועלכע איז אונטער ענגלישער פערוואַלטונג. דיזע אַלע לענדערייען

בילדען דיא טערקישע אימפעריע (Turkish Empire) אָדער — וויא זיא ווערט אויך אָנגערופען — אָטטאָמאַנישע אימפעריע (Ottoman Empire) *).

דער שטח פון דער גאַנצער טערקישער אימפעריע איז 1,574,880 קוו. מ. און דיא בעפעלקערונג איז 39,800,000. זיא ווערט רעגיערט פון אַ הערשער פון דעם אָטהאָמאַנישען אָדער אָס־מאַנישען שטאַם, וועלכער טראָגט דעם טיטעל סולטאַן (Sultan). דיא בעפעלקערונג בעשטעהט פון טערקען און פיעלע אַנדערע נאַציאָנאַליטעטען. די הערשענדע רעליגיאָן איז דיא מאַחמעדאַנישע, פון וועלכער דער הויפט איז דער שייק אול איסלאַם. דער סולטאַן איז גלייכצייטיג דער גייסטליכער אויבער־האַר פון דיא מאַחמעדאַנער אונטער דעם טיטעל כאַליף (Calif). ביז 1908 איז טערקיי געוועזן איינע פון דיא ערגסטע דעספּאָטישע מדינות אין דער וועלט; אין יענעם יאָהר, אָבער, איז זיא דורך אַ גוט־אָרגאַניזירטע רעוואָלוציאָן, וועלכע האָט אַרויסגערופען דיא בעוואונדערונג פון דער וועלט, ערקלערט געוואָרען פיר אַ קאָנסטיטוציאָנעלעס לאַנד.

דיא טערקישע אימפעריע ווערט געטיילט אין צוויי אָפּטיילונגען: אייראָפּעאישע טערקיי (European Turkey) און אַזיאַטישע טערקיי (Asiatic Turkey). אייראָפּעאישע טערקיי, זעלבסט־פערשטענדליך, איז דיא אָפּטיילונג וועלכע ליעגט אויף דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל. דיזע אָפּטיילונג איז פיעל קלענער וויא דיא אַזיאַטישע, אָבער דערפאַר איז זיא פּאָליטיש אַ וויכטיגערע וועגען איהר לאַגע ביי אַ וויכטיגען דורכגאַנגס־פונקט פון אייראָפּאַ נאָך אַזיען. דיזע וויכטיגע לאַגע איהרע אין אייראָפּאַ האָט עס אָפט

*) נאָך אָטהמאַן אָדער אָסמאַן, דעם גרינדער פון דער טערקישער אימפּעריע אין 1299.

אַרויסגערופען סכסוכים צווישען איהר אין דיא קריסטליכע אייראָפּעאישע מעכטע.

אייראָפּעאישע טערקיי פערנעהמט אַ שטח פון 65.350 קוו. מ. און גרענעצט זיך מיט בולגאַריען צו נאָרד, מאָנטענעגראָ און גריכענלאַנד צו וועסט, דעם שוואַרצען מעער צו נאָרד-אָסט, דעם מאַרמאָראַ-מעער צו זיד-אָסט און דעם עגעאישען מעער צו זיד. איהר אויבערפלעך איז בערגיג; איבער איהר קרייצען דיא געבירגען שאַר-דאַג און רהאָדאָפּע. איהר קלימאַט איז געוועהנליך וואַרים און אַנגענעהם, אויסער אין דיא בערגיגע געגענדען, וואו דיא וועטערן געהען איבער פון איין עקסטרעם צום אַנדערן. דער באָדען איז פרוכטבאַר, בעזאָנדערס אין דיא טאָלען פון דיא טייכען מאַריצאַ און וואַרדאַר, אָבער דיא מעטאָדען פון אַגריקולטור זיינען דאָ צו אַלט-מאָדיש צו קענען ליעפערן אַזוי פיעל וויא דיא פרוכטבאַרקייט וואָלט ערלויבען. אויס דיזען גרונט ליעפערט טערקיי קוים גענוג געטריידע פיר ברויט. דער וויכטיגסטער פּראָדוקט פון אַגריקולטור אין דיזען לאַנד איז „טערקישער“ טאַבאַק, וועלכער האָט אַ שם אין דער גאַנצער וועלט. דאָס לאַנד איז רייך אין מינעראַלען: אייזען, קויהלען, זאַלץ א. ז. וו., אָבער בעאַרבייטונג פון מינעם איז דאָ וועניג ענטוויקעלט. צווישען דיא טערקישע מאַניפאַקטור-אינדוסטריען זיינען טעפּיכען אָדער דיוואַנעס, וואַפען, לעדער און אַנדערע.

דיא בעפעלקערונג פון אייראָפּעאישער טערקיי צעהלט 6,130.000 און איז זעהר אַ געמישטע. טערקען, גריעכען, אַלבאַניער זיינען דאָ אין אַ גלייכער צאָהל און בילדען אונגעפעהר 70 פּראָצענט; דער איבריגער טייל בעשטעהט פון אידען, סערבען, בולגאַרען, רומעניער, אַרמעניער, מאַגיאַרען (אונגאַרען), ציגיינער און טשערקעסען. אידען זיינען דאָ נאָהענט פון 200,000. יעדער נאַציאָנאַליטעט שטעהט

פרייַ צו פּראַקטיצירען איהר רעליגיאָן און דיא רעגיערונג אַנערקענט זייערע רעליגיאָנס־בעאַמטע. דיא גריעכיש־קאַטױלישע קירכע האָט אין טערקיי איהר פּאַטריאַרך און דיא אידישע איהר חאַכאַם־באַשי, וועלכע ווערען אָפיציעל אַנערקענט אַלס פאָרשטעהער פון זייערע רעליגיאָנען.

אייראָפּעאישע טערקיי ווערט געטיילט אין רומעליען (Rumelia), וועלכע בילדעט דעם זיד־אָסטליכען טייל פון דער באַלקאַנישער האַלב־אינזעל, מאַצעדאָניען (Macedonia), וועלכע ליעגט צו נאָרד פון דעם עגעאישען מעער, און אַלבאַניען (Albania), וועלכע בילדעט דעם וועסטליכען טייל פון טערקיי. פיר אַדמיניסטראַציאָן איז יעדע טערקישע טערריטאָריע (אין אייראָפּאַ, אַזיען און אַפריקאַ) איינגעטיילט אין פּראָווינצען, וועלכע ווערען בעצייכענט מיט דעם נאָמען ווילאַיעט (vilayet). אייראָפּעאישע טערקיי בעשטעהט פון פאָלגענדע 7 ווילאַיעטען: קאָנסטאַנטינאָפּאָל (Constantinople), אַדריאַנאָפּאָל (Adrianople), סאַלאָניקי (Saloniki), מאָנאַסטיר (Monastir), סקוטאַרי (Scutari), יאַנינאַ (Janina), קאָסאָוואַ (Kossova).

דיא וויכטיגסטע שטעדטע אין אייראָפּעאישער טערקיי זיינען:

אין רומעליען — קאָנסטאַנטינאָפּאָל (Constantinople) [אין טערקיש: סטאַמבול], אויף אַ האַלב־אינזעל צווישען דעם באָספּאָר, דעם גאָלדענעם האָרן*) און דעם מאַרמאָראַ־מעער, דיא הויפּט־שטאָדט פון דער טערקישער אימפּעריע, מיט פאָר־שטעדט פּעראַ (Pera) און גאַלאַטאַ (Galata) און מיט איהר אַזיאַטישער העלפט סקוטאַרי (Skutari), 943,000 איינוו.; אַדריאַנאָפּאָל

*) דער גאָלדענער האָרן (Golden Horn) איז אַ צווייג פון דעם באָספּאָר, וועלכער בילדעט דעם האַפען פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

(Adrianople) [טערקיש: עדירנעה אָד. עדרענעה], אין דעם ווילאַיעט אַדריאַנאָפּאָל, פּאַרציטייטיגע רעזידענץ פון די סולטאַנען, אינגעפעהר 71,000 איינוו.; גאַלליפּאָלי (Gallipoli), ווילאַיעט אַדריאַנאָפּאָל, אויף דעם כערסאָנעס (ד. ה. האַלב-אינזעל גאַלליפּאָלי), סטאַציאָן פיר די פלאָטע, 30,000 איינוו.; דעדעאַגהאַטש, דער האַפען פון ביידע רומעליענס (טערקישע און בולגאַרישע) אויף דעם עגעאישען מעער.

אין מאַצעדאָניען — סאַלאָניקי (Saloniki), פּאָרט ביי'ם עגעאישען מעער, הויפּט סטאַציאָן פון דער אייזענבאַהן, וועלכע קומט פון בעלגראַד (סערביען), צווייטע האַנדעל-שטאָדט פון איראָפּעאישער טערקיי, 105,000 איינוו.; איסקיב (Uskub), ווילאַיעט קאָססאָוואָ, אויף דעם וואַרדאַר, איינער פון די וויכטיגסטע מיטעלפּונקטען פיר אינלענדישען האַנדעל, 18,000 איינוו.; מאָנאַסטיר (Monastir) אָד. ביטאָליאַ (Bitolia), ווילאַיעט מאָנאַסטיר, וויכטיגער סטראַטעגישער און קאָמערציעלער פּונקט, איבער 45,000 איינוו.

אין אַלבאַניען — פּריסרענד (Prisrend), ווילאַיעט קאָססאָוואָ, אויף אַ צווייג פון דעם דרין, אונגעפ. 30,000 איינוו.; סקוטאַרי (Scutari) אָד. סקאָדראַ (Scodra), אויף דער אָזערע סקוטאַרי, 35,000 איינוו.; דוראַצצאָ (Durazzo), ווילאַיעט סקוטאַרי, ביי'ם אַדריאַטישען מעער, הויפּט סטאַציאָן פיר שיפען אין דעם ים-בוזים סאַלאָניקי, 5,000 איינוו.; פּרעוועסאַ (Prevesa), אַ פּאָרט-שטאָדט, 7,000 איינוו.

צו איראָפּעאישער טערקיי געהערט די אינזעל קרעטאַ (Creta) אָד. קאַנדיאַ (Candia), וועלכע ליעגט אין דעם מיטעללענדישען מעער צו זיד-אָסט פון גריעכענלאַנד און זיד-וועסט

פון קליין-אזיען. דיא אינזעל שטעהט זייט 1898 אינטער דער
פערוואלטונג פון א הויכען קאמיסאר פון דיא איירָאפּעאישע מעכטע,
וועלכער ווערט געוועהלט פון דער הערשענדער פאמיליע פון גריע-
כענלאנד. קרעטא האט 310,000 איינוואוינער, פון וועלכע דיא
מעהרסטע זיינען גריעכישע קריסטען (פּראוואסלאווגע) און איבער
70,000 מאחמעדאנער. דיא וויכטיגסטע שטעדט פון קרעטא זיינען:
קאנעא (Canea), הויפּט פּאָרט, 24,000 איינוו.; קאנדיא
(Candia), פּאָרט-שטאָדט, 25,000 איינוו.

דיא גאנצע טערקישע אימפּעריע (דיא טערריטאָריעס פון איי-
ראָפּא, אזיען און אפריקא צוזאמען) ווערט איינגעטיילט אין דרייסיג
ווילאיעטען, וועלכע ווערען ווידער איינגעטיילט אין סאנדזשא-
קען (אונטער-פּראָווינצען), קאזאס (געריכטס-בעצירקען) און וויי-
טערע קלענערע אדמיניסטראטיווע טיילען. יעדער ווילאיעט ווערט
רעגיערט פון א גענעראל-גובערנאטאָר און דיא סאנדזשאקען, קאזאס
א. ז. וו. ווערען פערוואלטעט פון אונטערע בעאמטע. דער העכס-
טער בעאמטער (גענעראל-גובערנאטאָר) פון א ווילאיעט ווערט אָנ-
גערופען וואלי; דער העכסטער בעאמטער פון א סאנדזשאק ווערט
אָנגערופען מוטעסאריף אָדער קאימאקאם.

26. קאפיטעל.

דער וועלט־טייל אַזיען.

שטח און לאגע. — וויכטיגסטע ארומיגע טיילען. — פאָרם פון דיא ברעגען און פון דער אויבערפלעך. — אינזלען ארום דעם קאָנ־טינענט. — מעערען און ים־בוזימס. — קלימאט. — גע־וועקס, חיות, מינעראלען. — ראַסען און רעליגיאָנען. — פאָליטישע טיילען. — וויגעלע פון ציוויליזאציאָן. — בעדייטונג פון דעם נאָמען „אזיען".

אזיען, דער גרעסטער פון דיא פינף וועלט־טיילען, האָט אַ שטח פון איבער 17 מיליאָן קוו. מ. זיא ליעגט אייף דער אָסטליכער האַלבער קוגעל און איהרע גרענעצען זיינען: צו נאָרד — דער אַרקטישער אָקעאַן (דאָס נאָרדליכע אַייז־מעער); צו אָסט — דער שטילער אָקעאַן (פאַסיפיק) און דער בערינגס־ים; צו זיד — דאָס כי־נעזישע מעער און דער אינדישער אָקעאַן; צו וועסט דאָס רויטע מעער (ים סוף), דער סועץ־קאַנאַל,*) דאָס מיטעללענדישע מעער, דאָס קאַספּישע מעער, דער טייך אוראַל און דיא אוראַל־בערג. פון זיד נאָך נאָרד ליעגט אַזיען צווישען 1^0 און 78^0 נאָרדליכע ברייט (קאַפּ טשעליוסקין), נאָר אַ טייל פון דער אינדישער אינזעל־גרופּע (נעמליך דיא אינזעל טימאָר) גרייכט ביז 10^0 זידליכע ברייט. פון אָסט נאָך וועסט ליעגט אַזיען צווישען 27^0 אָסטליכע לענג (יועסט־ליכער ברעג פון קליין־אַזיען) און 170^0 וועסטליכע לענג (בערינגס־שטראַס).

פון דיא אַרומיגע טיילען אָדער גליעדער פון דעם אַזיאַטישען קאָנטינענט קענען אַלס דיא וויכטיגסטע בעצייכענט ווערען: אין

נאָרד — דיא טשוקטשישע האַלב־אינזעל (Chukches) מיט דעם אָסט־קאַפּ און דיא האַלב־אינזעל טאַימור (Taimur) מיט דעם קאַפּ־טשעליוסקין (Cape Chelyuskin); אין נאָרד־אָסט — קאַמטשאַטקאַ (Kamchatka), צווישען דעם מעער אָחאָטסק און דעם בערינג־ים; אין אָסט — קאָרעאַ (Korea), צווישען ד'ם בינעזישען און דעם יאַפּאַנישען מעער; אין זיד — אינדאָ־בינאַ (Indo-China) מיט דער מאַלאַיאישער האַלב־אינזעל (Malay Peninsula), צווישען דעם בינעזישען מעער, דער מאַלאַקקאַ־שטראַס און דעם בענגאַלישען ים־בוזים, און אינדיען (India), צווישען דעם בענגאַלישען ים־בוזים און דעם אַראַבישען מעער; אין זיד־וועסט — דיא האַלב־אינזעל אַראַביען (Arabia), צווישען דעם פּערסישען ים־בוזים, דעם אַראַבישען מעער און דעם רויטען מעער (ים־סוף); אין וועסט — קליין־אַזיען (Asia Minor), צווישען דעם מיטעללענדישען, עגעאישען און שוואַרצען מעער.

אין פאָרם האָט דער אַזיאַטישער קאָנטינענט פיעל עהנליכקייט מיט דעם אייראָפּעאישען. דיא הויפּט עהנליכקייט צווישען זיי ליעגט אין דעם, דאָס זיי ביידע האָבען דריי גרויסע האַלב־אינזלען אין דעם זידליכען טייל. דיא אַזיאַטישע האַלב־אינזלען אַראַביען, אינדיען און אינדאָ־בינאַ זיינען עהנליך צו דער פּירענעאישער, אַפּעננינישער און באַלקאַנישער האַלב־אינזעל אין אייראָפּאַ, נאָר זיי זיינען פיעל גרעסער. דיא ברעגען פון ביידע קאָנטינענטען ביי דעם אַרקטישען מעער (נאָרדליכען אייז־מעער) זיינען אויך עהנליך. פערגלייכענדיג

*) צווישען דעם רויטען און מיטעללענדישען מעער איז אַזיען געווען פעראייניגט מיט אַ שמאָלען שטריך לאַנד — דעם איסטמוס פון סועץ (Isthmus of Suez), וועלכער איז יעצט דורכגעשניטען דורך אַ קאַנאַל — דעם סועץ־קאַנאַל (Suez Canal).

דיא קאַרטען פון אַזיען און איירָאָפּאַ וואַרפט זיך דיזע מערקווירדיגע עהנליכקייט גלייך אין דיא אויגען. דיזע צוויי וועלט־טיילען זיינען אויך עהנליך אין דיא פאָרמען פון זייערע אויבערפלעכען. אין ביידע קאָנ־טינענטען ליעגען דיא הויכלענדער הויפּטזעכליך אין דעם מיטען און אין דיא זידליכע האַלבּ־אינזלען, וועהרענד דער גרעסטער טייל צו נאָרד איז אַ פלאַכלאַנד. דיא אַראַבישע האַלבּ־אינזעל איז וויא דיא פירענעאישע אין איירָאָפּאַ אַ געגענד פון הויכלענדער; אינדיען איז וויא דיא אַפּענינישע האַלבּ־אינזעל אָפּגעצאַמט צו נאָרד דורך אַ ריי־הע פון בערג. אינדאָ־כינאַ איז וויא דיא באַלקאַנישע האַלבּ־אינזעל אַ מאַסע פון אינרעגעלמעסיג צוויאָרפענע בערג מיט בערגיגע אינזלען אַרום. אין ביידע קאָנטינענטען געהען דיא הויפּט בערג־קייטען מעהר אָדער ווענינער אין דער ריכטונג פון אָסט און וועסט; בלויז אין דעם נאָרד־אָסטליכען טייל נעהמען דיא בערג אַ נאָרדליכע ריכטונג, וויא דיא אוראַל־בערג. דיא אַזיאַטישע הויכלענדער און בערג זיינען פיעל העכער וויא דיא איירָאָפּעאישע, דיא הימאַלאַיאַ־בערג (Hymalayas), צו נאָרד פון אינדיען, זיינען דיא העכסטע בערג אין דער וועלט.

אַרום דער יבשה פון אַזיען ליעגען פיעלע אינזלען און אינ־זעל־גרופּען, פון וועלכע פאָלגענדע זיינען דיא וויכטיגסטע: אין דעם שטילען אָקעאַן (אָסט) — דיא אַלעאוטישע אינזלען (Aleutian Islands) [צו נאָרד־אָסט], דיא קורילישע אינז־לען (Kurile Isls.), דיא רוסיש־יאַפּאַנישע אינזעל סאַחאַלין (Sakhalin), דיא יאַפּאַנישע אינזלען, דיא אינזלען פאָרמאָסאַ (Formosa) און האַינאַן (Hainan) [זיד־אָסט], דיא פיליפּפּי־נישע אינזלען (Philippine Isls.) און מאָלוקקישע אינז־לען (Moluccas); אין דעם אינדישען אָקעאַן (זיד) — דיא סונ־דאַ־אינזלען (Sunda Isls.), פון וועלכע דיא גרעסטע זיינען:

סומאַטראַ (Sumatra), יאַוואַ (Java), באָרנעאָ (Borneo) און צעלעבעס (Celebes); דיא גיקאָבאַרען=אינזלען (Nicobar Isls.) און אַנדאַמאַנען (Andaman Isls.), דיא אינזעל ציילאָן (Ceylon), וועלכע איז אָפּגעטיילט פון אינדיען דורך דיא פאַלק=שטראַס, און דיא לאַקקאַדיווען (Laccadive Isls.); און דעם מיטעללענדישען מעער (וועסט) — דיא אינזלען ציפּרוס (Cyprus) און רהאָדעס (Rhodes); אין דעם אַרקטישען אָקעאַן (נאָרד) — נייַ=סיביר (New Siberia) אָדער דיא ליאַחאָוו=אינזלען (Liakhof Isls.).

דיא האַלב=אינזלען און דיא אינזלען אַרום דעם אַזיאַטישען קאָנטינענט שליעסען איין אייניגע מעערען און ים=בוזימס. צווישען קאַמטשאַטקאַ און דעם הויפּט טייל פון דעם קאָנטינענט איז דער ים פון אָחאָטסק (Sea of Okhotsk); צווישען דיא יאַפּאַנישע אינזלען און דעם קאָנטינענט — דאָס יאַפּאַנישע מעער (Japan Sea); וועיטער אַרונטער צווישען קאָרעאַ און דעם הויפּט טייל פון דעם קאָנטינענט — דאָס געלע מעער (Yellow Sea); ווייטער זידליך אַרונטער, צווישען דיא פיליפּפּינען און אינדאָ=כינאַ — דאָס כינעזישע מעער (Chinese Sea); צווישען דער אינזעל האַינאַן און אינדאָ=כינאַ — דער בוזים פון טאָנגקינג (Gulf of Tonking); צווישען סיאַם (אינדאָ=כינאַ) און דער מאַלאַיאישער האַלב=אינזעל — דער ים=בוזים סיאַם (Gulf of Siam); צווישען אינדאָ-כינאַ און אינדיען — דער בוזים פון בענגאַל (Bay of Bengal); צווישען אינדיען און אַראַביען — דאָס אַראַבישע מעער (Arabian Sea); צווישען דעם הויפּט טייל פון דעם קאָנטינענט און אַראַביען — דער פערסישער בוזים (Persian Gulf); צווישען אַראַביען און אַפריקאַ — דאָס רויטע מעער (Red Sea) [דער ים סוף].

אזיען האָט אלע קלימאטישע גארטלען (קאלטען, מעסיגען, הייסען), אָבער דער גרעסטער טייל פון דעם קאָנטינענט ליעגט אין דעם גארטעל, וואו דער קלימאט ענדערט זיך און געהט אָפט איבער פון איין עקסטרעם צום אנדערן. דער גארטעל פון דעם אייביגען שנייע געהט זידליך ביז 69° און 70° נאָרדליכע ברייט. דער רעגען-גארטעל הייבט זיך אָן אין קליין-אזיען אונטער 40° נאָרדליכע ברייט און רוקט זיך ווייטער צו אָסט אימער נעהענטער צום עקוואטאָר ביז דער כינעזישער גרענעץ אונטער 35° נאָרדליכע ברייט. פון וועסט נאָך אָסט ווערט דיא ווארימקייט אַלץ שוואכער און געגענדען אין אזיען, וועלכע ליעגען אונטער גלייכע ברייט-גראדען וויא געגענדען אייראָפאַ, זיינען קעלטער וויא אין אייראָפאַ, וויל דיא אינגערע שטח׳ן פון דעם נאָרדליכען ניעדערלאנד און הייכלאנד זיינען איבעראל אָפען פיר דיא קאלטע נאָרד-ווינטען. דער זידליכער טייל פון אזיען, וועלכער איז פערשטעלט דורך דיא בערג, ווערט געשיצט פון דיא קאלטע ווינטען, וועלכע וואלטען ציגעקומען צו דיזען טייל פון נאָרד-אָסט. רעגען איז דאָ ניטאָ געניג, ניט נאָר אין דעם אינערן טייל, נאָר אויך אין דעם זיד-וועסטליכען. אין דעם זיד-אָסטליכען טייל, בעזאָנדערס אין דיא טראָפּישע געגענדען, איז רעגען דאָ זעהר פיעל.

דער אזיאטישער קאָנטינענט איז זעהר רייך אין פלאנצען, טיערע און מינעראלען. געוועקס איז דאָ אונענדליך פערשיעדען. אזיען ליעפערט בעזאָנדערס פון דיא זידליכע טיילען און פון דיא אינזלען פיעלע פלאנצען, וועלכע זיינען וויכטיג פיר דעם האנדעל: געווירצען, סאגאָ, רייז, טעע, קאפע, צוקער, אינדיגאָ, באלזאמס, רהובארבער, פערשיעדענע סאָרטען גומי, אָפּיום, באוועל, טייערע האָלצען. אויך דיא פערשיעדענע סאָרטען געטריידע, וועלכע זיינען פערברייטערט איבער דער גאנצער ערד, שטאמען פון אזיען. טיערע

זיינען דאָ אויך זעהר פיעל און פערשיעדענאַרטיג לויט דיא פערשיעדענע קלימאַטישע געגענדען. אין דיא סטעפּפּעס פון דעם מיטעל-מעסיגען גאַרטעל זיינען דאָ: קעמעלען, פערד, פיעלע סאָרטען ציעגען, טיגערס און מאָשוס=טיערע; אין דיא סיבירישע פלאַכלענדער: רענ=טיערע (נאָרדליכע הירשען), וועלף, פוקסען, סויבלען, אייז=בערען (אין דעם נאָרדליכען אייז=מעער). אין דעם זידליכען טייל פון אַזיען: דער טיגער, דער אינדישער העלפאַנד, דער נאָז=האָרן, דער בופעל=אָקס, דער שטרויס=פויגעל, שילד=קרעטען, שלאַנגען, יאַשטשעריצעס, זייד=ווערים. אין דיא אַזיאַטישע ימים: אַמבראַ (אַ שמעקעדיגער שטאָף, וואָס קומט פון אַ סאָרט פיש) און פערל=מושלען. צווישען דיא מינעראַלען וועלכע אַזיען ליעפערט זיינען: טייערע שטיינער, בעזאָנדערס דימענטען, אין אינדיען; גאָלד אין יאַפּאַן, כינאַ, הינטער=אינדיען (אינדאָ=כינאַ), דעם אַלטאַי=געבירג און איראַל=געבירג; זילבער, קופּער, בליי אין רוסישער אַזיען; צין אויף דער אינזעל באַנקאַ, אָסט פון סומאַטראַ (געהערט צו האָלאַנד); אייזען אין אַלע ערטער. אויסער דיזע ווערען נאָך אין אַזיען געליעפערט: גראַפיט, סאַלפּעטער, סאַלמיאַק, שוועבעל, מערשוים, נאַפטהאַ אָדער שטוינ=אייל.

דיא בעפעלקערונג פון אַזיען שליעסט איין דריי ראַסען, וועלכע זיינען פערטיילט וויא פאָלגט: אין דעם וועסטליכען און זידליכען טייל — דיא קאַוקאַזישע ראַסע: טערקען, קאַוקאַזיער, קורדען, פערסיער, אַפגהאַנען, הינדוס (אינדיער), אַראַבער, סיריער און אַנדערע; אין דעם נאָרדליכען און אָסטליכען טייל — דיא מאָנגאָלישע ראַסע: מאָנגאָלען, טאַטאַרען, קאַלמיקען, מאַנדזשוס, כינעזער, טיבעטאַנער, יאַפּאַנעזער, פּאָלאַר=פעלקער (פיננישע און טאַטאַרישע שבטים); אין אינדאָ=כינאַ און דיא נאָהענטע אינזלען — דיא מאַלאַיישע ראַסע. דיא צוזאַמענגענומענע צאָהל מענשען פון דיזע

פעלקער אוז פעלקערשאַפטען אין אַזיען איז איבער 830 מיליאָן.

דיא פערשיעדענע אָפּטהיילונגען, מדינות און לענדערייען פון אַזיען זיינען: קליינ-אַזיען (Asia Minor), אַראַביען (Arabia), פערסיען (Persia), אַפגהאַניסטאַן (Afghanistan), באַלוטשיסטאַן (Baluchistan), טורקעסטאַן (Turkestan), סיביר (Siberia), כינאַ (China), יאַפּאַן (Japan) און אינדאָ-כינאַ (Indo-China), וועלכע שליעסט אַיין בורמאַ (Burma), סיאַם (Siam), אַנאַם (Annam), קאַמבאָדיאַ (Cambodia) און קאָשינ-כינאַ (Cochin-China).

אַ גרויסער טייל פון אַזיען שטעהט אונטער אייראָפּעאישער הערשאַפט. גאַנץ נאָרד אַזיען (סיביר, טורקעסטאַן א. ז. וו.) געהערט צו ריסלאַנד; קליינ-אַזיען און אַ טייל פון אַראַביען געהערען צו טערקיי; דיא ענגלענדער בעהערשען אינדיען, וויא אויך אַ טייל פון אינדאָ-כינאַ און אייניגע אינזלען; אינדאָ-כינאַ ווערט גרעסטענטהיילס בעהערשט פון דיא פראַנצויזען; אַראַביען, פערסיען אַפגהאַניסטאַן, באַלוטשיסטאַן, אַ טייל פון טורקעסטאַן (חיוואַ, בוכאַראַ), כינאַ, סיאַם און יאַפּאַן בילדען אייגענע שטאַאַטען.

אַזיען איז דער עלטעסטער זיצ-אָרט פון מענשען און זיא ווערט בעטראַכט אַלס דיא וויעגעלע פון דער מענשהייט. אין איהר זיינען ענטשטאַנען פיעלע גרויסאַרטיגע ציוויליזאַציאָנען, וויא דיא אַסירישע, באַבילאָנישע, פערסישע, אינדישע, א. ז. וו., אויך דיא גרויסע רעליגיאָנען פון דער וועלט: יודענטום, בודדהיזמוס, קריסטענטום און דיא מאַחמעדאַנישע. דער נאָמען אַזיען שטאַמט, וויא מען גלויבט, פון דעם סעמיטישען וואָרט אַסו = אַצו (יצא), וועלכעס בעדייט אַרויס-גאַנג אָדער אויפגאַנג פון דער זון, ווייל אין געגענזאַץ צו אייראָפּאַ געפינט זיך אַזיען צו אָסט, וואו דיא זון געהט אויף.

27. קאפיטעל.

אַזיאַטישע טערקיי.

גרענעצען און שטח. — בערג, אָזיערעס און טייכען. — קלימאַט און פראָדוקטען. — בעפעלקערונג. — אַדמיניסטראַטיווע איינטיילונג. — וויכטיגסטע שטעדט.

דיא גרענעצען פון אַזיאַטישער טערקיי זיינען: אין נאָרד — דאָס שוואַרצע מעער; אין נאָרד־אָסט — אַזיאַטישע ריסלאַנד; אין אָסט — איראַן (פערסיען, אַפגהאַניסטאַן, באַלוטשיסטאַן); אין זיד־אָסט — דער פערסישער ים־בוזים; אין זיד — אַראַביען; אין וועסט — דאָס מיטעללענדישע מעער; אין נאָרד־וועסט — דאָס מאַרמאָראַ־מעער. דער שטח פון דיזער טערריטאָריע איז 695,610 קיו. מ.

דיא טערריטאָריע פון אַזיאַטישער טערקיי שליעסט איין: קליינ־אַזיען (Asia Minor), צווישען דעם שוואַרצען און דעם מיטעללענדישען מעער; אַרמעניען (Armenia), צו נאָרד־אָסט;*) סיריען (Syria) און פּאַלעסטינאַ (Palestine), צו זיד־וועסט; מעסאָפּאָטאַמיען (Mesopotamia) [ארם נהרים] צו זיד־אָסט און טיילען פון דער האַלב־אינזעל אַראַביען (Arabia) צו זיד.

אַזיאַטישע טערקיי איז זעהר פערשיעדענאַרטיג אין דער פאָרם פון איהר באָדען. אין נאָרד־וועסט ליעגט דאָס הויכלאַנד פון אַרמעניען, וועלכעס פעראייניגט זיך צו וועסט מיט

*) אַרמעניען איז אַמאָל געווען אַ זעלבסטשטענדיגע מדינה; היינט איז זיא פערטיילט צווישען טערקיי, רוסלאַנד און פערסיען.

דעם הויכלאַנד פון קליינ־אַזיען. אין דעם זידליכען טייל ליעגט דאָס סירישע הויכלאַנד, דער לבנון (Lebanon) און דער געגענ־לבנון (Anti-Lebanon). אין דעם אָסטליכען טייל ביז צו דעם טייך אייפראַט (Euphrates) [פרת] שפרייט זיך אויס דיא סיריש־אַראַבישע וויסטענעס. אויסער זעהר פיעלע סטעפּע־אָזיערעס ענטהאַלט דיא טערקיש־אַזיאַטישע טערריטאָריע פיעלע הייכע אָזיע־רעם און טייכען, פון וועלכע דער קיזיל־אירמאַק (Kizil Irmark) אָדער האַליס (Halys) פליעסט אין דאָס שוואַרצע מעער און דער מינדאַר (Menderes) אין דאָס עגעאישע מעער. דיא סירישע טייכען זיינען דער אַסי (Asy) און דער שעריעה על קעביר (Sherieh el Kebir) אָדער ירדן (Jordan). דיא גרעס־טע טייכען זיינען דער אייפראַט (Euphrates) [פרת] און דער טיגריס (Tigris) [חדקל], וועלכע שטראָמען אַרויס פון דיא אַר־מענישע בערג. צווישען דיזע צוויי טייכען ליעגט עס דיא געגענד, וועלכע ווערט בעצייכענט מיט דיא נעמען אַרם נהרים און מע־סאָפּאָטאַמיען.*)

דער קלימאַט פון אַזיאַטישער טערקיי צייגט גרויסע קאָנטראַס־טען. אין אַרמעניען הערשט אין ווינטער אַ שטאַרקע קעלט; אויף דעם הייכלאַנד פון קליינ־אַזיען איז דער ווינטער־קלימאַט וויא אין דייטש־לאַנד. אויף דיא זייטען פון דיא בערג איז דער קלימאַט מעסיג און ביי דיא ברעגען פון סיריען הערשט אָפט אַ שטאַרקע היץ. דיא פּראָדוקטען זיינען זעהר פיעל; צווישען דיזע זיינען: עדעלע מע־טאַלען (גאָלד, זילבער), מעערשוים, האָלץ, זידליכע פרוכטען,

*) דיזעביידע נעמען בעציהען זיך אויף דיא צוויי טייכען. „אַרם נהרים" מיינט: „אַרם צווישען דיא צוויי טייכען"; מעסאָפּאָטאַמיען מיינט: „דאָס לאַנד צווישען דיא טייכען". דיא אַראַבער רופען דיזע געגענד „על דושעזירעה" (El Jezireh), „דיא אינזעל", ווייל זיא איז כמעט אַזוי וויא אַן אינזעל.

באָוועל, טאַבאַק, וויין, מאָהן, גאַל־עפּעל, פערשיעדענע פעכען; פערד, ציעגען, רינדער, קעמלען א. ז. וו.

דיא בעפעלקערונג פון אַזיאַטישער טערקיי בעטרעפט 17,683,000, פון וועלכע אונגעפעהר 11 מיליאָן זיינען אָסמאַנישע טערקען, 85,000 טורקאָמאַנען, איבער 1½ מיליאָן גריעכען, 2 מיליאָן אַרמעניער, 400,000 טשערקעסען, 900,000 אַראַבער, 1 מיליאָן קורדען, 235,000 סיריער און כאַלדעער, אונגעפעהר 250,000 אידען, 20,000 טאַטאַרען. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא מאַהמעדאַנישע, אָבער אידען און קריסטען ווערען אייך געדולדעט. דיא איינוואוינער בעשעפטיגען זיך מיט דער פאַבריקאַציאָן פון זייד, באַוועל און מעטאַל־וואַארען, און פיהרען אַ קאַראוואַנען־האַנדעל (טראַנספּאָרט פון וואַארע אין קאָמפּאַניעס אויף קעמלען) און זעע־האַנדעל, דעם לעצטערען אין סמירנאַ, טראַפּעזונט, טאַראַבלוס, ביירוט, אַקקאָ (עכּו).

אַזיאַטישע טערקיי ווערט איינגעטיילט אין זיעבען ווילאַיעטען, פון וועלכע דיא אינזלען בילדען אַן אייגענעם ווילאַיעט פיר זיך.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון אַזיאַטישער טערקיי זיינען:

אין קליין־אַזיען — סקוטאַרי (Scutari), אויף דעם באָספאָר געגענאיבער קאָנסטאַנטינאָפּאָל, צייכענט זיך אויס מיט איהר שעהנער פּאָזיציאָן, מיט שעהנע מאָשעען (מאַהמעדאַנישע קירכען) און פרעכטיגע גערטנער, 70,000 איינוו.; ברוססאַ (Brussa), וואַרימע קוואַלען, פאַבריקאַציאָן פון זייד, 76,500 איינוו; מאַניססאַ (Manissa), 40,000 איינוו.; אַנגאָראַ (Angora), האַנדעל פון וואָל פון דיא אַנגאָראַ־ציעגען, 27,800 איינוו.; סמירנאַ (Smyrna), פרעכטיגער האַפען אייף דעם בוזים פון סמירנאַ (אַ צווייג פון עגעאישען מעער), גרויסער האַנדעל, רייכע באַזאַרען, צייכענט זיך אויס מיט איהרע טעפּיכען, 201,000 איינוו.; טראַפּעזונט

(Trebizond ,Trapezunt), איף דעם שוואַרצען מעער, אין מיטעל־אַלטער דיא הויפּט־שטאָדט פון דער גריעכישער אימפּעריע טראַפּעזונט, 35,000 איינוו.

אין אַרמעניען — ערזערום (Erzerum), הויפּט־שטאָדט פון דעם ווילאַיעט ערזערום, פעסטונג־שטאָדט, 39 000 אַיינוו.

אין קורדיסטאַן — דיאַרבעקר (Diarbekr), אויף דעם טיגריס (חדקל), פאַבריקאַציאָן פון זייד, באַוועל און מאַראָקאָ־לעדער, 34,000 אַיינוו.

אין מעסאָפּאָטאַמיען — מאָסול (Mosul), אויף דעם טיגריס, בעריהמט דורך איהר פאַבריקאַציאָן פון מיסלין, 61,000 אַיינוו.; באַגדאַד (Bagdad), איף דעם טיגריס, פאַבריקאַציאָן פון טיך, מעסערס, ציערונג, זייד און מאַראָקאָ־לעדער, 145,000 אַיינוו.; באַססאָראַ (Bassora) אָדער באַסראַה (Basrah), אויף דעם שאַט־על־אַראַב, פאָרט פון באַגדאַד, פּראָדוקציאָן פון טייטלען, פאַבריקאַציאָן פון זייד און טעפּיכען, 50,000 אַיינוו.

אין סיריען — האַלעב אָדער אַלעפּפּאָ (Haleb,) Aleppo), גרויסע האַנדעל־שטאָדט, 127,000 אַיינוו.; ביירוט (Beyrout ,Beirut), פּאָרט אויף דעם מיטעללענדישען מעער ביים פוס פון לבנון, גרויסער מיטעלפּונקט פון האַנדעל, פאַבריקאַציאָן פון זייד, טעפּיכען, א. ז. וו., 118,000 אַיינוו.; דאַמאַסקוס (Damascus) אָדער דימעשק (Dimeshk) [דמשק], דיא גרעסטע שטאָדט פון סיריען, 140,000 אַיינוו.

אין פּאַלעסטינאַ (סיריען) — ירושלים (Jerusalem) [ביי דיא מאַהמעדאַנער: אַל קודש, ד. ה. היילינע שטאָדט], אויף דיא בערג ציון און מוריה, אַלטע הויפּט-שטאָדט פון פּאַלעסטינאַ; 66.000 אַיינוו.; יפו אָד. יאַפאַ (Joppa, Yafa), פּאָרט ביים

מיטעללענדישען מעער, 15,000 אײנוו. ירושלים און יפו זיינען פערבונדען דורך אַן אײזענבאַהן.

אינזלען פון אַזיאַטישער טערקיי: דיא פּרינצען־אינזלען (Prince's Islands) אין דעם מאַרמאָראַ מעער; טענעדאָס (Tenedos), לעסבאָס (Lesbos), כיאָס (Chios), סאַמאָס (Samos), פּאַטמאָס (Patmos) און רהאָדעס (Rhodes) אין דעם עגעאישען מעער; דיא אינזעל ציפּרוס (Cyprus) אין דעם מיטעללענדישען מעער. סאַמאָס שטעהט אונטער אַן אײגענעם איבער־הויפּט און צאָהלט טריבוט (מס). ציפּרוס איז זייט 1878 אונטער ענגלישער הערשאַפט.

אַראַביען. — דיזע האַלב־אינזעל גרענעצט זיך צו וועסט מיט דעם רויטען מעער (ים סוף) און דעם בוזים פון סועץ, צו זיד מיט דעם בוזים פון אַדען און דעם אַראַבישען מעער, צו אָסט מיט דעם בוזים פון אָמאַן אין דעם פּערסישען בוזים, צו נאָרד מיט סיריען און פּאַלעסטינאַ. איהר שטח איז אונגעפעהר 1,200,000 קוו. מ.

פּאַרצייטיגע געאָגראַפען האָבען אַראַביען אײנגעטיילט אין דריי בעזונדערע טיילען, וועלכע זיי האָבען אָנגערופען שטיינערדיגע אַראַביען (Arabia Petraea), וויסטע אַראַביען (Arabia Deserta) און גליקליכע אַראַביען (Arabia Felix). דער נאָמען שטיינערדיגע אַראַביען האָט בעצייכענט דעם נאָרד־וועסטליכען טייל, וועלכער גרענעצט זיך צו נאָרד מיט יודעאַ (יהודה) און דעם טוידטען מעער (ים המלח); אין דיזער געגענד, וועלכע איז אַ שטיינערדיגער מדבר, האָבען עם דיא אידען געוואַנדערט נאָך דעם, ווי זיי זיינען אַרויס פון מצרים. וויסטע אַראַביען גרענעצט זיך צו נאָרד און נאָרד־אָסט מיט פּערסיען, צו זיד מיט דער גליקליכער אַראַביען און צו וועסט מיט סיריען, יודעאַ און דער שטיינערדיגער אַראַביען;

דיזע געגענד איז כמעט אין גאַנצען אַ מדבר, אין וועלכען עס קען נאָר עקסיסטירען דער וואַנדערנדער אַראַבער מיט זיין קעמעל. דיא גליקליכע אַראַביען ליעגט אין דעם זידליכען טייל פון דער האַלבּ-אינזעל; דיזע געגענד האָט אַ פיינעם קלימאַט און אַ פרוכטבאַרען באָדען. דיא נייערע אַיינטיילונגען זיינען: דיא האַלב-אינזעל סיני (Sinai Peninsula), צו נאָרד-וועסט, צווישען דיא בוזמס פון סועץ און אַקאַבאַה (Akabah), מיט דעם געבירג חורב (Horeb), וועלכער ענטהאַלט דעם באַרג סיני (Sinai) אָדער, וויא דיא אַראַבער רופען איהם: דזשעבעל מוסאַה (משה'ס באַרג); על האַסאַ (El Hasa) צו נאָרד-אָסט; אָמאַן (Oman) צו אָסט, צווישען דעם פערסישען בוזים און אַראַבישען מעער; העדזשאַז (Hedjaz) צו וועסט ביים רויטען מעער, דיא וויעגעלע פון דער מאַחמעדאַנישער רעליגיאָן; יעמען (Yemen) ביים זיד-ליכען ברעג פון דעם רויטען מעער; האַדראַמאַוט (Hadramaut) (חֲצַרְמָוֶת), נאָך יעמען צום אינדישען אָקעאַן; נעדזשד (Nejd), דער אויפגעהייבענער, בערגיגער טייל אין מיטעל-אַראַביען.

דער קלימאַט פון אַראַביען איז פערשיעדען לויט דיא געגענ-דען. אויף דיא הייכע פלאַכלענדער וועקסלען זיך גרויסע היץ און טריקענעס מיט רויהער קעלט און שנעע-שטורמס. אין דעם נאָרדלי-כען טייל הערשט צייטענווייז דער ברענענדער סאַמום-ווינט (זעה ערסטען באַנד, ז. 139); אויך ביי דיא ברעגען איז מעהרסטענס אַ דריקענדע היץ. דער אָסטליכער און דער וועסטליכער ברעג האָבען דורך דיא מאָנסונען אָדער יאָהרצייטס-ווינטען געגענגעזעצטע וועט-טערן: ווען אויף דעם אָסטליכען ברעג איז קאַלט איז אויף דעם וועסטליכען וואַרים און אַזוי פערקעהרט.

דיא וויכטיגסטע פראָדוקטען פון אַראַביען זיינען: פון פלאַנ-צען — קאַפע (הויפט עקספאָרט-פלאַץ מאָקאַ אין יעמען), באַל-

זאַם, גימי, ווייהרויך, דיא שמעקעדיגע אַלאָע (העברעאיש: אָהלות), שוועבעל; פון טיערע — פערד און קעמלען.

דיא בעפעלקערונג איז אונגעפעהר 5 מיליאָן און זיא בעשטעהט פון אַראַבער, אָסמאַנען, טירקאָמאַנען, אַרמעניער, אידען, באַניאַנען (אינדישע הענדלער), נעגערס און אַביססיניער, פון וועלכע דיא גרעסטע צאָהל געהערט צום מאַחמעדאַנישען גלויבען. דיא מאַחמעדאַנער אין אַראַביען זיינען מעהרסטענס פון דער סעקטע סוננימען; ביים פערסישען ים-ברזים געפינען זיך שיאיטען. (וועגען דיזע צוויי מאַחמעדאַנישע סעקטעס זעה ערסטען באַנד, ז .282) דיא איינוואוינער ביי דיא ברעגען גיבען זיך אָפּ מיט אַגריקולטור, מלאכות און האַנדעל; דיא איינוואוינער פון דעם אינערן טייל לעבען אַלס נאָמאַדען (בעדואינען) אָדער פון רויב.

דיא אַראַבער ווערען רעגירט דורך שייכען (עלסטע), וועלכע שטעהען אונטער הויפט-פיהרער, דער מעכטיגסטער פון וועלכע איז דער אימאַם (פיהרער) פון מאַסקאַט אין אָמאַן. צו דער טערקישער אימפעריע געהערען דיא האַלב-אינזעל סיני און דער גאַנצער וועסטליכער ברעג מיט אונגעפעהר $1^1{}_5$ מיליאָן איינוואוינער; יעמען, האַדראַמאַוט, אָמאַן, נעדושד, על האַסאַ זיינען מעהר אָדער וועניגער זעלבסטשטענדיג.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין אַראַביען זיינען:

אין העדזשאַז — מעקקאַ (Mecca), דיא הויפט-שטאָדט פון אַראַביען און דיא הייליגסטע שטאָדט פון אַלע מאַחמעדאַנער אין דער וועלט, געבורטס-אָרט פון מאַחמעד'ן, 60.000 איינוו.; מעדינאַ (Medina), דער אָרט וואו עס געפינט זיך מאַחמעד'ס קבר, 48.000 איינוו.; דזשידדאַ (Jiddah), פּאָרט ביים רויטען מעער, 30.000 איינוו.

אין יעמען — סאַנאַ (Sana), בערייטענדע האַנדעל-שטאָדט,

אונגעפ. 20.000 איינוו.; אַדען (Aden), פּאָרט אויף דעם בוזים פון אַדען, געהערט צו דיא ענגלענדער, 30.000 איינוו.

אין אָמאַן — מאַסקאַט אָדער מוסקאַט (Maskat, Muskat), דיא הויפּט־שטאָדט פון אָמאַן, וויכטיגער מיטעלפונקט פון האַנדעל, אונגעפ. 20,000 איינוו.

אין על האַסאַ — על קאַטיף (El Katif), אונגעפ. 6,000 איינוו.

---

28. קאפיטעל.

פּאַלעסטינאַ (ארץ ישראל).

לאַגע און שטח. — איינטיילונג און פאָרם פון דער אויבערפלעך.— בערג, ימים, טייכען און אָזיערעס. — קלימאַט, פּראָדוקטען. — אַדמיניסטראַטיווע איינטיילונג. — וויכטיגסטע שטעדט און אידישע קאָלאָניעס.

פּאַלעסטינאַ ליעגט צווישען 33° 30′—31° נאָרדליכע ברייט, 34°—36° אָסטליכע לענג, און איהרע גרענעצען זיינען: צו וועסט— דאָס מיטעללענדישע מעער (ים הגדול); צו נאָרד און אָסט — סיריען; צו זיד־וועסט — דיא וויסטענעס עט־טיה (Et-Tyh) [מדבר פּאָרן] און דער טייך וואַדי על עריש (Wady el Erish) [נחל מצרים], וועלכער פאַלט אַריין אין דאָס מיטעללענדישע מעער; צו זיד־אָסט — אַראַביען. איהר שטח צווישען דיזע גרענעצען איז אונגעפעהר 16,000 קוו. מ.

דער ברעג פון פּאַלעסטינאַ ביי'ם מיטעללענדישען מעער האָט נאָר איין וויכטיגען איינשניט — דעם בוזים פון אקר

(Bay of Acre), בײַ װעלכען עס געפינט זיך דיא שטאָדט אַקקאָ (Accho) [עכו]. צו זיד פון דער װיסטעניס עט־טיה (מדבר פארן) קומט פּאַלעסטינאַ אין בעריהרונג מיט דעם רױטען מעער דורך דעם בוזים פון אַקאַבאַה (Gulf of Akabah), צו װעסט פון דער האַלבּ־אינזעל סיני.

אײנטײלונג און פאָרם פון דער אױבערפלעך. — דער ירדן, װעלכער געהט פון נאָרד צו זיד, טײלט דאָס לאַנד אין צװײ אָפּטײלונגען: אַ װעסטליכע און אַן אָסטליכע. דיא װעסטליכע אָפּטײלונג ענטהאַלט צו נאָרד בײם מי־טעללענדישען מעער (ים הגדול) דיא טערריטאָריע, װעלכע איז פאַרצײטען געװען דאָס לאַנד כּנען (Canaan) אָדער פּעני־ציען (Phoenicia), און צו זיד בײ דיזען מעער דאָס לאַנד פּלשת (Philistia); דיא אָסטליכע אָפּטײלונג שליעסט אײן דיא געגענד פון גלעד (Gilead) און דיא געגענד פון בשן (Bashan) אָדער חורן (Hauran).

דיא װעסטליכע אָפּטײלונג ענטהאַלט פיעלע בּערג און טאָ־לען אין אײניגע פלאַכלענדער. דיא בערג ציהען זיך פון נאָרד אַרונ־טער צו זיד אין אײן לאַנגער רײהע, װעלכע װערט נאָר אונטער־בראָכען אין דעם עמק יזרעאל (Jezreel) אָדער זערין (Zerin). אין דעם נאָרדליכען טײל געהען דיא בערג ביז נאָהענט צום ברעג פון ים אין צװײ רײהען (בערג פון לבנון). דער ניעדריגער שטח צװישען דיזע רײהען צו װעסט איז דאָס ניעדערלאַנד פון דעם פאַר־צײטיגען כּנען.*) זידליך אַרונטער פון דער שטאָדט עכו פערקירע־װען זיך דיא בערג צוריק און לאָזען אַ ניעדריגען שטריך לאַנד — דאָס ניעדערלאַנד פון עכו. דיזעס ניעדערלאַנד פעראײניגט

*) „כנען" בעדײט אין העברעאיש „ניעדערלאַנד". דיזער נאָמען איז אין געגענזאַץ צו „אֲרָם" (סיריען), װעלכעס בעדײט „הױכלאַנד".

זיך מיט דעם עמק יזרעאל, וועלכער ציהט זיך ביז דעם ירדן. צו זיד פון עכו, ביי דער שטאָדט חיפה (Haifa), קומען דיא בערג ווידער נאָהענט צום ברעג פון ים, וואו זיי ווערען בעצייכענט מיט דעם נאָמען הר הכרמל (Mount Carmel) אָדער דזשעבעל קורמול (Jebel Kurmul). צו זיד פון דיזען פונקט פערקירעווען זיך דיא בערג ווידער צוריק און לאָזען איבער אַ לאַנגען ניעדריגען שטריך לאַנד, וואָס ציהט זיך ביי'ם ברעג פון דעם מיטעללענדישען מעער כמעט ביז דער גאַנצער לענג פון פאַלעסטינאַ. דער נאָרד־ליכער טייל פון דיזען ניעדריגען פלאַכלאַנד ביז דער שטאָדט יפו ווערט אָנגערופען דער שרון (Sharon); דער זידליכער טייל פון יפו אַרונטער ביז עזה (Gaza) ווערט אָנגערופען דיא שפֵלה (דאָס ניעדריגע פלאַכלאַנד). דיזעס פלאַכלאַנד איז פאַרצייטען געווען דאָס לאנד פון דיא פלשתים (Philistia). צו אָסט פון דיזע אַלע בערג געפינט זיך דער טאָל פון ירדן, אַ לאַנגעס שמאָ־לעס ניעדער־אַנד, וועלכעס ווערט אין דעם נאָרדליכען טייל, ביי'ם ברעג פון דעם ים כנרת, אָנגערופען דאָס ניעדערלאַנד פון גענעסאַר (גנסר) און אין דעם זידליכען טייל — דיא סטעפּע אָדער דיא סטעפּעס פון ירדן (ערבות הירדן). דער טאָל פון ירדן איז מערקווירדיג מיט דעם, וואָס ער ליעגט ניעדעריגער וויא דער ים.

דיא בערג. — דיא צוויי רייהעס בערג אין דעם נאָרדליכען טייל פון פאַלעסטינאַ ביז צום ברעג פון ים זיינען עס דיא בערג פון לבנון. דיא ערסטע רייהע צו נאָרד ווערט בעצייכענט אַלס דער לבנון (Lebanon), דיא צווייטע אַלס דער געגענ־לבנון (Anti-Lebanon). דיזע צוויי רייהעס בערג שליעסען איין אַ שמאָ־לעס לאַנגעס פלאַכלאַנד, וועלכעס ווערט אָנגערופען קאָילע־סיריען (Coele-Syria). דיא בערג־רייהעס פון לבנון צווישען

זיך איבער גאַנץ פּאַלעסטינאַ פון נאָרד ביז זיד און זיי האָבען אין דיא פערשיעדענע ערטער פערשיעדענע נעמען. אין דעם נאָרדליכען טייל ווערען זיי אָנגערופען דיא בערג פון גליל (הרי הגליל) אָדער דיא בערג פון נפתלי (הרי נפתלי). אין דעם עמק יזרעאל איז דאָ אַ הויכער און שעהנער באַרג, וועלכער ווערט אָנגעערופען תָּבוֹר (Mt. Tabor). צו זיד פון דעם עמק יזרעאל הייסען זיי דיא בערג פון אפרים (הרי אפרים). פון דיא בערג פון אפרים געהען אַרויס צוויי צווייגען, איינער צו וועסט און דער צווייטער צו אָסט; דער ערסטער ווערט אָנגערופען דער כּרמל (Mt. Carmel), דער צווייטער — דער גלבּוֹע (Mt. Gilboa). צווישען דיא בערג פון אפרים זיינען דאָ צוויי הויכע בערג, וועלכע ווערען אָנגערופען הר גריזים (Mt. Gerizim) און הר עיבל (Mt. Ebal). אין דעם טאָל צווישען דיזע בערג איז דיא שטאָדט שכם (Sechem) אָדער נאַבלוס (Nablus). אין דעם זידליכען טייל ווערען דיא בערג פון אפרים אָנגערופען הרי יהודה, וועלכע שליעסען אַיין הר ציון (Mt. Zion), הר הזיתים (Mt. of Olives) און הר מוריה (Mt. Moriah). דער סאַמע זידליכער פון דיא הרי אפרים איז הר שעיר אָדער הר אדום. דיא בערג פון פּאַלעסטינאַ זיינען ניט קיין הויכע. דיא בערג פון גליל שטייגען ביז 3,250 פוס איבער דעם ים. אין ירושלים זיינען דיא בערג ניט העכער פון 2.600 פוס. אין חברון זיינען זיי עטוואָס העכער; פון דאָרטען געהען זיי אַלץ ניעדריגער ביז צום רויטען מעער (ים סוף).

אין דער אָסטליכער אָפּטיילונג פון פּאַלעסטינאַ געפינט זיך אַ הויכלאַנד, וואָס ציהט זיך פון נאָרד פון דעם געגענ-לבנון ביז צו זיד פון דיא בערג פון מואב. צו נאָרד איז דיזעס הויכלאַנד ברייט און זעהר פרוכטבאַר; דיזער טייל איז דאָס פלאַכלאַנד פון גולן

(Golan, אַראַביש: Jaulan) און חורן (Hauran). אין דעם זיד־ליכען טייל איז דאָס הויכלאַנד שמעלער און געהט איבער אין אַ זאַמ־דיגען מדבר — דעם מדבר פון סיריען אָדער אַראַביען. די דורכשניט־ליכע הויך פון דיזען הויכלאַנד איז 1,625 פוס. די בערג פון גלעד, וועלכע געפינען זיך אויף איהם, שטייגען ביז 2,275 און אָפט ביז 3,250 פוס. אויף דער וועסטליכער זייט גרענעצט זיך דאָס הויכלאַנד מיט בערג: צו נאָרד ביי דעם געגענד־לבנון איז דער באַרג חרמון (Mt. Hermon) אָדער דזשעבעל עש־שייך (Jebel esh-Sheikh), וועלכער שטייגט ביז 9200 פוס; צו זיד זיינען דער באַרג גולן (Golan אָדער Jaulan), דער באַרג עברים (Abarim) און דער באַרג מואב (Moab). צו זיד פון דעם טוידטען מעער (ים המלח) פעראייניגען זיך די בערג פון מואב מיט די בערג פון שעיר און געהען ביידע צוזאַמען ביז דעם באַרג סיני און ביז דעם רויטען מעער (ים סוף). צו אָסט פון דעם פלאַכלאַנד חורן געפינען זיך די בערג פון בשן (Bashan) אָדער דזשעבעל האַוראַן (Jebel Hauran).

ימים, טייכען און אָזיערעס. — די הויפּט וואַסערן אין פּאַלעסטינאַ זיינען: דער ירדן (Jordan) אָד. נאַהר עש־שעריעה (Nahr esh-Sherieh), וועלכער פליעסט איבער'ן רעכטען מיטען פון דעם לאַנד אין דער ריכטונג פון נאָרד צו זיד; דער ים פון טיבעריאַס (Sea of Tiberias) אָד. באַהר טיבאַריעה (Bahr Tibariyeh),*) וועלכער ליעגט צו נאָרד פון דעם

*) דער ים פון טיבעריאַס איז דער ים כנרת (Sea of Chinnereth) פון דער ביבעל; ער ווערט אויך אָנגערופען ים פון גענעסאַרעט (Sea of Gennesaret) און ים פון גליל (Sea of Galilee). דיזע אַלע נעמען קומען פאָר אין קאַרטעס פון פּאַלעסטינאַ.

ירדן; דער ים המלח אָד. דאָס טויטע מעער (Dead Sea),(*) וועלכעס ליעגט צו זיד פֿון דעם ירדן. דער ים פֿון טיבעריאַס און דער ים המלח צייכנען זיך אויס מיט זייער ניעדריגער לאַגע; דער ערסטער איז 680, דער צווייטער 1,312 פֿוס ניעדריגער פֿון דעם מיטעללענדישען מעער (ים הגדול).

דיא טייכען פֿון פּאַלעסטינאַ, וועלכע זיינען אין אַ בעדייטענ־דער צאָהל, ווערען פֿערטיילט אין צוויי באַסיינען: דעם באַסיין פֿון מיטעללענדישען מעער און דעם באַסיין פֿון טויטען מעער.

דיא טייכען, וועלכע פֿאַלען אַריין אין דאָס מיטעללענדישע מעער, זיינען: דער טייך ליטאַני (Litany), נאָרדליך פֿון דער שטאָדט צור; בעלוס (Belus), עטוואָס זידליך פֿון דיזער שטאָדט; נחל קישון (Kishon) אָד. וואַדי אַל־מאַקאַטאַה (Wady al-Makatah), פֿאַלט אַריין אין דעם בוזים פֿון עכו נאָרדליך פֿון חיפה; דער בלויער טייך אָד. וואַדי זערקאַ (Wady Zerka), שטראָמט אַרויס פֿון הר הכרמל און פֿאַלט אַריין אין ים זידליך פֿון דור (טאַנטוראַ); דער גרינער טייך אָד. אַל־אַחדר, פֿאַלט אַריין אין ים נאָרדליך פֿון אַל־קאַיסאַריאַה (קיסריה); דער נחל קנה אָד. וואַדי קאַנאַה (Wady Kanah), זידליך פֿון אַל־קאַיסאַריאַה; מֵי הירקון, נאָרדליך פֿון יפו; נחל שורק (Sorek) אָד. וואַדי עס־סוּראַר (Wady es-Surar), זידליך פֿון יפו; נחל הבשור (Besor) אָד. על שעריאַ (El-Sheria), ביי דער שטאָדט עזה; נחל מצרים אָד. וואַדי על־עריש (Wady el-Erish), צו זיד, צווישען פּאַלעסטינאַ און עגיפּטען.

*) דעם ים המלח רופֿען דיא אַראַבער באַהר לוט (Bahr Lut), ד. ה. „לוט'ס אָזיערע". דיזער נאָמען האָט פֿיעללייכט אַ שייכות מיט דעם, וואָס דיזע אָזיערע איז זעהר זאַלציג און לוט'ס ווייב — וויא דיא ביבעל ערצעהלט — איז געוואָרען פֿערוואַנדעלט אין זאַלץ.

אין דאָס טוידטע מעער פאַלען אַריין: דער ירדן, וועלכער שטראָמט אַרויס פון הר חרמון (דעם הײַכסטען געבירג פון געגענ־לבנון); דער נחל ארנון (Arnon) אָד. וואַדי מאָדזשעב (Wady Mojeb), צווישען מואָב און אדום; דער נחל זרד (Zered) אָד. וואַדי על־אַהסי (Wady el-Ahsy) און נאָך אַנדערע טייכען. דער ירדן געהט דורך דיא אָזיערע מרום (Merom) אָד. על חולעה (El-Huleh) און דעם ים פון טיבעריאַס און ער נעהמט אין זיך אויף פון ביידע אָפּטיילונגען פון פּאַלעסטינאַ (אָסט־ליכע און וועסטליכע) מעהרערע טייכען. פון דער וועסטליכער זייט נעהמט דער ירדן אויף: דעם טייך בית־ברה אָד. וואַדי ביראַה (Wady Birah), דעם וואַדי פאַריעה און דעם נחל כרית אָד. וואַדי קעלט (Wady Kelt); פון דער אָסטליכער זייט: דעם טייך ירמוך אָד. נאַהר יאַרמוק (Nahr Yarmuk), דעם נחל יבּק (Yabbak) אָד. וואַדי זערקאַ (Wady Zerka) און מי נמרים (Nimrim) אָד. נאַהר נימרין (Nahr Nimrin).

אויסער דיזע טייכען און אָזיערעס איז פּאַלעסטינאַ רייך אין קוואַלען, איבערהויפּט צווישען דיא בערג. אין דיא ניעדריגע ערטער, וועלכע זיינען נאָהענט פון ים, ווערען געגראָבען ברונענס פיר וואַסער צום טרינקען און צום בעוועסערן דיא גערטנער. דיא טיעף פון דיא געגראָבענע ברונענס איז ניט איבעראַל גלייך. אין יפו איז דיא גרעסטע טיעפקייט 48 פוס און אין כאַנבע ערטער 32, 16 און זאָ־גאַר 10 פוס. אין דער קאָלאָניע „ראשון לציון" (אָסטליך פון יפו) גרייכט דיא טיעף פון ברונענס ביז 130 פוס; אין „גדרה" (אָסט־ליך פון „ראשון לציון") — איבער 160 פוס. אין ירושלים, וועלכע איז צו הויך, איז אונמעגליך אויסצוגראָבען ברונענס; צום טרינקען ווערט דאָ בענוצט רעגענ־וואַסער, וואָס ווערט געזאַמעלט אין גרוי־בער אין ווינטער צייט.

קלימאַט. — דער קלימאַט פון פאַלעסטינאַ איז מיטעלמע־
סיג וואַרים, אָבער וועגען דיא בערג און דיא טאָלען איז ער ניט
איבעראַל גלייך. אויף דיא ניעדערלענדער, וועלכע ליעגען ביי'ם
ברעג פון ים, איז ער מילד און אַנגענעהם, ווייל אין זומער קומט
פון דעם מעער אַ פרישער, קיהלער ווינד. אויבען אויף דיא בערג
איז פיעל קיהלער און אייניגע טעג אין ווינטער פאַלט דאָרטען זאָ־
גאַר שנעע. אויף דעם באַרג חרמון צוגעהט ניט דער שנעע ביז אין
מיטען זומער און אין איינִיגע שפּאַלטען פון דיא בערג פערבלייבט ער
דעם גאַנצען יאָהר. אין דעם טאָל פון ירדן איז דער קלימאַט זעהר
וואַרים, ווייל דיא בערג אַרום לאָזען דאָרטען ניט צוקומען דעם
ווינט פון ים. אויף דער וועסטליכער זייט פון ירדן איז דער קלימאַט
פייכט, ווייל דיזער טייל איז נאָהענט צום ים; אויף דער אָסטליכער
זייט פון ירדן איז ער טרוקען, ווייל יענער טייל איז נעהענטער צום
מדבר און ווייט פון ים.

אין פאַלעסטינאַ זיינען בלויז דאָ צוויי יאָהרעס־צייטען: ווינ־
טער און זומער. דער ווינטער הייבט זיך אן אין חדש חשון, מאַנכ־
מאָל ענדע כסלו, און ענדיגט זיך אין חדש ניסן; דער זומער איז
פון חדש אייר ביז חשון. דעם גאַנצען זומער איז דאָ ניטאָ קיין רע־
גען, נאָר אין חדש אייר געהען מאַנכמאָל קליינע רעגענס. דיא
ערסטע העלפט פון זומער איז דיא צייט פון זעען; אָנפאַנגס ווערען
געזעעט דיא ווינטערדיגע תבואות: ווייץ, גערשטען, פייג־באָהנען און
אַנדערע, און צו ענדע פון דיזער תקופה ווערען געזעעט דיא זומער־
דיגע תבואות: מעלאָנען, סעזאַם (שומשמין), מאַאיס און נאָך אַנ־
דערע. דיא צווייטע העלפט פון זומער איז דיא צייט פון שניט און
וויינ־זאַמלונג. אין אָנפאַנג פון דיזער תקופה ווערען געשניטען גער־
שטען און ווייץ און צו ענדע ווערען אַראָפּגענומען דער מאַאיס און
דער סעזאַם, דיא וויינטרויבען און דיא אוילבערטען.

ווינטער איז אין פּאַלעסטינאַ די צייט פון רעגענס. אָנפאַנגס גע־
הען מעסיגע רעגענס, וועלכע בעפייכטען דיא אויסגעטריקענטע ערד
און ברייטען זיא פאָר צום זעען. אין טבת און שבט, מאַנכמאָל אויך
אין אדר, געהען גוס־רעגענס מיט שטורמס, דונערן און בליצען אָפּט
פיר אַ וואָך נאָכאַנאַנד. ווען עס לייטערט זיך אויס צווישען אַזעלכע רע־
גענס נעהמען זיך דיא לאַנד־אַרבייטער צו זייערע פעלדער. אין אדר
און ניסן, אָפּט אויך אין אייר, געהט אויך פיעל רעגען, אָבער דיא
לופט איז דאַן פיעל וואַרימער אין דיא רעגענס זיינען זעהר מילדע.
דיזע לעצטע רעגענס זיינען זעהר גוט פיר דיא פעלדער. דיא רע־
גענס קומען דאָ געוועהנליך דורך אַ זיד־וועסטליכען ווינט פון מצרים.
זומער־צייט בלאָזט דעם גאַנצען טאָג אַ ווינט פון ים, וועלכער מאַכט
קיהלער דיא לופט. בלויז אייניגע טעג, בעזאָנדערס צווישען פסח
און שבועות, בלאָזט דאָ דער סיראָקאָ אָדער חאַמסין (זעה ערסטען
באַנד, ז. 139), וועלכער קומט פון מזרח־זייט פון דעם מדבר און
ברייננט גרויסע היץ מיט טריקענעס.

פּראָדוקטען, אינדוסטריע א. ז. וו. — דער באָדען
פון פּאַלעסטינאַ איז זעהר פרוכטבאַר. דיא פלאַכלענדער און דיא
טאָלען פּראָדוצירען פיעל ווייץ, גערשטען, סעזאַם (שימשום), מאַ־
איס און נאָך אַנדערע געטריידע אַרטיקלען און פלאַנצען. אויף דיא
בערג ווערען געפלאַנצט וויינטרויבען, אוילבערטען, פייגען־בוימער
און אַנדערע מינים פרוכט־בוימער. דיזע בוימער ווערען אויך פּראָ־
דוצירט אין דיא טאָלען. צווישען דיא גערטנער און פרוכט־וועלדער
צייכנען זיך אויס דיא וויין־גערטנער אין דיא אידישע קאָלאָניעס און
דיא וועלדער פון אוילבערטען אַרום לוד, רמלה, און אַנדערע ער־
טער. אין געגענדען וואו עס איז דאָ פיעל וואַסער פון טייכען און
אָזיערעס אָדער פון קוואַלען און ברונענס, ווערען געפלאַנצט אַזעלכע
בוימער, וואָס דאַרפען בעוואַסערט ווערען אין זומער־צייט: אתרוגים,

ציטראָנען, אַפּעלסינען. צווישען דיא גערטנער פון דיזע מינים בוימער ציינכנען זיך אויס דיא גערטנער פון יפו, וואַדי חאַנין (קאָלאָניע ביי יפו), צדון און אַנדערע ערטער.

פאַלעסטינאַ איז אויך רייך אין מינעראַלען. פון דיא מינעראַל־קוואַלען צייכנען זיך בעזאָנדערס אויס דיא קור־קוואַלען אין טיבע־ריאַס (חמי־טבריה) און אין דער גאַנצער געגענד פון ירדן. אַרום דעם טוידטען מעער (ים המלח) איז דער באָדען רייך אין זאַלץ, אַספּאַלט*) און נאָך אַנדערע מינעראַלען פון דעם סאָרט. מעטאַלען האָט מען דאָ נאָך ניט געפונען. אויך זיינען דאָ ניטאָ קיין קויהלען און אינדוסטריע איז דאָ דעריבער הינטערשטעליג.

צווישען דיא אינדוסטריען פון פאַלעסטינאַ צייכנען זיך בעזאָנ־דערס אויס: דיא פּראָדוקציאָן פון וויין אין דיא קאָלאָניעס ראשון לציון, מקוה ישראל און זכרון יעקב; זייד אין דער קאָלאָניע ראש פנה; בלומענ־אויל אין דער קאָלאָניע יסוד המעלה. זייף אין שכם און לוד. אין פערשיעדענע שטעדט פון דעם לאַנד זיינען דאָ פיעלע מיהלען. אין ירושלים בעשעפטיגען זיך פיעלע מיט מאַכען פערשיע־דענע אַרטיקלען פון אוילבערט־האָלץ (עצי זית), וועלכע ווערען געקויפט פון אידען אין חוץ־לארץ אַלס אַנדענקען פון ארץ ישראל. מיט דיזער אַרבייט בעשעפטיגען זיך אידען און אויך ניט־אידען. אין בית־לחם ווערען געמאַכט אַרטיקלען פון פּערלמוטער. דיזע אַרבייט ליעגט כמעט אין גאַנצען אין ניט־אידישע הענט.

דיא וויכטיגסטע האַנדעל־שטעדט זיינען: עכו אין נאָרד און יפו אין זיד. דיא שטאָדט יפו איז פערבונדען מיט ירושלים דורך אַן אייזענבאַהן, וועלכע איז דיא איינציגע אין דעם זידליכען טייל פון

*) וועגען דעם אַספּאַלט, וואָס געפינט זיך אין דיזער געגענד, ווערט דאָס טוידטע מעער בעצייכענט מיט דעם נאָמען „אַספּאַלט־זעע" (Lacus Asphaltites).

פּאַלעסטינאַ. דורך עכּו און יפו ווערען אַרויסגעפיהרט נאָך אויסלאַנד די פּראָדוקטען פון ארץ ישראל: געטריידע, וויין, פרוכטען, וואָל, בוימעל, זייף און אַנדערע אַרטיקלען, און עס ווערען אַריינגעפיהרט די אַרטיקלען, וועלכע פעהלען דאָ, בעזאָנדערס פאַבריצירטע וואַרען: צייג פיר קליידער, מאַשינען, צוקער, אויסערדעם טעע, קאַפע, רייז א. ז. וו.

בעפעלקערונג. — די מעהרסטע איינוואוינער פון פּאַלעסטינאַ זיינען מאַחמעדאַנישע אַראַבער. אויסער די, וועלכע וואוינען אין די גרויסע שטעדט, ווערען זיי איינגעטיילט אין צוויי קלאַסען: אַנזעסיגע ערד־אַרבייטער, וועלכע ווערען אָנגערופען פאַלאַחען, און וואַנדערנדע אַראַבער, וועלכע ווערען אָנגערופען בעדואינען. די בעדואינען וואוינען אין געצעלטען, בעשעפטיגען זיך מיט פיה־צוכט און טוואָס אויך מיט ערד־אַרבייט. זיי וואַנדערן פון אָרט צו אָרט צו זוכען פּאַשע פיר זייערע סטאַדעס. די מעהרסטע פון זיי געפינען זיך אויף דער אָסטליכער זייט פון ירדן און אַ קליינע צאָהל אויף דער וועסטליכער זייט. אין די שטעדט זיינען דאָ אויסער אַראַבער אויך טערקען, גריעכען, אַרמעניער און קריסטליכע אַראַבער. פיעלע קריסטען וואוינען אויך אין די דערפער און בעשעפטיגען זיך מיט אַגריקולטור, בעזאָנדערס אין דער נאַכבאַרשאַפט פון ירושלים און בית־לחם. די גאַנצע בעפעלקערונג צעהלט איבער אַ האַלב מיליאָן. צווישען דיזע זיינען דאָ אונגעפעהר 60,000 אידען, פון וועלכע איבער אַ העלפט וואוינען אין ירושלים און די איבריגע אין יפו, חברון, צפת (סאַפעד), טבריה (טיבעריאַס) און אין די קאָלאָניעס. אין די איבריגע שטעדט פון פּאַלעסטינאַ זיינען אידען כּמעט גאַר ניטאָ אָדער אין זעהר אַ קליינער צאָהל. אין די קאָלאָניעס בעשעפטיגען זיי זיך מיט פערשיעדענע צווייגען פון אַגריקולטור און אין די שטעדט מיט האַנד־ווערק און האַנדעל.

אַדמיניסטראַטיווע איינטיילונג, שטעדט, קאָלאָניעס. — אין אַדמיניסטראַטיווער הינזיכט בילדעט פּאַלעס־טינאַ אַ טייל פון דעם ווילאַיעט שאַם אָד. דמשק (סיריען) און ווערט איינגעטיילט אויף פאָלגענדע אַרט.

דיא וועסטליכע זייט פון ירדן ווערט געטיילט אין צוויי אָפּ־טיילונגען: אַ זידליכע און אַ נאָרדליכע. דיא זידליכע אָפּטיילונג שליעסט איין דיא טערריטאָריע, וועלכע איז פאַרצייטען געווען דאָס לאַנד יהודה; דיא נאָרדליכע שליעסט איין דיא פאַרצייטיגע שומרון און גליל.

דיא זידליכע אָפּטיילונג בילדעט דעם סאַנדזשאַק ירושלים אָד. פּאַלעסטינאַ און ווערט רעגיערט פון אַ פּאַשאַ אָדער מוטע־סאַריף (גובערנאַטאָר), וועלכער זיצט אין דער שטאָדט ירושלים. צו דיזען סאַנדזשאַק געהערען דיא שטעדט יפו, עזה און חברון, וועלכע ווערען פערוואַלטעט פון קאַימאַקאַמען (וויצע־גובערנאַטאָרען), און דיא קלענערע שטעדט לוד, רַמְלֶה, בית לחם, יריחו. אַרום יפו געפינען זיך פאָלגענדע אידישע קאָלאָניעס: צו זיד — מקוה ישראל (מיט אַן אַגריקולטור־שולע), ראשון לציון, ואדי חַנין, רחובות, עקרון, גְדֵרָה, בְּאֵר טוביה; צו נאָרד־אָסט — פּתח תקוה מיט דער קליינער קאָ־לאָניע יהודיה. דיא מעהרסטע פון דיזע קאָלאָניעס געהערען צו דעם בעצירק יפו, נאָר גדרה און באר טוביה געהערען צו דעם בע־צירק עזה. אַרום ירושלים געפינט זיך דיא קליינע קאָלאָניע מוֹצָא און אונגעפעהר האַלב־וועג צווישען יפו און ירושלים געפינט זיך דיא גרויסע קאָלאָניע הַרְטוּב (אַרטוף).

דיא נאָרדליכע אָפּטיילונג ענטהאַלט דיא סאַנדזשאַקען שכם (נאַבלוס) און עכו. דיא ערשטע שליעסט איין דעם געבירג אפרים און אַ טייל פון דעם עמק השרון — דיא טעררימאָריע פון דער

פּאַרציייטיגער שומרון. דיא הויפּט־שטאָדט פון דיזען סאַנדזשאַק איז שכם אָד. נאַבּלוס, צווישען דיא בּערג גריזים און עבל. דיא וויכטיגסטע שטעדט נאָך דיזער זיינען: דזשינין (עין גנים) און תּוּל כֶּרֶם, אין וועלכע עס זיצען קאַימאַקאַמען. דער סאַנדזשאַק עכּו שליעסט איין דיא גאַנצע טעררימאָריע פון גליל. דיא הויפּט־שטאָדט איז עכּו; אַנדערע וויכטיגע שטעדט פון דיזען סאַנדזשאַק זיינען: חֵיפָה, טְבֶרְיָה, צְפַת (סאַפעד) און צידון. דיא אידישע קאָלאָניעס אין דער נאָרדליכער אָפּטיילונג זיינען: אין דעם בּעצירק חיפה — זכרון יעקב (סמרין), שְׁפֵיָה, אָד. מאיר שפיה, אם־אַל־דזשאַמאַל אָד. בּת־שלמה, חֶדֶרָה און קדימה (דיא לעצטע צוויי נאָהענט פון ים); אין דעם בּעצירק טבריה — דיא קאָלאָניע סאַדזשעראַ; אין דעם בּעצירק צפת — עֵין זיתים, ראֹש פִּנה, משמר הירדן, יסוד המעלה, מתּוּלָה.

דיא אָסטליכע זייטע פון דעם ירדן ווערט איינגעטיילט אין צוויי סאַנדזשאַקען: האַוראַן (חורן) צו נאָרד און קייראַק צו זיד. דער סאַנדזשאַק האַוראַן שליעסט איין דיא גאַנצע טעררימאָריע פון גולן און חורן. דער פּאַשאַ אָדער מוטעסאַריף זיצט אין דער שטאָדט שייך־סאַאַד. אין דיזען סאַנדזשאַק זיינען דאָ אידישע לאַנד־בּעזי־צונגען פיר אַקערבּוי: דזשילין און סחם דזשאַולאַן. דאָס גאַנצע לאַנד זידליך פון האַוראַן געהערט צים סאַנדזשאַק קייראַק. דיא הויפּט־שטאָדט פון דיזען סאַנדזשאַק איז קייראַק דיא פּאַר־צייטיגע קיר־מוֹאָב. דיא וויכטיגסטע שטאָדט נאָך דיזער איז סאַלט אין דעם בּאַרג גלעד.

29. קאפיטעל.

איראַן און טורקעסטאַן.

דיא בעצייכנונגען „איראַן“ און „טורקעסטאַן“. — פאָליטישע איינטיילונגען פון דיזע אזיאַטישע געגענדען. — דיא איראַנישע לענדער: פערסיען, אַפגהאַניסטאַן, באַלוטשיסטאַן. — דיא טורקעסטאַנישע מדינות: באָחאַראַ, חיוואַ.

מיט דעם נאָמען „איראַן“ ווערט בעצייכענט דאָס גרויסע בערגיגע הויכלאַנד, וואָס ליעגט אין אַזיען צווישען דעם טייך אינדוס צו אָסט, דעם טיגרים (חדקל) און דעם קאַספּישען מעער צו נאָרד און דעם פּערסישען ים־בוזים צו וועסט. דיזע געגענד שליעסט איין דריי בעזונדערע מדינות: פערסיען, אַפגהאַניסטאַן און באַלוטשיסטאַן, אָבוואָהל אָפיציעל ווערט מיט דעם נאָמען „איראַן“ בעצייכענט פּערסיען אַליין.

„טורקעסטאַן“ איז דער נאָמען פון דער אַזיאַטישער געגענד, וועלכע ליעגט צווישען סיביר צו נאָרד, אַפגהאַניסטאַן צו זיד, דעם קאַספּישען מעער צו וועסט און טיבעט (כינאַ) צו אָסט. דער וועסטליכער טייל פון דיזער טעריטאָריע געהערט צו רוסלאַנד, דער אָסטליכער — צו כינאַ. דער וועסטליכער טייל שליעסט איין דיא צוויי מדינות באָחאַראַ און חיוואַ. טורקעסטאַן ווערט אויך בעצייכענט מיט דעם נאָמען טאַרטאַריי (Tartary).

דיא איראַנישע לענדער:

1. פּערסיען. — דיזע מדינה גרענעצט זיך צו נאָרד מיט זאַ־קאַווקאַז (רוסלאַנד), דעם קאַספּישען מעער און טורקעסטאַן, צו אָסט מיט אַפגהאַניסטאַן און באַלוטשיסטאַן, צו זיד־וועסט מיט דעם

פערסישען ים־בוזים און צו וועסט מיט אַזיאַטישער טערקיי. איהר שטח איז 628,000 קוו. מ.

דיא אויבערפלעך פון פערסיען איז צום גרויסען טייל בערגיג און טאַפעל־לאַנד. דיא הויפט געבירגען ליעגען צו נאָרד־וועסט (על־בורז) און וועסט (זאַגראָס). דיא געבירגען זיינען נאַקעט און שרעק־ליך אויפ'ן אויסזעהן. דער באָדען איז ליימיג און זאַלציג און איז נאָר טויגבאַר פיר בעאַרבייטונג דורך דיא טייכען פון דיא בערגען און דורך קינסטליכע בעוואַסערונג. קיינער פון דיא טייכען איז גוט פיר פערקעהר פון שיפען. אין דעם אָסטליכען טייל ליעגט אַ גרויסער זאַלץ־מדבר. אייניגע פרוכטבאַרע טאָלען און אָאַזען ליעפערן פיעלע פערשיעדענע פראָדוקטען.

דער קלימאַט פון פערסיען איז זעהר אַ טרוקענער. דאָס הויכ־לאַנד האָט אַ לויטערען הימעל, אַ הייסען זומער, אַ קאַלטען ווינטער און אין זומער קיין רעגען. דיא הויפט פראָדוקטען זיינען: ראָזענ־אויל, פערל, זייד, געוועבטע שטאָפען, פערד, שאָף א. ז. וו.

דיא בעפעלקערונג פון פערסיען איז אונגעפעהר 9½ מיליאָן און זיא בעשטעהט גרעסטענטיילס פון טאַדזשיקען (Tajiks), ד. ה. קינדער פון דיא פאַרציטיגע מעדיער (איינוואוינער פון מדי), באַק־טריער, פערסיער און פאַרסען (פערסיער, וועלכע אַנערקענען דיא רעליגיאָן פון זאָראָאַסטער). דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא מאַח־מעדאַנישע פון דער שיאיטישער סעקטע. (וועגען דיזער סעקטע זעה ערסטען באַנד, ז. 282.) דיא טאַדזשיקען בעשעפטיגען זיך מיט אינ־דוסטריען (סאַפיאַן, זייד, טעפיכען, גאָלד־און זילבער־שטאָפען, צייג פון קעמעל־האָאָר און ציעגענ־האָאָר). דער האַנדעל איז אין דיא הענט פון דיא אַרמעניער, אינדיער און אייראָפּעער. אידען זיינען דאָ ביי 50,000 און זיי געפינען זיך אין זעהר אַ קלעגליכער לאַגע וועגען דעם ווילדען פאַנאַטיזמוס פון דיא פערסישע מאַחמעדאַנער.

דיא רעגיערונג פון פערסיען איז ביז ניט לאַנג צוריק געווען אַ דעספּאָטישע מאָנאַרכיע פון דעם ערגסטען סאָרט. דער הערשער פון פון דעם לאַנד, דער שאַך (Shah), האָט געהאַט דאָס אַבסאָלוטע רעכט אויף דאָס לעבען און אייגענטום פון יעדען אונטערטאַן. אין 1908 איז געגען דיזען דעספּאָטיזמוס געווען אַן אויפשטאַנד און דער שאַך מוזאַפּפער־עד־דין האָט בעוויליגט אַ קאָנסטיטוציאָן. אין 1909 איז ווידער געווען אַן אויפשטאַנד געגען דעם שאַך, ווייל ער האָט זיך צוריק אָנגעהייבען פיהרען דעספּאָטיש און האָט מיט געוואַלד צוטריעבען דעם פּאַרלאַמענט. אַלס רעזולטאַט פון דיזען אויפשטאַנד איז מוזאַפּפער־עד־דין אַראָפּגעזעצט געוואָרען פון טראָן און אָנשטאָט איהם איז ערקלערט געוואָרען אַלס שאַך זיין יונגער זוהן אַחמעד מירזאַ (געב. 1897).

פאָלקס אונטעררכיט איז אין פּערסיען נישקאָשעדיג פערבּרייטעט. עס זיינען דאָ מעהרערע העכערע לעהר־אַנשטאַלטען, אין וועלכע שטודענטען ווערען אונטעררכיכט אין רעליגיאָן, ליטעראַטור (פּערסישע און אַראַבּישע), וויא אויך אין מאַנכע וויסענשאַפטליכע געגענשטענדען, און עס זיינען דאָ פיעלע שולען פיר קינדער. אַחוץ שולען זיינען דאָ פיעלע פּריוואַט־לעהרער. דער גרעסטער טייל פון פאָלק ווערט אָבער נאָר אונטעררכיכט אין לעזען דעם קאָראַן.

אַדמיניסטראַטיוו איז פּערסיען אַיינגעטיילט אין פאָלגענדע 13 פּראָווינצען, וועלכע ווערען רעגיערט פון גענעראַל־גובערנאַטאָרען: אַזערבּידזשאַן (Azerbijan), גילאַן (Gilan), מאַזאַנדעראַן (Mazanderan), חאָראַסאַן (Khorasan), קירמאַן (Kirman), מעקראַן (Mekran), לאַריסטאַן (Laristan), פאַרסיסטאַן (Farsistan), יעזד (Yezd), חוזיסטאַן (Khuzistan), לוריסטאַן (Luristan), איראַק אַדזשעמי (Irak Ajemi) און אַרדעלאַן (Ardelan).

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין פערסיען זיינען:

ט ע ה ע ר א ן (Teheran), הויפּט־שטאָדט און רעזידענץ פון שאַך, צייכענט זיך אויס מיט פיעלע פּאַלאַצען און שעהנע גערטנער, מיטעלפונקט פיר האַנדעל מיט טעפּיכען, לעדער א. ז. וו., 280.000 אַיינוו.; קאַזבין אָד. קאַזווין (Kasbin, Kasvin), פּראָווינץ איראַק אַדזשעמי, וויכטיגער מיטעלפונקט פון האַנדעל, 40,000 אַיינוו.; קאַשאַן (Kashan), זעלביגע פּראָווינץ, וויכטיגע מאַנופאַקטור־שטאָדט, 70,000 אַיינוו.; האַמאַדאַן (Hamadan), זעלביגע פּראָווינץ, דיא פאַרצייטיגע עקבאַטאַנאַ (הויפּט־שטאָדט פון מָדַי), 35.000 אַיינוו.; איספּאַהאַן (Ispahan), זעלביגע פּראָווינץ, אַמאָליגע הויפּט־שטאָדט פון פּערסיען, 90,000 אַיינוו.; אַסטראַבאַד (Astrabad), הויפּט־שטאָדט פון פּראָווינץ אַסטראַבאַד, אונגעפ. 10,000 אַיינוו.; טאַבריז (Tabriz), הויפּט־שטאָדט פון פּראָווינץ אַזערבידזשאַן, צווייטע שטאָדט פון פּערסיען און גרעסטער מיטעל־פונקט פון האַנדעל, 180,000 אַיינוו.; שיראַז (Shiraz), הויפּט־שטאָדט פון פאַרסיסטאַן, צייכענט זיך אויס מיט איהר ראָזען־אויל, אין מיטעל־אַלטער דער מיטעלפונקט פון פּערסישער פּאָעזיע (געבורטס־אָרט פון דיא בעריהמטע דיכטער סאַאַדי און האַפיז), 32,000 אַיינוו.; שוש (Shush, Susa), דיא פאַרצייטיגע שושן, 25,000 אַיינוו.; בושיר אָד. אַבושעהר (Bushire, Abushehr), פּאָרט־שטאָדט אויף דעם פּערסישען בוזים, 15,000 אַיינוו.; מעשעד (Meshed), הויפּט־שטאָדט פון פּראָווינץ חאָראַסאַן, האַנדעל פון פּעלץ־וואַרג, 70.000 אַיינוו.

2. אַפגהאַניסטאַן. — דיא גרענעצען פון דיזער מדינה זיינען: צו נאָרד — רוסישע טורקעסטאַן, צו אָסט אינדיען, צו זיד — באַלוטשיסטאַן, צו וועסט — פּערסיען. איהר שטח איז אונ־געפעהר 279,000 קוו. מ.

דער נאָרדליכער און אָסטליכער טייל פון אַפגהאַניסטאַן איז הויך, רויה און בערגיג. דער וועסטליכער טייל, צו פּערסיען, איז אַ וויסטעניעס (דער מדבר סעדזשעסטאַן). דער קלימאַט איז זעהר פּערשיעדען, אין אַלגעמיין זעהר אַ רויהער. דער באָדען איז אין גאַנצען גענומען וועניג פּרוכטבאַר; דאָס הויכלאַנד קאַבול איז דער פרוכטבאַרסטער טייל. דיא פּראָדוקטען זיינען דיא זעלביגע וויא אין פּערסיען.

דיא בעפעלקערונג איז אונגעפעהר 5 מיליאָן און זיא בעשטעהט גרעסטענטיילס פון אַפגהאַנען און טאַדזשיקען (פּערסיער). אין דער הינזיכט פון רעליגיאָן זיינען דיא איינוואוינער מאַהמעדאַנישע סונניטען (זעה ערסטען באַנד, ז. 282). דיא פאָרם פון רעגיערונג איז אַ דעספּאָטישע; דער שאַך פון קאַבול איז אַן אונבעגרענצטער הערשער. דאָס לאַנד איז טיילס אונטער ענגלישען, טיילס אונטער רוסישען „איינפלוס“. ענגלאַנד און רוסלאַנד רייסען זיך אימער אַרום וועגען דעם, ווער פון זיי עס האָט אַ גרעסערע דעה אין אַפגהאַניסטאַן.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין אַפגהאַניסטאַן זיינען: קאַבול (Kabul), רעזידענץ און פעסטונגס-שטאָדט, 60,000 איינוו.; קאַנדאַהאַר (Kandahar), אין מיטעל-אַפגהאַניסטאַן, 50,000 איינוו.; הערַאַט (Herat), פעסטונגס-שטאָדט, 100,000 איינוו.

3. באַלוטשיסטאַן. — דיזע טעררימאָריע ליעגט צווישען פּערסיען, אינדיען און אַפגהאַניסטאַן און שליעסט איין אַ שטח פון אונגעפעהר 130.000 קוו. מ.

דאָס לאַנד איז בערגיג אין צים גרויסען טייל אַ וויסטעניעס. דיא איינוואוינער, וועלכע צעהלען אונגעפעהר 400 000, זיינען נאָמאַדישע (אַרומוואַנדערנדע) שבטים און סונניטישע מאַהמעדאַנער. דיא איינצעלנע שבטים שטעהען אונטער עלטסטע און זיינען אַלע

אונטערוואָרפען אונטער דעם חאַן פון חעלאַט. דיא הויפט־שטאָדט איז חעלאַט (Khelat), 18.000 איינוו.

באַלוטשיסטאַן איז אין איהרע אויסלענדישע אַנגעלעגענהייטען אונטער דער אויפזיכט פון ענגלאַנד.

(בעשרייבונגען פון דיא טורקעסטאַנישע מדינות באָכאַרא און חיווא ווערען געגעבען אין דיזען באַנד, ז. 294.)

---

30. קאפיטעל.

הינדוסטאַן און אינדאָ־כינאַ.

לאַגע און שטח. — פאָרמען פון אויבערפלעך, קלימאַטען, פראָדוקטען. — בעפעלקערונגען. — פאָליטישע טיילען פון אינדוסטאַן: בריטיש־אינדיען, פראַנצויזישע און פאָרטוגעזישע בעזיצונגען. — פאָליטישע טיילען פון אינדאָ־כינאַ: בורמאַ, טאָנקין, סיאַם, אַננאַם, קאָמבאָדיאַ, קאָשין־כינאַ.

הינדוסטאַן און אינדאָ־כינאַ זיינען צוויי האַלב־אינזלען פון זיד אַזיען, פון וועלכע דיא ערסטע ליעגט צווישען דעם אַראַבישען מעער און דעם בוזים פון בענגאַל און שטעקט אַרוים אין דעם אינדישען אָקעאַן ביז איניגע גראַד פון דעם עקוואַטאָר, אין דיא צווייטע ליעגט צווישען דעם בוזים פון בענגאַל און דעם כינעזישען מעער און גרייכט מיט זיין זידליכען טייל (מאַלאַקקאַ) ביז גאַר נאָהענט פון דעם עקוואַטאָר. דער שטח פון הינדוסטאַן איז איבער 1½ מיליאָן קוו. מ., פון אינדאָ־כינאַ אונגעפעהר 800,000 קוו. מ.

דיזע צוויי האַלב־אינזלען ווערען אָפט צוזאַמען בעצייכענט אַלס אינדיען (India) און אין בעצוג אויף דעם טייך גאַנגעס, וועלכער

שטראָמט צווישען דיזע ביידע צו דעם בוזים פון בענגאַל, ווערט הינדוכטאַן, וועלכע ליעגט אויף דער וועסטליכער זייט פון טייך, בעצייכענט אַלס פאָרדער=אינדיען (Hither India), און אינ־דאָ=כינאַ, וועלכע ליעגט אויף דער אָסטליכער זייט פון טייך — אַלס הינטער=אינדיען (Further India). אין געגענזאַץ צו וועכט אינדיען פון אַמעריקאַ ווערט דיא אַזיאַטישע אינדיען (אָביואָהל ניט גענוי אין גאַנצען) אָפט בעצייכענט אַלס אָסט אינדיען (East India).

פאָלגענדע זיינען בעזונדערע בעשרייבונגען פון דיא צוויי אינ־דישע האַלב=אינזלען.

1. הינדוסטאַן. — דיזע האַלב=אינזעל האָט צו נאָרד דיא הימאַלאַיאישע בערג, וועלכע זונדערן זיא אָפּ פון טיבעט (כינאַ). איהר מיטעלער טייל, וועלכער איז אַ הויכעס טאַפעל=לאַנד, טראָגט דעם נאָמען דעקקאַן אָדער דעקהאַן (Deccan, Dekhan). זיא האָט זעהר אַ וואַרימען קלימאַט און פיעל רעגען. דיא הויפּט טייכען זיינען דער גאַנגעס (Ganges) און דער אינדוס (Indus), וועלכע שטראָמען אַרויס פון דעם פוס פון דיא הימאַלאַיאישע בערג; דיא וויכטיגסטע טייכען איסער דיזע זיינען: נאַרבאַדאַ (Narbada), טאַפּטי (Tapti), מאַהאַנדי (Mahandi), גאָדאַוואַרי (Godavari), קרישנאַ (Krishna). דער באָדען איז זעהר פרוכטבאַר און רייך אין מינעראַלען און מעטאַלען. דיא פּראָדוקטען זיינען: רייז, געטריידע=אַרטיקלען, געווירצען, באַוועל, אָפּיום, אינ־דיגאָ, טאַבאַק, טעע, טייערע האָלצען א. ז. וו.

דיא אַיינוואוינער פון הינדוסטאַן (הינדוס), צעהלען 284 מי־ליאָן און זיי זיינען פון צוויי ראַסען: אַריער און דראַווידען (דיא לעצטע זיינען אַ דונקעל=פאַרביגע ראַסע). דיא אַרישע הינדוס רע־דען פערשיעדענע שפראַכען, וועלכע שטאַמען פון דעם פאַרצייטיגען

סאַנסקריט; דיא דראַווידען רעדען גאַנץ אַנדערע שפראַכען: טאַמיל און טעלוגו. אין רעליגיאָן זיינען אונגעפעהר דריי פערטעל אַנ־העננער פון בראַהמאַאיזמוס (זעה ערסטען באַנד, ז. 282—284). נאָך דער בראַהמינישער רעליגיאָן איז אַם מעהרסטען פערברייטעט דיא מאַהמעדאַנישע. דיא צאָהל פון קריסטען איז ניט בעדייטענד. אידען זיינען אין הינדוסטאַן דאָ זעהר וועניג — אין גאַנצען קוים 20,000. מערקווירדיג צווישען זיי זיינען דיא אור־געבירטיגע אידען אין דעם וועסטליכען טייל פון אינדיען, וועלכע רופען זיך אָן „בני ישראל“ און צעהלען אונגעפעהר 5,000 נפשות. מאַנכע פון דיזע „בני ישראל“ זיינען דונקעל־פאַרביג. דיא הויפט בעשעפטיגונג פון דיא הינדוס איז אַגריקולטור. בערג־בוי איז דאָ וועניג ענטוויקעלט. פיעלע אייזענ־באַהנען און טעלעגראַפישע ליניעס ציהען זיך איבער גאַנץ הינדוסטאַן.

הינדוסטאַן געהערט אין גאַנצען צו ענגלאַנד, אויסער אייניגע קליינע טיילען, וועלכע זיינען בעזיצונגען פון פראַנקרייך און פון פאָרטוגאַל. אַלס ענגלישע בעזיצונג ווערט הינדוסטאַן אָנגערופען בריטיש־אינדישע אימ־פעריע (Indian Empire); אונטער דיזען נאָמען ווערט אָבער אויך אַריינגערעכענט בורמאַ (Burma), אַ שטיק נאַכבאַרשאַפט־ליכע טערריטאָריע פון דער האַלב־אינזעל אינדאָ־כינאַ.

בריטיש־אינדיען ווערט אַדמינִיסטראַטיוו איינגעטיילט אין 15 פראָווינצען, 2 פון דיזע — מאַדראַס (Madras) און באָמביי (Bombay) — הייסען פרעזידענטשאַפטען (presidencies) און ווערען רעגיערט פון גובערנאַטאָרען; 5, נעמליך: בענגאַל (Bengal), אַגראַ און אודה (Agra and Oudh), פּאַנדזשאַב (Panjab), בורמאַ (Burma), אָסט בענגאַל (Eastern Bengal), זיינען לייטענאַנט־גובערנאַטאָרשאַפטען (lieutenant-)

(governorships) [ווערען רעגיערט פון וויצע=גובערנאַטאָרען]; דיא איבריגע — אַסםאַם (Assam), צענטראַל=פּראָווינצען (Central Provinces) א. ז. וו. — זיינען אויבער=קאָמיסאַר־שאַפטען (chief commissionerships) [ווערען רעגיערט פון אויבער=קאָמיסאַרען]. דיזע אַלע שטעהען אונטער דעם ענגלישען גענעראַל=גובערנאַטאָר אָדער וויצע=קעניג (Viceroy), וועלכער זיצט אין קאַלקוטטאַ. אין הימאַלאַיאַ ליעגען 4 זעלבסטשטענדיגע אינדישע מדינות, וועלכע שטעהען בלויז אונטער ענגלישער אויבערהערשאַפט; דיזע זיינען: קאַשמיר (Cashmere), נעפּאַל (Nepal), סיקהים (Sikhim), בהוטאַן (Bhutan).

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין בריטיש=אינדיען זיינען:

קאַלקוטטאַ (Calcutta), אין דער פּראָווינץ בענגאַל, הויפּט=שטאָדט פון דער אינדישער אימפּעריע, גרויסער מיטעל־פּונקט פון האַנדעל, 848,000 איינוו.; פּאַטנאַ (Patna), אויף דעם גאַנגעס, האַנדעל פון אָפּיום און טעפּיכען, 135,000 איינוו.; אַגראַ (Agra), פּראָווינץ בענגאַל, 188,000 איינוו.; בענאַרעס (Benares), אויף דעם גאַנגעס, הייליגע שטאָדט פון דיא הינדוס, 209,400 איינוו.; דעלהי (Delhi), אויף דער דזשעמטאַ, 208,500 איינוו.; לוקנאַו (Lucknow), פּראָווינץ אודה, 264,000 איינוו.; באָמביי (Bombay), ים=פּאָרט, גרויסער מיטעלפּונקט פיר האַנדעל פון באַוועל, טעע און קאַפּע, 776,000 איינוו.; סוראַטע (Surate), פּראָווינץ באָמביי, 118,500 איינוו.; אַללאַהאַבאַד (Allahabad), ביי'ם צוזאַמענפלוס פון גאַנגעס און דזשעמנאַ, 172,000 איינוו.; מאַדראַס (Madras), פאַבריקאַציאָן פון „מאַדראַס" (אַ מין האַלב=זיידענער שטאָף), 510,000 איינוו.; האַידעראַבאַד (Haiderabad), 449,000 איינוו.; לאַהאָרע (Lahore), הויפּט=שטאָדט פון פּאַנדזשאַב, 203,000 איינוו.

צו בריטיש-אינדיען געהערט נאָך דיא אינזעל צייל אָן (Ceylon), וועלכע ליעגט צו זיד-אָסט פון הינדוסטאַן. דיזע אינזעל צייבענט זיך אויס מיט גרויסער פּראָדוקציאָן פון קאַפע און טעע. דיא איינוואוינער זיינען בודדהיסטען; אין דעם נאָרדליכען טייל זיינען דאָ פיעלע איבערגעקומענע הינדוסען, וועלכע רעדען דיא טאַמיל שפּראַך (דראַווידען). דיא הויפּט-שטאָדט איז קאָלאָמבאָ (Colombo), צו זיד-וועסט, 130,000 איינוו.

דיא פראַנצויזישע בעזיצונגען אין הינדוסטאַן זיינען: איף דעם אָסטליכען ברעג — פּאָנדיטשערי (Pondicherry), טשאַנדעראַגאָר (Chanderagor), יאַנאָן (Yanon) און קאַריקאַל (Karikal); איף דעם וועסטליכען ברעג (מאַלאַבאַר) — מאַהע (Mahe). זייער צוזאַמענגענומענער שטח איז 275 קוו. מ.; בעפעלקערונג, 276,000.

דיא פּאָרטוגעזישע בעזיצונגען זיינען: גאָאַ (Goa) און דאַמאַאָ (Damao) איף דעם וועסטליכען ברעג און דיא אינזעל דיאו (Diu) ביי דיזען ברעג. (פיר סטאַטיסטיק פון דיזע בעזיצונגען זעה דיזען באַנד, ז. 308).

2. אינדאָ-כינאַ. — דיא אויבערפלעך פון דיזער האַלב-אינזעל איז בערגיג און צום טייל נאָך וועניג בעקאַנט. דער קלימאַט איז זעהר אַ וואַרימער, בעזאָנדערס אין דיא טיעפע טאָלען, וואו דיא לופט איז זעהר שטיקענד. דיא פּראָדוקטען פון דעם לאַנד זיינען רובינען און סמאַראַגדען (עדעל-שטיינער), רייז, אָפּיום, אינדיגאָ, טיק-האָלץ, זייד, ציעגען, פערד, קעמלען א. ז. וו.

דיא איינוואוינער פון אינדאָ-כינאַ זיינען מאָנגאָלען און ווערען אונטערשיעדען אין דריי גרופּעס: דיא בורמאַנען, דיא סיאַמעזען און דיא אַנאַמיטען. זייער רעליגיאָן איז מעהרסטענס דיא בודדהיסטישע.

אינדאָ־כינאַ איז פּאָליטיש געטיילט אין דריי טיילען, נעמליך: די פראַנצויזישע בעזיצונגען, דאָס קעניגרייך סיאַם (Siam) און בריטישע בורמאַ (British Burma).

די פראַנצויזישע בעזיצונגען שליסען איין פאָל־גענדע טיילען פון אינדאָ־כינאַ: טאָנקין (Tonkin), אין נאָרד־אָסט (שטח, 34,740 קוו. מ.; בעפ., 7 מיליאָן), הויפּט־שטאָדט האַנאָי (Hanoi), 150,000 איינוו.; אַננאַם (Annam), אין אָסט (שטח, 27,000 קוו. מ; בעפ., 6 מיליאָן), הויפּט־שטאָדט הוע (Hué), 30,000 איינוו.; קאַמבאָדיאַ (Cambodia), אין זיד־אָסט (שטח, 38,600 קוו. מ.; בעפ., 1,100,000), הויפּט־שטאָדט פּנאָם־פּען (Pnom-Penh), 30.000 איינוו.; קאָשין־כינאַ (Cochin-China), אין זיד (שטח, 23,082 קוו. מ.; בעפ., 2,900 000), הויפּט־שטאָדט סאַיגאָן (Saigon), 51,000 איינוו. אין קאָשין־כינאַ זיינען דאָ אור־געבירטיגע אידען, אונגעפעהר 1,100 נפשות. זיי זיינען פון זעלביגען מין וויא די „בני ישראל" אין אינדיען.

דאָס קעניגרייך סיאַם ליעגט אין דעם וועסטליכען טייל פון אינדאָ־כינאַ. דער שטח פון דיזער מדינה איז אונגעפ. 200.000 קוו. מ.; בעפ., 5,197,000. איהר הויפּט־שטאָדט איז באַנגקאָק (Bangkok), 600.000 איינוו. די פאָרם פון רעגיערונג איז אַן אַבסאָלוטע מאָנאַרכיע. די געזעצ־געבענדע מאַכט איז אין די הענט פון דעם קעניג מיט אַ שטאַאַטס־ראַט און אַ מיניסטעריום. סיאַם פיהרט אַ בעדייטענדען אויסלענדישען האַנדעל, וועלכער ליעגט אין די הענט פון כינעזער. די הויפּט עקספּאָרט־אַרטיקלען זיינען: רייז, צוקער, פעפער, סעזאַם (שומשמין), האָלצען, פעל, קאַרדאַמאָם (אַ מין געווירץ), רויהע זייד, באַוועל און העלפאַנד־ביין.

בריטישע בורמאַ ליעגט אין דעם זיד־אָסטליכען טייל פון אינדאָ־כינאַ. זיא ווערט געטיילט אין אויבער־בורמאַ

(Upper Burma) און אונטער־בורמאַ (Lower Burma). דער שטח פון דיזער טערריטאָריע איז 171,430 קוו. מ.; בעפ., 8 מיליאָן. דיא וויכטיגסטע שטאָדט איז ראַנגון (Rangun), דיא הויפט־שטאָדט פון אונטער־בורמאַ, 235,000 איינוו.

אין דעם שמאָלען זידליכען טייל פון אינדאָ־כינאַ, וועלכער בילדעט דיא מאַלאַאישע האַלב־אינזעל (מאַלאַקקאַ), זיינען דאָ קליינע מדינות, וועלכע שטעהען אונטער ענגלישען שוץ. דיא איינוואוינער פון דיזע מדינות זיינען מאַלאַיער און כינעזער, וועלכע זיינען מעהרס־טענס ים־רויבער. צום סאַמע זיד פון דער מאַלאַאישער האַלב־אינזעל איז סינגאַפאָר (Singapore), אַ וויכטיגער ענגלישער האַפען, 185,000 איינוו. צו דיא ענגלענדער געהערען אויך דיא אַנדאַ־מאַנען־אינזלען (Andamans) און דיא ניקאָבאַרען (Nicobars) אין דעם בוזים פון בענגאַל, אָסטליך פון דער מאַלאַי־אישער האַלב־אינזעל.

---

32. קאפיטעל.

כינא און יאפאן.

דיא כינעזישע אימפעריע. — בעזיצונגען פון דיא אייראָפּעאישע מעכ־טע אין דיזער מדינה. — דאָס יאַפּאַנעזישע קייזער־רייך. — דאָס קעניגרייך קאָרעאַ. — דיא אינזעל פאָרמאָסאַ.

כינאַ און יאַפּאַן בילדען דעם אָסטליכען טייל פון אַזיען און ווערען אין געגענזאַץ צו דיא מדינות פון וועסט אַזיען בעצייכענט אַלס דער „ווייטער מזרח" (Far East). דיא ערסטע געפינט זיך אויף דעם קאָנטינענט, דיא צווייטע ליעגט אויסערהאַלב דעם קאָנ־טינענט און בעשטעהט פון אַ גרופּע אינזלען אין דעם שטילען מעער

(דיא יאַפּאַנישע אינזלען). היער זיינען בעזונדערע בעשרייבונגען פון דיזע צוויי מדינות.

כינאַ. — דיזע מדינה ליעגט צווישען ′15 18^0 — ′25 41^0 נאָרדליכע ברייט און ′30 70^0 — ′40 122^0 אָסטליכע לענג. דער שטח פון דער גאַנצער אימפעריע איז 4,218,401 קוו. מ.

דיא כינעזישע אימפעריע איז געטיילט אין דריי גרויסע אָפּטיילונגען, נעמליך: מאַנטשוריאַ (Manchuria), געבורטס־אָרט פון דער הערשענדער פאַמיליע, וועלכע שליעסט איין דריי פּראָווינצען; דיא אייגענטליכע כינאַ (China proper), וועלכע שליעסט איין נײַנצעהן פּראָווינצען; דיא אונטערוואָרפענע לענדער, נעמליך: מאָנגאָליאַ (Mongolia), דזונגאַריאַ (Dzungaria), טיבעט (Tibet), אָסט טורקעסטאַן (East Turkestan) א. ז. וו.

דיא אויבערפלעך פון כינאַ איז גרעסטענטיילס אויפגעהויבען און בערגיג, אָבער עס זיינען אויך דאָ גרויסע פלאַכלענדער און ניעדערלענדער. דיא גרעסטע טייכען זיינען: דער האָאַנג־האָ (Hoang-Ho) אָדער געלער טייך (Yellow River), צו נאָרד־אָסט, און דער יאַנג־טסע־קיאַנג (Yang-tse-Kiang), צו זיד. דער יאַנג־טסע־קיאַנג איז איינער פון דיא בעסטע טייכען אין דער וועלט פיר דעם פערקעהר פון שיפען און האָט דעריבער אויף זיינע ברעגען פיעלע פון דיא גרעסטע שטעדט פון כינאַ. אַ טייל פון דער בעפעלקערונג לעבט אין שיפען, וועלכע ליעגען געאַנקערט בײַ דיא ברעגען פון דיזען טייך.

דער קלימאַט פון כינאַ איז פערשיעדען לויט דער נאָרדליכער און זידליכער ריכטונג. אין דעם נאָרדליכען טייל זײַנען לאַנגע וואַרימע, רעגענדיגע זומערן און לאַנגע טרוקענע, קאַלטע ווינטערן; אין דעם זידליכען טייל געהען דיא וועטערן דורך מעהרערע שטופען.

דיא הױפּט פּראָדוקטען פֿון לאַנד זײַנען: גאָלד, זילבער און אַנדערע מעטאַלען, מינעראַלען, פֿאַרבען, געטרײַדע, רײַז, זײַדליכע פּראָדוקטען, טעע, אינדיגאָ, טאַבאַק, װײַן, באַװעל, צוקער, קאַמפֿער, באַמבוס-ראָהר, רהעבאַרבער, קעמלען, פֿערד, רינדער, זײַד-װערים א. ז. װ.

דיא בעפֿעלקערונג פֿון כינאַ צעהלט 425 מיליאָן און געהערט צו דער מאָנגאָלישער ראַסע. דיא הױפּט רעליגיאָנען פֿון לאַנד זײַנען דרײַ: דיא רעליגיאָן פֿון קאָנג-פו-צע אָד. קאָנפֿוציאַניזמוס (רעליגיאָן פֿון דיא געבילדעטע); דיא רעליגיאָן פֿון פֿאָ אָד. בודדהיזמוס (פֿון דעם קײזערליכען הױף); דיא לעהרע פֿון לאַאָ-צע אָד. טאַאאיזמוס (דיא עלטעסטע פֿאָלקס-רעליגיאָן). פֿיעלע אַנערקענען אַלע דרײַ רעליגיאָנען, אָבער דיא מעהרסטע זײַנען בודדהיסטען. אױסער דיזע זײַנען דאָ אין כינאַ אונגעפֿעהר 30 מיליאָן מאַהמעדאַנער און בײַ אַ מיליאָן קריסטען (רױמישע קאַטאָליקען). דיא כינעזער אונטערשײדען זיך זעהר פֿיעל פֿון אַלע אַנדערע פֿעלקער פֿון דער װעלט מיט זײערע מנהגים, זײער עסען און טרינקען און זײער קלײדונג. זאָנדערבאַר איז אױך דיא כינעזישע שפּראַך, װעלכע בעשטעהט אין גאַנצען פֿון אײן-זילביגע װערטער (װיא: טשינג, פֿו, קיאַנג א. ז. װ.). דיא הױפּט בעשעפֿטיגונג איז אַגריקולטור, דיא כינעזער זײַנען זעהר פֿלײסיגע אַרבײטער און ניצען אױס דעם באָדען פֿיעל מעהר װיא אירגענד אַן אַנדערעס אַגריקולטור-פֿאָלק. אײנער פֿון דיא װיכטיגסטע פּראָדוקטען פֿון לאַנד איז טעע. דיא כינעזישע אינדוסטריען זײַנען פּאַפּיער, פּאָרצעלאַן, זײַד און באַװעל. שיסס-פּולװער, דער קאָמפּאַס און דרוק-קונסט זײַנען שױן בײַ דיא כינעזער געװען לאַנג בעקאַנט אײדער זײ זײַנען ערפֿונדען געװאָרען אין אײראָפּאַ. דיא פֿאָרם פֿון רעגיערונג איז אַ דעספּאָטישע מאָנאַרכיע, דער קײזער איז ניט נאָר דער װעלטליכער, נאָר אױך דער גײסטליכער הערשער. (װעגען דיא כינעזישע רעליגיאָנען

און דער ראָלע פון דעם כינעזישען קייזער זעה ערסטען באנד, ז. 285—286).

דיא וויכטיגסטע שטעדטע אין כינאַ זיינען: פעקינג (Peking), הויפט־שטאָדט פון דער אימפעריע, בעזיצט אַן אָבסערוואַטאָריום, ביבליאָטעקען, שעהנע מאָנומענטען און פיעלע „פאַגאָדעס" (טעמפּלען), פון 600,000 ביז 1,650,000 איינוו.; טיענציין (Tientsin), פאָרט אויף דעם פעי־האָ, 900,000 איינוו.; נאַנקינג (Nanking), פאָרט אויף דעם יאַנג־טסע־קיאַנג, פון 250,000 ביז 500.000 איינוו.; שאַנגהאַי (Shanghai), אויף דעם האָאַנג־פאָ, גרעסטער מיטעלפונקט פון האַנדעל צווישען כינאַ און אייראָפּאַ, 620,000 איינוו.; האַנג-טשאָו (Hangchow), וויכטיגער מיטעלפונקט פון אינדוסטריע, 600,000 איינו.; טשאַו־טשאָו (Chow-Chow), 1,000,000 איינוו.; סוטשאָו (Soochow), מיטעלפונקט פון האַנדעל און מאַנופאַקטור, 1,000,000 איינוו.; נינג־פאָ (Ningpo), מיטעלפונקט פון זייד־אינדוסטריע, 260,000 איינוו.; פו־טשאָו (Futchow), א ים־פּאָרט, 636,000 איינוו.; אַמאָי (Amoy), פאָרט־שטאָדט, 96,000 איינוו.; ניו־טשוואַנג (Niu-Chwang), מיטעלפונקט פון פאָרצעלאַן־אינדוסטריע, 300,000 איינוו.; קאַנטאָן (Canton), וויכטיגער פּאָרט, איינע פון דיא הויפט האַנדעלשטעדט, 2,000,000 איינוו.; האַנקאָו (Hankow), פּאָרט־שטאָדט, 800,000 איינוו.; מוקדען (Mukden), אין מאַנטשוריאַ, זייד־אינדוסטריע און פעלצ־וואַרג, ענטהאַלט דיא קברים פון דער קייזערליכער פאַמיליע פון כינאַ, 170,00 איינוו.

צוויי קליינע שטיקלאַך טערריטאָריע אין דעם זידליכען טייל פון כינאַ געהערען צו אייראָפּעאישע מדינות; דיזע זיינען: דיא אינזעל האָנג־קאָנג (Hongkong), א בעזיצונג פון ענגלאַנד, און מאַקאַאָ (Macao), א פּאָרטוגעזישע קאָלאָניע. אין דער לעצטער

צייט האָט כינאַ פער קאָנטראַקט אייף 99 יאָהר אָפּגעטרעטען פּאָל־גענדע פּונקטען: דעם בעפעסטיגטען האַפען וועי-האַי-וועי (Wei-hai-wei) צו ענגלאַנד; דעם האַפען קיאַו-טשאָו (Kiau-Chow), אויף דער אינזעל שאַנטאָנג, צו דייטשלאַנד; דעם קריעגס-האַפען פּאָרט אַרטהור (Port Arthur) און דעם האַפען טאַ־ליענוואַן (Talienwan) צו רוסלאַנד. (פּאָרט אַרטהור האָט יאַ־פּאַן אָפּגענומען פון רוסלאַנד אין דער מלחמה פון 1904).

דער נאָרד-אָסטליכער טייל פון כינאַ שטױקט אַרוים מיט אַ שטריך לאַנד אין דעם יאַפּאַנישען און געלען מעער. דיזער שטריך איז דיא האַלבּ אינזעל קאָרעאַ (Korea), וועלכע איז בּעזעצט פון אַ בּעזונדער פאָלק (קאָרעאַנער) און בּילדעט אַ בּעזונדערע מדינה. דער שטח פון קאָרעאַ איז 82,000 קוו. מ. און איהר בּעפעלקערונג איז אונגעפעהר 10,000,000. דיא קאָרעאַנער זיינען פון דער מאָנ־גאָלישער ראַסע, וויא דיא כינעזער, און אַנערקענען דיא קאָנפוצישע און בּודדהיסטישע רעליגיאָנען. דיא הויפּט-שטאָדט איז סעאול (Seoul), מיט דעם האַפען טשעמולפּאָ (Chemulpo), 193,000 איינוו. צוליעבּ אונאיינינקייט וועגען דיזער מדינה איז ענטשטאַנען דיא מלחמה צווישען רוסלאַנד און יאַפּאַן אין 1904. נאָכ'ן קריעג, וועלכער האָט זיך געענדיגט מיט אַ זיעג פיר יאַפּאַן, איז קאָרעאַ אַרונטער אונטער יאַפּאַנעזישער אויבּערהערשאַפט. ניט לאַנג צוריק האָט יאַפּאַן אַראָפּגעזעצט דעם קאָרעאַנישען קעניג און דיא מדינה ערקלערט פיר אַ טייל פון דער יאַפּאַנעזישער אימפּעריע. פאַר דעם יאַפּאַנעזיש-רוסישען קריעג איז קאָרעאַ געשטאַנען אונטער דער אויבּערהערשאַפט פון כינאַ.

2. יאַפּאַן. — דיזע מדינה ליעגט צו אָסט פון כינאַ צווי־שען דעם יאַפּאָנישען מעער און דעם שטילען אָקעאַן און זיא בּע־שטעהט פון דיא אינזלען ניפּאָן (Nipon), יעזאָ (Yezo), שי־

קאָקו (Shikoku), קיאושיאו (Kiushiu), דיא קורילישע אינזלען (Kurile Isls.) און זעהר פיעלע (בײַ 4,000) קלענערע. צו איהר געהערט אויך דיא אינזעל פאָרמאָסאַ (Formosa), וועל־כע ליעגט צו אָסט פון כינאַ אין דעם כינעזישען מעער. דיזע אינזעל האָט פריהער געהערט צו כינאַ און איז איבערגעגאַנגען אין דעם בעזיץ פון יאַפּאַן אַלס רעזולטאַט פון דעם יאַפּאַנעזיש־כינעזישען קריעג פון 1895. דער שטח פון יאַפּאַן (אָהן פאָרמאָסאַ) איז 147,655 קוו. מ.

דיא אינזלען פון יאַפּאַן זיינען וואולקאַנישע און בערגיגע און זיינען אַרומגערינגעלט פון אַ שטורמדיגען מעער. דער באָדען איז שטיינערדיג, אָבער ער ווערט זעהר פלייסיג בעאַרבייטעט. דער קלי־מאַט איז צו פערדאַנקען דער ווידקונג פון דעם וואַרימען שטראָם קיראָ־סיוואָ (זעה ערסטען באַנד, ז. 230) מילד און גלייכמעסיג. דער אַנגענעהמסטער קלימאַט איז אויף דיא באָנין־אינזלען (Bonin Isls.) און דעם גאָרדליכען טייל פון דעם שטילען מעער. דיא פּראָ־דוקטען זיינען דיא זעלביגע וויא אין כינאַ און אויסער דעם נאָך פערל־מושעלן און וואַל־פישען.

דיא יאַפּאַנעזער זיינען דאָס געבילדעטסטע פאָלק פון דער מאָנגאָלישער ראַסע. לעזען און שרייבען איז בײַ זיי אַלגעמיין פער־בּרייטעט. זייער רעליגיאָן איז דער בודדהיזמוס, אָבער זיי אַנערקע־נען נאָך דערבײַ דעם שינטאָאיזמוס (זעה ערסטען באַנד, ז. 286). דיא בעשעפטיגונגען פון דיא יאַפּאַנעזער זיינען אַגריקולטור און פאַבריקאַציאָן פון זייד, באַוועל, מעטאַל־אַרטיקלען און לאַקירטע וואַ־רען. דיא הויפּט־עקספּאָרטען זיינען: זייד, טעע, רייז, קויהלען, קו־פער, פיש, לאַקיר א. ז. וו. דיא בעפעלקערונג פון יאַפּאַן (אויסער קאָרעאַ) איז איבער 45 מיליאָן.

דיא רעגירונג פון יאַפּאַן איז אַ קאָנסטיטוציאָנעלע מאָנאַרכיע מיט אַ קייזער (מיקאַדאָ), מיניסטעריום און אַ פּאַרלאַמענט, וועלכער

בעשטעהט פון אַ הויז פון ארעליגע און אַ הויז פון געוועהלטע פער־טרעטער פון פאָלק. אדמיניסטראַטיוו איז דאָס לאַנד געטיילט אין 3 הויפּט טיילען, וועלכע ווערען אָנגערופען „פו“, און 43 קלענערע טיי־לען, וועלכע ווערען אָנגערופען „קען“ (פּרעפעקטורע). עס איז אויך דאָ אַ פּאָליטישע איינטיילונג אין 45 פּראָווינצען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט אין יאַפּאַן זיינען: טאָקיאָ (Tokio), אויף דער אינזעל ניפּאָן, הויפּט־שטאָדט און רעזידענץ פון דעם מי־קאַדאָ, 1.270 000 איינוו.; יאָקאָהאַמאַ (Yokohama), הויפּט האַנדעל־האַפען, 170 000 איינוו.; קיאָטאָ (Kioto), פאַרצייטיגע רעזידענץ פון דעם מיקאַדאָ, 340,000 איינוו.; אָסאַקאַ (Osaka), האַנדעל־שטאָדט, 480.000 איינוו.; נאַגאַסאַקי (Nagasaki), האַפען־שטאָדט, 70,000 איינוו.

---

34. קאפּיטעל.

דיא מאַלאַיאישע אינזלען.

דער מאַלאַיאישער אַרכיפּעלאַג. — נאַטור פון דיא אינזלען און זייערע איינוואוינער.— פּאָליטישע פערטיילונג.— האָללענדיש־אינדיען.— בריטישע אָסט־אינדיען.

צו זיד און זיד־אָסט פון אַזיען ביז אינגעפעהר 10° זידליכע ברייט ליגען צו־וואָרפען זעהר פיעלע אינזלען, גרויסע און קליינע, וועלכע ווערען צוזאַמען בעצייכענט אַלס מאַלאַיאישער אַרכי־פּעלאַג (Malay Archipelago), מאַלאַיזיאַ (Malaisia) אָדער אָסט אינדיען (East Indies). דיעזע אינזעל־גרופּע שליעסט איין אונטער אַנדערע דיא פיליפּפּינען (Philippines), דיא מאָלוקקען (Moluccas) און דיא אינזלען סומאַטראַ (Sumatra), יאַוואַ (Java), באָרנעאָ (Borneo) און צעלעבעס (Celebes).

דיא מאַלאַאישע אינזעלן זיינען אַלע וואולקאַנישע און כמעט אַלע בעדעקט מיט בערג, צווישען וועלכע עס זיינען דאָ פיעלע אויסגעלאָשענע און טעטיגע וואולקאַנען. דיא אינערע טיילען פון דיא גרעסערע אינזעלן זיינען בעדעקט מיט געדיכטע וועלדער, וועלכע ענטהאַלטען טייערע האָלצען און פיעלע שמעקעדיגע פלאַנצען. צווישען דיא פראָדוקטען פון דיא וועלדער זיינען דאָ פערשיעדענע גומיס, מעדיצינען, און געווירצען. איבעראַל זיינען דאָ פיעלע קאָקאָס-בוימער און באַמבוס, וועלכע זיינען פיר דיא איינוואוינער פון אַ גאַנץ גרויסען עקאָנאָמישען ווערט. דער קלימאַט פון דיא אינזעלן איז אַ טראָפּישער.

דיא הערשענדע בעפעלקערונג פון דיא אינזעלן זיינען דיא מאַלאַיער, וועלכע זיינען גרעסטענטיילס סוננישע מאַהמעדאַנער. אויף דיא פיליפּפּינען און אויף איניגע אַנדערע אינזעלן געהערט אַ טייל פון דער בעפעלקערונג צום קריסטליכען גלויבען. אויסער מאַלאַיער לעבען אויף דיא אינזעלן צושפּרייט כינעזער. דיא מאַלאַיאישע שפּראַך איז דיא הערשענדע און זיא ווערט בענוצט אין דעם האַנדעל אין פערקעהר, וועלכער ליעגט אין דיא הענט פון דיא איראָפּעער אין צום טייל פון דיא כינעזער.

פּאָליטיש ווערען דיא מאַלאַיאישע אינזעלן קאָנטראָלירט פון אויסווערטיגע נאַציאָנען, צווישען וועלכע האָללאַנד פערנעהמט דאָ דעם ערסטען אָרט. מיט דער אויסנאַהמע פון דיא פיליפּפּינען (וועלכע געהערען צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען,*) דער קליינער אינזעל לאַבואַן און דעם נאָרד-וועסטליכען טייל פון באָרנעאָ (וועלכע געהערען צו ענגלאַנד) און דעם נאָרד-אָסטליכען טייל פון טימאָר (וועלכער געהערט צו פּאָרטוגאַל) ווערט דיזע אינזעל גרופּע קאָנטראָלירט פון האָללאַנד.

*) זעה ערשטען באַנד, ז. 116—117.

דיא האָללענדישע בעזיצונגען אין מאַלאַיזיאַ ווערען בעצייכענט אַלס האָללענדיש-אינדיען (Dutch East Indies).

דיא אינזלען פון האָללענדיש-אינדיען האָבען צוזאַמען אַ שטח פון 736,400 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון איבער 34 מיליאָן. דיא וויכטיגסטע פון זיי זיינען: באָרנעאָ, סומאַטראַ, צעלע-בעס, יאַוואַ און דיא מאָלוקקען.

באָרנעאָ איז דיא גרעסטע אינזעל נאָך אויסטראַליען (דער קאָנטינענט אויסטראַליען איז אַן אינזעל). איהר שטח איז 284,630 קוו. מ. און זיא האָט אַ בעפעלקערונג פון 2 מיליאָן. דיא פּראָדוק-טען זיינען: דיאַמאַנטען, מעטאַלען. וויכטיגסטע שטעדטע: באַנדיער-מאַססינג (Bandjermassing) און פּאָנטיאַנאַק (Pontianak). אונגעפעהר אַ דריטעל פון דיזער אינזעל (דער נאָרדליכער טייל) גע-הערט צו ענגלאַנד.

סומאַטראַ האָט אַ שטח פון 161,612 קוו. מ. און אַ בעפעל-קערונג פון איבער 3 מיליאָן. איהרע פּראָדוקטען זיינען: פעפער, קאַמ-פער, בענזאָע (אַ גומי-געווירץ), עבענ-האָלץ, סאַנדעל-האָלץ. זיא איז אויך רייך אין מינעראַלען.

צעלעבעס — שטח, 71,470 קוו. מ.; בעפעלקערונג, 1 מי-ליאָן. פּראָדוקטען: רייז, קאַפע, גוטטאַ-פּערטשאַ, ראָהר, פּערלמוטער.

יאַוואַ איז דיא וויכטיגסטע אינזעל אין פּראָדוקציאָן און בע-פעלקערונג. איהר שטח, צוזאַמען מיט דעם שטח פון דער נאָהענ-טער קלענערער אינזעל מאַדוראַ (Madura), איז 50,848 קוו.; בעפעלקערונג, איבער 28 מיליאָן. פּראָדוצירט זעהר פיעל קאַפע (יאַוואַ'ער קאַפע האָט אַ שם), צוקער, אינדיגאָ, צימערינג, פעפער, וואַנילאַ, כינין, און איז רייך אין מינעראַלען. דיזע אינזעל איז דער הויפּט אָרט פון דער האָללענדישער קאָלאָניאַל-מאַכט. דאָ איז דיא הויפּט-שטאָדט פון האָללענדיש-אינדיען — באַטאַוויאַ (Batavia).

155,000 איינוו. דער זיץ פון דעם האָללענדישען גענעראַל־גובער־נאַטאָר איז בויטענזאָרג (Buitenzorg) מיט אַ וועלט־בעריהמ־טען באָטאַנישען גאָרטען. דיא גרעסטע האַנדעל־שטאָדט איז סוראַ־באַיאַ (Surabaya), אין דעם אָסטליכען טייל, 145,000 איינוו. אין דעם אנערן טייל געפינען זיך דיא צוויי מדינות סוראַקער־טאַ (Surakerta) און דיאָקיאָקערטאַ (Djokjokerta), וועל־שטעהען אונטער האָללענדישער אייבער־הערשאַפט.

דיא מאָלוקקען האָבען אַ שטח פון 43,864 קוו. מ. מיט אונגע־פעהר 500 000 איינוו. פראָדוקטען: געווירצען, מושקאַט־ניס, סאַגאָ.

דער נאָרדליכער טייל פון באָרנעאָ און דיא אינזעל לאַבואַן בילדען דיא ענגלישע בעזיצונג אין מאַלאַיזיאַ און ווערען בעצייכענט אַלס בריטישע אָסט אינדיען (British East Indies). דער שטח פון דיזער טערריטאָריע איז 31,106 קוו. מ. דיא פראָדוקטען זיינען: טאַבאַק, קאַפע, קאָקאָס־ניס, קאַיטשוק, סאַגאָ, רייז, קוקירוזע, צוקער־ראָהר, באַוועל, טאַפיאָקאַ, זיסע קאַרטאָפעל און אַנדערע. דאָ געפינען זיך אויך גאָלד און קויהלען אין בעדייטענדער מאַסע. דיא בעפעלקערונג איז ביי דיא בּרעגען מעהרסטענס פון איינגעוואַנדערטע מאַחמעדאַנער, אין דיא אינערע טיילען אור־געבירטיגע איינוואוינער; אויסער דיזע זיינען דאָ כינעזישע הענדלער און בעלי־מלאכות.

דיא אינזעל טימאָר, פון וועלכער דער נאָרדליכער טייל גע־הערט צו פאָרטוגאַל, האָט אַ שטח פון 12,000 קוו. מ. און אַ בע־פעלקערונג פון איבער 500,000. דיא איינוואוינער זיינען מאַלאַיען און פאַפואַנער.

34. קאַפּיטעל.

דער וועלט־טייל אַפריקאַ.

לאַגע און גרענעצען. — קאַפּען. — אינזלען. — שטח. — אויבער־פלעך. — קלימאַט. — פלאַנצען. — מינעראַלען. — בעפעלקערונגען, ראַסען, רעליגיאָנען. — פּאַרציייטיגע ראָלע. — ענט־דעקונגס־רייזען. — פּאָליטישע איינטיילונג.

אַפריקאַ ליעגט פון 35^0 זידליכע ברייט ביז 37^0 נאָרדליכע ברייט און פון $17\frac{1}{2}^0$ וועסטליכע לענג ביז $51\frac{1}{4}^0$ אָסטליכע לענג. איהרע גרענעצען זיינען: צו נאָרד — דאָס מיטעללענדישע מעער מיט דער גיבראַלטאַר שטראַס, וועלכע טיילט זיא אָפּ פון שפּאַניען; צו וועסט — דער אַטלאַנטישער אָקעאַן; צו אָסט — דער אינדי־שער אָקעאַן; צו נאָרד־אָסט — דאָס רויטע מעער (ים־סוף), וועל־כעס דער סועץ־קאַנאַל פערבינדט מיט דעם מיטעלענדישען מעער.

דיא וויטסטע אויסערע פונקטען פון דיזען וועלט־טייל זיינען: צו נאָרד — דער וויסער קאַפּ אָד. קאַפּ בלאַנקאָ (Cape Llanco); צו וועסט — דער גרינ־קאַפּ (Cape Verd); צו זיד — דער קאַפּ פון גוטער האָפנונג (Cape of Good Hope) און דער נאָדעל־קאַפּ (Cape Agulhas); צו אָסט — דער קאַפּ גוואַרדאַפוי (Cape Guardafui).

אין דיא וואַסערן, וועלכע גרענעצען זיך מיט אַפריקאַ, ליעגען מעהרערע אינזלען. דיא וויכטיגסטע פון דיזע זיינען: אין דעם אַט־לאַנטישען אָקעאַן — פעררא (Ferro), טענעריפפע (Teneriffe), קאַנאַריאַ (Canaria) [וועלכע געהערען אַלע צו דיא קאַנאַרישע

אינזלען], מאַדײראַ (Madeira) און סט. העלענא (St. Helena); אין דעם אינדישען אָקעאַן — דיא גרויסע אינזעל מאַדאַגאַסקאַר (Madagascar).

דער שטח פון דעם אַפריקאַנישען קאָנטינענט צוזאַמען מיט דיא אינזלען איז 11.521.530 קוי. מ. דיא לענג פון דעם קאָנטינענט צווישען נאָרד און זיד איז 4,980 מייל, צווישען אָסט וועסט, 4,840 מייל.

דיא אויבערפלעך פון אַפריקאַ איז מערהרסטענס אויפגעהייבען (טאַפעל־לאַנד) און אין פערשיעדענע טיילען קרייצען רייהעס פון בערג. אין דעם נאָרדליכען טייל ליעגט דיא וויסטעניס סאַהאַראַ (Sahara), וועלכע איז דער גרעסטער מדבר אין דער וועלט. דיא וויכטיגסטע בערג־קייטען זיינען: דער אַטלאַס (Atlas) אין נאָרד־וועסט און דראַקענסבערג (Drakensberg) אין זיד־אָסט. אויף דעם אָסטליכען טאַפעל־לאַנד הייבען זיך אויף דיא וואולקאַנישע בערג קילימאַנדזשאַראָ (Kilimanjaro), 19,700 פיס, און קעניאַ (Kenia), 18,400 פוס, וועלכע זיינען דיא העכסטע אין אַפריקאַ. דיא גרויסע טייכען פון דיזען וועלט־טייל זיינען: דער נילוס (Nile), וועלכער פליעסט אַריין אין דאָס מיטעללענדישע מעער; דער ניגער (Niger) און דער קאָנגאָ (Congo), וועלכע שטראָמען אַריין אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן; דער טייך זאַמבעסי (Zambesi), וועלכער פאַלט אַריין אין דעם אינדישען אָקעאַן. דיא גרעסטע אָזיערעס זיינען: וויקטאָריאַ ניאַנזאַ (Victoria Nyanza), טשאַד (Tchad), טאַנגאַנאַיאיקאַ (Tanganyika), ניאַססאַ (Nyassa), רודאָלף (Rudof).

דער קלימאַט פון אַפריקאַ איז אַ הייסער; בלויז איין פינפטעל פון איהר שטח געפינט זיך אין דעם מעסיגען גאַרטעל. רעגען איז דאָ אין אַלגעמיין ווינציג. דיא אָרימסטע אין רעגען זיינען סאָמאַ־

לילאַנד (Somaliland), סאַהאַראַ (Sahara) און דיא וויס־טענעס קאַלאַהאַרי (Kalahari). רעגען איז דאָ פיעל נאָר אין דעם וועסטליכען טייל פון דעם שבח, וואָס ליעגט איבערן עקוואַ־טאָר, און אין איינינע טיילען פון דעם זידליכען און זיד־אָסטליכען ברעג.

אין פלאַנצען איז דער נאָרדליכער טייל פון אַפריקאַ עהנליך צו זיד אייראָפּאַ. אין דיזען טייל וואַקסען אייכען־בוימער, פיכטען, ציפּרעסען און קאָרקען־בוימער, געטריידע און האַלב־טראָפּישע פרוכ־טען. זידליך פון סאַהאַראַ הייבען זיך ערסט אָן דיא אייגענאַרטיגע מינים פון דיזען וועלט־טייל. דיא וויכטיגסטע פלאַנצען פון אַפריקאַ זיינען: דורראַ אָדער מאָהר־הירז, רייז, מאַאיס, באַוועל, אינדיגאָ, צוּ־קער־ראָהר, קאַפע, אויל־פלאַנצען, טייטעל־בוימער, דום־פאַלמען און אויל־פאַלמען, דיא באַנאַנאַ אָד. דער פיזאַנג, דער אַפּען־ברויט־בוים, ערד־נים, פייגען, וויין, פיסטאַציעס, פאַפּירוס, אַלאָע, פאַרב־האָלצען, געווירצען, גומי א. ז. וו. דיא פרוכטבאַרע אָאַזען אין דעם מדבר סאַהאַראַ זיינען רייך אין וועלדער פון פאַלמען און אָליווען.

דער מינעראַל־רייכטום פון אַפריקאַ איז נאָך וועניג בעקאַנט, אָבער דער בעקאַנטער טייל איז בעדייטענד גרויס. דיא גאָלד־פעלדער פון טראַנסוואַאַל (זיד אַפריקאַ) זיינען דיא רייכסטע, וואָס מען וויס; זיי ליעפערן אַ דריטעל פון דער פּראָדוקציאָן פון גאָלד אין דער וועלט. דיא רייכסטע מינעס פון דיאַמאַנטען אין דער וועלט זיינען אין זיד־אַפריקאַ. אַייזען, קייהלען, קופּער און בליי געפינען זיך אין קאַפּ־קאָלאָניע און אין נאַטאַל, און גוטעס אייזען־ערץ (רודעס) איז דאָ אין אַלזשיר. דער מדבר סאַהאַראַ ליעפערט פיעל זאַלץ.

דיא בעפעלקערונג פון אַפריקאַ בעשטעהט פון דריי ראַסען: נעגערס, סעמיטען און חאַמיטען. דיא נעגערס בעוואוינען מעהרס־טענס מיטעל־אַפריקאַ און זיינען אין דער גרעסטער צאָהל (איבער 100 מיליאָן). דעם וויכטיגסטען טייל פון דיזער ראַסע בילדעט דער

באַנטו שטאַם, צו וועלכען עס געהערען דיא קאַפפירען פון קאַפּ־קאָלאָניע און נאַטאַל (זיד אַפריקאַ), דיא באַסוטאָס, דיא מאַטאַבעלען, דיא זולוס, דיא האָטטענטאָטען א. ז. וו. צו דיא נעגער־שטאַמען געהערען אויך דיא בושמענער און דיא פּיגמעען (אַ שטאַם פון קאַרליקעס), וועלכע שטעהען אויף זעהר אַ ניעדריגער שטופּע פון ענטוויקלונג. דיא סעמיטען און חאַמיטען געפינען זיך אין נאָרד, נאָרד־וועסט און אָסט; צו זיי געהערען: דיא בערבערען, דיא מורען, דיא אַראַבער, דיא עגיפּטער, דיא אַביססיניער, דיא סאָמאַלען (אַ געמישטע ראַסע) און דיא אידען. דיא הערשענדע ראַסע פון דער אינזעל מאַדאַגאַסקאַר איז דיא מאַלאַיאישע. אייראָפּעער זיינען אין אַפריקאַ דאָ בלויז אַ צוויי מיליאָן. דיא גאַנצע בעפעלקערונג פון דיזען וועלט־טייל ווערט גע־שאַצט 170 מיליאָן.

שפּראַכען זיינען אין אַפריקאַ דאָ אַ שעהן ביסעל, איבערהויפּט צווישען דיא נעגער־שטאַמען. אין דיא נאָרדליכע געגענדען זיינען גאַנגבאַר דיא בערבער־שפּראַך און אַראַביש; אין אַביססיניען ווערט גערעדט אַן אייגענע שפּראַך; אין דעם וויטסטען זידליכען טייל געהט אום דיא האָטטענטאָטען־שפּראַך; אין מיטעל־אַפריקאַ און אין דיא זידליכע געגענדען זיינען גאַנגבאַר דיא באַנטו־שפּראַכען און אַנדערע נעגערשע שפּראַכען. (וועגען דיא אַפריקאַנישע שפּראַכען זעה ערסטען באַנד, ז. 276, 277—278).

אין דער הינזיכט פון רעליגיאָן איז דיא בעפעלקערונג פון אַפ־ריקאַ פערטיילט וויא פאָלגט: אין דעם נאָרדליכען טייל ביז סודאַן און אויף דעם אָסטליכען ברעג געהערען דיא איינוואוינער מעהרס־טענס צום מאַחמעדאַנישען גלויבען; דער גרעסטער טייל פון דיא איבריגע איינוואוינער געהערט צום פעטישיזמוס (וועגען דיזער פאָרם פון גלויבען זעה ערסטען באַנד, ז. 286); צום קריסטענטום

געהערען נאָר דיא אַיינוואוינער פון דיא אייראָפּעאישע בעזיצונגען, איניגע קליינע מדינות אין סודאַן און אַביססיניען. אידען אין אַפריקאַ צעהלען אונגעפעהר 250,000 נפשות.

אַפריקאַ ווערט נאָך אַזיען געריכענט אַלס דער עלטעסטער זיצ-אָרט פון מענשען. איהרע נאָרדליכע טיילען האָבען בעזעסען דיא עלטעסטע ציוויליזאַציאָנען און זיי זיינען געווען אַ טייל פון דער רוי-מישער אימפעריע, אָבער פיעל פון איהר אינערן שטח איז נאָך אונ-בעקאַנט. דיא ברעגען פון דיזען וועלט-טייל האָבען דיא פעניציער שוין אַרומגערייזט אין דעם 7. יאָהרהונדערט פאַר דער קריסטליכער צייט-רעכנונג. פאָרשינגס-רייזען אַרום דיא ברעגען זיינען אינטערנעמען געוואָרען פון דיא פאָרטוגעזען ענדע 15. יאָהרהונדערט. אום דיזע צייט האָט דער בעריהמטער פאָרטוגעזישער ים-רייזענדער וואַסקאָ דאַ גאַמאַ (Vasco da Gama) [1469—1524] אַרומגעזעגעלט דעם קאַפּ פון גוטער האָפנונג. רייזען אין דיא אינערע טיילען זיינען געמאַכט געוואָרען זייט ענדע 18. יאָהרהונדערט און פיעלע אונבע-קאַנטע געגענדען זיינען אויסגעפאָרשט געוואָרען. דיא ענטדעקטע טערריטאָריע איז פערטיילט צווישען פערשיעדענע אייראָפּעאישע מעכטע: ענגלאַנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד, בעלגיום, פאָרטוגאַל, איטאַליען, שפּאַניען. דיא בעדייטונג פון דעם נאָמען „אַפריקאַ" איז ניט גענוי בעקאַנט. דיא פאַרצייטיגע גריעכען האָבען דיזען וועלט-טייל אָנגערופען ליביאַ (Libya).

דיא פּאָליטישע טיילען פון אַפריקאַ זיינען: אין נאָרד-וועסט — מאָראָקאָ (Morocco), אַלזשיר (Algeria), טוניס (Tunis), טריפּאָלי (Tripoli), באַרקאַ (Barca), פעזזאַן (Fezzan); אין סאַהאַראַ — דיא בעזעצונגען אין דיא אָאַזען; אין נאָרד-אָסט — עגיפּטען (Egypt) און נוביען (Nubia); אין אָסט — אַבּיס-סיניען (Abyssinia); אין מיטעל-אַפריקאַ — דיא מדינות פון

סודאן (Sudan); אין וועסט — פריישטאַאט קאָנגאָ (Kongo Free State), דיא רעפובליק ליבעריאַ (Liberia); אין זיד — דיא בריטישע בעזיצונגען: קאַפּ־קאָלאָניע (Cape Colony), נאַטאַל (Natal), טראַנסוואַאַל (Transvaal), אָרענדזש ריווער קאָלאָניע (Orange River Colony); אין אָסט און וועסט — בעזיצונגען פון פערשיעדענע אייראָפּעאישע מעכטע. דיא מדינות פון נאָרד־וועסט ווערען אָנגערופען דיא בערבער־שטאַאטען אָדער בערבעריי (Barbary).

---

35. קאפיטעל.

דיא אַפריקאַנישע מדינות.

דיא בערבער־שטאַאטען. — בעזיצונגען אין סאַהאַראַ. — עגיפּטען און נוביען. — אַביססיניען. — מדינות פון סודאַן. — פריי־שטאַאט קאָנגאָ. — רעפּובליק ליבעריאַ. — קאַפּ־קאָלאָניע, נאַטאַל, טראַנסוואַאַל, אָרענדזש ריווער. — פערשיע־דענע אייראָפּעאישע בעזיצונגען.

דיא בערבער־שטאַאַטען זיינען: מאָראָקאָ, אַלזשיר, טוניס (אין דעם נאָרד־וועסטליכען טייל), טריפּאָלי און באַרקאַ (אין נאָרדליכען).

דער קלימאַט פון דיזע מדינות איז דער זעלביגער וויא אין דעם זידליכען טייל פון שפּאַניען אויסער אין דיא בערגיגע געגענדען, וואו ער איז ניט אַזוי מילד.

דיא וויכטיגסטע פּראָדוקטען פון דער בערבעריי זיינען: זאַלץ, אַייזען, קופער, בליי, צין, סעליטרע, פערשיעדענע האָלצען (קאָר־

קענ־בוימער), לאָרבער־בוימער, טייטעל־בוימער, געטריידע; פערד, שאָף, מויל־עזלען, קעמלען.

די בערבערען זיינען האַמיטען וויא די עטיאָפּיער (כושים), אָבער זיי האָבען אַ העלערע הויט־פאַרב; זיי הייסען אין אַלזשיר קאַבּילען, אין מאַראָקאָ אַמאַזיגהען און שיללוקים, ווייטער אין די זידליכע געגענדען טואַרעגס. אויסער זיי זיינען דאָ: אַראַבער, מורען, אידען, טערקען און אייראָפּעער. די הער־שענדע רעליגיאָן איז די מוהמעדאַנישע. די שטעדטישע איינוואוי־נער בעשעפטיגען זיך מיט אינדוסטריע (לעדער, זייד, וואָל); אין אַלזשיר און אין טונים בעשעפטיגט מען זיך אויסער דעם מיט זעע־האַנדעל; אין דעם אינערן לאַנד מיט קאַראַוואַנען־האַנדעל.

מאַראָקאָ האָט אַ שטח פון איבער 200,000 קוו. מ. און אַ בע־פעלקערונג פון 8 מיליאָן, דאַרונטער בערך 110,000 אידען. די פאָרם פון רעגירונג איז אַ דעספּאָטישע מאָנאַרכיע. דער הערשער פיהרט דעם טיטעל סולטאַן. זייט 1908 זיצט אויף דעם טראָן פון מאַ־ראָקאָ מולעי האַפיד (Muley Hafid), געבאָרען אין 1873. די הויפּט־שטעדט זיינען: פעז (Fez) אָד. פאַס (Fas), 150,000 איינוו., און מאַראָקאָ (Morocco), 50.000 איינוו. אַנדערע וויכ־טיגע שטעדט זיינען: טאַנדזשער (Tanger), ראַבּאַט (Rabbat), מאָגאַדאָר (Mogador) [אַלע האַפען־שטעדט].

אַלזשיר האָט אַ שטח פון 307,974 קוו. מ. און אַ בעפעל־קערונג פון 4,740,000, דאַרונטער איבער 64,000 אידען. געהערט צו פראַנקרייך זייט 1830. איינגעטיילט אין דריי דעפּאַרטעמאַנס: אַל־זשיר, אָראַן, קאָנסטאַנטין. וויכטיגסטע שטעדט: אַלזשיר (Algiers),*) די הויפּט־שטאָדט, בעפעסטיגטער אָרט, 97,500

*) צו מערקען, דאָס אין ענגליש הייסט די מדינה אַלזשיר Algeria און די שטאָדט אַלזשיר — Algiers.

איינוו.; אָ ר אַ ן (Oran), 88,000 איינוו.; ק אָ נ ס ט אַ נ ט י ן (Constantine), 48,500 איינוו.

ט ו נ י ס האָט אַ שטח פון אונגעפעהר 45,000 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 1,820,000, דאַרונטער איבער 62,000 אידען. גע־הערט צו טערקיי און שטעהט זייט 1881 אונטער דעם שוץ פון פראַנקרייך. דיא פראָדוקטען זיינען: בליי, זאַלץ, קאָרן, אָליווען, גוטע פערד, קעמלען; צווישען דיא בעשעפטיגונגען זיינען בעדייטענד ביענען־צוכט און קאָראַלען־פישעריי. דיא הויפט־שטאָדט איז ט ו נ י ס (Tunis), פּאָרט איף דעם מיטעללענדישען מעער, 170,000 איינוו.

טריפּאָלי האָט אַ שטח פון 398.900 קוו. מ. (גרעסטענטיילס מדבר) און אַ בעפעלקערונג פון אונגעפעהר 1 מיליאָן, דאַרונטער 19,000 אידען. דיזע טעררי־טאָריע געהערט צו טערקיי און בילדעט אַ ווילאַיעט פון דיזער אימפּעריע. זיא ענטהאַלט מעהרערע אָאַזען פון סאַהאַראַ, פון וועלכע דער וויכטיגסטער איז פ ע ז ז אַ ן (Fezzan). דיא פּראָדוקטען זיינען איוסער דיא פון טוניס: נאַטראָן און שווע־בעל, עספּאַרטאָ־גראָז, שוואַמען (גאָמקעס) און שטרויס־פעדערן. דיא וויכטיגסטע שטעדט: ט ר י פּ אָ ל י (Tripoli) [אין דער שפּראַך פון דיא איינוואוינער: ט אַ ר אַ ב אַ ל ו ס]. דיא הויפּט־שטאָדט, 30,000 איינוו.; מ ו ר ז ו ק (Murzuk), הויפּט־שטאָדט פון פעזזאַן, 8,000 איינוו.; ג ה אַ ד אַ מ ע ס (Ghadames), אָאַזען־שטאָדט אין וועסט־ליכען טייל פון טריפּאָלי, קאַראַוואַנען־האַנדעל, 7,000 איינוו.

ב אַ ר ק אַ ליעגט צו אָסט פון טריפּאָלי און שליעסט איין אַ שטח פון אונגעפעהר 60,000 קוו. מ. זייט 1879 איז זיא אַ ווילאַיעט פון טערקיי. אַ קליינער טייל פון איהר איז זעהר פרוכטבאַר, דער איבריגער טייל איז מעהרסטענס אַ מדבר. דיא הויפּט־שטאָדט איז ב ע נ ג אַ ז י (Bengazi), 15,000 איינוו. באַרקאַ בילדעט אַ טייל פון דער פאַרצייטיגער ס י ר ע נ אַ א י ק אַ (Cyrenaica), וועלכע איז

געוועזען בעריהמט מיט איהר פרוכטבאַרקייט. אין דיזען ווילאַיעט האָט די אידישע טעררימאָריאַלע אָרגאַניזאַציאָן געהאַט בדעה צו גרינ־דען אַ אידישע קאָלאָניע.

די בעזעצונגען פון סאַהאַראַ זיינען די אָאַזען (פרוכטבאַרע ערטער) פון דיזען מדבר, וועלכע זיינען בעוואוינט פון פערשיעדענע פרייע שבטים. די צוזאַמענגענומענע בעפעלקערונג פון דיזע בעזעצונגען איז אונגעפעהר $2\frac{1}{2}$ מיליאָן און זיא בעשטעהט פון מאָרען, טואַרעגס און טעבוס, וועלכע געהערען מעהרסטענס צום מאַהמעדאַנישען גלויבען. די איינוואוינער פון די אָאַזען בעשעפ־טיגען זיך מיט ערד־אַרבייט און קאַראַוואַנען־האַנדעל. די פראָדוק־טען זיינען: טייטלען, גומי־אַקאַציעס, נאַטראָן און זאַלץ.

עגיפּטען און נוביען. — עגיפטען ליעגט אין דעם נאָרד־אָסטליכען טייל פון אַפריקאַ און גרענעצט זיך מיט'ן מיטעל־לענדישען מעער צו נאָרד, דעם ליבישען מדבר (Libyan Desert) צו וועסט, נוביען צו זיד, דעם רויטען מעער און דעם סועץ־קאַנאַל צו אָסט. איהר שטח איז 400,000 קוו. מ. און זיא האָט אַ בעפעלקערונג פון 9,800,000 איינוואוינער. נוביען ליעגט צווישען עגיפטען צו נאָרד און אַביססיניען צו זיד מיט אַ שטח פון 345,000 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 2 מיליאָן. זיא ווערט גערעכענט אַלס אַ בעזיצונג פון עגיפטען (איז אַ טייל פון עגיפּטישען סודאַן).

דער קלימאַט פון עגיפטען און נוביען איז אַ וואַרימער און ענ־דערט זיך רעגעלמעסיג נאָך די צייטען פון יאָהר: זעהר הייס אין זומער און מילד־וואַרם אין ווינטער (רעגען־צייט). דער באָדען פון עגיפטען איז בעזאָנדערס פרוכטבאַר. רעגעלמעסיג יעדען יאָהר געהט דער נילוס אַרויס פון זיינע ברעגען און לאָזט איבער אַ שלאַם, וועלכער מאַכט די ערד זעהר פעט. די פראָדוקטען זיינען: קופּער בליי און אַנדערע מינעראַלען; הילזען־פרוכט (בעבלאַך, אַרבעס

א. ז. וו.), באַוועל, פלאַקס, זידליכע פּרוכטען; רינדער, פערד, קעמלען א. ז. וו.

דיא איינוואוינער זיינען: אין עגיפּטען — גרעסטענטהיילס אראַבער און קאָפּטען (דיא לעצטערע שטאַמען פון דיא פאַרצייטיגע עגיפּטער); אין נוביען — נוביער אָד. נובאַס (פון דער נעגערשער ראַסע), אראַבער און אַבאַבדעס (אַ שטאַם פון דער חאַמיטישער ראַסע). אויסער דיזע געפינען זיך דאָ איבער 38,000 אידען. דיא הויפּט-שפּראַך איז אַראַביש און דיא הערשענדע רעליגיאָן איז דיא מאַחמעדאַנישע (דיא קאָפּטען זיינען קריסטען). דאָס לאַנד איז אונטער דער איבערהערשאַפט פון טערקיי און אונטער דער שוץ פון ענגלאַנד און ווערט רעגיערט פון אַ וויצע-קעניג, וועלכער טראָגט דעם טיטעל חעדיוו (Khedive). זייט 1892 רעגיערט אַבבאַס-הילמי, געבאָרען אין 1874.

דיא וויכטיגסטע שטעדט זיינען:

אין עגיפּטען — קאַיראָ (Cairo), ביי'ם נילוס, 566,000 איינוו.; אַלעקסאַנדריאַ (Alexandria), פּאָרט ביי'ם מיטעללענדישען מעער, 315,000 איינוו.; ראָזעט (Rosetta), 35 מייל נאָרד-אָסטליך פון אַלעקסאַנדריאַ, 14.000 איינוו.; דאַמיעט (Damietta), אויף דעם וועסטליכען צווייג פון נילוס, 31,000 איינוו.; סועס אָד. סועץ (Suez), פּאָרט ביי'ם מיטעללענדישען מעער, 15,000 איינוו.; פּאָרט-סאַאיד (Port Saïd), ביי'ם אריינגאַנג פון סועץ-קאַנאַל, 42,000 איינוו.

אין נוביען — חאַרטום (Khartum), דיא הויפּט-שטאָדט, 50.000 איינוו. אין דיזער שטאָדט איז אין 1885 אין דעם סודאַנער קריעג געפאַלען דער ענגלישער גענעראַל גאָרדאָן.

אַביססיניען (אין אראַביש: חאַבאַש). — דיזע מדינה ליעגט צו זיד-אָסט פון נוביען און צו וועסט פון דעם רויטען מעער.

איהר שטח ווערט געשאַצט 190,000 קוו. מ. און איהר בעפעלקע־רונג איז אונגעפעהר 8 מיליאָן. דער קלימאַט איז אַ מילדער און אַ געזונטער. דיא פּראָדוקטען זיינען דיא זעלביגע וויא אין עגיפּטען. דיא אַביססיניער זיינען פערוואַנדט מיט דיא אַלטע עגיפּטער און שליעסען איין מעהרערע שטאַמען: עטיאָפּיער, פאַלאַשאַס, גאַל־לאַס א. ז. וו. דיא הערשענדע שפּראַך איז אַמהאַריש — אַ סע־מיטישע שפּראַך געמישט מיט אַפריקאַנישע ווערטער. דיא הערשענדע רעליגיאָן איז קריסטענטום. דיא פאַלאַשאַס, וועלכע ווערען געשאַצט פון הונדערט טויזענד ביז הונדערט און פופציג טויזענד, זיינען איי־דען. דיא רעגיערונג איז אַ דעספּאָטישע מאָנאַרכיע. דער קעניג טראָגט דעם טיטעל נעגוס, וועלכער בעדייט „הערשער" (פערוואַנדט מיט דעם העברעאישען וואָרט נוֹגֵשׂ). זייט 1889 רעגיערט מענעליק דער צווייטער, געבאָרען אין 1842. דיא אינדוסטריען שליע־סען איין פאַבריקאַציאָן פון לעדער, באַוועל-וואַרג און שמיעד-וואַרג. דיא הויפּט עקספּאָרטען זיינען פעל, העלפאַנד-ביין, געוועהר און מויל-עזלען.

דיא וויכטיגסטע שטעדט פון אַביססיניען זיינען: אַדדיס-אַבאַבאַ (Addis-Ababa), דיא הויפּט-שטאָדט, וויכטיגער מיטעל־פונקט פון האַנדעל, 50,000 איינוו.; אַדואַ אָד. אַדאָוואַ (Adua, Adowa), הויפּט-שטאָדט פון דער פּראָווינץ טיגרע, 3,000 איינוו.

ביי'ם ברעג פון דעם רויטען מעער איז דיא איטאַליענישע קאָ־לאָניע עריטרעאַ (Eritrea) מיט דער שטאָדט מאַססואַ אָד. מאַססאָוואַ (Massowa), הויפּט-פּאָרט פיר אַביססיניען און נאַכ־באַרשאַפטליכע געגענדען. צו אַביססיניען רעכענט מען דיא לענדער דאַנאַקיל (Danakil) און אַדאַל (Adal) ביי'ם רויטען מעער (מיט ענגלישע און פראַנצויזישע בעזיצונגען).

מדינות פון סודאַן. — מיט דעם נאָמען סודאַן ווערט בעצייכענט דער מיטעלער טייל פון אַפריקאַ, וועלכער גרענעצט זיך מיט סאַהאַראַ און ניביען צו נאָרד, דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו וועסט, דעם רויטען מעער צו אָסט, גווינעאַ (גיני), קאָנגאָ־געגענד און אַביססיניען צו זיד. דער שטח פון דיזער שטרעקע איז איבער 950,000 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג ווערט געשאַצט ביז 50 מיליאָן. דיא הייפט בעשעפטיגונג פון דיא איינוואוינער איז ערד־אַרבייט און פיה־צוכט.

אין סודאַן ליעגען מעהרערע מאַהמעדאַנישע שטאַאַטען. אין דעם וועסטליכען טייל זיינען דיא מדינות סאָקאָטאָ (Sokoto) און אַדאַמאַוואַ (Adamawa); אַרום דער אָזיערע טשאַד, אין סאַמע מיטען סודאַן: באַגהירמי (Baghirmi), באָרנו (Bornu), וואַדאַי (Wadai); צו אָסט פון דיזע: דאַרפור (Darfur) און קאָרדאָפאַן (Kordofan). דיא לעצטערע צוויי מדינות צוזאַמען מיט ניביען און איינינע אַנדערע טיילען בילדען דעם זאָ־גענאַנטען עגיפטישען סודאַן. אין דעם אויפשטאַנד אונטער דעם פאַלשען נביא מאַהדי פון 1881—85 זיינען זיי אָפגעריסען געוואָרען פון עגיפטען און געוואָרען פעראייניגט אין אַ נייע מדינה. דיא מאַהדיסטען זיינען ענדליך בעזיעגט געוואָרען אין 1898.

דער טייל פון סודאַן, וועלכער ליעגט צו וועסט פון דער אָזיערע טשאַד, מיט אויסנאַהמע פון איינינע קאָלאָניעס, איז אונטער פראַנצויזישען איינפלוס (פראַנצויזישער סודאַן); דיא טערריטאָריע צו אָסט פון דעם טשאַד איז אונטער ענגלישען איינפלוס (בריטישער סודאַן).

דער הויפט פונקט פון האַנדעל און פערקעהר אין סודאַן איז דיא שטאָדט טימבוקטו (Timbuktu), ביי'ם זידליכען ברעג פון סאַהאַראַ, 20,000 איינוו. זיא איז דער מיטעלפונקט פון קאַראַוואַנען־

וועגען פון מאַראָקאָ, גווינעאַ א. ז. וו. דער האַנדעל איז דאָ מיט גאָלד, גומי, זאַלץ, העלפאַנד־ביין א. ז. וו.

רעפּובליק ליבעריאַ. — אויף דעם וועסטליכען ברעג פון אַפריקאַ אין דעם אויבערען טייל פון גווינעאַ ליעגט דיא נעגער־רעפּובליק ליבעריאַ (Liberia) מיט אַ שטח פון 14.360 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג, וועלכע ווערט געשאַצט 1,500,000. דיזע רעפּובליק איז געגרינדעט געוואָרען פון פרייע נעגערס, וועלכע אַן אַמעריקאַנישע קאָלאָניזאַציאָנס־געזעלשאַפט האָט אַרויסגעשיקט אין 1822, און איז ערקלערט געוואָרען אַלס זעלבסטשטענדיגע מדינה אין 1847. דיא רעגיערונג פון דיזער קליינער מדינה איז נאָך דעם מוסטער פון דער רעגיערונג פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פון אַמעריקאַ: דער העכסטער בעאַמטער איז אַ פּרעזידענט און דיא געזעץ־געבענדע מאַכט איז איבערגעגעבען צו אַ סענאַט און אַ הויז פון פערטרעטער. דיא בעשעפטיגונג פון דיא איינוואוינער איז אַגרי־קולטור. דיא עקספּאָרטען זיינען טראָפּישע פּראָדוקטען. דיא עקאָנאָ־מישע לאַגע איז ניט בעזאָנדערס גוט. דיא הויפּט־שטאָדט איז מאָנ־ראָוויאַ (Monrovia), פּאָרט ביי'ם אַטלאַנטישען אָקעאַן, 5,000 איינוו.

פערשיעדענע אייראָפּעאישע בעזיצונגען. — דער וועסטליכער טייל פון אַפריקאַ פון סענעגאַמביאַ (נאָרדליך) ביז קאָנגאָ (זידליך) ווערט בעצייכענט מיט דעם נאָמען גיני אָד. גווי־נעאַ (Guinea). דיזע גרויסע שטרעקע שליעסט איין ענגלישע, פראַנצויזישע, דייטשע און פּאָרטוגעזישע קאָלאָניעס. צו דיא ענג־לענדער געהערען: דיא ברעגען פון דעם אונטערען טייל פון דעם טייך גאַמביאַ (Gambia), סיעררא לעאָנע (Sierra Leone), דער גאָלד־ברעג (Gold Coast), לאַגאָס (Lagos) א. ז. וו.; צו דיא פראַנצויזען: סענעגאַמביאַ (Senegambia) אָד.

סענעגאַל (Senegal), דער העלפאַנד-ביין ברעג (Ivory Coast) און דאַהאָמעי (Dahomey); צו דיא דייטשען: טאָגאָ (Togo) און קאַמערון (Kamerun); צו דיא פּאָרטוגעזען: פּאָרטוגעזישע גווינעאַ (Portuguese Guinea), וועלכע איז אײנגעשלאָסען אין סענעגאַמביאַ.

זידליך פון דער דייטשער בעזיצונג קאַמערון ליעגען פראַנ־צויזישע קאָנגאָ (French Congo) און פּאָרטוגעזישע וועסט אַפריקאַ (Portuguese West Africa); צווישען דיזע ביידע אין אינערן לאַנד אַריין איז דער פריי-שטאַאַט קאָנגאָ (Kongo Free State), וועלכער שטעהט אונטער דעם שוץ פון בעלגיום. זידליך פון דער פּאָרטוגעזישער קאָלאָניע ליעגט דייטשע זיד-וועסט אַפריקאַ (German South-West Africa).

ביי'ם אָסטליכען ברעג פון אַפריקאַ צווישען דיא אָזיערעס ניאַססאַ, טאַנגאַנאַיאיקאַ און וויקטאָריאַ ניאַנזאַ ליעגט דייטשע אָסט אַפריקאַ (German East Africa). דיא צוויי אינזלען זאַנזיבאַר (Zanzibar) און פּומבאַ (Pumba), אָסטליך פון דיזער דייטשער קאָלאָניע, בילדען דיא מדינה זאַנזיבאַר, וועלכע שטעהט אונטער ענגלישען שוץ. דיא שטאָדט זאַנזיבאַר, 30,000 איינוו., איז דיא וויכטיגסטע האַפענ-שטאָדט נאָך דיא אַפריקאַנישע שטעדט ביי'ם מיטעללענדישען מעער. זידליך פון דייטשער אָסט אַפ־ריקאַ ליעגט מאָזאַמביק (Mozambique) אָד. פּאָרטוגעזי־שע אָסט אַפריקאַ (Portuguese East Africa).

נאָרד-אָסטליך פון דער אָזיערע וויקטאָריאַ ניאַנזאַ ליעגט ברי־טישע אָסט אַפריקאַ (British East Africa) מיט הויפּט-שטאָדט מאָמבאַסאַ (Mombasa) אויף אַ קליינער אינזעל נאָהענט פון ברעג. צו דיזער בעזיצונג פון ענגלאַנד געהערט אוגאַנדאַ (Uganda), אַ מדינה מיט אַ שטח פון 40,000 קוו. מ. און אַ בע־

פעלקערונג פון 2—3 מיליאָן צו נאָרד-וועסט פון דער אָזערע וויקטאָריא ניאַנזאַ. דאָס איז דיא מדינה, און וועלכער דיא ענגלישע רעגיערונג האָט געוואָלט אידען געבען טעררימאָריע צום גרינדען אַן אייגענעם שטאאט אונטער איהר שוץ.

פון דער האַלב-אינזעל סאָמאַלילאַנד (Somaliland), וועלכע ליעגט צווישען דעם אינדישען אָקעאַן און דעם בוזים פון אַדען, געהערט דער ברעג-שטריך בייס אָקעאַן צו איטאַליען (איטאַליענישעס סאָמאַלילאַנד) און דיא איבריגע טעררימאָריע ביזן בוזים פון אַדען צו ענגלאַנד (ברימישעס סאָמאַלילאַנד).

צו ענגלאַנד געהערט נאָך אַ גרויסער טייל פון זיד אַפריקאַ. דיא וויכטיגסטע ענגלישע בעזיצונגען זיינען דאָ: קאַפ-קאָלאָניע (Cape Colony), נאַטאַל (Natal), אָראַנזש-טייך קאָלאָניע (Orange River Colony), וואַאַל-טייך קאָלאָניע (Vaal River Colony), רהאָדעזיאַ (Rhodesia).

קאַפ-קאָלאָניע ליעגט אויף דעם קאַפ פון גוטער האָפנונג און פערנעהמט אַ שטח פון 221,311 קוו. מ. דיא בעפעלקערונג איז איבער 2,410,000 און בעשטעהט פון ווייסע, בושמענער, באַסוטאָס און קאַפפירען. וויכטיגסטע שטעדט: קעיפ טאַון (Cape Town), דיא הויפט-שטאָדט, 51,000 איינוו.; פאָרט עליזאַבעטה (Port Elizabeth), אַ וויכטיגער האַפען, 23,000 איינוו.

נאַטאַל ליעגט צו זיד-אָסט פון קאַפ-קאָלאָניע. זיא האָט אַ שטח פון 35,000 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 500,000, בעשטעהענד פון ווייסע, קאַפפירען און זולוס. דיזע קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרען פון איינגעוואַנדערטע האָללענדער (בורען). הויפט-שטאָדט פיעטערמאַריטצבורג (Pietermaritzburg), 20,000 איינוו.

אָ ר אַ נ ז ש - ט י י ך ק אָ ל אָ נ י ע ליעגט נאָרד-אָסטליך פון קאַפּ-קאָלאָניע מיט אַ שטח פון 48,326 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 200,000. געגרינדעט געוואָרען פון איינגעוואַנדערטע האָללענדער און איז ביז 1901 געווען אַ זעלבסטשטענדיגע מדינה אונטער דעם נאָמען אָ ר אַ נ ז ש פ ר י י - ש ט אַ ט (Orange Free State). הויפּט-שטאָדט ב ל ו מ פ אָ נ ט י י ן (Bloemfontein), 6,000 איינוו.

ו ו אַ אַ ל - ט י י ך ק אָ ל אָ נ י ע ליעגט נאָרד-אָסטליך פון אָראַנזש. איהר שטח איז 119,139 קוו. מ. און איהר בעפעלקערונג 700,000. בעזעצט פון בורען (אַפריקאַנישע האָללענדער) אין 1848 און ביז 1900 אַ זעלבסטשטענדיגע מדינה אונטער דעם נאָמען ט ר אַ נ ס-וו אַ אַ ל (Transvaal) אָדער ז י ד - אַ פ ר י ק אַ נ י ש ע ר ע פּ ו ב ל י ק (South-African Republic). וויכטיגסטע שטעדט: פ ר ע ט אָ ר י אַ (Pretoria), דיא הויפּט-שטאָדט, 20,000 איינוו.; י אָ ה אַ נ-נ ע ס ב ו ר ג (Johannesburg), מיטעלפּונקט פון מינעס, 102,000 איינוו.

ר ה אָ ד ע ז י אַ ליעגט צו נאָרד פון טראַנסוואַאַל אויף ביידע זייטען פון דעם טייך זאַמבעסי, וועלכער טיילט זיך אויף נאָרדליכע און זידליכע. איהר שטח איז 425,728 קוו. מ. און איהר בעפעלקע-רונג איז אונגעפעהר 250,000. וויכטיגסטע שטעדט: ס אַ ל י ס ב ו ר י (Salisbury), דיא הויפּט-שטאָדט, 1,800 איינוו.; ב ו ל ו וו אַ י אָ (Buluwayo), מיטעלפּונקט פון האַנדעל און פון דער אייזענבאַהן נאָך קאַפּ-קאָלאָניע, 5,000 איינוו.

זיד-אַפריקאַ שליעסט איין צוויי מדינות פון אור-געבירטיגע איינוואוינער: 1) ב אַ ס ו ט אָ ל אַ נ ד (Basutoland), צווישען אָראַנזש, נאַטאַל און קאַפּ-קאָלאָניע, און 2) ב ע ט ש ו אַ נ אַ ל אַ נ ד (Bechuanaland), צווישען טראַנסוואַאַל און דייטשער זיד-וועסט אַפריקאַ. דיזע צוויי מדינות זיינען אונטער ענגלישען שוץ.

די אַפריקאַנישע אינזלען זיינען פּאָליטיש פערטיילט וויא פאָלגט: אין דעם אינדישען אָקעאַן — מאַדאַגאַסקאַר (Madagascar), רעיוניאָן (Reunion), אין די קאָמאָרען (Comoro Isls.) [זיד] צו פראַנקרייך; סאָקאָטראַ (Sokotra) [בי'ם קאַפּ גוואַרדאַפוי, נאָרד], די סעישעללען (Seychelles) און די אַמיראַנטען (Amirante Isls) [זידליך] אין די אינזעל מאַוריציוס (Mauritius) [500 מייל אָסט פון מאַדאַגאַסקאַר] צו ענגלאַנד. אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן — מאַדיירא (Madeira) [נאָרד], גרינ-קאַפּ אינזלען (Cape Verd Isls.) [געגענאיי-בער סענעגאַל], פּרינץ (Prince's Isl.) [אין דער בוכט פון ביאַפ-ראַ] און סט. טהאָמאַס (St. Thomas) [אין דעם בוזים פון גיינעאַ] צו פּאָרטוגאַל; די קאַנאַרישע אינזלען (Canary Isls.) [נאָרדליך] און פערנאַנדאָ פאָ (Fernando Po) [אין דער בוכט פון ביאַפראַ] צו שפּאַניען; סט. העלענאַ (St. Helena) [זידליך, 1,200 מייל פון ברעג] און אַסצענסיאָן אָד. אַססענ-שאָן (Ascention) [נאָרד-וועסטליך פון סט. העלענאַ] צו ענגלאַנד.

מאַדאַגאַסקאַר איז די גרעסטע פון די אַפריקאַנישע אינזלען. זיא ליעגט בי'ם זידליכען מייל פון קאָנטינענט אָפּגעזונדערט דורך דעם קאַנאַל פון מאָזאַמביק. איהר שטח איז 228,500 קוו. מ. און זיא האָט אַ בעפעלקערונג פון 3,500,000, בעשטעהענד פון האָוואַס (מאַלאַיער) און סאַקאַלאַווען (נעגערשע ראַסע). די שטאַאַטס רעליגיאָן איז קריסטענטום. די בעשעפטיגונגען זיינען אַג-ריקולטור, פיה-צוכט און בערג-בוי. די פּראָדוקטען זיינען: רייז, טאַבאַק, צוקער-ראָהר, באַוועל, באַנאַנאַס א. ז. וו. וויכטיגסטע שטעדט: אַנטאַנאַנאַריוואָ (Antananarivo), די הויפּט-שטאָדט, 50,000 איינוו.; טאַמאַטאַווע (Tamatave), האַפען בי'ם אָסטליכען ברעג, 15,000 איינוו.

---

37. קאַפּיטעל.

דער וועלט=טייל אויסטראַליען. אָקעאַניאַ.

בעשרייבונג פון אויסטראַליען. — דיא אינזעל=גרופּע אָקעאַניאַ, איהרע איינטיילונגען און פּאָליטישע פערטיילונג.

אויסטראַליען (Australia) איז אַ גרויסע אינזעל פון איינגעפעהר 3 000,000 קוו. מ., וועלכע ליעגט צווישען אַזיען צו וועסט און אַמעריקאַ צו אָסט פון '10°41 ביז '39°8 זידליכע ברייט.

דיא אויבערפלעך פון אויסטראַליען איז אייפגעהויבען (טאַפעל= לאַנד) און איז בעזוימט צו אָסט און זיד=אָסט מיט רייהעס פון בערג, פון וועלכע דיא וויכטיגסטע זיינען: דיא אויסטראַלישע אַלפּען (Australian Alps), דיא בלויע בערג (Elue Mountains) און דיא ליווערפּול=בערג (Liverpool Range). פון דיא אָסטליכע בערג שטראָמט אַרויס דער גרויסער טייך דאַרלינג (Darling River); און זיד=אָסט פליעסט דער טייך מאָררעי (Murray R.).

דער קלימאַט פון אויסטראַליען איז אין אַלגעמיין זעהר אַ געזונטער און זעהר גינסטיג פיר קאָלאָניסטען און אייסלענדישע פלאַנצען און טיערע. אין דעם נאָרדליכען טייל, וועלכער ליעגט צווישען דיא טראָפּיקען, איז דאָ גענוג רעגען; דער אינערער טייל איז טרוקען און וויסט; דער זידליכער טייל איז אונטערוואָרפען אונטער פלעצליכע ענדערונגען פון וועטער.

דיא פלאַנצען און טיערע פון אויסטראַליען האָבען אַן אייגענעם כאַראַקטער. פאַר דער איינוואַנדערונג פון אייראָפּעער האָט

אויסטראַליען נאָר געהאַט ביוטעל־טיערע און פיער־פיסיגע חיות מיט שנאָבלען, קיין רויב־טיערע און אַפען. פיעל פערשיעדענער זיינען דאָ דיא מינים פון פויגלאַך, פון וועלכע דיא מערקווירדיגסטע זיינען דער פּאָפּיגאַי, דער לירע־פויגעל (אַ פויגעל מיט אַן עק אין דער פאָרם פון אַ לירע) און דער עמיו (אַ מין שטרויס־פויגעל). יעצט געפינען זיך אין אויסטראַליען אַלע איראָפּעאישע הויז־טיערע; שפּערלינגען און קראָליקעס האָבען זיך דאָ פערמעהרט אַזוי פיעל, דאָס זיי ווערען בעטראַכט אַלס אַ פּלאַגע פיר דאָס לאַנד. צווישען דיא אייגענטימ־ליכע פלאַנצען פון אויסטראַליען זיינען דיא מערקווירדיגסטע דיא אייקאַליפּטוס־בוימער, וועלכע האָבען שמאָלע בלעטער און זיינען ביז 325 פוס הויך.

דיא היימישע איינוואוינער פון אויסטראַליען בילדען אַ בעזונ־דערע ראַסע און ווערען בעצייכענט אַלס אויסטראַלישע נע־גערס. דיא איינוואַנדערונג פון ווייסע מענשען פון איראָפּאַ איז זעהר שטאַרק געוואַקסען זייט דער ענטדעקונג פון דיא גאָלד־מינעס אין 1850. דיא רעליגיאָן פון דיא אור־איינוואוינער איז פעטישיזמוס (געצען־דיענסט). דיא יעצטיגע בעפעלקערונג פון אויסטראַליען איז 4.385.000.

דיא אינדוסטריעלע געגענדען פון אויסטראַליען זיינען אויף דעם זיד־אָסטליכען און זידליכען ברעג, וועלכער איז רייך בעוועס־סערט און ענטהאַלט גרויסע אָפּלאַגערונגען פון גאָלד און אַנדערע מעטאַלען, וויא אויך קייהלען. דיא געוועקס־פּראָדוקטען זיינען: ברויט־בוימער, קאָקאָס־פּאַלמעס, באַנאַנאַס, באַמבוס, צוקער־ראָהר, באַוועל, אויפס א. ז. וו. זעהר בעדייטענד איז דאָ פיה־צוכט, בעזאָנדערס דיא צוכט פון שעפּסען, צוליעב וועלכער אויסטראַליען איז זעהר גרויס אין עקספּאָרט פון וואָל פעל א. ז. וו. פון דיא אויסלענדישע טיערע,

וואָס איז דאָ געלונגען איינצופיהרען, זיינען קעמלען, לאַמאַס און אַפ־ריקאַנישע שטרויס=פויגלען.

אויסטראַליען איז בעזוכט געוואָרען פון שפּאַניער און האָללענ־דער אין 1606 און איז אין 77—1770 אויסגעפאָרשט געוואָרען פון דעם ענגלישען ים=רייזענדען דזשיימז קוק, וועלכער האָט זיא גענומען אין בעזיץ פיר דיא ענגלישע רעגיערונג. דיזער וועלט=טייל האָט פריהער געהייסען ניי האָללאַנד. דער נאָמען „אויסטראַ־ליען" איז לאַטייניש און בעדייט „זיד=לאַנד".

דער אויסטראַלישער קאָנטינענט געהערט צו ענגלאַנד און ווערט איינגעטיילט אין זעקס קאָלאָניאַלע מדינות, וועלכע זיינען:

קווינזלאַנד (Queensland), אין נאָרד=אָסט; בעפעלקע־רונג, 502,000; הויפט=שטאָדט בריזבעין (Brisbane), וויכטי־גער פאָרט, 122,800 איינוו.

ניי=זיד=וועילז (New South Wales), זיד=אָסטליך; בעפעלקערונג, 1,408,000; הויפט=שטאָדט סידנעי (Sydney), מיט אוניווערזיטעט, 508,000 איינוו.

וויקטאָריאַ (Victoria), זיד; בעפעלקערונג, 1,205,000; הויפט=שטאָדט מעלבורן (Melbourne), 500,000 איינוו.

זיד=אויסטראַליען (South Australia), זיד; בעפעל־קערונג, 365,800; הויפט=שטאָדט אַדעלעיד (Adelaide), וויכ־טיגער פאָרט, 165,800 איינוו.

וועסט=אויסטראַליען (West Australia), וועסט; בע־פעלקערונג, 215,150; הויפט=שטאָדט פערטה (Perth), 12,000 איינוו.

נאָרד=אויסטראַליען (North Australia) אָד. נאָרד־ליכע טעררי טאָריע (Northern Territory), נאָרד; הויפט=שטאָדט פּאַלמערסטאָן (Palmerston).

אויסטראַליען צוזאַמען מיט דיא פיעלע אינזלען, וועלכע ליע־
גען אין דעם שטילען אָקעאַן צווישען אזיען און אַמעריקאַ פון אונ־
געפעהר 20⁰ נאָרד ביז 50⁰ זיד, ווערט בעצייכענט מיט דעם נאָ־
מען אָקעאַניאַ (Oceania). מאַנכע געאָגראַפען בעטראַכטען דיזע
אַלע אינזלען צוזאַמען אַלס דעם פינפטען טייל פון דער וועלט.

אָקעאַניאַ ווערט איינגעטיילט אין פיער אָפּטיילונגען: פּאָלי־
נעזיאַ (Polynesia) [„פיעל אינזלען"], מיקראָנעזיאַ (Micronesia)
[„קליינע אינזלען"], אויסטראַלאַזיאַ (Australasia) [„זידליכע
אַזיען"], מעלאַנעזיאַ (Melanesia) [„אינזלען פון דיא שוואַרצע"].

פּאָלינעזיאַ שליעסט איין אינטער אנדערע דיא סאַמאָאַ־
אינזלען (Samoa Islands), די פידזשי־אינזלען (Fiji
Isls.), דיא געזעלשאַפטס־אינזלען (Society Isls.), דיא
טאָנגאַ־אינזלען (Tonga Isls.) [אַלע זידליך פון עקוואַטאָר]
און דיא האַוואַאי־אינזלען (Hawaii Isl.) [נאָרדליך פון
עקוואַטאָר].

מיקראָנעזיאַ איז אַן אָפּטיילונג פון פּאָלינעזיאַ; זיא שליעסט
איין אונטער אַנדערע דיא מאַריאַנען (Marianne Isls.) אָד.
לאַדראָנען (Ladrone Isls.), דיא קאַראָלינען (Caroline
Isls.), דיא מארשאַלל־אינזלען (Marshall Isls.) און דיא
האַוואַאי־אינזלען (Hawaii Isls.) [אַלע נאָרדליך פון
עקוואַטאָר].

אויסטראַלאַזיאַ שליעסט איין אויסטראַליען (Australia),
טאַסמאַניאַ (Tasmania) [צו זיד פון אויסטראַליען, אָפּגעטיילט
פון איהר דורך דיא באַסס־שטראַס] און ניי־זעעלאַנד (New
Zealand) [1,200 מייל אָסטליך פון אויסטראַליען].

מעלאַנעזיאַ שליעסט איין ניי־גווינעאַ (New Guinea)
אָד. פּאַפּואַ (Papua) [צו נאָרד־אָסט פון אויסטראַליען, אָפּגעטיילט

דורך דיא טאָררעס־שטראַס], דיא אינזעל־גרופּע ביסמאַרק (Bismarck Archipelago), דיא סאָלאָמאָן־אינזלען (Solomon Isls.), סאַנטאַ קרוז (Santa Cruz), דיא נייע העברידען (New Hebrides), ניי־קאַלעדאָניאַ (New Caledonia) און דיא לאָיאַלטי־אינזלען (Loyalty Isls.).

צו אָקעאַניאַ ווערט אויך גערעכענט דיא אינזעל־גרופּע מאַלאַיזיאַ (Malaisia), וועלכע איז שוין בעשריעבען געוואָרען אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל (זעה דיזען באַנד, ז. 388—391).

דער צוזאַמענגענומענער שטח פון דיא אינזלען פון אָקעאַניאַ איז איבער 3,450.000 קוו. מ. פון דיזען שטח געהערט מעהר וויא דריי פערטעל צו ענגלאַנד.

דיא אינזעל ניי־גווינעאַ איז פערטיילט צווישען ענגלאַנד, האָללאַנד און דייטשלאַנד. דיא ענגלענדער בעזיצען דעם אָסטליכען טייל (וועלכער איז צוגעקעהרט צו אויסטראַליען), דיא האָללענדער דעם וועסטליכען און דיא דייטשען דעם נאָרדליכען. דער שטח פון דיזער אינזעל איז 312,000 קוו. מ., איהר בעפעלקערונג איז 600,000; דיא איינגעבאָרענע איינוואוינער זיינען דיא פּאַפּואַנער. צו ענגלאַנד געהערען נאָך דיא אינזלען טאַסמאַניאַ, וועלכע ווערט גערעכענט צו אויסטראַליען, און ניי־זעעלאַנד. טאַסמאַניאַ האָט אַ שטח פון 26,385 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 150,000. איהר הויפּט־שטאָדט איז האָבאַרט טאַון (Hobart Town), 35,000 איינוו. ניי־זעעלאַנד בעשטעהט פון דריי אינזלען, וועלכע האָבען צוזאַמען אַ שטח פון 104,471 קוו. מ. און אַ בעפעלקערונג פון 823,000. ניי־זעעלאַנד איז זעהר אַ טעטיגע און פּראָגרעשיטענע קאָלאָניע. דיא הויפּט בעשעפטיגונגען פון דיא קאָלאָניסטען זיינען דאָ אַגריקולטור, פיה־צוכט און מינען־אַרבייט. דיא הויפּט־שטאָדט איז וועללינגטאָן (Wellington), אויף דער נאָרדליכער אינזעל, 44,000 איינוו.

דיא אינזעל־גרופּע ביסמאַרק און דיא גרעסטע דריי פון דיא סאָלאָמאָן־אינזלען געהערען צו דייטשלאַנד; דיא איבריגע פון דיזע געהערען צו ענגלאַנד. צו דייטשלאַנד געהערען נאָך דיא מאַריאַנען, דיא קאַראָלינען און דיא מאַרשאַלל־אינזלען, וועלכע ליעגען צו אָסט פון דיא קאַראָלינען.

ניי־קאַלעדאָניאַ געהערט צו פראַנקרייך. דיזע אינזעל ווערט בענוצט פון דער פראַנצויזישער רעגיערונג אַלס אָרט, וואוהין צו פערשיקען פערברעכער. אין פראַנצויזישען בעזיץ זיינען אויך דיא געזעלשאַפטס־אינזלען, טואַמאָטו (Tuamotou) אָד. דיא ניעדריגע אינזעל־גרופּע (Low Archipelago) [איניגע הונדערט קאָראַל־אינזלען] און דיא מאַרקיזען (Marquesas), וועלכע ליעגען אַלע זידליך פון דעם עקוואַטאָר.

דיא סאַמאָאַ אינזלען שטעהען זייט 1889 אונטער דעם פערייניגטען שוץ פון ענגלאַנד, דייטשלאַנד און דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פון נאָרד־אַמעריקאַ.

דיא האַוואַאי אינזלען, דיא אינזעל גוואַם פון דיא לאַדראָנען, דיא אינזעל וועיק צווישען דיא לאַדראָנען און האַוואַאי, און דיא אינזעל טוטואילאַ פון דיא סאַמאָאַ־אינזלען געהערען צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. (בעשרייבונגען פון דיזע אינזלען ווערען געגעבען אין דיזען באַנד, ז. 119—123.)

3 1761 07358253 8